પ, પું૦ (સં. પ) ગુજરાતી વર્ણમાળાનો બ-તરીસમો અને વ્યંજનોમાંનો એકવીસમો ઓષ્ઠસ્થાની પહેલો વર્ણ; પકાર; પપ્પો. (૨) વિ૦ (પા. પાળવું, પીવું.) પાળનાર. નૃપ; ભૂપ. (૩) પીનારઃ–મધપ. શબ્દને છેડે પ્રત્યય રૂપે જોડાય છે.

પઈ, સ્ત્રી૦ આનાના બારમા અને પૈસાના ત્રીજા ભાગ જેટલાં કિમ્મતનો તાંબાનો નાનો ચલણી સિક્કો; અડધી. (૨) બીબાંનો ભંગાર; બીચડો.:–ટાઇપની પઇ એક પીપમાં એકઠી કરી રાખી છે. પાઇ; પૈ.

પઇડું, ન૦ પૈડું; ચાક; ચક્ર.

પઇડો, પું૦ બાવળના બીનો કાતરો; બાવળની શિંગ; પૈડો, પેડા. આ શિંગો ઢોરને ખવ-રાવવામાં આવે છે.

પઇતું, ન૦ (સં. પત્ર) નાનો અને પાતળો કકડો; ભાજી પાનળું ફોડવું–શાક વગેરેનું. (૨) કાતળી; શેલડીનો ચરમો. પત્તું, પઇતો; પીતો.

પઈસો, પું૦ આનાના ચોથા ભાગ જેટલી કિમ્મતનો તાંબાનો ચલણી સિક્કો; દોઢિયું; જંઈ, જનાદી; કાવડિયું. (૨) ધન; દોલત; સંપત્તિ; લક્ષ્મી :–દુનિયાં પઈસાની પઇસાની. (૩) ઉભરાનો ખળકો; ગરમ પરપોટો.:–પઇસા પડે એવું પાણી ઉકાળજો.

પકડ, સ્ત્રી૦ પકડવાપણું; ઝાલ; ગ્રહણ શક્તિ; ગ્રાહ; ધરણ. (૨) ઝાલી રાખવાનું જોર તે; કાંડાબળ. (૩) કોઇ વસ્તુ ખસી કે ચસકી શકે નહિ એમ સજડ ઝાલી રાખ-વાનું ઓજાર; સાંણસી; ચાંપ; જતરડો. (૪) દાબ; કબજો; ચુંગલ. (૫) શોધી કાઢવાની આવડ–ચાલાકી તે. (૬) સામાને સજડ ઝાલવાનો કુસ્તીમાંનો એક દાવ. રૂ૦ પ્ર૦ પકડ પકડવી=જ્યાંથી ઝાલવું જોઇએ ત્યાંથી બરોબર ઝાલવું તે; રગ પકડવી તે; છટકી જાય નહિ એમ પકડવું તે; સીકડવું તે.:–આ સાંણસીની પકડ બહુ સારી છે.

પકડવું, ક્રિ૦ સ૦ (સં. પ્રકર્ષ્) ખસી કે સરી જાય નહિ તેમજ છુટી કે નાસી જા-ય નહિ એવી રીતે જોરથી ઝાલી રાખવું તે. (૨) નાસી ગયેલાને; છુપાયેલાને કે નહિ જણાયેલાને શોધી કાઢવો તે. (૩) કેદ કરવું; કબજે લેવું; ગ્રહી રાખવું; ઝાલવું; ધરવું. (૪) અટકાવવું; રોકવું; નહિ જવા દેવું તે. રૂ૦ પ્ર૦ કાન પકડવો=કબુલ કરવું; માનવું. કાન પકડાવવો=કબુલ કરાવવું; ભૂલ મનાવવી. (૨) ઠપકો દેવો; શિક્ષા લેવી; બળજોરી કરવી.:–દેખ બિચારી બકરીનો પણ કોઇ ન જાતાં પકડે કાન. હાથ પકડવો=આશ્રય આપવો; સહાય કરવી; ઉદ્ધાર કરવાનું માથે લેવું. પરણવું. રંગ પકડવો=રંગ બરોબર બેસીને ખીલી રહેવો; બરોબર રંગાવું. જોઇએ તેવો રંગ ચઢી રહેવો તે. પરિપક્વાવસ્થાએ પહોંચવું; ખરેખરા સ્વરૂપમાં ખીલી રહેવું.

પકડાવવું, ક્રિ૦ પ્રે૦ ઝલાવવું; ધરાવવું. (૨) તાબે–કબજે કરાવવું.

પકડાવું, ક્રિ૦ અ૦ ઝલાવું; ધરાવું. (૨) પો-તાની મેળે તાબે થવું. (૩) ખુલ્લું થઇ જવું; જાહેરમાં ઉઘાડા પડી જવું; ઝલાઇ જવું; મુદ્દા માલ સાથે પકડાઇ જવું તે.:–કાકીજી આજ ભલા પકડાયાં. (૪) જડવું; મળી આવવું.:–એ ભૂલ પકડાઇ.

પકતું, વિ૦ પાંખો પસારાય એટલું–એવું–મોકળું; ખુલતું; વિશાળ; પોકળું; મોકું.

પકવવું, ક્રિ૦ સ૦ [સં. પચ્] પાકે એમ કરવું; પરિપક્વ કરવું–ફળ ફળાદિને ખાવા જોગ રસાળાં થાય તેમ કરવું.:–કેરી પકવવી.

(૨) અનાજ વગેરેને પાણી નાંખી ઉકાળીને ખવાય એવાં કરવાં; ચઢવવું; સિઝાવવું; રાંધવું. (૩) ખોટી કરવું; રાહ જોવરાવવી; અકળાવવું; તપાવવું.

પકવાન, ન૦ [सं. पक्वान्न] પકાવેલું જે અન્ન–ખાવાની ચીજ તે; તળીને બનાવેલો ખાવાનો મિષ્ટ પદાર્થ. જલેબી, ઘેબર, ખાજાં અને દહિંથરાં, સુતરફેણી વગેરે પકવાન કહેવાય છે. પાંચવાનીનાં પકવાન.

પકવાસા, પું૦ છાપરાના સાકટાને જડવાની ચીપો તે. (૨) ખપરડા.

પકવાસી. સ્ત્રી૦ ચરખો; સંઘરડો.

પકાર. પું૦ (સં) પ એવો અક્ષર અને ઉચ્ચાર તે; પપ્પો.

પકકાઇ, સ્ત્રી૦ (सं. पच्. पक्क ઉપરથી) ખંધાઇ; બીજાની જુક્તિ–પ્રપંચની જાળમાં નહિ સપડાતાં પોતાનું કામ કાઢી લેવાની ચતુરાઇ તે; કાબેલિયત; પક્કાપં.

પક્કું, વિ૦ ખંધું; કાબેલ; પાકું; નહિ છેતરાય એવું. (૨) પુખ્ત; સ્વાર્થ સમજે એવું. (૩) તૂટે, ભાગે કે ગળી જાય નહિ એવું; મજબુત; સુદૃઢ.:–પક્કું ચણતર; પક્કી માટલી; પક્કો. ઠરાવ. (૪) નક્કી; પૂર્ણ; નિશ્ચે.:–હું તે પક્કું સમજું છું. (૫) પાકી ગયેલું.:–પક્કાં પક્કાં બોર વિણી લેતો. (૬) જીર્ણ; જર્જરિત; ઘરડું; મરણોન્મુખ.:–ડોસો હવે પક્કું પાન છે.

પક્કેપક્કું, વિ૦ પાકું; જરાએ કાચું નહિ એવું.

પક્વ, વિ૦ (સં) પાકું; પરિણુત; પુખ્ત. (૨) ચઢી–શેકાઇ ગયેલું; રંધાયેલું. [૩] જીર્ણ; ગલિત. (૪) પરિપૂર્ણાવસ્થાએ પહોંચેલું.

પક્વાન્ન, જુ૦ પકવાન.

પક્વાશય, ન૦ (સં) જેમાં અન્નાદિકનો પાક થાય છે તે અવયવ; હોજરી; પેટ.

પક્ષ, પું૦ (સ્ત્રી૦) (સં) પંખીનો ઉડવાનો અવયવ; પાંખ. (૨) ચંદ્રની ક્ષયવૃદ્ધિનો બે અઠવાડિયાં જેટલો ૧૫ દિનનો કાળ તે. પખવાડિયું.:–કૃષ્ણપક્ષ; શુકલપક્ષ. (૩) પડખું; પાસું; બાજુ:–વામ પક્ષે સ્ત્રી બેસે. (૪) તરફેણ; ઉપરાણું; બાજુ. (૫) વિચાર; મત; અભિપ્રાય. (૬) અમુક વિચારવાળાઓનો એક સમૂહ તે; તડ; એકાભિપ્રાયવાળાનું ટોળું. (૭) વિવાદનો જે વિષય તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પક્ષ ખેંચવો–તાણવો–ધરવો–લેવો તે. કહે૦ પક્ષે ચોરી પક્ષે ન્યાય, પક્ષ વગરનો પાછો જાય.

પક્ષકાર, વિ૦ (સં) અમુક એકાદા પક્ષનું જે તે; તરફદાર. (૨) સામાવાળિયું

પક્ષકારી, વિ૦ પક્ષ કરી રહેલું; પક્ષનું; તરફેણ કરનારૂં. (૨) સ્ત્રી૦ તરફદારી.

પક્ષઘાત, જુ૦ પક્ષાઘાત.

પક્ષપાત, પું૦ [સં] અમુક એકાદા પક્ષ તરફ પડવું–ઢળી જવું તે; તરફદારી–તરફેણ કરવી તે; ન્યાય કે સત્ય નહિ જોતાં અમુક પક્ષ તરફના થઇ જઇ તેના લાભનું કામ કરવું તે.

પક્ષપાતી, વિ૦ પક્ષપાત કરનાર; વગિયું; અમુક એકાદા પક્ષ તરફ ઢળી જઇને કામ કરનાર.

પક્ષમંત્રી, પું૦ [સં] અમુક એકાદો પક્ષ લઇ તેની તરફથી મંત્ર કરનારો; વકીલ; એલચ ; પક્ષવાદી.

પક્ષવાદી, પું૦ અમુક પક્ષે રહીને વાદવિવાદ ચલાવનાર; વકીલ.

પક્ષાઘાત, પું૦ [સં] શરીરના એકાદ પાસાનું રહીજવું તે; એક બાજુના અંગનો આઘાત–હિલચાલ બંધ પડીજવી તે; એક તરફનું અંગ અટકી જાય એવો સુનકાર–વાયુનો રોગ તે.

પક્ષાપક્ષી, સ્ત્રી૦ તરફદારી; પક્ષ લેવો–કરવો તે; પક્ષકાર થઇ જવું તે; એકેક પક્ષ પક્ષમાં

વહેંચાઇ જવું તે. (૨) રાખરખાવટ; અમુકે અમુકની અને બીજાએ વળી બીજાઓની તરફેણ લઇ લેવા તે; લાગવગે વહેંચાઇ જવું તે; લાગવગથી કામ કરવું તે.

પક્ષાંતર, ન૦ [सं] પક્ષભેદ; તરફદારી. (૨) પક્ષભેદ રાખવો તે.

પક્ષિણી, સ્ત્રી૦ પંખીની માદા; પંખિણી.

પક્ષી, ન૦ [सं] પાંખવાળું–ઉડનારૂં પ્રાણી; પંખી; વિહંગમ. (૨) પક્ષકાર. (૩) પક્ષનું.

પક્ષીય, વિ૦ [सं] પક્ષનું.

પક્ષે, અ૦ પડખે; બાજુએઃ–પક્ષે રાખજો પોલિસનેરે. (૨) ગમે તે એક તરફ; એકાદ બાજુએ.

પખ, જુ૦ પક્ષ.

પખટવું, ક્રિ૦ સ૦ પછાડવું.

પખવાજ, સ્ત્રી૦ [सं पक्ष=वाद्य] બેઉ બાજુએથી ઠોકીને વગાડાય એવું વાદ્ય; પખાજ.

પખવાડિયું, ન૦ [सं पक्ष+वार] એક પક્ષના (૧૫) દિવસો જેટલો સમય તે; બે અઠવાડિયાંનો વખત; પક્ષ. રૂ૦ પ્ર૦ પખવાડિયાં લેવાં=અમુક રોગ વગેરેનું વખતો વખત શમવું ન ઉમરાઇ આવવું તે.

પખવાડું, જુ૦ પખવાડિયું.

પખવાની, સ્ત્રી૦ કાનનો વેહ વધારવાને વપરાતી બોરૂયાની સળી.

પખાજ, સ્ત્રી૦ પખવાજ; બેઉ બાજુએથી ઠોકીને વગાડી શકાય એમ ચામડું મઢેલું વાજું; મૃદંગ; ઢોલ જેવું પણ તેના કરતાં હલકો ને તીણો અવાજ આપે એવું વાદ્ય.

પખાજી, પું૦ પખાજવાળો–પખવાજ વગાડનારો માણસ.

પખાલ, સ્ત્રી૦[सं. पय=खल] પાણી ભરી લાવવાની ચામડાની મોટી ગુંણ કે કોથળી; મશક; ઢોરની પીઠપર નંખાય એવી પાણી ભરવાની ગુંણ. કહે૦ પખાલનો વાંક ને પાડાને ડામ. રૂ૦ પ્ર૦ પખાલ જેવું= લેહલૂર; શરીરે ભારે અને માંસલ એવું. (૨) મોટું. પખાલ જેવું પેટ. (૨) [प्रक्षालन] ખૂબ પાણીવડે ધોવું તે; ધો; ધોવું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પખાલનું કામ કરવું, પખાલ કરવી= દેવ મંદિરમાંથી સાંજે નિર્માલ્ય–ચઢાવેલાં ફૂલ અને બીલી વગેરે કાઢી નાખી ખળકે પાણી નાંખી ધોઇ નાંખવું તે; પાણીની છોળે ધોવુંઃ–પૂજારી પખાલ કરીને નીકળ્યો.

પખાલચી, પું૦ પાડા કે બળદ ઉપરની ચામડાની ગુંણમાં પાણી ભરી લાવનારો.

પખાલણ, સ્ત્રી૦ પખાલીની સ્ત્રી. (૨) પખાલે પાણી લઇ, આવનારી સ્ત્રી. પખાલીની નાતની સ્ત્રી.

પખાલી, પું૦ પખાલ રાખી પાણી ભરી લાવવાનો ધંધો કરનારો. (૨) એ ધંધો કરનારા લોકોની નાત; એક જાતિ.

પખાળવું, ક્રિ૦ સ૦ [सं प्रक्षाल्] ખૂબ પાણીએ ધોવું; પાણી નાંખીને ધોવું–સાફ કરવું; ખંખાળવું. ઉ૦ ગુરુજીકેરા પાદ પખાળી, કુંમકુમ ચંદન ચરચ્યાં.

પખિયારૂં, ન૦ બે ચીપ વચ્ચેનો એવો સાંધો કે જેથી એ બેઉ ચીપો જેમ વાળવી–ફેરવવી હોય તેમ ફરી શકે; સાંધો ઉઘાડી ખુલ્લો કરાય એવો આખી બનાવટનો એક સાંધાવાળો ભાગ તે; પસિયારૂંઃ–કલ્લાનું પખિયારૂં; બેડવું. (૨) જે બિંદુના આશ્રયે રહીને આમતેમ ફરાય તે ચણિયારૂં.

પખું, ન૦ પક્ષ; બાજુ; તરફ. ઉ૦ પ્રીતિ ઘણી મોસાળ, પ્રીત ઘણી શ્વશુર પખાની. શામળ.

પખે, અ૦ વિના; સિવાય.

પખોડવું, ક્રિ૦ અ૦ પછાડવું.

પગ, પું૦ [सं. पाद] જે અવયવ ઉપર પ્રાણી ઉભું રહે છે અને ચાલે છે તે; ચરણ; પાદ; ટાંટિયો; ટાંગો. (૨) જેની ઉપર કોઇ આકાર કે ચોકઠું ઉભું રખાય છે તે; પાયો. (૩) આધાર; મુદ્દાની વાત

અથવા વસ્તુ વગેરે તેઃ—નપગી વાત=આધાર—મુદ્દા વગરની વાત તે—ગપ; અફ્વા.

ક્રિ૦ પ્ર૦ પગ આવવા=બાળકે હિંડવા શીખવું; બાળકે ટટાર ઉભાં રહી ચાલવા માંડવું તે; હિંડતાં આવડવું. (૨) પોતાની ઉપર આધાર રાખી કાર્ય કરવાની શક્તિ આવવી; બળ આવવું; સશક્ત થવું. પગ ઉઠાવવો=પગ ઉપાડવો. (૨) નીકળી જવું; ખસી જવું. પગ ઉપાડવા=ઉતાવળા ચાલવું. પગ કરવા=જતા રહેવું.:—એના ઘરમાંથી પછી પૈસાએ પણ પગ કર્યા. પગ કાઢવો=જવું આવવું બંધ કરવું; ખસી જવું; તજીદેવું, જવાનું બંધ કરવુંઃ—ઘરમાંથી પગ કાઢતો નહિ. પગ ઘાલવો=દાખલ થવું; પેસવું; યત્ન પૂર્વક કોઇ બાબતમાં—ઘરમાં કે કુટુંબમાં ઘુસી રહેવું. (૨) માથું મારવું; વચ્ચે ઘુસવું; હેતુપૂર્વક કામમાં વચ્ચે પડવું. પગ છુટા કરવો=ચાલવાની કસરત લેવી; થોડું થોડું ફરી આવવું; ફરવું તે. પગ ટકવો=સ્થિર દૃઢ—કાયમ થઇ રહેવું; જંપીને સ્થિર મને રહેવું—બેસવું તેઃ—ઘરમાં એનો પગ ટકતોજ નથી=ભ્હાર ફર્યા કરે છે. પગ ટાળવો=કોઇનો કોઇને ત્યાં થતો અવરજવર બંધ કરવો; પગ દે નહિ એમ ખસેડવું; દૂર કરવું. પગ ઠરવો=સ્થિર—દૃઢ રહેવું; સ્વસ્થ થઇ રહેવું:—ઘરમાં એક ઘડીએ એનો પગ ઠરતો નથી. પગ તળે ઘાલવું=દબાવી બેસવું. (૨) નીચું પાડી દેવું; તુચ્છ ગણવું. પગ થવા=ઉપડી—ઉંચકાઇ જવું. પગ થાકવા=થાકી—હારી જવું; નિરૂત્સાહ થવું; કંટાળી જવું. પગ ધોઇ પીવા=બહુ ઉપકાર માનવો; આભારી રહેવું ગુણ ઓશિંગણ થવું. પગ નહિ ઉપડવો=શરમાવું; લજવાવું; કોઈ ઠેકાણે જવાને દિલ નહિ ચાલવું. પગ નીકળી જવો;=પરિચય અને અવરજવર હોય તે બંધ પડી જવો; જવા જેવું નહિ રહેવું. પગપર પગ ચઢાવી બેસવું=આરામથી બેસી રહેવું; કામકાજની કાળજી નહિ રાખતાં આરામથી રહેવું ને ગપ્પાં માર્યા કરવાં તે. પગ પેસારવો=પગ ઘાલવો. પગ પાછા પડવા=શરમાવું; જવાને દિલ નહિ ચાલવું; જવાનો ભાવ નહિ થવો. (૨) હારવું; નાસીપાસ થવું. પગ પાણી પાણી થઇ જવા=ભયથી કે નાઉમેદીથી ઢીલા થઇ જવાવું; હિમ્મત જતી રહેવી; નહિ ઉભું રહી શકાવું. પગ પેસવો=લાગવગ ચાલવી; દાખલ થવાવું; પ્રવેશ મળવો. પગ બાંધીને રહેવું=સુખ દુઃખને નહિ ગણગારતાં દૃઢમને એક ઠેકાણે સ્થિર રહેવું; દૃઢતાથી અમુક એક સ્થાનમાં રહ્યા કરવું તે. પગ ભર થવુ=સ્વાશ્રયી બનવું; પોતાની શક્તિ—બળ ઉપર ઉભા રહી શકાય એવા બનવું; જામવું; સ્વાવલંબી થવું; પોતે પોતાનું સંભાળી—કરી લઇએ એવા સશક્ત થવું. પગ ભાગવ =બળ તોડી નાંખવું; હરાવવું; આગળ વધવાનું જોર તોડી નાંખવું. (૨) મારવું; ઠોકવું, લંગડું કરવું. પગ ભાગી બેસવું=નિરાશ થઇ જવું; આગળથીજ કંઇ બનશે નહિ એમ માની લઇ હતાશ થઇ જવું. પગ ભારે થવો=જવાને દિલ નહિ ચાલવું; એકવાર નહિ જવાયું એટલે ફરીને જતાં શરમ આવવી, ઓશંકાવું તે. પગ માંડવો=શરૂઆત કરવી; પગ ધરવો; આરંભ કરવો. પગ વધારવા =ધીરે ધીરે રોકાણ કરવા માંડવું. (૨) લાગવગ વધારતા જવું. પગ વાળવો=પરવારવું; કામથી ફારગત થઇ આરામ લેવા બેસવું. પગ વાળીને બેસવું=નિર્વૃતિ લેવી; જંપવું; નવરા થઇ આરામ લેવો.

રૂ૦ પ્ર૦ પગે કમાડ ઠેલવાં=પરોક્ષે કાર્ય કરવું; પોતે અલગ રહી કરવાનું હોય તે

કરાવવું, પલીતો મૂકવો; પગે કરવું=બાળકને હગાવવું; ઝાડે ફરાવવું. પગે કીડીઓ ચઢવી=કામ કરવાથી કંટાળવું. પગે પડવું=નમવું; માફી માગવી. (૨) શરણે જવું; આજીજી કરવી. પગે માથું મૂકવું=હારીને શરણ લેવું; નમી પડવું. પગે મેંદી મૂકવી=બેસી રહેવું; હિંડવાનો કંટાળો આવો; ચાલવાનું આળસ. પગે લાગવું=નમવું; કરગરવું; માફી માગી લેવી. પગે લાગ્યા=કંટાળ્યા; થાકયા.

પગનો આખો=ચાલવાના કંટાળાવાળો. પગનો બાંગલો=ચાલવાનો આળસુ. પગનો સબળો=સશક્ત. પગ તળેની વાટ=જાણીતો રસ્તો. પગ તળે મોત=ક્ષણ ભંગુરતા. પગથી માથા લગી=પૂર્ણ; હાડોહાડ. પગ તળે બળતું=પોતાનો દોષ હોય તેમ; પોતે દોષી હોઇ બીજાના દોષ કાઢવા અથવા ટીકા કરવી તે.

કહે૦ પેટમાં પગ હોવા=પહોંચેલા હોવું, ઉપરથી ભોળા ને અંદરથી કપટી-કાબેલ હોવું તે. પગ જોઇને પાથરણું તાણવું=ગજા પ્રમાણે કામ કરવું.

પગચંપી-સ્ત્રી૦ પગની ફેંચો દબાવવી અથવા દબાવરાવવી તે; ચંપી; સંવાહન.

પગતું, વિ૦ મોકળું; પહોંચતું, મોટું; વિશાળ.

પગતોડ, સ્ત્રી૦ પગ થાકી જાય એમ રખડવું તે; ધક્કા ખાવા; અમસ્તા ફેરા આંટા ખાવા તે.

પગથાર, પું૦ પરથાર; કેટલાંક ટુંકાં પગથિયાં પછી કરેલું પહોળું મોટું પગથિયું.

પગથારિયું, ન૦ મોટું ને પહોળું પગથિયું.

પગથિયું, ન૦ જેની ઉપર પગ ઠરાવી-મૂકીને ચઢાય એવું પાટિયું; લાકડું કે માટી અથવા ચુના અથવા પત્થરનું સ્થાન તે; પગ સ્થિર રાખવા જેવું જે તે; ઉંચે ચઢવાને માટે ઉપરા ઉપરી પગ મુકાય એવી જે બનાવટ-ગોઠવણ તે. (૨) પગ મૂકવાનો નાનો પરથાર-ઓટલી વગેરે તે.

પગથી, સ્ત્રી૦ પગે ચાલવાનો મોટા રસ્તાની બાજુનો નાનો માર્ગ તે; વાટ; શેરડી; નાનો સાંકડો રસ્તો; મોટા રાજમાર્ગની બે બાજુએ માણસને ચાલવાને બાંધેલો ફરસબંધીનો માર્ગ. (૨) પગના ઘસારાને લીધે પડેલી વાટ; પગલાંથી પડેલી શેરડી:-પગથીપર ચાલીએ એટલે ગાડીઘોડાની બીક નહિ.

પગદંડો, પું૦ ઉભા થઇને થોડું ઘણું ફરાય હરાય એમ થવું તે; ટેકાને માટે કે જોવાને માટે લાકડી રાખવી પડે નહિ અને કામ પુરતું પગ અને દૃષ્ટિમાં બળ રહેવું તે; કામ ચલાઉ હરફર કરવાની શક્તિ તે. (૨) થોડું ઘણું મદદગાર સહાયકારક થવું-હોવું તે.:-વા તદ્દન મટી ગયો નથી, પણ પગદંડો થયો છે. મોતિયો કઢાવ્યાપછી પગદંડો ચાલે છે, નાનું છોકરૂં મોટું કામ તો શું કરે? પણ પગદંડો કરે.

પગપેસારો, પું૦ કોઇ કોઇ ઠેકાણે પગ પેસાડવો તે; દાખલ થવાવું તે; આવજાનો પ્રવેશ-પરિચય થવો તે. (૨) ઓળખાણ,-પિછાણ થવું તે. (૩) લાગવગ=પગપેસારો.

પગપાળો, પું૦ પગે ચાલનારો; ઘોડેસ્વાર નહિ પણ પગે ચાલતો રણભૂમિમાં ઘૂમનારો સિપાઇ-લડવૈયો; પાળો; પેદળ સિપાઇ. (૨) વાહન કે રસાલા વગર એકલોજ પગે ચાલી જનાર:-રાજા ત્યાંથી પગ પાળોજ ચાલી નીકળ્યો. (૩) પગે ચાલીને પંથ કરનાર; કાસદ.

પગર, પું૦ અનાજનો ઢગ; પગેર.

પગરખું, ન૦ (**સં પદ્-રક્ષ**) પગનું રક્ષણ કરે એવું ચામડાનું ટુંકું મોજું; ખાસડું; મોજડી; જોડો; ચાલતાં પગનું રક્ષણ થાય એવી જે ચામડાની સાદી બનાવટ તે. રૂ૦ પ્ર૦ પગરખામાં પગ ઘાલવો=બરોબરી કરવી:-હાલ એના પગરખામાં પગ ઘાલે એવો કોણ છે?

પગરણ, ન૦ (सं प्रकरण) જનોઇ અને વિવાહ વગેરે મંગળ કાર્યારંભ તે; ઉત્સવ સમારંભ; મંગળ કાર્યનું મંડાણ; કોઈ અવસર ઉજવવાનો પ્રસંગ-આરંભ કરવો તે. ઉ૦ મેં તો કોડે પગરણ માંડીયાંરે. સ્ત્રીગીત.

પગરવ, પું૦ પગે ચાલવાથી થતો ઘસારો-અવાજ; હિલચાલ.

પગરવટ, સ્ત્રી૦ પગના ઘસારાથી પડેલો માર્ગ; પગનો ઘસારો તે.

પગરવટો, પું૦ પગવાટ; શેરડી. (૨) અવરજવર. (૩) પગથી પડેલો ઘસારો તે.

પગરસ્તો, પું૦ વાહને જવાય નહિ પણ પગે ચાલીને જવાય એવો માર્ગ તે.

પગલી, સ્ત્રી૦ પગલાંની હારકતાર તે; પદપંક્તિ. (૨) શેરડી; નાનો પગરસ્તો.

પગલું, ન૦ જમીન દબાઇને પડેલું પગના તળિયાનું ચિહ્ન અથવા ભીના કે રંગવાળા પગની કોઇ સપાટી કે ફલક ઉપર પડેલી છાપ તે; ડગલું; ડગ. (૨) બે ડગ વચ્ચેનું અંતર તે; હાથ-ફૂટ સવા ફૂટ જેટલું છેટું-માપ તેઃ-પાંચ પગલાં જમીન (૩) જેમાં પગની છાપ કે આકાર પાડેલો હોય એવી ધાતુ કે પત્થરની તખતી-ચોરસું:-આચારજીનાં પગલાં. (૪) જેમાં પગની છાપ હોય એવી સોના રૂપાની ચોકી-એક ઘરેણું:-શ્રીનાથજીનું પગલું; સોકય પગલું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પગલાં કરવાં=પધારવું. પગલું કાઢવું=કોઇ માણસ કે ચોર આવ્યો અને કયે રસ્તે ગયો તે તેનાં પગલાંને અનુસરી શોધી કાઢવું; તપાસ કરવી. પગલાં ભરવાં=કાયદાસર સામે થવું; ફરિયાદ કરવી; ઉપાય કરવો. પગલે ચાલવું=અનુસરવું; બીજાએ જેમ કર્યું હોય તેમ કરવું.

પગવાટ, સ્ત્રી૦ પગે ચાલીને જવાનો રસ્તો તે. (૨) જમીન ઉપર થઇને જવાનો રસ્તો; ખુશકી રસ્તો; સ્થલમાર્ગ.

પગાર પું૦ [पोर्तु] નોકરને તેના કામના બદલા તરીકે આપવામાં આવતો દરમાયો; નોકરીનો નાણાંથી અપાતો બદલો-લવાજમ તે; અઠવાડિયે, મહીને અથવા અમુક મુદતે નોકરીના બદલામાં ઠરાવેલી જે મહેનતાણાની રોકડ રકમ તે; મુસારો; વેતન. (૨) વિ૦ મોકળું; વિશાળ. ઉ૦ ચોકાં ચૌટાં પોળ પગાર. શામળ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પગાર આપવો. પગાર કરવો. પગાર ખાવો=વખતપર-પ્રસંગે કામ કરવાને માટે બંધાયેલા રહેવું.

પગારદાર, વિ૦ જેને પગાર મળતો હોય તે; નોકર; પગારવાળો; પગાર ખાનારો; પગાર લઇને કામ કરનાર; ભાડુતી.

પગી, પું૦ પગલાં જોઇ ચોર કોણ છે તે અને ચોરી કરી કયાં થઇને ગયો છે તે, પારખી કાઢનારો માણસ; પગલું કાઢનારો; ચોરીનો પત્તો મેળવી આપનારો. કુટી મુઆ પગીઓ સહુ; પગલું ઘેરનું ઘેર. શામળ. (૨) જન્મતાં જેના પગ પહેલાં આવ્યા હોય તે.

પગેપડવું, ક્રિ૦ અ૦ નમવું; હાથ જોડી પગ આગળ પડવું-નમી પડવું; પ્રણામ કરવા. (૨) વિનવવું; આજીજી કરવી; પગે લાગી માફ માગવી; શરણ લેવું.

પગેપરણું, ન૦ પગે પડતાં ભેટ મૂકવી-આપવી તે; પગે લાગતાં પગ આગળ મૂકવાનું જે નજરાણું તે. ઉ૦ સાસુ કહે વહુ! પગેપરણાં શાં લાવ્યાંરે.

પગેરૂં, ન૦ પગલું; પગલું કાઢવું તે:- પગેરૂમાં પકડાયો. (૨) વિ૦ પગપ્યાદું; પગે ચાલીને જનારૂં.

પગેલાગણું, ન૦ પગે લાગવું તે; હાથ જોડી પગ આગળ પડીને માન આપવું તે; પ્રણામ; પ્રણિપત:-તમારી ગુણઓશિંગણુ વહુનું પગેલાગણું.

પગો, પું૦ પુતળી ભાતનું સ્ત્રીઓને પહેરવાનું લાલ કપડું. (કાળા રંગનું તે બગો ને

લાલ રંગનું તે પગો.)

પગોર, પું૦ અનાજ ભરેલાં ડુંડાં-બાજરિયાં કે ઉંબીઓનો ખળીમાં કરેલો ઢગલો.

પઘડબંધ, પું૦ પાઘડી બાંધનારો; પાઘડીઓ બાંધવાનું કામ કરનારો માણસ.

પઘડબંધી, સ્રી૦ પાઘડીઓ બાંધવાનો ધંધો તે.:-એ તો બિચારો પઘડબંધી કરીને ગુજારો કરે છે.

પચક, પું૦ રસોઇયો; રંધવારો.

પચકડી, સ્રી૦ પિચકારી.

પચકણુ, વિ૦ બીકણુ; પોચું; ઢીલું.

પચકાણુ, ન૦ જૈનોનો ઉપવાસને લગતો એક વ્રત પ્રકાર; પચખાણ.

પચકારી, સ્રી૦ પિચકારી.

પચખાણુ, જુ૦ પચકાણુ.

પચન, ન૦ પાચન થવું તે; ખાધેલું હજમ થઇ જવું તે; પચવું તે.

પચપચ, વિ૦ ઢીલું; પોચું; ગદગદું.

પચપચું, વિ૦ પોચું; ઢીલું; ગદગદું. (૨) નહિ ઠરેલું; કુચા ને પાણી-પ્રવાહીનો મેળ ખાધેલો ન હોય તેવું.

પચરકિયું, વિ૦ પિચકારી વાગે અથવા શેડ ઉડે એવું; ઢીલું; પાણીપાણીવાળું.

પચરકી, સ્રી૦ પિચકારી; શેડ; ધાર.

પચરંગ, વિ૦ પાંચ રંગ જેમાં હોય એવું; વિરંગી.

પચરંગી, વિ૦ પાંચ રંગવાળું; રંગબેરંગી. વિવિધ જાતનું-રંગનું હોય એવું. પાંચ રંગ તે. ધોળો, કાળો, લાલ, લીલો ને પીળો.

પચવવું, ક્રિ૦ સ૦ પચાવવું; પચે તેમ કરવું. (૨) પકવવું; રાંધવું.

પચવું, ક્રિ૦ અ૦ [સં. पच्] ખાધેલું હજમ થવું; ખોરાકનું જઠરસ સાથે મળીને ગળી જવું. (૨) ગળીજવું; એકતાર થઇ જવું; રસબસ થવું; ઉ૦ પ્રાણી ! પ્રપંચમાં શું પચી રહ્યો. (૩) નિરાંતે ભોગવાવું; કશી અલવલ વગર કામમાં આવીજવું:-એને તો અનર્થનો પૈસોએ પચે છે. (૪) વ્યાપી રહેવું.

પચારવું, ક્રિ૦ સ૦ [સં. प्र+चर्] ફેલાવવું; પસારવું; પ્રવર્તાવવું. (૨) સામાનો હેતુ જાણવાને માટે ટકોરમાં-આડકતરી રીતે કહેવું; ઇસારો કરવો; યાદ આવે, ચટકી લાગે એ પ્રમાણે પરોક્ષે કહેવું; ટાણા રૂપે જણાવવું.

પચાવ, પું૦ પચવું તે; પચાવો; ખાધેલા ખોરાકનું ગળી જઇ શરીરમાં ખપી-મળી જવું તે; હજમ થઇ જવું તે; પચન.

પચાવવું, ક્રિ૦ સ૦ પચે એમ કરવું; હજમ કરવું; ગળીને બીજા સાથે મળીજાય-એકાકાર થઇ જાય એમ કરવું. (૨) અસલની સાથે ભળી જાય અને નિરાંતે ઉપભોગ કરાય એમ કરવું; પોતાના ઉપયોગનું કરી નાંખવું; ઉપયોગમાં લઇ લેવું.

પચાસ, વિ૦ બે પચ્ચીસ અથવા પાંચ વાર દસ દસ જેટલું; ૫૦.

પચુલાં, ન૦ હુલવણાં; આપલાંધાપલાં.

પચુસણ, ન૦ [સં पर्युषण] જૈનોના ઉપવાસવ્રતના દિવસો તે.

પચ્ચીસ, વિ૦ વીસ ને પાંચ; ૨૫.

પચ્ચીસી, સ્રી૦ પચ્ચીસ વર્ષની આસપાસનો જુવાનીનો વખત તેઃ-ગધ્ધા પચ્ચીસી. (૨) જેમાં પચ્ચીસ દ્રવ્ય-ઓસડિયાં હોય તે; પચ્ચીસ વાનાં જેમાં હોય તે.

પચ્છમ, વિ૦ [સં. पश्चिम] પાછલું; અગમથી ઉલટું:-પચ્છમ બુદ્ધિયું. (૨) આથમણું; સૂર્યાદિક ગ્રહો જે તરફ અસ્ત પામે છે તે તરફનું:-પચ્છમ દિશા. કહે૦ અગમ બુદ્ધિ વાણિયો ને પચ્છમ બુદ્ધિ બ્રહ્મ; તરત બુદ્ધિ તર્કડો તે ગોદો મારે ધમ્મ.

પછાડવું:-ક્રિ૦ સ૦ ઉંચું કરીને જોરથી નીચે નાંખવું; જોરથી નીચે નાંખવું; અફાળવું; પટકવું. (૨) જોરથી નાંખી દેવું; પાડી નાંખવું. (૩) નુકસાન કરવું.

પછવાડી, સ્ત્રી૦ પાછળ લાગવું તે; પીછો; પુંઠ; કેડો. (૨) કાયર કરવું; ખંતે પડવું તે. (૩) પછાડી.

પછવાડું, ન૦ પાછળનું તે; પાછલું એવું તે; પૃષ્ટ; પુંઠ. (૨) કેડો.

પછાડ, સ્ત્રી૦ શરીર પછડાય એમ કરવું તે; પછડાવું તે; પછાડો.:–રીસમાં ને રીસમાં એણે પછાડ ખાધી.

પછાડવું, ક્રિ૦ સ૦ [સં. प्र+क्षिप्] જોરથી નીચે અફાળવું–નાંખીદેવું; અફળાય એમ કરવું; પટકવું. (૨) ઉંચકીને જમીન પર નાંખવું; પટકીદેવું; પટકાય તેમ કરવું; (૩) હરાવવું.

પછાડો, પું૦ આમ તેમ શરીર નાંખી દેવું તે; ગુલાંટો–ગોથાં ખાવાં તે. (૨) ફાંસમાંથી અથવા મુસ્કેલીમાંથી છુટવાને ફાંફાં મારવાં તે.

પછાડી, સ્ત્રી૦ ઘોડાના પાછલા પગે બાંધવાનું દોરડું તે. (૨) પાછલા પગ બાંધવા તે:– ઘોડાને પછાડી બાંધવી તે.

પછાડું, ન૦ પાછળનો ભાગ; પુંઠ.

પછવાડે, અ૦ પાછળ; પુંઠે. (૨) છેલ્લે; અંતે.

પછાડો, પું૦ જમીન ઉપર શરીર અફળાય એમ પડવું તે; ઉથલો; ગુલાંટ; ગોથ; પછડાવું તે; અફળાવું તે. (૨) મુસ્કેલીમાંથી નિકળવાને જોરથી યત્ન કરવો તે.

પછાત, અ૦ (સં. पश्चात्) પાછળ; પછવાડે; પુંઠે. (૨) વિ૦ પાછળ રહી ગયેલું.

પછી, અ૦ કેડે; થોડીવાર રહીને; પાછળથી; પછે; તદનંતર.

પછીત, સ્ત્રી૦ ઘરની પાછલી દિવાલ.

પછીતિયું, ન૦ ગાડાના માંચડાની પાછળ–પાંજરીની બન્ને બાજુએ બેસી રહે એવું પાટિયું; પાંજરીવાળા ગાડાનું પાછલું બારણું તે.

પછેડી, સ્ત્રી૦ ઓઢવાનું સુતરેલ જાડું કપડું–ચાદર; ચોફાળ; ઓછાડ. (૨) જાજમ; પિછોડી. રૂ૦ પ્ર૦ પછોડીવા=પછેડીની જાડાઇ જેટલું એમ. અર્થાત્ વરસાદનું એટલું નાનું અને સ્થાનિક ઝાપટું થવું કે જેથી જમીનનું જાડા કપડા જેટલુંજ પડ પલળે:–પછેડીવા વરસાદ થયો તેથી શું વળ્યું ?

પછેડો, પું૦ જાડો ને ધિંગો ચોફાળ; મોટી જાડી પિછોડી–પછેડી તે; મોટો ઓછાડ. પિછોડો. (૨) ભ્રમ; ખોટી સમજ બેસાડી દેવી તે; જેના વગર બીજું દેખાયજ નહિ એવી નજરબંધી તે:–અંધારપછેડો. ઉ૦ અંધાર પછેડો ઓઢાડયો વહાલે મારે અમનેરે. ઢાંકપછેડો=છાવરવું તે; હાબડ દીબડ રાખી અહાર બહુ જાહેરમાં આવે નહિ તેમ કરવું તે; ઢાંકી–છુપાવી રાખવું તે; ખુલ્લું પડી જાય નહિ એમ કરવું તે:– તમે ઢાંકપછેડો ના કરો.

પજવવું, ક્રિ૦ સ૦ વિતાડવું; હેરાન કરવું; કાયર કરવું; દુઃખ દેવું. (૨) ચીઢવવું; રંજાડવું; અકળાવવું; સતાવવું.

પજાવો, પું૦ નીભા; કુંભારની ઇંટ અને નળિયાં વગેરે પકવવાની ભઠ્ઠી.

પટ, ન૦ [સં.] પના કરતાં ઘણી વધારે લંબાઇનું કપડું; વસ્ત્ર; લુગડું:–પટકુળ. (૨) લંબાણ–ખાનાંવાળા કે ચીતરેલા કપડાની પટીઓની રચનાવાળું કપડું અથવા પાટિયું તે; બાજીનું પાટિયું–પાથરણું. :–ચોપટ. (૩) પાટી જેવું સપાટ લાંબું પત્તું–પતરૂં તે; પાટિયું; ફલક; ચોરસ કે લંબ ચોરસ તખતી તે.:–ચિત્રપટ. (૪) સફાઇદાર સપાટીની બેસણી તે. શિલાપટ. ચોરસું. (૫) લંબાઇએ વધારે પણ પહોળાઇએ થોડો એવો વિસ્તાર તે; લંબાણુ સાંકડો પટો; પાટો; ચીચરવટો તે. જમીનનો કકડો. (૬) પહોળાઇ; પહોળાઇનો વિસ્તાર તે.:– નદીનો પટ. (૭) પાલવ; પનો. (૮) આંતરો; આડ; પડદો:–અંત-

રપટ. (૯) પડ; થર; લેપ.:—એ ત્રણ પટ ચઢાવો.:—ઘણાં પટનો તાકો ને દરેક પટ એક વારનું. (૧૦) અસર લાગવી તે; પાસ. (૧૧) છાપ; ચિહ્ન. (૧૨) યાદી; નોંધ.

પટ, વિ૦ ઘણું; પડવાળું; વધારે:—દુપટ; ત્રિપટ.

પટ, અ૦ તરત; તત્કાળ; ચટ; ઝટ:—ઉભો થવા જાય છે અને પટ પડે છે. (૨) જરૂર; નક્કી; ખચીત; વગર વાર કરવે; બિન અજર.

પટક, સ્રી૦ પતન; પટકવું તે; ઉંચું કરીને નીચે અફાળવું તે; ઝીક; ઝાપટ.

પટકવું, ક્રિ૦ સ૦ ઉંચું કરીને નીચે નાંખવું; જમીન વગેરે સાથે અફળાય એમ ઉંચેથી એકદમ જોરથી નીચે નાંખી દેવું; ફેંકી-દેવું. (૨) પછાડવું; મારવું. (૩) છેતરવું; ફોસલાવવું.

પટકાવવું, ક્રિ૦ સ૦ નીચે નાંખી દેવરાવવું; અફળાવવું; પછડાય એમ કરાવવું.

પટકાવું, ક્રિ૦ અ૦ પછડાવું; અફળાવું. શરીર પછડાય એમ નીચે પડવું. (૨) ઠગાવું.

પટકૂલ, ન૦ ઉંચી જાતનું સરસ કપડું; સુંદર વસ્ત્ર; પટોળું.

પટકો, પું૦ લુગડાનો ટુંકો કકડો; માથે બાંધવા જેટલું મોટું છેટિયું; છોગલો. (૨) કાછો.

પટણી, વિ૦ પાટણનું; નાગરિક.:—પટણી પટોળાં. (૨) પાટણનો રહેવાસી. પાટણવાસી; એક અટકનો જનસમુદાય.:—પટણીવાડ.

પટપટ, સ્રી૦ એવો અવાજ; એક પછી એક પડતી ચીજની પટકનો ચાલુ અવાજ તે. (૨) તડતડ; ચટચટ; એક પછી એક ઉતાવળે; ટપોટપ એમ.:—આ ચોપડીઓ નીચેથી તું મને પટપટ આપ્યા કરજે. (૩) સ્રી૦ ટપકાના કે કકળાટના અર્થે ખાલી—નકામું બોલબોલ કરવું તે; બડબડાટ; કણકણ; કોઇની વિરૂદ્ધ લવારો.:—શા માટે ખાલી પટપટ કર્યા કરે છે? ક્રિ૦ પ્ર૦ પટપટ કરવું=બબડવું; કકળવું; બોલબોલ કરવું; અવાજ કાઢ્યા કરવો. ટપટપ:—એ તો પટપટ સામા જવાબ આપે છે.

પટપટવું, ક્રિ૦ અ૦ પટપટ થવું; પટપટ એવા અવાજનું નીકળવું. (૨) કણકણવું; લવારો કરવો, બડબડ કર્યા કરવું.

પટપટારો, પું૦ પટપટ કરવું તે; પલકારો. (૨) બડબડાટ; બખાળ્યા કરવું તે; વિરૂદ્ધમાં સામું બોલબોલ કર્યા કરવું તે; વિરૂદ્ધ લવારો; ખોટી વાક્ચાતુરી, નકામું બોલબોલ કરવું તે; કજિયો; કણકણ.

પટપટાવવું, ક્રિ૦ સ૦ પટપટ, એવો અવાજ થાય એમ કરવું. (૨) મટમટાવવું; આંખનાં પોપચાંને ઉઘાડમીચ કરવાં તે.:—આંખ પટપટાવો.

પટપટિયું, વિ૦ પટપટ કરનારૂં; લવારીખોર. (૨) ન૦ લાકડાનું રમકડું. (૩) હજામનું ઓજાર; ટપટપિયું.

પટપીત, ન૦ પીળું વસ્ત્ર; પીતાંબર.

પટરાણી, સ્રી૦ પટાભિષેક વખતે પરણેલી જે મુખ્ય અને માનિતી રાણી તે; રાજાની મોટી રાણી; માનિતી રાજપત્ની.

પટલ, ન૦ [સં.] ઢાંકણ; આચ્છાદન; પડદા —છત્ર જેવું ઢાંકણનું પડ તે; પડળ; પડ. (૨) સમૂહ; જથો; ટોળું.

પટલાઇ, સ્રી૦ પટેલપણું; પટેલનો અધિકાર તે. (૨) પટેલની કામગીરી તે.

પટલાણી, સ્રી૦ પાટીદારણ; પટેલની સ્રી.

પટવારી, પું૦ પાટોપાટ લંબાણ જમીનની પાટોનું મહેસુલ ઉઘરાવી આપનારો; જમીનની વીઘા—પાટો રાખી તેની મહેસુલ ભરનારો. (૨) તલાટી; મહેસુલનો જુમ્મો માથે રાખનારો અધિકારી તે.

પટવાસ, પું૦ [સં.] તંબુ; કપડાનું ઘર; રાવઠી.

પટવો, પું૦ રેશમની દોરીઓ વણનારો તેમજ તેની ગુંથણીનું કામ કરનારો; રેશમની દોરીથી સોનાના મણકાને ગુંથી આપનારો. (૨) એ જાતનો ધંધો કરનારી નાતનો એકએક માણસ તે:-પટવાશેરી.

પટહ, ન૦ [સં.] નગારૂં, ઢોલ.

પટંતર, ન૦ કપડાની આડ તે; અંતરપટ; આંતરો; પડદો. (૨) અંતર; જુદાઇ; ભિન્નભાવ; ભેદ.

પટંતરે, અ૦ પરોક્ષે; ગર્ભિત રીતે; આડકતરી રીતે; ખુલ્લે ખુલ્લું નહિ એમ. ઉ૦ પૂછી વાત પટંતરે; સાચું બોલ સુજાણ. સામળ.

પટંતરો, પું૦ આંતરો; પડદો. (૨) ભિન્નભાવ; ભેદ; જુદાઇ.

પટાઉ, વિ૦ પટાવી-ફોસલાવી જાય એવું; ધૂર્ત્ત; પટાવીને કામ કાઢી લે એવું.

પટાકડી, સ્ત્રી૦ પટ એવો અવાજ થાય એમ કરવું તે; જોરથી આંગળીઓ છટકાવી અવાજ કરવો તે; ચપટી. (૨) જેમાંથી 'પટ' એવો અવાજ થાય તે; નાનો ભડાકો થાય એવી કરામત-બનાવટ તે; ફટાકી; પિસ્તોલ; તમંચો; પટ પડે અને અવાજ થાય એવું હથિયાર તે.;-એની પટાકડીથી હું ડરી જઇશ નહિ.

પટાકો, પું૦ પટ; એવો અવાજ તે; એ ચીજોના અફળાવાથી થતો એવો અવાજ. (૨) ફટાકો; હળવો ધડાકો.

પટાક, પું૦ ઘોડાનો તંગ. (૨) તરત.

પટાટા, પું૦ [અં.] ગાંઠોગાંઠોવાળો એક કંદ; બટાકા; ગાંગડી.

પટાદાર, વિ૦ જેણે ખેતર-જમીન વગેરે માલમિલકત અમુક વર્ષની બાંધણીથી રાખેલાં હોય તે; જેને ભોગવટાનો હક મળેલો હોય તે; જેણે પટાથી અમુક વર્ષ ને અમુક ભાડાથી કોઇ ચીજ રાખેલી હોય તે. (૨) જેમાં પટ-જાડા આંકા-લીટા પાડેલા હોય એવું તે; અટાપટાવાળું. (૩) પટાવાળો; સિપાઇ; અમુકના નામ નિશાનના પટા-તખતીથી ઓળખાય એવો તે. (૪) પટબંધ-પાટોપાટ જેણે ખૂબ જમીન સાંથે રાખેલી હોય તે; પાટીદાર; જમીનદાર.

પટાપટ, અ૦ પટપટ; ઉપરાઉપરી; એક પછી એક તરત.:-એ તો પટાપટ જવાબ આપે છે. (૨) ટપટપ એમ; સામસામે બોલચાલ થવી તે.

પટાપટી, સ્ત્રી૦ જેમાં જાડાપાતળા લિસોટા પાડેલા હોય તેવું તે; નાના અને જાડા પાતળા આડાઅવળી પટા પાડવા તે. (૨) બોલંબોલા; ઝગડો.

પટાબાજ, વિ૦ પટા ખેલી જાણનારો; ચારે તરફથી શરીરનું રક્ષણ થાય એમ લાકડી કે હથિયાર ફેરવી જાણનારો (૨) યુક્તિથી કામ લેઇ જાણનાર; ખેલાડી; દાવપેચ જાણનારો.

પટામણી, સ્ત્રી૦ પટાવવું તે; પટાવી જાણવાપણું; પટાવવાની આવડ તે; કાલાં ઘેલાં કાઢી તથા મીઠુંમીઠું બોલી અથવા સમજાવી સાચવીને કામ કાઢી લેવાની યુક્તિ અથવા આવડ તે; ફોસલામણી, પટામણું.

પટામણું, ન૦ પટામણી; પટાવવું તે. (૨) વિ૦ પટાવી જાય એવું; મીઠું મીઠું બોલી-સમજાવીને કામ કાઢી લે એવું.

પટારી, સ્ત્રી૦ નાનો પટારો તે; પેટી.

પટારો, પું૦ મોટી પેટી; લાકડાંનાં પાટિયાંની બંધ કરી તથા ઉઘાડી શકાય તેવી મજબુત ચોરસ બનાવટ. તે લોખંડથી જડીને બહુ મજબુત અને મોટી બનાવેલી હોય છે.

પટાવત, પું૦ સૈનિક સેવા બજાવવાના બદલામાં રાજ્યની જમીનના પટ–મોટા ભાગ ભોગવનારા ગરાસિયા, સામંત લોકો; નાના નાના જમીનદાર. રાજકુટુંબના અને બીજા, રાજ્યમાં લાભ તેમજ ભાગ ધરાવનારાઓ તે. લશ્કરી મદદ આપવાની સરતે–રાજ્યની જમીન ભોગવનારાઓ તે. (૨) રાજાના મોટા અધિકારવાળા મુખ્ય જમીનદારો તે.

પટાવવું, ક્રિ૦ સ૦ મીઠુંમીઠું બોલી આશા આપી સમજાવવું–ભરમાવવું; છેતરવું; ઠગવું. સમજાવી લેવું; પ્રિય વચને આશ્વાસન આપી શાંત કરવું–રાખવું તે. ફોસલાવવું; વહાવું. મીઠી અને પ્રિય વાણીએ ઉડાવવું; શાંત રાખ્યા કરવું; થાથોથાબડી કર્યા કરવી.

પટાવાળો, પું૦ સરકાર અથવા અમુક સંસ્થાનો નોકર છે એમ બતાવનાર પટા–તખતીવાળા ચિહ્નનો પટો પહેરનારો નોકર; સિપાઈ; ચપરાસી.

પટિયાં, ન૦ વાળના સફાઈદાર પટા તે; સુંદર દેખાવા માટે કપાળ ઉપર વાળના સફાઈદાર પટા પાડવામાં આવે છે તે; વાળને ઢળતી પાટે હોળીને સારા લાગે એમ રાખવા તે.

પટી, સ્રી૦ બહુ પહોળો નહિ પણ લાંબો ઘણો એવો લાકડા, લુગડા કે કાગળનો કકડો–ચીરો તે; ચિંદરડી; ચીપ; લંબાણ પટે ફાડેલો–ચીરેલો કકડો. (૨) ખપેટી. (૩) મલમ ચોપડેલી લુગડા કે કાગળની નાની ગોળ કે ચોરસ કકડી. (૪) થીગડી, પાતળી લાંબી ને સાંકડી ચિંદરડી તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પટી મારવી. પટી ચોઢવી.

પટુ, વિ૦ [સં.] દક્ષ; ચતુર; પાવરધું; પ્રવીણ; કસબી. (૨) ચતુર; ચંચળ; ચાલાક. (૩) ડહાયું; શાણું. (૪) સ્ફુટ.

પટુડાવેડા, પું૦ ડહાપણ વેડા; ચિબાવલાવેડા. શાણપણ.

પટુતા, સ્રી૦ [સં.] ચંચળાઈ; ચતુરાઈ. (૨) આવડ; પ્રવીણતા.

પટુત્વ, ન૦ [સં.] ચંચળાઈ; પટુપણું.

પટેલ, પું૦ સંઘનો, નાતનો કે અમુક ટોળાનો વડો તે. (૨) તલાટી સાથે રહીને કામ કરનારો; ગામનું મહેસુલી કામ કરનાર વડો; મુખી. (૩) મોટો જમીનદાર અથવા ખેડુત; પાટીદાર; કણબી.

પટેલિયો, પું પટેલ. (૨) પાટીદાર. (૩) નાતના સંઘનો વડો તે.

પટેલી, સ્રી૦ પટલાઈ.

પટો, પું૦ લાંબો અને જાડો રંગિત ફટકો–લિસોટો. (૨) ચામડા અથવા કપડાનો કમ્મરે બાંધવાનો અથવા ખભે નાંખવાનો પાટો; કમરબંધ; ચપરાસની પાટી. (૩) અમુક સરતોએ કરેલો વહીવટ કરવાનો અથવા ભોગવટાનો કરાર તે; મુદતી કરારી લખાણ; સનંદ. (૪) સામાનો ઘા ઝિલાય એમ પોતાના શરીરની આસપાસ લાકડી અથવા તરવાર ફેરવવી તે; પોતાની જાતના રક્ષણને માટે લાકડી કે તરવાર ફેરવતાં આવડવી તે; તે ફેરવવાની કળા અથવા આવડત.:–પટા ખેલવા–રમવા. (૫) પહોળાઈએ કમ અને લંબાઈએ ઘણું વધારે એવું ચિંદરડું–ચીરો તે. જમીનનો કે લુગડા વગેરેનો. (૬) આંકો; લીટો; શળ. (૭) બેધારી સીધી તરવાર; ગુપ્તી. (૮) મોટી પટી; થીગડી.

પટોપટ, અ૦ એક પછી એક પટપટ એમ; ટપોટપ; તરત; એકદમ; વગર વિલંબે; પટપટ–સપાટાબંધ. (૨) વારા ફરતી તરત ને તરત.:–કહ્યું કે તરત પટોપટ ઉઠીઉઠીને ચાલ્યા ગયા.

પટોળ, ન૦ [સં. पटोल] એક જાતની વનસ્પતિ અને તેનું ફળ તે.

પટોળી, સ્ત્રી૦ એક જાતનું સુંદર રંગિત કપડું.:–પાટણની પટોળી.

પટોળું, ન૦ [સં. पटोलं] મુલાયમ કુમાશનું એક જાતનું રંગિત સ્ત્રીઓને પહેરવાનું કપડું. ઉ૦ બાળું પાટણ દેશ, જિસે પટોળાં નીપજે. રાણકદેવી.

પટ્ટ, વિ૦ મોટું; વડું; મુખ્ય.:–પટ્ટપ્રધાન. (૨) અ૦ તરત; ઝટ; પટ.

પટ્ટન, ન૦ [સં. पत्तन] નગર; શહેર.:–પટ્ટન સો દટ્ટન. (૨) પાટણ. ઉ૦ પટ્ટનપુરથી પ્રથમ વસેલું.

પટ્ટિકા, સ્ત્રી૦ [સં.] પટી; ચીપ; ચીર; ચિંદરડી.

પટ્ટિશ, ન૦ [સં.] એક હથિયાર. તે કુહાડી જેવું અને હાથાવાળું હોય છે.

પટ્ટી, સ્ત્રી૦ ઉપરા ઉપરી ગેહનાં પડ આવે એમ વાળેલી ગડી તે; પડ–પડવાળી તે પટી.:–પાનપટ્ટી; બીડી. (૨) પટી; ચિંદરડી; ગોળ કે ચોરસ નાનીસી થીગડી તે; ઠગળી.

પટ્ટુ, ન૦ પટુ.

પટ્ઠો, પું૦ (સં. पुष्ट) ખાઇ પીને અલમસ્ત બનેલો હોય એવો તે. (૨) વિ૦ મસ્ત મજબુત; જેનું શરીર પુષ્ટ ને સંગીન હોય તે; પત્થર જેવો તે.

પઠણ, સ્ત્રી૦ પરઠણ; સાટું; બોલી; સરત; કરાર.

પઠન, ન૦ પાઠ કરવું તે; ગોખેલું ભણતર. (૨) વાંચન.

પઠનીય, વિ૦ [સં.] ભણવા યોગ્ય; પાઠ્ય.

પઠવું, જુ૦ પરઠવું.

પઠંગ, પું૦ [સં. प्रसंग] સહવાસ; પરિચય. (૨) વગસગ; લાગ. (૩) ચાલ; રિવાજ.

પઠાણ, પું૦ અફગાનીસ્તાન તરફના મુસલમાનોની એક જાત; મુસલમાનની એક અટક. (૪) વહાણની પીઠ.

પઠિત, વિ૦ [સં.] પાઠ કરેલું; ભણેલું; જેનો અભ્યાસ કરેલો હોય તે; બોલેલું.

પઠે, અ૦ પેઠે; માફક; પેઠે.

પડ, ન૦ વળું; થર; અસ્તર, (૨) દળ; પત્તું, પાતળું આચ્છાદન; ફોતરૂં. (૩) ગડી; કલ્લી. (૪) પડદો; આંતરો.

પડખું, ન૦ [સં. पार्श्वं] પાસું; બાજુ. (૨) કોઇ ચીજની બાજુ તરફનો ભાગ તે; પાસા તરફનો ભાગ. (૩) પક્ષ; તરફેણ; તડ. (૪) સહાય; કુમક; મદદ.

પડગોરવ, પું૦ ગોરવનું સામું જમણ આપવું તે; બદલાનું જમણ; સામો વિવેક કરવો તે.

પડઘમ, સ્ત્રી૦ મોટું ઢોલ; દાંડિયાથી ઠોકીને વગાડવાનું મોટું ચર્મવાદ્ય.

પડઘી, સ્ત્રી૦ વાડકા, પ્યાલા અને લોટા વગેરે તળે ઉઢાણી જેવી બેસણી તે. (૨) લાડુ અથવા માટીના ગોળાને જોરથી જમીન ઉપર પછાડતાં તેની તળેની બેસી ગયેલી બાજુ તે:–લાડુને સારી પડઘી પાડજો. (૩) [प्रतिघोष] ઘોડાના પગની તબડકી તે; જમીન ઉપર ઘોડાના પગ પડતાં થતો એવો ચાલુ અવાજ તે. ઉ૦ પડઘી વાગે ઘોડીલાતણીરે.

પડઘો, પું૦ [સં. प्रतिघोष] વનકુંજમાં, દેવળના ઘુમ્મટમાં અને મોટાં વાવ કુવાદિ નવાણોમાં થતા અવાજની સાથે વાતાવરણમાંથી સામો અવાજ થાય છે તે; પ્રતિઘોષ; પ્રતિધ્વનિ; પડછંદો. ક્રિ૦ પ્ર૦ પડઘો પાડવો=ડંકો વગાડવો.

પડછંદ, પુ૦ પડઘો; પ્રતિધ્વનિ. (૨) વિ૦ [સં. प्रचंड] મોટું; કદાવર; પડછંગ.

પડછંદો, પું૦ પડછાયો; ઓળો.

પડછાયો, પું૦ પ્રતિચ્છાયા; ઓળો; છાંયડો. (૨) પ્રતિબિંબ. પાણી, દર્પણ, તડકો વ

ગેરેમાં છાયારૂપ દેખાવું તે. (૩) નિષિદ્ધ વસ્તુ–માણસ વગેરેની છાયા પડવી તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પડછાયો પડવો=નહિ ઇચ્છવા યોગ વસ્તુ વગેરેના ઓળાનો બાધ લાગવો; અશુભ ઓળો પડવાથી બગડવું તે.

પડછો, પું૦ સરખામણી માટે સામે રજુ કરવું તે.:–ચાલ તારો માલ પડછે નાંખ. સરખામણી; મુકાબલો; દાખલો; દૃષ્ટાંત. ક્રિ૦ પ્ર૦ પડછે નાંખવું. (૨) સોટા જેવો સીધો ઉંચો અને કડક એવો જે તે; બરછા જેવો જે તે.

પડતર, વિ૦ પડી રહેલું; ખેડીને વાવ્યા વગર રાખેલું હોય એવું (ખેતર–જમીન વગેરે):–પડતર જમીન; પડતર ખેતર; ખાલી; નહિ રોકેલું. ખરાબાની જમીન. (૨) નહિ વેચાયેલું; પડી રહેલું.:–જુનો પડતર માલ. (૩) ખરીદ કરતાં આપવી પડેલી જે કિમ્મત હોય તેટલાનું; ખરીદ કિમ્મતનું; બેઠેલા દર મુજબનું; બેસરણ પ્રમાણેનું.:–પડતર કિમ્મતે માલ આપીશું અને નફો નહિ લઇએ.:–પડતર ભાવ=પડેલી જે કિમ્મત તે. પડતર ભાવે આવ્યું છે.

પડતલી, સ્ત્રી૦ ગડાકુ ભરવાની ચામડાની લાંબી કોથળી.

પડતાળવું, ક્રિ૦ સ૦ ઉખાડી નાંખવું; ખોદી નાંખવું; ફેરવી–તળે ઉપર કરીનાંખવું. (૨) અફાળવું; ઝીકવું. (૩) સરખાવવું; મેળવવું.

પડતી, સ્ત્રી૦ પડતી–નબળી હાલત તે; ઉતરતી સ્થિતિ તે; અસ્ત; અવદશા; અપકર્ષ; ઉત્તરાવસ્થા. (૨) નતિ; નમતી; પ્રતિદિન માત થયે જવો તે. ચઢતીથી ઉલટ તે પડતી.

પડતીદશા, સ્ત્રી૦ નબળી ને પડી જતી હાલત–સ્થિતિ તે; અવદશા; આપત્કાળ.

પડતીરાત, સ્ત્રી૦ જામતી–વધેલી રાત; મોડી રાતે એમ. ઉ૦ પડતી રાતે પધારજો, પ્રીતમ કોઇ નથી એકું જાણવાહોજી. દયારામ.

પડતું, ન૦ પડવું તે; ઉંચેથી નીચે નંખાવી દેવું તે.:–પડતું મૂકવું. (૨) ધૂસવું તે; ટોળામાં અમુક સ્થાનમાં, નંખાવી દેવું–આંધળિયાં કરીને એકદમ પેસોજવું તે.:–એ તો જ્યાં ત્યાં પડતાં નાંખે છે. (૩) વિ૦ ઢળતું; નમતું; નીચેની બાજુએ જતું; ઉતરતું; ઉંચેથી નીચે આવતું; ખરતું. ઉ૦ કયી વહુ તે ગામની ગરાસણીરે, પડતેલાં ઝીલે છે ફૂલરે, પારેવો કોણેરે ઉડાડીઓરે.

પડતો, પું૦ પડછો; બળ; શક્તિ; પરતો; પ્રત્યય.

પડથાર, પું૦ [સં. परि+स्तृ] પરથાર; સરખી–સપાટકરેલી એવી જમીન; ઓટલી; ચોક.

પડદી, સ્ત્રી૦ નાનો પડદો; અંતરપટ; આંતરો. (૨)=ઇંટની ભિંત; પાટિયાંનો પડદો.

પડદું, ન૦ લુગડે બાંધેલું ઘાસ.

પડદેનશીન, વિ૦ પડદાનું; પડદામાં રહેનારૂં; મર્યાદશીલ; ઓઝલનું.

પડદેપોશ, વિ૦ પડદેનશીન; પડદામાંનું; પડદે ઘાલેલું; ઓઝલમાં–જનાનામાં રહેતુ હોય એવું તે.

પડદો, પું૦ [અ. पर्दह्] ઇંટ, પાટિયાં, ઘાસ, અને કપડા વગેરેનું આવરણ તે; આડ; આંતરો. ઇંટનો પડદો=ભિત્તુ, પાટિયાંનો પડદો, ફડેકાળ, ઘાસનો પડદો–ઢાટું અને કપડાનો પડદો તે અંતરપટ. (૨) પાણી, પવન અને તાપ પડતો અટકાવવાનું આચ્છાદન તે. છત્ર; ઢાંકણુ; છત; વિતાન; ચંદરવો. (૩) નજર પડે નહિ અને પેલી તરફ બહાર દેખાય એવું આવરણ તે; આડ; ટટ્ટી. (૪) અવગુંઠન; બુરખો. (૫) સારંગી અને સતારના જુદા જુદા સુર કાઢે એવા તારની ગોઠવણ તે. (૬) જેની ઉપર હવામાં થયેલા અવાજનો તરંગ અથડાઇને સંભળાય છે તે કાનમાંની નાજુક ત્વચાનો

ઢોળ.:-કાનનો પડદો. (૭) ઓઝલ; જનાનો. (૮) લાજ; શરમ; મર્યાદા; મલાજો. (૯) વિવેક; અદબ. (૧૦) ગુપ્તવાત; રહસ્ય. (૧૧) અંગરખાનું આગલું કોઠા નીચેનું વચલું કપડું. (૧૨) ચામડી; છાલ વગેરેનું જે પાતળું પડ-ફોતરૂં વગેરે તે. (૧૩) કમાડ; બારણું; ઢાંકણું; દ્વારફલક. ક્રિ૦ પ્ર૦ પડદો ઉઘાડવો=ખુલ્લું કરવું; જાહેર કરવું; ઢાંકેલું હોય તે ઉઘાડું કરવું. પડદો કાઢી નાંખવો=શરમ-ઓઝલ કાઢી નાંખવો; લાજ મૂકી દેવી; મોકળું કરવું. પડદામાં રાખવું=જનાનામાં રાખવું; છાનું રાખવું. પડદો ખોલવો=છાની વાત હોય તે ઉઘાડી પાડી દેવી; ખુલાસો કરવો. પડદો ફૂટી જવો=છુપી બાબત ઉઘાડી પડી જવી; કપટ હોય તે ખુલ્લું પડી જવું. પડદો રાખવો=ભિન્નભાવ રાખવો; છુપાવવું. રહસ્ય રાખવું. પડદો પડવો=ઢંકાઇ જવું; બંધ પડવું. પડદો પાડવો=છુપાવી દેવું; દાબી દેવું; ઢાંક પિછોડો કરવો. રૂ૦ પ્ર૦ પડદા પાછળ હોવું=નજરે પડે નહિ એમ હોવું. કહે૦ પડદા પાછળ રહીને ઘા કરવો=છુપાઇને મારવું; દગો કરવો. પડદાબીબી=લાજુલાડી; શરમાળ માણસ. પડદાની વાત=છાની વાત; અંતરની વાત.

પડનાળ, સ્ત્રી૦ [सं. प्रणालिका] પાણી ઝીલીને વહેવરાવવાની ધાતુની નીક. (૨) વહીવટની પરંપરા તે.

પડપડવું, ક્રિ૦ અ૦ પડપડ એમ થવું; ફડફડવું; પડપડ એવો અવાજ થવો.

પડપડાટ, પું૦ પડપડ થવું તે. (૨) સડસડાટ; ઝટપટ.

પડપડિયાં, ન૦ પડપડ એવા અવાજ સાથે ઝાડો થયા કરવો તે; અતિસારથી પીડાવું તે; ઝાડાના દરદથી પીડાયા કરવું તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પડપડિયાં બોલાવવાં=અતિસારથી પીડાવું.

પડપું, ન૦ વિ૦ સુકાઇને પાપડી જેવું થઇ ગયેલું હોય તે; દુર્બળ થઇ ગયેલું હોય એવું તે.

પડપુછ, સ્ત્રી૦ પુછપરછ; પુછગાછ. (૨) તપાસ કરવી-વિગત પૂછવી તે.

પડબીડિયું, ન૦ લખેલો કાગળ બીડવાની કાગળની કોથળી; કાગળનું ઘર; કાગળ બીડાય એવી પડી.

પડબીડો, પું૦ બીડેલા કાગળનો લખોટો.

પડભિંતિયું, ન૦ ભિંતની અંદર અથવા બે ભિંતોની વચ્ચે માલ મિલકત છુપાવી રાખવાને કરેલો સંચ તે; ભિંતમાં અવકાશ રાખીને કરેલું ભંડારિયું; બે ભિંતો વચ્ચે રાખેલો અવકાશ.

પડવરસી, સ્ત્રી૦ બરદાસ; સંભાવના; ચાકરી. (૨) પરોણાગત.

પડવાયો, પું૦ ખાટલાના પાયા તળે મૂકવાનો લાકડાનો ગોળ કકડો. (૨) જમવા બેસતાં કેટલાક લોક પગ તળે જે અઢિંગણ રાખે છે તે.

પડવાસ, પું૦ પિછોડીના લુગડાથી પવન ઉડાડવો તે. ખળીમાંના ફોતરાં ને ઢુંડાંવાળા અનાજને સાફ કરવા-ઉપણવા માટે પવન નાંખવો તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પડવાસ નાંખવો=પવન નાંખવો.

પડવું, ક્રિ૦ અ૦ (सं. पत्) કોઇ પણ ચીજનું ઉંચેથી નીચે આવવું; ખરવું; ગરવું. (૨) ઉભું હોય તેનું આડું થવું; નમવું; વાંકુંવળવું. (૩) ઓછુંથવું; બંધથવું. (૪) ઘટીજવું; (૫) લેવાઈ જવું; મ્લાન થઇજવું; ઝાંખા થઇજવાવું. (૬) વચમાં નડવું; હરકત થવી. (૭) હોવું.:-તમે મોટા માણસ પડયા. (૮) આળસુ રહેવું; નકામું બેસી રહેવું. (૯) કામમાં ગુંથાવું; માથે લેવું. (૧૦) ઘા વાગવાથી જમીન પર પડી મરવું;

ખપીજવું; માર્યા જવું. (૧૧) તાબે થવું; કર્યા વગર નહિ ચાલવું. (૧૨) અમુક ભાગે-કિમ્મતે વહેંચાતું-આવવું.:-ત્રણની રાશ પડી. (૧૩) છાયા રૂપ બનવું; સ્વરૂપે આવવું.:-વિલાયતી રંગ કાળો તો પડશેજ. (૧૪) આવીઅડવું; પ્રાપ્તથવું.:-માથેપડયું તે કરવું. (૧૫) નિર્ભયતાથી ઘૂમવું; ઝંપલાવું.:-તે મેદાન પડયો. (૧૬) ઉઠવું; પ્રકટવું.:-એની છબિ સારી પડી. (૧૭) પુંઠે લાગવું.:-તે એની પાછળ પડયો છે. ક્રિ૦ પ્ર૦ સમજ પડવી=સમજાવું. ઉજડપડવું=વેરાન થઇજવું. ધાડ પડવી=ફેલટવું; ઘણાનો એક સાથે ધસારો થવો. ખાતરપડવું=ચોરીથવી. રસ્તો પડવો=માર્ગ પડીજવો. ગળે પડવું=બાઝવું; વળગવું. નામ પડવું=અમુક નામે ઓળખાવું. ગળું પડવું=ગળાનો કાકડો ઢીલો થઇજવો, તાળવું બેસીજવું. અવાજ પડવો=સંભળાવું. ફીકા પડવું=ઝાંખા થઇજવું. ખાસડાં પડવાં=ઠપકો મળવો. નરમ પડવું=કમીથવું. પગેપડવું=નમી જવું; આજીજી કરવી-માફ માગવી. રસ્તે પડવું=ચાલ્યા જવું. મરીજવું.:-ડોસો પરવારીને રસ્તે પડયા. માથે પડવું=કામમાં નહિ આવવું, બોજારૂપ થઇ પડવું. આગળ-બહાર પડવું=જાહેરમાં આવવું. હાથ પડવો=સારી પેઠે મળી આવવું. ભારે પડવું=કઠણ-મુશ્કેલ લાગવું. નહિ ચલાવી લેવા રૂપ થઇજવું. બંધ પડવું=અટકો જવું. ઉઘાડા પડવું=ખુલ્લા થવું; જાહેરમાં આવી જવું. કહે૦ પડતાપર પાટુ. પડયા તો કહે નમસ્કાર થયા. પડશે તેવા દેવાશે. પડપડ, તો કહે સદાબડી. પડયો પોદળો ધુળ લઇને ઉઠે. રૂ. પ્ર૦ પડી પડોળે ભાત, ફાટે પણ ફીટે નહિ.

પડવે, પડવો; પક્ષનો પહેલો દિવસ.

પડવૈયો, પું૦ લાકડાનો કકડો; પાયાનું ટેકણ.

પડવો, પું૦ [**સં પ્રતિપદ્**] પખવાડિયાનો પહેલો દિવસ; પહેલી તારીખ.

પડસુદી, સ્ત્રી. પરસુલી; મેંદો.

પડળ, ન૦ [**સં. પટલ**] આંખે આવેલું છારીનું પડ-ઢાંકણુ તે. (૨) અંતરપટ; આડો પડદો તે; અંધારી. પડળ ઉતરાવવાં=આંખ ઉપર આવેલી અંધારી-મોતિયો ઉતરાવવો તે. ભાન ઠેકાણે લાવવું.

પડા, પું૦ આંગળાં અને હાથની છાપ-ચિહ્ન તે; થાપા; સ્વસ્તિક. ઉ૦ આજ આનંદનો ઓધ; કંકુકેરા પડા પડયારે. મિરાંબાઇ.

પડાઇ, સ્ત્રી૦ પતંગ.

પડાઉ, પું૦ દરિયાને કિનારે કિનારે અને છાછરી ખાડીઓમાં માલ વગેરે લઈ જનારૂં નાનું વહાણ; મોટો મછવો.

પડાઉ, વિ૦ પડાવી લીધેલું હોય એવું; પાડી-ઝુંટવી લીધેલું. (૨) પાડી લેનાર. (૨) પડી રહેલું; ઠંડું પડી ગયેલું.:-પડાઉ માલ.

પડાક, અ૦ તરતજ; ચટ લઇને; એકદમ; ઝટ:-એ કંઇક બોલ્યો કે તેણે પડાક લાકકડી ઉપાડી. (૨) ઓચિંતું; એકાએક; વગર વિલંબે.:-પડાક હાથ પકડી લીધો.

પડાપડ, સ્ત્રી૦ ઉપરા ઉપરી-એક એકની ઉપર પડવું તે; કોઇ ચીજ લેવા કે આપવાને માટે ધસારો કરવો તે. (૨) સરસાઇ; સ્પર્ધા; હોંસાતુંસી; ધમાલ; ધાઇ; અતિ ઉતાવળ.

પડાપડી, સ્ત્રી૦ ઉપરા ઉપરી પડવું તે; ધમાલ; હોંસાતુંસી. પડાપડ.

પડાવ, પું૦ તળ નાંખીને ઉતરવું પડવું તે; મુકામ; છાવણી.

પડાવવું, ક્રિ૦ સ૦ પડાવી લેવું; જોરથી અથવા ફોસલાવીને લઇ લેવું; આંચકી લેવું; ખુંચીલેવું.

પડાળ, ન૦ છાપરાના બે ઢોળાવમાંનું એક

તરફનું છાપરું તે; મોભની બે બાજુઓ-માંની એક બાજુ તે.:-આગલું ને પાછ-લું પડાળ.

પડાળિયું, વિ૦ પડાળવાળું.:-એક પડાળિયું.

પડાળી, સ્ત્રી૦ ચોક ઉપરના લાંબા અને છુટા -બારણાં વગરના ખુલ્લા ભાગ ઉપર એક અથવા બે પડાળિયાં છાપરાંવાળા ઓરડા -ખંડ તે. ખુલ્લાં છાપરાં; અડાળી.

પડિયું, ન૦ પંટીનું પડ તે; પડ. (૨) કાબર ચીતરો સાપ; પૈડવું.

પડિયાણ, ન૦ પડતર; નહિ વાવેલું ખેતર.

પડિયો, પું૦ દડિયો; પાંદડાને સળીઓ મારીને કરેલી કટોરી; વાડકી.

પડી, સ્ત્રી૦ પાંદડાને વાળીને બનાવેલી પડીકી.

પડીકું, ન૦ ચૂર્ણ જેવી વસ્તુની કાગળ અથવા પાંદડાની પડીકી તે; પુડી.

પડીક્કમણ, ન૦ શ્રાવક લોક પાપ નિવારણાર્થે સ્તુતિ કરે છે તે; માફીની પ્રાર્થના.

પડીહાર, પું૦ દાંડી પીટનાર.

પડો, પું૦ મોટી પડી અથવા પડીકું તે.:-કં-કુનો પડો. (૨) જુડો; ભારી; નાનો પુળો. :-તમાકુનો પડો. (૩) [સં. पटह] નગારું; ઢોલ.:-પડો વગડાવવો. રૂ૦ પ્ર૦ નગરપડો=ઢંઢેરો. ઉ૦ નગરપડો વજડાવી-ઓ, વર્તાવી છે આણ, જે નહિ આવે રણવિષે, તેના લઇશું પ્રાણ. સામળ.

પડોપાંદડી, સ્ત્રી૦ સુગંધિદાર વનસ્પતિનાં પાંદડાંનો જુડો; સુગંધિદાર પાનના ઝુકાની પડીકી. આ વનસ્પતિ લુગડાંમાં મૂકવાના કામમાં આવે છે.

પડોસ, પું૦ [સં. प्रति+वास] જોડાજોડ કે આસપાસ-નજીકનો જે વાસ તે; નજી-કનો જે વસવાટ તે; પાસેનો વાસ તે. (૨) નજીક રહેનાર; પાસે અથવા આસ-પાસ રહેનારા લોકો તે.:-સારો પડોસ શોધવો. (૩) પાસે; નજીક.

પડોસણ, સ્ત્રી૦ પડોસમાં રહેનારી સ્ત્રી; પાસેના ઘરમાં રહેનાર બૈરી:-પડોસણ સારી હોય તો સ્ત્રીઓને બેસવા ઉઠવાનું ઠીક પડે.

પડોસી, વિ૦ પડોસી-શી. પાસેનાં ઘરોમાં રહેનાર તે; નજીકના વાસવાળું; પાસેના ઘર-ગામનું હોય તે; મહોલ્લાનું. અડોસી પડોસીરે, મર્મે મહેણાં મારે.

પઢ, પું૦ વડોભીરૂ; આગેવાન.

પઢવું, ક્રિ૦ સ૦ બોલવું; ઉચરવું; અવાજ કરવો. ઉ૦ પઢાવે પોપટ રાજારામના, સતી સીતા પઢાવે. (૨) ભણવું; લખતાં વાંચતાં શીખવું. (૩) પાઠે મોઢે કરવું; ગોખવું; મુખપાઠ કરવું; પાઠે કરવું. પઢત મૂર્ખ=ભણેલો મૂર્ખ; ભણેલો પણ ગણેલો નહિ તે; વિદ્વાન પણ મૂર્ખ.

પઢાવવું, ક્રિ૦ સ૦ શિખવાડવું; ભણાવવું. (૨) બોલાવવું; બોલતાં શિખવવું. (૩) પાઠે કરાવવું.

પઢેલું, વિ૦ ભણેલું; શીખેલું.

પણ,-ન૦ પ્રતિજ્ઞા; સરત; હોડ. (૨) ટેક; મમત્વ. (૩) સોગન; વચન; નીમ.

પણ, અ૦ વધઘટ કે વિરોધ બતાવનારો અ-વ્યય. તમે જશો પણ હું કદી નહિ જાઉં. પરંતુ; કિંતુ; તોપણ; છતાં. (૨) નામ કરણ પ્રત્યય.:-નાનપણ, બચપણ.

પણઘટ, પું૦ પનઘટ; પાણીઘાટ; જળાશયનો કાંઠો કે જ્યાં બૈરાં પાણી ભરવાને જાય છે તે. ઉ૦ પણઘટપર જઇ-બગલાની પેરે બેસું, વેનચરિત્ર.

પણછ, સ્ત્રી૦ (સં प्रत्यंचा) કામઠાના બે છેડા તણાય એમ બાંધેલી દોરી; તાંત અથવા વાંસની ચીપ તે; જેની ઉપર તીર રાખી ખેંચીને છોડાય છે તે; મૌર્વી.

પણતર, ન૦ પરણેતર; પરિણય; પરણેતર.

પણી, સ્ત્રી૦ નાની જુડી; ભારી.:-મુળાપણી.

પણું, અ૦ નામકરણ પ્રત્યય.:-પ્રમાણિકપણું;

નીચપણું. (૨) ગુણ અને સ્થિતિ બતાવે છે. પણ.:–બાળપણું–બાળપણ.

પણે, અ૦ તહિં; ત્યાં; પેલે ઠેકાણે; પેલી બાજુએ; ઓલીકોર.;–મારી ચોપડી પણે પડી હશે.

પણો, પું૦ રેતી અને ધૂળ મિશ્રિત દડ. (૨) પનો; ટેટી જેવા પાકા ફળની ફચુંબરમાં ખાંડ નાખીને બનાવેલો ખાવાનો પદાર્થ.

પણ્ય, વિ૦ (સં.) વેચાઉ; વેચવાનું તે. (૨) વેચી શકાય એવી વસ્તુ; બજારૂ, વેચવા જેવી ચીજ તે. પણ્યસ્ત્રી=વેશ્યા.

પત, સ્ત્રી૦ સાખ; આબરૂ; ટેક; પણ; પ્રતિજ્ઞા.:–ઈશ્વર મારી પત રાખશે. (૨) પ્રત્યય; પતિયાર; પતીજ; વિશ્વાસ. (૩) ગળતકોઢ; પાંડુરોગ; પંડરોગ. આંગળાં, ખુટ અને નાક વગેરેમાંથી રસો ઝરે અને એમ કરતાં કરતાં ધીરે ધીરે બધા અવયવો ખરતા જાય, એવો મહા ભયંકર ચેપી અને અસાધ્ય એક રોગ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પત ખોવી=સાખ જતી રહેવી; આબરૂ જવી. પત રાખવી =ટેક રાખવો. પ્રતિજ્ઞા પાળવી તે.

પતકરવું, ક્રિ૦ સ૦ ગાંઠવું; માનવું; વશ વર્તવું; ગણુકારવું.;–તમે જાઓ, મને પત કરશે નહિ.

પતજડી, સ્ત્રી૦ પાનખર ઋતુ.

પતત્રી, પું૦ [સં.] પંખી; પક્ષી. (૨) ગરૂડ.

પતન, ન૦ (સં.) પડવું તે; પાત; પડવું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પતન થવું=પડવું.:–શર પતન ભય.

પતરવેલિયાં. ન૦ ભજિયાં કરવાના કામમાં આવતાં અળવીનાં મોટાં પાન તે. (૨) એ પાનનાં ભજિયાં તે; પાતરાં. અળવીનાં પાનને ચણાનો લોટ ચોપડી ચઢવી તળીને કરેલા કકડા તે.

પતરાજ, સ્ત્રી૦ શેખી; ડફાંશ; ફુલ; ખાલી બડાઇ કરવી તે; પતરાજી.

પતરાજી, સ્ત્રી૦ પતરાજ; ચેપે. ખોટી બડાઇ; ગર્વ; અભિમાન; હુંપદ.

પતરાજીખોર, વિ૦ બડાઇખોર; ખોટી ફુલ હાકયા કરનાર; મિથ્યાભિમાની; ડોળી; દંભી.

પતરાવળ, સ્ત્રી૦ પતરાળાંની ઓળ–હાર તે; પતરાળી. (૨) પતરાળું.

પતરાવળી, સ્ત્રી૦ [સં. पत्रावली] પતરાળી.

પતરાળી, સ્ત્રી૦ પતરાળાંની હારકતાર તે. ઉ૦ પતરાળી પુરી સરસ પડીઆ હારોહાર. (૨) પતરાળું, ભાણું.:–હાલ મોંઘા વખતમાં તો બાર આનાની પતરાળી થાય છે. (૩) ભાણું; પીરસણ.:–મંદિરમાંથી પતરાળી મંગાવો.

પતરાળું, ન૦ બાખરાનાં, મહુડાનાં, અને વડ વગેરેનાં પાંદડાંને સળીઓ નાંખી બનાવેલો ગોળ પતરા જેવો આકાર તે. જમણવારમાં થાળીને ઠેકાણે વપરાતી પાંદડાંની તાસક જેવી ગોળ બનાવટ તે.

પતરી, સ્ત્રી૦ પાતળી ફાતરી; પાતળી છોલ; ચપટું નાનું પતરૂં તે.:–પતરીવાળો રૂપિયો.

પતરૂં, ન૦ (સં. पत्र) પાંદડા જેવો પાતળો ને ચપટો ધાતુનો ઘાટ તે; ટીપીને ચપટું કરેલું ધાતુનું મોટું પાત્ર. (૨) મોટી કથરોટ; છીછરી થાળી; તાસ; તાસક.:– આ મોટા પતરામાં લોટ બાંધજો.:–બરફીનાં ત્રણ પતરાં વપરાયાં. (૩) છોલ; ફાતરૂ. તાંબાનાં, લોઢાનાં અને જસતનાં મોટાં મોટાં પતરાં થાય છે તે.

પતવવું, ક્રિ૦ સ૦ સમજુતી કરવી; વાંધાનો તોડ કાઢવો; સમાધાન કરવું. (૨) ચૂકવી આપવું; માગતું લહેણું હોય તે જોડ તોડથી પુરૂં કરી નાંખવું; પુરૂં કરવું; અંત આણવો.

પતવાળ, સ્ત્રી૦ પતરાવળ.

પતવાળી, સ્ત્રી૦ પતરાળી.

પતવું, ક્રિ૦ અ૦ પુરૂં સમાધાન થઇજવું; નિકાલ થવો; તોડ આવવો; સમાધાન થવું. (૨) માગતું લહેણું હોય તે ભરપાઇ થવું; ચૂકવું. પતી જવું=અંત આવવો. ચૂકી જવું.:–શેઠ પતી ગયા એટલે હવે તમારૂં લહેણુંએ પતીગયું જાણવું.

પતળવું, ક્રિ૦ અ૦ રૂઠવું; ગુસ્સે–નારાજ થવું. (૨) ફરી જવું; નામુકરજવું; પલટાઇ જવું. (૩) પલળવું; નરમ થવું. (૪) પિંગળવું; ગળીજવું.

પતંગ, પું૦ (સં.) હવામાં ઉંચે ચઢે એવી પાતળા કાગળની એક બનાવટ; કનકવો. (૨) એક જાતનું પીળું ને સુગંધિદાર લાકડું. પતંગના લાકડામાંથી રંગ નીકળે છે અને ગુલાલ બને છે. (૩) તીડ; તીતીઘોડો. (૪) ફુદું; પતંગિયું; ચોમાસામાં થતું રંગબેરંગી નાજુક ને મોટી પાંખનું જીવડું. (૫) પંખી. (૬) સૂરજ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પતંગ ચગાવવો=હવામાં પતંગ–કનક ચઢાવવો.

ફુદાની પાંખ ઉપરના અને પતંગના લાકડામાંથી નીકળતા રંગને ઉડી જતાં વાર લાગતી નથી તેથી થોડા વખતમાં ઉડી જાય એવી ભભકને માટે કવિઓએ 'પતંગરંગ'ની ક્ષણ ભંગુરતા માટે ઉપમા યોજેલી છે. ઉ૦ આ તન રંગ પતંગ સરીખો, જાતાં વાર ન લાગેજી.

પતંગિયું, ન૦ રંગ બેરંગી પાંખોવાળું ચોમાસામાં થતું એક જીવડું; ફુદું. પતંગિયાંની પાંખો નાજુક અને બહુજ સુંદર રંગની છાંટવાળી હોય છે. કેટલાંક મોટાં પતંગિયાંની પાંખો તો હાથેળી જેવડી મોટી અને બહુજ બુલંદ–ભભકવાળા રંગની છાંટદાર હોય છે. આ જીવ તેજ ઉપર આંધળો થઇ તૂટી પડે છે. તાપણીમાં અને દીવામાં પડી તે બળી મરે છે, તે ઉપરથી મોહાંધતા માટે પતંગિયાની માફક પડવું, એમ કહેવાય છે.

પતંજલિ, પું૦ (સં.) એક મોટા વૈયાકરણી અને યોગી. એની મુનિમાં ગણના છે. પાણિનિના અષ્ટાધ્યાયી વ્યાકરણ ઉપર એમણે ભાષ્ય કરેલું છે. તેમ સાંખ્ય દર્શનની સામે યોગ લખી ઈશ્વર છે, એમ દર્શાવી આપ્યું છે.

પતાકડું, ન૦ કાગળ અથવા પાંદડાનો નાનો કકડો તે; પતું; પત્ર તે; પુંઠાના કાગળનો કકડો; પતરાનો કકડો. (૨) કાગળ; ચીઠી; પત્રિકા.:–એક પતાકડું લખવાનો એ તમને વખત ન મળ્યો ?

પતાકા, સ્ત્રી૦ [સં.] ધ્વજા; વાવટો; નિશાન; નેજો. ઉ૦ ધજાપતાકા ફરફરે.

પતાવવું, ક્રિ૦ સ૦ કરજ અથવા કજિયાનો તોડ કરવો–કાઢવો તે; પુરૂં કરવું; સમાધાન કરવું; ટુંકાવવું; સમાપ્ત કરવું. (૨) સંતોખવું.

પતાસાં, જુઓ૦ પતાસું.

પતાસું, ન૦ ખાંડની ચાસણીની ગોળ પરપોટિયા ચકતી તે; ખાંડની એક મિઠાઇ; ખાંડની ચાસણીની ચપટી ગોળ ટીકડી–ગોળી તે. બ. વ. પતાસાં.

પતાળ, જુઓ૦ પાતાળ.

પતાળિયું, વિ૦ પાતાળનાં પરમાણું લઇ આવે એવું; ઉંડા મનનું,–જેનો ભેદ કોઇને ખબર પડે નહિ એવું.

પતિ, પું૦ [સં.] સ્ત્રીનો ધણી તે; વર; સ્વામી; કંથ. (૨) માલીક; ધણી; શેઠ; સર્વાધિકારી.: પૃથ્વીપતિ=રાજા. લંકાપતિ =લંકાનો રાજા અથવા માલીક તે. પતિપત્ની=વરવહુ; ધણીધણિયાણી; માટી બૈયર.

પતિત, વિ૦ [સં.] પડેલું; પડી ગયેલું. (૨) જાતિ, ધર્મ, અને નીતિ વગેરેમાંથી નીકળી ગયેલું. (૩) પાપી; દુષ્ટ.

પતિતપાવન, વિ૦ [સં.] પાપીને પાવન કર-

નાર; તારનાર; પડેલાનો ઉદ્ધાર કરનાર.:- પતિતપાવન સીતારામ=દુષ્ટ, પાપી ને વંઠી ગયેલાને સુધારનાર-તારનાર એવા રામ.

પતિયાર, પું૦ [સં. प्रत्यय] વિશ્વાસ; ભરોસો; ખાતરી; પ્રતીતિ. પતીજ. (૨) સાખ; આબરૂ. (૩) શ્રદ્ધા; દઢભાવ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પતિઆર ખોયો=વિશ્વાસ ઉઠાડી દીધો. સાખ ગુમાવી.

પતિયું, વિ૦ પતવાળું; પાંડુરોગિયું; કોઢિયું.

પતિરાં, ન૦ ધોળાં લવારાં; નાનાં ધોળાં બકરાં.

પતિવ્રત, ન૦ (સં.) મન, વચન અને કર્મથી એક પતિનેજ ભજવાનો જે નિયમ-નિશ્ચય તે; શીયળ; પતિ ભક્તિ તે. (૨) સતીત્વ; દઢ નિશ્ચયે પતિ પરાયણ રહેવું તે.

પતિવ્રતા, સ્રી૦ સાધ્વી; પતિવ્રત પાળનારી સ્રી તે; સતી: પતિપરાયણા સ્રી; પ્રતિપ્રાણા.

પતીજ, સ્રી૦ [સં. प्रतीति] પ્રતીતિ; ભરોસો; વિશ્વાસ; ખાતરી; દઢ શ્રદ્ધા. (૨) સાખ; આબરૂ-ક્રિ૦ પ્ર૦ પતીજ ખોવી. પતીજ પડવી; પતીજ રાખવી, વગેરે.

પતીજવું, ક્રિ૦ અ૦ થઇ રહેવું; પુરૂં થઇ જવું; અંત આવી જવો. (૨) ભરપાઇ થઇ જવું; માગતા લહેણાનો નિકાલ થઈ જવો; તોડ આવવો; ખલાસ થઇ જવું; તોડ આવવો. (૨) મરી જવું.:-ડોસી એક રાતમાંજ પતી ગઇ.

પતુણો, સંકેતમાં પુણ્ય, પોણાને ઠેકાણે વપરાતો શબ્દ.

પતેલી, સ્રી૦ તપેલી; ટોપ. સુરત ને મુંબાઇ તરફ વપરાય છે.

પત્તન, ન૦ શહેર; નગર; મોટું ગામ; રાજધાનીનું શહેર, પાટણ.

પત્તર, ન૦ (સં. पात्र) પાત્ર; વાસણ. (૨) ભિક્ષા લેવાનું વાસણ; તોલડી; શકોરૂં; કડવા નાળિયેરનું મોટું કાચલું; કાઢિયું. કહે૦ ભીખ ન આપે ને પત્તર ફોડે. (૩) પતરાળું; ભાણું; ભોજનપાત્ર.:-કોઇના પત્તરમાં ધૂળ નાંખવી.

પત્તર, સ્રી૦ પત; પતીજ; આબરૂ; ઇજ્જત.- ક્રિ૦ પ્ર૦ પત્તર રગડવી=આબરૂ બગાડવી. (૨) હેરાન કરવું. પત્તર ફાડવી=હેરાન કરવું; દુઃખદેવું; રગડવું.

પત્તરવડિયાં, ન૦ અળવીના પાંદડાનાં ભજિયાં.

પત્તિ, પું૦ [સં.] પાયદળ; પેદળ; પગે ચાલતું લશ્કર તે. (૨) પગપાળો; પ્યાદું.

પત્તું, ન૦ [સં. पत्र]. પાંદડું. (૨) જાડા કાગળનો કકડો; રમવાનું પાનું (કાગળનું).

પત્તો, પું૦ ઠામ ઠેકાણું; નામ નિશાન; રહેવાનું-વસવાટનું સ્થાન તે; સરનામું. (૨) ઓળખ; શોધ; ખબર; પાર; ભાળ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પત્તો મળવો=ઠેકાણું જડવું; શોધ મળવી, પત્તો લાગવો.

પત્થર, પું૦ [સં. प्रस्तर] પહાણો; પથરો. (૨) ઇંટ માટી ને ચુનાનું સખત ઢેફું; ઇંટાળો. કહે૦ પત્થર એટલા દેવ કર્યા.

પત્ની, સ્રી૦ [સં.] પરણેલ સ્રી; વહુ; ભાર્યા. -ગુરુપત્ની=ગુરુની સ્રી. પતિપત્ની=વરવહુ; ધણીધણિયાણી.

પત્ર, ન૦ [સં.] પાંદડું; પાન. (૨) ત્વચા-છાલ જેવી પાતળી વસ્તુ. ભુર્જપત્ર; ભોજપત્ર. (૩) ધાતુનું પાતળું પતરૂં; પાનું; વરખ. (૪) ઘાસ અને ચિંથરાં વગેરેની પાતળા પતરા જેવી બનાવટ; કાગળ. (૫) લખેલો કાગળ; ચીઠી; લેખ; પત્રિકા. ઉ૦ પ્રમોદ પામી પિઉ પત્ર પોંચ્યો. (૬) છાપું; ખબર-સમાચારનાં છાપેલાં કાગળિયાં તે; વર્તમાનપત્ર; છાપેલું જાહેર લખાણ તે.

પત્રક, ન૦ જુદી જુદી બાબતોની વિગત, નામ અને હિસાબી આંકડા વગેરેની વાસીલવાળો મોટો કાગળ અથવા ચોપડી

તે; કોઠા, ખાનાં પાડીને આપેલી વિગતવાળું લખાણ; તેવા લખાણવાળો કાગળ અથવા લાંબી ચોપડી.

પત્રકાર, પું૦ છાપું લખનાર અને પ્રસિદ્ધ કરનાર; વર્તમાન પત્રનો માલીક–અધિપતિ; પેપર કાઢનાર–છાપીને પ્રકટ કરનાર.

પત્રભંગ, પું૦ [સં] કસ્તૂરી અને કેસર વગેરેથી કરેલી ભાતવાળી અર્ચા તે, પત્રલેખા.

પત્રાળી, સ્ત્રી૦ પતરાળાંની હારકતાર. (૨) પતરાળું; ભાણું. ઉ૦ પત્રાળી પુરી સરસ પડીઆ હારોહાર.

પત્રાળું, ન૦ પતરાળું; ભાજ.

પત્રાવલી, સ્ત્રી૦ [સં.] પત્રલેખા; પત્રભંગ.

પત્રિકા, સ્ત્રી૦ [સં.] નાનો પત્ર–કાગળ; ચીઠી; રૂક્કો.

પત્રી, સ્ત્રી૦ પતરી; ખપોટી; ચીપ. (૨) પત્રિકા.:–જાયપત્રી.

પત્રું, ન૦ પતરૂં.

પથ, પું [સં.] માર્ગ; રસ્તો; પંથ.

પથરણું, ન૦ પાથરણુ; જમીન ઉપર પાથરવાના કામનું જે જાડું અને રંગીત કપડું તે; જાજમ; સેતરંજી વગેરે તે. (૩) ગોદડું તળાઇ વગેરે પાથરણુ તે. (૪) મરણ પામેલા માટે શોક દર્શાવવા આવનારાઓને બેસવા માટે પાથરવામાં આવતી જાજમ તે; શોક કરવા લોકો આવે એટલો દસ દિવસનો અને મોટા મરણે વર્ષ દિવસનો શોકનો વખત તે; શોક સમય. ક્રિ૦ પ્ર૦ પથરણું ઉપાડવું=શોક કરવાનું કાઢી નાંખવું. પથરણે જવું=શોક કરવા જવું.

પથરાણુ, ન૦ માટી વગેરે પાથરીને કરેલી ઉંચી જમીન; વેદી; રંગભૂમિ.

પથરાવું, ક્રિ૦ અ૦ પાણી, વસ્ત્ર અને બીજી ચીજનું આસપાસનો વિસ્તાર રોકીને પડવું; ફેલાવું; પ્રસરી રહેવું. (૨) ફરીવળવું; વ્યાપીજવું.

પથરી, સ્ત્રી૦ પત્થરની કણી; કાંકરી. (૨) લીસા કાચા પત્થરની લંબ ચોરસ કકડી, કે જેની ઉપર હજામો અસ્રો ઘસે છે; સલાટી. (૩) મૂત્રાશયમાં બંધાયેલો ક્ષાર વગેરેનો ગઠ્ઠો;–પથરીનો રોગ. પથરી થવી –બંધાવી કહેવાય છે. અશ્મરી. (gravel, strangury) મૂત્રકૃચ્છ્ર.

પથરો, પું૦ [સં. प्रस्तर] પાષાણ; પહાણો; પત્થર; માટી કાટ અને ખાર વગેરેનો નક્કર ગઠ્ઠો. (૨) જડ વસ્તુ; જેનામાં ચલન વલન ન હોય એવી સ્થાવર ને અત્યંત કઠણ ચીજ. (૩) હરકત; અડચણ; અટકાવ કરે એવી આડખીલી; વાંધો. (૪) જડ; અચેત; મૂઢ. (૫) કંઈ નહિ એમ; ધૂળ–રાખ એમ; અસંભવ બતાવતાં વપરાય છે:–એમાં શું મળવાનું છે, પથરો? રૂ૦ પ્ર૦ પથરા જેવું=મંદ; શિથિલ; આળસુ; ધીરૂં; ટાઢું. એ તો ટાઢી પથરા જેવી છે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પથરો નાંખવો=આડખીલી આણવી; થતું કાર્ય અટકે એમ હરકત કરવી; ખોટો વાંધો કાઢી કે ખાલી આશા આપી કોઇ કામ રઝળાવવું તે.

પથાણું, જુ૦ પથરણું.

પથાર, જુ૦ પથારો.

પથારી, સ્ત્રી૦ [प्रा. पत्थारी] ભોંયપર ઘાસ વગેરે નાંખીને કરેલું સુવાજેવું તે; ગોદડાં વગેરેને પાથરીને કરેલું બિછાનું; સાથરો; સેજ; શય્યા. ઉ૦ કાચ પલંગથી માનીશ સારી, ભોંય પરે તમપાસ પથારી. (૨) સુવાને માટે પાથરવાનું રૂ ઉન વગેરે ભરીને બનાવેલું જે પાથરણ તે; બિસ્તરો; ગોદડાં વગેરે તે. (૩) ધામા; પડાવ; મુકામ:–ત્યાંજ પથારી નાંખી. (૪) માંદગી; મંદવાડ:–જો કાચ વાગ્યો તો પછી મહી-

નાની પથારી જાણી લેવી. ક્રિ૰ પ્ર૰ પથારી કરવી=ગોદડાં બિછાવવાં. મુકામ નાંખવો. માંદા થવું. પથારી સેવવી=મંદવાડને લીધે નહિ ઉઠાવું; માંદગી ભોગવવી. પથારી વશ =આસન્નાવસ્થા; ખાટલામાંથી બહાર નહિ નીકળાય એવી અવસ્થા તે. પથારીએ પડીને ખાવું=નઠારાં કામનાં માઠાં ફળ ભોગવવાં.

પથારો, પું૰ મોટી પથારી; સાથરો. (૨) કોઈ પણ ચીજ અથવા ચીજોનો ઘણો વિસ્તાર રોકતો ઢગ તે; પ્રસાર; વિસ્તાર.

પથિક, પું૰ [સં.] મુસાફર; પ્રવાસી; વટેમાર્ગુ.

પથિરો, પું૰ ફેલાવો; પ્રસાર; ઢગ. (૨) પદાર્થ; વિષય; બાબત. ઉ૰ પાંચ પથિરાથી પરા થયા, એક બ્રહ્મ રહ્યું બાસીરે; કર્મના પાશલા કાપી નાંખ્યા, જ્યારે ઓળખિયા અવિનાશી. ભો. ભક્ત.

પથી, પું૰ મુસાફર; પ્રવાસી; વટેમાર્ગુ; પાંથ.

પથ્થર, પું૰ પત્થર; પાષાણ. કહે૰ પથ્થર એટલા દેવ કરવા=પોતાના શ્રેય માટે જ્યાં કહિં દૈવત દેખાય ત્યાં દેવને પ્રસન્ન કરવાનો યત્ન કરવો; ભૂલાં ભમવું. શ્રદ્ધાથી જ્યાં ને ત્યાં દેવાર્ચન કર્યા કરવાં. પથ્થર ખેંચવો=ઘંટી તાણવી. પથ્થરની છાતી= કઠણ હૃદય. પથ્થરનો ભમરડો=મૂર્ખ; કદીએ ભણે નહિ એવો-માણસ તે. પથ્થરપર પાણી=જેની કંઇ અસર થાય નહિ એવું ફોગટ કામ. પથ્થરપરની જડ=અસ્થિર-તરત ઉખડી જાય એવી વસ્તુ ને વાત વગેરે તે. પથ્થરને બચકું ભરે તો દાંત ભાગે=જબરા સાથે ક્રોધ કરીને લડવા જતાં સામો ગેરલાભજ થાય એમ. પથ્થર કરતાં ઇંટ કુંણી=કંઇક સારૂં, એવા અર્થમાં વપરાય છે. આવ પથરા પગપર પડ=વિપત્તિને આમંત્રવી તે; જાતે દુઃખ વ્હોરી લેવું તે.

પથ્થરિયો, પું૰ પથ્થરનો. (૨) પથરી.

પથ્ય, વિ૰ [સં.] હિતકારક; રુચતું; બંધ બેસતું; હિતકર. (૨) ન૰ પરહેજી; કચરી; હિતાહિત ખોરાક ખાવા ન ખાવાની રીત તે; પાનાપાન વિચાર.

પદ, ન૰ [સં.] પગ; પાય; ચરણ. ઉ૰ પ્રભુ પદપંકજ સેવા. (૨) પગની ભોંયપર પડતી છાપ તે; પગલું; પગનું ચિહ્ન. (૩) ચાલતાં બે પગલાં વચ્ચે રહેતું જે અંતર તે; એ અંતર જેટલું માપ તે. (૪) દરજ્જો; પદવી; ઓદ્દો.:-મામલતદારને પદે પહોંચ્યો છે. (૫) સ્થાન; ઠેકાણું; જગા; સ્થળ. (૬) બારાખડી; વ્યંજનમાં સ્વરો ભળવાથી થતાં જે રૂપ તે.:-કકકાનાં પદ. (૭) વાક્ય અથવા મોટા શબ્દનો એકાદો ભાગ તે.:-દૂધ ભાત, એમાં દૂધ એ પૂર્વ પદ ને ભાત ઉત્તર પદ છે. (૮) કવિતાની ટુક; લીટી; અથવા એકાદ કડી તે; ચરણ.:-વંશસ્થના દરેક પદમાં બાર અક્ષર હોય છે. (૯) ગણિતમાં ઘણા આંકડાઓમાંના તે આંકડા કે જે એક સમૂહમાં ગણાતા હોય તે. (૧૦) ચતુર્થાંશ; પા ભાગ તે. (૧૧) થાળી, વાડકો ને લોટો, એ ત્રણ વાસણનું જે દાન આપવામાં આવે છે તે; જમવાને જોઇતાં પાત્રનો સમૂહ તે. મુએલાં પાછળ અને કેટલાંક વ્રતોનાં ઉદ્યાપનોમાં આવાં પદનાં દાન આપવાનો રિવાજ છે.

પદક, ન૰ [સં.] ઓદ્દાના અમુક ચિહ્નવાળું ચકતું તે; ચાંદ; ચોકી; લોલક; પગલું. મંત્ર વગેરે તાંત્રિક જંત્રના કોઠા વગેરેની જેમાં આકૃતિ આંક કે છબિ વગેરે પાડેલી હોય એવી નાની ચકતી તે. (૨) સિક્કો. ઉ૰ સોના સાંકળી પદક જડાવ. ગીરધર.

પદચ્છેદ, પું૰ [સં.] વાક્યમાંના શબ્દોને વ્યાકરણની રીતે છૂટા પાડી બતાવવા તે.

વિભક્તિ, લિંગ, વચન વગેરે સાથે વાક્યમાંના દરેક શબ્દને જુદો પાડી બતાવવો તે.

પદચ્યુત, વિ૦ (સં.) પદ-અધિકાર-હોદ્દા ઉપરથી પડેલું-કાઢેલું તે; પદભ્રષ્ટ; સ્થાન પરથી ઉતારી નાંખેલું-ખસેડેલું તે.

પદડી, સ્ત્રી૦ ગડાકુ રાખવાની ચામડાની કોથળી; વાટવી.

પદન્યાસ, પું૦ [સં.] પદવિન્યાસ; પગલાં ભરવાની છટા-ચતુરાઇ; સુંદર ચાલ તે.

પદપંકજ, ન૦ [સં.] પદરૂપી કમળ; ચરણકમળ.

પદબંધ, પું૦ [સં.] શબ્દોના સમૂહોની રચના; કવિતા કરવી તે; પદ્ય રચના. ઉ૦ પદબંધ મનોહર થાય. શબ્દો અને શબ્દોના સમૂહોની સારી સંકલના કરવી તે. ગવાય એવી શબ્દોની ગુંથણી તે; કાવ્ય; કવિતા.

પદભ્રષ્ટ, વિ૦ [સં.] અધિકાર ઉપરથી ભ્રષ્ટ થયેલું; પદચ્યુત; હોદ્દા ઉપરથી ઉઠાડી મૂકેલું તે.

પદમ, જુઓ પદ્મ.

પદમણી, સ્ત્રી૦ પદ્મિણી. સુંદર ને નાજુક બાંધાની સુભાગી સ્ત્રી. ઉ૦ પાટણના નૃપ નથી તુજ મહેલે પદમણી રાણી.

પદર, પું૦ [સં. પટાંત] પાલવ; પહેરવાના વસ્ત્રનો છેડો તે.:-લે તારે પદરે બાંધ. (૨) ગાંઠ. ૨૦ પ્ર૦ પદરનું=પોતાની ગાંઠનું; પોતાનું, પારકું-બીજાનું નહિ:-તે રૂપિયા તેણે પદરના આપ્યા. (૩) શરણ; આશ્રય.

પદરખાનું, ન૦ ભઠિયારખાનું; રસોડું; વીશી.

પદરજ, સ્ત્રી૦ (સં.) ચરણ ધૂલિ; પગની રજ તે; પાયરેણુ.

પદલાલિત્ય, ન૦ [સં.] કવિતામાં શબ્દોના પદોની જે લલિત રચના તે.

પદવિગ્રહ, પું૦ [સં.] પદચ્છેદ.

પદવી, સ્ત્રી૦ [સં.] માનવાળી જગા; હોદ્દો; દરજ્જો; પાયરી; ઉચ્ચસ્થાન; મોટું પદ; પ્રતિષ્ઠા. (૨) ઉપનામ; ઇલકાબ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પદવીએ ચઢવું=માન મળે એવી જગાએ નિમાવું-જવું; મોટા નામધારી થવું; હોદ્દે ચઢવું. પદવી ઘટવી=પ્રતિષ્ઠા ઓછી થવી; હોદ્દેથી ઉતરી પડવું. પદવી વધવી=મોટા નામજાદા થવું. (૩) પંક્તિ; હાર.

પદાતી, પું૦ પગપાળો સૈનિક તે; પાળો. (૨) પાયદળ લશ્કર. (૩) પગે ચાલનારો જેની પાસે વાહન ન હોય તેવો સિપાઇ; પેદળ.

પદારથ, જુઓ પદાર્થ.

પદાર્થ, પું૦ [સં.] વસ્તુ; ચીજ; દુનિયામાંની કોઇ પણ એકાદી ચીજ તે. (૨) તત્ત્વ; ભાવ; સત્ત્વ. (૩) વાની; ખાવાની ચીજ. (૪) અર્થ; સાર; પદ-વાક્યનો જે આશયનો તે; મૂળ અર્થ હોય તે. (૫) ધાતુ. દર્શનશાસ્ત્રને મતે ઘણા પદાર્થો છે. વૈશેષિકવાળા સાત, ગૌતમ-ન્યાયવાળા સોળ, સાંખ્યવાળા પચીસ, યોગવાળા ઇશ્વર સુદ્ધાં છવ્વીસ અને વેદાંતવાળા બે પદાર્થ માને છે.

પદાર્થવિજ્ઞાન, ન૦ [સં.] દુનિયામાંની જુદી જુદી ચીજોના ધર્મ-ગુણ સંબંધીનું જેમાં જ્ઞાન હોય તે વિદ્યા-જ્ઞાન.

પદાવવું, ક્રિ૦ સ૦ હોકારીને નરમ પાડીદેવું; ડરાવવું; ગભરાવવું; દમદેવો; હગાવીદેવું; ત્રાસી જાય-ડરી જાય તેમ ઠપકો દેવો; ખડખડાવવું; હાકોટવું તે.

પદી, વિ૦ પદવાળું. દ્વિપદી.

પદું, ન૦ પદ; હોદ્દો; ધંધા વગેરેને લગતો અધિકાર તે.:-ગોરપદું.

પદેડવું, ક્રિ૦ સ૦ ખૂબ કામમાં લેવું; રગડવું; થકવી નાંખવું; દોડાવવું; ઢીલું થઇ જાય

તેમ કામ કરાવવું. (૨) ઘસવું; વાપરવું; જેમ ગમે તેવો ઉપયોગ કરવો.

પદોઢવું, ક્રિ૦ સ૦ પદેડવું; રગદોળવું.

પદ્ધતિ, સ્ત્રી૦ [સં.] કામ કરવાની ધાટી–રીત તે, રૂઢિ; ઢબ. (૨) વિધિ; તરેહ. (૩) ક્રમ; હાર; ઓળ. (૪) રસ્તો; માર્ગ; શ્રેણિ. નિયમિત કાર્ય કરવાનું જે અમુક ધોરણ–ગોઠવણ વગેરે તે. તરાહ, ધરા, વલણ.:–પદ્ધતિસર કામ કરવું=અર્થાત્ જેવી ચાલુ રીત હોય તે પ્રમાણે કામ કરવું તે.

પદ્મ, ન૦ [સં.] રાતું કમળ. (૨) સો અબજ કરોડ જેટલી સંખ્યા તે. (૩) અંગુઠા કે આંગળીઓના ટેરવા ઉપરનું રેખાચક્ર. (૪) શરીરમાંનું નાડીચક્ર. [૫] સ્થાન; જગા. [૬] એક વ્યૂહ. (૭) રતિબંધ; એક આસન–યોગાસન.

પદ્મરાગ, પું૦ [સં.] રાતા રંગનો મણિ; માણેક.

પદ્મા, સ્ત્રી૦ [સં.] લક્ષ્મી; સૌભાગ્ય દેવી. (૨) મજીઠ.

પદ્માસન, ન૦ [સં.] પગપર પગ ચઢાવી ઝટ છૂટે નહિ એવી પલાંઠીએ બેસવું તે; યોગ સાધવા જુદી જુદી રીતે બેસવાની જે ઢબો છે તેમાંની એક ઢબ.

પદ્મિની, સ્ત્રી૦ [સં.] રૂપ, ગુણ, અનુરાગ અને સ્નેહની સર્વ લાયકાતોવાળી સુંદર સ્ત્રી. રતિશાસ્ત્ર લખનારાઓએ સ્ત્રીના જે ચાર વર્ગ પાડયા છે તેમાં પહેલા વર્ગની સ્ત્રી તે. (૨) કમલિની; રાતાં કમળની વેલ તે.

પદ્ય, ન૦ [સં.] પદબંધ કવિતા તે; કાવ્ય; ગવાય એવી છંદશાસ્ત્રના નિયમે બનાવેલી જે શબ્દ અને પદોની રચના તે; ગીત; ગાયન.

પધરામણી, સ્ત્રી૦ બહુ માન પૂર્વક પોતાને ઘેર બોલાવવું અને સત્કાર કરવો તે; માનથી બોલાવી બેસાડીને ભેટ વગેરે ધરી વદાય કરવું તે.:–ગામમાં કોઇએ મહારાજની પધરામણી કરી કે નહિ ? (૨) માનભેર આવવું જવું તે; આગમન અને અને પ્રત્યાગમન તે; પધારવું તે; વદાય થવું તે.

પધરાવવું, ક્રિ૦ સ૦ માનભેર તેડી લાવી બેસાડવું; ભક્તિ ભાવથી આમંત્રી લાવવું. (૨) પ્રતિષ્ઠા કરવી; આદરથી બેસાડવું. સ્થાપના કરવી.:–ઘરમાં મહાદેવ પધરાવ્યા. (૩) માન ભેર વળાવવું–વદાય કરવું; વિસર્જન કરવું.:–દેવને નદીમાં પધરાવ્યા. (૪) માથે મારવું; આપીદેવું; ઓઢાડી દેવું.:–બેઠેલો માલ હોય તે કોઇ પરદેશી આડતિયાને પધરાવી દો.

પનઘટ, પું૦ જળાશયનો કિનારો કે જ્યાંથી લોક પાણી ભરી જતા હોય તે; કુવાકાંઠો. ઉ૦ પનઘટપર જઈ બગલાની પેર બેસું. વેનચરિત્ર. પનઘટ પર ભાભી ! વાર કો' કેમ લાગી.

પનડો, પું૦ સ્ત્રીઓના કાનનું એક ઘરેણું.

પનાદાર, વિ૦ પહોળાઇમાં વધારે હોય એવું; પહોળું; જેનો પનો મોટો હોય એવું :–આ પનાદાર લુગડું છે.

પનારો, પું૦ પિછાન; ઓળખાણપાળખાણ; પરિચય; ભાઇબંધી.

પનાહ, સ્ત્રી૦ [फा.] સંભાળ; દેખરેખ. (૨) આશ્રય; ઓથ. (૩) રક્ષણ.

પનિયાં, ન૦ જુતિયાં; ખાસડાં; પગરખાં; પિંજાર.

પનિહાર, સ્ત્રી૦ પાણી ભરનારી; પાણિયારી.

પનિહારણ, સ્ત્રી૦ પાણિયારી.

પનિહારી, સ્ત્રી૦ પાણિયારી.

પનીર, ન૦ દૂધમાં સરકો, તેજાબ કે આથો લાવનારાં દ્રવ્ય નાંખી બનાવેલું આદું

કહિં. દૂધમાંનો કેસીન નામનો પદાર્થ તેમાંથી સ્નેહ-માખણ અને પાણીનો ભાગ દૂર કરતાં બહુ ઘટ થઇ જઇ આ પદાર્થ બને છે. મુસલમાનો અને યુરોપિયનો પનીર ખાય છે. શુદ્ધ દૂધનું, મલાઇ કાઢી લીધેલા દૂધનું અને એકલી મલાઇનું એમ ત્રણ જાતનું પનીર થાય છે.

પનું, ન૦ ફળાદિકની કચુંબરનો, મસાલો નાખીને બનાવેલો એક ખાવાનો પદાર્થ; પણું; પણો; પનો.

પનો, પું૦ [फा.] કપડાની પહોળાઇ તે; પહોળપણ. (૨) પણો; શક્કરટેટીની કચું-બરનો મીઠો મઠો.

પનોતી, સ્રી૦ જ્યોતિષ પ્રમાણે ખરાબ દશા; શનિ અને રાહુ વગેરેની આકરી દશાઓ પનોતી કહેવાય છે. એ દશાઓ લોઢા અને તાંબા વગેરેને પાયે બેસતી કહેવાય છે, અને તે તેને અનુસરતાં સારાં માઠાં ફળ આપે છે. (૨) જુઓ પનોતું.

પનોતું, વિ૦ પનાવાળું-પથરેલું; વિસ્તારવાળું; બહોળું, એટલે કે બહોળા કુટુંબનું. (૨) સુભાગી; ભાગ્યશાળી; સુખી. પું૦ પનોતો; સ્રી૦ પનોતી. રૂ૦ પ્ર૦ પિયેર પનોતી= બહોળા કુટુંબી પિયેરની અને પિયેરિયાંને લાભ કરનારી. સાસરિયાં તરફ નહિ તેથી વધારે પોતાના પિયેર તરફ મમતા રાખ-નારી ને તેમનું સારૂં કરનારી.:–વહુ! જુદાં રહીને પિયેર પનોતાં ના થતાં, નહિ તો એની કમાઇ જણાશે નહિ.

પન્નગ, પું૦ [सं.] સાપ; વ્યાલ; ભુજંગ.

પપનસ, ન૦ પપેનસ; લિંબુની જાતનું ફળ-ઝાડ ને ફળ તે. કોંકણમાં પપનસની પુષ્કળ વાવણી થાય છે. પપનસનું ઝાડ છ સાત હાથ ઉંચું થાય છે. એની બે જાત છે, એક લાલ ગરની ને બીજી ધોળા ગરની. વર્ષમાં બે વાર તેને ફળ આવે છે.

પપીતા, પું૦ એક જાતના વેલાનાં કરપટા જેવાં બી. આ મલાય ભાષાનો શબ્દ છે અને આના વેલા ફિલિપાઇન તથા કોચીન ચાયનામાં ઉગે છે. જેસ્યુઇટ લોકોએ પોતાના ગુરુના નામ પરથી આને 'ઇગ્ને-શિયા' નામ આપ્યું હતું. આ બીમાંથી સ્ટ્રીકનિયા ને બ્રુશિયા નામનાં બે ઝેર નીકળે છે. ગાંઠિયા તાવની મરકીમાં લોકો આ બી દોરામાં પરોવી હાથે બાંધે છે ને એમ માને છે કે, તેથી પ્લેગ અટકે છે.

પપેટી, સ્રી૦ પપેતી; પારસી નવા વર્ષનો તહેવાર.

પપૈયો, પું૦ એક વર્ષાયુ ફળઝાડ. એનું ફળ પપૈયું કહેવાય છે. (૨) બપૈયો; ચાતક. (૩) ફોલ્લો; ફફોલો.

પપ્પો, પું૦ પકાર; પ અક્ષર ને તેનો ઉચ્ચાર તે. (૨) પાટીદાર; કણબી.

પબેડો, પવાડો.

પમરવું, ક્રિ૦ અ૦ વાસ ઉડવી-ફેલાવી; ગં-ધાવું; સોઢવું. (૨) પ્રસરવું; ફેલાવું; વ્યાપી જવું.:–ઝેર પમરીગયું.

પમાડવું, ક્રિ૦ સ૦ કોઇને કંઇ મળે એમ કરવું; પ્રાપ્તિ કરાવવી.:–સુખ પમાડવું. પામે એમ કરવું.

પય, ન૦ [सं.] પાણી; જળ. (૨) દૂધ.

પયસ્વિની, સ્રી૦ [सं.] દૂધ આપનારી ગાય.

પયુ, ન૦ (પાય) ઉંરૂં; ઓલાણ; કોસ ખેં-ચીને બળદો ઢાળ પડતી જે જગામાં ઉતરે છે તે માર્ગ.

પયોધર, પું૦ (ન૦) [सं.] સ્તન; થાન; આંચળ. ઉ૦ પીએ રુધિર પયના પીએ, લગી પયોધર જોક. (૨) મેઘ; વરસાદ. (૩) દરિયો; સાગર.

પયોધિ, પું૦ [सं.] દરિયો; સાગર.

પયોનિધિ, પું૦ [सं.] દરિયો; સાગર; સમુદ્ર.

પર, વિ૦ [सं.] પરાયું; પારકું; નહિ પોતાનું

તે. (૨) અન્ય; બીજું; અળગું; અવર. (૩) શ્રેષ્ઠ; ઉત્તમ; સર્વોપરિ એવું. (૪) દૂર; આઘે. (૫) કેવળ. (૬) ઉલટું; અવળું.

પર, ન૦ નાનાં સુંવાળાં પિછાં તે; નાજુક રૂંવાં તે; પાંખનાં નાનાં પિંછાં. ક્રિ૦ પ્ર૦ પરઆવવાં=પિંછાં આવવાં. પર મૂકવાં= ·પિંછાં ફૂટવાં.

પરઇ, સ્ત્રી૦ પરાઈ; પરૈ; ખાંડણીનો દસ્તો તે. (૨) પરાઇ=બીજાની; પારકી. ઉ૦ પરાઈ વાત ન કીજીએજી.

પરકમણું, ન૦ [सं, परिक्रमण] પ્રદક્ષિણા; આસપાસ ફરવું તે.

પરકમા, સ્ત્રી૦ પ્રદક્ષિણા.

પરકર. પું૦ [सं. परिकर] કમરપટો; કંદોરો.

પરકાયપ્રવેશ, પું૦ બીજાના ખોળિયામાં પેસવું તે; પરાકાયપ્રવેશ વિદ્યા.

પરકીય, વિ૦ [सं.] પારકું; પરાયું. (૨) બીજાનું.

પરકીયા, સ્ત્રી૦ [सं.] પરસ્ત્રી; બીજાની સ્ત્રી; પોતાની પરણેતર નહિ તે. નાયિકા ભેદમાં સ્વકીયા પરકીયા અને સામાન્યા, એમ ત્રણ ભેદ છે.

પરખ, સ્ત્રી૦ પારખ; પરીક્ષા; પારખવું તે.

પરખવું, ક્રિ૦ સ૦ પારખવું; પરીક્ષા કરવી.

પરખાણ, ન૦ વહાણના વચલા થાંભલાને લગાડેલું આડું લાકડું કે જેની સાથે શઢ બાંધવામાં આવે છે તે.

પરખામણી, સ્ત્રી૦ પરખાવવાનું લવાજમ તે. (૨) પરખવાની જે આવડત તે.

પરખાવવું, ક્રિ૦ સ૦ પરીક્ષા કરાવવી; તપાસરાવવું; કસ કઢાવવો. (૨) આપવું; દેવું.:–એણે તને શું પરખાવ્યું ?

પરખાવું, ક્રિ૦ અ૦ ઓળખાવું.:–નઠારાં કામે પરખાયો. જાણીતા થવું; જાહેર થવું. (૨) સમજાવું; પરીક્ષા થવી.:–આ તો હીરો હવે પરખાયો.

પરખિયો, પું૦ પારખનારો; પારેખ; પરીક્ષા કરનારો.

પરગજુ, વિ૦ બીજાની ગરજ સારનાર; પોતાનો લાભ ન જોતાં બીજાનું ભલું કરતે; ઉદાર; પરોપકારી.

પરગણું, ન૦ [फा.] વ્યવસ્થા રાખવા માટે પાડેલો દેશનો જે એકાદો નાનો વિભાગ તે.

પરગામ, ન૦ બીજે ગામ. (૨) પરદેશ; બહારગામ; પોતાનું ગામ–વતન નહિ તે.

પરગામી, વિ૦ બીજા ગામનો રહેવાસી. (૨) પરદેશી; બહાર ગામનો.

પરઘર, ન૦ પરગૃહ; બીજે ઘેર; પારકે ઘેર. ઉ૦ પરઘર જઇએ ન કામેજી.

પરચક્ર, ન૦ [सं.] પરદેશી રાજ્ય તે; વિદેશીઓનો રાજ અમલ તે, પરધુરા; વિદેશી રાજ્ય તે.

પરચુરણ, વિ૦ [सं. प्रकीर्ण] જુદું જુદું; છુટક; વેરાતું ઘણું; પ્રકીર્ણ; પરચૂરણ. (૨) ખુરદો; મહોર કે રૂપિયાને વટાવતાં જે હલકું ચલણી–નાણું આવે છે તે.

પરચો, પું૦ પરતો; પડછો; પ્રતાપ; ચમત્કાર. (૨) બળ; શક્તિનો દેખાડો.

પરછંદ, પું૦ પડઘો.

પરછંદો, પું૦ પડઘો; પ્રતિધ્વનિ. ઉ૦ પંડેપંડ પડે પડછંદો.

પરછાયો, પું૦ છાયો; ઓળો; પ્રતિચ્છાયા; પડછાયો.

પરજ, સ્ત્રી૦ આંગળાં કપાઇ જાય નહિ તે માટે તરવારની મુંઠ ઉપર હૂક જેવી જે જીભ હોય છે તે. (૨) એક રાગ; પરજિયો; રાજિયો. (૩) સુરત જિલ્લા તરફના અભણ પહાડી લોકની એક જાત. કાળીપરજ (૪) ઢાલમાંની મુંઠ; પકડ તે.

પરજળવું, ક્રિ૦ અ૦ [सं.प्र+ज्वल्) બળવું; સળગવું; ભડભડ બળવું; જમવું. (૨)

ચિંતા થવી; દુઃખ લાગવું-થવું; અનુકંપાની લાગણી થવી; ચરચરવું.

પરજંક, પું० [**सं. पर्यंक**] પર્યંક; પલંગ; ઢોલિયો.

પરજાન, સ્ત્રી० જાન; પારકી જાન; (સંબંધીની નહિ.) ઉ० જોજન એક પરજાન વળાવી, મદન મહેતો આવ્યાજી. હરિદાસ.

પરજાપત, પું० પ્રજાપતિ. (૨) કુંભાર; ઓઝો.

પરજાળવું, ક્રિ० પ્રે० [**सं. प्र+ज्वल**] પરજળે-બળે એમ કરવું; બાળવું; સળગાવવું; ભડકો કરવો.

પરજિયો, પું० એક રાગ-ઢાળ તે. રોતાં ગવાય ને શોકની લાગણી ઉપજાવે એવો રાગ-રાજિયો. કૂટતાં ને રોતાં બૈરાં ગાય છે. (૨) એક જાત અને એવી સાખ.

પરઠ, સ્ત્રી० પરઠવું તે; પરઠણ; સાટું; સરત.

પરઠણ, સ્ત્રી० પરઠેણ; સાટું; સરત; કબુલાત. 'હું આમ કરૂં તો તારે પણ કરવુંજ, એવી આગળથી બાંધણી કરવી તે.

પરઠવું, ક્રિ० સ० [**सं. परि+घट्**] પૈઠવું; આગળથી બાંધણી કરવી તે; નક્કી કરવું; ઠરાવવું; ભવિષ્યમાં જે આપવા લેવા કે કરવાનું હોય તે આગળથી નક્કી કરી લેવું તે; સરત કરવી; સાટું કરવું. કરાર કરવો. (૨) જવું; પ્રયાણ કરવું. ઉ० તરૂણી તારે આશરે પરઠું હું પરદેશ. (૩) મોકલવું; ભેજવું.:-પરઠયું આપે તેમાં શાનો પાડ.

પરઠો, પું० ઠરાવ; સરત; કરાર; પરઠેલું જે હોય તે. ઉ० નારદ કહે તમે ટાળી મૂકયા છે, ગાલવને ઘેર યાગ, દેવ માત્રે પરઠો પરઠી, કાઢયો તમારો ભાગ. પ્રેમાનંદ.

પરડ, સ્ત્રી० પંચાત; પીડા; માથાફોડ; એકની એક બાબત વારંવાર ચર્ચવી કિંવા ચહેર્યા કરવી તે:-આ શી નકામી પરડ. (૨) મુશ્કેલી; લમણાઝિંક. (૨) લફરૂં. (૩) એવો અવાજ; લુગડું ફાડતાં ને અધોવાયુ બહાર નીકળતાં થતો એવો અવાજ.

પરડી, સ્ત્રી० પત્રી; બાવળની કાચી શિંગો અને પાંદડાં વગેરે તે.

પરડું, ન० પૈડું; ચાક; ચક્ર:-ગાડી ગાડાને બે પરડાં અને રથ તથા ચારકને ચાર પરડાં હોય છે.

પરડો, પું० બાવળની શિંગ. આ શિંગો ધોળા ઝાંખા રંગની થાય છે ને તે ઢોરને ખવરાવવાના કામમાં આવે છે.

પરણ, ન० (**सं. पर्ण**] પાંદડું; પાન. ઉ० હુતદ્રવ્ય આદે યજ્ઞ સામગ્રી, અન્ય પરણ પુરોડાશ. ગિરધર. (૨) પરણવું તે; પરિણય.:-જનમ, મરણ ને પરણ.

પરણવું, ક્રિ० અ० [**सं, परिणय**] દેશના ચાલ પ્રમાણે સ્ત્રીપુરૂષે એક બીજાને એકનિષ્ઠ થઇ રહીને સંસાર માંડવા બંધાવું; શાસ્ત્ર કે કાયદાની રીતે પતિપત્ની થઇ રહેવાને કુંવારાં છોકરાછોકરીએ એકથવું -જોડાવું-સાથ કરવો તે. એક બીજા સાથે બંધાવું-જોડાવું; વિવાહ કરવો; લગ્ન કરવાં. (૨) સરતથી-કરારથી બંધાવું. કહે० પરણે તેનાં ગીત=જેવો ને જેનો વખત હોય તેમ કરવું. પરણે પાનેતર નહિ, ને અપરણીએ ચીર=પ્રસંગે ન કર્યું તે પાછળથી શું કરે ? પરણ્યો પીડાએ મરે અને કુંવારો કોડે મરે. પરણ્યાંને પાળે ને જણ્યાં ને જીવાડે એમાં શાનો પાડ ? પરણ્યા પહેલાં અપરણી=મુવા પેલી પોક.

પરણાયું, ન० શકોરૂં; મોટું કોડિયું; ચપણિયું.

પરણાવવું, ક્રિ० પ્ર० છોકરો કે છોકરી પરણે તેમ કરવું; વર કે કન્યાનાં લગ્ન કરવાં; વિવાહ કરવો. (૨) ગળે ઘાલવું; પધરાવી દેવું; બઝાડી દેવું:-આ પલળેલો માલ બહાર ગામના આડતિયાને પરણાવી દો.

પરણિયત, વિ० વિવાહિત; પરણેલું. (૨) ના० વર; પતિ.

પરણેતર, ન૦ પરણવું તે; પરણવાનો વિધિ તે. (૨) પરણેલું તે. પરણેત ને પરણેતર. ઉ૦ સસરો પહેલા પરણેતનો, જાણે સધળો ધર્મ. શામળ.

પરણેયું, ન૦ ચપણિયું; શકોરૂં; કોડિયું.

પરણ્યો, પું૦ પરણેલો હોય તે; વર; પતિ; ધણી. ઉ૦ જેનો પરણ્યો પર ઘેર જાય.

પરત, અ૦ [સં.] પાછું.:–પરત આપ્યું=પાછું આપ્યું.

પરતક્ષ, જુ૦ પ્રત્યક્ષ.

પરતવું, ક્રિ૦ સ૦ (સં. परि+वर्ति) ફરી ફરીને વાટવું; ઘુંટવું; લસોટવું; ખરલ–કરવું.:–મીઠાને પરતીને લુગદી બનાવો.

પરતંત્ર, વિ૦ (સં.) પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલી કે વર્તી શકે નહિ એવું; નહિ સ્વતંત્ર; પરાધીન; પરવશ; પરના કહેવા કે હુકમ પ્રમાણે જેને કરવા તથા ચાલવાનું હોય એવું; તાબેદાર.

પરતંત્રતા, સ્ત્રી૦ [સં.] પરવશપણું; પરાધીનતા; તાબેદારી.

પરતંત્રપણું ન૦ નહિ સ્વતંત્રતા તે; પરતંત્રતા; તાબેદારપણું.

પરતાપ, પું૦ પ્રતાપ.

પરતી, સ્ત્રી૦ નાનો ફાળકો; ફીરકી;–રેશમની આંટીઓ ઉતારવાની ફાળકી.

પરતીત, સ્ત્રી૦ (સં. प्रतीति) પતીજ; ખાતરી; વિશ્વાસ; ભરોસો.

પરતો, પું૦ [સં. प्रताप] પ્રતાપ દર્શન તે; પ્રતાપાભાસ; સામાને વિશ્વાસ આવે–પડે એવો પોતાનો પ્રતાપ–બળનો ભાસ કરાવવો તે. (૨) હાજરાહજુરપણું; જાગર્તિ દેખાડવી તે; ચમત્કાર. (૩) છાયા; આભાસ–પડછો.

પરત્વે, અ૦ [સં.] ને લીધે; વડે; યોગે.

પરથાર, પું૦ પગ મૂકવાનો ચોતરો–ભૂમિકા તે; ખાડા ટેકરા ભાગી એક સરખી કરેલી જમીન અથવા જરા ઉંચી કરેલી સપાટ ઓટલી જેવી જગા; પહોળું પગથિયું. (૨) સ્થડ; તળ. (૩) પથારી; શય્યા. ઉ૦ કદી ના મળે બહેની ભરથાર, કુમાર કાળો રાયનોરે, તો તો પાડું હું પરથાર, કુમાર કાળો રાયનોરે લોલ. દિવાળીબાઈ.

પરદાદો, પું૦ દાદાનો બાપ તે; બાપના બાપનો બાપ.

પરદુ:ખ, ન૦ પારકાનું દુઃખ–પીડા તે.

પરદુ:ખભંજન, વિ૦ બીજાની પીડા ભાગનાર; પોતાના સુખનો વિચાર નહિ કરતાં બીજાનું દુઃખ ભાગવાની વૃત્તિવાળું તે; પરોપકારી; ઉદાર.:–રાજા વિક્રમના જેવો પરદુ:ખભંજન કોણ છે ?

પરદેશ, પું૦ [સં.] પોતાનો દેશ–વતન નહિ એવો જે મુલક તે; વિદેશ.

પરદેશી, વિ૦ પારકા દેશનું; વિદેશી.

પરદો, પું૦ પડદો; ચક.

પરધન, ન૦ બીજાનો પૈસો; પારકું ધન.

પરધર્મ, પું૦ પોતાનો ધર્મ નહિ તે; બીજો ધર્મ; પોતાના ધર્મથી જુદો ધર્મ તે.

પરધર્મી, વિ૦ અધર્મી; બીજા ધર્મનું; જુદો ધર્મ પાળનારૂં જે તે.

પરનાતી. વિ૦ બીજી નાતનું; પરનાતનું; પોતાની નાતનું નહિ તે.

પરનાર, સ્ત્રી૦ પરસ્ત્રી.

પરનાળ, સ્ત્રી૦ પાણી ઝીલવા તથા વહેવરાવવાની ધાતુની નાળ–નીક તે. પ્રનાલિકા.

પરનાળિકા, સ્ત્રી૦ પરનાળ. (૨) પરંપરાથી ચાલી આવતી જે રૂઢિ કે રીત તે; ધરા; –પદ્ધતિ; ચાલુ વ્યવહારની શ્રેણિ તે.

પરપુરુષ, પું૦ [સં.] પતિ નહિ એવો બીજો પુરુષ તે; પોતાનો પતિ નહિ તે.

પરપુષ્ટ, પું૦ [સં.] કોકિલ; કોયલ. એમ કહેવાય છે કે, કોયલ કાગડીના માળામાં પોતાનાં ઇંડાં મૂકે છે અને કાગડી તેને

પોતાનાં ધારી સેવે છે. ઇંડાંમાંથી નીકળ્યા પછી પણ કાગડી તેમને ચણ આપી પોષે છે, પરંતુ જ્યારે તે બોલે છે ત્યારે કાગડીથી સમજાય છે કે તે પોતાનાં બચ્ચાં નથી એટલે તેમને પોતાના માળામાંથી ઉડાડી મૂકે છે. આ ઉપરથી કોયલ પરથી પોષાયેલી કહેવાય છે.

પરપેંઠ. સ્રી० ત્રીજીવાર લખાયેલી હુંડી તે.

પરપોટિયું, વિ० પરપોટા જેવું; ક્ષણભંગુર. થાય થાય ને ફીટી જાય એવું.:–પરપોટિયા કંપનીઓ.

પરપોટી, સ્રી० નાનો પરપોટો.

પરપોટો, પું० પાણી ઉપર થતો હવાથી ભરેલો ફુકકો. બુદબુદ. (૨) ફફોલો; ફોલ્લો; (૩) ભરમ; ખોટો અને ખાલી દેખાવ તે; ફટાટોપ.

પરબ, સ્રી० [સં. प्रपा] માર્ગે જતા આવતા તરસ્યા લોકોને મફત પાણી પાવાની જગા તે. (૨) વટેમાર્ગુને મફત–ધર્માદા પાણી પાવું તે. શહેરો અને ગામડાંમાં જવા આવવાના ધોરી રસ્તાઓ ઉપર મુસાફરોને મફત પાણી પાવાની જે ગોઠવણ તે. પરબ મંડાવવી, એ મોટા પુણ્યનું કામ ગણાય છે. (૨) [સં–पर्व] પર્વ; તહેવાર; રૂડો દિવસ.

પરબડી, સ્રી० [સં. पारावत.] કબુતર, ચકલાં અને પંખી વગેરેને ચણ અને પાણી નાખવાને માટે ઉભું કરેલું એક થાભલા ઉપરનું પાંજરું. શહેર અને ગામડામાં પંખી અને ખિસકોલીઓ વગેરે પ્રાણીઓને દાણા નાખવા તથા પાણી પાવા માટે ઉભો કરેલો એકદંડિયો કબુતરો. માણસોને માટે ધર્મશાળા ને સદાવ્રત, પશુઓને માટે હવાડા અને પાંજરાપોળો, તેમ પંખીઓ અને બીજાં નાનાં નિર્દોષ પ્રાણીઓને ખાવા પીવાનું મળવા માટે પરબડીઓ બંધાવવામાં પણ પુણ્ય મનાય છે.

પરબિયો, પું० પરબ ઉપર પાણી પાવાને રહેનારો; પરબ ચલાવનારો.

પરબીડિયું, ન० લખેલો કાગળ મૂકીને બંધ કરવાની કાગળની કોથળી.

પરબુદ્ધિ, સ્રી० [સં.] બીજાની સમજ તે. (૨) વિ० બીજાની સમજ પ્રમાણે ચાલનાર; પરમતિયું; પારકાની બુદ્ધિએ કામ કરનાર; પોતાની બુદ્ધિ-સમજ વગરનું હોઇ બીજાની સમજ પ્રમાણે વર્તનાર તે.

પરબ્રહ્મ, ન० પરમ–સૌથી શ્રેષ્ઠ દેવ તે; પરમેશ્વર; ચિદાત્મા; પરમાત્મા.

પરભવ, પું० બીજો જન્મ; આ અવતાર નહિ પણ આગલો અથવા પાછલો અવતાર તે. (૨) પ્રભવ.

પરભવવું, ક્રિ० સ० [સં. प्र+भू] ઉત્પન્ન થવું; ઉપજવું. (૨) નહિ લેખવવું; અનાદર કરવો. (૩) હસવવું; થકવવું.

પરભા, સ્રી० [સં. स्पृहा] પરવા, દરકાર; સ્પૃહા. (૨) પ્રભા.

પરભાતિયું, ન० [સં. प्रभात] મળસકામાં ગાવાનો એકરાગ–ઢાળ. (૨) મળસકામાં ગાવામાં આવતું કીર્તન; પ્રભાતે ગાવાનો ઇશ્વર સ્તુતિનો એક રાગ-પાઠ તે. (આ રાગ ઝુલણા છંદ જેવો છે.):–ઘરડાં વરડાં ખાટલામાં પડયાં પડયાં પરભાતિયાં ગાતાં હતાં.

પરભાર્યું અ० બારોબાર; ઘેર–સ્થાનપર આવ્યા કે મૂળ માણસને જણાવ્યા વગર એમને એમ; બીજાને જણાવ્યા વિના. (૨) વિ० પારકું; બીજાનું. (૩) અજાણ્યું; ત્રાહિત; પિછાન રહિત.:–પરભાર્યા માણસ સાથે વાત કેમ થાય? પરભાર્યું કે પોતાનું –કશાયનું એને જ્ઞાન નથી.

પરભુ, પું० પ્રભુ; પરમેશ્વર.

પરભોગી, વિ૦ પોતાની નહિ પણ પારકી વસ્તુનો ભોગ લેનાર.

પરમ, વિ૦ [સં.] ઘણુંજ; પુષ્કળ; ખૂબ; પરિપૂર્ણ; અતિશય.:–એની મુલાકાતથી મને પરમ આનંદ થયો. (૨) શ્રેષ્ઠ; સર્વોત્તમ; સર્વોપરી એવું.:–પરમ પુરૂષાર્થ; પરમેશ્વર. (૩) એક મૂકીને બીજું–અર્થાત્ ત્રીજું :–પરમ દિવસે=આગળ અથવા પાછળના એક દિવસ પછીનું.

પરમપદ, ન૦ [સં.] શ્રેષ્ઠ પદ; અતિ ઉંચી પદવી. (૨) મુક્તિ; મોક્ષ.

પરમપ્રિય, વિ૦ (સં.) બહુજ વહાલું; અતિપ્રિય.

પરહંસ, પું૦ (સં) જેને કશો ભિન્નભાવ કે વ્યવહારાદિકની સ્પૃહા ન હોય એવો–સર્વત્ર બ્રહ્મ જોનારો સંન્યાસી તે. (૨) બ્રહ્મ.

પરમાટી, સ્ત્રી૦ માંસ. ઉ૦ અમે પરમાટીના ભોગી=માંસાહારી.

પરમાણ, અ૦ નક્કી; નિશ્ચે. (૨) વિ૦ યુક્ત; ખરૂં; ધન્ય. ઉ૦ એ રીતે ખાંડવવન બાળ્યું; પૃથાપુત્રે પરમાણ. કંઇક પરાક્રમ કરો તો તો જીવ્યું પરમાણ. (૩) પ્રમાણ; પુરાવો.

પરમાણવું, ક્રિ૦ સાચું માનવું.

પરમાણાં, ન૦ પ્રમાણપત્ર; પુરાવા; દાખલા; ખાતરીપત્ર. ઉ૦ ગરડગઢ ગયા, પહોંચ્યાનાં પરમાણાં કેણે મોકલ્યાં નહિ. ધીરો.

પરમાણુ, ન૦ [સં.] ઝીણામાં ઝીણો જે અણુ તે. જેનો ભાગ થઈ શકે નહિ એવો ખૂબ બારીક અણુ–કણ તે.

પરમાણું, ન૦ પ્રમાણ; પુરાવો; દાખલો. (૨) માપ. (જોડાનું):–પરમાણું આપીને જોડો કરાવ્યો તોય પગે બેઠો નહિ.

પરમાણે, અ૦ પ્રમાણે; પેઠે; માફક; રીતે.

પરમાત્મા, પું૦ [સં.] પરબ્રહ્મ; ચિદાત્મા. (૨) વિષ્ણુ. (૩) શિવ; શંકર; મહાદેવ.

પરમાનંદ, પું૦ (સં) પરિપૂર્ણ આનંદ તે. ખરેખરી ખુશાલી મળવી તે; બ્રહ્માનંદ; સંપૂર્ણ સુખ સ્થિતિ–બીજી વાંછારહિતપણું તે.

પરમાર્થ, પું૦ [સં.] જે સારામાં સારૂં કામ તે પરમાર્થ; શ્રેષ્ઠ અર્થ; ઉત્કૃષ્ટ વસ્તુ તે પરમાર્થ. (૨) પ્રાણીનું હિત–કલ્યાણ થાય એમ કરવું તે; પુણ્ય કર્મ. (૪) સુખ. (૪) મોક્ષ. ચાર પુરુષાર્થમાંનો છેલ્લો જે મોક્ષ અર્થ–ઉદ્દેશ તે.

પરમાર્થી, વિ૦ પરમાર્થ કરનાર તે; લોક કલ્યાણ કરવાનો ઉદ્દેશ રાખનાર; પરોપકારી. (૨) પ્રાણીઓનું કલ્યાણ થાય એવું; કોઇને સુખ થાય એવું હિતકારી તે; પોતાના અર્થનું નહિ પણ પ્રાણીના હિતઅર્થનું હોય એવું તે.:–શેઠ ! આ પરમાર્થી કામ છે.

પરમિયો, પું૦ જનનેંદ્રિયને લાગુ પડતો એક રોગ. આમાં પેશાબવાટે પરૂ રુધિર અને બગડેલી ધાતુ પડયા કરે છે તથા અત્યંત પીડા થાય છે; પરમો.

પરમેશ, પું૦ [સં.] પરમેશ્વર તે; મહાદેવ.

પરમેશ્વર, પું૦ [સં.] મોટો ઇશ્વર, સૌથી ઉપરનો મોટો દેવ તે.

પરમેશ્વરી, સ્ત્રી૦ [સં.] મોટી દેવી તે; આદ્યશક્તિ તે.

પરમેષ્ટી, પું૦ (સં.) બ્રહ્મા. (૨) વિષ્ણુ; શાલગ્રામ.

પરમો, પું૦ પરમિયો; વ્યભિચારથી થતો એક મહા પીડાકારી જનનેંદ્રિયનો રોગ.

પરરાજ્ય, ન૦ [સં.] બીજા–વિદેશી રાજાનો અમલ તે: વિદેશીરાજ્ય.

પરલી, સ્ત્રી૦ [સં. પલ્લી] ઘરોળી.

પરલોક, [સં.] આ લોક નહિ તે; મુઆ પછી જીવ જે લોકમાં જાય છે તે લોક; લોકાંતર; સ્વર્ગ; દેવલોક; અપરલોક. ક્રિ૦

પ્ર૦ પરલોક જવું-વસવું=મરણ પામવું. ઉ૦ પરલોક વસી પરંતુ તું ગુણ તારે સઘળે ગવાય છે. આલોક અને પરલોક બેઉ સુધારવા.

પરવ, (**સં. पर्व**) સારો દહાડો; તહેવાર; અવસર. (૨) પુણ્ય દાનનો સંધિ. (૩) ગાંઠો; કાતળી; પેરાઇ.:-પરવે પરવે મિઠાશ ઓછી. (૪) (**સં प्रपा**) મુસાફરોને મફત પાણી પાવું તે અને તેમ કરવાની રસ્તા ઉપરની જે જગા તે.;-ધનવાનો મોટા રસ્તાઓ ઉપર વટેમાર્ગુને પાણી પાવાને પરવો મંડાવે છે.

પરવડ, સ્ત્રી૦ પાલવવું તે; પરવડતું હોવું તે.

પરવડતું, વિ૦ પાલવતું; પોષાતું; અનુકૂળ પડતું; અમુકના ગજા પ્રમાણે હોતું.

પરવડવું, ક્રિ૦ અ૦ પાલવવું; પોષાવું; રુચવું; બોજવું; અનુકૂળ પડવું. (૨) ગમવું; ગોઠવું; પસંદપડવું.

પરવણી, સ્ત્રી૦ (**સં. पर्वणी**) દાન ધર્મનો સંધિ; અવસર. તહેવાર ;-અમાવાસ્યા પુણ્ય પરવણી.

પરવરતાવવું, ક્રિ૦ સ૦ પ્રવર્તાવવું; ચલાવવું; ચાલુકરવું; ફેલાવવું; પ્રસારવું.

પરવરદેગાર, (**फ.**) સર્વનું પાલન કરનારો; પરમેશ્વર.

પરવરવું, ક્રિ૦ અ૦ જવું; સિધાવવું. ઉ૦ એ અશ્વ ત્યાંથી પરવર્યો તે.

પરવરશી, સ્ત્રી૦ (**फा. पर्वरीश**) પરવસી; બરદાશ. (૨) લાલન પાલન, પોષણ.

પરવસી, સ્ત્રી૦ બરદાશ; સેવા ચાકરી, સંભાળ; સારવાર. (૨) સંવાહન; પંપાળવું તે.

પરવશ, વિ૦ [**સં.**] પરાધીન; પરતંત્ર; બીજાને તાબે હોય એવું; નહિ સ્વતંત્ર તે. ઉ૦-પરવશ પડી પ્રેમદા કયીપેરે દિન લેશે. લજ્જારામ.

પરવશતા, સ્ત્રી૦ બીજાને વશ હોવાપણું; પરાધીનતા; પરતંત્રતા.

પરવશપણું, ન૦ પરવશતા; પરાધીનતા.

પરવળ, ન૦ ધિલોડી-ટિંડોરીના જેવા વેલાનાં શાક ફળ. આ ફળ લંબ ગોળ ને સખત લીલા આર્યાના જેવા આંકાવાળા છોડાના ટિંડોરા જેવાં થાય છે. એનાં બી તુવર જેવાં ગોળ હોય છે ને શાકમાં તે બહુ વખણાય છે.

પરવા, સ્ત્રી૦ દરકાર; સ્પૃહા; જરૂર. (૨) કાળજી; ચિત્ત; ખંત.

પરવાડ, સ્ત્રી૦ [**સં. परि+वाट**] ગામ વસતીની છેવટનો ભાગ તે; ગામ કે શહેરનો છેવાડો ભાગ તે; ગામ નજીકનો તેની આસ પાસનો ભાગ તે.:-જ્યાં જોશો ત્યાં ગામની પરવાડે હલકા લોકોનો વાસ હશે.

પરવાનગી, સ્ત્રી૦ (**फा**) રજા; છૂટ; અનુજ્ઞા; આજ્ઞા. વડીલ કે ઉપરીને પૂછીને જવું આવવું; કામકાજ કરવું કે ગેરહાજર રહેવાની છુટ તે. પરવાનગી માગવી-આપવી કે લેવી, એમ કહેવાય છે.

પરવાનો, પું૦ અમુક કાર્ય કરવાનો જે લેખી હુકમ-પરવાનગી તે;છુટપત્ર: રજાચીઠી.

પરવાર, પું૦ (**સં. परिवार**) પરિવાર. વસ્તાર. (૨) ફુરસદ; નવરાશ; નવરાઈ.

પરવારતું, વિ૦ જેને કંઈ કામ ધંધો હોય નહિ તેવું; નવરું; નિરુદ્યોગી; બેકાર; નમારમુંડું.

પરવારવું, ક્રિ૦ અ૦ કામથી ફારગત થવું; નવરા થવું; કરવાનું હોય તે કરીને મુક્ત થવું; છુટાંથવું; બધું આટોપી રહેવું તે.

પરવારી, સ્ત્રી૦ ભરવાડના જેવી એક જાતિ.

પરવાળું, ન૦ [**સં. प्रवाल**] ખૂબ ચળકતા લાલ રંગનો શંખની જાતનો એક ખડક-મણિ, દરિયામાંનાં જીવડાંએ બનાવેલું શુંગળી જેવું ઉપરથી લાલસુરેખ છીપિયું.

સમુદ્રમાં એક જાતનાં જીવડાં પરવાળાંનાં ઘર બનાવે છે. આ પરવાળાંની નાની નાની ભુંગળીઓ જેવા કકડાઓની માળાઓ બને છે. ઓઠની રતાશ માટે પરવાળાંની ઉપમા અપાય છે.

પરવિંટો, પું૰ રેંટિયા ઉપરથી સુતર ઉતારી લેવાનો ફાળકો.

પરસાળ, સ્ત્રી૰ [सं. प्रति+शाला] ચોકની સામેનો ઓરડો–ખંડ તે પરશાળ, એની પછી ઓરડો; ચતુસ્શાળા; પ્રતિશાળા; પડશાળ.

પરશી, સ્ત્રી૰ ફરશી.

પરશુ, ન૰ (सं.) કુહાડો; કુહાડા જેવું લોઢાનું હથિયાર–ઓજાર તે. હાલ જેને ફરશી કહેવામાં આવે છે તે; કુઠાર.

પરશુરામ, પું૰ [सं.] એક મોટા વીર્યવાન અને શૂરવીર ઋષિ–ભાર્ગવ. એમણે એકવીસવાર પૃથ્વી નક્ષત્રી કરી હતી.

પરસ, સ્ત્રી૰ ઝાકળ; ધુમ્મસ; ઓસ. (૨) ઓસ પડવાનો વખત; મોઢું મળસકું. ક્રિ૰ પ્ર૰ પરસ ચરાવવાં=મળસકે બળદ ચરાવવા તે.

પરસન, વિ૰ પ્રસન્ન.

પરસવું, ક્રિ૰ અ૰ [सं. स्पृश] અડકવું; સ્પર્શ કરવો; અડવું. ઉ૰ ચરણ પરસ્યા પ્રેમથી. (૨) પરખવું; ઓળખવું; જાણવું. (૩) ભજવું.

પરસાદ, પું૰ પ્રસાદ.

પરસાદી, સ્ત્રી૰ પ્રસાદી. (૨) માર; ઠોક.:–એને થોડી પરસાદી આપો.

પરસુલી, સ્ત્રી૰ ધોએલા ઘઉંનો ઝીણો આટો; ઘઉંનો બારીક લોટ; મેંદો. ઉ૰ લોટ પડે સરસુલી, કેસરજાનીરે.

પરસેવ, સ્ત્રી૰ બીજાની સેવા કરવી તે; ચાકરી; નોકરી.

પરસેવો, [सं. प्रस्वेद] ઘામને લીધે રોમકૂપમાંથી ચીકણું પાણી નીકળે છે તે; પ્રસ્વેદ. ક્રિ૰ પ્ર૰ પરસેવો છુટવો=ઘામ થઇ શરીરમાંથી પાણી નીકળવું. પરસેવો વળવો=મહેનત પડવી. કહે૰ ખરા પરસેવાનું ધન= મહેનત કરીને મેળવેલું ધન. પરસેવો પાડવો=ખુબ મહેનત કરવી.

પરસ્ત, વિ૰ આસકત, વળગેલું; લાગેલું; પરાયણ. (૨) પૂજક; બુતપરસ્ત.

પરસ્તી, સ્ત્રી૰ પરાયણતા; અધીનતા. (૨) સ્તુતિ; પ્રાર્થના.:–બુતપરસ્તી.

પરસ્ત્રી, સ્ત્રી૰ (सं.) પરનાર; પરકીયા; બીજાની સ્ત્રી તે.

પરસ્પર, અ૰ (सं.) એકમેકમાં; અન્યોન્ય; મોહોમોહે; આપસઆપસમાં.

પરસ્મૈપદ, (सं.) સંસ્કૃતમાં ધાતુના બે વર્ગ છે તેમાંનો એક વર્ગ તે; કર્મકભેદ.

પરસ્વાધીન, વિ૰ (सं.) બીજાને તાબે હોય તેવું; સ્વાયત્ત નહિ તેવું; પરાધીન; પરવશ; પરતંત્ર.

પરસ્વાધીનતા, સ્ત્રી૰ (सं.) પરવશપણું; પરતંત્રતા; પરાધીનતા.

પરસ્વાધીનપણું, ન૰ પરાધીનતા.

પરહરવું, ક્રિ૰ સ૰ [सं. परि+हृ] છોડી દેવું; છોડવું. (૨) ત્યાગ કરવો; છાંડવું. ઉ૰ પરહરવા વન તે વસે મનસ્વી. સાચું સ્વપ્ન.

પરહસ્તગત, વિ૰ બીજાને હાથ ગયેલું.

પરહેજ, વિ૰ (फा.) બંધી; કેદ; કબજામાં હોય તેવું; પરવશ. (૨) અળગું રહેલું; દૂર રહેલું; દાબમાં રહેલું; કેદી; બંધનમાં રાખેલું–રહેલું એવું તે. પરહેજગાર=કચરી પળનાર. [૨] બંધી.

પરહેજી, સ્ત્રી૰ (फा.) ખાવા પીવામાં અમુક વસ્તુઓથી અળગા રહેવું તે. પથ્ય; કચરી. (૨) અટકાવ; પ્રતિબંધ; બંધી.

પરંતુ, અ૦ (સં.) પણ; તોપણ. (૨) અને; તથા; કિન્તુ.

પરંદું, ન૦ (फा.) પંખી; પક્ષી.

પરંપરા, સ્રી૦ [સં.] ધારા; ઘણા કાળથી ચાલુ રહેલી રીત-રિવાજ વગેરે તે; અનુક્રમ; પરીપાટી; નિયમ; ધાટી; ઉતાર. (૨) અ૦ જેમ ચાલ્યું આવતું હોય તેમ.

પરંપરાગત, વિ૦ પરંપરાથી ચાલતું આવેલું ક્રમાનુસારી; રિવાજને લઇને પ્રાપ્ત થયેલું.

પરા, સ્રી. [સં.] નાદનું અસલ સ્વરૂપ તે; શબ્દનું આદિરૂપ. (૨) ઉચ્ચગતિ. (૩) ગાયત્રી. (૪) અ૦ પાછું; તરફ; ભણી.

પરાઇ, સ્રી૦ દસ્તો; ખાડણીનો લોખંડનો પાયો; પરાર. (૨) વિ૦ પારકી.

પરકાષ્ટા, સ્રી૦ [સં.] મુશ્કેલી; શ્રમ; મહેનત, પરમ કષ્ટ પડવું તે. (૨) છેલ્લી હદ; અંત-મર્યાદા; પરિસીમા.

પરાક્રમ, ન૦ [સં.] જાતબળનું, પોતાની અક્કલ હોંશિયારીનું જે લોકમાં વાહવાહ બોલાય એવું કામ તે; આત્મબળ; સામર્થ્ય; શૌર્ય તે. (૨) બીજાને મહાત કરી પોતે વિજયી થઇ બહાર-જાહેરમાં આવવું તે; શૌર્યથી જે નામના કરવી તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પરાક્રમ કરવું=આત્મબળથી વિજય મેળવવો.

પરાક્રમી, વિ૦ [સં.] પોતાના જાત બળથી જીતનાર; શૌર્ય કરનાર; સામાને દાબી દઇ વિજય મેળવનાર. (૨) શૂરવીર; વિક્રમી; વિજયી; જેણે પરાક્રમ કરીને નામના મેળવી હોય તે; બળવાન; જોરાવર.

પરાગ, પું૦ [સં.] ફૂલમાંની રજોટી તે; પુષ્પલિ; કુસુમરેણુ. (૨) વાસ.

પરાગંદા, અ૦ પરગામ નાસી જવું તે. પલાયન.

પરાજ, સ્રી૦ ઉભા કાનાની તાસક જેવી મોટી થાળી.

પરાજય, પું૦ [સં.] પરાભવ; હારવું તે; હાર.

પરાજિત, વિ૦ (સં.) હારેલું; બીજાથી જિતાયેલું; પરાભૂત, જિત.

પરાજુ, ન૦ વીસ વીઘા જેટલા વિસ્તારનું જમીનનું માપ.

પરાટ, સ્રી૦ બકરાના વાળની દોરડી કે જે ગધેડા ઉપર ગોદડી નાંખીને બાંધવામાં આવે છે.

પરાણી, સ્રી૦ પરૂણી; પરોણી. ગાડાગાડીના બળદ હાકવાની નાની લાકડી; નાનો પરાણો. ઉ૦ તરુણી પરાણી જેવી.

પરાણે, અ૦ મરજી ઉપરાંત; બળાત્કારે; જોરાવરીએ. (૨) મુસ્કેલીએ; બહુ આગ્રહે; મહા મહેનતે; કઠણાશે.

પરાણો, પું૦ [સં. પાઘૂર્ણ] આદર સત્કારને યોગ્ય, પોતાને ઘેર આવેલો બહારનો માણસ તે; મેમાન. [૨] અતિથિ; અભ્યાગત. (૩) મોટી પરાણી; આરવાળી લાંબી લાકડી કે જેવડે હળ તથા ગાડીએ જોડેલા બળદોને હાંકવામાં આવે છે.

પરાત, સ્રી૦ છાશનું પાણી; પરાશ.

પરાત્પર, વિ૦ પરથી પણ પર એવું તે; શ્રેષ્ઠથી પણ શ્રેષ્ઠ એવું; ઉંચામાં ઉંચું; માયાથી પર-અતિરિક્ત હોય એવું. (૨) બ્રહ્મ; શ્રીભગવાન.

પરાધીન, વિ૦ [સં.] પરવશ; પરતંત્ર.

પરાધીનતા, સ્રી૦ [સં.] પરવશતા; પરતંત્રતા.

પરાધીનપણું, ન૦ પરાધીનતા,

પરાન્ન, ન૦ (સં) પારકું અન્ન; જમણનું ભોજન તે; મફતનું ખાવું તે.

પરાપૂર્વ, (સં.) આગળ આગળનું; જુનું-ચાલતું આવેલું; અસલનું.

પરાપૂર્વથી, અ૦ અસલથી; આગળના વારાથી.

પરાભવ, (સં.) પરાજય, હાર. (૨) પરિભવ; તિરસ્કાર.

પરાભૂત, (સં.) હારેલું; પાછું પડેલું; પરાજિત.

પરામર્શ, પું૦ [સં.] વિચારવું તે; ઊહાપોહ કરવો તે; તર્કવિતર્ક; વિમર્ષણ; વિવેચન.

પરાય, સ્ત્રી૦ ખાંડણીનો દસ્તો; પરાર.

પરાયણ, વિ૦ (સં) લગતું; વળગી રહેલું; આસક્ત; અનુરક્ત, સંબંધી; આશ્રિત; તાબેદાર; ભક્તથા–આશાથી વળગેલું.

પરાયું, વિ૦ પારકું; બીજાનું.

પરાર, અ૦ એક વચમાં મૂકીને બીજું તે; ત્રીજાપરઃ–પરારને વર્ષ–પેલે વર્ષે એક આગલું અથવા એક પાછલું મૂકીને તેની પરનું જે તે; પરાર.

પરાર્ધ, સ્ત્રી૦ (સં.) છેલ્લી સંખ્યા; એકડો ને સત્તર મીંડાવાળી સંખ્યા તે. (૨) વિ૦ બ્રહ્મના અરધા આયુષ્ય જેટલું.

પરાવર્તન, ન૦ (સં) પાછું ફરવું તે. પ્રતિક્ષેપ. (૨) પ્રતિબિંબ; પડછાયો.

પરાવૃત્ત, વિ૦ [સં] પાછું ફરેલું; વળેલું; ઉલટાવેલું. (૨) પાછું આવેલું; ફરી આવેલું. (૩) કાંટાળેલું.

પરાશ, સ્ત્રી૦ છાસ ઉપરનું પાણી.

પરાશર, પું૦ [સં.] એક ઋષિ; વ્યાસના પિતા.

પરાળ, ન૦ ડાંગેરનું ખરસલું. અનાજનું પોચું ઘાસ, (સાંઠા નહિ.)

પરાં, અ૦ દૂર, આઘે–આમ–તેમ.

પરાંગના, સ્ત્રી૦ [સં.] પરસ્ત્રી.

પરાંગમુખ, વિ૦ [સં.] ઉલટી બાજુ તરફ મોંવાળું; વિમુખ. (૨) ઉલટું; વિરુદ્ધ; આડું.

પરાંત, વિ૦ બાકી વધેલું; છેલ્લા વધારાનું.

પરાંતવું, ક્રિ૦ અ૦ પરવારવું; ફરાગત થવું.

પરિ, અ૦ [સં.] સર્વ બાજુએથી, ચારે તરફથી એવો અર્થ ઉપજાવનારો ઉપસર્ગ. (૨) અતિશય; ઘણુંજ; એવો અર્થ પણ રાખે છે.:–પરિજન, પરિવાર, અને પરિપૂર્ણ વગેરે.

પરિક્રમ, પું૦ [સં] ચારે તરફ ફરવું તે; પ્રદક્ષિણા; વિહાર.

પરિક્રમણ, ન૦ [સં.] આસપાસ ફરીવળવું તે; ફેરો ફરવો તે; પ્રદક્ષિણા.

પરિક્રમા, સ્ત્રી૦ પ્રદક્ષિણા.

પરિખા, સ્ત્રી૦ (સં.) શહેરની આસપાસ જે ખાઇ કરેલી હોય તે.

પરિગ્રહ, પું૦ (સં.) દાન વગેરે ગ્રહણ કરવું તે; આદાન; સ્વીકાર. (૨) સ્ત્રી; પત્ની; ભાર્યા.

પરિઘ, પું૦ (સં.) ઘેર; ઘેરાવો; ગોળની ચારે તરફ ફરતી કોર તે. (૨) ઓગણીસમો યોગ. (પંચાંગપ્રમાણે.)

પરિચય, પું૦ (સં.) સહવાસ; ઓળખાણ; પિછાન; મેળાપ; અભ્યાસ; મહાવરો.

પરિચર્યા, સ્ત્રી૦ [સં] સેવા; ચાકરી; બરદાશ. (૨) શુશ્રૂષા; ખુશામત. (૩) તહેનાત;

પરિચારક, પું૦ [સં] સેવક; ચાકર; દાસ.

પરિચારિકા, સ્ત્રી૦ [સં] દાસી; અનુચારિકા.

પરિચિત, વિ૦ (સં.) પરિચયવાળું; જાણીતું; ઓળખીતું; સહવાસવાળું.

પરિચ્છિન્ન, વિ૦ (સં.) જુદું પાડેલું; છુટું કરેલું. (૨) નિરૂપણ કરેલું.

પરિચ્છેદ, પું૦ [સં] અવધિ; સીમા. (૨) ભાગ; પ્રકરણ; અધ્યાય વગેરે તે.

પરિજન, ન૦ (સં.) પરિવાર; ખટલો; આસપાસનાં–તહેનાતમાં રહેનારાં જે માણસો તે; પોષ્યવર્ગ.

પરિણત, વિ૦ (સં.) પક્વ; પાકેલું. (૨) પુખ્ત.

પરિણય, પું૦ [સં] વિવાહ, લગન.

પરિણામ, પું૦ (સં) કોઇ પણ કામનું છેવટ તે; છેલ્લું ફળ; નિષ્પન્ન; અંતફળ; છેડો; છેવટ. (૨) તોડ; નિકાલ; નતિજો.

પરિણામદર્શી; વિ૦ શો પરિણામ આવશે, તેનો વિચાર કરી જાણનાર; અગમ બુદ્ધિયું.

પરિતપ્ત, વિ૦ (સં.) ખૂબ તપેલું; આસપાસની પીડાઓથી ઘેરાયેલું; સંતપ્ત.

પરિતાપ, પું૦ (સં.) સંતાપ; અકળામણ; દુઃખ; શોક; પીડા. (૨) પ્રતાપ; ફિકર; ચિંતા.

પરિતાપિત, વિ૦ (સં.) દુઃખિત; પીડિત; અકળાયેલું.

પરિતુષ્ટ, વિ૦ (સં.) સંતુષ્ટ; સંતોષ પામેલું; પ્રસન્ન, રાજીથયેલું.

પરિતૃપ્ત, વિ૦ [સં.) તૃપ્ત થયેલું; ભર્યુંપુર્યું; મળવાથી સંતુષ્ટ થયેલું એવું. (૨) ધરાયેલું.

પરિતોષ, પું૦ (સં.) સંતોષ; તુષ્ટિ.

પરિત્યાગ, પું૦ (સં.) છોડી દેવું તે; તજીદેવું તે; વર્જન.

પરિત્રાણ, ન૦ (સં.) કવચ; અંગ–અવયવરખું તે; રક્ષણ; સાચવનાર; જેનાથી રક્ષણ થાય એવું તે; વારણ; નિવારણ.

પરિદેવન, ન૦ (સં.) શોકનું રોવું તે; વિલપન; આક્રંદ.

પરિધાન, ન૦ (સં.) પહેરવાનું વસ્ત્ર તે. (૨) વસ્ત્ર; લુગડું. (૩) પહેરવું તે.

પરિધિ, પું૦ [સં. ઘેરાવો; મંડળનો વિસ્તાર તે. (૨) પરિવેશ; સૂર્યચંદ્રની આસપાસ થતું તેજનું કુંડાળું તે.

પરિપક્વ, વિ૦ [સં.] પાકેલું. (૨) પુખ્ત.

પરિપક્વતા, સ્ત્રી૦ સંપૂર્ણ પાકેલી અવસ્થા–હાલત તે. (૨) પુખ્તપણું.

પરિપાક, પું૦ પરિપક્વતા. (૨) કર્મફળ.

પરિપાટી, સ્ત્રી૦ (સં.) પદ્ધતિ; પ્રાટી; ચાલુ ધારા–રિવાજ તે; કામ કરવાની રીત વલણ તે. [૨] અનુક્રમ; આનુપૂર્વી.

પરિપાલન, ન૦ (સં.) પાલન કરવું–પાળવું તે; સારી રીતે નિભાવવું–સાચવી–જાળવી રાખવું તે. (૨) જેમ ચાલતું હોય તેમ ચલાવ્યા કરવું તે.

પરિપાલના, સ્ત્રી૦ પાળવું તે; પરિપાલન.

પરિપૂર્ણ વિ૦ [સં.] ભરપુર ભરેલું એવું. સંપૂર્ણ; પુરેપુરૂં; કાંઠોકાંઠ.

પરિપૂર્ણતા, સ્ત્રી૦ [સં] પરિપૂર્ણત્વ; સંપૂર્ણતા.

પરિભવ, [સં.] અનાદર; અવગણના; અવમાન; તિરસ્કાર. ઉ૦ પરિભવ પુર વાસના મનસ્વી. સાચું સ્વપ્ન.

પરિભાષણ, ન૦ [સં.] સામો ઉત્તર આપવો તે; આલાપ. (૨) મહેણારૂપ બોલવું તે; ઉપાલંભ.

પરિભાષા, સ્ત્રી૦ [સં.] સંકેત શબ્દ અથવા સૂત્ર. શાસ્ત્રના ગ્રંથોમાં જે સંક્ષિપ્ત શબ્દો અને વાક્યોથી અમુક અર્થ ઘટાવેલો હોય તે શબ્દ, વાક્ય અથવા સૂત્ર તે. (૨) શૈલી.

પરિભ્રમણ, ન૦ [સં.] આસપાસ ફરવું તે; ભ્રમણ; પ્રદક્ષિણા કરવી તે. (૨) ભટકવું પાછળ પાછળ ફરવું તે. ગોળ ચકરાવે ફરવું તે; પૈડાનું–ગ્રહોનું વગેરે.

પરિમળ, પું૦ [સં.] સુગંધ; સૌરભ; પામળ. ઉ૦ પરિમળવાળો પ્રભાતમાંરે શીતળવાયુ વાય, વહાલા.

પરિમાણ, ન૦ [સં.] માપ; માપું; વજન; કદ. (૨) સંખ્યાની ગણતરી કે ઘેરાવો. (૪) અંદાજ; આશરો. (૫) પ્રમાણ; ખાતરી; વિશ્વાસ:–આજ આવશે કે નહિ, તેનું શું પરિમાણ ?

પરિમિત, વિ૦ અંદાજસરનું; વજનસર; હદમાં હોય તેવું; માફકસરનું; માપ જેટલું; ઘટિત; થોડું.

પરિમિતિ, સ્ત્રી૦ [સં.] માપ; પ્રમાણ; પરિમાણ. (૨) હદ; મર્યાદા. (૩) ઘેર; ઘેરવો.

પરિમેય. વિ૦ [સં.] થોડું; અલ્પ; માફકસરનું. (૨) હદ જેટલું; ગણી–તોળી શકાય તેટલું.

પરિયટ, પું૦ ધોબી; લુગડાં ધોનારો. પાગ-

રણ પરિશટ પેર, ઝાપટી ઝીકે ત્યારે, અંગદે સમર્યા રામ, તનથી ફર્યો ત્યારે. સામળભટ્ટ.

પરિયંક, પું૦ (**સં. पर्यंक**) પલંગ; સુંદર ઢોલિયો.

પરિયાણ, ન૦ [**સં. प्रयाण**] પ્રસ્થાન; પાછળ જવું તે; પ્રયાણ; ચાલવું તે. ઉ૦ રાજાએ કર આયુધ ધર્યાં, પ્રેમદા પુંઠે પરિયાણજ કર્યાં, સામળ.

પરિયો, પું૦ પેઢીનામું; વંશાન્વય.:–પંડ્યાણીનો પરિયો પૂછ્યો તો કહે દીકરાનું નામ દાઉતિયો. પરિયા=પેઢીના પૂર્વજો; બાપ દાદા. (૨) વંશજો.:–જે જાય જાવે તે પરિયાના પરિયા ચાવે એટલું લાવે.

પરિરંભણ, ન૦ [**સં.**] રગડ; ચંપી; મસળ; દબાવવું–ચોળવું તે. ઘસડ. ઉ૦ પરિરંભણ કરતા પાણે, મુખે સ્તુતિ કરતા દીનવાણે. ગિરધર.

પરિવર્તન, (**સં.**) ફરી વળવું તે; ફરીજવું–ફેરફાર તે.:–બહુ પરિર્વન થયું. (૨) આવર્તન; ફરી ફરીને ફરવું તે; પરાવર્ત; ભ્રમણ. (૩) વિનિયમન.

પરિવાદ, પું૦ (**સં.**) અપવાદ; આરોપ. (૨) ઠપકો; ઉપાલંભ. (૩) કહેતી.

પરિવાદિની, સ્ત્રી૦ [**સં.**] સાત તારની વીણા.

પરિવાર, પું૦ [**સં.**] છૈયાં છોકરાં અને કુટુંબ કબીલો તે; વસ્તાર. (૨) પરિજન; પોષ્ય વર્ગ; કુટુંબ; નોકર ચાકર અને આશ્રિત વગેરેનો સમુદાય તે.

પરિવૃત, વિ૦ (**સં.**) વિંટાયેલું; વેષ્ટિત; આવૃત.

પરિવેશ, ન૦ [**સં.**] પરિવેષ; તેજનું મંડળ; જળકુંડું. ઉ૦ શશાંક પુંઠે પરિવેશ થાય. (૨) વેષ્ટન; ઘેર; પરિધિ.

પરિવેષ્ટન, ન૦ [**સં.**] કોઈ ચીજની આગળ પાછળ બધે વિંટાયેલું જે પડ વગેરે તે; આચ્છાન; ઢાંકણ. (૨) બારદાન; બાંધણ. ઓછાડ; ગલેફ; વેષ્ટિત થઈ રહેલું જે કંઈ હોય તે. (૩) કોટલું; ઉપલો જાડો થર.

પરિવ્રાજક, પું૦ [**સં.**] જેણે સંસાર અને માયા મમતાનો ત્યાગ કરેલો હોય તે; સંન્યાસી.

પરિશિષ્ટ, ન૦ [**સં**] વધારાનું જે લખાણ તે; વધારો; ઉમેરણ; પુરવણી.

પરિશેષ, વિ૦ (**સં.**] વધેલું; વધારાનું. (૨) ના. શેષ; બાકી.

પરિશ્રમ, પું૦ [**સં.**] સારી રીતે મહેનત કરવી–લેવી તે. મહેનત; તસ્દી; શ્રમ લેવો તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પરિશ્રમ આપવો=તસ્દી આપવી; મહેનત લેવરાવવી.

પરિષદ, સ્ત્રી૦ [**સં.**] ઘણા જણનું એકઠા થઈ કોઈ કાર્યને માટે બેસવું તે; બેઠક; સભા; મેળાવડો. (૨) મંડળી. (૩) શાળા. (૪) સેવક; દાસ.

પરિસર, પું૦ (**સં.**) પ્રદેશ; મુલક; વિસ્તારવાળી જમીન; સપાટ પ્રદેશ.

પરિસંખ્યા, સ્ત્રી૦ [**સં.**] ગણના કરવી તે; ગણતરી; અનુક્રમે ગણવું તે; ગણના.

પરિસીમા, સ્ત્રી૦ (**સં.**) હદ; મર્યાદા; અવધી; છેડો; અંત. (૨) સરહદ.

પરિહાર, પું૦ [**સં.**] તજવું–દૂર કરવું તે; ત્યાગ; ક્રિ૦ પ્ર૦ પરિહાર કરવો=ત્યાગ કરવો.

પરિહાસ, પું૦ (**સં.**) હસવું તે; મશ્કરી મજાક; ઠઠ્ઠા.

પરી, સ્ત્રી૦ (**फा.**) અલૌકિક સ્ત્રી; મોં માણસનું શરીર ઘોડાનું અને હાથની પાછળ પાંખોવાળી સુંદર કલ્પિત સ્ત્રી; કિન્નરી; અપ્સરા.

પરીક્ષક, વિ૦ (**સં.**) પરીક્ષા કરનાર; તપાસ લેનાર; ગુણાવગુણની તુલના કરનાર; સારૂં ખોટું સમજનાર.:–એ ઘોડાનો પરીક્ષક છે; નિરૂપક.

પરીક્ષણ, ન૦ (સં.) પરીક્ષા કરવાનું કામ તે. (૨) પરીક્ષા કરવી તે. (૩) તપાસ; તજવીજ; સામાના જ્ઞાનની પરીક્ષા કરવાની જે આવડ તે. (૪) પરખ; પરીક્ષા.

પરીક્ષા, સ્ત્રી૦ (સં. परि-ईक्ष) ગુણાવગુણનું તોલન કરવું તે; જ્ઞાનનો સુમાર જોવો તે. કસોટી; તપાસ; તજવીજ. (૨) પારખ; પરખ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પરીક્ષા કરવી=સારૂં ખોટું જોઇ લેવું તે; ગુણાગુણની તુલના કરી લેવી. પરીક્ષા લેવી=તાવી જોવું; તપાસવું. (૩) દિવ્ય.

પરીક્ષાપત્ર, ન૦ (સં.) પરીક્ષાના પ્રશ્નોનું પત્રક તે; પ્રશ્નપત્ર.

પરીખ, વિ૦ નાંણા પારખનાર; ખરા ખોટાં નાંણાં ઓળખનાર; નાણાંનો પરીક્ષક. (૨) શરાફનો ધંધો કરનારની સાખ; ઉપનામ તે.:–પરીખ કેવળચંદ મલીચંદ.

પરીઘ, પું૦ ઘેર; ઘેરાવો.

પરીઘરો, પું૦ માલમતા; મિલકત.

પરીસો, પું૦ દુઃખ દરદ; પીડા. (૨) અડચણ.

પરૂ, ન૦ રૂધિર વિકારથી માંસ પાક થઇ ગડ ગુમડ કે ફોલ્લામાંથી જે ધોળો જાડો રૂધિર મિશ્ર પ્રવાહી નીકળે છે તે; પાચ. (૨) નાનું ગામ; શહેરની બહારનો વસવાટ તે:–માધવપરૂ.

પરૂં, વિ૦ દૂર; આઘું. (૨) જુદૂં; અળગું. (૩) આડું; ઉલટું; અવળું. ઉ૦ પરૂં જોઇને ઓખા કહે છે. જાદવ કુળ તો વિચારીને બોલો નાથજી, જાણું પિતામહનાં ચરિત્ર. પ્રેમાનંદ.

પરૂપ, વિ૦ (સં.) કઠણ; કડક; કઠોર; નિષ્ઠુર; ક્રૂર; નિર્દય.

પરે, અ૦ પેઠે; પેર; માફક.:–ગાંડાપરે શું કરો છો ? (૨) પરોઢ; મળસકું.

પરેજ, વિ૦ પરહેજ.

પરેજી, સ્ત્રી૦ પરહેજી; ક્મરી; પથ્ય.

પરેત, ન૦ [સં. प्रेत–परेत) પ્રેત; મડદું; મૃત. (૨) ભૂત; પિશાચ. રૂ૦ પ્ર૦ પ્રેત ભોજન=મુવાની પાછળ કરાવાતું જે ભોજન તે. પ્રેતલાડવો. (૩) વિ૦ અકરાંતિયું.

પરેશાન, વિ૦ (फा.) ધૂર્ત; ખંધું; ચતુર; ચાલાક.

પરેસ્તાન, ન૦ (फा.) પરીઓને રહેવાનો દેશ તે; મનુષ્યથી ઉંચો લોક તે; સ્વર્ગ.

પરોક્ષ, અ૦ [સં.]સાંભળનાર હાજર ન હોય તેમ; પછવાડે; પુંઠે; અપ્રત્યક્ષ; નજરે ન પડે તેમ; ગેરહાજરીમાં. (૨) સામે મોંએ નહિ એમ; બીજાની દ્વારા. (૩) પડદા પાછળ રહીને:–પરોક્ષે કેમ વાત કરે છે.

પરોગ, પું૦ અંત; છેડો; છેવટ.

પરોઢ, પું૦ પ્રભાત; મળસકું; પરોડ.:–પરોઢે ઉઠીને લખવું એટલે હાથ વળે. મોટે પરોઢે =બહુ વહેલા.

પરોઢિયું, ન૦ પરોઢ; પરોડ; પ્રભાત; મળસકું. કહે૦ જુવાનીનું રળ્યું ને પરોઢિયાનું દળ્યું.

પરોણાગત, સ્ત્રી૦ પોતાને ઘેર આવેલા માણસની સારી આગતા સ્વાગતા કરવી તે; આતિથ્ય; સારો સત્કાર કરવો તે; બરદાશ.

પરોણાચાકરી, સ્ત્રી૦ અતિથિની સેવા કરવી તે; બરદાશ લેવી તે; પરોણાનો ખાનપાનથી સારો સત્કાર કરવો તે.

પરોણાચાર, પું૦ પરોણાનો–અતિથિનો સત્કાર કરવો તે. (૨) આતિથ્ય; સત્કારની રૂઢિ–રીત તે. પોતાને ઘેર આવનાર માણસનો સત્કાર કરવો, તેને ખાન પાન આપવાં અને તેની સેવા ઉઠાવવી વગેરે જે વિવેકી વ્યવહાર તે.

પરોણી, સ્ત્રી૦ બળદ હાકવાની આરવાળી લાકડી તે; નાનો પરોણો. (૨) અતિથિ તરીકે આવેલી સ્ત્રી તે.

રોણો, પું૦ બળદ હાકવાની આરવાળી મોટી લાકડી. (૨) અતિથિ.

રોધ, પું૦ (સં. **પુરોહિત**) ક્ષત્રિયોનો ગોર; ક્ષત્રિયનું ક્રિયા કર્મ કરાવનાર બ્રાહ્મણ; ક્ષત્રિયના પુરોહિતોની એક નાત-સાખ તે.

રોપકાર, પું૦ [સં.] બીજાનું હિત કરવું તે; પર ઉપકૃતિ; અન્ય જનને ઉપકાર કરવો તે; પરહિત. ક્રિ૦ પ્ર૦ પરોપકાર કરવો=બીજાને ઉપકાર કરવો. કોઇનું પણ સારૂં થાય-લાભ થાય એમ કરવું; બીજાનું કામ કરવું.

રોપકારિતા, સ્રી૦ (સં.) પરોપકાર કરવાપણું; પરોપકૃતિ તે; પરોપકારપણું.

રોપકારી, વિ૦ (સં.) બીજાને ઉપકાર કરનાર; લોકહિતનાં કામ કરનાર; પરગજુ.

રોવવું, ક્રિ૦ સ૦ ઘાલવું; અંદર નાંખવું :- સોયના નાકામાં દોરો ઘાલવો. ઉપર ઘાલવું.:-દોરામાં કીડિયાં પરોવવાં, ઉ૦ વાળે વાળે મોતી પરોવ્યાં. (૨) લગાડવું; લક્ષ પૂર્વક કરવું.:-વાચવા લખવામાં મન પરોવવું. (૩) મનપર લેવું; જવાબદારી સમજીને કરવું; ચિત્ત ચોંટાડવું.:-કામકાજમાં જીવ પરોવ એટલે ગમશે. (૪) ભેરવવું; લટકાવવું; બાંધવું; ટાંગવું.:-આ કાગળ ફાળકામાં પરોવ.

ર્ચ, પું૦ (અં. Perch.) સાડાસોળ ફીટ લંબાઇનું એક માપ (જમીન માપવાનું.)

ર્જન્ય, પું૦ (સં.) વરસાદ; મેઘ.

ર્ણ, ન૦ [સં.] પાંદડું; પાન. (૨) પત્ર.

ર્ણકુટી, સ્રી૦ (સં.) પાંદડે અને ઘાસે છાયેલી ઝુંપડી; મઠી.

પર્ણશય્યા, સ્રી૦ [સં.] સાથરો; પાંદડાં પાથરીને બનાવેલું બિછાનું.

ર્ણશાળા, સ્રી૦ [સં.] મઠી; પર્ણકુટી; ઉટજ.

પર્યટન, ન૦ (સં.] મુસાફરીએ ફરવું; યાત્રા; પ્રવાસ; આમ તેમ અટન કરવું તે; ભ્રમણ; ફરી ફરીને ફેરા મારવા તે

પર્યવસાન, ન૦ (સં.) અંત; છેડો; છેવટ. (૨) પરિણામ; નિકાલ; તોડ.

પર્યંક, પું૦ (સં) પલંગ; ઢોલિયો.

પર્યંત, અ૦ (સં.) સુધી; લગી.

પર્યાકુળ, વિ૦ (સં.) બહુજ આતુર; આકુળવ્યાકુળ. ઉત્સુક; ઇંતેજાર. (૨) અધીર; ઉતાવળું-આકળું.

પર્યાણ, ન૦ પ્રયાણ; ચાલવું તે; નીકળી પડવું. (૨) પલાણ.:-પછી ત્યાંથી કર્યું પર્યાણ.

પર્યાપ્તિ, સ્રી૦ (સં) ભરપુરપણું; પૂર્ણતા. (૨) તૃપ્તિ; સંતોષ. (૩) અંત; સીમા; હદ.

પર્યાય, પું૦ (સં.) એકજ અર્થના બે ત્રણ શબ્દોમાંનો એકાદ શબ્દ તે; સમાનાર્થક શબ્દ.:-ચંદ્ર, ચંદ્રિર, ચંદ્રમા; શશાંક. વગેરે. (૨) રીત; રસ્તો. (૩) યુક્તિ; બહાનું.

પર્યાલોચન, ન૦ (સં.) ફરીને બરોબર વિચારવું-વિવેચન કરવું તે; સંપૂર્ણ આલોચન તે.

પર્યુષણ, ન૦ પચુસણ.

પર્યેષણ, ન૦ (સં.) તપાસ; તજવીજ,

પર્વ, ન૦ (સં.) સૂર્યનું એક રાશિમાંથી બીજી રાશિમાં જવાનું થાય તે સંધિ. સારા-તહેવારના દિવસનો સંધિ-અવસર તે; તહેવાર; સારો દિવસ; આનંદ ઉત્સાહનો દિવસ તે. (૨) શેલડી ને નેતર વગેરેના એક ગાંઠાથી બીજા ગાંઠા લગીનો ભાગ તે; પેર; પેરિયું. (૩) આંગળાંના સાંધા વચ્ચેનો ભાગ; ટેરવું. ઉ૦ આંગુલી પર્વ સંધાડ અતિ. રાસ. (૪) પ્રકરણ; વિભાગ પુસ્તક વગેરેનો.

પર્વણી, સ્રી૦ પર્વનો દિવસ તે; પર્વનો અ-

વસર; તહેવાર; પુણ્ય દિવસ. અમાસ, પુનમ વગેરે પર્વના દિવસ તે.

પર્વત, પું૦ (સં.) પૃથ્વીની સપાટી ઉપર ઉપસી રહેલો બહુ ઉંચો ટેકરો તે; પહાડ; ડુંગર; ગિરિ. [૨] સાતની સંજ્ઞા.

પલ, ન૦ માંસ. ઉ૦ જઠાગ્નિ બાળે અહાર મર્મ. ન દહે કયમ પલ ચર્મ; દયારામ. (૨) પળ; ક્ષણ.

પલક, સ્ત્રી૦ (ફા.) આંખ બંધ થઇને ઉઘડે એટલો સમય તે; બહુજ થોડો વખત તે. ક્ષણ. ઉ૦ ખલક પલકમાં બનાવે ભજું તેજ ભાવે. નવલરામ.

પલકદરિયાવ, પું૦ ઘણો વરસાદ વરસવો ને પાણી પાણી થઇ રહેવું તે. (૨) સ્થળને ઠેકાણે જળ ને જળને ઠેકાણે સ્થળ કરે એવો પરમેશ્વર.

પલકવું, ક્રિ૦ અ૦ ઝબુકવું; ચમકવું; સ્ફુરવું. (૨) રાજી થવું, ખુશી થવું. ચક ચકવું; રહી રહીને પ્રકાશવું.

પલકારો, પું૦ આંખની ઉઘાડમીચ તે; ઝબકારો; ચમકારો; સ્ફુરણ; એકદમ તેજનો ભબુકો થવો ને બંધ પડવો તે. (૨) આંખ ઉઘડે ને મિચાય એટલો અલ્પ સમય તે. પળ; ક્ષણ.:—એક પલકારામાં આવતો ઇસારો તે; નેત્ર પલ્લવી; અણસારો. ઉ૦ નેહ નેણતણે પલકારે. ક્રિ૦ પ૦ પલકારો કરવો=આંખનો ઇસારો કરવો.

પલકાવવું, ક્રિ૦ સ૦ આંખ મીચવી ઉઘાડવી તે; પટપટાવવું; ઝબકાવવું.

પલકો, પું૦ સ્પંદ—મીચકારો. (૨) તેજનો ભબુકો.

પલટણ. સ્ત્રી૦ [પોર્ટુ.] પાયદળ લશ્કરનો એક સમૂહ તે. પાગા, આમાં ૫૦૦ થી ૮૦૦ સિપાઇઓ રહે છે. ત્રણ ચાર પલટણ મળીને એક રેજીમેન્ટ થાય છે:—લીલ પલટણ. પૈદળ.

પલટવું, ક્રિ૦ સ૦ [પ્રા. પલ્લટ્ટ] ફેરવવું; બદલવું; ફેર બદલ કરવું. ઉ૦ પલટી આવ્યા પીતાંબર કોનાં, પહેરી લાવ્યા આ લહેરિયાં કોનાં? પ્રા, કા.

પલટાવું, ક્રિ૦ અ૦ બદલાવું; ફરી જવું:—આનો રંગ પલટાયો. ફરવું; બદલાઇ જવું. ક્રિ૦ સ૦ બદલી નાંખવું; ઉલટાવી દેવું; ફેરવી નાંખવું. ઉ૦ પરણીઆીને પ્રીત પલટાવી.

પલટો, પું૦ ઉથલો; ખરજ સ્વરથી ઉતરવું ને ચઢવું તે; સ્વરને ઉતારવો ચઢાવવો તે. (૨) ઉલટી તરેહ તે; પટાબાજીમાં એક વાર સવળી અને બીજીવાર અવળી રમત—વિંઝણી લેવી તે; આમ તેમ એક બાજુએ હાથ ફેરવવો તે.

પલવટ, સ્ત્રી૦ (સં. પરિવૃત) પાલવ કમ્મરે બાંધવો તે; ઝુલતું—લબડતું વસ્ત્ર કસીને કમ્મરે કે છાતીએ બાંધવું તે; ઘાટડી; કચ્છ. ઉ૦ હું તો પ્રેમસું પલવટવાળું રે. ભોજોભગત.

પલવવું, ક્રિ૦ અ૦ વિનવવું; રીઝવવું,

પલવાડ, સ્ત્રી૦ પરવાડ; વાડ.

પલળવું. ક્રિ૦ અ૦ [સં. પપ્લુ] ભિંજાવું; પાણીવાળા થવું.

પલંગ, પું૦ છતરીવાળો મોટો ખાટલો; ઢોલિયો.

પલંગડી, સ્ત્રી૦ નાનો પલંગ; ઢોલડી.

પલંગપોશ, પું૦ પલંગ ઉપર શોભાને માટે પાથરવાનું ભાતીગલ સુંદર કપડું; ઓછાડ.

પલાણ, ન૦ ઘોડા વગેરે પશુઓની પીઠપર ચઢી બેસવું તે; ઉપર ચઢી બેસવું—પલાણવું તે. (૨) ઘોડા વગેરેની પીઠપર નાંખવાની ડળી તે; ખોગીર વગેરે. (૩) સવારીના કામમાં લેવું તે.

પલાણવું, ક્રિ૦ સ૦ સવારી કરવી; ઘોડા કે પશુની પીઠપર ચઢી બેસવું. (૨) સવા-

રીના કામમાં લેવા માંડવું; અંકુશમાં લઇ પીઠ પણ ચઢવું. (૩) પળોટવું; કામમાં લેવા માંડવું.

પલાણો, પું૦ ફરમાના ઢાઇપ બેસાડવા તેની ઉપર ઠોકવાનો લાકડાનો કકડો.

પલાયન, ન૦ નાસી જવું તે; પોબારા ગણવા તે; ભાગીજવું તે.

પલાયિત, વિ૦ નસાડેલું; ભગાડેલું.

પલાવ, પું૦ [સં. પલ્લાન્ન.] ભાતમાં માંસ અને મસાલો નાંખીને બનાવવામાં આવતી એક વાની. નાનપલાવ; પુલાવ; પેલાઓ.

પલાવટ, સ્ત્રી૦ ભીલની એક જાત.

પલાશ, પું૦ [સં.] ખાખરો. (૨) ખાખરાનાં ફૂલ.

પલાળવું, ક્રિ૦ સ૦ [સં. પ્લુ.] ભીનું કરવું; પાણીવાળું કરવું. (૨) સમજાવવું; ગળે ઉતારવું; ન માનતું હોય તેને સમજાવીને મનાવવું.

પલાંખાં, ન૦ આંકના ઘડિયામાંના ગુણાંક પૂછવા તે.:-બાર તરી? જ-છત્રી. છત્રીસ, કેમ થાય? તગડે છગડે.

પલાંખી, સ્ત્રી૦ આંકમાંની ગુણાંક શ્રેણિ.

પલાંઠી, સ્ત્રી૦ પગ પર પગ ચઢાવીને બેસવાની એક રીત; રૂ૦ પ્ર૦ પલાંઠી મારવી=ચપટ બેસવું; નિરાંતે બેસવું; દૃઢ મને બેસવું. પલાંઠી વાળવી=પગપર પગ ચઢાવી બેસવું. ઠંડા કલેજે બેસવું.

પલાંઠો, પું૦ પહોળી પલાંઠી; મોટી પલાંઠી; રૂ૦ પ્ર૦ પલાંઠો મારીને બેઠો=મક્કમ થઈ નિડરતાથી બેઠો.

પલાંડુ, સ્ત્રી૦ [સં.] ડુંગળી; કાંદા; પ્યાજ.

પલિત, વિ૦ [સં.] પળિયાંવાળો; જેના કેશ ધોળા થઇ ગયા હોય તે.

પલિતો, પું૦ જામગરી; બળતો કાકડો, બંદુક, તોપ કે દારૂથી ભરેલી કોઈ પણ ચીજને એક છેડે અંદરના દારૂને સળગાવવા રાખેલી રસી; બત્તી તે. (૨) સળેખડું; ઘોંચ; જેથી ધમાધમ, ઝઘડ કે લડાઈ થાય એવી વાત કે બાબત તે; ફદકું.:- તમે તો પલિતો મૂકીને વેગળા રહો ને વેગરવું પડે મારે.

પલીત, ન૦ (ફા.) ભૂતપ્રેત. (૨) મેલું દૈવત. (૩) વિ૦ ખરડું; બિયામણું.

પલેવણ, ન૦ ઝાપટિયામાં કે સાવરણીમાં ભરાયેલાં જીવડાં ખંખેરી નાંખવાં તે.

પલોટવું, ક્રિ૦ સ૦ પળોટવું; કામકાજમાં જોડવું; કેળવવું; પાવરધું કરવું.

પલ્લવ, પું૦ [સં.] નવાં પાંદડાંવાળી ડાળી; કુંપળિયું; લીલાં તાજાં પાનનું ડાળું (૨) નવાં આવેલાં પાન અને તેનો ગુચ્છો તે; તાજાં કુમળાં પાનનો સમૂહ; કિસલય. (૩) પાલવ; કપડાની પહોળાઇવાળો કોર-ભાતદાર છેડો. (૪) બળતો; લાલરંગ.

પલ્લવિત, વિ૦ [સં.] નવાં પાન આવેલાં હોય એવું; નવાં પાનના ફાલથી લહેલુર થઇ રહેલું.:=પલ્લવિત વૃક્ષો. (૨) વિસ્તૃત; ખીલેલું; શોભે એવું બનાવેલું; વણગારેલું; વધારી સુધારીને સુંદર કરેલું. લખાણ વગેરે.

પલ્લવી, સ્ત્રી૦ આંગળીઓના છેડા કે આંખનાં ચલન વલનથી ઇસારત કરીને વિચાર જણાવવાની રીત તે; ઇસારાની ભાષા.:- કરપલ્લવી, નેત્રપલ્લવી. વગેરે.

પલ્લાઉત્તર, પું૦ હુંડીનો વર; ખીસાનો વર; પહેરામણીનો વર. (૨) જેને મોટું પલ્લું આપવું પડતું હોય એવો વર.

પલ્લી, સ્ત્રી૦ નાનું ગામડું; પરૂં. (૨) ઘીલોડી. દીવડી.

પલ્લું, ન૦ તાજવાની દાંડીની બન્ને બાજુએ લટકતાં રાખવામાં આવતાં છાબડામાંનું દરેક તે; તાજુડું. એક પલ્લામાં કાટલાં-વજન અને બીજામાં જોખવાની વસ્

મુકાય છે. એ બે બાજુનાં પાત્રમાંનું એકાદું પાત્ર–છાબડું તે પલ્લું. (૨) વર તરફથી કન્યાને અપાતા દાગીના ને રોકડ વગેરે તે. સ્ત્રીધન; શુલ્ક:–પલ્લાની કન્યા ને પહેરામણીનો વર. (૩) શિંકાની માફક લબડતું રહે એવું જે કંઇ તે.

પલ્લો, પું૦ પાલવ; લુગડાનો છેડો; પહેરેલા કે શરીરે બાંધેલા વસ્ત્રનો જે છુટો રહેલો છેડો તે. ઉ૦ પાઘડીનો પલ્લો પુંઠે પુંછડા સમાનજી. (૨) બે સ્થાન વચ્ચેનું અંતર તે; ટપ્પો; છેટું:–ગામથી નદી લગીનો પલ્લો જરા લાંબો છે.

પલ્વલ, ન૦ (સં.) નાનું તળાવ તલાવડી; સર.

પવઇ, પું૦ પવાઈ; પવૈ; હિજડો; નપુંસક; વ્યંઢળ. (૨) બાયલો–નિર્માલ્ય કાયર માણસ. કહે૦ પવઇને તે વળી પાનો ચઢે?

પવન, પું૦ (સં.) સ્પર્શથી આપણને સમજાતું એક મહાતત્ત્વ; વા; વાયુ; સમીર. ક્રિ૦ પ્ર૦ પવન પર ચઢવું=હવાઇ વિચાર કરવા; ખોટી ઉમેદો કરવી કે બડાઇ મારવી; ખૂબ ખીલીને બોલવું. પવન ભરાવો=ખીલવું; ગાંડી ઘેલી વાતો ને વિચાર કરવા. પવન લાગવો=સંગતિ દોષ લાગવો; સોબતની અસર થવી. પવનમાં ઉડીજવું =જરાએ ટકાવ નહિ થવો; તુચ્છ થઇ જવું. (૨) મિજાજ; મનનું વલણ; ભાવનાઓ; મનમાંના વિચારનું સ્વરૂપ:–સાહેબ આગળ બેસવું ઉઠવું પણ પવન કેણી તરફનો વાય છે તે જાણીને બોલવું, નહિ તો ચૂપ રહેવું.

પવનચક્કી, સ્ત્રી૦ પવનથી ચાલતી ઘંટી. (૨) પવનના જોરથી ફરતા ચક્કરવાળું યંત્ર.

પવનપાવડી, સ્ત્રી૦ એક જાતનું કલ્પિત આકાશયાન; પવનમાં ઉડનારૂં યંત્ર; વિમાન; એરોપ્લેન. આકાશમાં પવનના જેવા વેગથી માણસને લઇને ચાલ્યું જાય એવું નાનું વિમાન. જુની વાતોમાં પવન પાવડીથી આકાશ માર્ગે ઉડીગયાની હકીકત આવે છે.

પવનવેગી, વિ૦ પવનના જેવા વેગવાળું; વાયુવેગી; ઘણુંજ ઉતાવળું. ઉ૦ પવનવેગી ઘોડા જોતરી રથ કીધો તૈયાર.

પવાડવું, જુ૦ પાવું.

પવાડી, સ્ત્રી૦ અભરાઈ.

પવાડો, પું૦ ભવાડાની–ફજેતાવાળી કવિતા તે; રાસડો. સારા ખોટા બનાવ ઉપર બનાવેલું ટુંકું નાનું કાવ્ય.

પવાલું, ન૦ પાણી પીવાનું નાના નળા જેવું પાત્ર; પ્યાલું; જામ. (૨) મોટું ઉભા ઘાટનું વાસણ. જમણવારોમાં વપરાય એવું. મોટી પવાલી.

પવિ, સ્ત્રી૦ [સં.] ઇન્દ્રનું બહુજ કઠણ–ભાગે નહિ એવું હથિયાર; વજ્ર.

પવિત્ર, વિ૦ [સં.] શુદ્ધ; નિર્મળ; દોષ–વિકાર રહિત:–પવિત્ર જળ. (૨) સંસ્કારવાળું; શાસ્ત્રની રીતે દોષ રહિત કરેલું; દોષ અને માલિન્ય રહિત; પાવન; શુચિ. (૩) કુડ કપટ રહિત; ચોખ્ખા મનનું. (૪) શુદ્ધ સચ્ચરિતનું.

પવિત્રતા, સ્ત્રી૦ (સં) પવિત્રાઇ; પવિત્રપણું; ચોખ્ખાઇ; શુદ્ધપણું.

પવિત્રપણું, ન૦ પવિત્રતા.

પવિત્રાઈ, સ્ત્રી૦ પવિત્રતા.

પવિત્રાં, ન૦ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માના પ્રસાદ રૂપી રેશમનો તેમને ધરાવેલો દોરો. હરિના નામની હીરની આંટી. વૈષ્ણવ મંદિરોમાં પવિત્રા બારસને દિવસે તે ઠાકોરજીને ધરાવી વૈષ્ણવો ધારણ કરે છે.

પવિત્રી, સ્ત્રી૦ શ્રાદ્ધાદિકને પ્રસંગે પહેરવાની દર્ભની વીંટી.

પવિત્રું, જુ૦ પવિત્રાં.

પશમ, ન૦ (फा. पश्म) ઝીણો વાળ; ના-

જુક દેશ. (૨) હિમાલયમાં થતાં એક જાતનાં બકરાનાં વાળ, કે જેનાં ગરમ લુગડાં બને છે. રૂંવાં; ઉન.

પશમી, વિ૦ ઉનનું–ગરમ કાપડ.

પશમીના, પું૦ [फा.] હિમાલયમાં થતાં બકરાંનાં રૂંવાનો પોષાક; ગરમ પોષાક.:–પશમીની શાલ.

પશલી, સ્ત્રી૦ પસલી; પોશ; અરધો ખોબો. (૨) ભાઇ તરફથી બહેનને આપવામાં આવતી બક્ષીસ.:–ભાઇપશલી.

પશુ, ન૦ [सं.] ચારપગું વનચર પ્રાણી; ઢોર; જનાવર; હેવાન.

પશુતા, સ્ત્રી૦ પશુપણું; હેવાનિયત.

પશુપતાકા, સ્ત્રી૦ જેની ઉપર પશુનું ચિહ્ન હોય એવું અસ્ત્ર.:–પશુપતાકાસ્ત્ર.

પશુપતિ, પું૦ [सं.] મહાદેવ; શંભુ; શિવ. (૨) ગોવાળ.

પશુપંખી, ન૦ જમીન પર ચાલનારાં તેમજ ઉડનારાં બન્ને પ્રકારનાં પ્રાણીઓ તે.

પશ્ચાત્, અ૦ [सं.] પછી; પાછળથી; છેલ્લે.

પશ્ચાત્તાપ, પું૦ (सं.) પસ્તાવો; અનુતાપ; શોક; દિલગીરી ક્રિ૦ પ્ર૦ પ્રશ્ચાત્તાપ થવો =કાંઇ કર્યા પછી તેના ખોટાપણા માટે પરિતાપ થવો તે; પસ્તાવો થવો.

પશ્ચિમ, (सं.) જેણી તરફ સૂરજ આથમે છે તે બાજુ; આથમણી દિશા. (૨) વિ૦ પાછલું; પુંઠળનું; છેલ્લું.:–પશ્ચિમ બુદ્ધિ= પાછળથી ઉત્પન્ન થયેલી મતિ તે. ઉ૦ અગમ બુદ્ધિ વાણિયો અને પશ્ચિમ બુદ્ધિ બ્રહ્મ; તરત બુદ્ધિ તરકડો, તે ગોદો મારે ગબ્બ.

પશ્યંતી, સ્ત્રી૦ (सं.) શબ્દ–અવાજના સ્વરૂપની ચાર સ્થિતિઓમાંની બીજી સ્થિતિ તે. પરા, પશ્યંતી, મધ્યમા, અને વૈખરી.

પસાર, ન૦ વહાણનું ચરવું તે; ઝાકળભર્યું ઘાસ ઢોરને ચવરાવવું તે. ક્રિ૦ પસર ચરાવવું.

પસરવું, ક્રિ૦ અ૦ પસરી–ફેલાઇ જવું; ફેલાવું; આગળ પાછળ મોટા વિસ્તાર ઉપર પથરાવું; વ્યાપી જવું; વિસ્તૃત થવું. (૨) ફૂલવું; ખીલવું; વધવું. ઉ૦ શ્યામ સુંદર તને મળ્યા દિસે છે, તે અંગે તું પસરાઇ. દયા.

પસલી, સ્ત્રી૦ (सं. प्रसृति) એક હાથના પોંચાનો ખાડો તે; અરધો ખોબો; અંજલી; પોશ. ઉ૦ પ્રભુ દાવાનળ તમે પીધોરે, સર્વે દેખતાં પસલીમાં લીધોરે. ગોવિંદ. (૨) પોશમાં રહે એટલું તે. ઉ૦ પસલી ચોખા ને પૈસો, આપે શ્રી રણછોડ. કવિ. (૩) ભાઇ તરફથી બહેનને આપવામાં આવતી બક્ષિસ તે. ઉ૦ પસલી આપવા બહેનજતણી; જરૂર જાશે મારો ધણી. (૪) વીંટી.

પસલો, પું૦ ખોબો.

પસવારવું, ક્રિ૦ સ૦ ધીમે ધીમે હાથ ફેરવવો; પંપાળવું; બળદ–પશુને હાથ ફેરવી ડચકારી શાંત પાડવું; કલાવવું; ઠંડું પાડવું. (૨) ચાંપવું; સારૂં લાગે એમ શરીરને સ્પર્શ કરવો.

પસંદ, વિ૦ (फा.) મનને ગમતું; દિલ રીઝતું; ભાવતું; ગમતું; રુચતું. (૨) ખુશ; રાજી. [૩] અનુકૂળ પડતું; મનમાનતું. (૪) ઘણામાંથી ચુંટી કાઢેલું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પસંદ કરવું=મનને ગમતું હોય તે તારવવું; ચુંટી કાઢવું. પસંદ પડતું=મન ગમતું.

પસંદગી, સ્ત્રી૦ મનની રુચિ; દિલચાહ; રાજીખુશી. (૨) મંજુરી; કબુલાત (૩) ચુંટણી; વરણી; પસંદ કરવું તે. મનોભાવના; મનને ગમતી વસ્તુને ચુંટવી અથવા સ્વીકારવાની ભાવના તે. ક્રિ૦

પ્ર૦ પસંદગી કરવી=ઘણામાંથી મનને ગમતી એકાદ વસ્તુને ઉપાડી લેવા અનુમતિ આપવી અથવા ઇચ્છા કરવી તે. પસંદગી પામવી=બીજાને પસંદ પડવું; રુચવું તે.

પસાય, સ્ત્રી૦ બક્ષીસ; ખુશી થઇને અથવા સેવાના બદલામાં આપેલી જમીનની બક્ષીસ તે. કૃપાદાન; ખુશીની દેણગી; પસાયતું. ઉ૦ આપ્યાં લાખ પસાય.

પસાયતું, ન૦ સેવાના બદલામાં અથવા ધર્માદા તરીકે આપેલી જમીન તે:—અમને પોષાક અને બાપાને પસાયતાં. પેઢીદર પેઢી ચાલ્યા કરે એવી જમીનની બક્ષીસ તે. (૨) ગામનાં વસવાયાંને ગામનાં કામ કાજ કરવાના બદલા તરીકે જે જમીન આપેલી હોય તે.:—વસવાયાંનાં પસાયતાં કોઇ રાજા લઇ લેતો નથી.

પસાર, પું૦ ફેલાવો; વ્યાપ્તિ; આસપાસના તમામ ભાગમાં વ્યાપી જવું તે.:-આ ચોપડીનો પસાર બહુ સારો થયો. પ્રચાર. લોકમાં કે મોટા વિસ્તાર ઉપર ફેલાઇ જવું તે. (૨) પ્રવેશ; પેસારો.:—તારે ત્યાં એનો પગ પસાર થવા ન દેતો.

પસાર, વિ૦ આરપાર જતું રહેલું. અંદર થઇને ગયેલું; પાર ઉતરેલું; એક છેડેથી બીજે છેડે નિકળી ગયેલું હોય એવું. (૨) અ૦ પાસ; કસોટીમાંથી નિકળી ગયો હોય તેમ; પાર ઉતરવું તે.:—એક છોકરો પરીક્ષામાં પસાર થયો. (૩) ચુંટાવું તે; પસંદ પડવું તે; મન ગમવું તે.:—આ વર પસાર થયો. ક્રિ૦ પ્ર૦ પસાર કરવું=અંદર થઇને કાઢીનાંખવું; એક છેડેથી બીજે છેડે કાઢીનાંખવું.:—ઢેડાને ઘરમાંથી પસાર કર્યો. પાસ કરવું; પસંદ કરવું; ચુંટવું. પસાર થવું=પાસ થવું; પરીક્ષામાંથી પારપડવું.

પસારવું, ક્રિ૦ સ૦ (સં. પ્ર+સૃ.) ફેલાવવું; ચારે તરફ ઢળી વળે-વ્યાપી જાય એમ કરવું; વિસ્તારવું; ઘણા લોકમાં અને મોટા વિસ્તાર ઉપર પ્રસરી જાય એમ કરવું. (૨) લંબાવવું; વધારવું. આગળ ધરવું.:-હાથ પસારવો=લાંબો કરવો; આગળ ધરવો. (૩) પાસ કરવું; અંદર થઇને જવા દેવું; અંદર થઇને કાઢવું. ઉ૦ રંગ બેરંગી પસારી-માયા તોરી રંગબેરંગી પસારી.

પસારી, સ્ત્રી૦ ફેલાવ; વિસ્તાર; લંબાઇ.

પસારો, પું૦ ફેલાવ. (૨) ધીરે ધીરે પેસવું તે.

પસિયારું, ન૦ ખીલી ઘાલવાનું નાકું. (૨) પાંખિયું; બેડવું. કલ્લાં બંગડી વગેરે ગોળ ઘાટનો ઉઘડે ને બંધ થઇ શકે એવો એક ભાગ તે.

પસીનો, પું૦ (સં. પ્રસ્વેદ.) પ્રાણીઓના શરીરની ચામડીનાં બારીક છિદ્રોમાંથી તાપને લીધે નિકળતું પાણી તે; પરસેવો; પ્રસ્વેદ. રૂ. પ્ર. પસીનો પાડવો=મહેનત કરવી.

પસ્તાગિયો, પું૦ શાકભાજી વેચનારો; કાછિયો.

પસ્તાણું, ન૦ (સં. પ્રસ્થાન) બહારગામ જવા ઉપડવું તે; જવું તે. (૨) ગામ જવાને સારા મહુરતમાં ઉપાડવાના સ્થાનમાંથી ઉપડી જઇ સમયને માટે બીજે ઠેકાણે થોભવું તે; ઉપડવાનું મહુરત સાચવવું તે:—આજે સારું છે માટે પસ્તાનું કરો અને કાલે ગાડીએ બેસજો.

પસ્તાવું, ક્રિ૦ અ૦ કામ કર્યા પછી 'તે ખોટું થયું' એવો પરિતાપ થવો તે; દિલગીર થવું; શોક-ખેદ થવો.

પસ્તાવો, પું૦ પશ્ચાત્તાપ; અફસોસ; દિલગીરી; વિમાસણ. (૨) શોક.

પસ્તાળ, સ્ત્રી૦ પીટણી; કોઈ ઉપર ઉપરા ઉપરી ઠોક મારવા તે; ટોક. ટીપણી. ક્રિ૦ પ્ર૦ પસ્તાળ પાડવી=વારંવાર ઠોક માર્યા જવું.

પસ્તાં, ન૦ [फा. पिस्त] એક ઝાડનાં તૈલી બિયાં; એક જાતનો સુકો મેવો-મસાલો. ઈરાન, અરબસ્તાન, અને ભૂમધ્ય સમુદ્ર પાસેનાં જંગલોમાં એનાં ઝાડ થાય છે. પસ્તાં, પિસ્તાં મિઠાઇ વગેરેમાં નાખવાના કામમાં આવે છે, એનો રંગ લીલો હોય છે અને તેલ રેશમ રંગવાના કામમાં આવે છે,

પસ્તી, સ્ત્રી૦ બીજાની તરફથી લડનાર.

પસ્તુ, જુ૦ પસ્તાં.

પહર, જુ૦ પસર.

પહાડ, પું૦ સાધારણ સપાટીથી ઉંચો મોટો માટી કે પત્થરનો કુદરતી ઢગલો; માટી ને પત્થરની સપાટીથી ઉંચી જમીન; ટેકરો; ગઢ; ડુંગરો; પર્વત. (૨) મોટા જાડો ઢગડ-પત્થર તે; કોઇપણ કદે મોટી સંગીન વસ્તુ-વાત વગેરે તે. રૂ૦ પ્ર૦ પહાડ જેવું=ભવ્ય તેમજ સંગીન; મોટું; જાજરમાન. ગંભીર; ન ઉકલી-પહોચી વળાય એવું.:-કંઇ કામ કરતાં તરત મોટી પહાડ જેવી વાત લાવીને વચમાં નાંખે છે. દુસ્તર; દુર્ગમ્ય. (૩) જુ૦ પાડ; ઉપકાર.

પહાડી, વિ૦ પહાડ જેવું; મોટા પર્વત સમું. (૨) કદાવર અને જાજરમાન; કદે મોટું ભવ્ય અને તેવુંજ સંગીન તે. (૩) પહાડનું.:-પહાડી લોક.

પહાણ, પું૦ પત્થર; પથરો; દગડ. (૨) ભારે અને જડ એવું તે. (૩) જડ; મંદ; અચેતન.:-ટાઢી પહાણ.

પહાણવું, ક્રિ૦ સ૦ રંગવા માટે કોરૂ લુગડું ધોવું; નિખારવું.

પહાણો, પું૦ [सं. पाषाण] પહાણ; પથરો. (૨) ઇંટાળો; જાડો ને સખત મોટો કાંકરો; શિલા. (૨) વિ૦ મૂર્ખ; જડ; અચેતન; મુઢ. (માણસ)

પહુંઆ, પું૦ પીંઆ.

પહેડી, જુ૦ પેઢી.

પહેરણ, ન૦ પહેરવાનું તે. ઉ૦ પહેરણ ચાલો પાંદડાં. પહેરવાનું વસ્ત્ર; લુગડું. ઉ૦ મારે પહેરણ આછા સાળુરે. (૨) પુરુષને શરીરે પહેરવાનું ખુલતુ કુડતું; કફની, અથવા સદરા જેવું સિવેલું બદન; કેડિયું.

પહેરણું, ન૦ પહેરવાનું તે; પહેરવાનું લુગડું.:-પહેરણામાં સૌ નાગા. (૨) પહેરવાની ધાટી-રીત તે.:-મદ્રાસી બૈરાંનું પહેરણું તોછડું. (૩) પુરુષ અવયવ; આગલી પાટલી ને ગુપ્ત ભાગ વગેરે તે:-પહેરણેથી પકડયો.

પહેરવું, ક્રિ૦ સ૦ વસ્ત્ર અને દાગીના વગેરે શરીરપર ધારણ કરવા તે; ધરવું; સજવું; ધારણ કરવું. (૨) ઘાલવું; અંદર દાખલ કરવું; ઘોચવું; પેસાડી દેવું.:-તરત કટાર પહેરાવી દીધી.

પહેરવેશ, પું૦ પહેરવાની જે તરેહ-રીત તે; કપડાં વગેરે પહેરવાની રીત તે. (૨) કપડાં વગેરે પહેરવાથી જણાતો જે દેખાવ તે. (૩) પહેરવાનાં કપડાં તે; પોષાક:-આ કોનો પહેરવેશ છે? આવો પહેરવેશ પહેરાય?

પહેરામણી, સ્ત્રી૦ કન્યાનો બાપ વરને અને તેની તરફનાં માણસોને જે બક્ષીસ આપે છે તે; કન્યાના બાપ તરફથી વરના સત્કારમાં જે ભેટ અપાય છે તે; કન્યા લેવા બદલ વરને જે કંઇ ભેટ આપવાનું ઠરાવાય છે તે. ઉ૦ પહેરામણી ભલી ભાત દીધી, શંભુને બહુ સ્નેહથી, કરજોડી પછી હિમાદ્રી કહે, મેં આપ યોગ્ય દીધું નથી. રૂ૦ પ્ર૦ પહેરામણીનો વર=જેને કન્યા ઉપરાંત ભેટ-રોકડ વગેરે આપવું પડે એવો કુળવાન વર, હુંડોનો વર.

પહેરાવવું, ક્રિ૦ સ૦ પહેરે તેમ કરાવવું; ધારણ કરાવવું; ધરાવવું; સજાવવું. (૨)

ઘાલવું; શણગારવું. (૩) ગળે ઘાલવું; ઓઢાડવું; જેમ તેમ કરી બઝાડી દેવું. (૪) અંદર દાખલ કરવું; ઘાલી દેવું. તેણે તરત પેટમાં છરી પહેરાવી દીધી.

પહેરેગીર, પું૦ ચોકિયાટ; રખવાળ; ગારદી; પહેરો ભરનારો.

પહેરો, પું૦ [સં. પ્રહર] ચોકી; તપાસ; જાપતો; રક્ષા. (૨) સંભાળ; નીઘેબાની. (૩) હવાલો.

પહેલ, સ્ત્રી૦ આગેવાન થવું તે; પ્રથમ બહાર પડવું તે; બીજા કોઇ કંઇ કરે તેની પૂર્વે કાર્ય કરવાને બહાર પડવું તે; પ્રારંભ; મંડાણ; શરૂઆત.:–તેણે પહેલ કરી ત્યાર પછી બીજા બહાર પડયા. (૨) ન૦ રૂના લોચાની પોચી થપેલી; પોચી નાની રૂની ગાદી.:–આંખે દૂધનાં પહેલ મૂકો.

પહેલવહેલું, વિ૦ શરૂઆતનું; આરંભનું; આદિ; પહેલપ્રથમ. (૨) તરત; તાબડતોબ.:–રણછોડલાલે પહેલવહેલી સુતરની મીલ કાઢી.

પહેલવાન, પું૦ [ફા.] જુવાન જોરવાળો ને બાહોશ માણસ; મરદાનગીના દાવપેચ રમી જાણનારો સશક્ત માણસ. (૨) શૂરવીર; બહાદુર અને લડાઇમાં આગળ ધસી પડે એવો શારીરિક બળવાળો માણસ; જુવાન જોધ.

પહેલવી, સ્ત્રી૦ ઇરાનમાં ચાલતી એક પ્રાચીન ભાષા; જુની ફારસી ભાષા.

પહેલાં, અ૦ પૂર્વે; અસલ; અગાઉ; અતીતકાળમાં; શરૂઆતમાં.

પહેલું, વિ૦ પ્રથમ; શરૂઆતનું; આરંભનું. (૨) મુખ્ય; જરૂરનું:–પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા.

પહોડવું, જુ૦ પોઢવું.

પહોડાડવું, જુ૦ પોઢાડવું.

પહોર, પું૦ [સં. પ્રહર] ત્રણ કલાક જેટલો વખત તે; દિવસનો ચોથો ભાગ. (૨) અ૦ આવતે અથવા ગયે વર્ષે. હોણુથી ઉલટું પહોર.:–શ્રાવણ બેઠો, હવે તે વરસાદ હોણ આવશે કે પહોર ?

પહોરો, પું૦ નીઘેબાની; તપાસ રાખવી ને ચોકી કરવી તે; તકેદારી; જાપતો; ચોકી; સિપાઇઓની કડક નજર તળે રખાવવું તે. પહોર પહોરને અંતરે તપાસ લેવાય અને નવા નવા માણસો રોકાય, એવો જે જાપતો તે.:–મધરાતે પહોરો બદલાય છે.

પહોળાઈ, સ્ત્રી૦ પહોળપણ; પહોળાશ; લંબચોરસમાં લંબાઇની સામેની બાજુનો જે વિસ્તાર તે; પનો; આડું માપ તે; વિસ્તાર; પૃથુતા.

પહોળાશ, સ્ત્રી૦ પહોળાઇ; પહોળપણ; પનો.

પહોળિયું, ન૦ પહોળો રૂપિયો; કલદાર રૂપિયો; મુંબાઇગરો રૂપિયો તે.

પહોળું, વિ૦ [સં. પૃથુ] લંબાઇની બે કિનારીઓ વચ્ચે રહેતા વિસ્તારવાળું; પનાદાર; પહોળાઈ હોય એવું; ટુંકું કે સાંકડું નહિ એવું; મગતું; આડા વિસ્તારવાળું; ચોડું:–પહોળું ઘર–લુગડું, જમીન વગેરે. (૨) મોકળું; ખુલ્લું; વિસ્તૃત. (૩) ઢીલું; છુટું; રમતું. (૪) સામ સામેની કિનારીઓ એક બીજાથી દૂર રહેતી હોય એવું; નહિ બીડેલું; ખુલ્લું; ખીલેલું; પૃથુ; વિશાલ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પહોળું કરવું=વિસ્તૃત કરવું; ખુલ્લું કરવું; ફાડવું; મોકળું કરવું; પાથરવું; છુટુંછુટું કરી નાંખવું.

પહોંચ, સ્ત્રી૦ પહોંચવું તે; 'પહોંચ્યું છે' એવું લખી આપેલી ચીઠી; પાવતી; રસિદ.:–તે રૂપિયાની પહોંચ મોકલી આપજો. (૨) સમજશક્તિ; બુદ્ધિબળ; ચતુરાઇ; પ્રપંચ સમજી જઈ કાર્ય કરવાની હોંશિયારી તે.:–એનામાં કંઇ ઝાઝી પહોંચ નથી. પહોંચી વળવાની શક્તિ તે.

પહોંચવું, ક્રિ૦ અ૦ ધારેલે ઠેકાણે જવું; લંબાઇને છેડે જઇઅડવું; પુગવું. (૨) હાથમાં આવવું; મળવું; બીજાએ મોકલેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થવી. ઉ૦ પ્રમોદ પામી પિઉ પત્ર પહોંચ્યો. (૩) પાસે જઇ લાગવું; પકડી પાડવું; પાસે:-એપિયાને ઘોડે સ્વાર અરધે રસ્તે પહોંચશે.:-ગયાને વખત થયો ત્યારે તારાથી એને પહોંચાશે નહિ. (૪) પુરા પડવું; કાવાદાવામાં-સ્પર્ધામાં ફાવવું; ટક્કર લેઇ શકાવી.:-સાસુ નણંદ અને દિયર સૌને વહુ પહોંચશે; દુશ્મનના કાવાદાવાને હું પહોંચી વળીશ. (૫) સમજવું; કાવાદાવા-પેચ-પ્રપંચ જાણવા; કાબેલિયત-ચતુરાઇ અને સ્વાર્થ સાધવાની પક્કી સમજ હોવી તે.:-એ બડો પહોંચેલો છે. પહોંચેલું; પહોંચેલી. ઠગોથી ઠગાય એવો નથી, કામકાજ કાઢી લેવામાં પહોંચેલો છે.

પહોંચી, સ્ત્રી૦ પુરૂષને પહોંચે પહેરવાનું જડાવ ઘરેણું.

પહોંચું, ન૦ પહોંચો; પાંચ આંગળના મૂળ આગળનો હાથનો ભાગ તે. (૨) કાંડું.

પહોંચેલું, વિ૦ મળેલું; જેને પ્રાપ્ત થવું જોઇએ તેને પ્રાપ્ત થયેલું. (૨) પક્કું; ખંધું; ચતુર; ચાલાક; શાણું; ન છેતરાય એવું.

પહોંચો, પું૦ આંગળીઓના મૂળ આગળનો હાથનો ભાગ; કાંડું; મણિબંધ.

પળ, સ્ત્રી૦ [સં. पल] ઘડીનો સાઠમો ભાગ તે; ક્ષણ.:-પાંચ ઘડી ને પચાસ પળ.

પળકવું, ક્રિ૦ અ૦ ટળકવું; ખાવાની આશાએ આવવું; કંઇ લેવા કે ખાવાને આવવું.:-ડોસી મુઆનો ભય નથી પણ જમ પળક્યાનો ભય છે.

પળમાત્ર, અ૦ ક્ષણમાત્ર; લગારેકવાર.

પળવું, ક્રિ૦ અ૦ જવું; નાસવું. (૨) ભેગું અથવા જેમ તેમ નીભવું; પોષણ થવું. (૩) ચાલ્યા કરવું; પરંપરા રહ્યા કરવું; અમલમાં રહેવું.:-પાદશાહી વારામાં બક્ષીસ કરેલાં ગામ અને જમીન એમના કુટુંબમાં અદ્યાપિ પળ્યાં જાય છે. (૪) કેશ પાકીજવા.:-જુવાનીમાં માથું પળી ગયું.

પળસી, સ્ત્રી૦ પળશી; રાજી કરવાને પગચંપી કરવી તે; ખુશામત; મન મનવવાને માટે ખૂબ મહેનત કરવી અને આજીજી કર્યા કરવી તે; બહુ માનથી ખૂબ શ્રમ લઇને સામાનું મન મેળવી લેવાનો યત્ન કરવો તે; ધાપલાં. ઉ૦ પળશી કરતા પાતળિયારે, રાધાજીને રિઝવવા.

પળા, સ્ત્રી૦ પાલવવું પડે એવું તે; બાળક, માંદું, ઘરડું અને અશક્ત એવું જે તે; સંભાળ લેવી-રાખવી પડે એવું તે; પાલન કરવું પડે એવું તે. (૨) પાલન પીડા; દુઃખ; આપત્તિ; કંટાળો ઉત્પન્ન કરે એવું કામ. (૩) સેવા; ચાકરી; ખીદમતગારી; પંચાતી.

પળિયાં, ન૦ (સં. पलित) પાકીને ધોળા થઇ ગયેલા વાળ; ધોળા થયેલા કેશ તે.

પળી, સ્ત્રી૦ કુલ્લામાંથી કે સાંકડા મોંની બરણી વગેરેમાંથી તેલ વગેરે પ્રવાહી કાઢવાની ઉભા દાંડાની ડોઇ, કડછી કે ચમચો તે. (૨) જેમાં એક પલભાર પ્રવાહી માય એવો ચમચો.:-બે પળી તેલ.

પળો, પું૦ મોટી પળી.

પળોટવું, ક્રિ૦ સ૦ કામ શીખવાડવા માંડવું; પહેલ વહેલાં કામમાં જોડવું; કેળવવા માંડવું; શીખવાડવા માંડવું; થોડે થોડે માહિતગાર કરવા માંડવું; પાવરધું કરવું; કામે લગાડવું; યોજવું; જોડવું.

પંક, પું૦ (સં.) કાદવ; કીચડ; કચરો. (૨) પાપ; દોષ.

પંકજ, પું૦ (સં.) કમળ ફૂલ. (૨) કાદવ-પાણીમાં ઉત્પન્ન થયેલું એવું તે.

પંકજિની, સ્ત્રી૦ (સં.) કમળફૂલની વેલ. આ વેલ પાણી ઉપર પથરાય છે.

પંકાયેલું, વિ૦ વખણાયેલું; નામીચું, પ્રખ્યાત; લોકમાં પંકાતું હોય એવું.

પંકાવું, ક્રિ૦ અ૦ ઠામ ઠામ ઓળખાવું; શૌર્યનાં, પરાક્રમનાં, અને ગુણનાં લોકોમાં વખાણ થવાં; અમુક સારે ખોટે નામે ઓળખાવું; લોકમાં જાણીતા થવું; પ્રખ્યાત થવું.

પંક્તિ, સ્ત્રી૦ [સં.] હાર; ઓળ; પંગત. (૨) વર્ગ; ટોળી; સાથ. રૂ૦ પ્ર૦ પંક્તિભેદ=એક ઓળે જમવા ન બેસાય એવો જે ભેદ તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પંક્તિ આપવી=પોતાના જેવું ગણવું; પોતાની સાથે જમવા બેસવાનો હક આપવો; પાવન કરવું. પંક્તિ પાવન=જાતિને પવિત્ર કરે એવું; પવિત્રાચારવાળું; શોભારૂપ; પુણ્યસ્વરૂપ.

પંખ, સ્ત્રી૦ પાંખ; પંખીને ઉડવાના ઉપયોગમાં આવતો હાથના ઠેકાણાનો પંખાની માફક સંકોચાય અને પહોળો થાય એવો અવયવ.

પંખવા, પું૦ એક પાસાનું અટકી જવું તે; પક્ષાઘાત.

પંખાળિયું, ન૦ સુંખળાંવાળી ડાંગેર.

પંખાળી, સ્ત્રી૦ એક જાતની કમોદ–ડાંગેર. અમદાવાદ જિલ્લામાં આ ડાંગેર વખાણાય છે.

પંખિણી, સ્ત્રી૦ પંખીની માદા તે; સ્ત્રી પંખી.

પંખિયું, વિ૦ પાંખવાળું. (૨) એક બાજુનું. (૩) ન૦ પાંખિયું; ગોળ કડા–કલ્લાનો સાંધાવાળો–પા ગોળ કકડો; ઉઘડે ને બંધ થાય એવો વર્તુલનો એક નાનો ભાગ.

પંખી, ન૦ [સં. पक्षी] પગથી જમીન ઉપર ચાલે અને પાંખથી હવામાં ઉડે એવું પ્રાણી; વિહંગમ; પક્ષી. રૂ૦ પ્ર૦ પંખીનો માળો=આદલી–કામ ચલાઉ રહેઠાણ તે. (૨) પંખનો મેળો=અમુક કાળ પુરતોજ મેળાપ; વખત આવે સૌ સૌને ઠેકાણે વેરાઇ જાય એવા પ્રસંગને લઇને થયેલો મેળાપ તે.

પંખીડું, ન૦ પંખી; પક્ષી; વિહંગમ. ઉ૦ પિઉને કે'જે જઇ પંખીડારે, ઘેર તારી ગોરાદે ગભરાય.

પંખેરૂ, ન૦ પંખી; નાનું નાજુક પંખી તે.

પંખો, પું૦ હવાને હલાવી પવનની લહરીઓ ઉત્પન્ન કરવાનું હલકું પતાકડું; પાટિયું; વિંઝણો. (૨) પેડા ઉપરનું ઢાંકણ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પંખો ખાવો=પવન ખાવો, ઘામ મટાડવો. પંખો ખેંચવો=પંખો આમતેમ હાલ્યા કરે એમ દોરડીથી તાણવો તે. પંખો નાંખવો=ઠંડું પાડવું; પવન ઢોળવો.

પંગત, સ્ત્રી૦ પંક્તિ; હાર; ઓળ; ધાલ. ઉ૦ બેઠી પંગત પાટલે ધરી અબોટિયાં અંગ. ક. દ. ડા.

પંગુ, વિ૦ [સં.] લંગડું. (૨) પાંગળું.

પંચ, વિ૦ [સં.] પાંચ. (૨) ન૦ પાંચ ડહાપા માણસની મંડળી; પાંચ મુખ્ય મુખ્ય માણસો તે. (૩) પાંચ મુખ્ય માણસોની મંડળીમાંનો વડો તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પંચ નિમવું. ઠરાવવું=કોઇ બાબતનો નિર્ણય કરાવવાને માટે પાંચ ડહાયા માણસ ચુંટી કાઢવા તે. પંચ ભરવું=એક જાતિ સમવાયમાંના તમામ માણસોની સભા બોલાવવી તે. કહે૦ પંચ બોલે તે પરમેશ્વર=પંચનું કહેવું યુક્તજ હોય એમ. કહે૦ પંચની લકડી એકકા બોજ=સમવાયમાંના માણસને અકડેકું જણાય નહિ અને માગણને પેટપુર થઇ પડે.

પંચઇંટાળી, સ્ત્રી૦ પંચની–લોકોની પાસે જાહેરમાં ઈંટાળાનો માર મરાવવાની એક જાહેર ફજેતી થાય એવી શિક્ષા તે; જુદી જુદી તરેહના દંડમાંનો એક જાહેર દંડ.

પંચક, વ૦ [સં.] ધનિષ્ઠાના ઉત્તરાર્ધથી રેવતીના અંત લગી આવતાં પાંચ નક્ષત્રનો—પાંચ દિવસનો સંજોગ; પાંચ દિવસનો એક સમય—યોગ. (૨) પાંચનો સમુદાય—ઝુમખું.

પંચકડું, ન૦ પંચક; પાંચનો સમાહાર—સમુદાય તે; એક સાથે પાંચવાનાં હોય તે.

પંચકલ્યાણી, વિ૦ કલ્યાણકારી પાંચ ચિહ્ન જેનીપર હોય એવું; પાંચ શુભ ચિહ્નવાળું.:—પંચકલ્યાણી ઘોડો.

પંચકેશ, પું૦ [સં.] શરીરનાં પાંચ સ્થાન ઉપરના વાળ તે.;—માથું, ઉપલો ઓઠ, બે બગલ અને અધો ભાગ, એ પાંચ ઉપરના વાળ તે. અમુક વ્રત સાધન માટે એ પાંચ અવયવપરના વાળ રાખવા તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પંચકેશ રાખવા=જ્યારે બ્રાહ્મણ રિસાય છે ત્યારે પંચકેશ રાખે છે. પાંચ ઠેકાણાના વાળ નહિ લેવરાવવાની બાધા તે.

પંચકોણ, વિ૦ પાંચ ખુણાવાળું; જેને પાંચ ખુણા હોય એવી આકૃતિ.

પંચકોશ, પું૦ [સં.] આત્માને આવર્ણ કરનારાં શરીરમાંનાં પાંચ ખાનાં તે; શરીરમાંના પાંચ પડવિભાગ.:—અન્નમય; પ્રાણમય; મનોમય; વિજ્ઞાનમય અને આનંદમય, એમ પંચકોશ.

પંચકયાસ, પુ૦ પાંચ ડહાયા માણસ પાસે જાહેર કસ કરાવવો તે; જાહેર પરીક્ષણ; પંચ જે કસોટી કરે તે. (૨) લવાદીથી નિકાલ કરવો તે; નિર્ણય; જાહેર તોડ.:—પંચકયાસ થઇ ગયા પછી મડદાને બાળવાની રજા આપવામાં આવશે. પંચકયાસ કરી જપતીદારે મિલકત કબજે લેવી.

પંચગવ્ય, ન૦ [સં.] ગાયના અંગનાં પાંચ વાનાં તે; દૂધ, દહિં, ઘી, મૂત્ર અને છાણ, તે પંચગવ્ય. આ પાંચવાનાં પવિત્ર ગણાય છે અને શુદ્ધિ માટે વપરાય છે.

પંચગૌડ, પું૦ [સં.] પૂર્વ હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા પણ એક બીજાને લગતા ગૌડ નામે જાણીતા પાંચ પ્રાંત; બંગાળના પાંચ વિભાગ; (૨) અને તેમાં રહેનારા બ્રાહ્મણો તે.:—સારસ્વત, કાન્યકુબ્જ, ઉત્કલ, મૈથિલ અને ગૌડ. મધ્ય બંગાળ તે ગૌડ. ઉ૦ ગોરી પૂછે ગૌડલા ! કોણ ભલેરો દેશ, સંપત હોય તો ઘર ભલાં, નહિ તો ભલો વિદેશ. ગૌડ બ્રાહ્મણ=બંગાળી બ્રાહ્મણ તે.

પંચતત્ત્વ, ન૦ [સં.] જગદુત્પત્તિના કારણ રૂપ પાંચ મુખ્ય બીજ તે. પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ. આને પાંચ મહાભૂત પણ કહે છે.

પંચતંત્ર, ન૦ [સં.] વિષ્ણુશર્મા નામે પંડિતે બનાવેલું નીતિશાસ્ત્ર. આ પુસ્તક અસલ સંસ્કૃતમાં છે અને પશુપંખીની વાતોને રૂપે તેમાં ધર્મ, નીતિ અને વ્યવહારનું ઉંચા પ્રકારનું શિક્ષણ ઉપદેશેલું છે. પંચોપાખ્યાન.

પંચત્વ, ન૦ પાંચતત્ત્વપણું; પાંચતત્ત્વ સ્વરૂપ તે; પાંચપણું. (૨) મરણ; મૃત્યુ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પંચત્વ પામવું=પાંચ તત્ત્વપણાને પામવું—પ્રાપ્ત થવું—મરણ પામવું. વિલીન થઇ જવું; દેહ રૂપે નહિ પણ તત્ત્વરૂપે થઇ જવું=નાશ પામવું.

પંચપાત્ર, ન૦ [સં.] પાણી ભરવાની ઉભા ઘાટની કટોરી; પ્યાલું; પવાલું.:—પંચપાત્ર અને આચમની.

પંચપ્રાણ, પું૦ [સં.] પ્રાણરૂપ જે પાંચ વાયુઓ તે; શરીર જેનાથી જગતું ને કામ કરતું રહે છે તેમાંના પાંચ વાયુ તે.:—પ્રાણ, અપાન, સમાન, ઉદાન, ને વ્યાન.

પંચબાણ, પું૦ [સં.] પાંચ પ્રકારનાં પુષ્પ જેના બાણરૂપ છે એવો દેવ; કામદેવ; પંચશર; મદન; મન્મથ; સ્મર એનાં બાણરૂપ પાંચ ફૂલ તે આ:—અરવિંદ, અશોક, નવમલ્લિકા, આંબો અને નીલોત્પલ.

પંચભાગ, પું૰ ગૃહસ્થના ઘરમાં થતા ઘરગતુ નાના નાના દોષના નિવારણ અર્થે પાંચભૂત બલિભાગ દાન તરીકે આપવામાં આવે છે તે; ભૂતયજ્ઞ ભાગ. ગૃહસ્થના ઘરમાં રસોઇ માટે નિકળતા અન્નમાંથી જે ચપટી ચપટી અન્ન દાન તરીકે કાઢવામાં આવે છે તે.:–પંચભાગ આપવો. ભૂતબલિ.

પંચભૂત, ન [સં.] પંચતત્ત્વ તે. પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ ને આકાશ તે. આમાંથી જગત ઉત્પન્ન થાય છે.

પંચમ, વિ૰ પાંચમું.

પંચમકાર, પું૰ પાંચ મકારનો સમુદાય તે:–મદ્ય, માંસ, મત્સ્ય, મુદ્રા ને મૈથુન્ય.

પંચમાસી, સ્ત્રી૰ ગર્ભવતી સ્ત્રીના પહેલા ગર્ભને પાંચ મહીનાની લગભગ જે સંસ્કાર કરવામાં આવે છે તે; પાંચ મહીના તે પંચમાસી. ઉ૰ પંચમાસીનાં મુહુરત પુછાવો, વહુને મૈરે વધામણી કાવો.

પંચમાંશ, પું૰ [સં.] પાંચમો ભાગ તે; પાંચમો અંશ.

પંચમી, સ્ત્રી૰ [સં.] પખવાડિયાનો પાંચમો દહાડો; પાંચમી તિથિ તે. પાંચમ.:–વસંતપંચમી.

પંચમુખી વિ૰ પાંચ મોંવાળું; પંચાનન.

પંચરત્ન, ન૰ [સં.] જુદી જુદી જાતના–રંગનાં પાંચ રત્નનો સમુદાય તે.:–સોનું, મોતી, હીરો, માણેક અને પાનું.

પંચરસિયું, વિ૰ જેમાં પાંચ રસ હોય તેવું; વિવિધ રસવાળું. (૨) નાના રસવાળું તે.

પંચરંગી, વિ૰ પાંચ રંગનું; જેમાં જુદા જુદા રંગો ભળેલા હોય એવું; વિરંગી; તરેહ તરેહવાર રંગોવાળું. (૨) સેળભેળિયું; સંકર; મિશ્ર જાતિના–રંગ વગેરે વાળું; તરેહવાર. (૩) આડુંઅવળું; અવળું સવળું.:–એનું પંચરંગી બોલવું છે. બોલતાં પચરંગી બોલાય છે.

પંચરાઉ, વિ૰ સેળભેળિયું; મિશ્ર; સંકર; બે ચાર જુદી જુદી જાતનું; પરચૂરણ.:–પંચરાઉ અનાજ. પંચરાઉ શાક. (૨) છુટક વહેંચાતું; પ્રકીર્ણ. એની દુકાને પંચરાઉ વકરો થતો નથી, જથે વકરો થાય છે.

પંચરાશિ, સ્ત્રી૰ ગણિતમાં બેવડી ત્રિરાશિની રીત તે; પાંચ પદ ઉપરથી છઠ્ઠું ઉપજાવવાની રીત ગણતરી તે. (૨) પંચવડું.

પંચવક્ત્ર, વિ૰ પાંચ મુખવાળું. (૨) હનુમાન; બ્રહ્મા વગેરે પંચમુખી દેવ.

પંચવટી, સ્ત્રી૰ ગોદાવરી નદી ઉપરનો એક પ્રદેશ, કે જ્યાં વનવાસ નિકળેલાં રામ સીતા અને લક્ષ્મણ ઘણો વખત રહ્યાં હતાં. ૨ મોટું ચકલું, કે જ્યાં પાંચ રસ્તાઓ આવી મળતા હોય.

પંચવદન, ન૰ [સં.] પંચવક્ત્ર; જેને પાંચ માથાં–મોં હોય તે; હનુમાન વગેરે દેવ. વિ૰ પંચમુખી; પાંચ મુખવાળું.

પંચવાચકા, સ્ત્રી૰ પાંચ જણને મોઢે બોલાતી વાત; લોકાભિપ્રાય; લોકમત; સ્વાભાવિક લોકોદ્ગાર; સામાન્ય સત્ય; પાંચ સારા માણસોનો નૈસર્ગિક ન્યાય ઉદ્ગાર. (૨) અફવા, ગામગપાટો; ચર્ચા.:–પંચવાચકા ખરી પડે.

પંચશર, પું૰ [સં.] કામદેવ; મદન; સ્મર; પંચબાણ.

પંચાગ્નિ, પું૰ [સં.] સનાતન ધર્મ પ્રમાણે સાધકને સેવવાના જે પાંચ અગ્નિઓ તે. અન્વાહાર્ય, પચન, ગાર્હપત્ય, આહવનીય, સભ્ય અને આવસથ્ય. તપ કરનારા આ પાંચ અગ્નિઓનું સેવન કરતા. પંચાગ્નિ સાધવો–તપવો, એ એક કઠિન તપ છે. હાલ બાવાઓ પંચાગ્નિ સાધે છે.

પંચાજીરી, સ્ત્રી૦ ખસખસ, અજમો, કોપરૂં, ચારોળી ને ખાંડ એ પાંચવાનાંનું ચૂર્ણ. જન્માષ્ટમીનાં પારણાંને દિવસે સવારમાં પંચાજીરી પ્રસાદ તરીકે વહેંચવામાં આવે છે. (૨) પાંચજીરાંનું ચૂર્ણ; પંચજીરક. એનો ગુણ પાચક છે.

પંચાણું, વિ૦ નેઉ ને પાંચ; ૯૫.

પંચાત, સ્ત્રી૦ પાંચ સભ્ય માણસો પાસે ન્યાય છણાવવો તે; નિર્ણય કરાવવો તે.:–પંચાત કરાવો જે થાય તે ખરૂં. (૨) પાંચ જણે કોઇ બાબત વિચાર ચલાવવો તે; ભાંજગડ કરવી તે; ભાંજગડ; ઊહાપોહ; ચર્ચા; તપાસ વગેરે. (૩) તકરાર; ખટપટ. (૪) પીડા; ચિંતા; ફિકર. (૫) મુસ્કેલી; ગુંચવાડો.

પંચાતખોર, પું૦ પંચાતિયો. (૨) વિ૦ પંચાતિયું; ભાંજગડિયું. (૩) કોઇ પણ બાબતની ચર્ચા–તકરારમાં માથું મારીને ઘુસનાર; ચર્ચા રસિયો.

પંચાતનામું, ન૦ પંચાત કરવાની સત્તા આપનારો લેખ તે. (૨) પંચાતિયાઓએ કરેલા નિર્ણયનો લેખ તે.

પંચાતિયું, વિ૦ પંચાત કરનારૂં. (૨) પંચાત કરાવવી પડે એવું; તકરારી; ગુંચવણિયું; મુસ્કેલ.

પંચાતી, સ્ત્રી૦ ભાંજગડ; તકરાર. (૨) પીડા; દુઃખ. (૩) મુસ્કેલી; વિટંબના. (૪) વિ૦ પંચાત કરનારો.

પંચાનન, વિ૦ [सं. पंच+आनन] પાંચ મોંવાળું; પાંચ મોંનું. (૨) પું૦ શિવ. (૩) સિંહ.

પંચામૃત, ન૦ [सं.] અમૃતરૂપ પાંચ વસ્તુઓનું મિશ્રણ તે. દૂધ, દહિ, ઘી, મધ ને ખાંડનું મિશ્રણ તે. (૨) ઉપરની પાંચ ચીજોએ ઠાકોરજીને નવરાવ્યા પછી એ નવાણનું આચમન તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પંચામૃત લેવું=નવાણ જળનું આચમન લેવું.

પંચાયત, સ્ત્રી૦ પંચાત; પંચાતી તે. (૨) ન૦ મંડળી; પંચ; સભા; સાજનું.:–પારસી પંચાયત. (૩) પંચાયતન.

પંચાયતન, ન૦ [सं. पंच+आयतन] પાંચદેવનો સમૂહ તે; પાંચ મૂર્તિઓનો ભેગો સમુદાય તે; જેમાં પાંચ દેવોની મૂર્તિઓ કે પ્રતિમાઓ હોય તે.:–રામ પંચાયતન.

પંચાવન, વિ૦ પચાસ ને પાંચ; ૫૫.

પંચાશી, વિ૦ એંશી ને પાંચ; ૮૫. પંચ્યાશી એમ પણ બોલાય છે.

પંચાળ, પું૦ ઠગ; લુચ્ચો.

પંચાંગ, ન૦ (सं.) જ્યોતિષનાં જેમાં પાંચ અંગ બતાવેલાં હોય એવું તિથિવારિયું; ટીપણું. તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ અને કરણ, એ પાંચવાનાં નિત્ય કેમ આવેલાં છે તે બતાવનારૂં રોજપત્રક.

પંચિયું, ન૦ નાનું ધોતિયું. (કાઠિયાવાડ) કોર વગરનું ટુંકું ધોતિયું.

પંચી, સ્ત્રી૦ ચુની; સ્ત્રીઓના નાકનું નાજુક હીરાકણીઓ જડિત્ર ઘરેણું; જેમાં પાંચ રંગના રત્નની ચુનીઓ બેસાડેલી હોય એવું નાસાભૂષણ; કાંટો. (૨) મશ્કરી; મજાક.

પંચીકરણ, ન૦ પાંચ તત્ત્વનું એકીકરણ તે; દેહમાં એકત્ર થઇ રહેલાં પાંચ મહાભૂતનો સમન્વય તે. (૨) પાંચ તત્ત્વો શરીરમાં કેવે કેવે રૂપે એક થઇને રહેલાં છે તેની સમજુતીનું વેદાંતમાંનું એક પ્રકરણ તે; એ નામનું પુસ્તક.

પંચીગર, પું૦ વિંટીઓ અને નાકની ચુનીઓ વગેરેમાં નાજુક હીરાકણીઓ જડવા–બેસાડવાનું કામ કરનારો કારીગર તે; જડિયોસોની.

પંચેન્દ્રિય, સ્ત્રી૦ (सं.) પ્રાણી–માણસના

શરીરનાં કાન, ચામડી, આંખ, જીભ, અને નાક તે. સાંભળવાની, સ્પર્શથી જાણવાની, જોવાની; સ્વાદની અને સુંઘવાની જે પાંચ ઇંદ્રિયો તે. ઉ૦ પંચેન્દ્રિયતણી પ્રેરી, બુદ્ધિ કામ કરે સદા.

પંચોતેર, વિ૦ સિત્તેર ને પાંચ; ૭૫ પંચોતેર; એમ બોલાય છે.

પંજર, ન૦ [સં.] પિંજર; પાંજરૂં.

પંજાબી, વિ૦ પંજાબનું વતની; પંજાબનું. (૨) કદાવર; મજબુત; જોરાવર; શરીરે સંપૂર્ણ ખીલેલું-જાજરમાન એવું; પહેલવાન.

પંજેબો, પું૦ જાહેર ખળભળાટ તે; ભવાડો; ફજેતો. (૨) લોકો ચર્ચા જુએ અને ખૂબ તકરાર-બખાળા થાય એવું જાહેર તોફાન-ભવાડો તે.

પંજો, પું૦ કાંડાની આગલો ભાગ; આંગળાં અને હાથેળીવાળો હાથનો જે અવયવ તે. (૨) પકડ; કબજો; તાબો.:-એ મારા પંજામાં આવેલો છે. (૩) પશુઓના પગનો નખવાળો ચપટો અવયવ.:-વાઘનો-બિલાડીનો પંજો. ક્રિ૦ પ્ર૦ પંજામાં આવવું=સપડાવું; તાબામાં આવવું; પકડાવું; ફસાવું. પંજામાં લેવું=કબજે-પકડમાં લેવું; તાબે કરવું; ખસી ન જાય એમ હાથમાં લેવું; સપડાવવું. પંજો પકડવો=કાંડે ઝાલવું; પકડવું.

પંઝરવું, ક્રિ૦ સ૦ નિભાવવું. (૨) વેઠવું; સહેવું.

પંઝેટી, સ્રી૦ પંજેઠી; દાંતાવાળું લાકડાનું ઓજાર; ખેડુત લોકનું વાડમાંથી ઝરડ તાણી લેવાનું ઓજાર; છેંટલો; ત્રણ પાંખાની લાંબી લાકડી.

પંડ, (સં. पिण्ड) માટી કે કણકનો ઢીલો ગોળો; મોટો લોંદો; પેંડો; કણક અથવા ભાતના નાના નાના ગોળા તે.:-પંડ મૂકવો. (૨) શરીર; દેહ; કાયા. ઉ૦ પંડ પડે પણ એ વરને પોંખું નહિરે. (૩) પાંડુરોગ; રૂધિર ક્ષય; કમળો; લોહીનું ફીકું પડી જવું તે.:-પંડરોગી. કહે૦ પંડ સુધીની પથારી=જ્યાં સુધી જીવે ત્યાં લગીનો ખાટલો-મંદવાડ તે. પંડ સલામત તો પધડિયાં બહોતેરી-(બહુચરી)=જીવતો નર ભદ્રા પામશે; જીવીશું તો સૌ મળશે.

પંડાણી, સ્રી૦ પંડયાણી; પંડિતાણી; પંડિતની સ્રી. (૨) ગોરાણી.

પંડિત, પું૦ (સં.) શાસ્રાદિક ખૂબ ભણેલો માણસ; વિદ્વાન; ભણેલો અને બુદ્ધિશાળી; ડાહ્યો ને શાણો-સમજુ માણસ તે.

પંડિતતા, સ્રી૦ [સં.] પંડિતપણું; પંડિતાઇ. (૨) આવડત; અમુક વિદ્યા કે શાસ્રમાં કુશળતા તે; ચતુરાઇ.

પંડિતપણું, ન૦ પંડિતતા; પંડિતાઇ; વિદ્વત્તા.

પંડિતા, સ્રી (સં.) પંડિત એવી સ્રી; શાસ્રાદિક ભણેલી ગણેલી ચતુર સ્રી; વિદુષી; વિદ્વાન સ્રી; બુદ્ધિશાળી કુશળ સ્રી.

પંડિતાઈ, સ્રી૦ પંડિતતા; પંડિતપણું; શાસ્ર કૌશલ્ય; વિદ્વત્તા.

પંડુ, વિ૦ ફીકું; પાંડુ. (૨) ન૦ જેમાં લોહી ફીકું થઇ જાય છે એવો એક રોગ.

પંડે, અ૦ જાતેપોતે; ખુદ; પોતાની જાત-દેહ સાથે; સ્વદેહે.:-રાજા પંડે રણે ચડયો. મેં પંડે જોયું.

પંડોપંડ, અ૦ જાતોજાત; ખુદપોતે જ. (૨) હાજરાહજુર; સાક્ષાત; આપોઆપ.

પંડોળું, ન૦ (સં. पटोल) એક વનસ્પતિ શાક; એની ભુરી ને સાપ જેવી લાંબી શિંગ થાય છે.

પંડયો, પું૦ [સં. पंडित] વિદ્વાન બ્રાહ્મણ; પુરોહિત; ગોર. (૨) ગામઠી મહેતાજી; નાનાં છોકરાંને ભણાવનારો બ્રાહ્મણ શિક્ષક. ઉ૦ ખોખલે પંડ્યે પત્રજ આપ્યું મહેતાજીને હાથ, મામેરૂં.

પંતિયાળું, વિ૦ ઘણા જણે મળીને કરેલું સહિયારૂં.:-પંતિયાળો વેપાર. (૨) ન૦ ઘણા જણની પાંતી-ભાગ જેમાં હોય એવું મોટું ધંધાદારી કામ તે; ભાગિયા ભાગનો વેપાર કે વહીવટ તે; ભાગીદારી કામ.:-પંતિયાળું વહેંચવું. પંતિયાળાના હિસાબ.

પંતુજી, પું૦ (सं. पंडित) ગામઠી નિશાળ ભણાવનારો બ્રાહ્મણ તે; નાનાં છોકરાંને એકઠાં કરી તેમને સાધારણ વ્યાવહારિક જ્ઞાન આપનારો મહેતાજી.:-એ જુના પંતુજીની શાળાએ ભણેલો હોઇ બડો હિસાબી છે. (૨) ભોળો સાદા સીધા સ્વભાવનો વિદ્વાન-ભણેલો પણ ગણેલો નહિ એવો.

પંથ, પું૦ (सं.) માર્ગ; રસ્તો; વાટ. (૨) ધર્મ-મત; સંપ્રદાય; માર્ગ; પક્ષ.:-નાનક પંથ. (૩) અભિપ્રાય; મત; વલણ; વર્તનમાર્ગ.:-અમે એ વાતમાં જુદા પંથના છીએ. (૪) વિ૦ પ્રથમ; પહેલું; શરૂઆતનું.:-પંથવર.

પંથક, પું૦ પંથ કરનારો; પ્રવાસી; મુસાફર. (૨) એપિયો.

પંથવર, પું૦ બાળવર; પહેલીજ વાર પરણતો હોય એવો વર તે. એથી ઉલટું બીજવર.

પંથી, પું૦ પ્રવાસી; મુસાફર; દેશ પરદેશ ફરનારો. (૨) વિ૦ મતનું; સંપ્રદાયનું.:-નાનકપંથી.

પંદર, વિ૦ દસ ને પાંચ; ૧૫.

પંદરમું, વિ૦ પંદર ઉપરનું. (૨) ન૦ મરનારની પંદરમી તિથિ તે.:-પંદરમાનો માસિયો.

પંપા, ન૦ (सं.) પંચવટી અને કિષ્કિંધા વચ્ચે આવેલું એક પુરાણ પ્રસિદ્ધ તળાવ. રામાયણમાં એનું વર્ણન છે.

પંપાળવું, ક્રિ૦ સ૦ શરીર ઉપર ધીમે ધીમે વહાલથી હાથ ફેરવવો; હેત કરવું; લાડ લડાવવું. (૨) જે અવયવપર વાગ્યું હોય તે અવયવપર હાથ ફેરવી દુઃખ કમી કરવું; આશ્વાસન આપવું; દુઃખ લાગે નહિ શાંત પડે એમ કરવું. (૩) છાવરવું; ઢાંકવું; કલાવવું; નહિ ખોટું લાગવા દેવું.

પંપોયો, પું૦ ઈંટનો મોટો કકડો; ઈંટાળો; ગોળ મોટો કાંકરો.

પંપોળવું, ક્રિ૦ અ૦ ફાંફાં મારવાં; ફંફોસવું.

પા, પું૦ (सं. पाद) ચતુર્થાંશ; ચોથો ભાગ તે; ચોથિયું. (૨) પાનો ઘડિયો-પાડો તે; પાયાં.:-એક પા પાય, બે પા અડધો, ત્રણ પા પોણો, ચાર પા એક.:-એનો પા (ભાગ) તો મને આપો અર્થાત્ ચોથો ભાગ તો આપો. (૩) પાયો.

પાઈ, સ્ત્રી૦ પૈ; પૈસાના ત્રીજા ભાગ જેટલી કિંમતનો તાંબાનો એક નાનો ચલણી સિક્કો; અડધી. (મુંબાઈમાં) બાર પાઇનો આનો. રૂપિયાની ૧૯૨ પાઇ.

પાઇકા, પું૦ પૈકા; છાપવાનાં એક જાતનાં બીબાંના અક્ષર. પાઇકા; સ્મોલ પાઇકા; ટુલાઇન ગ્રેટ-મોટા એમ. નાના મોટા બીબાના અક્ષરોની આલુ છાપના અક્ષરો તે. :-આખી ચોપડી પાઈકામાં છાપવાની છે.

પાઈન, ન૦ (अं. Pine) ઠંડા ને પહાડી પ્રદેશનું થતું એક ઝાડ. આની ઘણી જાતો થાય છે. એનાં પાંદડાં સોય જેવાં ઝીણાં ને નાજુક હોય છે. તે લગભગ સો ફીટ જેટલું ઉંચું વધે છે. પાઇનની કેટલીક જાતમાંથી સાગ જેવું ઇમારતી લાકડું, ટાર અને ટરપેનટાઇન નીકળે છે. આપણે એને 'શરૂ' નાં ઝાડ કહીએ છીએ ને તે બાગોમાં ઉછેરવામાં આવે છે.

પાઈયો, પું૦ પૈયો; પાયો; પગ. (૨) મૂળ. (૩) તળ; તળિયું. (૪) કોઇ પણ વસ્તુનું

મંડાણુ સ્થાન મૂળાધાર તે.:–એનામાં પાઇયો નથીને ? અર્થાત્ મૂળાધાર–જેથી સ્થિરતા રહે એવું કંઇ તે; સારી સમજ. :–પાઇયા–પૈસા વિનાની વાત.

પાઉડર, પું૦ (અં.) ભુકો; ચૂર્ણ; જેર.

પાઉં, પું૦ (અં.) ઢોકળાં જેવો પોચો રોટલો. (૨) પગ. પાંઉજેર=ઝાંઝર.

પાઉંડ, પું૦ [અં.] ઇંગ્લાંડ ને યુરોપમાં ચાલતો સોનાનો સિક્કો; ગીની; મહોર. હિંદુસ્તાનમાં એની કિમ્મત ૧૫ રૂપિયા ઠરાવેલી છે. (૨) રતલ; સાડત્રીસ આડત્રીસ રૂપિયાભારનો જોખ–વજન તે; શેર.

પાક, પું૦ (સં. पच्) પકવેલું અન્ન તે; રાંધેલી–(તળીને) બનાવેલી મિઠાઈ; રસોઇ. (૨) જમીનમાંથી જે અન્ન ફળ શાક વગેરે ઉત્પન્ન થાય છે તે; પેદાશ; નિપજ. (૩) ચઢી–સુકાઇને કોઇ વસ્તુ જે વાપરવા –ખાવા યોગ્ય થાય તે. મીઠાનો પાક સારો નથી. (૪) દૂધ, ઘી, ચાસણી વગેરેમાં રાંધી આણી કે રાખીને તૈયાર કરેલો પદાર્થ.:–દૂધપાક; મેથીપાક. (૫) શરીરના વિકારનું બહાર પડવું તે; માંસાદિકનું–ગડગુમડ ને બાદાં ફેફોલા વગેરેનું સડવું તે.:–ગડપાક, મુખપાક. (૬) ફળાદિક મિઠાશ આણી ખાવાને યોગ્ય થવાં તે.

પાક વિ૦ (फा.) પવિત્ર; શુદ્ધ. (૨) ચોખ્ખું; પ્રમાણિક.:–પાક દાનત.

પાકસાક, વિ૦ થોડું પાકેલું.

પાકટ, વિ૦ પાકેલું.

પાકણું, વિ૦ સહેજ સહેજમાં પાકી જાય એવું; પાકવાની ખાસિયતવાળું.

પાકદોસ્તી, સ્રી૦ (फा.) સ્વાર્થ વગરની મિત્રતા; જેમાં વિકાર કે દોષ ન હોય એવી નિખાલસ દોસ્તદારી તે.

પાકમહોબત, સ્રી૦ ખરી–સ્વાર્થ વગરની પ્રીતિ તે; પવિત્ર પ્રેમ.

પાકવું, ક્રિ૦ અ૦ જમીનપર ઉગીને ફળવું; અનાજ વગેરેનું ફળીને તૈયાર થઇજવું; ઉગવું; ઉપજવું; પેદા થવું. (૨) ઝાડને ફળ આવવાં; ફલોત્પત્તિ થવી.:–રાયણ સો વર્ષે પાકે–ફળે છે. (૩) ફળાદિકનું પરિપકવ થવું; મિઠાશ આવવી.:–કેરીઓ પાકી. (૪) (૫) વિકાર થવો; માંસનું સડવું. (૬) ફળવું; વળવું; લાભ થવો; કામ થવું.:–આજનો દિવસ પાકયો. (૭) કાયર થવું; અકળાવું; થાકવું; ખીદી ખીદી થવું.:–એના લવારાથી માથું પાકીગયું. પાકીને સુલેહ કરશે. (૮) મુદત થવી.:– હુંડી આવતી કાલે પાકશે. (૯) હારી જવું. (૧૦) ઉઠવું; નીકળવું.:–છોકરા સારા પાકયા નહિ.

પાકશાસન, પું૦ [સં.] દેવનો રાજા; ઇન્દ્ર.

પાકશાસ્ત્ર, ન૦ રસોઇ–બનાવવાની–કરવાની વિદ્યા તે.

પાકશાળા, સ્રી૦ રસોડું; રસોઇનું સ્થાન.

પાકી, સ્રી૦ કારીગરો અને નાના ધંધાદારીઓ જે રજા પાળે છે તે; અણોજો; અકતો. તહેવાર, શોક પ્રદર્શન વગેરે કારણોને લીધે કામધંધો બંધ રાખવા તે.:– કાલે પાકી પાળજો. (૨) બંધી; પ્રતિબંધ; એકસંપે રહી કામ બંધ રાખવું તે; કામે નહિ વળગવાની મનાઇ.

પાકું, વિ. (सं. पक्व) પરિપકવ થયેલું; ગળીને મિઠાશવાળું થયેલું.:–પાકું ફળ. (૨) ગરમીથી દૃઢ–મજબુત થયેલું; બળીને પાણીમાં ગળે નહિ એવું થયેલું.:–પાકી ઇંટ; પાકું હાંલ્લું. (૩) ગરમીથી સીઝેલું; ચઢેલું; શેકાયેલું; ખરું થયેલું; રંધાયેલું.:– પાકી સુખડી. (૪) પુરૂં; પૂર્ણ; નહિ અપૂર્ણ; સિદ્ધ; દૃઢ.:–પાકું કામ કરજે. (૫) ઠરેલ; વળેલું: પાકા અક્ષર. (૬) પુખ્ત; ચાપેડ.:–પાકી ઉમ્મર થઈ. (૭) દૃઢ; ન

ચળે; અન્યથા ન થાય એવું; કાયમનું.
:-પાકું લખત કરજો. પાકું ચણતર. (૮) ઠગાય નહિ એવું; હોશિયારઃ કાબેલ; ખંધું.:-એ પાકો માણસ છે. (૯) મુદ્દત થયેલી હોય એવું; વખતસરનું; વાયદાસરનું.:-પાકી હુંડી. (૧૦) ઉડી જાય નહિ એવું; ટકે એવું:-પાકો રંગ. (૧૧) વૃદ્ધ; ઘરડું; જર્જરિત થઇ ગયેલું.:-ડોસો પાકું પાન એને ખરતાં શી વાર? (૧૨) લુચ્ચું; ઠગણું; ધૂર્ત.:-પાકો ધંટ. (૧૩) થાકી ગયેલું; કંટાળી-હારી ગયેલું; કાયર. કહે૦ પાકી કોઠીએ કાના ન ચઢે=મોટપણે ભણાય નહિ ને ઉપદેશ પણ લાગે નહિ.

પાક્ષિક, વિ૦ [સં.] પખવાડિયાનું-પક્ષ સંબંધી; પખવાડિક. (૨) પખવાડિયે પખવાડિયે નીકળતું-આવતું જતું; પખવાડિયાં લેતું હોય એવું. (૩) એક બાજુ-તરફનું.

પાખ, સ્ત્રી૦ પક્ષ; તરફેણ; બાજુ.

પાખર, ન૦ (સં. प्रखर) હાથી ઘોડાની ગરદન અને પીઠપર નાંખવાનું બખ્તર; સાજ. લડાઇમાં જતાં શરીરના રક્ષણ માટે ઓઢાડવાનું બખ્તર અને સ્વારીમાં શણગાર તરીકે ઓઢાડવાનો રૂપેરી સોનેરી ઝૂલનો ઓઢો તે પાખર; સાજ; સામાન; ઢળી વગેરે. ઉ૦ ઘોડે પાખર માંડિયાં. ઝૂલ; ઓઢો; હાથી ઘોડાનો શણગાર.

પાખરવું, ક્રિ૦ સ૦ ઘોડાને બખ્તર ચઢાવવું; હાથી ઘોડાને સૈન્યમાં લઇ જવા તૈયાર કરવા. (૨) પલાણ-સ્વારીને માટે સોનેરી ઝૂલના ઓઢા અને સાજ નાંખી ઘોડાને તૈયાર કરવો; સાજ-સામાન નાંખવો; સ્વારીને માટે ઘોડો તૈયાર કરવો. હાથી ઘોડાને શણગારવા. ઉ૦ પાણીપંથાને પાખરિયા, ઉજ્વળ જેની કાયરે. રાતો ઘોડો રણ પાખર્યો, શ્વેત દિસે શણગાર જોને પાખરીઓ તોખાર-સામળ.

પાખંડ, (સં. पाखंड) જોનાર સાંભળનારને ખરૂં લાગે એવો દેખાવ કરવો તે; ઢોંગ; ખરૂં નહિ પણ કૃત્રિમ ધાંધલ તે; બનાવટી જુઠાણું; ખોટું શેવું; ખોટું બોલવું; ને ખોટો દેખાવ કરી બીજા પ્રેક્ષકો-જોનારાઓને ખરા જેવું લાગે એવું ધતિંગ કરવું તે; દંભ; ફુતવો.

પાખંડી, વિ૦ ઢોંગી; ફુતવાખોર; દંભી. (૨) નાસ્તિક; ડોળી; ઢોંગી.

પાખાડો, પું૦ રાસડો; નિંદાની બાંગકવિતા. ઉ૦ ભુંડો જે પાખાડા ચઢે, ભુંડો જે વણ વાંકે લડે. સામળ.

પાખા, અ૦ પાખે; સિવાય; વગર. ઉ૦ વ્યાકુળ થઇ છું પ્રીતમ પાખી, કળ ન પડે ક્ષણું રે લોલ, દયારામ.

પાખું, વિ૦ આછું; ઓછું; વિરલ; છુટુંછુટું; નહિઘટ્ટ. (૨) અ૦ પાસે.

પાખે, અ૦ પાખી; સિવાય; વગર. ઉ૦ જળ પાખે જેમ પાછલી.

પાખો, પું૦ કંટેવાળો.

પાગ, ન૦ પગ; પાય; પદ.

પાગઠું, ન૦ પગ મૂકવાનું સ્થાન; પાદપીઠ; સ્ટુલ; પગથિયું. (૨) ઘોડાના સાજની બન્ને બાજુએ પગ રાખવાનું હોય છે તે; પેંગડું; પાવડિયું. ઉ૦ પાગઠડે પગ દેઈ ચઢોરે જિયાવર. સ્ત્રીગીત. (૩) ઓપટીને વખતે જઇને ઉભું રહેવાય એવું જે અવલંબન-સ્થાન તે; આશ્રય સ્થાન; ઓળખાણ; મદદ, પક્ષ કરે એવા માણસનું ઓળખાણ તે.:-એને સારાં પાગઠાં છે એટલે આ વખતે મદદ મળશે.

પાગડું, ન૦ ઘોડાપર બેસનારના પગ જેમાં રહે છે તે; પેંગડું; પાવડું; પાગઠું.

પાગર, ન૦ વહાણનો આગલી કે પાછલી તરફનો ખીલો કે અંકોડો તે; કાંઈ વસ્તુ ખસરડી જવાને સુકાનવાળી બાજુએ

બાંધવાનું સ્થાન.:–જોખમાયેલી સ્ટિમરને પાગરે બાંધીને લઇ ગયા.

પાગરણુ, ન૦ પથારી; પાથરવાનો સામાન; બિસ્તરો; જેમાં સેતરંજી, નાનું ગાદલું, ઓસીકું ને રજાઈ વગેરે હોય તે. (૨) સાહિત્ય; જુદી જુદી અમુક વસ્તુઓ. (૩) શણગાર; અલંકાર વગેરે તે.

પાગલ, વિ૦ પોલું; પોકળ. (૨) ગાંડું; ઘેલું. પાગલદાણા=પોકળદાણાનું સ્ત્રીઓને પહેરવાનું ઘરેણું.

પાગલાગણું, ન૦ પગેલાગણું; પગે લાગવું તે; નમન; પગેપરણું. (૨) નવી વહુએ સાસુ વગેરે વડીલોને પગે લાગતાં ધરવાનું નજરાણું; બક્ષીસ.

પાગા, સ્ત્રી૦ પાયગા; ઘોડેસ્વાર લશ્કરની ટુકડી. (૨) લશ્કરી ઘોડાઓ રાખવાનો તબેલો.

પાગિયો, પું૦ ઉપાડવામાં–કોઇ કામ કરવામાં ઉશ્કેરનારો અને તેમાં સામેલ રહી કામ કરનારો; સાથી; ભાગિયો; પડખે રહેનારો મિત્ર–સહાયક તે. (૨) ખેપ કરનારો. (૩) ચીપ બેસાડવાની ફુદડીવાળી રેખ; તારણિયો.

પાઘ, સ્ત્રી૦ પાઘડી; શિરોભૂષણ.

પાઘડી, સ્ત્રી૦ માથે બાંધવાનું કસબી છેડાઓવાળું પને ટુંકું પણ લંબાણે ઘણું એવું ઝીણા અને આછા પોતનું કપડું. (૨) માથે પહેરવાને લાંબા ટુંકા પનાના કપડાનો વિંટાળીને બનાવેલો અમુક ઘાટ –આકાર તે; શિરોભૂષણ; માથે ઘાલવાને બનાવેલો કપડાનો વિંટો–ઘાટ. પાઘડીઓ તરેહ તરેહ ઘાટની બંધાય છે:–ગુજરાતી દક્ષિણી; કચ્છી; મુસલમાની વગેરે. ગુજરાત અને દક્ષિણમાં પુરૂષોનો મોટો ભાગ પાઘડીઓ પહેરે છે. ખોખું. પારસીની પાઘડી ખોખું કહેવાય છે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાઘડી ઉતારવી=પગે લાગવું; માફી માગવી; કરગરવું; આજીજી કરવી. (૨) આબરૂ ગુમાવવી; છેતરાવું. પાઘડી ફેરવવી=ફેરવી બોલવું; નામુકરર જવું; દેવાળું કાઢવું. પાઘડી બંધાવવી=બક્ષીસ આપવી; સરપાવ આપવો; પોષાક દેવો; શાબાશી આપવી; તારીફ કરવી. (૨) શોક મુકાવવો. કહે૦ પાઘડીનો વળ છેડે નીકળે= જે તે ગુંચવાડો છેડે–પરિણામે પતી જાય; અંતે નિકાલ આવે. રૂ૦ પ્ર૦ પાઘડીપનો= પહોળાણે કમ અને લંબાણે ઘણું એમ.:– ભરૂચ પાઘડીપને વસેલું છે. બે હાથે પાઘડીઝાલીને હિંડવું=ઉતાવળિયા નહિ થતાં વહેવારૂ રીતે ધીરેથી કામ કરવું; સીધે રસ્તે સંભાળીને ચાલવું. પાઘડી પહેર્યે મોટીડો ન થવાય? પાઘડી પહેરવાથી મોટા થવાતું નથી પણ ઉમ્મર, સમજ અને ચારિત્રથી મોટા થવાય છે.

પાઘડું, ન૦ જેમ તેમ વિંટાળેલી પાઘડી. (તુચ્છકારમાં બોલાય છે.)

પાચ, ન૦ ગડગુમડમાંથી નીકળતી જાડી ધોળી બેરંગી રસી; પરૂ.

પાચક, વિ૦ પચાવનારૂં, પચવે એવું (૨) પું૦ રસોઇયો.

પાચન, ન૦ પચવું–પચાવવું તે; પચીજવું તે. (૨) પચાવવાની શક્તિ તે.

પાછટવું, જુ૦ પછાડવું.

પાછલું, વિ૦ નહિ આગલું; પછવાડેનું; પાછળનું; પુંઠનું; (૨) ગુદસ્ત; ગયું; પૂર્વનું; પહેલાંનું. (૩) છેલ્લું.

પાછળ, અ૦ પુંઠે; પછવાડે.

પાછું, વિ૦ અસલ આવ્યાની બાજુ તરફનું; પુંઠ તરફનું; પાછલું; નહિ આગલું. (૨) અ૦ ફરીથી; બીજીવાર; વળી. (૩) જે તરફથી આવ્યું હોય તે બાજુએ; પુંઠે; પછવાડે. રૂ૦ પ્ર૦ પાછી પાની નહિ

કાઢવી=નહિ કચાશ રાખવી. જેટલો લાભ લેવાય તેટલો લેવો, બાકી રાખવું નહિ એમ; નહિ પાછા પડવું તે; મચ્યા રહેવું. પાછું વાળીને જોવું=શું થશે તેનો વિચાર રાખવો નહિ તે; પાછળ શું થાય છે અથવા થશે તેનો વિચાર કરવો નહિ તે; ભવિષ્ય વિચારવું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાછું વળવું=ઉલટી થવી; ખાધેલું અન્ન પાછું નીકળી જવું. [૨] આગળ નહિ વધતાં પાછાં અસલ સ્થાન તરફ આવવું.

પાછોટિયું, ન૦ ગાડાના પાછલા ભાગમાં પાંજરીને છેડે જે બારણા જેવું પાટિયું રાખવામાં આવે છે તે; પાછલો આંતરો; પાછગનું જે તે. (૨) પાછલું–કપડાની અંદરનું ખીસું તે.

પાછોતરૂં, વિ૦ મોસમના પાછલા ભાગનું.:–પાછોતરો વરસાદ. પાછોતરૂં વાવેતર.

પાછોવાડિયાં, વિ૦ પાછલા ભાગનાં.

પાજ, સ્ત્રી૦ પાળ; પૂલ; સેતુ. (૨) [**ફા. પ્યાજ**] કાંદાના પડોની વચમાં જેવું નાજુક ઝીણું પડ હોય છે એવા નાજુક ઝીણા પોતાનું રેશમી કપડું તે.

પાજણી, સ્ત્રી૦ ટેવ; આદત. (૨) સૂતરને ચીવટ અને કડક કરવા માટે પાવાની કાંજી તે.

પાજી, વિ૦ કંજુસ; બખીલ. (૨) નીચ વૃત્તિનું; નજીસ; હલકું, અત્યંત નીચ તે. (૨) બદમાસ.

પાટ, સ્ત્રી૦ (**સં. पट्टम्**) ખાટલાના જેવું પણ ઉપર પાટિયાં જડીને બનાવેલું બેસવાનું મોટું ચોકઠું; મોટી પહોળી પાટલી; બાંક; બાંકડો. (૨) પાટિયાનું સુશોભિત આસન–બેઠક તે; સિંહાસન; ગાદી.:–રાજપાટ; (૩) જમણવાર વખતે જમણવાર કરનારને માન આપવા આવતા નાતીલા અને બીજા ગૃહસ્થોને માટે કરવામાં આવતી બેઠક; બેઠકને લગતી ગોવણ તે.:–શહેર ચોરાસી કરી ત્યારે સો શેઠિયા પાટે આવ્યા હતા. (૪) કપડાનું થાન; તાકો; લાંબો ને લાંબો કપડાનો મોટો કકડો તે; ફાળ; બહુ લાંબા થાનમાંનું એકાદ ગડીનું પટ. (૫) ટુંકા પનાનું થાન; તાકો; અમુક માપનાં અમુક સંખ્યા જેટલાં કપડાં તૈયાર થાય એટલા પટનું કપડું તે.:–ઘાઘરાપાટ. (૬) ધોળું જાડપોતું કપડું.:–માદરપાટ. (૭) અધરણી વાળી સ્ત્રીને પહેરવાનું કપડું. (૮) ઓળાઓળ કપડાના ફાળ પાથરવા તે; પથરણા તરીકે જમીન ઉપર પાથરવાનું તે; પથરણા તરીકે જમીન ઉપર પાથરવાનાં લાંબા પટ–સાલ્લા તે.:–પાટ પાથરી તે પર ધેણુને ચલાવી લઇ જવી જોઇએ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાટ બેસવું–સભ્ય થઇ ઉંચા અધિકારપર બેસવું; મૌન ધારણ કરી આડંબરથી બેસવું.:–સો ઉંદર મારી મીનીબાઇ પાટ બેઠાં. રાજગાદીપર બેસવું; સિંહાસનપર બેસવું; ઉચ્ચાસને બેસવું. ઉ૦ એં આવી વત્સ, કુરુનંદન! ભાગ્યશાળી; પાટે બિરાજ અમને ગુરૂતુલ્ય માની.

પાટડી, સ્ત્રી૦ જાડો પહોળો ને મજબુત લાંબો લાકડાનો કકડો; ભારવટિયો. રૂ૦ પ્ર૦ પાટડી જેવું–વિશાળ છાતી અને મજબુત બાંધાનું.:–પાટડી જેવી જીવાનજોધ વહુ જોતજોતામાં ફાટી પડી.

પાટડો, પું૦ જેની ઉપર પીઢો જડાય છે તે; ભારવટિયો.

પાટનગર, ન૦ રાજધાનીનું શહેર; જ્યાં રાજા રહેતો હોય તે શહેર; મુખ્ય શહેર.

પાટલ, પું૦ [સં.] એક જાતનું ફૂલઝાડ. (૨) વિ૦ લાલ; ગુલાબી.

પાટલાઘો, સ્ત્રી૦ પહોળા ચપટા શરીરની મોટી ઘો તે. બે જાતની ઘોમાં એક

પાટલાઘો અને બીજી ચંદનઘો અથવા ઉડણઘો કહેવાય છે.

પાટલાસાસુ, સ્ત્રી૦ મોટી સાળી.

પાટલી, સ્ત્રી૦ લાંબી સાંકડી પાટ; બાંક.:-શાળામાં છોકરાઓને બેસવાની પાટલીઓ નથી. (૨) નાનો પાટલો. (૩) રેલના ડબામાં ઉતારૂઓને બેસવાનું પાટિયું તે. (૪) ઘોડાગાડીની આગળ હાંકનારને બેસવાની પાટિયાની બેઠક તે. (૫) પગનો પંજો; ઘુંટીથી આંગળા લગીનો પગનો ચપટો અવયવ તે. ઉ૦ લાવ લાવ હું અળતો લગાડું, પોથીમાં પલાળીરે, તારી નાજુક પગની પાટલીએ ને પાનીએ પ્યારીરે. (૬) સ્ત્રીઓને હાથે પહેરવાનું ચપટું ઘુઘરિયાળું ઘરેણું; ચપટી સોનાની બંગડી તે. (૭) કમ્મરે પહેરેલા લાંબા કપડાની સાંકડી ગેડનાં પડ તે.:-પાટલી બોસ. (૮) ગેડ; સાંકડી નાજુક ગેડ તે.:-પાટલી વાળીને નિચોવવું; પાટલી વાળીને રંગવું.

પાટલો, પું૦ ભોંયથી બે ત્રણ આંગળ ઉંચું રહે એવું પાટિયાનું આસન; પાટિયાની બેઠક. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાટલો કરવો=પાટલે બેસાડીને દક્ષિણા બક્ષીસ વગેરે આપવાં; સત્કાર કરવો; પહેરામણી આપવી. પાટલો ગોઠવો=અનુકૂળ પડવું; બંધ બેસતું આવવું; ગમવું; કરાર વળવો.:-એની સાથે ક્યારે પાટલો ગોઠે છે. પાટલો પડવો=ફતેહ મળવી; અનુકૂળ પડવું; યોગ્યતા પર જઇ બેસવાનું થવું. ત્યાં એનો પાટલો પડશે. વગ ચાલવી, શેહ પડવી. ત્યાં કોઇનો પાટલો પડે એમ નથી. પાટલો ફરવો=નહિ ચાલવું; જરૂર પડવી; કામ નહિ ચાલવું.:-એના વગર પાટલો નહિ ફરે.

પાટવ, ન૦ (સં.) ચંચળાઇ; ચાલાકી. (૨) આતુરાઇ; કુશળતા; તેજી.

પાટવણુ, સ્ત્રી૦ પાટવી પુત્રની વહુ; મોટી વહુ તે.

પાટવીકુંવર, પું૦ રાજાનો વડો કુંવર તે; જેને ગાદી મળવાની હોય તે કુંવર; યુવરાજ.

પાટિયાં, ન૦ ભાત પાડેલાં નાનાં નાનાં પતરાંને એક સાથે ગાંઠીને બનાવેલું સ્ત્રીઓને ગળે પહેરવાનું એક ઘરેણું; તુસી.:-તુસીપાટિયાં.

પાટિયું, ન૦ લાકડાને વહેરીને પાડેલાં પાતળાં પડમાંનું દરેક પડ તે; લાંબો ઘણો પહોળો થોડો અને પાતળો આંગળ અદ આંગળનો લાકડાનો કકડો તે. (૨) સાધારણ લંબાઇનો પાતળો લાકડાનો કકડો.:-સેવોનું પાટિયું. નામ ઠામ લખેલો લાકડાના પડનો કકડો તે. નામનું પાટિયું. (૨) પાંસળું; છાતીની પેટીપરના હાડકાં તે-પાટિયાં.:-પાટિયાં દેવાવાં=છાતી બેસી જવી; હબકી જવું; હારી ત્રાસી જવું. પાટિયાં રંગાઇ જવાં=ખૂબ માર પડવો; હાડકાં રંગાઇ જવાં; કચરાવું-પછડાવું; દેવામાં-ખોટમાં આવી પડવું; ઝપટાઇ જવું. પાટિયાં=હાંલ્લાં. પાટિયાં માંજવા=ખાઇપી એઠવાડ કાઢી કરીને પરવારવું; ખાવાનું ખાઇ પી તેને લગતું કામકાજ આટોપી લેવું તે; ફલામુકામ કરવું.

પાટિયો, પું૦ પહોળા મોંનો માટીનો ઘડો-ઘાટ. (૩) દહિં મેળવવાનું છછરૂં શકોરૂં.:-દહિંનો પાટિયો; ગોરસું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાટિયો કલ્પવો=મુએલાં પાછળ અમુક વિધિ કરી માટીનો પહોળા મોંનો ઘડો ને ફળાદિકનું દાન આપવું તે; ઘરો વાળવી.

પાટી, સ્ત્રી૦ નાનું પાતળું પાટિયું કે જે ખડી લગાડી ધૂળ નાંખીને નાનાં બાળક લખવાના કામમાં લે છે તે. વેપારીઓ એની ઉપર રોજનો કાચો હિસાબ પણ લખે છે. (૨) સૂતરની બે આંગળ પનાની ખૂબ

લાંબી વણાટની પટી:-ખાટલાની પાટી. (૩) પા આંગળની વણેલી કે ગુંથેલી પટી; નાડું. (૪) ટોપલી; સુંલ્લો.:-પાટીવાળો=ટોપલી સાથે રાખી મજુરી કરનારો. (મુંબાઇમાં) પાટીવાળો=મજુર. (૫) મંડળી; ટોળી; ટુકડી:-પોલિસપાટી. પાર્ટી. (૬) એક એકને લગતાં ખેતરોની જમીનની હારો તે; લંબાણે ખેતીની જમીનના ટુકડા તે. (૭) ચપટ-સપાટ કરી નાંખવું તે.:-પાટીવાળી નાંખી=સાફ કરી નાંખ્યું. પાટીવાળવી=ધૂળધાણી કરવું. રૂ૦ પ્ર૦ પાટીપર ધૂળ નાંખવી=ભણવું; લખતાં વાચતાં શીખવું.:-એણે પાટીપર ધૂળજ ક્યારે નાંખી છે? અર્થાત્ ક્યારે ભણ્યો છે?

પાટીગણિત, ન૦ અંકગણિત; સંખ્યાના આંકડાઓથી ગુણવા ભાગવા વગેરે ગણતરી કરવાની રીત તે. (બીજગણિત નહિ.)

પાટીદાર, પું૦ ખેતરોની હારની હાર, અર્થાત્ એકએકને શેઢે એકલત્તે ઘણી જમીન જેના તાબામાં હોય તે જમીનદાર; ખેતરવાળો. (૨) ખેડુત; ખેતી કરનારો તે. (૩) ખેતી કરનારી એક ઉચ્ચ વર્ણ; કણબી. પાટીદાર=જમીનનો માલીક અને કણબી=ખેડુત-જમીનને ખેડનાર વાવનાર, અને પાટીદારને સાંથ દેનાર. (માલીક-ગામ ધણી નહિ.) પાટીદાર અથવા કણબીના ત્રણ તફા છે. લેઉઆ, કૈડવા ને આંજણા.

પાટીર, ન૦ [સં] ચંદનવૃક્ષ અને તેનું લાકડું; સુખડ. (૨) ખેતર.

પાટુ, સ્ત્રી૦ પગની હડફટ; પગથી આઘાત કરવો તે; લાત. દુઝણાં ઢોરની પાટુ. ઘોડા ગધેડાની હડફટ લાત કહેવાય છે. ગડદાપાટુ=હાથ અને પગે કરીને માર મારવો તે. કહે૦ દાઝ્યાપર ડામ ને પડતા પર પાટુ=પડેલા ઉપર પ્રહાર કરવો તે; દુ:ખીને દુ:ખ દેવું તે. દુઝણી ભેંશની પાટુ સૈ ખાય=લાભને અંગે સૌ કોઈ થોડું ઘણું દુ:ખ વેઠી લે; લાભ હોય ત્યારે દુ:ખ કે તિરસ્કારને કોઇ લેખામાં ગણે નહિ.

પાટુડી, સ્ત્રી૦ નાનું મટકું; માટીનું હાંલ્લું. (૨) ઘી ચોપડ રાખવાનું અથવા દહિં જમાવવાનું માટીનું વાસણ.

પાટુડું, ન૦ પાટુડી.

પાટો, પું૦ પહોળાઇ કરતાં લંબાઇમાં વધારે હોય એવો લોઢાનો, ચામડાનો કે લુગડાનો ચીચરવટો; ચપટો લાંબો કકડો. (૨) લુગડાની ચિંદરડી; ઘા વગેરે ઉપર બાંધવાનું સાંકડું લાંબું લુગડું.:-આંખનો પાટો. (૩) પાતળો સાંકડો લાંબો લોઢાનો પટો:-રેલનો પાટો. (૪) લોઢાનો ગોળ વિંટલો. ગાડીના પૈડાનો પાટો. (૫) ગમવું-ગોઠવું તે; રાશ; અનુકૂળતા:-પતિ પત્નીને પાટો ગોઠતો નથી. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાટો ગોઠવો=અનુકૂળ પડવું; રાશ આવવી; એક બીજાને એક બીજા સાથે સહેવું-વસવું ગમવું તે; સારી રીતે મળતાવશેકે નીભવું-ચાલવું તે.

પાટોડી, સ્ત્રી૦ પાટુડી. (૨) છાશમાં ચણાનો લોટ ઉકાળીને કરેલાં ઢોકળાં.

પાટોપાટ, અ૦ એક એકની જોડાજોડ સાથે; હારોહાર; પરંપરા-સળંગ; એક બાજુ તરફનું ઓળાઓળ ચાલુ એમ.:-પાટોપાટ સળગવું.

પાઠ, પું૦ [સં.] નક્કી કરેલું મોઢે ભણવાનું-તૈયાર કરવાનું તે. (૨) સ્તુતિઓનું વાચન; દેવનું ભજન; દેવદેવીની સ્તુતિનું પારાયણ કરવું તે; વેદ, અને બીજાં પવિત્ર ધાર્મિક પુસ્તક વંચાવવાં તે. (૩) શિક્ષા; બોધ; નસિયત.:-એને તમે સારો પાઠ આપ્યો=નસિયત આપી. રૂ૦ પ્ર૦ પાઠે કરવું=મોઢે કરવું. પાઠશક્તિ=કોઇ બાબત પાઠે રાખવાની શક્તિ તે; યાદદાસ્ત.

પાઠક, પું૦ [સં.] વેદનો પાઠ કરનારો; વેદિયો.

પાઠપૂજા, સ્ત્રી૦ દેવસ્તુતિ અને દેવસેવા વગેરે બ્રાહ્મણનું નિત્યકર્મ તે.

પાઠવવું, ક્રિ૦ સ૦ મોકલવું; ભેજવું. રવાના કરવું.

પાઠશાળા, સ્ત્રી૦ [સં.] ભાષા અને શાસ્ત્ર વગેરે ઉચ્ચ વિષયો શીખવવાની નિશાળ; શાળા.

પાઠાફેર, વિ૦ સહેજસાજ ફેર હોય એવું; થોડા ફેરવાળું; બરોબર મળતું ન હોય એવું. માલ પાઠાફેર લાગવાથી લીધો નહિ; નમુનાથી-અસલથી સહેજ ફેર હોય એવું.

પાઠાંતર, ન૦ અસલ પાઠ-પદથી જુદું પદ તે; રચનામાં ફેરફાર હોવો તે; ભળતું જ પદ તે. બીજું-વાક્ય-પદ કે વાંચન તે.

પાઠી, વિ૦ [સં.] પાઠ કરનાર; જે વેદાદિકનો પાઠ કરતો હોય તે. (૨) અભ્યાસી:-વેદપાઠી.

પાઠું, ન૦ પીઠ ઉપરનું ગડ; માંસપાક. આ જાતનો માંસ પાક ઝટ મટતો નથી અને ઘણીવાર એને લીધે મનુષ્યનું મરણ થાય છે. (૨) કુવામાંથી માટી અને કચરો કાઢવાની ટોપલી. (૩) પીલી રસ કાઢી લીધેલો શેલડીનો કુચો:-ગોળના તાવડા તળે પાઠાં બાળવામાં આવે છે. (૪) પાતળું લાંબું પાંદડું.

પાડ, પું૦ ઉપકાર; આભાર; એહસાન. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાડ માનવો=આભાર માનવો. પાડ ચઢાવવો=ઉપકૃત કરવું:-ઘડો ચઢાવો તો તમારો પાડ.

પાડપડોસ, પું૦ પાસે પાસે જે વાસ-વસ્તી હોય તે; પાસે પાસેના ઘરનાં જે રહેવાસીઓ તે; આસપાસનો વાસ તે.

પાડવું, ક્રિ૦ સ૦ [સં. પત્] પડે તેમ કરવું; ભોંય નાંખવું, નીચે આવે એમ કરવું; ગેરવવું; ખરાવવું:-કેરી અને બોર પાડવાં; પાન પાડવાં. (૨) હરાવવું; પરાજિત કરવું; મારી નાંખવું:-તેણે શત્રુને પાડ્યો. (૩) આકાર ચિહ્ન, સ્વરૂપ આલેખવું; કોતરવું; લખવું:-છબિ પાડવી. આ કાગળમાં તમે બે અક્ષર પાડો. ક્રિ૦ પ્ર૦ વાટ પાડવી=લુંટ ચલાવવી; ધાડ પાડવી; લુંટી લેવું. રસ્તો પાડવો=માર્ગ કરવો; અમુક રીતે વર્તવાનું બીજાઓને બતાવવું-શીખવવું તે. શિરસ્તો પાડવો=અમુક રીતે થાય-થયા કરે એમ કરી આપવું; ટેવ પાડવી. ખાતર પાડવું=ભિંત કોચીને ચોરી કરવી. કામ પાડવું=કામને લીધે અનુભવ થવો; સંગ પ્રસંગમાં આવવું:-એની સાથે કામ પાડી જુઓ પછી વાત.

પાડસી, સ્ત્રી૦ ફટાકી; પતરાજ.

પાડાખાર, પું૦ પાડાઓ વચ્ચે જેવો અંટસ -વેર હોય છે તેવું આકરૂં વેર તે; પાકો અંટસ. એક બીજાને જોતાંજ વેરનો ભડકો સળગી ઉઠે એવો જે કારી અંટસ તે. કોઇ વાતે અને કોઇ પણ રીતે જરાએ બને નહિ એવો વેરભાવ.

પાડાપાડોસ, જુ૦ પાડાપડોસ.

પાડાપાડોસી, જુ૦ પાડપડોસી; નજીક નજીકના રહેવાસીઓ તે.

પાડી, સ્ત્રી૦ ભેંશનું માદા બચ્ચું; નાની ભેંશ. કહે૦ લાડી પાડીનાં નિવડે વખાણ.=વહુ અને પાડી જ્યારે મોટાં થાય અને સારાં નીકળે ત્યારે ખરૂં. જાગતાની પાડી ને ઉંઘતાનો પાડો=સાવધાન હોય તે લાભ મેળવી જાય અને અસાવધાન-આળસુને ગેરલાભ થાય.

પાડીલું, વિ૦ પાડ-ઉપકાર થયો, એમ સમજે

એવું; ગુણજ્ઞ; ગુણ સમજે એવું. (૨) ઉપકારમાં હોય એવું.

પાડું, ન૦ ભેંશનું બચ્ચું.

પાડુવા, વિ૦ નબળા; કમજોર; અશક્ત. (૨) દુષ્ટ; નઠારા.

પાડો, પું૦ ભેંશનો નર; મહિષ. (૨) મહોલ્લો; પોળ.:–પોળપાડો. (૩) ઘડિયો; ઘડો; કોઠો; પાઠ.:–તેરાનો પાડો. પાડો આવડતો હોય તો બોલ. (૪) રૂઢિ; રીત. રૂ૦ પ્ર૦ પાડા મુંડવા=નવરા-નકામા બેસી રહેવું ને ટાયલાં કરવાં.

પાડોવાડિયું, વિ૦ પાસેનું; નજીકનું.

પાડોશ, જુ૦ પડોસ.

પાડોશણ, સ્ત્રી૦ પાસેના ઘરમાં રહેનારી સ્ત્રી; પડોસમાં રહેનારો બૈરી તે.

પાડોશી, પું૦ પડોસમાં રહેનાર તે. ઉ૦ આડોસીપાડોશી રે, ભષે મહેણાં મારે.

પાણ, સ્ત્રી૦ ચતુર્થાંશ; ચોથિયું; ચોથો ભાગ. (૨) ચોથો ભાગ દેખાડનારી 'કાના' જેવી ઉભી લીટી.:—લાખની પાણ. આણ પાણના હિસાબ. (૨) ખેતરને પાણી પાવું તે; પાન; પાણીનું સિંચન.:–બે ત્રણ પાણે હવે ડાંગેર તૈયાર થઇ જશે. (૩) પહાણ; પથરો.

પાણકો, પું૦ પાણી પાનારો.

પાણકોરું, ન૦ જેને ઝટ પાણી લાગે નહિ એવું કપડું; પાણી પડે અને ખરી જાય એવું કપડું. (૨) ગજિયાની જાતનું કપડું.

પાણતી, પું૦ ખેતરમાં પાણી પાનારો; પાણેતી.

પાણિ, પું૦ [સં.] હાથ; કર.:–ચક્રપાણિ.

પાણિગ્રહણ, ન૦ [સં.] લગ્ન; પરણવું તે; હાથ ઝાલવો તે.

પાણિનિ, પું૦ એક મુનિ. આ મુનિ મોટા વૈયાકરણી હતા. તેમણે સંસ્કૃત ભાષાનું સંપૂર્ણ વ્યાકરણ બનાવેલું છે, તે અષ્ટાધ્યાયી-પાણિનિ સૂત્ર કહેવાય છે.

પાણિયારી, સ્ત્રી૦ પાણી ભરનારી સ્ત્રી; પનીહારી. (૨) નાનું પાણિયારું; ચોકડી ઉપર એક બે ખામણાંવાળી પાણીની માટલી વગેરે મૂકવાની ગોઠવણ તે; પાણીવાસણ મૂકવાનો નાનો પથ્થર.

પાણિયારું ન૦ પાણી અથવા પાણી ભરેલાં બેઢાં માટલાં વગેરે રાખવાની ઘરમાંની ખાસ ઓરડી અથવા ચોકડી વગેરે સાથે બાંધેલી છોબંધ જગા; પાણી રાખવાની જગા તે પાણિયારું. કહે૦ પાણિયારાનો મુનસફ=ઘરકુકડો માણસ; ઘરમાં બેસીને ફડાકા મારનારો, બહાર જેનાથી કંઈ બોલાતું હોય નહિ એવો.

પાણિયું, વિ૦ પાણીવાળું.:–પાણિયું નાળિયેર. (૨) પાણી વાળનારું (ખેતર–ક્યારામાં.)

પાણી, ન૦ [સં. पानीय.] પીવાના ઉપયોગમાં આવતો જીવનના આધાર રૂપ સ્વાદ અને રંગરહિત એક પ્રવાહી પદાર્થ; ઉદક; જળ; સલિલ; પાંચ તત્ત્વોમાંનું અતિ અગત્યનું એક તત્ત્વ. (૨) લાવણ્ય; લખલખાટ; તેજ; નૂર.:–મોતી–હીરાનું પાણી. (૩) શૌર્ય; જુસ્સો; તેજી; દમ.:–પાણીદાર. (૪) ટેક; વટ; સાખ. (૫) આબરૂ; યશ; માન. (૬) બળ; જોર; શક્તિ. (૭) સોના રૂપાનો રસ; ઢાળ. (૮) ધાર–વાઢ. (૯) વીર્ય; ધાતુ. (૧૦) રૂપ; સ્વરૂપ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાણી ઉતરવું=ટાઢું પડવું. જુસ્સો જતો રહેવો; તેજ કમી થવું; સાખ–આબરૂ જતી રહેવી. મહેનત પડવી. શ્રમ પહોંચવો. પાણી ઉતરાવવું=મહેનત કરાવવી; આગ્રહ કરાવવો; મુશ્કેલી પાડવી. પાણી કરવું=ઉડાડી દેવું; ગુમાવવું; ફના કરી નાંખવું. પાણી ચઢાવવું=ઉશ્કેરવું; ઉત્તેજિત કરવું. પાણી ચઢવું=જુસ્સો આવવો; શૂર ચઢવું; ઉશ્કેરાવું. પાણી છાંટવું=ઠંડું પાડવું; શાંત કરવું; લડાઇ–ઝગડાને વધતાં અટકાવવો.

પાણી છૂટવું=ખટાશ વગેરે જોવાથી અને ખોરાકની સોડમથી મોંમાં લાલા આવવી; ખાવાની ભાવના થવી; મન થવું; ભાવથી દ્રવવું. પરસેવો વળવો. પાણી જવું–ભરવાજવું; પાણી ભરી લાવવાને માટે જવું. પાણી પાણી કરવું=ઢીલું કરી નાંખવું; નરમ કરવું; ગદ્દગદ્દ કરી નાંખવું. પોતાના મતને મળતું કરી નાંખવું; શાંત પાડી ખુશી કરી દેવું; થકવવું. પાણીપાણી થઈ જવું=થાકથી નવાઈ જવું; પરસેવો વળી જવો; નરમ થઇ જવું; ઓગળી જવું. પાય તેટલું પાણી પીવું=બીજો માણસ કરાવે તેમ કરવું; બીજો કહે તેમ બોલવું કરવું વગેરે તે. પાણી પાવા જવું=મરી જવું; પાછળ જવું. પાણી પાવું=લોઢાના હથિયારની ધાર કડક થવા માટે તેને ઉનું કરી પાણીમાં બોળવું; તીક્ષ્ણતા આણવી. પાણી ફરવું=રદ જવું; બરબાદ થવું. પાણી ફેરવવું=ધૂળધાણી કરી નાંખવું; બગાડી નાંખવું. પાણી ભરવું=બીજાની સરખામણીમાં કંઈ વિશાતમાં નહિ હોવું; ઝખ મારવી; નહિ ચાલવું; ગણતરીમાં નહિ ગણાવું. પાણી ભરાવવું=બીજા કરતાં સારાં હોવું; બીજાને તુચ્છ જેવો ગણાવવો. મોટા કહેવાવું; ઉતારી પાડવું. પાણી મરવું=પડતું કે આવતું પાણી વહી નહિ જતાં એકાદ ઠેકાણે પચવું; અંદર ઉતરવું તે.:–ઝીણો વરસાદ આવે ત્યારે જમીનમાં પાણી મરે. ચુનાનું પાણી ભિંતમાં મરે છે. મળી જવું; લોભ મોહાદિકથી પક્ષપાત થવો; પ્રેમ લાગવો; ફાવી જવાવું; લાંચ રૂશવત પહોંચવી; લાગવગ લાગવી. પાણી મૂકવું=પ્રતિજ્ઞા લેવી; નિયમ કરવો; પણ લેવું; તજી દેવું; અમુક રીતે નહિ કરવું એવું પણ લેવું; છોડી દેવું. પાણી લાગવું=હવા પાણીની તંદુરસ્તી ઉપર ખરાબ અસર થવી; પાણી વિકાર થવો. પાણી બદલવું=સ્થલાંતર કરવું. પાણીને મૂલે જવું=સસ્તામાં વેચાઇ જવું; જૂજ કિમ્મતે વેચાવું. પાણીથી પાતળા કરી નાખવું=છેક્જ ઉતારી પાડવું; શરમિંદું કરી નાંખવું; હલકું પાડવું; માન ભંગ કરવું. પાણી લેવું=આબરૂ લેવી; સાખ તોડવી; માનભ્રષ્ટ કરવું. પાણીથી પણ પાતળા થવું=બહુ કંજુસાઇ કરવી. બહુ નરમ થઇ–વિવેકથી વર્તવું. શરમાઇ જવું. પાણીમાં બોળવું=રદ કરવું; નકામ કરવું. પાણીમાં મુઠીઓ ભરાવવી=ભરમમાં રમાડવું; ખાલી મહેનત આપવી; આશામાં રમાડવું. પાણીમાં ઉતારવું=જોખમમાં નાંખવું; એહસાન પહોંચાડવું. પાણી આવવું=પૂર આવવું; જોસ ચઢવો. લોહીનું પાણી કરવું=બહુ મહેનત લેવી; ખૂબ સમજાવું; માથાકુટ કરવી; જાત તોડીને મહેનત કરવી. પાણી ખોવું=સાખ–આબરૂ ખોવી. પાણી પાવું=સેવા ચાકરી કરવી; બરદાસ લેવી; સારવાર કરવી.:–ડોસા સમજે; આમ કરશો તો ઘરડપણમાં કોઇ પાણી પાશે નહિ. પાણી વલોવવું=ખાલી –નિરર્થક મહેનત કરવો. પાણીછલું કરવું=ઉતારી પાડવું; રડાવવું; શરમિંદું કરી નાખવું. માથે પાણી ઘાલવું=મોટા ને લાંબા મંદવાડમાંથી ઉઠવું. સુવાવડમાંથી ઉઠવું. પાંદડે પાણી પાવું=હેરાન કરવું; પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે બીજાને બળાત્કારે ચલાવવું; જુલમ કરવો. ૨૦ પ્ર૦ પાણીનો પરપોટો=ક્ષણભંગુર વસ્તુ; જોત જોતામાં થાય ને નાશ પામે એવું. ઉ૦ પાણીના પરપોટા શા, દેહની મમતા કશી ? પાણી=દેશ–સ્થાન શક્તિ–બળ બંધારણને સ્વભાવનું વલણ વગેરે તે.:–કાઠિયાવાડનું પાણી એનામાં નથી.

પાણીદાર, વિ૦ પાણીવાળું; તેજદાર. (૨) આકરૂં; કડક.

પાણીપત્રક, ન૦ તલાટીનું તે દફતર કે જેમાં ખેતર, તેમાંનાં ઝાડ, અને પાક વગેરેની નોંધ લેવાય છે.

પાણીપંથુ, વિ૦ પાણીના રેલાની પેઠે માર્ગ કરે-કાપે એવું; ઉતાવળે ચાલનારૂં. પાણી પંથો=પાણીની માફક ચાલનારો ઘોડો.

પાણીપોચું, વિ૦ પાણીથી પચપચું; જેમાં પાણીનો અંશ રહેલો હોય એવું; પાણીથી ગદગદું તે.

પાણીફેર, પું૦ પાણીબદલો; સ્થલાંતર કરવું તે; એક જાતનાં હવા પાણીમાંથી બીજી જાતનાં હવાપાણીવાળા ભાગમાં જઇ રહેવું તે. (આરોગ્ય સુધારવા):–અમે તો અહિં બે મહીના પાણીફેર માટે આવેલાં છીએ.

પાણીભરો, પું૦ પાણી ભરવાનું કામ કરનારો; જળધરિયો.

પાણો, પું૦ પત્થર; પાષાણ. (૨) ઠોઠ વિદ્યાર્થી.

પાત, પું૦ (સં. પત્) પડવું તે; પતન:–અશ્રુપાત.

પાતક, ન૦ (સં.) પાપ; દોષ; અનુતાપ; અન્યાય.

પાતકી, વિ૦ [સં.] પાપી; દોષી; અન્યાયી.

પાતર, સ્ત્રી૦ વેસ્યા; છિનાળ; અનીતિએ ચાલનારી ખરાબ સ્ત્રી. (૨) ખાટલામાં ચાર ચાર શેરની પાંતી તે.

પાતરવડિયાં, ન૦ અળવીનાં પાન અને તેનાં ભજિયાં તે.

પાતરાં, ન૦ અળવીના પાનનાં ભજિયાં.

પાતરી, સ્ત્રી૦ પાંદડાનો ભુકો તે. પાતળી નાની ચપટી કકડીઓ:–કડોળમાં પાતરી બહુ રહે છે. (૨) પતરી; કપોટી; પાતળી છાલ-પડ તે. (૩) લીલાં પાન-કેળપાનથી બાંધેલું પડીકું તે.:–ફૂલપાતરી.

પાતરૂં, ન૦ પાન; પાંદડું; દલ.

પાતળ, સ્ત્રી૦ પાતળું અને ઝીણું સ્ત્રીઓને પહેરવાનું કપડું-દખણીમાં. ગવન; સાલ્લો. (૨) વિ૦ પાતળું; નહિ જાડું તે.:–પાતળપેટી.

પાતળપેટી, સ્ત્રી૦ પાતળા પેટવાળી; તનૂદરી; મંદોદરી; પાતળા નાજુક પેટવાળી સ્ત્રી.

પાતળિયો, પું૦ સ્થૂલ નહિ પણ સમભાગ ખીલેલા બાંધે ઉંચો ને રૂપાળો પુરૂષ.

પાતળું, [સં. પ્રતનુ] દળ-જાડાશ ન હોય એવું; અસ્થૂલ; નહિઘટ્ટ-ભરેલું એવું; ઝીણું; સૂક્ષ્મ; જાડાથી ઉલટું; સુકાઇ ગયેલું, કૃશ; બારીક; પાંખું; આછું.

પાતાળ, ન૦ [સં] પૃથ્વીની તળેનો કલ્પિત પ્રદેશ; નીચલો પ્રદેશ; અધો લોક; નાગ લોક. પુરાણની રીતે આકાશ, પૃથ્વી ને પાતાળ. એ ત્રણ લોક કહેવાય છે. (૨) ઉંડો ખાડો-કુવો તે. પાતાળ પાણી=પૃથ્વીના બહુ ઉંડા ભાગમાં રહેલું પાણી તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાતાળ ફોડવું=પૃથ્વીની અંદરનું ખૂબ ઉંડું તળ ફોડીને પાણી કાઢવું તે. મહા મુશ્કેલ કામ કરવું તે. પાતાળનાં પુતળાં હલાવવાં=બહુ મુશ્કેલ કામ પણ ધીરજથી કોઇ જાણે નહિ એમ પાર પાડવું; ગૂઢ હૃદયનું પણ મુશ્કેલમાં મુશ્કેલ અને ન મનાય એવું કામ પણ બજાવે એવા માણસને માટે આમ કહેવાય છે. ઉંડા ને કાબેલ મનનું; છુપાં ને ન સમજાય એવાં કાવતરાં કરી જાણનારૂં. રૂ૦ પ્ર૦ પાતાળમાં પગ હોવા=દેખાવ કરતાં અંદરથી બહુ બાહોશ ને ઉંડું-કપટી હોવું તે; મહા કુભાંડી અને ન સમજાય એવી ઉંડી ખટપટ કરી જાણે એવું તે. પાતાળમાંથી વાત લાવવી=ગમે ત્યાંથી ગમે તેવી પણ

છુપી બાતમી મેળવવી તે; બાતમી મેળવવામાં અત્યંત બાહોશી બતાવવી તે. પાતાળમાં પેસી જવું=ઉંડું ઉતરી જવું; બહુ ઉંડાણમાં જતા રહેવું. ખૂબ શરમ લાગવી; નીચું જોઈ જવું; બહુજ ખોટું અને શરમ ભરેલું લાગવું. ઓઠે પડી જવું; જાહેરમાંથી નીકળી જઇ અંધારે પડીજવું.

પાતાળજંત્રી, પહોંચેલી બુટ્ટી; છુપી બાતમીઓ મેળવવામાં બહુજ બાહોશ એવું.

પાતાળહેડકી, સ્રી० બહુ ખટપટી અને ઉંડા હૃદયની સ્ત્રી.

પાતિક, ન० પાપ; પાતક. (૨) દોષ.

પાતિવ્રત્ય, ન० [सं.] પતિ સેવાનું વ્રત તે; પતિ એજ સર્વસ્વ માની તેનીજ સેવા અને તેનામાંજ અનુરાગ રાખવા રૂપી જે સ્રીધર્મ તે; પતિવ્રતાનું વ્રત તે.

પાતી, સ્રી० કાગળ.

પાતું, ન० પાંદડું.

પાતેલી, સ્રી० તપેલી.

પાતેલું, ન० તપેલું.

પાત્ર, ન० [सं.] વાસણ; ઠામ; ભાંડ. (૨) તળિયાની જમીન; તળું; તળિયું; તળ. (૩) નાટકમાં વેષ ભજવનાર વ્યક્તિ; વેષ લેનાર જન. (૪) વિ० લાયક; યોગ્ય.:– શિક્ષાને પાત્ર–શિક્ષાપાત્ર.

પાત્રતા, સ્રી० [सं.] યોગ્યતા; લાયકાત; લાયકી.

પાત્રી, સ્રી० લીલા પાંદડામાં બાંધેલી ફૂલની પડીકી.

પાથરણ, ન० પાથરવાનું લુગડું; પાથરણું; જાજમ.

પાથરણું, ન० જાજમ; પાથરવાનું જે તે; પથરણું.

પાથરવું, ક્રિ० સ० [सं. प्र+स्तृ] ફેલાવીને પહોળું કરીને નાંખવું; બિછાવવું; વિસ્તારી–પ્રસારીને જમીનપર નાંખવું; વેરવું; ફેલાવવું; પહોળું કરવું.

પાથરો, પું० વાઢેલી કડબ; કાપણી કરીને આડો નાંખેલો પાક.

પાથેય, ન० [सं.] ભાથું; ટીપણું; રસ્તામાં ખાવા માટે સાથે રાખેલો ખોરાક.

પાદ, ન० [सं.] પગ; ચરણ. (૨) ચોથિયું; ચતુર્થાંશ. (૩) કવિતાની એક કડી; ચરણ. પાદપૂજા=પગ ધોવા ને ચંદન લગાડવું તે. પાદગ્રહણ=નમીને પગે લાગવું તે; અભિવંદન.

પાદપ, ન० [सं.] ઝાડ; વૃક્ષ.

પાદપીઠ, ન० [सं.] ઉંચા આસન ઉપર બેઠેલાને પગ મૂકવાની સુંદર માંચી તે; પગ મૂકવાની ત્રિપાઇ–ઘોડી–બેસણી તે; ઉ० સામન્ત શીર્ષાંકિત પાદપીઠે; સૌરાષ્ટ્રને શોભન શાસિનારે; પ્રમાણ કીધા શિરને નમાવી, મેનાવતી તોપણ ના મનાતી. પદાસન.

પાદપૂર્તિ, સ્રી० [सं.] ખૂટતું પદ પુરી આપવું તે. કવિની આ એક મોટી આવડ ગણાય છે. કોઇવાર પહેલાં ત્રણ પદ બનાવી ચોથા પદની પૂર્તિ માગવામાં આવે છે, અને કોઇવાર એક પદ બનાવી બીજાં ત્રણની પૂર્તિ માંગવામાં આવે છે.

પાદર, ન० [सं. पद्र] ગામની બહાર આવેલી ખુલ્લી જમીન; ગામની નજીકનો ખુલ્લો પ્રદેશ; ભાગોળ અને મેલાણ વચ્ચેનો વિસ્તાર તે; પુરોપકંઠઃ–ગામને પાદરે આવીને ડેરા નાંખ્યા. (૩) ગામની આસપાસ ગૌચારાની ખુલ્લી જમીન હોય તે.

પાદવું, ક્રિ० અ० અપાનવાયુ કાઢવો; વા છોડવો.

પાદશાહ, પું० [फा.] મોટો મુસલમાન રાજા તે; મહારાજાઃ–દિલ્લીનો પાદશાહ.

પાદશાહજાદી, સ્રી० પાદશાહની પુત્રી–કુંવરી.

પાદશાહજાદો, પું૦ પાદશાહનો પુત્ર–કુંવર તે.

પાદશાહી, સ્ત્રી૦ પાદશાહોનો રાજ્ય અમલ તે; પાદશાહનું રાજ્ય તે; પાદશાહની સત્તા તે. (૨) પાદશાહનું પાદશાહ સંબંધી.:–પાદશાહી મહોરસિક્કો.

પાદળ, ન૦ પેદલ; પાયદળ.

પાદુકા, સ્ત્રી૦ [સં.] પગે પહેરવાના લાકડાના ખડા; પાવડીઓ. (૨) પગલાં; મોટા આચાર્યોનાં પગલાંની તખતીઓ તે.

પાદોદક, ન૦ [સં.] પગ ધોયાનું પાણી; ચરણોદક.

પાદ્ય, ન૦ [સં.] પગ ધોવાનું પાણી.:–અર્ઘ્ય પાદ્ય.

પાદ્રી, પું૦ [પ્રો. પાદ્રી] પાદરી; ખ્રિસ્તી ધર્મનો ઉપદેશક; ખ્રિસ્તી ધર્મગુરુ.

પાધર, વિ૦ જેની ઉપર ઝાડઝૂંડું કે ઘરબાર ન હોય એવું; ખુલ્લું સપાટ; ઉજડ; ખાડો ટેકરો ઝાડ કે બાંધકામ જેવું કંઇ જ્યાં આડે અફળાવાનું હોય નહિ એવું સપાટ; વસ્તી અને વનસ્પતિ રહિત મેદાન. ઉ૦ ડુંગર કરજે ઝુપડાં ને પાધર વહેશે પૂર. ભડળી. ખેદાનમેદાન.:–એનું પાધર થાઓ.

પાધરૂં, વિ૦ વાંકુંચુંકું નહિ એવું; સીધું; નહિ આડું એવું; પાંસરૂં. (૨) કુડ કપટ રહિત; સરળ; સીધે રસ્તે–ન્યાયને માર્ગે ચાલ્યું જાય એવું. (૩) બારોબાર; કહિં અટક્યા વગર; એક છેડેથી બીજે છેડે સળંગ.:–મેલ પાધરી કલકત્તે જાય છે. (૪) તરત; એકદમ; તાબડતોબ.:–પાધરો જ એ બોલી ઉઠ્યો. (૫) સંમુખ; સામું; દોરીછટ. ઉ૦ ચાલ્યો જા પાધરી વાટે. નાકની દાંડીએ પાધરો ચાલ્યો જા. (૬) કોઇની મારફત વગર; બારોબર; વચમાં કોઇને રાખ્યા વગર.:–હું પાધરો સાહેબ પાસે જઇનેજ ઉભો રહ્યો. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાધરૂં દોર=દોરીછટ=સીધું સડાક; નીતિએ–ન્યાયે હાર ને રૂઢિએ ચાલે એવું; આડુંઅવળું કુમાર્ગે જાય કે તોફાન મસ્તી કરે નહિ એવું.:–એ છોકરો તમે મને સોંપો હું એને પાધરો દોર કરી આપીશ; અર્થાત્ એની બદફેલી ને દોંગાઇ મસ્તાઇ બધું કાઢી નાંખીશ.

પાન, ન૦ [સં.] પીવું તે.:–મધુપાન. (૨) પીણું; પીવાની વસ્તુ. (૩) પીવાનું પાત્ર –વાસણ. (૪) પાંદડું; પત્ર. (૫) પૃષ્ટ. (૬) નાગરવેલનું પાંદડું.:–પાનપટી. (૭) સ્ત્રીઓના ચોટલામાં પાનના જેવી વાળને આમ તેમ હોળીને આકૃતિમાં પાડવામાં આવે છે તે; વાળ હોળતાં પાડેલા સેંથાની સાથે પાન જેવો આકાર તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાન કરવું=પીવું. પાન ચાવવું=મુખવાસ કરવો. રંગાચંગા કામ કરવું. પાન આપવું=સત્કાર કરવો; મળવા આવેલા તરફ વિવેક બતાવવો. કહે૦ જે મોઢે પાન ચાવ્યાં તે મોઢે કોયલા ચાવવા= રંગમાં ભંગ કરવો; સારૂં–મંગળ કામ કર્યા પછી બુરૂં–અશુભ બોલવું–કરવું તે; વચને પળવું–ફરવું નહિ તે.

પાનખર, વિ૦ જેમાં ઝાડનાં પાંદડાં ખરી પડે છે તે.:–પાનખર ઋતુ–વસંત. માઘ ફાગણમાં ઝાડનાં જુનાં પાંદડાં ખરી જઇ ચૈત્રમાં નવાં આવે છે. એ કાળ પાનખર મોસમનો કહેવાય છે. ઉ૦ પિંપર પાન ખરંતાં હસતી કુંપળિયાં; મુજ વીતી તુજ વીતશે, ધીરી બાપુડિયાં. ભાષા.

પાનચાળવણી, સ્ત્રી૦ ઉંધુચતુ–ઉલટું રમતાં આવડવું તે; પ્રપંચના ખેલ ખેલી જાણવા રૂપી આવડ–ચતુરાઇ તે; દાવ–ચતુરાઈ. (૨) તર્ક પહોંચે નહિ એમ ધ્યાન રાખી વસ્તુને આઘી પાછી કરવી તથા ફેરવવી વગેરે તે; વ્યવસ્થા કરવાનું ચાતુર્ય. પાનને ફેરવતા રહે નહિ તો સડી જાય છે તે

ઉપરથી. ઉ૦ પાન સડે ઘોડો અડે વિદ્યા અવિચળ જાય, તવે રોટી જલ જતી, કહો ચેલા કયમ થાય? ઉત્તર ફેરવ્યા વગર. ભાષા—આ બધી વસ્તુ ચાળવણી વગર બગડે છે.

પાઠન, સ્ત્રી૦ જુવાર–બાજરી વગેરેના છોડનું લાંબું પાંદડું તે. એના છોડના સાંઠાના ગાંઠામાંથી લાંબા પાન બન્ને બાજુ ફૂટે છે. પાનોઠ. ઉ૦ સીધે લિલે શેલડિયે સુસાંઠે, ગાંઠે ફૂટી પાનઠની કલાંઠે, જુવારનાં ખેતરથી જુવંતી, સીમા જુઓ કાનવની હસંતી. કા. પી.

પાનડી, સ્ત્રી૦ પાંદડી; પાનની–પાંદડાની નાની નાની કકડીઓ તે; ચીટી. (૨) સ્ત્રીઓને કાને પહેરવાનું પાંદડાં પાંદડાં જેવું ઘરેણું. (૩) નાનાં કુમળાં પાંદડાં તે.

પાનડું ન૦ પાંદડું; પાનું; પત્ર

પાનદાન, ન૦ [फा. दास्तन] મુખવાસ માટે નાગરવેલનાં પાન રાખવાનો દાબડો અથવા પેટી તે; પાનદાનિયું; પાનપેટી.

પાનદાનિયું, ન૦ પાનદાન.

પાનદાની, સ્ત્રી૦ પાનદાન.

પાનપેટો, પું૦ પાનનો બાંધેલો જુડો; જથો તે.

પાનફુલિયું, વિ૦ ફૂલફટાકિયું; લાડકોડમાં ઉછેરેલું; સુકુમાર; નાજુક તબિયતનું. (૨) જેણે દુઃખ–ઉનો વા કેમ વહાય છે તે જોયું કે અનુભવ્યું હોય નહિ એવું. સમજમાં પણ બહુ ઉંડું નહિ એવું; કાલું ઘેલું.

પાનબાજરિયું, ન૦ નદીના ભાઠામાં થતી એક જળ વનસ્પતિ; એના સાંઠાની વચ્ચે બાજરિયા જેવું ડુંડું થાય છે. ઘા બાજરિયું,

પાનબીડી, સ્ત્રી૦ નાગરવેલના પાનને કાથો ચુનો લગાડીને બનાવેલી નાની ગડી તે; પાનપટી.

પાનસોપારી, સ્ત્રી૦ પાનની પટી, એલચી ને સોપારી વગેરે સત્કાર કરી આપવાં તે; મુખવાસ; તાંબૂલ.:–પરોણાઓને પાનસોપારી આપો.

પાનાં, ન૦ રમવાનાં આંક માંડેલાં પતાકડાં તે; ગંજીફો. (૨) પુષ્ટ. (૩) વરખ; સોનેરી રૂપેરી તાવ તે. બારસાખે પાનાં લગાડવામાં આવે છે.

પાનિયું, ન૦ પાનું; પત્ર. (૨) પાન મૂકવાની દાબડી.

પાની, સ્ત્રી૦ પ્હાની; પહાની; ઘુંટીની તળેનો પાછલો માંસલ અવયવ તે; પેની. ઉ૦ તારી નાજુક પગની પાટલિયે ને પાનીએ પ્યારીરે.

પાનું, ન૦ પત્ર; પતું; પતાકડું; પતરૂં; કપોટી જેવું પડ. (૨) પાન; પાંદડું; દલ. (૩) પુષ્ટ; ચોપડીમાં બાંધેલા કાગળનું જે અકેકેકું પતું–પડ તે. (૪) સોના રૂપાનાં પાતળાં વાળા જેવાં પત્તાં–પડ તે; વરખ (૫) લોખંડની ધારદાર ચીપ; ખરા લોઢાનું અણી ને ધારવાળું ચપટું ફળું તે.:–તરવારનું પાનું. (૬) લીલા રંગનું નંગ; લીલું રત્ન. (૭) જીવન સંબંધ; એક બીજાની સાથે બંધાવું–ચોપડીના પાનાં માફક તે; અવતાર–જન્મારો એક સાથે જોડાવો તે; આ જન્મ સંબંધ. ઉ૦ કર્મે દાસતવરે ધાતા તારે લખવું હતું, રાજકુળમાંરે ત્યારે શાને પાનું પાડિયું. કા. પી. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાનું પડવું=જન્મ લગીનું જોડાણ થવું; સંબંધ બંધાવો. પાનું શોધવું=માગતા લહેણાની પતાવટનો હિસાબ શોધી કાઢવો. અર્થાત્ આ જન્મમાંથી પતાવટ થવાનું પાનું કાઢવું–મરણ મોકલવું; મૃત્યુ આવવું.

પાનેતર, ન૦ પરણતી કન્યાને પહેરવાનું તેના મોસાળ તરફનું ધોળું રેશમી વસ્ત્ર; કન્યા વસ્ત્ર.

પાનો, પું૦ [સં. પ્ર+સ્નુ] પ્રેમ ને શૌર્યનો ઉભરો; રસાવેશ; બાળકને જોઇ માતાના સ્તનમાં દૂધ ભરાઈ આવવું તે. (૨) પોરસ. (૩) જુસ્સો; પાણી; શૌર્ય.:–પર્વૈને પણ પાનો ચઢે એવું ભાષણ કર્યું.

પાનોઠ, સ્રી૦ પાનઠ.

પાન્ય, સ્રી૦ પાણીમાં–રહેબચામાં થતી એક વનસ્પતિ વેલ.:–પાન્યના વેલા. (૨) જેમ વળ આવતો જાય તેમ બિંડાનાં ફેલાં મૂકયા કરવાં તે; વાણ; પાટી, દોરી વગેરે આંબળીને તૈયાર કરતાં છીટાં ફેલાં એક પછી એક અનુસંધાને મૂકવામાં આવે છે તે. (૩) ફેલું; પલીતો.:–તું પાન્ય મૂકજે એટલે લડાઇ જાગશે.

પાપ, ન૦ [સં.] દુષ્કૃત; નઠારૂં કામ તે; દુરિત; કિલ્બિષ; કલ્મષ; અધર્મનું કામ. (૨) દોષ; ગુનો; અપરાધ; અનર્થ (૩) હત્યા; હિંસા; પ્રાણીને મારવું તે. રૂ૦ પ્ર૦ પાપનો ઘડો ફૂટેજ ફૂટે= નઠારાં કામ ઘણાં થાય એટલે તેનું નઠારૂં ફળ આવેજ આવે. પાપમતિ=નઠારાં કર્મ કરવાની બુદ્ધિ. વ્યભિચાર વૃતિ. પાપના પોટલા=દુષ્કર્મનો સંચય.

પાપગ્રહ પું૦ (સં.) જ્યોતિષ પ્રમાણે શનિ, રાહુ, અને મંગળ વગેરે કેટલાક પાપગ્રહ ગણાય છે અને તે દુર્બુદ્ધિ ઉપજાવી હાનિ કરે છે, અશુભકારી ગ્રહ તે. નઠારો–હીણું કરે એવો ગ્રહ તે.

પાપઘ્ન, વિ૦ [સં] પાપને હણનારૂં; પાપનો નાશ કરનારૂં તે.

પાપડ, પું૦ (સં. પર્પટ) મગ, મઠ, અડદ અને ચણા વગેરેના લોટમાં મીઠું હિંગ વગેરે નાંખી વણીને સુકવેલી પાતળી રોટલી, જે શેકી અથવા તળીને ખવાય છે. સૌથી સારા પાપડ અડદના થાય છે. લગ્નાદિક અવસરો ઉપર ગુજરાતમાં સો કોઇ અવશ્ય પાપડ વણાવે છે. વડીઓ પાપડ એ અવસરના મંગળાચરણ જેવાં ગણાય છે. રૂ૦ પ્ર૦ પાપડ પાડું=બહુ પોચું; નરમ સ્વભાવનું; બીકણ.

પાપડખાર, પું૦ પાપડની બનાવટમાં વપરાતો ખારો; સંચોરો; સોડા.

પાપડિયોખારો, પું૦ સંચોરો.

પાપડી, સ્રી૦ વાલની કુમળી ચપટી શિંગ. એનું શાક થાય છે. (૨) પર્પટી; શેકીને ચકતાં પાડેલાં હોય એવો પદાર્થ:–ગોળ પાપડી=સુખડી. પાપડી જેવું=સુકાઇ–દુર્બળ થઇ ગયેલું હોય એવું.

પાપણી, સ્રી૦ પાપી સ્રી.

પાપા, અ૦ ધીરે ધીરે પગલાં માંડવાં તે; નાના બાળકનું ચાલવું.:–ભાઇ પાપા કરો. (૨) તાતા; રોટલો.

પાપિણી, સ્રી૦ પાપી સ્રી.

પાપિયું, વિ૦ પાપી; પાપ કરનારૂં; હત્યારૂં.

પાપિષ્ઠ, વિ૦ [સં.] પાપી; અધર્મી.

પાપી, વિ૦ પાપ કરનારૂં; દુરાચારી; નઠારૂં કામ કરનાર. (૨) અપરાધી; ગુનેગાર. અધર્મી; કહે૦ પાપીનો આવરદા ખૂટે નહિ=નઠારો–દુષ્ટ માણસ બહુ રીબાય.

પામણહાર, વિ૦ પામનાર.

પામર, વિ૦ [સં.] નીર્બળ; અશક્ત (૨) કંગાલ; રાંક. (૩) મૂર્ખ; અજ્ઞાન.

પામરતા, સ્રી૦ પામરપણું. (૨) અજ્ઞાન–નહિ જાણવા–સમજવાપણું તે.

પામરી, સ્રી૦ પામીરની બનાવટનું રેશમી અથવા ઉનના નાજુક વણાટનું તથા સુંદર ભરેલી કોરનું અને ખભે નાંખવાનું–ઓઢવાનું કપડું; નાજુક વણાટની ઉંચી કસબી શાલ. ઉ૦ ચારે છેડે તે ચાર ફુમતાં, વચમાં જડિયા છે મોર–શય છબિલીરે પામરી.

પામવું, ક્રિ૦ સ૦ પ્રાપ્ત કરવું; મેળવવું. (૨)

ખમવું; સહેવું. (૩) તાબે થવું; શરણે જવું. (૪) જાણવું; સમજવું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પામી જવું=જાણી-સમજી જવું.:-તમારો શું ઇરાદો છે તે હું ક્યારનોએ પામી ગયો છું.

પાય, પું૦ પગ; ચરણ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાયે લાગવું=પગે લાગવું; નમવું; પાયે પડવું=પગે લાગવું. (૨) માફી માગવી; ક્ષમા ચહાવી.

પાયકિસ્ત, વિ૦ ઉજડ; વેરાન; બેહાનમેદાન.

પાયખાનું, ન૦ [फा.] સંડાસ; જાજરૂ; કાંટિયો.

પાયગા, સ્ત્રી૦ [फा.] ઘોડેસ્વાર લશ્કરની એક નાની ટુકડી; ઘોડેસ્વાર પલટણનો એક ભાગ. (૨) લશ્કરી ઘોડાઓનો તબેલો.

પાયજામો, પું૦ બે પગે ચઢાવવાનું સિવેલું કમ્મર લગીનું કપડું; સુરવાળ; સુંથણો; ચોરણો.

પાયતખ્ત, ન૦ [फा.] જે શહેરમાં રાજા રહેતો હોય અને જ્યાં રાજગાદી હોય તે સ્થાન. (૨) રાજપાટ; સિંહાસન; રાજગાદી.

પાયદળ, ન૦ પગે ચાલનારું લશ્કર; પેદલ; ઘોડેસ્વાર નહિ તે-પ્યાદલ.

પાયમાલ, વિ૦ ખરાબખસ્ત થઈ ગયેલું; નાશ પામેલું; તારાજ. (૨) બેહાલ; જેની પાસે કંઇજ રહેલું હોય નહિ એવું; નાદાર; ગરીબ.

પાયમાલી, સ્ત્રી૦ ખરાબી; દુર્દશા. (૨) વિનાશ; બેહાલી.

પાયરી, સ્ત્રી૦ ઉપર ઉપર ચઢતો ક્રમ તે; શ્રેણિ. (૨) સીડી; નિસરણી; પગથિયાંની પરંપરા તે. (૩) પગથિયું; પગ મૂકવાનું તે. (૪) પદવી; હોદ્દો. (૫) દરજ્જો; ગૌરવ; પ્રતિષ્ઠા. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાયરી ચઢયો=અધિકારના ક્રમમાં આગળ વધ્યો. (૬) પંક્તિ; હાર; ઓળ. (૭) કેરીની એક જાત. પાયરીના ફળને ડુંટો હોય છે.

પાયલ, પું૦ ઘુઘરા.

પાયલી, સ્ત્રી૦ ચાર આની; ચાર આનાની કિમ્મતનો ચાંદીનો ચલણી સિક્કો; પાવલું. (૨) પાલી; અન્નાદિકનું ભરત કાઢવાનું ચાર શેર માય એવું માપ.

પાયલું, ન૦ પાવલું; ચાર આનાનો ચલણી સિક્કો.

પાયસ, દૂધની એક બનાવટ.

પાયસાન્ન, ન૦ [सं.] દૂધપાક; ખીર.

પાયુ, પું૦ [सं.] ગુદા; મળદ્વાર; ગાંડ. (૨) અપાન.

પાયો, પું૦ ખાટલાનો-ખુરસીનો-ત્રિપાઇનો પગ-ટેકો તે. (૨) ધીબવાનું જાડું ટુંકું લાકડું; ધોકણું. (૩) ભિંતના તળનું ચણતર; તળેનું-મૂળ બાંધકામ કે જેની ઉપર દિવાલનો અને મકાનનો ભાર-વજન રહે છે. (૪) નીચેની બાજુ; મૂળ; ચપટ બેસીને રહેતી હોય તે બાજુ. (૫) આધાર; આશ્રય. (૬) ઘી ગોળને સાથે કડકડાવવાં તે.:-સુખડીનો પાયો સારો કર્યો હોય તો પછી કંઇ હરકત નહિ. (૭) જેની ઉપર કોઇ વસ્તુ ઉભી રહે અથવા ટેકાવાય તે. રૂ૦ પ્ર૦ ઓછો પાયો=અચોક્સ મન, ઓછી સમજ; ઘેલછા. દોઢપાયો=દોધારેગું; અણસમજુ. ત્રણપાયાનું=કમઅક્કલ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાયા પાડવા=ધોવા માટે કપડાને ભીનું કરીને ધીબવું; ધોકણે ધીબવું; ધોવું. પાયો ટેરવવો=ઉત્તેજન આપવું; મદદ કરવી. ખાટલો ભરવામાં વધારે નહિ પણ દોરીવાણને અંદર લેવાને પાયો ઉપાડવા જેટલી મદદ-ટેકો આપવો તે. પાયો રોપવો=પગ ઘાલવો. પાયો નાંખવો=દૃઢ થઇ રહેવું. મૂળ ઘાલવાં; ખીલો-આધાર.:-ભેંશ કૂદે તે પાયા વરાણીએ=પાયો મજબુત હોવાથી કૂદવાનું ફાવે. પાકે પાયે કામ કરવું=

મક્રમ=ચૂકે કે ભાગી પડે નહિ એમ કામ કરવું. જ્યોતિષ પ્રમાણે પનોતીઓની બેસણી લોઢાને તાંબાને કે સોનાને પાયે હોય છે અને તે તે પ્રમાણે તેનાં ફળ અનુમાનવામાં આવે છે.

પાર, પું૦ છેડો; અંત; આરો.:–આ કામનો ક્યારે પાર આવશે ? (૨) હદ; સીમા. (૩) કાંઠો; તીર; કિનારો.:–આ પાર કે પેલે પાર. (૪) એક છેડાથી બીજા છેડા લગી જવું તે; બન્ને સીમાઓની વચ્ચે થઇને જવું તે.:–પાર નીકળી જવું. પાર પડવું. (૫) મનોભાવ; મર્મ; ભેદ.:–(૬) ઉમ્બરો; આંગણું; આશ્રય.:–માને પારે જઇ આવ્યો. ઉ૦ શિવ પારે એમ શોભા થાય, કુંવરી પૂજા કરવા જાય. સામળ ઉ. કર્મસંવાદ. (૭) કરસણ કાપીને સુકાવા માટે નાને નાને જથે નાંખવું તે.:–જુવાર કાપીને પાર નાંખ્યો. (૮) સ્ત્રી૦ લાખેલું માટલું; બરણી. (૯) અ૦ તમામ; ખલાસ.:—જમાદારને સાધ્યો એટલે જાણુ કે બેડો પાર. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાર ઉતરવું=બે સીમા–હદની વચમાં થઇને જતા રહેવું–તરી જવું; કોઇ એક બાબત એક છેડાથી બીજા છેડા લગી સારી રીતે કરી નાંખવી તે.:–આ સંસારની પાર ઉતર્યો. પાર ઉતારવું=તરાવી લઈ જવું; કોઇપણ કામ–બાબતમાંથી–ફારગ કરવું.:–સંસાર પાર ઉતાર્યો અર્થાત્ સંસારમાંથી મુક્ત કર્યો. પાર પમાડવું=પલેપાર પહોચાડવું; પુરૂં કરાવવું. પાર કરવું=પુરૂં કરવું; ખલાસ કરવું. ખાઇને સમાપ્ત કરી નાંખવું. પાર પાડવું=પુરૂં કરવું; સંપૂર્ણ કરાવવું. પાર આવવો=નિકાલ આવી જવો; પુરૂં થવું. પાર પામવો=સમજવું; મનોભાવ–મર્મ સમજવો.:–પરમેશ્વરનાં કામનો કોણ પાર પામ્યું છે ? પાર જવું=ઉતરવું; એક કિનારેથી બીજે કિનારે નીકળી જવું. પાર લાવવો=પુરૂં કરવું; મુક્તિ આપવી; દુઃખમાંથી છૂટવું–મરણ આવવું.:–હવે ઇશ્વર આ જિંદગીનો પાર લાવે તો સારૂં.

પારકું, વિ૦ [સં. પારક્ય] પરકીય; પરાયું; પોતાનું નહિ તે; બીજાનું. કહે૦ પારકી આશ સદાય નિરાશ. પારકે પૈસે દિવાળી. પારકાં છોકરાંને જતી કરવાં. પારકે ભાણે મોટો લાડવો. પારકે પુત્રે સપુત્રા. પારકે રોટલે જાડી કોર. પારકી ભૂલ પહેલી દેખાય. પારકી હવેલી જોઈ પોતાની ઝુંપડી ન બળાય. પારકા પેટપર પાટુ. પારકી ચેહમાં કોણ બળી મરે. પારકી પીડા કોણ વહોરે. પારકી મા કાન વિંધે. પારકી માના મળવા. પારકો લેખણ પારકી શાઇ, મતુ કરે મારા બાવજીભાઇ. પારકે પાટલે બેસવું ને વળી ખુંખારા કરવા. પારકાં પોતાનાં ન થાય ? પારકું ખાવું ને મકરકુંદીઓ કરવા. રૂ૦ પ્ર૦ પારકો દેશ=પરદેશ; પરરાજ્ય.

પારખ, સ્ત્રી૦ પરીક્ષા; કદર; બુજ; સારૂં નરતું પારખવાની શક્તિ તે. (૨) વિ૦ પરીક્ષક; પરીક્ષા કરનાર.

પારખવું, ક્રિ૦ સ૦ [સં. પરિ+ઈક્ષ] સારા નરતાની પરીક્ષા કરવી તે; ગુણ અવગુણ, ખોડખાંપણ અને શુદ્ધાશુદ્ધતા કેવી ને કેટલા પ્રમાણમાં છે તે સમજવું–શોધી કાઢવું તે. (૨) ઓળખવું; પિછાનવું; સમજવું; બુજ જાણવી; કદર કરવી.

પારખું, ન૦ પરીક્ષા; સારૂ નરતું સમજવાની શક્તિ તે; કદર; બુજ; પરીક્ષા; કિમ્મત. (૨) વિ૦ પરીક્ષક.:–હીરાપારખું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પારખું જોવું=પરીક્ષા કરવી; ખાતરી કરી જોવી; અનુભવ લેવો; તપાસ રાખવી; કસી જોવું. પારખું દેખાડવું=સામાને ખાતરી થાય

એમ પોતાની શક્તિ બતાવી ખાતરી કરી આપવી.

પારણુ, જુઓ પારણું.

પારણાં, ન૦ [સં. पारणं] વ્રત અથવા ઉપવાસને અંતે પહેલું વહેલું ભોજન તે; ઉપવાસ કર્યા પછી પહેલ વહેલું ખાવું તે.:–અગિયારસનાં પારણાં. (૨) પાલણું.

પારણિયું, ન૦ પાલણું; કઠેડાવાળો નાના બાળકનો ઝુલો.

પારણું, ન૦ પાલણું; નાના બાળકને સુવાડીને ઝુલાવવાની એક બનાવટ; દોલ–કઠેડાવાળી માંચીનું ધોડિયું. રૂ૦ પ્ર૦ પારણાં બંધાવાં=છોકરાં થવાની આશા રહી ન હોય તે પછી છોકરાં થવાં–વાંઝિયાપણુનો અંત આવવો; વંશ ચાલવો; સંતાન થવાં. મોટી વયે પણ એને ત્યાં બાધા આખડીઓ કરતાં કરતાં પારણાં બંધાયાં.

પારતંત્ર્ય, ન૦ [સં.] પરતંત્રતા; પરાધીનપણું.

પારદ, પું૦ [સં] પારો; રસરાજ.

પારદર્શક, વિ૦ આરપાર દેખાય એવું; જેમાંથી સામી બાજુ જણાય એવું. આ કાચ જોઇએ તેવો પારદર્શક નથી.

પારધ, પારધી.

પારધી, પું૦ [સં. पापर्धी] પાપ એકઠાં કરનારો; પ્રાણીઓને મારનારો; શિકારી. ઉ૦ પારધીએ અજગર મારીઓ.

પારમાર્થિક, વિ૦ [સં.] પરમાર્થ સંબંધી; પરહિતનું; પરમાર્થ યુક્ત.

પારલૌકિક, વિ૦ [સં.] પરલોક સંબંધી.

પારવનું, વિ૦ અનંત; પુષ્કળ.

પારવું, ક્રિ૦ સ૦ નીંદવું; મૂળમાંથી ઉપાડવું; ઉખાડી નાંખવું.

પારસ, વિ૦ મોટું. (૨) ઉત્તમ.

પારસજાંબુ, ન૦ મોટાં જાંબુ.

પારસણ, સ્ત્રી૦ પારસી સ્ત્રી.

પારસનાથ, પું૦ [સં. पार्श्वनाथ] મોટા જૈન તીર્થંકર.

પારસપિંપળો, પું૦ એક જાતનો પિંપળો. (૨) જેની આગળ પાછળ કોઇ હોય નહિ એવો સ્વતંત્ર માણસ.

પારસબેસવું, ક્રિ૦ મોટા થઇ–નિરુદ્યમી થઇ બેસી રહેવું તે; પાટ ચઢી બેસવું. એમ કહેવાય છે કે ચોમાસું બેસતાંજ નર બગલાના પગ કહોઇ જવાથી તે માળામાં બેસી રહે છે અને માદા–બગલી તેને ચણ લાવી આપે છે. બગલી તેના માથામાં ચાંચથી ટચકાર મારી ખાવાનું આપતી હોવાથી લોકમાં 'બાળ બગલા સુખ' એવી કહેતી ચાલે છે. બીજી બાજુ એમ કહેવાય છે કે બગલી ઈંડાં મૂકે છે અને બગલો તે સેવવા બેસે છે.

પારસમણિ, પું૦ મોટો મણિ; ઉત્તમ રત્ન. (૨) એક એવો મણિ કે જેના સ્પર્શથી લોઢું સોનું થઇ જાય છે. અયસ્કાન્ત.

પારસાત, અ૦ [સં पार्श्वात] થી; થકી. પાસેથી. ખતપત્તરમાં લખાય છે.

પારસાલ, ન૦ ગત વરસ; પોર.

પારસી, પું૦ [સં. पारसीक] જરથોસ્તી ધર્મના અસલ ઇરાનના રહેવાસીઓ તે. સાતમા સૈકામાં ઇરાન છોડી પોતાનો પવિત્ર અગ્નિ લઇ હિંદ આવતા રહેલા ઇરાની આર્યો; એમની વસ્તી ગુજરાતમાં ખાસ કરીને સુરતજિલ્લામાં બહુ છે.

પારસેઆવવું, ક્રિ૦ ઢોરે સવાણે આવવું.

પારસોમૂકવો, ક્રિ૦ પાનો મૂકવો; ઢોરે આંચળમાં દૂધ આવવા દેવું.

પારસોવું, ક્રિ૦ [સં. प्र + स्रु] પાનો મૂકવો; આંચળમાં દૂધનો પ્રવાહ વહેવા દેવો; પ્રફુલ્લ થવું; દૂધે ભરાવું.:–પાડાની ઉતાવળે કંઇ ભેંશ પારસોવે ?

પારંગત, વિ૦ [સં.] એક છેડેથી બીજા છેડા

લગી જતું રહેલું; સંપૂર્ણ માહીતગાર; પુરેપુરું જાણકાર. (૨) હોંશિયાર; કુશલ; કાબેલ; પારગયેલું.

પારંપર્ય, વિ૦ કુલાનુસાર; પરંપરાથી ચાલુ રહેલું હોય એવું તે.

પારંપાર, અ૦ આ પારથી પલે પાર; આરપાર; સંપૂર્ણ, પુરેપુરૂં.

પારા, પું૦ દાંતનાં મૂળ આગળના માંસના લોચા તે; જેમાં દાંત દટાયેલા છે તે પેઢાનું માંસ.:-પારાની દવાથી દાંતના પારા સુજીને ઢીલા થઇ જાય છે. (૨) એક જાતનું ઘરેણું.

પારાપાર, અ૦ આ પારથી પેલે પાર.

પારાયણ, ન૦ [સં.] વેદ, પુરાણ અથવા ધર્મ ગ્રંથનું અથેતિ વાચન કરવું તે.:-વેદ પારાયણ. પુરાણ પારાયણ. હાલ શ્રીમદ્ ભાગવતનો પાઠજ પારાયણ કહેવાય છે.

પારાયણિક, વિ૦ પારાયણ સંબંધી.

પારાવત, ન૦ [સં.] કબુતર; પારેવો.

પારાવાર, વિ૦ પુષ્કળ. (૨) ના. [સં.] સમુદ્ર; દરિયો.

પારિજાત, જુ૦ પારિજાતક.

પારિજાતક, ન૦ [સં.] સ્વર્ગનું એક પુષ્પઝાડ; હારશૃંગાર; હારસંગો. સુરતરૂ; દેવવૃક્ષ. પૌરાણિક રીતે એમ કહેવાય છે કે, દેવો અને દાનવોએ દરિયો વલોવીને જે ચૌદ રત્ન કાઢયાં તેમાંનું એક આ પણ હતું. આનાં ફૂલ ધોળાં ને દાંડી લાલ રંગની હોય છે. એનો કેસરિયો રંગ પણ થાય છે.

પારિતોષિક, ન૦ [સં.] સંતોષ આપે એવી બક્ષીસ તે; ઇનામ.

પારિપત્ય, ન૦ [સં] હાર. (૨) શિક્ષા.

પારિપાર્શ્વિક, પું૦ [સં.] સૂત્રધારને સહાય કરનારો નટ.

પારિભાષિક, વિ૦ [સં.] અર્થ બોધક (પદ); સાંકેતિક નાતું વાક્ય અથવા શબ્દ તે. વ્યાકરણ; રસાયન વગેરે શાસ્ત્રોના ગ્રંથોમાં અમુક અર્થ બતાવવાને બનાવેલા જે ખાસ સાંકેતિક શબ્દો, અને તેને લાગતું; પરિભાષા સંબંધી.

પારી, સ્ત્રી૦ પૂર; રેલ. (૨) પત્થર તોડવાની નરાજ.

પારુષ્ય, ન૦ [સં.] કઠોરતા; કઠણાશ.

પારેખ, પું૦ પરીક્ષા કરનારો, ખોટા ખરા સિક્કા તપાસનારો શરાફ તે.

પારેઠ, વિ૦ બાખડી; ઘણો વખત થયાં વિયાયેલી હોય એવી (ભેંશ વગેરે)

પારેવલો, જુ૦ પારેવો.

પારેવું, ન૦ પારેવો.

પારેવો, પું૦ (સં. पारावत) કબુતર. ઉ૦ પારેવો કેણેરે ઉડાડીઓરે.

પારો, પું૦ [સં. पारद] ચળકતી પ્રવાહી જેવી એક ભારે ધાતુ; પારદ; રસરાજ. (૨) નાનો ગોળો, ગોળી; છરો. બંદુકનો. (૩) દાંત જેમાં દટાયેલા છે અને દાંતના સાંધાની વચ્ચે જે માંસ આવેલું છે તે; દરેક પારો કહેવાય છે. કહે૦ કાચો પારો ને બ્રહ્માસ્ત્રણ વગેરે.

પારોઠ, વિ૦ અવાવર-હવામાં ખુલ્લું પડી રહેવાથી કઠણ થઇ ગયેલું; બરડ. (૨) ઓદાઇ-પોચું પડી ગયેલું.

પારોપાર, અ૦ એક છેડાથી બીજા છેડા લગી-આરપાર. (૨) કાંઠોકાંઠ.

પાર્ચમેંટ, ન૦ [અં.] ચામડા જેવો ચીવટ કાગળ; ચર્મપત્ર, કમાવેલા નાજુક પાતળા ચામડા ઉપર આગળ લખાણ લખવામાં આવતાં તે પત્ર. બ્રિટિશ મ્યુઝિયમમાં ચર્મપત્ર-પાર્ચમેન્ટ ઉપર લખાયેલાં લખાણોના નમુના છે.

પાર્થિવ, વિ૦ [સં.] પૃથ્વી સંબંધી, પૃથ્વીનું; માટીનું. (૨) માટીનાં શિવલિંગ બનાવી

તેની પૂજા કરવી તે. (૩) ના૦ રાજા; ભૂપાળ. (૩) જડ.

પાર્લામેંટ, સ્ત્રી૦ [અં.] ઇંગ્લાંડની રાજસભા. રાજ ચલાવવા માટે લોકોએ ચુંટી કાઢેલા પ્રતિનિધિઓની સભા.

પાર્વણ, વિ૦ [સં.] પર્વ ઉપરનું; અમાવાસ્યા વગેરે પર્વનું.:-પાર્વણશ્રાદ્ધ.

પાર્વતી, સ્ત્રી૦ [સં.] શંકરનાં પત્ની; પર્વતના રાજા હિમાલયની પુત્રી; દુર્ગાદેવી; ઉમા.

પાર્શ્વ, ન૦ [સં.] પાસું, બાજુ; પક્ષ; પડખું.

પાર્શ્વનાથ, પું૦ (સં.) જૈનોના આદિ તીર્થંકર.

પાર્ષદ, પું૦ [સં.] પોળિયો; હજુરિયો. (૨) અંગત સેવક.

પાલ, સ્ત્રી૦ જમીન અને ખાડાઓમાં થતી લીલ જેવી વનસ્પતિ અને તેના કહોવાણની પાણી ઉપર બાઝતી છારી; ભીની ભેજવાળી અને લીલોતરીની લીલથી ઢંકાઇ રહેલાં પાણી અને જમીનવાળો જે પ્રદેશ તે, અને ત્યાંનું પાણી વગેરે. પાલનાં પાણી એટલે ગદ્દગદ્દ થઈ રહેલી લીલના કહોવાણથી બગડેલાં પાણી તે; એ પાણી તંદુરસ્તીને બગાડી નાખે છે. (૨) પાલખ; છાજલી; આડીટટ્ટી, કનાત-અંતરપટ.:-પાલ તણાવી. (૩) વિ૦ પાળનાર.:-ભૂપાલ; નૃપાલ.

પાલક, વિ૦ પાલન કરનાર; પાળનાર. (૨) એક જાતની ભાજી.

પાલખ, સ્ત્રી૦ ભિંત જેમ ઉંચી થતી જાય તેમ તેમ તેની ઉપરનું ચણતર ઉંચું ને ઉંચું લેવાને તેની બન્ને બાજુએ કડિયા અને મજુરોને બેસીને કામ કરવાને બાંધવામાં આવતી છાજલી, પાલ તે.

પાલખઠી, સ્ત્રી૦ પાલખી. કવિતામાં વપરાય છે.

પાલખી, સ્ત્રી૦ એક બે માણસ બેસે અને માણસો ઉચકીને ચાલે એવું વાહન; સુધારેલી-ડોળી અથવા માંચી જેવું વાહન; સુખપાલ; પાલ; મેના, મિયાનો; ડોલ.

પાલટ, વિ૦ પલટેલું હોય એવું; ફેરવેલું; ઉલટું.:-ઉલટપાલટ જુબાની. ઉલટ પાલટ તપાસ.

પાલટવું, ક્રિ૦ સ૦ ફેરવવું; પાસું બદલવું; ઉલટાવવું; ઉથલાવવું. ફેરવીદેવું. ઉલટું સુલટું કરીનાંખવું.

પાલટો, પુ૦ સામો ઉથલો; બદલો; પ્રત્યાઘાત; ગોથ.:-બોલતાં શું બોલ્યો ને પછી પાલટો માર્યો.

પાલન, ન૦ પાળવું તે.:-પાલનપોષણ.

પાલનપોષણ, ન૦ પાળવું ને પોષવું તે; નિભાવન; ઉછેરવું તે; બરદાસ.

પાલનહાર, પું૦ પાળનારો. (૨) પરમેશ્વર.

પાલવ, પું૦ (સં. पल्लव) પહેરવા ઓઢવાના અને માથે બાંધવાના લુગડાનો છેડો તે; ભરેલો, કસબી છેડો તે; ફાંટ; કપડાની સુશોભિત બે બાજુઓ તે; પલ્લો. (૨) આશ્રય; શરણ.

પાલવડો, પું૦ પાલવ; છેડો; ફાંટ. ઉ૦ પાલવડો મેલોને મોહનલાલજી.

પાલવવું, ક્રિ૦ સ૦ પાલનપોષણ કરવું; જેમ તેમ કરીને પાળવું, ઉછેરવું; સંભાળવું. (૨) પરવડવું; અનુકૂળ આવવું; પોષાવું; વિચારવું; ઓજવું.

પાલિયું, વિ૦ પાલનું; પાલ-ભેજવાળી-ભીની ને ગદગદી રહેતી જમીન અને તેની ઉપરની લીલ જેવી ખરાબ વનસ્પતિ ઉપરનું.:-પાલિયું પાણી.

પાલિસ, વિ૦ [અં.] ખૂબ ચળકતું કરેલું એવું તે; ઝળકી ચઢાવેલું-પોલિશ.

પાલી, સ્ત્રી૦ અન્નાદિકનું ભરીને માપ કરવાનું ચાર શેર માપ એવું પાત્ર; પવાલી. સોળ

પાલીનો ફેરો. પાલી ચોખા. (૨) બાવળના ઝીણાં પાન અને શિંગો વગેરેનો ભુકો તે; બાવળની પાલી. (૩) પવાલી; પ્યાલો. (૪) હાર; ઓળ.

પાલું, ન૦ લિંપેલી ટાટાની ભિંત તે. (૨) પવાલું પ્યાલો.

પાલો, પું૦ તાજાં પાંદડાંવાળાં કુંપળિયાં વગેરે તે; ઝાડનાં પાનાં વગેરે તે. (૨) વનસ્પતિ; જેને પાંદડાં થાય છે એવી વનસ્પતિ તે. લીલું ઘાસ પાંદડાં વગેરે ઢોરને ખાવા–ચરવાનું તે.

પાલોરિયું, ન૦ કાંટાવાળો પલ્લવ ડાળી તે; પાન કાંટા ને ફૂલ વગેરેવાળું ઝરડું:–દેવની સેવા કરનાર શું ખાય પાલોરિયાં.

પાલોવવું, ક્રિ૦ પલ્લવવાળું થવું; નવાં પાન આવવાં; ફાલવું; ઝાડ વનસ્પતિ વગેરે વરસાદને લીધે સારાં ફાલી ફૂલી રહેવાં તે. પ્રફુલ્લ થવું.

પાવ, પું૦ પગ; ચરણ. (૨) પાશેર. (૩) ચોથો ભાગ; ચતુર્થાંશ. (૪) વિ૦ પા ભાગનું.

પાવક, પું૦ (સં) અગ્નિ; દેવતા. (૨) વિ૦ પાવન કરનાર. ઉ૦ નિત્યે પાવક પરજળે. મૃત સજીવન થાય, તેથી મહેલ ઉચેરડો એ એંધાણી રાય.

પાવઠડું, ન૦ પગ મૂકવાનું ઠેકાણું; પગથિયું. ઉ૦ મેં તો પહેલે પાવઠડે પગ મૂકયો, મને ઘુંટી સમાણાં નીર. (૨) પાવડું; પાવડો; પેગડું. ઉ૦ પાવઠડે પગ દેઇ ચઢોરે, જિયાવર.

પાવઠિયું, ન૦ લાંબા હાથાનો લાકડાનો પાવડો કે જેવડે ખાળ–મોરીનો કચરો વગેરે ખેંચી કઢાય છે. છાણ મુતર ઉસરડવાના કામ માટે કોઢિયાં ને તબેલાઓમાં રખાય છે.

પાવડી, સ્ત્રી૦ પાદુકા; પાવડા; ખડા; લાકડાના જોડા; જેની ઉપર પગ મૂકીને ચલાય તે. જેથી અદ્ધર મુસાફરી થાય એવી એક આકાશયાનની રચના:–પવનપાવડી.

પાવડું, ન૦ પાવડો; પેંગડું.

પાવડો, પું૦ માટી અને કચરો વગેરે ઉસરડાય એવું પહોળા ચપટા પાનાનું ઓજાર. (૨) પગ મુકવાનું તે; પેંગડું.

પાવતી, સ્ત્રી૦ પહોંચ; રસીદ.

પાવન, વિ૦ (સં.) પવિત્ર; શુદ્ધ; પાપરહિત. પતિત પાવન=ભ્રષ્ટ થયેલાને પવિત્ર કરનાર.

પાવરધું, વિ૦ જાણીતું; માહીતગાર. (૨) કુશળ; હોંશિયાર; સારી આવડવાળું; અનુભવી.

પાવરો, પું૦ તોબરો.

પાવલાં, ન૦ પગે પહેરવાનાં ટપુસિયાં; હલકાં ખાસડાં; પાતળી પાવડીઓ.

પાવલિયો, પું૦ પગ; ચરણ.

પાવલી, સ્ત્રી૦ પા રૂપિયાનો નાનો ચાંદીનો સિક્કો. ચાર આનાનો સિક્કો.

પાવલું, ન૦ ચાર આનાનો સિક્કો.

પાવલોપા, અ૦ ચતા સુઇ નાના બાળકને પગ ઉપર બેસાડી પગ ઉંચા નીચા કરી ઝુલાવવું તે; પગપર બાળકને ખેલાવવું તે. ઉ૦ પાવલોપારે પાવલોપા, મામાને ઘેર જમવા જા. વગેરે.

પાવસ, ન૦ વરસાદ. (૨) ચોમાસું.

પાવળિયો, પું૦ ડાખલું વગાડનારો.

પાવું, ક્રિ૦ સ૦ પીએ તેમ કરવું; પીવરાવવું. (૨) સિંચવું. (૩) ક્રિ૦ અ૦ જડવું; મળવું; પ્રાપ્ત થવું.

પાવૈ, પું૦ સ્ત્રી કે પુરૂષ એકકેમાં નહિ એવું માણસ; હિજડો; નપુંસક.

પાવૈયો, પું૦ હિજડો; નપુંસક; ફાતડો.

પાવો, પું૦ વાંસની ભુંગળીનું ફૂંકીને વગાડવાનું વાજું; વાંસળી; વેણુ

પાશ, પું૦ [સં.] ફાંસો; ફાંદો; આંટો; બાંધ-

વાનું દોરડું. (૨) જાળ; સપડાવવાની ક-રામત; બંધન. (૩) રંગ; અસર; ગુણાંશ; સંગ=સોબતની અસર તે; નઠારાના પાશ લાગ્યા વગર રહે નહિ. છાપ.

પાશલી, સ્ત્રી૦ નાની પાશ; ટુંકી દોરડી—અ-થવા તેનો પકડનો ગાળો તે.

પાશંગ, પું૦ તાજવાનાં બે પલ્લાં સમતોલ રાખવા માટે એક તરફ જે વજન રાખ-વામાં આવે છે તે; ધડો.

પાશિયું, ન૦ નાનું દોરડું. (૨) રાંપડી.

પાશેર, વિ૦ શેરનો ચોથો ભાગ તે; શેરના ચોથા ભાગ જેટલું.

પાશેરિયું, વિ૦ જેમાં પાશેર માતું હોય તેવું માપ; વજન તે.

પાશેરો, પું૦ શેરના ચોથા ભાગ જેટલા વ-જનનું કાટલું તે. (૨) જેમાં પાશેર માતું હોય એવું વાસણ.

પાશો, પું૦ પાસો; રૂપાનો ઢાળકો.

પાષાણ, પું૦ પત્થર; પહાણ.

પાષાણભેદ, પું૦ એક વનસ્પતિ—ઓષધિ.

પાષાકરવો, ક્રિ૦ એવી રીતે સોવું કે જેથી કાંકરી નીચે ને પાછળ રહે; કાંકરીની-કળી જાય એમ સોવું.

પાસ, પું૦ [અં૦ Pass] રજાચીઠી. (૨) સંગ—સોબતની અસર તે. (૩) પસાર થવું તે; ફતેહમંદ નીવડવું તે; પાર નીકળી જવું તે; પસાર. (૪) અ૦ નજીક; પાસે.

પાસલો, પું૦ ધાતુ વગેરેનો લંબ ચોરસ ક-કડો તે; પાસો; ચોરસ—ચાર ખુણાવાળો લાંબો કકડો—ગજિયો તે.

પાસવાન, પું૦ પાસે રહેનારો—નોકર; હજુ-રિયો. (૨) સોબતી.

પાસવું, ક્રિ૦ સ૦ કોમળ કરવું; બટવવું; રંગ ચૂસે એવું કરવું; સોબતની અસર ઉપ-જાવવી; અસરવાળું કરવું. હાથીદાંત અને બીજી વસ્તુઓને રંગ પાવા-ચઢાવવા માટે પહેલાં બીજા કોઇ મિશ્રણમાં નાંખી રંગ ધારણ કરવાને યોગ્ય બનાવવાં. કહે૦ પાસ્યાં એટલાં રંગવાં પડશેને ?

પાસાતાણિયો, પું૦ સોના રૂપાના પાસલાને ખેંચી ખેંચીને તાર બનાવનારો; તાર-તાણિયો.

પાસું, ન૦ પક્ષ; પડખું; બાજુ; કલાંઠ; પડ-ખાની બાજુ તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાસું વાળીને સુવું=નિરાંતે સુવું; નચિંત થઇ રહેવું: કાળજી—ચિંતા નહિ હોવી તે. પાસુ સે-વવું=પાસે રહીને ગુણ—અવગુણ ગ્રહણ કરવા; સોબતથી અસર લેવી; સહવાસમાં રહી શિક્ષણ મેળવવું; અનુભવ લેવો. (૨) તરફેણ; કોર. રૂ૦ પ્ર૦ પાસું બદલવું= ફેરવી તોળવું. પાસું મરડવું=વલણ ફેર-વવું; કોર મરડવી.

પાસે, અ૦ નજીક; સોડે. (૨) હાથમાં; સત્તા—તાબામાં. (૨) આગળ.

પાસો, પું૦ આંક—નંબર પાડેલો હાથીદાંત વગેરેનો પાસલો. બાજી રમનાર વાપરે છે તે. રમલનો પાસો (૨) ચોખૂણ પાસલો ચોરસ કકડો. (૩) કિસ્મત; ભાગ્ય. (૪) પ્રસંગ; અવસર; પ્રયોગ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાસે રમવું=દ્યુત રમવું; બાજી ખેલવી; સરતથી રમવું. પાસો નાંખવો=ભાગ્ય અજમાવી જોવું; અજમાશ ખાતર કોઇ કાર્ય કરવું; લાભાલાભ કે જયપરાજયની દરકાર નહિ રાખતાં અખતરો કરી જોવો; સાહસ કરવું. સવળો પાસો પડવો=લાભ—જય મેળવો. રૂ૦ પ્ર૦ પોબારનો પાસો=ફતેહનો પ્રસંગ; ચઢતીનો દહાડો. પાંશરો પાસો=સુભાગ્ય; સારૂ કિસ્મત હોવું તે. ઉલટો પાસો=દુ-ર્ભાગ્ય. સવળો ને અવળો પાસો, એમ પણ બોલાય છે. પાસાખેલ=કિસ્મતની બાજી. જુગાર.

પાસ્તર, પું૦ પાછોતરો પાક તે; બીજો પાક.

પાહડી, સ્ત્રી૦ નાની બકરી.:-પાહડીનું મૂતર.

પાળ, સ્ત્રી૦ નીક, નદી કે તળાવ વગેરેનું પાણી આમ તેમ રેલાઇ જાય નહિ તે માટે બાંધેલી જે નાની મોટી તટબંધી તે; આડ; ઈંટ કે માટીએ બાંધેલી-ઉંચી કરેલી કિનાર; વહેણની બાંધેલી બાજુ-ઉંચું ચણતર. (૨) કોર; કોરણ; બાજુ; તરફેણ. (૩) હદ; સીમા; મર્યાદા. (૪) તીર; તટ; ઘાટ; કિનારો. ઉ૦ પાળે ઉભા પઠાણ પાતળા. ગુજરી. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાળ તોડવી=મર્યાદા તોડવી. પાણી પહેલાં પાળ બાંધવી=ભવિષ્યનો વિચાર કરવો; આગળથી ઉપાય કરવો; ભવિષ્યના ભય સામે ઉપાય લઇ રાખવો.

પાળક, વિ૦ પાળનાર.

પાળણ, ન૦ પાલન.

પાળવું, ક્રિ૦ સ૦ [સં. पाल्] ભરણપોષણ કરવું; ઉછેરવું; મોટું કરવું; નિર્વાહ કરવો. (૨) બરદાસ લેવી; સેવાચાકરી કરવી અને પોષવું.:-ગાય-ભેંશ પાળવાં. (૪) પોષવું અને કેળવવું; માયાળુ બનાવવું; હેળવવું.:-પંખી, અને જંગલી જનાવર વગેરે પાળવાં. (૪) આશ્રય તળે રાખવું; સંભાળમાં રાખી પોષવું; રક્ષણ કરવું અને કેળવવું. (૫) વળગી રહેવું; ચુસ્ત રહેવું; નહિ ફેરવવું; મક્કમ રહેવું.:-વચન પાળવું. (૬) અનુવર્તવું; માથે ચઢાવવું; માનવું.:-માબાપની આજ્ઞા પાળવી. બજાવવું.:-હુકમ પાળવો.

પાળિયું, ન૦ નાની પાળ-આડ તે; માટીનું બાણુ-નાનો ટેકરો; ખુંટ.

પાળિયો, પું૦ માટીની મોટી ઉંચી આડ; બાંધ; આંતરો. (૨) નિશાન; સીમા દેખાડનારો ટેકરો-બાણુ-ખૂંટ-ખૂણ. (૩) પરાક્રમ કરીને મરણ પામેલા શૂરવીર અને સતી સ્ત્રીઓની યાદગીરીમાં તેમની સમાધ ઉપર ચણાવેલી દેરડી અથવા લેખ સાથે ઉભો ખોડેલો પત્થર તે.:-ઝાલાનો પાળિયો.

પાળી, સ્ત્રી૦ છરી; શાક મોળવાનું નાનું કાતું. (૨) મુકરર કરેલો અમુક દિવસ તે; નિયમિતવાર.:-હજામની પાળી. (૩) આવર્તન; વારી; ફેરો.

પાળું, વિ૦ પગે ચાલનારૂં; વાહન વગરનું; ચાલીને જનારૂં.:-પગવાળું-પળનાર-હિંડનારૂં.

પાળો, પું૦ પગે ચાલનારો-લડવૈયો; પદાતિ; પેદલ. (૨) જેને વાહન મળેલું ન હોય ને ચાલીને નોકરી બજાવતો હોય તે; સિપાઇ. ઉ૦ પાંચ અગાઉએ પાળો ને દસ ગાઉએ અસ્વાર, કાં ગોરીમાં ગુણ નહિ કે કયાં નાવલો ગમાર. ભાષા.

પાંઉ, પું૦ પગ; ચરણ. (૨) જાડો પોચો રોટલો; લોફ; પાઉં.

પાંક, પું૦ પોંખ; પુંખ; તાજા ડુંડાં-કણસલાંના શેકેલા દાણા; તાજા અન્નની ધાણી.

પાંકડ, વિ૦ વાંઝિયું. (૨) અફળ; અફળદ્રુપ. (૩) ઉજડ; વેરાન; લુખું.

પાંકવું, ક્રિ૦ સ૦ પહોંચવું. (૨) ધરવું; લેવું (૩) ઇચ્છવું; ધારવું.

પાંક્યું, વિ૦ ધારેલું; ઇચ્છેલું.

પાંખ, સ્ત્રી૦ [સં. पक्ष] પંખી અને માછલાં વગેરેને હાથની બાજુએ ઉડવા-તરવાનો જે અવયવ હોય છે તે; પક્ષ. (૨) બાજુ; આડફેટાનો ભાગ; મૂળ વસ્તુની બે બાજુઓ તરફનો વિસ્તાર વગેરે તે.:-જર્મન લશ્કરની પાંખ તોડી નાંખી. (૩) ઇમારત, સ્તંભ વગેરેની બાજુઓ સચવાય એવો બહાર પડતો છાપરા વગેરેનો બે તરફ ઝૂલતો ભાગ તે; છાપરાની બહાર નીકળેલી બાજુઓ. (૪) છાયા; ઓથ; સોડ; આશ્રય. (૫) પોંખ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાંખમાં ઘાલવું=સોડમાં લેવું; આશ્રય આપવો. પાંખમાં ભરાવું=છાયામાં-આશ્રયમાં

જઇ રહેવું. પાંખો આવવી=પોતે પોતાનું સંભાળી-ભરીપીલે એવી સ્થિતિએ પહોંચવું; મોટાં થવું; સ્વાશ્રયી થવું. પાંખો ફૂટવી=મોટા થવું; ઉમ્મર લાયક થવું; સ્વાશ્રયે કામ કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થવી. પાંખ કાપી નાંખવી=ઓથ તોડી નાંખવી; અસહાય બનાવી દેવું. પાંખો વિંઝવી=મહાલવું; આમતેમ ઘૂમીને જોર બતાવવું; ધમાલ-ધાંધલ મચાવવી; સહાયના જોરમાં રહેવું-ઘૂમવું. પાંખો વિસ્તારવી=ફેલાવું; પહોળા થવું; આગળ-બાજુના ભાગ દબાવવા; વંશવેલો વધવો; પરિવારનો વિસ્તાર ફેલાવો.

પાંખડી, સ્ત્રી૦ નાની નાજુક કુમળી ડાળીનો ગુચ્છ; નાજુક પાનવાળી કુમળી ડાળી. (૨) ફૂલની પાંદડી; પુષ્પલ; પુષ્પદલ. (૩) નવાં પાનનો અંકુર; અગ્રાંકુર. (૪) પાંગોઠું; પાંખ. (૫) વંશની એક શાખા; કુળનો અંકુર. રૂ૦ પ્ર૦ ફૂલ નહિ તે ફૂલની પાંખડી=જે કંઈ જૂજ મળે તે; શક્તિ અનુસાર ભાવથી-પ્રેમથી ધરાવવું-આપવું તે.

પાંખડું, ન૦ પાંદડાના ઝુમખાવાળી ડાળી; નાની શાખા. (૨) એક બાજુનો વિસ્તાર; પાર્શ્વાંકુર. (૩) કુલ-વંશાંકુર; નાની કુટુંબ શાખા. (૪) પાંખ.

પાંખલડી, સ્ત્રી૦ પાંખ. (૨) પાંખડી. કવિતામાં વપરાય છે.

પાંખવું, ક્રિ૦ સ૦ પોંખવું; અક્ષત-મોતી-ફૂલ વગેરે ઉછાળી વધાવી લેવું; સત્કાર કરવો; વધાવવું;

પાંખાવું, ક્રિ૦ અ૦ વધાવું; માન પામવું. (૨) દાણાથી ડુંડાનું ભરાઇ જવું; પાંખ પડાય એવું કરસણનું દાણાદાર થવું.

પાંખાળું, વિ૦ પાંખવાળું; જેને ઉડવાની પાંખો હોય એવું (પંખી.) ઉ૦ બે પાંખાળો બોલતો નહિ રૂપાળો રાગ. (૨) ફણાવાળું; દાંતાળું; દાંતાવાળું:-ત્રણ પાંખાળું ત્રિશૂલ.

પાંખિયું, ન૦ એક બાજુનો ઘટકાવયવ; પાર્શ્વભાગ; ખંડક-એક વિભાગ:-તાળાનું-કલ્લાનું પાંખિયું. (૨) શાખા ફાંટો-વિભાગ:-વાઘેલાઓનું એક પાંખિયું મળે તો આખું વંશ વૃક્ષ તૈયાર કરી શકાય. (૩) જોડકામાંનો એક ભાગ; પાનું; ફણું:-કાતરનું પાંખિયું. (૪) તડ; પક્ષ. (૫) ડાળી; શાખા; અંકુર.

પાંખું, વિ૦ વિરલ; આછું; છુટુંછુટું.

પાંખું, ન૦ દાંતો; ફણું; પાનું; શૂળ; અંકુર. ચાર પાંખાંવાળું ચાકુ. (૨) છોગું; શિખર.

પાંગત, સ્ત્રી૦ પાંગથ; ખાટલા-પથારી-વગેરેમાં જે તરફ પગ રહે છે તે ભાગ; પગ તરફનો ભાગ તે પાંગત. (૨) ખાટલાને ભરેલા વાણને તંગ કરવાને બાંધેલી દોરીઓ તે. ઓસિકાથી ઉલટી બાજુ. કહે૦ ઓસિકે માથું રાખો કે પાંગતે માથું રાખો પણ ગાંડ વચમાંની વચમાંજ.

પાંગરણ, ન૦ [સં. प्रावरण] પગ આગળ નાંખવાનું-ઓઢવાનું-ઢાંકવાનું લુગડું તે; પાથરણું. (૨) પંચિયું; ટુંકું ધોતિયું; પોતડી. ઉ૦ પાણી લાવું એક પલકમાં; ક્ષણુ નહિ લાગે વાર; પાંગરણુ નાનું પહેરીને, ભુવન બેઠો ભરથાર. શામળ.

પાંગરવું, ક્રિ૦ અ૦ પાંખે, પાંદડે અને ડાળીએ કરીને ખીલવું; નવાંકુરે ખીલી રહેવું; નીઘલવું; ઘટાટોપ થવું; પ્રફુલ્લ થવું; ફાલવું. (૨) ડોડાવું; નવાં ફૂલ પાનવાળું થવું; હરખથી અવયવે અવયવે ફૂલી-ફાલી રહેવું; નવજોબન થવું; પોષાવું; ખીલી રહેવું.

પાંગરૂં, ન૦ ઝુલા અને ઝોળીને ધરી રાખનારી ઝૂલતી દોરીઓ-સેરો-સાંકળોમાંની

એકાદ તે.:–પાલણા–ઘોડિયાનાં પાંગરાં. દોરીઓ સાંકળો વગેરે. (૨) તાજુડીને ધરી રાખનારી દોરી–સેર તે.:–પલ્લાનાં પાંગરાં નાનાં છે. (૩) જેમાં ગોળો–ઈંટાળો મૂકવામાં આવે છે તે–ગોફણના પલ્લાની બે તરફની સેરો–દોરડીઓ તે. (૪) બહાર પડતો ને ઝૂલતો બાજુઓ તરફનો અગ્ર ભાગ; સુકાન તરફનો વહાણનો છેડો–અગ્ર.:–ભાગેલી બોટને સ્ટીમરને પાંગરે બાંધી લીધી. પાંગરાં, પાંગરો.

પાંગળું, વિ૦ [**સં. पंगु**] પગે ખોડવાળું; ચાલતાં લંગડાતું હોય અથવા ચાલી શકતું ન હોય એવું તે; પંગુ; લુલું; લંગડું. (૨) સહાય વગર કંઇ પણ કરી શકે નહિ એવું; અસહાય; હિલચાલ કરવાને અશક્ત. પાંગળા ગાડી=જન્મથી પગે ખોડવાળાને હરવા ફરવા માટે બનાવેલી નાની ગાડી તે.:-પતિયાં–ચાલવાને અશક્ત માણસો ને ભિખારીઓ જે નાની ગાડી રાખે છે તે. (૨) ઠેલણ ગાડી; નાનાં બાળકને ચાલતાં શીખવાની ગાડી તે. (૩) આધાર રહિત; ટેકા વગરનું.:–પાંગળો ઇનસાફ. રૂ૦ પ્ર૦ દળપાંગળું=બહુ મોટા લશ્કરવાળું; લશ્કરના અતિશય–બહુપણાને લીધે જેનાથી ઝટ આગળ વધી શકાય નહિ એવું તે. :–કનોજનો રાજા જયચંદ્ર તેની પાસે બહુ મોટું લશ્કર હોવાથી દળપાંગળો કહેવાતો. પાંગળા થવું=સહાય વગર કંઇ કરી શકાય નહિ એવા થવું.:–મોટા ઘરનાં બૈરાં ચાકરનફર વગર પાંગળાં.

પાંગું, ન૦ ઢોર. (૨) વિ૦ પાંગળું.

પાંગોઠું, ન૦ હાથ અને પગના ઘટકાવયવ તે; શરીરના મુખ્ય ભાગમાંથી નીકળતા અવયવનો પહેલો ભાગ તે; હાથનો ખભાથી કોણી લગીનો ભાગ તે. (૨) હાલવા ચાલવાના અને કામ કરવાના અવયવોના સાંધા અને મૂળ તે.:–પાંગોઠાં ચાલશે ત્યાં સુધી કામકાજ કરશે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાંગોઠાં ભાગવાં=હલાય ચલાય નહિ એવો માર મારવો. (૨) હાલવા ચાલવાની શક્તિ કમ થઇ જવી. ટંગડું; બાંયડું–બાવડું.

પાંચ, વિ૦ [**સં. पंच**] ચાર ને એક તે; ૫. (૨) કેટલાક; થોડાક.:–પાંચ માણસ બેઠા હોય ત્યાં સંભાળીને રીતસર બોલવું. (૩) મોટું; વજનમાં ભારે એવું.:–પાંચશેરની ગાળ. પાંચમણનો છોકરો કેડે લઇને કેમ હિંડાય ? રૂ૦ પ્ર૦ પાંચવર્ષનું=જુવાન, હજી જેના જીવનનાં ઘણાં વરસ બાકી હોય એવું; હયાત અને આશાભર્યું. :–હજુ તો એનો કાકો પાંચવર્ષનો બેઠો છે. પાંચશેરી ફૂટવી=નકામી માથાફોડ કરવી; ખાલી વાદવિવાદ ચલાવવો; માથાઝીક કરવી. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાંચશેરી બાંધવી=કોઈની પંચાતી વહોરી લેવી; પારકી પળા ગળે ઘાલવી. પાંચે આંગળીએ પૂજવું=સારી સેવા ભક્તિ કરવી; ઈશ્વરનો સારી રીતે પ્રસાદ મેળવવો; ભાવ–શ્રદ્ધાથી પરમેશ્વરને ભજવા–ભજેલા હોવા જોઇએ એવા અર્થમાં વપરાય છે.:–પેલે જન્મ પાંચે આંગળીએ ઈશ્વર પૂજેલા કે જેથી આ જન્મમાં આવાં સારાં સુખ વૈભવ ભોગવે છે. પાંચલોકમાં પૂજાવું=જાહેરમાં માનપાન મળવું. કહે૦ પાંચનો ગોવાળ ત્યારે પચ્ચીસનોએ ગોવાળ.=આટલું તેમ તેટલું–વધારે એવા અર્થમાં. પાંચ વર્ષનો ઘરધણી ને સો વરસનો સુતાર=ઘરધણી કહે તે કરવા જેવું ને કારીગર કહે તે નહિ. જેને લાગતું વળગતું હોય તે કહે તે ખરૂં. પાંચ વસાનું આદમી અને વીસવસાનું વસ્તર. પાંચ આંગળીઓ કંઇ સરખી હોય છે ? પાંચ ત્યાં પરમેશ્વર=ઘણા કહે તે ખરૂં.

પાંચડો, પું૰ પાંચનો આંકડો તે. ૫.

પાંચદસ, અ૰ થોડાક.

પાંચપટો, પું૰ રેશમી પટા અને સુતરેલ પોતનો વણાટ–ઘુમકું. ઉ૰ પાંચ પટાનો ઘાઘરો.

પાંચભૌતિક, વિ૰ પાંચ મહાભૂત સંબંધી; પાંચ ભૂતમાંનું–તેને લગતું.

પાંચમ, સ્ત્રી૰ [સં. પંચમી] પખવાડિયાની પાંચમી તિથિ તે; પંચમી.

પાંચાળી, સ્ત્રી૰ દ્રૌપદી; દ્રુપદ રાજાની કુંવરી.

પાંચું, ન૰ પાંચનો આંક–ઘડિયો તે. ઉ૰ એક પાંચું પાંચ, બે પચાં દસ.

પાંચેમ, જુ૰ પાંચમ.

પાંચ્છેરી, સ્ત્રી૰ પાંચશેર વજનનું કાટલું તે; પાંચશેરનો જોખ.

પાંજણ, સ્ત્રી૰ સુતરને ખેળ પાવાનો સાંચો. (૨) ટેવ; હેવા.

પાંજણી, સ્ત્રી૰ પાંજણ.

પાંજર, ન૰ પાંધર.

પાંજરાપોળ, સ્ત્રી૰ અશક્ત અને ઘરડાં ઢોર તથા અપંગ પ્રાણીઓને જ્યાં પાળવા ને સાચવવામાં આવતાં હોય એવું સ્થાન; અશક્ત–અપંગ પ્રાણીઓને રાખી તેમનું પાલનપોષણ અને દવાદારૂ કરવાનું સ્થાન તે. (૨) અનાથાશ્રમ. ક્રિ૰ પ્ર૰ પાંજરાપોળમાં મોકલવું=ઘર ખટલામાં પીડારૂપ લાગવાથી દૂર કરવું; બીજાની દયા ઉપર છોડવું.

પાંજરિયું, વિ૰ પાંજરીવાળું; જે ગાડાને પાંજરી હોય તે.

પાંજરી, સ્ત્રી૰ ગાડામાં ભરેલી વસ્તુ વેરાઇ જાય નહિ તે માટે તેના માંચડાની ચારે તરફ રાખવામાં આવતી કામઠાની જે ઉંચી ટટ્ટી તે; ગાડાનું ઘાસનું પાંજરૂં.

પાંજરૂં, ન૰ [સં. પંજર] પંખીઓ રાખવાનું નાનું જાળીદાર ઘર; પંજર; પિંજર. (૨) [illegible] રાખવાનું મોટું જાળીદાર ઘર; મોટા સળિયા ભરેલો વાડો, અથવા ગાલ્લી. (૩) કચેરીમાં ગુનેગાર અને સાક્ષીને ઉભા રહેવાનો કઠેડાવાળો આંતરો તે. (૪) ટેકાટેકીવાળો ઉભો રહે એવો માળો; ખોખું; કલેવર.:–પાપપાંજરૂં. ઉ૰ ક્ષર શરીર આ પાપ પાંજરૂં, સ્મરણ તેહનું શું કરો મરૂં. રૂ૰ પ્ર૰ પાંજરાનો પોપટ=જેમ બોલાવે ને જેમ કરાવે તેમ કરે એવો અધીન જન.

પાંડવ, પું૰ [સં.] પાંડુ રાજાના પાંચ પુત્રો તે; મહાભારતના મુખ્ય નાયકો. (૨) વિ૰ પાંચ.:–પાંડવ લાડુ ગોઠવ્યા.

પાંડિત્ય, ન૰ [સં.] પંડિતાઇ; પંડિતપણું; વિદ્વત્તા.

પાંડુ, વિ૰ [સં.] ફીકું; તેજરહિત; ઉડી ગયેલા રંગનું. (૨) ધોળું. (૩) કમળાવાળું:–પાંડુરોગિયું. પાંડુ રોગ=જેમાં લોહી ફીકું ને સહેજ પીળું પડી જાય એવો રોગ.

પાંત, સ્ત્રી૰ પાંગત. (૨) પંક્તિ; પંગત.

પાંતરી, સ્ત્રી૰ જાર બાજરીની પાંનઠાંનો ભુકો–કરચો તે; મગમઠનાં પાનાંનો ભુકો; પાંદડાંની રજ. (૨) નાનાં નાજુક પાંદડાં તે. (૩) વિ૰ ત્રીસને પાંચ; ૩૫.

પાંતરીસ, વિ૰ ત્રીસ ને પાંચ; ૩૫.

પાંતી, સ્ત્રી૰ ભાગે આવતો હિસ્સો તે; ભાગ; વાંટણીનો વિભાગ. (૨) પક્ષ; બાજુ. (૩) રીત; દસ્તુર. ઉ૰ રાજા રાજ્ય કરે જુગ જીતી, ન્યાયની પાંતીએ નર નાનારે. બો. ભગત. (૪) ભાગીદારી; જેમાં ઘણા જણના ભાગ હોય એવું કામ–ધંધો વગેરે તે; પંતિયાળું.:–પાંતીના હિસાબ; પાંતીભાગ; અંશ. પાંતીએ વહેંચાઇને મળતો લાભ તે. ડેવિડંટ–ભાગ તે.

પાંથ, પું૰ [સં.] પાન્થ; વટેમાર્ગુ; મુસાફર.

પાંથિક, જુ૦ પાંથ.
પાંથી, સ્ત્રી૦ માથાની વચ્ચે બે તરફ વાળ હોળતાં પડતો જે પંથ–મારગ તે; સેંથો; સીમંત. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાંથી પુરવી=સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીએ પાંથીમાં કંકુ કે સિંદુર ભરવું તે. હિંદુસ્તાન તરફ આ ચાલ છે. વાંકી પાંથી.
પાંદડી, સ્ત્રી૦ નાનાં ટુંકાં ટુંકાં પાન તે. (૨) જાર બાજરીની પાનડોનો અથવા કઠોળનાં પાનનો ભુકો તે; ચીટી; રજ. (૩) સ્ત્રીઓને કાને પહેરવાનું મોતીનું ઝુમણું; કર્ણભૂષણ. (૪) ચામડી ઉપર દબાયાથી પડેલી ભાત–આંકા તે; માકણ ચાંચડ કરડ્યાથી ચાંમડી ઉપર પડેલી લાલ ભરચક ચાંદીઓ–ચમોઠાં તે; સોળનાં (સઓળ) વળિયાં; પાન જેવી ભાત.
પાંદડું, ન૦ [સં. પત્ર] પત્ર; પાન; પાનું; પાતરૂં. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાંદડું ફરવું=આડ–વિઘ્ન જતું રહેવું; ભાગ્ય ફરવું; કાળ બદલાવો; સંયોગ આવવો; ધન મળવું ને સુખી થવું. પાંદડે પાણી પાવું=હેરાન કરવું; દુઃખી કરવું; જુલમ ગુજારવો; જેમ મનમાં આવે તેમ કરાવવું; ખીદી ખીદી કરી નાંખવું. કહે૦ પુરૂષના કરમ આડે પાંદડું=ભાગ્ય ફરતાં વાર લાગે નહિ, એક પાંદડું જેમ ઉડી જાય છે તેમ આડ–વિઘ્ન જતું રહે અને ધન વૈભવ પ્રાપ્ત થાય, એવા અર્થમાં વપરાય છે.
પાંન, ન૦ પાંદડું. (૨) એક વેલ.
પાંપણ, સ્ત્રી૦ (સં. પક્ષ્મ) આંખના પોપચાની કિનારી ઉપરના વાળ તે; આંખ ઉપરનું પાતળી ચામડીનું ઢાંકણ ને તેની કોરપરના વાળ.:–પાપણ ભિંજાય એટલાએ આંખમાં પાણી આવ્યાં નહિ.
પાંપલું, વિ૦ બહુજ ગરીબ–શીળું; સહેજમાં ઢીલું થઇ જાય એવું; બહુજ નાજુક પ્રકૃતિ અને સ્વભાવનું–માણસ; બાયલું.
પાંસરૂં, વિ૦ એક સરખું સીધું; વાંક વગરનું, સરલ. (૨) વાંધા વગરનું; દોષ રહિત; ઠીક; સારૂં.:–કામકાજમાં તો પાંસરો છે. ખરી વાત કહે તો તો પાંસરૂંજ છેને. (૩) ડહાપું; ઠાવકું; સદાચારી; સભ્ય; સચ્ચરિત; સરલ.:–છોકરો પાંસરો નથી તેથી માર ખાય છે. (૪) નહિ અળવીતરૂં; ચાંદવાં કરે નહિ એવું.:–છોકરૂં તો પાંસરૂં ના રહે, ડહાપું થઇને બેસી રહે તો તો ગમેસ્તો. સવળું, સીધીસીટીનું, પાંસરૂં દોર=સીધુંસડાક. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાંસરૂં કરવું=સીધું કરવું; અવળે રસ્તે ચાલતું હોય કે સારી રીતે વર્તતું ન હોય તેને મારી પીટીને સારા માર્ગપર લાવવું તે; મારવું; ઝાપટી નાંખવું; સીધે રસ્તે ચાલે એવી ધાક બેસાડવી.
પાંસળી, સ્ત્રી (સં. પાર્શ્વાસ્થિ) છાતીનાં હાડકાંમાંની જે દરેક પાતળી ચપટી ને અર્ધ ગોળ વધેલી હાડકી તે; પાર્શ્વક; પાંસળું; છાતીના ઢાંકણાનું હાડકું. અધપાંસળી–ત્રણ પાંસળી=ચકરમ, અરધું ગાંડા જેવું તે. ઠેકાણા વગરનું; વાયેલ. જેના પેટમાં વાત રહે નહિ એવું; નાના પેટનું.
પાંસળું, ન૦ છાતીનું ચપટું અને ગોળ વળેલું હાડકું. (૨) હાડકાં. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાંસળાં ભાંગવાં=માર મારવો.
પાંસટ, વિ૦ પાંસેટ, પાંસઠ; સાઠ ને પાંચ; ૬૫.
પાંસુ, સ્ત્રી૦ (સં.) ધુળ; રજ. પાંસુલ=ધુળવાળું.
પાંસેઠ, વિ૦ સાઠ ને પાંચ; ૬૫.
પિઉ, (સં. પ્રિય) પ્રિયપતિ; વર; સ્વામી. ઉ૦ બપૈયારે પિઉ પિઉ ઉચરે.
પિઉડો, પું૦ પિઉ; પતિ; વહાલો. ઉ૦ જેનો પિઉડો પરઘેર જાય.
પિક, સ્ત્રી૦ ચાવેલાં તાંબૂળનો રસ–થુંક તે;

પાન સોપારી કે તમાકુ ચાવીને તેના રસની પિચકારી મારવી તે. ઉ૦ કહો શાને મુખ લહોયું મુજ છેડલે, જુઓ રંગ લાગ્યો તંબોળની પિક જો. દયારામ. (૨) કોયલ; કોકિલા.

પિકદાની, સ્ત્રી૦ પિક,તંબોળની થુંક નાંખવાનું વાસણ; પિચદાની.

પિચોટી, સ્ત્રી૦ છેલ્લાં આંતરડાનો થોલો તે; અંડ અને આંતરડાં; પિછોટી.

પિચ્છ, ન૦ (સં) પિંછું.:-મોરપિચ્છની કલગી (૨) પુંછડું.

પિછાન, ન૦ ઓળખાણ; પરિચય. (૨) માહિતી.

પિછાનવું, ક્રિ૦ ઓળખવું; જાણવું. (૨) માહિતી હોવી; પરિચય-ઓળખાણ હોવું.

પિછો, પુ૦ કેડો; પાછળ પડવું તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પિછો લેવો=ખંતથી કોઈની પાછળ પડવું; ખણખોજ કરવી; બારીક તપાસ રાખવી; પુંઠ પકડવી.

પિછોડી, સ્ત્રી૦ ઓઢવાનું જાડું અને પહોળું વસ્ત્ર; ચાદર. (૨) ખેસ; ઉપરણો. ક્રિ૦ પ્ર૦ પિછોડી ઓઢવી=સર્વસ્વ ગુમાવી રોવા બેસવું; નાદાર થઇ જવું; પોતે જાતે ખોટમાં પડવું.

પિછોડો, પું૦ મોટી પિછોડી.

પિજન, જુ૦ પિંજણ.

પિટાપીટ, સ્ત્રી૦ ઉપરા ઉપરી છાતી કુટીકુટીને રોવું તે; ગયેલાનો શોક કર્યા કરવો. કુટાકુટ.

પિટાપીટ, સ્ત્રી૦ કુટંકુટ; રોકકળ; કૂટવું ને રોવું તે. રડારોળ. (૨) મારામાર; મારામારીની ધાંધલ. સામસામી અથવા ઉપરાઉપરી કુટણી પડવી તે.

પિટાવવું, ક્રિ૦ સ૦ કુટાવવું. (૨) મરાવવું; ઠોકાવવું. (૩) ગડાવવું.:-થાળી પિટાવવી.

પિતર, પું૦ (સં. पितृ) બાપ; પિતા. (૨) બાપના પૂર્વજો તે; બાપના વંશજો. (વિ૦) બાપનું; પિતાનું.

પિતરાઇ, પું૦ પિતાના-મૂળ વંશનો માણસ તે; કાકા કાકાના વંશજો તે; એક પિતામાંથી ઉત્પન્ન થયેલા સાત પેઢી લગીના વંશજો તે; પિતરાઈ દાવો=એક પિતાપણાનો હક તે. (૨) વેર; દાયભાગ સંબંધી હકનું વેર તે.

પિતરાણ, સ્ત્રી૦ પિતરાઇની સ્ત્રી તે. (૨) પિતાના વંશાન્વયે જન્મેલી તે; પિતરાઇ-કાકાની પુત્રી તે. પિતરાણ બહેન.

પિત્રાણી, સ્ત્રી૦ પિતરાઇ-કાકાના છોકરા છોકરાઓની સ્ત્રીઓ તે; પિતરાણીઓ.

પિતા, પું૦ (સં.) બાપ; તાત; જનક.:-પિતા પુત્રનો સ્નેહ.

પિતામહ, પું૦ બાપનો બાપ; દાદો. (૨) પૂર્વજ. (૩) બ્રહ્મા.

પિતામહી, સ્ત્રી૦ બાપની મા; દાદી. માનીમા તે માતામહી.

પિતુ, પું૦ બાપ; તાત.

પિતૃ, [સં.] બાપ. (૨) પૂર્વજ. (૩) માબાપ.

પિતૃઋણ, ન૦ (સં.) પુત્રે પિતા અને પૂર્વજો પ્રતિ ઋણ (કરજ) અદા કરવાનું તે, અર્થાત્ સંસાર માંડી વંશ ચાલુ રાખવો અને પિંડ મુકનાર પુત્ર ઉત્પન્ન કરવો વગેરે તે. બ્રાહ્મણ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે દ્વિજ ત્રણ ઋણ સાથે જન્મે છે, એટલે ૧ દેવઋણ, ૨ ઋષિઋણ, અને ૩ પિતૃઋણ.

પિતૃપક્ષ, પું૦ (સં.) બાપ તરફનાં સગાં વહાલાં તે. (૨) પિતૃઓને પિંડ દેવાનું શ્રાદ્ધનું પખવાડિયું તે; સરાધિયાં; ભાદરવા સુદિ પુનમથી વદિ અમાસ લગીનો કાળ તે; પ્રેતપક્ષ.

પિતૃભક્તિ, સ્ત્રી૦ (સં.) બાપની સેવા ચા-

કરી કરવી અને તેમને ભજતા રહેવું તે; ભાવથી પિતા તરફની ફરજ બજાવવી તે.

પિતૃલોક, પું० (સં.) પિતરોને રહેવાનું સ્થાન તે; પૂર્વજોનું વાસસ્થાન.

પિત્ત, ન० [સં.] શરીરમાંનો પીળો તીખો ને ખાટો એક રસ–પ્રવાહી; લોહીમાંથી કલેજાએ છુટો પાડેલો પીળો પ્રવાહી; એક શારીરિક ધાતુ. વાત, પિત્ત અને કફ એ ત્રણમાંનું એક પ્રવાહી સત્વ.

પિત્તજ્વર, પું० (સં.) પિત્ત વિકારથી ઉત્પન્ન થયેલો તાવ તે.

પિત્તપ્રકૃતિ, સ્ત્રી० (સં.) ગરમ મિજાજ. તીખો સ્વભાવ તે.

પિત્તળ, ન० [સં.] તાંબા અને જસતની મેળવણીથી બનતી ઝાંખા પીળા રંગની ધાતુ; એક મિશ્રધાતુ. (૨) વિ० ફટકિયું; માલ વગરનું; અસલ નહિ–ખરૂં નહિ એવું.:–પિત્તળ માણસ છે. ઓછુપાત્ર.

પિત્તળિયું, ન० પીતળિયું; છાલિયું.

પિત્તાશય, ન० કાળજું; શરીરમાં પિત્ત રહે છે તે અવયવ.

પિત્તો, પું० સ્વભાવનું આકરાપણું તે; મિજાજ; મનની ક્રોધજન્ય ગરમી તે.

પિત્રાઇ, જુ० પિતરાઇ. પિતરાણુ, વગેરે.

પિધેલ, વિ० જેણે પીધું હોય તે; દારૂ વગેરેનું જેણે પાન કરેલું હોય તે. (૨) છાકટું; મત્ત.

પિનાક, ન० (સં.) શિવનું ધનુષ્ય. (૨) શૂલ.

પિનાકી, પું० (સં.) શિવ; મહાદેવ.

પિપર, સ્ત્રી० (સં. पिप्पली) પિંપર; પીપર; એક તીખી અને પાચક ઓષધિ; આના વેલા જેવા છોડ થાય છે અને નાના બાજરિયા જેવી ઝીણા દાણાથી ભરેલી તેની શિંગ હોય છે. દેશી ઓષધિમાં એનો ગુણ વર્ણવેલો છે.

પિપરમિંટ, પું० (અં. Peppermint) પિપરનો અર્ક તે; પિપરનું તેલ; પિપરનું પિપરનું પ્રવાહી અને તીખું સત્વ તે. આની વાસ સારી હોવાથી ગળી ચીકડીઓ વગેરેને તેનો પાસ આપવામાં આવે છે.

પિપળીમૂળ, ન० પિપરના છોડનાં મૂળ તે; એ મૂળ ગાંઠો ગાંઠોવાળાં હોય છે અને શરીરને ગરમી આપી વા તોડવામાં તેનો ગુણ સારો છે. પિંપળીમૂળ.

પિપળો, પું० પાન જેવાં પણ પહોળાં ગોળ પાનનું એક મોટું અને પવિત્ર ગણાતું ઝાડ; વડ અને પિંપરની માફક આ ઝાડ પણ ફેલાય છે અને ઘણો વખત હયાત રહે છે. અશ્વત્થ. ક્રિ० પ્ર० પિપળે દીવો કરવો=જાહેર કરવું; સૌ કોઇના જાણવામાં ને જોવામાં આવે એવી રીતે ખુલ્લું મૂકવું. પિપળો ઉગવો=નખોદ જવું. પિપળો ફાટવો=એક પછી એક ઘણા માણસનું આવવું–ઉભરાવું તે; રેલ ચાલવી; દરોડોપડવો.

પિપાસા, સ્ત્રી० [સં.] પીવાની ઇચ્છા તે; તૃષા; તરસ.

પિપીલિકા, સ્ત્રી० [સં.] કીડી. રૂ. પ્ર० પિપીલિકા માર્ગ=ધીરેધીરે કાર્ય કરવાની રીત તે; ખણીખણીને ધીરેધીરે ખાવું તે. પિપીલિકાવૃત્તિ=સંગ્રહ કરવાનું વલણ તે.

પિમળ, સ્ત્રી० [સં. परिमल] સુગંધ; વાસ; ફોરમ; ખુશબો.

પિમળવું, ક્રિ० અ० ફોરવું; સોડવું; વાસ નીકળવી–ઉડવી તે.

પિયર, ન० [સં. पितृगृह] સ્ત્રીને માબાપનું ઘર તે; મહીરૂં; મહિયેર.

પિયળ, સ્ત્રી० કપાળમાં કંકુ ચંદન વગેરેનો લેપ તે; આડ; પત્રલેખા.

પિયાજ, ન० ડુંગળી; કાંદા.

પિયાનો, પું૦ [**અં.**] ધાતુના તારને ટકોરાઓ વાગીને ધીરો ને મધુરો સૂર કાઢે એવી કરામતવાળું એક વાજું; એ ધીરૂં ને મધુરે-ધંટડિયે અવાજે વાગે છે.

પિયારૂં, વિ૦ પ્યારૂં; વહાલું. (૨) પારકું; પરાયું. ઉ૦ તુ જાને પિયારા પાણી; તને ચપટી આપીશ ધાણી. સ્ત્રીગીત.

પિયાવો, પું૦ ખેતરમાં પાણી વાળનારો; ખેતરને પાણી પાનારો માણસ.

પિયેર, ન૦ મહિયેર; માબાપનું ઘર તે. રૂ૦ પ્ર૦ પિયેરપનોતી=પિયેરવખું. (૨) બહોળા પિયેરવાળી; પિયેરમાં માનવાળી–આગેવાન–વહાલી તે.

પિયેરિયાં, ન૦ સ્ત્રીને બાપના વંશનાં જે સગાં તે. ઉ૦ પિયેરિયાંનો ધરી પક્ષ મારાં, સુણ્યાં નહિ મેં વચનો તમારાં.

પિયો, પું૦ આંખનો મળ તે.

પિરસણ, ન૦ પિરસવું તે. (૨) ભાણું આપવું તે.

પિરસવું, ક્રિ૦ સ૦ [**સં. परिवेषण**] રાંધેલી રસોઇ ભાણામાં મૂકવી; પતરાળી પૂરવી; ખાવાનું આપવું–મેલવું. રૂ. પ્ર૦ ખાંડ પિસરવી=મીઠું મીઠું અને સારૂં લાગે એવું બોલવું.

પિરામીડ, પું૦ [અં] મુએલાની યાદદાસ્ત માટે મિસરીઓ જે મોટી ઘોરો બાંધતા હતા તે; મરનારના સ્મારક તરીકે આગળના પૂજ્યજનો જે મોટાં સંગીન બાંધકામ ઉભાં કરતા તે. મિસરના પિરામીડો જાણીતા છે.

પિરોજ, પું૦ આસમાની રંગનું પારદર્શક રત્ન–પત્થરો; ઇન્દ્રનીલ; વૈડૂર્યમણિ.

પિરોજી, વિ૦ આસમાની; નીલું.

પિલવણ, ન૦ એક જાતનું ઝાડ.

પિલવું, ક્રિ૦ સ૦ દાબી–કચરીને રસ કાઢવો; નિચોવવું. (૨) રિબાવવું; કનડવું.

પિલુ, પું૦ એક જાતનો રાગ–ઢાળ. (૨) મરચીનું બચ્ચું.

પિલુડી, સ્ત્રી૦ એક જાતનું ઝાડ.

પિલો, પું૦ ફણગો.

પિલોડિયું, ન૦ પિલો; ફણગો; થડ અથવા મૂળમાંથી ફૂટેલો અંકુર તે.

પિલ્લું, ન૦ સુતર અથવા દોરાનું ગુંછળું; દડી; દોરને વિંટાળી બનાવેલો પિંડો; દડો.

પિશંગ, ત્રિ૦ [**સં.**] પીળું; પીળા ધુંધળા રંગનું. ઉ૦ કેવળ પિશંગ વરણી, લઘુ શિથિલ વળી સુકા શરીરવાળી.

પિશાચ, ન૦ (પું) સંસારથી અસંતુષ્ટ રહેલો જીવ મુઆ પછી જે રૂપ લે છે તે; પ્રેત; ભૂત; પ્રેત અવતાર. (૨) નઠારો–ઘણોજ ખરાબ માણસ તે.

પિશાચણી, સ્ત્રી૦ પિશાચસ્ત્રી; ભૂતડી.

પિશાચી, સ્ત્રી૦ ભૂતડી. (૨) વિ૦ જંગલી લોકોની ભાષા; પ્રાકૃત ભાષાઓમાંની એક ભાષા. એમ કહેવાય છે કે, બૃહત્કથા પિશાચીભાષામાં લોહીથી લખાઇ હતી.

પિશાબ, પું૦ [**फा.**] મૂત્ર; મૂતર.

પિશિતાશન, પું૦ [**સં.**) માંસ ખાનારો; રાક્ષસ; દૈત્ય.

પિશુન, વિ૦ [**સં**] ચાડિયું; દ્રોહી; નીચ. (૨) ક્રુર; ઘાતકી; અતિદુષ્ટ.

પિષ્ટ, વિ૦ [**સં.**] પીસેલું; દળેલું; વાટી નાખેલું (૨) લોટ; આટો; ભુકો.

પિષ્ટુ, ન૦ છીટું; પાંખડું:–સાવરણીનાં પિષ્ટાં કાઢી નાખ્યાં.

પિસવી, સ્ત્રી૦ પિશવી; કોથળી; થેલી.

પિસવું, ક્રિ૦ સ૦ દળવું; વાટવું; કચરવું; ચગદવું. (૨) જોરથી દાબવું:–દાંત પિસીને. (૩) મર્દવું; ખૂબ બારીક વાટવું; લસોટવું; ઘુંટવું.

પિસવો, પું૦ સિસોડો; ફુંકવાથી શંખની મા-

ફૂક વાગે એવું માટીનુ-ધાતુનું અથવા લાકડાનું વાજું. (૨) પાવો.

પિસ્તાળીસ, વિ૦ ચાળીસ ને પાંચ તે; ૪૫.

પિસ્તોલ, સ્ત્રી૦ તમંચો; નાની ખીસામાં રહે એવી બંદુક.

પિહેર, ન૦ પિયર.

પિળ, સ્ત્રી૦ પિયળ; આડ.

પિળચટું, વિ૦ સહેજસાજ પીળું હોય એવું; ફીકું.

પિળવું, ક્રિ૦ સ૦ પીળું કરવું; પીળા રંગે કે કંકુએ ખરડવું-રંગવું તે; રંગોળવું. દાઢી પિળવી=વહેવાઇઓએ સામસામે એક બીજાની દાઢીઓ ભીનાં કંકુથી રંગવી.

પિળાટ, પું૦ પીળાશ.

પિળાશ, સ્ત્રી૦ પીળાપણું.

પિળિયું, ન૦ હળદરથી રંગેલું કન્યાવસ્ત્ર; બ્રાહ્મણેતર જ્ઞાતિઓમાં પરણતી કન્યા પાનેતરને ઠેકાણે પિળિયું પહેરે છે. પીળુંવસ્ત્ર.

પિંખવું, ક્રિ૦ સ૦ ચાંચવડે પાડેલાં પિંછાં ચુંટી નાંખવાં; ચુંટવું; પહોળું કરી-વિખેરી તેમાંથી ચુંટવા જેવું હોય તે તાણીને કાઢી નાંખવું; ફેંદવું; વેરવું; વલુરી નાખવું; વિંઝોટી-વિંછોડી નાંખવું. (૨) ગભરાવી દેવું.:-મને પડોસીએ પંખી નાંખી.

પિંગળ, ન૦ (સં.) કવિતાના તાલ માપનું એક શાસ્ત્ર; વૃત્તવિવેક. (૨) પિંગળ નામના ઋષિ, જેણે કવિતાનાં તાલ માપ ગોઠવ્યાં હતાં. (૩) લાંબુંલચ. લંબાણ ટાયલું; ઓળિયું. આ શું મોટું પિંગળ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પિંગળ કરવું=લંબાણ કરવું; વધારવું; લાંબું કરવું.

પિંગળા, સ્ત્રી૦ શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવાની મુખ્ય નાડી -જુંગળી; શરીરમાંની એક મુખ્ય નાડી. (૨) ગોરોચન. (૩) ગોપીચંદની રાણી.

પિંગાણી, સ્ત્રી૦ ધુપેલની છલુડી; કચોલું.

પિંછ, ન૦ [सं. पिच्छ] પિંછું. (૨) પુંછડું.

પિંછી, સ્ત્રી૦ નાજુક રૂવાંદાર પિંછાંની જુડી; ચામર; વાળની જુડી; ઝાપટણી. (૨) ઝીણાં રૂંવાંની જુડીની કલમ-ચિત્ર કલમ. ચિતારાની. (૩) વાળનો અથવા વનસ્પતિ રેસાઓનો જુડો; કુચો.-ધોળવાનો. (૪) ચિત્રની આવડ; ચિત્રકામ.:-રવિવર્માની પિંછી આગળ બધું રદ સમજવું.

પિંછું, ન૦ પંખીના ઉડવાના અવયવનાં રૂંવાંદાર ફેલાં તે; રૂવાંદાર ઉડવાના અવયવમાંનું એકેકું પિચ્છ. (૨) પુંછડી. રૂ૦ પ્ર૦ પિંછાનું પારેવું=સહેજ-નાની શી વાતનું મોટું પિંજણ તે; કાગનો વાઘ. કહે૦ પિંછાં ખોસે કંઇ મોર થવાય છે?

પિંજણ, ન૦ પિંજવું તે; લંબાવવું; ચુંથવું-ફેંદવું તે; કંટાળો આપે એવું ટાયલું; લંબાણ ચર્ચા-ચકચાર કર્યા કરવી તે; વારંવાર એકની એક વાત કર્યા કરવી તે. (૨) પિંજવાનું ઓજાર; પિંજાર. (૩) ઝીણા ઘુઘરીઓવાળું ઝાંઝર. ઉ૦ પાયે પિંજણ રણઝણે બાલણ.

પિંજણિયો, પું૦ પિંજનારો. (૨) પિંજારને થરકાવવાનો મોથવો. (૩) રથનાં પૈડાં નીકળી જાય નહિ તે માટે નાયડી આગળ રખાતું કમાનદાર લાકડું તે. ઉ૦ કોના તળાવા ને કોનો પિંજણિયો, બળદો આણ્યા એ માગીજી. પ્રેમાનંદ.

પિંજણી, સ્ત્રી૦ પિંજવું તે; પિંજવાની ચતુરાઇ-સારી આવડત તે.:-ફુલી પિંજારણની પિંજણી સારી હોવાથી સૌ તેને ગોદડાં ભરવા બોલાવે છે.

પિંજણું, ન૦ પિંજવું તે. (૨) ચકચાર; ચર્ચા; કુથલી; ટાયલું.

પિંજર, ન૦ (सं. पंजर) પાંજરૂં. ઉ૦

પોપટડા પિંજર તારૂંરે, સરસ ઘડાવીશ સોનાનું. (૨) દેહ; શરીર. ઉ૦ પિંજર દાઝયો પાણીએ.

પિંજરૂં, ન૦ પાંજરૂં.

પિંજવું, ક્રિ૦ સ૦ વારંવાર ઉથલાવી ઉથલાવીને છુટું પાડવું; ફોદે ફોદો જુદો પાડવો. પુમડે પુમડું અને રેસે રેસા ફેંદી-ઉડાડીને જુદા કરી નાંખવા.:-રૂ પિંજવું. (૨) ચર્ચવું; એકાન્તે એક બાબત વારંવાર કહ્યા કરવી; ટાયલું કરવું. ચુંથવું. (૩) ઝાપટીને છુટું પાડવું; હોળવું.

પિંજામણ, ન૦ પિંજવાની મજુરી તે; પિંજામણી. (૨) ચકચાર.

પિંજામણી, સ્રી૦ પિંજવાની મજુરી.

પિંજાર, સ્રી૦ રૂ વગેરે પિંજવાનું કમાન જેવું ઓજાર; પિંજણ.

પિંજારણ, સ્રી૦ પિંજારાની સ્રી. (૨) પિંજવાનું કામ કરનારી.

પિંજારી, સ્રી૦ રૂ પિંજવાનું કામ કરનારી સ્રી. (૨) પિંજારા જાતની સ્રી; પિંજારણ. (૨) એક પંખી.

પિંજારો, પું૦ પિંજવાનું કામ કરનારો. (૨) પિંજારા જાતિનો પુરૂષ.

પિંડ, પું૦ (સં.) ભાત અથવા લોટનો બિલ્વાકાર ગોળો-લોંદો તે.:--પિંડ વાળવા-મૂકવા તે. (૨) ગ્રાસ; કોળિયો. (૩) દેહ; શરીર. ઉ૦ પિંડ પડે પણ એ વરને પોંખું નહિ રે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પિંડ મૂકવો=શ્રાદ્ધ સારવું; પિંડ દેવા-આપવા તે. કહે૦ પિંડે તેવું બ્રહ્માંડે=સમભાવ રાખવો તે. પિંડ પોષુ=સ્વાર્થી; પોતાનું પેટ ભરવામાં જ સમજે એવું.

પિંડજ્ઞાન, ન૦ [સં.] દેહ સંબંધી સમજ તે; પોતા સંબંધી જ્ઞાન તે; સ્વ સ્વરૂપનું ભાન તે.

પિંડદાન, ન૦ પિતૃઓ નિમિત્તે શ્રાદ્ધાદિક કરી અન્નદાન આપવું તે; પિંડ અર્પણ કરવો તે; શ્રાદ્ધ કરવું તે.

પિંડરોગી, વિ૦ પાંડુ રોગવાળો; લોહી ફીકું પડતું જાય એવા રોગવાળું. (૨) ક્ષયના રોગવાળું.

પિંડારો, પું૦ [સં. पिण्डार] ગોવાળિયો; ગોપાળ. ઉ૦ મૂકયા પિંડારિયા પ્રેરી, તેણે રાધાને લીધી ઘેરી. પ્રેમાનંદ. (૨) લુંટારો; પિંઢારા. મધ્ય હિંદમાં આગળ લુંટારૂઓની ટોળીઓ ફરતી અને મુસાફરો તથા યાત્રીઓને ઠગી લુંટતી, તેમાંનો એકાદો ચોર માણસ તે. એ લોકનો મોટો ત્રાસ હતો.

પિંડી, સ્રી૦ ગોળાકાર થપેલી-ઢેપલી તે; (પગની એડી આગળની) ઘુંટીને ઢિંચણના સાંધાની નાની ગોળ હાડકી તે. (૨) ગોળ અને જરા ચપટી ગોળી-થેપલી તે; લંબગોળ ઘાટ તે; શિવલિંગ.:-શિવની પિંડી. (૩) ગુંછળું; દડી; વાળેલું નાનું પિલ્લું.

પિંડું, ન૦ પિલ્લું; દોરીનું ગુંછળું-દડી તે; ગુંડાળું.

પિંડો, પું૦ [સં. पिण्ड] પિંડ; કણક અથવા માટીનો ગોળો તે; લાડવો; માટીનો મોટો લોંદો.:-ચાક ઉપર પિંડો. (૨) પેંડો; થેપલી.

પિંઢેરી, વિ૦ પિંઢારિયું; મટોડીએ બનાવેલું; માટીની ભિંતોનું.

પિંઢારિયું, વિ૦ માટીની ભિંતોનું (ઘર). ગામમાં થોડાં ઘર ઈંટેલ ને બાકીનાં પિંઢોરિયાં છે.

પિંપર, સ્રી૦ [સં. पिप्पली] એક તીખા ઓષધિ. એની ઝીણાં તીખાં બીવાળી કાળી-લીલી શિંગો હોય છે. (૨) વડ અને પિંપળાની જાતનું એક ફુલિયા ઝાડ.

એની ડાળીઓ અને ટેટા આગળ જે ગુંદર થાય છે તે લાખ તરીકે વપરાય છે.:-બાપાની પિંપર. વડની માફક એને પણ વડવાઇઓ ફૂટે છે.

પિંપળી, સ્ત્રી૦ પિંપર. (૨) નાનો પિંપળો.

પિંપળીમૂળ, ન૦ એક વનસ્પતિનાં તીખાં મૂળિયાં; પિંપળીમૂળના ગંઠોડા.

પિંપળો, (सं. पिप्पल) અશ્વત્થ; એક પહોળા અણીદાર પાનાનું ઝાડ. હિંદુઓમાં તે બહુ પવિત્ર અને વિષ્ણુના વાસવાળું ઝાડ ગણાય છે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પિંપળે દીવો કરવો=જાહેર કરવું; સૌ કોઇ જાણે એમ કરવું. પિંપળો ઉગવો=નસંતાન જવું. નિર્વંશ જવો; ઉછેદિયું થવું. પિંપળો ફાટવો=કોઇ પણ ચીજ કે માણસોનું ખૂબ ઉભરાવું; મોટી સંખ્યા-જથામાં બહાર આવવું. પીપળો.

પી, અ૦ ફટ; ધિક; તુચ્છકાર-હિહિ કરવામાં વપરાય છે.

પીંક, સ્ત્રી૦ પાક; અનાજ; ફળ; વનસ્પતિ અને બીજી ચીજનું ઉત્પન્ન-પેદાશ તે; પાક; મોલ. સુપીક=વિ૦ સારો પાક આપનારૂં; રસાળ; ફળદ્રુપ. (૨) પીકું; પાન-તમાકુ વગેરેના ચર્વણનો રસ અને તેની પિચકારી મારવી તે.

પીછ, (सं. पिच्छ) પિંછું.:-મોરપીછ. પંખીની પુંછડી તે: પાંખનો રૂવાંદાર-વાળ. પીછાં ઉડવાને ઉપયોગી છે.

પીંછી, સ્ત્રી૦ રૂવાંની-વાળની જુડી. ચિતરવા-રંગ પુરવાની આવડ તે.:-રવિવર્માની પીછી તો ઓરજ છે. (૨) પિંછાંની જુડી; કલગી; ચામર; પિંછાની લળકતી-માંજર તે. વાળ અથવા પિંછાની કે ખજુરી વગેરેના રેસાઓની જુડી-ચમરી. માંખો વગેરે ઉડાડવાની અથવા જળ ઝાપટી નાખવાની નાના દંડિકાને છેડે કપડું-તંતુ વગેરે બાંધી બનાવેલી ઝાટકણી તે; માર્જની; કુચો.

પીછું, ન૦ પિંછું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પીછું મારવું=હુકમી સહી કરવી; બિલાડું ખેંચી આપવું. પીછાનું પારેવું=રજનું ગજ.

પીછો, પું૦ પછવાડે લાગવું તે; કેડો. ક્રિ૦ પ્ર૦ પીછો લેવો=પાછળ પડવું; કોઇનાં પગલાં-છિદ્ર જોવાં; ખંતીલી તપાસ રાખવી; પુંઠ પકડવી; રગડવું. પીછો પકડવો=પુંઠે લાગ્યા રહેવું.

પીજન, ન૦ પિંજવું તે. (૨) ટાયલું; ખાલી ચર્ચા કરવી તે; લંબાવવું તે.

પીટણી, સ્ત્રી૦ પીટવું તે; માર; ઠોક. (૨) કૂટવું તે; કૂટણું.

પીટવું, ક્રિ૦ સ૦ મારવું; ધીબવું; ઉંચું કરીને નાંખી દેવું-પછાડવું.

પીટયું, વિ૦ જેને નામે પિટાય તે; પિટાયેલું; રડયું; લાડકી ગાળ.:-મારો પીટયો. (૨) કંટાળામાં-ગુસ્સામાં બળ્યું, ટળ્યુંના અર્થમાં બોલાતો ઉદ્દગાર.:-પીટયો પારજ આવ્યો નહિને ?

પીઠ, સ્ત્રી૦ [सं.] બેઠક; આસન; સ્થાન; જગા. (૨) પાયો; પદવી, મૂળાસન-મુખ્ય સ્થાન-આસન.:-વિદ્યાપીઠ. (૩) [सं. पृष्ठ] પ્રાણીની કરોડનો ભાગ તે; બરડો; વાંસો.:-ઘોડાની પીઠ પર બેસવું. (૪) બજાર; માલનું ક્રયવિક્રયસ્થાન. વિક્રયસ્થાન.:-કણપીઠ. (૫) બજાર ભાવ; રૂખ; ભાવતાલ.:-હમણાં પીઠ સારી નથી, આગળ ઘરની પીઠ સારી હતી. ક્રિ૦ પ્ર૦ પીઠ ઉઘાડી પાડવી=અસહાય બનાવી દેવું. (૨) ભેદ ઉઘાડી નાંખવો. ઢાંકણુ-મલાજો કાઢી નાંખવો. પીઠ દેખાડવી. પાછા ફરીને નાસવું; પીઠ બતાવવી. પીઠ ઠોકવી=ઉત્તેજન આપવું. (૨) વખાણ કરવાં-શાબાશી આપવી, પીઠ ઢાંકવી=પાછળથી મદદ

કરવી; ઉઘાડું ન પડે એમ કરવું; પાછળ સારૂં દેખાય-દીઠું પડે નહિ એમ કરવું. પીઠ થાબડવી=ઉત્તેજન આપવું; પોરસ ચઢાવવો. પીઠ ધરવી=પાછળ મદદ કરવામાં સામેલ રહેવું; જોર આપવું. પીઠ પર હાથ ફેરવવો=પંપાળવું; આશ્વાસન આપવું—પીઠ પાછળ મૂકવું=ઓળવવું; સંતાડવું. વ્યંગમાં-ઉપયોગમાં લેવું; નહિ મૂકી રાખવું. પીઠ પુરવી=મદદ કરવી; સહાયમાં રહેવું. પીઠ ફેરવવી=મત બદલી નાંખવો; ફરીજવું; વલણ બદલવું; ઉલટા ફરી જવું. (૨) તજવું; તરછોડી નાંખવું. પીઠ લેવી=પાછળ પડવું; પુંઠ પકડવી. પીઠ આવવી=વાંસો છોલાઇને ગદગદી જવો. :—ગધેડાને પીઠ આવે એટલે કુંભાર કાઢી મૂકે. પીઠ પાડવી=સ્વારીમાં પલોટવું; બેસવા દે એવું બનાવવું. પીઠનું જોર=પાછલું જોર-સહાય તે; જેને કુટુંબ પરિવાર કે સહાયકો હોય એવું તે; મદદની આશાવાળું; પાછળ જેનું પડી ભાગવા દે નહિ એવા માણસો હોય તે.

પીઠિકા, સ્ત્રી૦ બાજઠ; રંગીતપાટ. (૨) વંશાવલી. (૩) પ્રકરણ; વિગતવાર હેવાલનો એક ભાગ તે. (૪) ધોરણ; વર્ગ; ભૂમિકા.

પીઠી, સ્ત્રી૦ [સં. पिष्ट] હળદર અને સુગંધિ વસાણાનું ચૂર્ણ; વર કન્યાને શરીરે ચોળવાનું એક સુગંધિ દ્રવ્ય-ચૂર્ણ. એ ચોળવાથી ચામડી સહેજ પીળી-ગૌર દેખાય છે. ઉ૦ પીઠી ચઢેલ ખડચંપક પુષ્પ જેવા. વગેરે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પીઠી ચોળવી=પીઠીનું શરીર ઉપર મર્દન કરવું.

પીઠું. ન૦ બજાર. દાણાનું પીઠું. વેચવાનું સ્થાન-દુકાન; હાટ તે. દારૂનું પીઠું. દારૂ તાડી વગેરે કેફી પીણાં વેચવાની દુકાનો પીઠાં કહેવાય છે.

પીડ, સ્ત્રી૦ [સં. पीडा] પીડા; દુઃખ. (૨) ચુંક; આંકડી. (૩) આપદા; મુશ્કેલી; સંકટ. (૪) દાંતે મૂકવાના રંગની લુગદી

પીડવું, ક્રિ૦ સ૦ [સં. पीड्] પીડા કરવી; દુઃખ દેવું; વિતાડવું; કષ્ટ દેવું.

પીડા, સ્ત્રી૦ [સં] પીડ; દુઃખ; વેદના. (૨) આપદા; કલેશ; વ્યથા. (૩) કાળજી; ચિંતા. (૪) પચાત; માથાફોડ.

પીડાકારી; વિ૦ પીડાકારક; દુઃખ-કલેશ કરાવે એવું.:—આ બે ગ્રહ તમને પીડાકારી છે.

પીડાવું, ક્રિ૦ અ૦ પીડા પડવી; રિબાવું; દુઃખીથવું.

પીડિત, વિ૦ [સં] પીડાયેલું; દુઃખી. (૨) હેરાન.

પીઢ, વિ૦ મુખ્ય; આગેવાન; વૃદ્ધ; માનનીય. :—પીઢ માણસ.

પીઢ, સ્ત્રી૦ મેડાના નાના નાના આડા બાલ તે; જેની ઉપર મેડાનાં પાટિયાં જડવામાં આવે છે તે-આડાં લાકડાં.

પીઢિયાં, ન૦ પીઢો તે. (૨) દાઢનાં પેઢાં.

પીત, ન૦ પિત્ત; કાળજામાં ઉત્પન્ન થતો પીળો કડવો ને તીખો રસ તે; એક ધાતુ. (૨) પાણી પાવું તે. પાઇને ઉછેરેલું શાક-મોલ વગેરે તે. (૩) વિ૦ પીળું.

પીતપાપડો, પું૦ ખડસલિયો, એક ઓષધિ.

પીતલ, ન૦ [સં. पित्तल] તાંબા ને જસતની મેળવણીથી બનતી ઝાંખા પીળા રંગની એક મિશ્રધાતુ; પિત્તલ.

પીતળિયું, ન૦ પીતળની વાડકી

પીતાંબર, ન૦ [સં.] કોરવાળું પુરૂષને પહેરવાનું પીળું રેશમી કપડું. (ધોતીજેવું)

પીતાંબરી, સ્ત્રી૦ નાનું પીતાંબર.

પીતું, ન૦ લખોટી નાંખનારાને ઉભા રહેવાની આંકેલી જગા.

પીન, વિ૦ [સં.] જાડું; પુષ્ટ; ભરેલું; ભારે.

પીનસ, ન૦ સળેખમ; જખમ.
પીપ, ન૦ [पोर्तु.] ગોળ નળો; પ્રવાહી ભરવાની નળા જેવી લાકડાની કોઠી.
પીપર, સ્ત્રી૦ [सं. पिप्पली] પિંપર.
પીપિયો, પું૦ બૂમ; ચીસ; રાડ (૨) તંગીની ધાંધલ; લેવાલી માટે બુમાબુમ થઈ રહેવી તે.:–કેરીના તો બજારમાં પીપિયા પડે છે.
પીપી, સ્ત્રી૦ મોઢે ફુંકીને વગાડવાનું નાનું ભુંગળું; ફુંકતાં વાગે એવી ભુંગળી; પીપુડી. કહેં૦ ગાજરની પીપુડી વાગી તો વાગી નહિ તો કરડી ખાધી.
પીયૂષ, ન૦ [सं.] અમૃત; સુધા.
પીમળાટ, પું૦ [सं. परिमल.] વાસ; ગંધ; સોડ; ફોર.
પીર, પું૦ [फा.] દેવત્વ પામેલો મુસલમાન સંત. (૨) અમીર; ઉમરાવ. કહેં૦ પીરનો મહિમા મુજાવર વધારે=લાગતા વળગતા હોય તેજ પ્રતિષ્ઠા પાડે. દેવ ગયા ડુંગરે ને પીર ગયા મક્કે, પરધર્મીના રાજ્યમાં ઢેડ મારે ધક્કે.
પીરજાદો, પું૦ પીરનો છોકરો તે; પીરજાદો. (૨) સંત માણસ.
પીરસવું, ક્રિ૦ સ૦ [सं. परिविष] રાંધેલું અન્ન-ખોરાક ભાણામાં મૂકવો.
પીરાનપીર, પું૦ મોટામાં મોટો માણસ; મોટો–ઉમરાવજાદો. (૨) દેવનો દેવ.
પીલવું, ક્રિ૦ સ૦ કચરવું; ગદડવું; મસળવું; દબાવવું; નિચોવવું. (૨) દાબી–કચરીને રસ વગેરે કાઢવાં:–શેલડી પીલવી. તલ પીલવા.
પીલવો, પું૦ પીલવાનું યંત્ર; કોલ–લું. (૨) એક વૃક્ષ; પીલુડી.
પીલું, ન૦ મરચીનું બચ્ચું.
પીલુડી, સ્ત્રી૦ એક જાતનું ઝાડ; નાનો પીલવો.
પીલો, પું૦ છોડનો અંકુર; ફણગો. (૨) થડના સાંધામાંથી ફૂટેલું કુમળું ડાળું.
પીવર, વિ૦ [सं] જાડું; પુષ્ટ; ભરાઉ. (૨) ઘટ્ટ; ગાઢું; સજડાસજડ ભરેલું.
પીવું, [सं. पा] પ્રવાહી ગળામાં, અંદરના ભાગમાં ઉતારવું; ગળવું; પેટમાં લેવું; પાન કરવું. (૨) ચૂસવું; ધાવવું. (૩) મોંમાં ધુમાડો લેવો; ધુણી ગળે ઉતારવી. (૪) શોષવું; અંદર લઈ લેવું:–રેતાળ જમીન તરત પાણી પી જાય છે. જુના ઘડો ઠીક પાણી પીએ છે. ખાવું. (૫) નહિ લેખવવું–ગણકારવું; નહિ લક્ષ આપવું:– છોકરાં તમને પી ગયાં, હવે કદીએ ભાર પડશે નહિ.
પીસવું, ક્રિ૦સ૦ દળવું; કચરવું; જોરથી દબાવવું; ચપડવું.
પીસવો, પું૦ સિસોડો; મોટી પીપુડી.
પીસું, વિ૦ ઝીણું; બારીક. (૨) ન૦ ઝીણો જીવ.
પીળ, સ્ત્રી૦ પિયળ; આડ; આસકા; કેસરચંદનનો પીળો લેપ તે.
પીળક, વિ૦ પીળું; ફીકું.
પીળચટું, વિ૦ સહેજ પીળું; ભુંખરું; ફીકું; પીળું.
પીળવું, ક્રિ૦ સ૦ પીળું કરવું; રંગવું; ખરડવું.:–કંકુએ હાથ પીળવા; દાઢી પીળવી.
પીળું, વિ૦ [सं. पीत] હળદરિયા રંગનું; સોનાના રંગનું; કેસરના વર્ણ જેવા રંગનું.
પુકરવું, ક્રિ૦ અ૦ હિહિ કરી નાંખવું; હસી કાઢવું.
પુકાર, પું૦ પોકાર; બૂમ; ઘાંટો; બરકો.
પુકારવું, ક્રિ૦ સ૦ બોલાવવું; બરકવું; પોકાર કરવો; પોકારવું.
પુખરાજ, પું૦ પોખરાજ, એક જાતનું રત્ન.
પુખ્ત, વિ૦ [फा.] પાકી બુદ્ધિનું; સમજુ;

કસોટીએ ચઢેલું; પાકું; અનુભવી; વયે વધેલું;

પુગતું, વિ૰ પહોંચે-ચાલે એટલું; પહોંચતું; પુરતું.

પુગવું, ક્રિ૰ સ૰ પહોંચવું; પુરતું થઈ રહેવું. (૨) ચાલવું; નભવું. (૩) મળવું.

પુગાડવું, ક્રિ૰ સ૰ પહોંચાડવું; પ્રાપ્ત થાય એમ કરવું; પુરૂ પાડવું. (૨) સ્વાધીન કરવું.

પુચકારી, સ્ત્રી૰ બાળકને શાંત કરવા હોઠ સંકોચી વહાલનો અવાજ કરવો તે.

પુચ્છ, ન૰ [સં] પુંછડી; દુમ.

પુછગાછ, સ્ત્રી૰ પુછપરછ.

પુછપરછ, સ્ત્રી૰ પૂછવું; તપાસ કરવી-સવાલ કરવો તે.

પુછપાછ, સ્ત્રી૰ પૂછવું તે.

પુછવું, ક્રિ૰ સ૰ [સં. પૃચ્છ.] મોઢેથી બોલી સવાલ કરીને કોઇ બાબત જાણવા માગવી-સવાલ કરવો; કંઇ જાણવાની વાણીથી જિજ્ઞાસા કરવી. રૂ૰ પ્ર૰ વગર પુછે=નિઃશંક મને; વગર રજા લીધે; છૂટથી. પુછ્યા વગર પાણીએ પીએ નહિ=બીજાને પુછયા વગર સાધારણ કામ પણ કરે નહિ એમ; પરાવલંબી. પુછવું સૌને ને કરવું મનનું ધાર્યું=સૌની સલાહ લેવી પણ કરવું તો પોતાનું મન કહે તેમજ. પુછતાં પંડિત થવાય=પુછવાથી સો આવડે જણાય. પુછીપુછીને લંકાં જવાય=પુછવાથી બધું થઇ શકે. (૨) માગવું. (૩) ગણવું; લેખવું; દરકાર કરવી.:-એને કોણ પુછે છે? (પૂછવું.)

પુછાપુછ, સ્ત્રી૰ વારંવાર પૂછવું તે; પૂછપૂછ કર્યા કરવું તે. (૨) તપાસ; તજવીજ; શોધાશોધ.

પુછાવવું, ક્રિ૰ પ્રે૰ કોઇ પુછે એમ કરવું; કોઇની પાસે સવાલ કરાવવો. (૨) જવાબ મગાવવો; તપાસ કરાવવી.

પુટ, ન૰ [સં.] બે કોડિયાં એક એકની ઉપર એક એમ ઢાંકીને બનાવેલું જોડકું તે; એક બીજા પર બે કોડિયાં મૂકીને બનાવેલો જે ઘાટ-યંત્ર તે. (૨) કોઇ ચીજને સંપૂર્ણ પકવવા-મારવા માટે તેને તળે ઉપર-બેઉ બાજુએથી તાપ-ગરમી આપવામાં આવે છે તે. સંપુટ; સંપુટમાં મૂકેલી વસ્તુને ચારે તરફ કપ્પડ છાણ કરી ગરમી આપવી જોઇએ. એમાં પકવેલી વસ્તુ તે પુટપાક કહેવાય છે. અંદર ને અંદર સિઝાવું તે. ઉ૰ પુટપાક સમો નિત્યે રાગનો કરૂણા રસ.

પુટ, પું૰ ખાડો; ગબી; ગુફા. (૨) પડિયો; દડિયો; (૩) પાસ; અસર; મિશ્રાંશ; ગુણ-અસર પાવી-ચઢાવવી તે. ગજપુટ; સહસ્રપુટી અબરખ. ક્રિ૰ પ્ર૰ પુટ દેવો. પાસ ચઢાવવો. (૪) કાચલું.

પુટોદક, ન૰ [સં.] કાચલાની અંદરનું પાણી; નાળિયેર અથવા તેવીજ જાતના બીજા કોઇ ફળની અંદરના ભાગમાંનું પાણી. (૨) નાળિયેર.

પુઠલો, પું૰ પુડો; કઠોળના ખીરાનો ખારો માલપુવો.

પુઠી, સ્ત્રી૰ પડીકી; પડી; જુડી.

પુડો, પું૰ લોટના ખીરાની તેલ અથવા ઘીમાં તળીને બનાવેલી પોચી પોળી; લહેંચી-પુડલા તે ગળા. પુડા=માલપુવા અને ખારા પુડા; તળવાથી જેમાં ખાજલી-કાણાં પડી ગયાં હોય એવી પોચી તળેલી પોળી. (૨) કાણાં-બાકાં બાકાંવાળું-ખાજલીવાળું મીણનું ઘર; મધમાખીએ તેનાં ઇંડાં મૂકવા અને મધ ભરવાને બનાવેલું જાળીદાર મીણનું ઘર.:-મધપુડો. ઉ૰ મધપુડો રૂડો રચે માખી રાખી માપ. (૩) જુડી-જુડો; પડો; પુળો; ઘાસ પાન વગેરેના જથાની જુડી.

પુણુચોદું, વિ૦ અસત્ય; જુઠું; અયોગ્ય; ગેરવાજબી; જેમાં સત્યાંશ ન હોય એવું. :–એ માણુસ પુણુચોદું બોલે એવો નથી.

પુણુવું, ક્રિ૦ અ૦ નઠારૂં ફળ આવવું; નઠારો ખરાબ પરિપાક–પરિણામ આવવો; ખોટું ફળ મળવું. પરિણામે પીડા–દુઃખ રૂપ થઇ આવવું. પૂણુવું. ઉ૦ પુણુશે શાપ એને એ, નંદી ને અનરણ્યનો. સી. હ.

પુણિયું, વિ૦ પોણું; આખામાંથી પા ભાગ જેટલું ઓછું એવું; ચારમાંના ત્રણ ભાગ જેટલું. (૨) ન૦ મોટીથી સહેજ નાની ચુડી તે; આખા કરતાં સહેજ નાની એવી ચુડી. ગુંણ; જુડી વગેરે તે. (૩) પા ભાગ કમ–ઓછું હોય એવી ચીજ. (૪) લહેંચી.

પુણી, સ્ત્રી૦ (દે૦) કાંતવા માટે બનાવેલો પિંજેલા રૂનો નાનો લાંબો આકાર; પિંજેલા રૂનો ધોળો ને પોચો લાંબો ગાભો. રૂ૦ પ્ર૦ પુણી જેવું=વાકતેજ–રૂધિર રહિત; ફીકું; નિસ્તેજ.

પુણ્ય, ન૦ [સં.] સુકૃત ફળ; શુભ–સારો પરિપાક તે; સુફળ. (૨) સારૂં ભાવી તે; ધર્મ; શ્રેય; સુકૃત; સારૂં કર્મ તે. (૩) ઇશ્વર પ્રાપ્તિ થવાની શુભાશા તે; ધર્મ બુદ્ધિ; સવાબ; નેકી. (૪) વિ૦ શુભ; શુદ્ધ; પવિત્ર; પાવન.:–પુણ્યચરિત્ર. ક્રિ. પ્ર. પુણ્યે પાપ ઠેલાય=સારાથી નઠારાનો થોડો ઘણોએ ઘટાડો થાય. પુણ્ય ત્યાં જય=સારાનો જય થાય; સારાનો પરિણામે જય છે. પુણ્ય આડે આવે=પડતી–મરણમાંથી બચાવ થતાં કોઇ આગલાં પુણ્યને ઉદ્દેશી આમ કહેવાય છે. પુણ્ય પરવારવું=સારા કર્મનાં ફળ ખૂટી જવાં; આવી બનવું. પુણ્ય કરતાં વારે તેને ઘાલે જમને દ્વારે=સારૂ કામ કરતાં અટકાવે તેને નઠારૂં ફળ મળે.

પુણ્યક્ષેત્ર, ન૦ પવિત્ર સ્થાન; જ્યાં રહેવાથી સત્કર્મનો લાભ થાય એવું સ્થાન તે.

પુણ્યદાન, ન૦ ધર્મદાન.

પુણ્યશાળી, વિ૦ સારાં કર્મવાળું; સુભાગી; સુખી. (૨) ધર્મદાન કરનારૂં; સદ્વૃત્તિ વાળું; સુકૃતની લાગણીથી કોઇને કંઇ આપે કે દુઃખ ફેડે એવું.

પુણ્યશ્લોક, વિ૦ જેનું નામ સારામાં સારૂં ગણાતું હોય એવું; જેનું નામ ઉચ્ચારવાથી પણ પુણ્ય હાંસલ થાય એવું; પવિત્ર અને સચ્ચરિત. નળ, યુધિષ્ઠિર અને જનાર્દન પુરૂષોમાં અને જાનકી ને દ્રૌપદી સ્ત્રીઓમાં પુણ્યશ્લોક ગવાયાં છે. ઉ૦ પુણ્યશ્લોકે મને પરહરી. નળાખ્યાન.

પુણ્યાત્મા, પું૦ (સં.) પરમાર્થી, પવિત્ર અને ધર્મ વૃત્તિનો માણુસ તે; સારી સુશીલવૃત્તિનો તેમજ ધર્મ પરાયણ પવિત્ર માણુસ તે.

પુણ્યાહવાચન, ન૦ [સં.] આજ સુદિવસ–મંગળ દિવસ છે, એમ કોઇ ધર્મકાર્ય વિધિ કરતા પહેલાં ત્રણ વાર બોલવું તે; પુણ્ય દિવસ, પુણ્ય દિવસ પુણ્ય–અહ=દિવસ એમ બોલવું તે. દેવ અને બ્રાહ્મણને માટે પુણ્યાહવાચન અને શૂદ્રને માટે સ્વસ્તિ શબ્દ વપરાય છે.

પુતળવિધાન, ન૦ જેનું પરદેશમાં મરણ થયું હોય અથવા જેનું શબ મળ્યું ન હોય તેના શબને બદલે પુતળું કરી તેને અગ્નિસંસ્કાર વગેરે વિધિ કરવો તે; પુતળું કરી તેને મરનારના નામથી છેલ્લો વિધિ કરવો તે.

પુતળિયું, ન૦ સોના રૂપાનું પુતળાની છાપવાળું ગોળ ચકતું; પુતળીની છાપવાળો સિક્કો; ચૌદ રૂપિયાની કિમ્મતની અસલી દેશી મહોર. (૨) જેમાં પુતળિયાં પરોવેલાં હોય એવો હાર. દમણી ચૈગ્ [illegible]

ધાપિ પુતળિયોહાર પહેરે છે.

પુતળી, સ્ત્રી૦ [સં. પુત્તલી] માટી ધાતુ અથવા લાકડાની સ્ત્રી જેવી આકૃતિ તે; મૂર્તિ; બાવલી. (૨) ઉંચી હોવાને લીધે પાતળી દેખાતી દેખાવડી સ્ત્રી; સુંદર સ્ત્રી. ઉ૦ દાંતની પુતળી સી. (૩) કીકીમાં જે સામા માણસની આકૃતિની છાયાકૃતિ પડે છે તે. (૪) મનુષ્યાકૃતિની છાપવાળો સિક્કો તે.

પુતળું, ન૦ માટી ધાતુ અથવા લાકડા વગેરેની જે જન જનાવરની આકૃતિ તે; પ્રતિમા; પ્રાણીની પ્રતિકૃતિ; પ્રાણીના જેવા ઘાટની માટી વગેરેની રમકડારૂપ બનાવટ તે; મૂર્તિ; આકૃતિ. (૨) ભોટ. પોતાની સમજથી કંઇ કરી શકે નહિ એવું-પરાધીન માણસ; અણસમજુ-જડ તે. નામનું; દેખાડવાનું હોય એવું.:-રાજા તો પુતળા જેવો છે; બધો તંત્ર દિવાન ચલાવે છે.

પુત્ર, પું૦ [સં.] પુરુષ સંતાન; દીકરો; છોકરો; આત્મજ. કહે૦ પુત્રનાં લક્ષણ પા લણામાંથી=શરૂઆતથીજ નીવડ કેવી નીકળશે તે તો જણાઈ આવે; સુલક્ષણ શરૂઆતથીજ જણાય.

પુત્રવતી, વિ૦ છોકરાવાળી; જેને છોકરો થયેલો હોય તેવી સ્ત્રી. (૨) છોકરાંવાળી; છોકરાંની મા.

પુત્રિકા, સ્ત્રી૦ [સં.] પુત્રી; છોકરી; દીકરી; આત્મજા.

પુત્રી, સ્ત્રી૦ [સં.] પુત્રિકા; છોકરી; દીકરી. એકની એક છોકરી, છોકરા જેવીજ ગણાય છે; પુત્ર સમાન છોકરી તે; આત્મજા.

પુત્રીજ, પું૦ [સં.] છોકરીનો છોકરો તે; દોહિત્ર.

પુત્રેષ્ટિ, સ્ત્રી૦ [સં.] પુત્ર નિમિત્તક યાગ તે; પુત્રની પ્રાપ્તિ માટે કરવાની ઇષ્ટિ તે.

પુત્રૈષણા, સ્ત્રી૦ [સં.] પુત્ર પ્રાપ્તિની એષણા-ઇચ્છા તે; પુત્રકામના.

પુદગલ, વિ૦ સારા આકારનું; શોભિતું; સુંદર.

પુનમ, સ્ત્રી૦ શુકલ પક્ષનો છેલ્લો-પૂર્ણ ચંદ્રમા ઉગે તે દિવસ; પૂર્ણિમા; પુનેમ.

પુનમિયું, વિ૦ પુનમે પુનમે અમુક વ્રત અથવા અમુક દેવનાં દર્શન કરવાનો જેણે નિયમ રાખેલો હોય તે; પુનમે અમુક વ્રત અવશ્ય કરનાર; પુનમને માનનારૂં. (૨) પુનમનું, તેને લગતું.

પુનમિયા, પું૦ જવ જેવા છોડામાં થતા ઘઉં તે; જેમ ચણા પોપટામાં થાય છે તેમ આ ઘઉં પોપટા જેવાં છોડાંનાં કોટલાંમાં થાય છે. એને ખાંડતાં ચોખા ઘઉં બહાર નીકળે છે.

પુનરપિ, અ૦ [સં.] ફરીને; બીજીવાર; વળી; ફેર.

પુનરાગમન, ન૦ [સં.] ફરી આવવું તે; બીજીવાર આવવું; પાછું ફરીને આવવું તે.

પુનરાવૃત્તિ, સ્ત્રી૦ [સં.] બીજીવારનું આવર્તન તે; ફરીને એના એજ બાબત બીજી વાર કરવી-કાઢવી-પ્રસિદ્ધ કરવી તે.

પુનરુક્તિ, સ્ત્રી૦ [સં.] એકની એક બાબત ફરીને કહેવી તે; બીજીવારનું કથન તે; એનું એજ ફરી ફરીને બોલવું તે.

પુનર્જન્મ, પું૦ [સં.] એકવાર મરી જઇ ફરીને ઉત્પન્ન થવું તે; બીજો અવતાર તે; ફરીને જન્મ લેવો-આવવો તે; બીજો જન્મ. (૨) મરણાંત મુસ્કેલી-ઘાતમાંથી થયેલો બચાવ તે.:-આ મંદવાડમાંથી ઉઠયો તેતો એનો પુનર્જન્મજ થયો. (૩) ફરી ફરીને પ્રાણીઓના જન્મ થાય છે એમ માનવું તે.

પુનર્ભવ, પું. બીજો અવતાર; બીજો જન્મ; પુનરૂત્પત્તિ; ફરીને પેદા થયેલું તે. (૨) ફરી થનાર.

પુનર્ભૂ, સ્ત્રી૰ (સં.) ફરીને પરણેલી સ્ત્રી; બીજીવાર જેણે ઘર કર્યું હોય તે; નાતરાની સ્ત્રી.

પુનર્વસુ, પું૰ [સં.] પાંચ તારાના ઝુમખાનું બનેલું સાતમું નક્ષત્ર.

પુનર્વિવાહ, પું૰ [સં.] પુનર્લગ્ન; ફરીને–બીજીવાર વિવાહ કરવો તે; નાતરૂં.

પુનિત, વિ૰ [સં.] પવિત્ર; શુદ્ધ. (૨) સારૂં; સુંદર.

પુનેમ, સ્ત્રી૰ પુનમ; પૂર્ણિમા.

પુનઃ, અ૰ [સં] ફરીને; વળી; બીજીવાર.

પુનઃપુનઃ, અ૰ ફરી ફરીને; વારંવાર; આખો દહાડો; ઘડીઘડી. ઉ૰ પુનઃ પુનઃ પ્રેમ ધરી ધરીને, વિલોકતાં નેત્ર ભરીભરીને.

પુપલી, સ્ત્રી૰ નાના છોકરાની ઇંદ્રી; વછલી; પપુલી.

પુપુ, અ૰ એવો અવાજ.

પુમ, સ્ત્રી૰ ઝીણા કોમળ તંતુઓ તે, બારીક રૂંવાડાં તે. (૨) રજકણ જેવા અત્યંત બારીક તંતુઓના છેડા–કકડા તે; રૂવાંટી.

પુમડું, ન૰ પુમનો ચપટીમાં રહે એટલો જથો તે; ચપટીએ પકડાય–ચપટીમાં રહે એટલો રૂનો નાનો ગાભો; રૂનો લગારેક જેટલો લોચો રૂ અને રૂના જેવાં રૂંવાંનો નાનો જથો તે. (૨) પાણી ઓસડ કે અત્તરમાં ભિંજવેલો રૂ કે રૂંવાંનો ગાભો, લોચો. નાનું પોતું.:–એ તો પુમડું પાણીએ પાય એવો નથી.

પુમાન, પું૰ [સં.] નર; નરજાતિ તે. (૨) પુરુષ; માણસ.

પુર, ન૰ [સં.] નગર; શહેર; પત્તન. (૨) વિ૰ ભરેલું. (૩) અ૰ આગળ; અગ્રે. પુરપતિ=રાજા. ઉ૰ પુરપતિ કહે પખાલીને જો તું શૂળીએ જાય. ક. દ. ડા. પાટણપુરથી પ્રથમ વસેલું. ઇત્યાદિ.

પુરજો, પું૰ કુરચો; ટુકડો.

પુરણ, ન૰ પુરવાનું–ભરવાનું જે તે; પુરણી. (૨) ગળી રોટલીનાં બે પડ વચ્ચે ભરવાનો મસાલાદાર ગળ્યો માવો; ચણા કે તુવેરની દાળ ને ખાંડ કે ગોળ ભેળી કઇ બનાવેલો માવો.:–પુરણપોળી. (૩) વિ૰ પૂર્ણ; ભરેલું; ભરપુર; કાંઠોકાંઠ.

પુરણપોળી, સ્ત્રી૰ ગળી–ગળ્યો માવો ભરીને તૈયાર કરેલી બે પડવાળી રોટલી; પોળી.

પુરણી, સ્ત્રી૰ પુરવું તે. (૨) વધારો; ઉમેરણ.:–તમે વાતમાં પુરણી કરો. (૩) પુરવાનું–ખાડા વગેરેમાં ભરવાની જે વસ્તુ, માટી–રેતી વગેરે તે.:–પુરણી નંખાવો. (૪) ઉશ્કેરણી; ચઢાવો.

પુરત, સ્ત્રી૰ વરકન્યાનાં માબાપે સાટા પ્રમાણે આપવા ઠરાવ્યું હોય તે પુરૂં કરી આપવું તે. કન્યાનાં માબાપ તરફથી પહેરામણી–રીત–નાતના રિવાજ પ્રમાણે જે કંઈ આપવાનું હોય તે; પહેરામણી; રીત; દેણગી. (૨) પુરાંત. (અ૰) આગળ; અગ્રે.

પુરતું, વિ૰ જોઇએ તેટલું; પુરૂં થઇ રહે એટલું; પૂર્ણ.

પુરપાટ, અ૰ સપાટાબંધ; રેલના પાણીના વેહ પ્રમાણે. ઉ૰ હેષારવે હોંસાહુસી કરીને છલંગો મારતા, ક્ષુભિતાબ્ધિના તરંગ શા, પુરપાટ ઘોડા આવતા.

પુરબિયો, પું૰ ચોબો; ઉત્તર પૂર્વ ભાગ તરફનો હિંદુસ્તાનનો રહેવાસી તે.

પુરવણી, સ્ત્રી૰ ઉમેરાનું લખાણ વગેરે તે; વધારો; ઉમેરણી; પરિશિષ્ટ. (૨) ઉત્તેજન; ઉશ્કેરણી; ચઢવણી.

પુરવવું, ક્રિ૰ સ૰ પુરાવવું; કોઇ પુરે એમ કરવું; કોઇની પાસે પુરાવવું.

પુરવાર, વિ૰ સાબીત; સિદ્ધ; નક્કી. (૨) પ્રમાણ આપીને સિદ્ધ કરેલું.

પુરવારી સ્ત્રી૰ સાબીતી; પુરવાર કરી આપવું તે; પ્રમાણથી સિદ્ધ કરી આપવું તે.

પુરવી, સ્ત્રી૦ સાંજે ગવાતા રાગનો એક ઢાળ; ગાવાની છટાનો લહેકો.

પુરવીદાણા, પું૦ ઇલાયચી જેવા સુગંધિવાળા એક જાતના તેજાનાના દાણા. એ મિઠાઇ વગેરેમાં નંખાય છે.

પુરવું, ક્રિ૦ સ૦ [સં. પૂર્] પોલું, ખાલી કે ખાડા જેવું ખોદેલું હોય તેમાં બીજી કોઇ વસ્તુ ભરવી–નાંખવી તે; ભરવું; પુરૂં અથવા સપાટીએ સરખું કરવું.:–આ ખાડામાં માટી પુરજો.–દર પુરવું. (૨) રંગ અથવા રંગિત ચૂર્ણ વગેરેથી ચિત્ર કે આકાર કરવો–પાડવો તે.:–સાથિયા પુરવા; રંગોળી પુરવી. (૩) વાવું; પવન ભરવો; રાગ નીકળે એમ કરવું; વગાડવું.:–વેણુ પુરજો; વાંસળી પુરવી. (૪) ઉમેરવું; વધારવું. (૫) ઉશ્કેરવું; ઉત્તેજન આપવું. (૬) દાટવું; માટીથી ઢાંકી દેવું કે ઊંડું ઘાલવું. (૭) બંધ કરવું; કેદ કરવુ. (૮) પુરૂં કરવું. રૂ૦ પ્ર૦ અન્ન પુરવું=પાળવું; પોષણ કરવું; પુરું કરવું. રંગ પુરવો=ખીલવવું; શોભાવવું;

પુરશ્ચરણ, ન૦ [સં.] અમુક કાર્યની સિદ્ધિને માટે પંચોપચાર મંત્રનો યોગ કરવો તે; મંત્રનું પાંચ પ્રકારે સાંગ આચરણ કરવું તે.:–ગાયત્રી પુરશ્ચરણ.

પુરસીસ, સ્ત્રી૦ [ફા] પુછપરછ; તલાસ.

પુરસ્કૃત, અ૦ [સં.] આગળ કરીને.

પુરસ્કૃતિ, સ્ત્રી૦ [સં.] આગેવાની; સરદારી.

પુરંદર, પું૦ [સં.] ઇન્દ્ર; દેવનો રાજા.

પુરંધ્રિ, સ્ત્રી૦ [સં.] આધેડ ઉમ્મરની સ્ત્રી; ઘરમાં કરતી કારવતી જે સ્ત્રી હોય તે. ઉ૦ પુરંધ્રિનાં હોયે, કુસુમ સરખાં ચિત્ત કુમળાં. મ. ન. દ્વિ.

પુરઃસર, અ૦ [સં.] આદિ લઇ; સાથે; પૂર્વક.:–બુદ્ધિપુરઃસર.

પુરા, અ૦ [સં.] પૂર્વે; પહેલાં; આગળ; અસલનેવારે.

પુરાણ, ન૦ [સં.] વેદાર્થને વિસ્તારતું પાંચ લક્ષણવાળું કથાનક–આખ્યાન તે; ધર્મ ઇતિહાસ અને વ્યવહારની જુની કથાઓનો સંગ્રહ તે–પુરાણ. પુરાણનાં પાંચ લક્ષણઃ– સર્ગ; પ્રતિસર્ગ, વંશ, મન્વન્તર, અને વંશાનુચરિત ગણાય છે. (૨) લાંબું અને કંટાળો ઉત્પન્ન કરે એવું ટાયલું તે; વારંવાર જે સંબંધી ચર્ચા થઇ ગયેલી હોય એવું પિંજણ તે.:–તારૂં પુરાણ ના કાઢતો. (૩) વિ૦ જુનું; પ્રાચીન; આગલું. પુરાણપુરૂષ.

પુરાણિક, વિ૦ પુરાણનું–પુરાણને લગતું–સંબંધી. (૨) પુરાણી.

પુરાણી, પું૦ [સં.] પુરાણની કથાઓ વાંચી સંભળાવનારો; આગલા વખતનો ઇતિહાસ અને વ્યવહાર જાણનારો તથા સમજાવનારો. સુતપુરાણી. આગળ બ્રાહ્મણો નહિ પણ ભાટ લોકો પુરાણીનો ધંધો કરતા. તે પછી વૈવંચા. પુરાણીનું કામ કરતા. વૈવંચાના ચોપડાઓમાં પુરાણને બંધ બેસતી કથાઓ વ્યવહાર અને વંશાન્વય વગેરે લખાતું.

પુરાણું, વિ૦ જુનું; આગલું; અસલનું.

પુરાત, સ્ત્રી૦ પુરાંત; જમા તરફના આંકડા સાથે મેળવવાને માટે જે આંકડો–રોકડ રહેલો હોય તે; પુરવાનો–બે બાજુ સરખી કરવાનો આંક–રકમ તે; સીલક; વધારો; બાકી; શેષ.:–દેશાવરને ચોપડે કંઇ પુરાત નથી.

પુરાતન, વિ૦ (સં.) અસલનું; જુનું; આગલા વખતનું.

પુરાવું, ક્રિ૦ અ૦ ભરાવું; સરખું થવું.

પુરાવો, પું૦ પ્રમાણ; સાબીતી. (૨) સાક્ષી; જુબાની. (૩) દાખલો; ખાતરી થાય એવું કથન.

પુરી; સ્ત્રી० (સં.) નગરી; રાજધાનીનું શહેર (૨) પૂરી.

પુરીષ, ન० (સં.) નરક; વિષ્ઠા; મળ.

પુરૂં, વિ० પુરણ ભરેલું; જેટલાની જરૂર હોય તેટલું; પૂર્ણ; ભરપુર. ક્રિ० પ્ર० પુરૂં કરવું ભરણપોષણ કરવું; ગુજરાન કરવું; નિભાવવું; જેટલું.હોય તેટલામાં ચલાવવું. રૂ० પ્ર० પુરૂં નહિ પડવું=સંતોષ નહિ આપી શકાવો; સમાધાન નહિ થવું; નહિ પહોંચી વળાવું; નહિ પહોંચાવું.

પુરૂષ, પું० (સં.) નર; મરદ; માણસ; ભાયડો; જેના શરીરમાં પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાનું બીજ હોય તે; પુમાન; નર. (૨) ધણી; સ્વામ; વર; ભાયડો; આદીડો. રૂ० પ્ર० પુરૂષપુર=પુરૂષની ઉંચાઇ જેટલું; મથોડું. આ કુવામાં બે પુરૂષપુર-બે પુરૂષ પાણી છે.

પુરૂષતા, સ્ત્રી० પુરૂષપણું; પુરૂષત્વ.

પુરૂષત્વ, ન० [સં.] પુરૂષપણું; મર્દાઇ; શૌર્ય બળપરાક્રમ.

પુરૂષાતન, ન० મર્દાઇ; પુરૂષપણું. (૨) બળ; પરાક્રમ

પુરૂષાર્થ, પું० [સં.] પુરૂષાવતારનું જે પ્રયોજન તે પુરૂષાર્થ; પુરૂષે સાધવાના જે ચાર મોટા અર્થ તે. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ. (૨) પરાક્રમ; બળ; કાર્યક્ષમતા.

પુરૂષાર્થી, વિ० [સં.] પુરૂષાર્થવાળો; પુરૂષાર્થ સાધનાર. (૨) પરાક્રમી; પુરૂષને યોગ્ય અર્થ સાધી લેવાના બળ ને હોંશવાળો; પોતાના બળથી કામ કરીને પાર પાડનારો માણસ તે.

પુરૂષોત્તમ, પું० [સં.] પુરૂષમાં ઉત્તમ એવો જે તે; વિષ્ણુ

પુરૂષોત્તમમાસ, પું० મળમાસ; અધિકમાસ.

પુરેપુરૂં, વિ० સંપૂર્ણ; કંઇ બાકી ન હોય તેવું; આખું; તમામ; સઘળું.

પુરોડાસ, પું० [સં.] યજ્ઞમાં હોમતાં બાકી રહેલું જે હુતદ્રવ્ય તે; યજ્ઞનો પ્રસાદ; હવિષ; જવનો યજ્ઞમાં હોમવાને બનાવેલો એક પદાર્થ.

પુરોહિત, પું० [સં.] ધર્મકર્માદિ કરાવનારો; કુલગોર; પુરોધા.

પુલક, ન० [સં.] રૂંવું; રોમાંચ.

પુલકિત, વિ० રૂવાં ઉભાં થયાં હોય એવું; કંટકિત; રોમાંચિત.

પુલાક, ન० ચોખાનું ઓસામણ; તુચ્છ ધાન્ય.

પુલાવ, પું० એક મસાલાદાર ખોરાકઃ-નાનપુલાવ.

પુલિન, પું० [સં.] પાણીની બહાર નીકળેલો, નદીની રેલથી બનેલો રેતાળ બેટ; બાડું; ધોવાયેલી રેતીનો કિનારો; પાણી વચ્ચે નીકળેલી કોરી સ્વચ્છ જમીન અથવા કિનારો તે.

પુલિંગ, વિ० પુલિંગ; પુરૂષવાચક; નરજાતિનું; નરજાતિ તે.

પુલ્લી, સ્ત્રી० [સં.] ગરગડી.

પુષ્કર, પું० [સં.] સાતદ્વીપમાંનો એક દ્વીપ. (૨) નળરાજાનો ભાઈ. (૩) ન० તળાવ. (૪) ભુરૂં કમળ.

પુષ્કરમૂળ, ન० એક વનસ્પતિ જે દવાના કામમાં આવે છે.

પુષ્કરિણી, સ્ત્રી० [સં.] તળાવડી.

પુષ્કળ, વિ० [સં.] ઘણું; બહુજ; જોઇએ તેથી વધારે.

પુષ્ટ, વિ० [સં.] પોષાયેલું; દોંગું; જાડું; શરીરે ભરેલું.

પુષ્ટિ, સ્ત્રી० (સં.) પોષણ; પુષ્ટ થવાય એવું -પોષણ મળવું તે; ભરાવો; વધારો; પુષ્ટતા. (૨) ઉત્તેજન; મદદ; ટેકો; અનુમોદન; ઉશ્કેરણી. (૩) બળ; જોર.

પુષ્ટિકારક, વિ० પુષ્ટિ કરે એવું; પૌષ્ટિક; કૌવતદાર.

પુષ્ટિમાર્ગ, પું० (સં.) વિષ્ણુ ધર્મની પરં-

પરામાં શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યે ઉપદેશેલો નિર્ગુણભકિત-ઈશ્વર પ્રતિ શુદ્ધ પ્રેમભકિત રાખવાનો માર્ગ તે. વિષ્ણુ ધર્મની પ્રણાલિકામાં ઘણા માર્ગ હોવાને લીધે શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યનો માર્ગ, 'પુષ્ટિમાર્ગ' ને નામે ઓળખાયો છે. એમાં પુષ્ટિનો અર્થ પોષણ નહિ પણ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માની કૃપા એવો કરવામાં આવે છે. પુષ્ટિમાર્ગ એટલે નિર્ગુણ ભકિત માર્ગ. આ સંપ્રદાય-માર્ગ ઉપર પુષ્ટિ માર્ગીય સિદ્ધાંત અને પુષ્ટિમાર્ગનાં લક્ષણ વગેરે મોટાં નાનાં પુસ્તકો લખાયેલાં છે. વિશેષ જાણવા ઇચ્છનારે તે જોવાં.

પુષ્પ, ન૦ [સં.] બીજના અંકુરનું ફૂટવું તે; રજોદ્ભવ; ફળની ઉત્પત્તિ પહેલાં થતો વિકાસ તે. (૨) ફૂલ; કુસુમ; સુમન.

પુષ્પક, ન૦ [સં.) એક વિમાન.

પુષ્પધન્વા, પું૦ (સં.) કામદેવ.

પુષ્પબાણ, પું૦ (સં.) કામદેવ; મદન.

પુષ્પવૃષ્ટિ, સ્ત્રી૦ ફૂલ વરસાવવાં તે; ફૂલ વધાવો; ફૂલ વેરવાં-ઉછાળવાં તે.

પુષ્પાંજલિ, સ્ત્રી૦ (સં) ખોબામાં ફૂલ લઇ હરખ અને માનથી સામા માણસની સામે ઉછાળી નાંખવાં તે; ફૂલનો અર્ઘ આપવો તે; પુષ્પે વધાવવુ તે. (૨) માર; મારમારવો-ઝાપટવું તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પુષ્પાંજલી આપવી=ઠોકવું; મારવું; પીટવું.

પુષ્પિત, વિ૦ (સં.) ફુલેલું; ફૂલ ફુલી રહેલાં હોય એવું.

પુષ્પિતાગ્રા, પું૦ (સં.) વિષમ પદનો એક અક્ષર મેળ છંદ. એના પહેલા ચરણમાં બાર અને બીજામાં તેર અક્ષર આવે છે, પહેલા ચરણમાં ન, ન, ર, ય એ ચાર ગણ અને બીજામાં ન, જ, જ, ર અને છેલ્લો ગુરૂ આવે છે.

પુષ્ય, ન૦ (સં.) આઠમું નક્ષત્ર.

પુસ્તક, ન૦ (સં.) કાગળ કે બીજી ચીજનાં પાનાની બાંધેલી ચોપડી; ગ્રંથ; વહી; કિતાબ; પોથી.

પુસ્તકશાળા, સ્ત્રી૦ જ્યાં જુદી જુદી જાતનાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ હોય તે સ્થાન; પુસ્તકાલય; કિતાબખાનું.

પુસ્તકાલય, ન૦ [સં.] પુસ્તકશાળા કિતાબખાનું.

પુસ્તી, સ્ત્રી૦ કાગળની કાપલીઓનો કચરો; કાપલીઓ. (૨) ભિંતના પાયાની મજબુતીનું ચુનાકામ તે; ભિંતની કમ્મરની મજબુતીનું બાંધકામ તે.

પુસ્તો, પું. ગરનાળાની બાજુનું-પાણીનો ધક્કો ઝીલે એવું ચુનાગચ્ચીનું બાંધકામ; ધાટ; ડક્કો; પાજને મજબુતી આપવાનું બાંધકામ; હાથણી.

પુળિયું, ન૦ ઘાસની નાની જુડી; નાનો હળવો પુળો.

પુળી, સ્ત્રી૦ ઘાસની જુડી; ખડનો ભારો.

પુળો, પું૦ ઘાસ અથવા અનાજ ખંખેરી લીધેલા કરસણના સાંઠા વગેરેની જુડી તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પુળો મૂકવો=સળગાવવું; આગ લગાડવી. (૨) અગ્નિ સંસ્કાર કરવો. (૩) મન ઉપરથી ભુસીનાખ્યુ છે, એમ ગણીને કાઢી નાંખવું; બળ્યુંટળ્યું કરવું. પુળો ઉદવો=બળ્યું; ખેર ગયું એમ ગણી મનમાંથી લાગણી કાઢી નાંખવી; જતું કરવું; નામ દેવાનું બંધકરવું.

પુંકરવું, ક્રિ૦ અ૦ પુંઉં એવો અવાજ કરવો તે. તુચ્છકારમાં બે હોઠ દાબી પુંઉ એવો અવાજ થાય તેમ પવન ફુંકવો તે; હીસ કરવી; હુરિયો કરવો.

પુંકેસર, ન૦ [સં.] જેમાં પુરૂષ બીજ હોય એવા ફૂલમાંના રેસાઓ; ફૂલના તે રેસા-કેસરો કે જેમાં પુરૂષ બીજ હોય. વનસ્પતિ શાસ્ત્ર પ્રમાણે સ્ત્રી પુરૂષ બીજના

સંયોગ વગર ફળોત્પત્તિ થતી નથી. કેટલાંક ઝાડ પુંકેસરનાં=નર જાતિનાં ને કેટલાંક સ્ત્રીકેસરનાં જુદાં જુદાં હોય છે. કેટલાંકમાં બેઉ એકજ ઠેકાણે હોય છે. પુંકેસરવાળા ફૂલમાંથી મધમાખ પુંકેસરની રજ—પરાગનો કણ તેના શરીરે લગાડી સ્ત્રી કેસરવાળા ફૂલ પર જાય છે ત્યાં સ્ત્રી કેસર પરનો ચીકણો પદાર્થ મધમાખીના શરીરપર આવેલા પુંકેસરની રજને પકડી લે છે અને તેથી ફળોત્પત્તિ થાય છે.

પુંખ, પું૦ પોંખ. (૨) પાંખ; છાપરાનો બે કરાઓની બહાર ઝુલતો રહેતો ભાગ તે. (૩) તીરની પણછ ઉપરની બેસણીનો પિંછાં લગાડેલો ભાગ.

પુંખડું, ન૦ પાંખડું; કુંપળિયું; નાની ડાળી. (૨) પવનનું લહેરિયું; તરંગ.

પુંખલું, ન૦ તીરનો ફળાની ઉલટી બાજુનો પણ ફળાં ભરવવાનો ભાગ તે; તીરનો પિંછાં લગાડેલો ચપટીમાં પકડીને ખેંચવાનો ભાગ તે.

પુંખવું, ક્રિ૦ સ૦ પોંખવું. (**સં. પ્રોક્ષ**) દાણા ફૂલ છાંટવાં, ખેતરમાં અનાજના કણ વેરવા; ચાવળથી દાણાની ચાસમાં ધાર પાડવી તે; વાવવું. મુઠીએ મુઠીએ ખેતરમાં દાણા છાંટવા તે. પુંખવું-પોંખવું કહેવાય છે.:—એ વીઘા જુવાર પુંખી. (૨) દાણા છાંટી—ઉછાળી વધાવી લેવું; વધાવવું; માન ભેર વધાવી આવકાર આપવો. વ્યંગમાં યોગ્ય જવાબ આપવો.:—તેમ છતાં પાદશાહ અમારા કસ્બા ઉપર ચઢી આવશે તો અમે તીરો અને ગોળીઓને ફૂલે પુંખી લઇશું.

પુંખાળું, વિ૦ પુંખ—પાંખવાળું.:—શાહમૃગનાં પિંછાંથી પુંખાળા મોટા તીર હવામાં સણસણાટ કરતા છૂટવા માંડયા.

પુંગલ, પું. (**સં.**) ગાયનો નર; ગોધો; આખલો. (૨) શબ્દને છેડે આવતાં ઉત્તમ; શ્રેષ્ઠ—આગેવાન. મુનિપુંગવ; ગજપુંગવ, વગેરે.

પુંગીફળ, ન૦ (**સં.**) સોપારી; ફોફળ.

પુંછ, ન૦ પુંછડું

પુંછડલું, ન૦ પુંછડું. ઉ૦ પુંછડલું કયાંથી લાગિયું, મારા કુંવર કોડીલા.

પુંછડિયું, વિ૦ પુંછડાવાળું; જેના પાછલા ભાગમાં પુંછડું હોય એવું.:—પુંછડિયો તારો. (૨) પુંછડાવાળું—વાંદરા જેવું—બાંદવું; અટકચાળું.

પુંછડી, સ્ત્રી૦ નાનું પુંછડું. કહે૦ કુતરાની પુંછડી ભોંયમાં ઘાલી રાખો તોય એવીને એવી. અર્થાત્ વાંકી ને વાંકીજ. જે જેનો જેવો સ્વભાવ કે સ્વરૂપ બંધાઇ ગયાં તે કોટિ ઉપાયે ફરે નહિ.

પુંછડું, ન૦ (**સં. પુચ્છ**) ઉડનારાં, તરનારાં, અને ચાર પગ કે પેટે ચાલનારાં પ્રાણીઓની પુંઠનો અવયવ; પુચ્છ; પુંછડી. (૨) પાછળ વળગ્યું ને વળગ્યું રહે એવું અણગમતું માણસ; હેરાન કરનારૂં માણસ; લફરૂં; પીડા સમ લાગે એવું તે; પાપ. (૩) પાછલો ભાગ; છેડો; અંત. (૪) અપદ્વાર; ગુદા; પુંઠદ્વાર. (૫) ધ્રલકાબ; પદવી વગેરે (તિરસ્કારમાં) ક્રિ૦ પ્ર૦ પુંછડું પછાડવું=ગુસ્સાના બખાળા કરવા. પુંછડામાં પેસવું=ખુસામત કરીને કોઇને વળગતા જવું; શરણે જવું; ઘુસતા જવું. પુંછડું ઘુસી જવું=ડરી ગભરાઇ જવું. (૨) ઝાડા થઇ જવા. પુંછડું પકડવું=હઠ ધરવી; એકાદી વાતને વળગી રહેવું; આગ્રહ ધરવો. પુંછડું કાટવું=બીક લાગવી; ડરી જવાવું; ભય લાગવો. પુંછડું બળવું=રીસ ચડવી; ખોટું લાગવું; પોતાને લાગતું વળગતું હોય એવું સાંભળવાથી અપ્રિય લાગવું.

પુંછવું, ક્રિ૦ સ૦ લોવું; લુછવું.

પુંજ, પું० (સં.) ઢગલો; રાશિ.
પુંજણી, સ્ત્રી० ભિંડી અથવા સુતરની મુલાયમ સાવરણી; પુંછણી.
પુંજી, સ્ત્રી० દોલત; ધન; પૈસો; ગર્થ.
પુંજો, પું० ઘર વગેરેમાંનો કચરો ને કસ્તર વગેરે તે; વાસીદું.
પુંઠ, અ० પાછલી બાજુ તે; પીઠ; વાંસો. (૨) કેડો; પીછો. ઉ० તોય પુંઠ ન મૂકીરે ત્યારે જાણ્યો સાચું છે. દયારામ.
પુંઠરખું, વિ० એકનિષ્ઠ પાછળ પણ પોતાના માનેલા માણસનું રક્ષણ-ઉપરાણું લે અને બીજાના આક્ષેપોનું વારણ કરે એવું; ભક્તિમાન. (૨) પુંઠના કપડાને ઘસારો લાગે નહિ તે માટે કમ્મર નીચે લટકતો રહે એમ બાંધવાનો ચામડા કે ત્રાપડાનો કકડો તે; પુંછિયું.
પુંઠળ, અ० પાછળ; પછવાડે; પરોક્ષે; મોંએ નહિ એમ. ઉ० લોક પુંઠળ બોલેરે, હું તો મોઢે કહું છું; વહુવારૂ માણસરે, ડાહ્યાં બહુ થાશોમાં. દયા.
પુંઠાં, ન० દાળમાં રહેલાં છોડાં-ફોતરાં તે; ફોટાળનાં છોડાં. (૨) પુંઠું; ચોપડી-પોથી વગેરેનું, પાનાંનું રક્ષણ થાય તેમ તેને વિંટાળેલું તેની ઉપર બાંધેલું જાડું કાગળ કે ચામડા વગેરેનું પડ-ઢાંકણ તે; જાડું બોર્ડ-પાટિયું વગેરે તે.
પુંઠિયાં, ન० (પુંઠિયું) જેમાં આરા ઘાલવામાં આવે છે તે પૈડાની સાંધના ભાગો. (૨) જેના બળ ઉપર ઉભા રહેવાય તે સાંધાના અવયવો. ક્રિ० પ્ર० પુંઠિયાં ફાટવાં=ડર લાગવો; બીવું; ભયભીત થવું; જોરથી ઉભા નહિ રહેવાવું. સાહેબ પાસે જતાં સૌનાં પુંઠિયાં ફાટે છે.
પુંઠું, ન० ફોટાળ વગેરેનું છોડું. છોતરૂં. (૨) ચોપડીના પાનાંનું રક્ષણ થાય તેવું તેની ઉપરનું જાડા કાગળ, કપડાં કે ચામડાનું ઢાંકણુ. (૩) પાયાનું-મૂળનું બંધારણ તે; કાયમની-ઝટ ઘટે નહિ એવી પુષ્ટિ મળવી તે; શરીરની મજબુતી-ભરાવો થવો-બંધારણ બંધાવું તે.ઃ-ઉછરતા જુવાનોને વસાણાં ને પાક ખવરાવ્યા હોય તો પુઠું બંધાય.
પુંઠે, અ० પાછળ; પછવાડે. ક્રિ० પ્ર० પુંઠે પડવું=ખંતે પડવું; ખોદણી ખોધા કરવી; છિદ્ર શોધ્યા કરવું. ચીઢવવું; વિતાડવું; પજવવું. પીછો લેવો; જાપતો રાખ્યા કરવો; છુપી તલાસ રાખવી પાછળ પાછળ ફરવું. ઉ० કાનુડો મારી પુંઠે પડયો.રે. પુંઠે લાગવું=કામ કાઢી લેવાને લાગ્યા ને લાગ્યા રહેવું; વારંવાર આગ્રહ ને આજીજી કર્યા કરવી.
પુંઠેવાળ, વિ० છેલ્લું-પાછલી વયમાં થયેલું છેલ્લું છોકરૂં તે; પાછળથી થયેલું; પુંઠનું; છેવટનું તે.ઃ-એ પુંઠેવાળ છોકરાં વધારે વહાલાં છે.
પુંડરીક, ન० [સં.] ધોળું કમળ પુંડરીકાક્ષ=કમળ જેવા આંખોવાળું. (૨) કાદંબરી કથાનો ઉપનાયક.
પુંડ્ર, ન० [સં.] તિલક; ટીલું; ત્રિપુંડ.
પુંધિયું, ન० દાંડિયું ધોતર; નાનું-બે સાંધાનું પંચિયું. (૨) બેસણીએ બાંધવાનો ચામડાનો કકડો.
પુંનાગ, પું० [સં.] એક જાતનું ઝાડ; નાગકેસરનું ઝાડ. (૨) મોટો હાથી.
પુંપરો, પું० છોકરો; દીકરો; પુત્ર.
પુંબડું, ન० પુમડું; રૂનો નાનો ગાભો. (૨) નાજુક-નાનું ગાભલું તે. પુંબડા જેવડું=નાનું ને સુકોમળ એવું; જેના ઉપર વજન મૂકી શકાય નહિ એવું.
પુંભડી, સ્ત્રી० ખેતરમાં છોડને વળગી રહેલું રૂ.
પુંલિંગ, વિ० [સં.] નરજાતિનું; પુરૂષ જાતિનું.

પુંવા, પું૦ પૌંવા; ડાંગેરને પલાળી શેકી તથા ખાંડીને બનાવેલા ચોખા-ચપટા મમરા.

પુંશ્ચલી, સ્ત્રી૦ પુરૂષોમાં ફરનારી-અનીતિવાળી સ્ત્રી; વેશ્યા.

પુંસવન, ન૦ [સં] પહેલીવાર ગર્ભ ધારણ કરનારી સ્ત્રીને છોકરૂં ફરકતાં-છોકરૂં પુત્ર રૂપે જન્મે તે માટે કરવાનો પહેલો સંસ્કાર; પુત્ર સંતાન કરવાનો સંસ્કાર.

પુંસ્ત્વ ન૦ [સં] પુરૂષપણું; પુરૂષત્વ.

પૂકરવું, ક્રિ૦ અ૦ પૂકું એવો અવાજ કાઢવો. (૨) મુતરવું; ભૂકરવું.

પૂછવું, જુ૦ પુછવું.

પૂજ, ન૦ મીંડું; શૂન્ય. (૨) પુંજ; અનુસ્વાર; બિંદુ.

પૂજક, વિ૦ [સં.] પૂજા કરનારો; પૂજારી; અર્ચનકાર.

પૂજન, ન૦ [સં.] પૂજા; સેવા; ચાકરી, બરદાસ; અર્ચન.

પૂજનીય, વિ૦ [સં.] પૂજા કરવા જોગ; પૂજવા જેવું; માન્ય; સેવા-અર્ચન કરવા યોગ્ય.

પૂજવું, ક્રિ૦ સ૦ પૂજા કરવી; દેવ-ગુરૂ, વગેરેની સેવા કરવી; દેવાદિની મૂર્તિઓને નવરાવી ચંદન ચઢાવી ધૂપ-દીપ કરી સ્તુતિપાઠ ભણવા તે. (૨) ભજવું, અર્ચવું; આદરાતિથ્ય કરવું; માનપાન આપી સેવા કરવી.

પૂજા, સ્ત્રી૦ [સં.] પૂજન; પૂજવું તે; દેવાદિકને પ્રસન્ન કરવા તેમને ચંદન પુષ્પ વગેરે ચઢાવી આરાધવા તે; સેવા; આરાધના; અર્ચન. ક્રિ૦ પ્ર૦ પૂજા કરવી=સેવા કરવી. (૨) મારવું; ઠોકવું; કુંદીપાક આપવો. પૂજા લેવી=આતિથ્ય સ્વીકારવું. પૂજાપાત્રી= સેવા; સંધ્યાવંદન દેવ સ્તુતિ પાઠ વગેરે નિત્યકર્મ તે.

પૂજાપો, પું૦ દેવને ચઢાવવાનાં-પૂજાનાં દ્રવ્યો તે; ચંદન પુષ્પ, ધૂપ વગેરે.

પૂજારી, પું૦ પૂજા કરનારો; પૂજક; દેવાદિકની સેવા કરનારો માણસ.

પૂજિત, વિ૦ [સં.] પૂજેલું.

પૂજ્ય, વિ૦ [સં.] પૂજવા યોગ્ય; પૂજનીય. (૨) વડીલ; મોટું; માન્ય.

પૂત, વિ૦ [સં.] શુદ્ધ; પવિત્ર. (૨) પું૦ પુત્ર; છોકરો.

પૂય, ન૦ ધોળું બગડું લોહી; વિકૃત લોહી; પરૂ; પાચ.

પૂર, વિ૦ ભરેલું; ટાંકોટાંક; સંપૂર્ણ. (૨) જોઇએ તેટલું; પુરૂં થાય એટલું; તર; બસઃ-પેટપૂર. (૨) ન૦ [સં.] રેલ; પાણીનો ઉછાળો ને વોહ તે. (૩) ફુલારો; જથો. અમુક પ્રમાણ જેટલું; અમુક શુમારે હોય તેટલું:-રતિપૂર; એક ગ્રંથપૂર લખાણ.

પૂરણ, વિ૦ [સં. પૂર્ણ] પુરૂં; ભરેલું. (૨) બસ; થયું-બહુ છે એમ. (૩) ન૦ ગળી રોટલીમાં ભરવાનો દાળ ને ગોળનો બનાવેલો માવો. વેઢમીમાં ભરવાને બનાવેલી ગળી લચકા દાળ.

પૂરત, સ્ત્રી૦ પલ્લું; પહેરામણી; કન્યાને તેના પિતા તરફથી અપાતી રીત.

પૂરવું, ક્રિ૦ અ૦ ભરવું; પોષવું. (૨) ઉમેરવું; વધારવું. ઉ૦ સુંદરી કો સૂર પંચમ પૂરી, રસ ભરી રાગ મિલાવે. ગીતગોવિંદ. (૩) ભરી આપવું; બદલે આપવું.

પૂરિત, વિ૦ [સં.] ભરેલું; પૂર;:-જળપૂરિત ઘટઃ=પાણી ભરેલો ઘડો. (૨) સંતુષ્ટ.

પૂરી, સ્ત્રી૦ ઘઉં વગેરેની તળેલી રોટલી-ભાખરી કે તેના જેવી વણેલી ગોળ બનાવટ; પૂરિકા.

પૂરૂં, વિ૦ પુરૂં; આખું; સઘળું. (૨) સમાપ્ત; સંપૂર્ણ; અથેતિ-બધું.

પૂર્ણ, વિ૦ [સં.] સકળ; પુરૂં; ભરપુર; આખું.

પૂર્ણચંદ્ર, પું૦ [સં.] સોળે કળાએ પ્રકાશતો

પુનમનો ચંદ્ર તે. ચંદ્રનું આખું બિંબ દેખાવું તે.

પૂર્ણબ્રહ્મ, ન૦ પરબ્રહ્મ; જેમાં માયાનું નામ ન હોય એવું નિર્વિકાર નિરંજન સ્વરૂપ તે.

પૂર્ણમાસી, સ્ત્રી૦ પુનમ; પૂર્ણિમા.

પૂર્ણાનંદ, પું૦ [સં.] સંપૂર્ણ આનંદમય હોવું તે.

પૂર્ણાહુતિ, સ્ત્રી૦ હોમાદિકની સમાપ્તિ; યજ્ઞાદિકમાં છેલ્લા બલિદાનનો સમય અને દિવસ તે.

પૂર્ણાંક, પું૦ [સં.] પુરો-આખો આંકડો અથવા રકમ તે; જેના ભાગ પડેલા ન હોય એવો આંકડો તે.

પૂર્ણિમા, સ્ત્રી૦ પુનમ; શુક્લ પક્ષની પૂર્ણચંદ્રવાળી તિથિ તે.

પૂર્ણોપમા સ્ત્રી૦ [સં.] ઉપમાનાં ચારે અંગ ઉપમાન, ઉપમેય, સાધારણ ધર્મ અને ઉપમાવાચક શબ્દ હોય તે-પૂર્ણોપમા. જેમકે-પદ્મના જેવી છે લાલ, મુગ્ધા ! તારી હથેળિયો. જેમાં આ ચારમાંનું એકાદ અંગ ન હોય તે લુપ્તોપમા કહેવાય છે અને તેના વળી બીજા ભેદ છે.

પૂર્તિ, સ્ત્રી૦ [સં.] ઉમેરણ; ખૂટતું-અપૂર્ણ-અધુરૂં હોય તે પુરૂં કરવું તે; વધારો.:-પાદપૂર્તિ.

પૂર્વ, [સં.] સૂર્યોદયની બાજુ; ઉગમણુ. (૨) આગલું; અસલનું.

પૂર્વક, અ૦ સાથે.:-માનપૂર્વક.

પૂર્વજ, વિ૦ પહેલાં જન્મેલું; અગ્રજ; મોટું.

પૂર્વજ, પું૦ પહેલા થઈ ગયેલા પિતામહ વગેરે પિતરો; બાપદાદા; વડવાઓ.

પૂર્વજન્મ, પું૦ [સં.] વર્તમાન જન્મની પહેલાંનો જન્મ તે; આગલો અવતાર. ઉ૦ મારાં પૂર્વજન્મનાં પાપ, આવી મળિયાંરે.

પૂર્વજિયું, ન૦ પૂર્વજોના પરિતોષ માટે થતી ક્રિયા અને બ્રહ્મભોજન વગેરે તે; બ્રાહ્મણેતર વર્ણના લોક કાર્તિક મહીનામાં વડવાઓ નિમિત્તે બ્રહ્મભોજન કરે છે તે.

પૂર્વદત્ત, વિ૦ [સં.] આગળ આપેલું.

પૂર્વદ્વાર, ન૦ આગલું બારણું. (૨) પૂર્વ તરફનું બારણું.

પૂર્વપશ્ચિમ, વિ૦ (અ૦) પૂર્વથી પશ્ચિમ લગીનું; પૂર્વ પશ્ચિમ સુધી સળંગ.

પૂર્વપક્ષ, પું૦ [સં.] ઉત્તર આપવા માટે વાદીએજ પ્રથમ વિરૂદ્ધ-સામા મતની વસ્તુની રજુઆત કરવી તે; પ્રશ્ન કરવા જેવી વસ્તુ પ્રથમ આગળ ધરવી તે. સિદ્ધાંત વિરૂદ્ધ કોટિ તે; શાસ્ત્રીય પ્રશ્ન. (૨) શુક્લપક્ષ; અજવાળિયું.

પૂર્વરંગ, પું૦ [સં] મંગળાચરણનું ગાયન તે; નાટક વગેરે પ્રયોગ કરતા પહેલાં સભાને ખુશ કરવા અને વિઘ્નાદિની શાંતિ થવા માટે શરૂઆતનું ગાયન કરવામાં આવે છે તે.

પૂર્વરાત્ર, સ્ત્રી૦ પહેલી રાત; આગલી રાત.

પૂર્વવત્, અ૦ પહેલાંની માફક; આગળની પેઠે.

પૂર્વાપર, વિ૦ આગલી પાછલી બન્ને વસ્તુઓ વચ્ચે બરોબર જમાવટ રહેતી હોય તેમ; યથાનુક્રમ; ક્રમાનુસાર; આગળ પાછળના સંબંધસર. (૨) ચઢઉતર બરોબર અનુક્રમમાં રહેતું હોય તેમ.

પૂર્વાફાલ્ગુણી, સ્ત્રી૦ અગિયારમું નક્ષત્ર.

પૂર્વાભાદ્રપદા, ન૦ પચ્ચીસમું નક્ષત્ર.

પૂર્વાભિમુખ, વિ૦ પૂર્વ તરફના મોઢાનું; જેનું દ્વાર પૂર્વ તરફનું હોય એવું.

પૂર્વાર્દ્ધ, ન૦ આગલું અરધ તે; પૂર્વ દિશા તરફનું અડધિયું તે.

પૂર્વાવસ્થા, સ્ત્રી૦ [સં.] આગલી અવસ્થા તે; પૂર્વસ્થિતિ; પહેલાંની હાલત-વય તે.

પૂર્વાશ્રમ, પું૦ [સં.] આગલો-પહેલાંનો આશ્રમ તે; પહેલી અવસ્થાની સ્થિતિ તે. આગલો વખત.

પૂર્વાષાઢા, સ્ત્રી૦ [સં.] વીસમું નક્ષત્ર.

પૂર્વી, સ્ત્રી૦ એક રાગિણી.

પૂર્વીદાણા, પું૦ એક જાતનું વસાણું; મોટી એલચી અથવા તેના દાણા. આ એલચીને ઠેકાણે વપરાય છે.

પૂર્વે, અ૦ આગળ; અગાઉ; અસલવારે; અસલના વખતમાં. (૨) જે બાજુએ સૂર્ય ઉગે છે તે દીશાએ. (૩) આગળ કહ્યું તેમ.

પૂર્વોક્ત, વિ૦ [સં.] પહેલાં કહેલું; અગાઉ કહેલું-બોલાયેલું.

પૂર્વોત્તર, વિ૦ [સં.] પૂર્વથી ઉત્તર લગીનું; આગલું પાછલું; પૂર્વાપર. (૨) પૂર્વ અને ઉત્તર તરફ-એટલે ઇશાન તરફ.

પૂલ, પું૦ નદી નાળાં વગેરે ઉપર થઇને જવાને માટે બાંધેલી પાજ-પાલખ તે; બે કિનારા વચ્ચે લાકડાં કે લોઢાના બાલ નાંખી બાંધેલો રસ્તો; હોડીઓ દોરડાં વગેરેથી જવાયઅવાય એમ બનાવેલો માર્ગ તે; સેતુ; પાજઃ-નર્મદાનો પૂલ બહુ મજબુત બાંધણીએ બાંધેલો છે.

પૃચ્છક, વિ૦ [સં.] પૂછનાર; પ્રશ્ન કરનાર. (૨) જિજ્ઞાસુ; જાણવા માગનાર. (૩) શોધક; ખણખોદિયું; તપાસ કરનારૂં પૂછનારૂં.

પૃચ્છા, સ્ત્રી૦ જિજ્ઞાસા; જાણવાની ઇચ્છા તે; પ્રશ્ન; સવાલ કરવો તે; પૂછવું તે.

પૃથક્, અ૦ (સં.) જુદું; અલગું એમ; છુટું હોય તેમ; અલગ.

પૃથક્કરણ, ન૦ (સં.) છુટું છુટું કરી નાખવું તે; જુદું કરવું તે; કોઇ વસ્તુનાં તત્ત્વોને જુદાં કરવાં તે.

પૃથક્ક્રિયા, સ્ત્રી૦ તત્ત્વો-શબ્દો વગેરે જુદા પાડવાનું કામ તે; અલગ કરવાનું જે કાર્ય તે; પ્રથક્કરણ તે.

પૃથા, પું૦ (સ્ત્રી૦) રિવાજ; રીત; રવૈયો; સંપ્રદાય; ધારો; નિયમ.

પૃથિવી, સ્ત્રી૦ (સં.) પૃથ્વી; ભૂ; ધરા; મહી. (૨) ભોંય; જમીન.

પૃથુ, વિ૦ (સં.) પહોળું; સ્થૂલ; વિશાળ; મોટું; વિસ્તીર્ણ.

પૃથ્વી, સ્ત્રી૦ (સં.) જેની ઉપર આપણે વસીએ છીએ તે જમીનનો એક મોટો ગોળો; ધરા; મહી; ભૂ. (૨) જમીન; ભોંય; માટી અને પત્થર વગેરેનો બનેલો મોટો ઘન પદાર્થ. (૩) પાંચ મહા તત્ત્વમાંનું એક તત્ત્વ. (૪) ખેતર. (૫) અંકુર. (૬) જેની પર સ્થિતિ કરાય એવો પદાર્થ. રૂ૦ પ્ર૦ પૃથ્વી રસાતલમાં જાય એવું=અત્યંત બુરૂં; ન સહેવાય, મહા પાપ રૂપ ગણાય એવું. પૃથ્વી સારી છે કે સૌને ચાલવા દે છે=પૃથ્વી બહુ ક્ષમાવાળી છે. વિશેષ-પૃથ્વી એ સૂર્યમાળામાંનો ત્રીજો ગ્રહ છે. તેને ચંદ્ર ઉપગ્રહ છે અને તેની સાથે તે બીજા ગ્રહોની માફક સૂર્યની આસપાસ ફરે છે. પૃથ્વી સહેજ બેઠી ગોળ છે. એનો વ્યાસ આઠ હજાર માઇલ છે. ૩૬૫ દિવસમાં તે સૂર્યની આસપાસ ફરે છે. પૃથ્વી ઉપર પોણા છ કરોડ ચોરસ માઇલ કોરી જમીન છે અને બાકીના ત્રણ ભાગ જેટલું પાણી=સમુદ્ર છે. હાલના શોધકો અને ગણતરીબાજો કહે છે કે પૃથ્વી નવ કરોડ વર્ષ ઉપર અસ્તિત્વમાં આવી હશે. પૃથ્વીના અંદરના ભાગમાં અત્યંત ગરમી છે. શરૂઆતમાં પૃથ્વી વરાળમય હતી એમ પણ કેટલાક કહે છે. આપણા પૌરાણિકમતે પૃથ્વી જળમાંથી ઉત્પન્ન થઇ હતી અને ભગવાને વરાહ રૂપ લઇ એક દૈત્યને મારી તારી હતી. પૃથુરાજાના નામ ઉપરથી પૃથ્વી નામ પડેલું છે.

પૃથ્વીનાથ, પું૦ રાજા; નૃપતિ; ભૂપતિ.

પૃથ્વીપતિ, પું૦ રાજા; ભૂપાળ.

પૃષ્ટ, વિ૦ (સં.) પૂછેલું; વિચારેલું.

પૃષ્ઠ, વિ૦ પાછલું. (૨) ના૦ પાછલો ભાગ; વાંસો; પીઠ; પાછલી બાજુ. (૩) ઉપલી એક સરખી સપાટી તે; પાનું; પત્ર.

પેઇનકિલર, ન૦ (અં.) દુઃખને દૂર કરનારી એક દવા; પીડાહારક ઔષધ. ચુંક દુખાવો વગેરે મટાડે (દુખાવાને દફે કરે) એવી દવાનું નામ છે.

પેખણ, ન૦ (સં. પ્રેક્ષણ) જોવું તે.

પેખણું, ન૦ જોવાતું; દેખાવ.

પેખવું, ક્રિ૦ સ૦ (સં. પ્રેક્ષ્) જોવું; ધારીને જોવું; નિહાળવું.

પેખાઆખોર, વિ૦ કૃતવાખોર; ફિતુરી.

પેગંબર, પું૦ (ફા) માણસ માટે ઈશ્વરનો સંદેશો લઇ આવનાર-દેવદૂત. લોકને ઈશ્વરનું જ્ઞાન આપનાર મોટો ઉપદેશક; મોટો ધર્માચાર્ય.:–મહમદ પેગંબર. (૨) અવતારી પુરૂષ.

પેગામ, પું૦ (ફા.) સંદેશો; કહેણ; કહાવી મોકલેલું કથન; ખબર. ઉ૦ આગળ આવે છે મારી ફૂઇબાનો માઢો, ત્યાંને પેગામ પોચડાવો, હોજીજી. જુ. ગુ.

પેચ, પું૦ (ફા.) દાવ; તાલ; યોગ્ય પ્રસંગ. (૨) છુપી યુક્તિ; ફાંદો; છટકું; છળ; પ્રપંચ. (૩) ફેર; આંટા ચઢાવાય એવી ખીલી; સ્ક્રૂ. (૪) આંબળો; આંટો. (૫) કળા; કરામત. ક્રિ૦ પ્ર૦ પેચ રચવો=છટકું માંડવું; યુક્તિ લગાવવી. પેચ દેવો: આંટો ચઢાવવો; ખીલી બિડાવવી. પેચ કરવા=પતંગની દોરીઓ વચ્ચે આંટા નાંખવા; પેચ લડાવવા=એક બીજાની પતંગ ઉપર આંટી નાંખવાની રમત કરવી (પતંગની) પકડ; બીડો; ચપેટી. પેચમાં આવવું=સકંચામાં-દાવમાં આવવું. પેચ છોડવા=આંટી કાઢી નાંખવી. પેચદેવો=આંબળો-વળદેવો.

પેચદાર, વિ૦ આંટાવાળું; આંટ ઉતર ખોભળો વાળું. (સ્ક્રૂ જેવું) ૨ જુગતીદાર; દાવ ખેલી જાણે એવું; પેચી.

પેચી, વિ૦ દાવપેચ જાણનારૂં; જુગતીબાજ.

પેચોટી, સ્રી. આંબોઇ.

પેજ, સ્રી૦ કાંજી; ચોખાની રાબ.

પેજાર, સ્રી૦ [फा.] જુતી; ખાસડું; મોજડી. પેંજાર.

પેટ, ન૦ શરીરની વચલો મોં તરફનો કોથળી કે થેલા જેવો ભાગ-અવયવ તે; છાતી અને પેઢું વચ્ચેનો ભાગ; ઉદર. (૨) જેમાં ખોરાક જાય છે તે ચામડાની-શરીરની અંદરની થેલી; ઓજરી; જઠર; અન્નાશય. (૩) પેટની નીચેનો તે સ્રી અવયવ, કે જેમાં ગર્ભ રહી મોટો થાય છે; ગર્ભાશય. (૪) મન; અંતર.:–પેટની વાત. (૫) સંતાન; છોકરૂં.:–પેટનાં પેટ=છોકરાંનાં છોકરાં. (૬) ગુજરાન-આજીવિકા.:–પેટ કરાવે વેઠ, પેટ વાજાં વગડાવે. (૭) ઝાડો; દસ્ત.:–એ પેટ આવે એટલે સાકરનો શિરો ખાવો. (૮) એકસંપીલું કુટુંબ; ગોત્ર ઘર તે. (૯) કોઇ ચીજ કે ઘાટ તે. (૯) કોઇ ચીજ-ઘાટ વગેરેનો-આગળ વધેલો પોકળ ભાગ તે; પેટું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પેટ આવવું=ઝાડો થવો. પેટ ચઢવું=ભાખુથી પેટ ફુગાવું; પેટમાં વાયુનો ભરાવો થવો. (૨) છુપી વાત છુપી નહિ રાખી શકાવી; નહિ જીરવાવું; કોને કહું ને ફરાગત થાઉં એમ થવું. પેટ ફુખવું=મનમાં સંતાપ થવો; મન દુખાવું.:–દુખે પેટ ને કૂટે માથું. પેટ વધવું=સ્થૂલ થવું. ગર્ભ રહીને વધવો. પેટ વાંસે ચોંટવું=ભૂખ્યા થઇજવું. પેટ ફૂલવું=પેટ વધવું. પેટ બળવું=અંતર બળવું અથવા

દાઝવું તે. પેટ બાળવું=ખાવા પીવામાં ખૂબ કરકસર કરવી. પેટમાં બાળવું=દિલ-સોજી રાખવી. પેટને ભાડું આપવું=જીવન નિભાવવા માટે ખાવું; ભોજન કરવું. પેટ ખોલીને વાત કરવી=ખુલ્લે મને વાત કરવી; કશુંએ નહિ છુપાવતાં જેમ કહેવાનું હોય તેમ કહેવું તે. પેટ ટાઢું થવું=સંતોષ મળવો. નિરાંત થવી. પેટમાં પેસવું=ખુશામત કરી સામાના આપ્ત બની જવું. મોટું પેટ રાખવું=ઉદાર દિલ રાખવું; ગુના દોષ માફ કરવા. પેટ ભરવું=આજીવિકા ચલાવવી. પાપે પેટ ભરવું=ખોટાં કામ કર્યાં કરવાં. પેટ તણાવું=ધરાઇને ખાવું; સંતોષે ખાવું. પેટ પોષવું=પોતાનું એકલાનું કરવું. પેટ ગળે આડવું=અકરાંતિયાં થઈ ખાવું; ધરાઇ જવાવું. પેટ આપવું=મન આપવું; ખાનગી વાત ચીત કહેવી, ખરો હેતુ-મુદ્દો હોય તે જણાવી દેવો. પેટ છુટીજવું=ઝાડો થઇ જવો. પેટ જુદાં થવાં=ભેદ પડવો. પેટ દાબીને રહેવું=મન મારીને રહેવું. પેટે પહાણ પડવો=ખરાબ-પરાક્રમ હીણું છોકરાં થવાં; છોકરી જન્મવી. ઉ૦ શે પહાણ પડયો નહિ પેટરે, ધિક પુત્રની એ વાતો. પેટ પર છરી મૂકવી=આજીવિકા તોડવી. પેટ પાકવું=અંતરનું માણસ ફૂટવું; પોતાનો માણસ બગાડવો. આત્પજન જ પોતાનું ભુંડું કરે તે. પેટ પાણી નહિ પડવા દેવું=નહિ જંપવા દેવું; અકલ્યાણ કર્યા કરવું. પેટ પેટલાદ જવું=ભૂખને લીધે અકળાઇ જવું. પેટ ફોડવું=ભરમ ભાગવો; છુપી વાત કહી દેવી. પેટની પૂજા કરવી.=ખાવું, જમવું. પેટમાં આગ લાગવી=અંતર બળવું. ભુખ્યા થવું. સંતાપ થવો. પેટમાં તેલ રેડાવું=ધ્રાસકો પડવો; ચિંતા થવી. પેટમાં પેસી નીકળવું=મન જાણવું, પેટમાં રાખવું. પેટમાં ઉતારવું=ગળી જવું. ધ્યાનમાં લેવું. કહે૦ પેટની વેઠ=આજીવિકાને માટે પ્રવૃતિ કરવી એમ. પેટ ચોળીને શૂળ=જાતે દુઃખ ઉત્પન્ન કરવું. પેટ અવતાર લેવા જેવું=પવિત્ર બહુજ ભલું. પેટ ધરાઇ મૂકવું=ખાવાનીએ દરકાર રાખ્યા વગર, ખાવાને માટે રાખેલું હોય તેએ વેચી નાંખવું. પેટ બળેલું=અંતરે દાઝેલું=મનથી જેને સંતાપ થયેલો હોય એવું-જેની આંતરડી દાઝેલી હોય એવું-ભૂખ્યું.:- પેટનો બળ્યો ગામ બાળે. સાંકડા પેટનું=આછકલું; જેના પેટમાં કંઇ સમાય નહિ એવું; અનુદાર; કંજુસ; બખીલ. પેટમાં તેલ રેડાવું=ફાળ પડવી; ચરેડો પડવો. પેટમાં દાંત=અંતરમાં વેર. પેટમાં પગ હોવા=ઉપરથી દેખાય નહિ પણ હરામી-લુચ્ચું હોય એવું; પેટમાં પાળી=મનમાં વેર હોવું તે. પેટે પાટા બાંધવા=ભૂખ્યા રહેવું; ભૂખ વેઠવી. ઠંડે પેટે=વગર સંતાપે, નિશ્ચિંતપણે. પેટમાં પાળી મારવી=પોતાને હાથે પોતાનું બગાડવું. પેટ ફાટે ત્યાં પાટો કયાં?=પોતાના માણસો ફૂટેલા હોય ત્યાં શું ગુપ્ત રહે. પેટમાં ન મળે પળી પાણી ને નામ મેરા દરિયાવખાન=શારીરિક બળ-જોર હોય નહિ ને નામ જોયું હોય તો મોટું, એવા અર્થમાં વપરાય છે. પેટવરામાંથી પુણ્યવરો=ખાવાના ભેગું થોડું પુણ્યનું પણ કાઢવું, કારણ તેમ કરતાં કંઇ જણાતું નથી.

પેટપુર, વિ૦ પેટ ભરાય તેટલું; પેટને પુરૂં થાય એટલું. (૨) સંતોષ થાય એટલું; પુરૂં થાય તેટલું.:-પેટપુર પગાર તો આપવો જોઇએજ.

પેટબેસણું, ન૦ વારંવાર ઝાડો થયા કરવો તે; ઝાડો.

પેટભરૂ, વિ૦ પેટ ભરી જાણનારૂં; એકલપેટું; ખાવાની કે રળવાનીજ કાળજીવાળું-બીજી દરકાર, કાળજી કે ગુણાવગુણને નહિ સમજે એવું; કમઅક્કલ.

પેટવરો, પું૦ ખોરાકી ખરચ; ખાવા પીવામાં થતો વ્યય તે. કહે૦ પેટવરા ભેગો પુણ્ય વરો=ઘરગતુ ખરચ ભેગું થોડું પુણ્યદાન પણ કરવું એમ.

પેટવવું, ક્રિ૦ સ૦ સળગાવવું: લગાડવું; ચેતવવું. (૨) ભડકો થાય એમ સળગાવવું; અગ્નિ લગાડવો.:-દીવો પેટવવો.

પેટવું, ક્રિ૦ અ૦ સળગવું; લાગવું. (૨) ભડકો થવો; જવાળાએ બળવું.

પેટારો, પું૦ પટારો; મોટી પેટી.

પેટિયું, વિ૦ પેટને સાટે મજુરી કરનારૂં: માત્ર ખોરાક પુરતાજ લવાજમે કામ કરનારૂં.:-પેટિયા નોકર. (૨) પેટનું પુરૂં થાય એટલું જે તે; પેટ ભરવા જેટલુંજ મળતર તે; રોજ; પેટનું ખરચ.

પેટી, સ્ત્રી૦ ધાતુ કે લાકડાનો ઉઘાડવાસ થાય અને અંદર સરસામાન મુકાય એવો એક ઘાટ તે; મજુસ; પેટારો; (૨) છાતી ઢંકાય ને ચપટ બેસતું આવે એવું બહાંય વગરનું બદન; કબજો. (૩) અમુક જથો, (પેટીમાં માય તેટલો) ચીનમાં હજારો પેટી અફીણ ખપે છે. પેટી જેવું=ચારે તરફથી બંધ.

પેટું, ન૦ પરિઘમાં આવી જતું હોય એવું તે; પરિઘ-મંડળમાંનું એક અંગ-ભાગ તે; ઘટક; અવયવ; વિભાગ; અંશ. (૩) વચલો ફુગેલો ભાગ તે; વચલો ફુગાવો. -ભિંતને પેટું નીકળ્યું છે. ઉપસેલું પોકળ. પેટાખાતું=મોટા ખાતામાંનું ઉપખાતું તે. પેટા રકમની અંદર આવી જતી રકમ તે. પેટા ભાગિયો=ભાગમાંનો ભાગિયો તે.

પેટે, અ૦ વતી; બદલે; સાટે; સંબંધે.

પેટ્રોલિયમ, ન૦ (અં. Petroleum) જમીનની અંદરની ખડકોમાંથી મળતું એક જાતનું ખનીજ તેલ. કેટલેક ઠેકાણે તે પાણીની સપાટી ઉપરથી પણ મળી આવે છે. યાંત્રિક બળ ઉત્પન્ન કરવામાં અને બળવામાં તેનો ઉપયોગ થાય છે.

પેઠ, અ૦ પેઠમ; માફક; સમ; ગોડે.:-આ કોની પેઠે ચાલે છે?

પેઠણ, અ૦ પેઠ, માફક; પેઠે. (૨) પેંઠણ ગામનું. (૩) પૈઠણ.

પેઠે, અ૦ માફક; અમુકની જેમ, રીતે; પ્રમાણે; મિસાલે.

પેઢાં, ન૦ જેમાં દાઢો ખુંપાયેલી રહે છે તે કઠણ માંસની કિનાર; દાઢો અને દંતના મૂળ આગળના માંસની પેસીઓ. દાંત આવતાં પહેલાં અને દાંત પડી ગયા પછી રહેલો ઘોડાની નાળના આકારનો માંસની કિનારવાળો મોંમાંનો દાબવા ચગદવાનો અવયવ તે.

પેઢી, સ્ત્રી૦ [સં. पीठ] શરાફી દુકાન-સંસ્થા તે; દુકાન; વેપારનું સ્થાન; કોઠીઃ-મગનભાઇની પેઢીએ હુંડીઓ વટાવજો. (૨) વંશાન્વય; પુરૂષ પરંપરા; કુટુંબ પરંપરા તે; વેલો; એક પછી એક વંશનો ચઢતો અનુક્રમ તે. પેઢીઓગતઃ પેઢી દર પેઢી ચાલ્યું આવતું હોય તેવું; વંશે ઉતરી આવતું.

પેઢીનામું, ન૦ વંશાનુક્રમનો લેખ તે; વંશપત્ર.

પેઢું, ન૦ પેટની નીચેનો ભાગ તે; ડુંટી નીચેનું પેટ. (૨) દાંતના મૂળનું માંસ.

પેણી, સ્ત્રી૦ પૂરી અને ભજિયાં વગેરે તળવાનું શકોરા જેવું વાસણ; કઢાઇ; કટાહ; તાવડી.

પેણો, પું૦ મોટી પેણી; તાવડો; કઢાહ.

પેદ, (પેઍંદ) સ્ત્રી૦ પગની શક્તિ; શરીરબળ. (૨) કામ કરાવી મનુષ્યની કાર્ય કરવાની

શક્તિને રંજ કરી નાંખવી તે; કુસ; થકવી નાંખવું તે; કમજોર થઇ જાય એવી મહેનત લેવી અથવા લેવરાવી તે;—આજ આખો દહાડો સાહેબે પેદ કાઢી નાંખી. પાદ=પગનું બળ તે.

પેદળ, ન૦ પગે ચાલનારૂં દળ—લશ્કર તે; પાયદળ. (૨) પગપાળું:=પેદળ કાશીયાત્રા કરવાનો મારે નિયમ છે.

પેદા, વિ૦ [फा.] નવું થયેલું; ઉપજેલું; ઉદ્ભવેલું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પેદા કરવું; ઉત્પન્ન કરવું; નવું ઉપજાવવું; જન્માવવું; ઉપજાવવું. (૨) કમાવું; ઉત્પન્ન કરવું; રળવું; લાભ કરવો; ઉપાર્જન કરવું:—મારી બધી મિલક્ત મેં પોતે પેદા કરેલી છે.

પેદાશ, સ્ત્રી૦ [फा.] પેદા થયેલું—કરેલું તે; ઉત્પન્ન; ઉપજ. (૨) ઉત્પત્તિ; જન્મ. (૩) ફળ; વસ્તાર. (૪) કમાઇ; આવક. (૫) લાભ; નફો; ખાટવું તે.

પેધવું, ક્રિ૦ અ૦ ટેવાવું; આદત પડવી; વારંવાર ખાટી જવાની ટેવ પડવી. (૨) પરિચિત થઇ જવું; આવવું—ફાવવું; સહેલું—સુગમ પડીજવું; લાભ મેળવી જવાની આદત પડવી; પળકવું:—ડોસી મરવાનો ભય નહિ પણ જમ પેધ્યાનો ભય છે.

પેધું, ન૦ કોઇ કામ કે લાભ લઇ જવાની ટેવ તે: આદત; વારંવાર લાભ લઇ જવાનું સહેલું પડીજવું—સુગમ લાગી રહેવું તે; ટેવ; લબકો. ક્રિ૦ પ્ર૦ પેધું પડવું લાગી જવાની ટેવ પડવી; સહેલથી કામ કાઢી લેવાની ટેવ.

પેન, સ્ત્રી૦ (અં. pen) પત્થરપાટી પર લખવાની પત્થરની સળી; કલમ; લેખણ.

પેનસીલ, સ્ત્રી૦ સીસાપેન; કાગળ ઉપર લખવાની સીસાની—પ્લંબેગો નામના પદાર્થની સળીની કલમ તે.

પેની, સ્ત્રી૦ (અં.) પેન્સ; આઠ પાઇ જેટલી કિમ્મતનો ઇંગ્લંડમાં ચાલતો એક નાનો સિક્કો.

પેય, વિ૦ (सं) પીવાનું, પીવા જેવું તે; પીવાને યોગ્ય. (૨) ના. કાંજી.

પેર, સ્ત્રી૦ પ્રકાર; રીત. (૨) તજવીજ; ગોઠવણ; જુગતી. (૩) સ્થિતિ; હાલત. (૪) હદ. (૫) જમરૂખ; જામફળ.

પેરણ, ન૦ પહેરવાનું તે; વસ્ત્ર; લુગડું. ઉ૦ પેરણ ચાલો પાંદડાં, ખાવા વનફળ ફૂલ. ક. દ. ડા. (૨) ગળેથી પહેરવાનું સાદું છુટું ઢુંકી કફની જેવું બદન. પહેરવાનું જે તે; પહેરવું તે; પહેરવામાં વાપરવાનું તે:—મારે પેરણ દક્ષણી ચીરજો.

પેરણું, ન૦ કમ્મરેથી પહેરવાનું વસ્ત્ર તે; જેનાથી કમ્મર ને પગ ઢાંકવામાં આવે છે તે વસ્ત્ર. (૨) લંગોટ.

પેરવી, સ્ત્રી૦ તજવીજ; ગોઠવણ; સોઇ—સગવડ. (૨) યુક્તિ; તલાવટ; યત્ન. કોઈ પણ કામ સાધવાને માટે કરવાની બધી રીતની ગોઠવણ તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પેરવી કરવી: તજવીજ—તપાસ કરવી; શોધ ચલાવવી.

પેરવું ક્રિ૦ સ૦ [सं. प्रेर्] મોકલવું; પ્રેરણા કરવી; અમુક કાર્ય કરવાને મતિ આપવી; ભેજવું. (૨) વાવવું; જમીનમાં અનાજના દાણા છાંટવા કે જેથી ઉગી નીકળે.

પેરવેષ, પું૦ પહેરવેષ; પોષાક; પહેરવાની છટા તે: પહેરવાની ઢબ રીત તે.

પેરાઇ, સ્ત્રી૦ કાતળી; શેલડી અને વાંસ વગેરેના સાંઠામાંનો બે ગાંઠાઓ વચ્ચેનો ભાગ તે.

પેરામણી, જુ૦ પહેરામણી.

પેરાવવું, જુ૦ પહેરાવવું.

પેરાં, ન૦ બે ગાંઠા વચ્ચેના શેલડીના કકડા તે; પેરાઇઓ.

પેરે, અ૦ પેઠે; રીતે; માફક; પ્રમાણે. ઉ૦

વેશંપાયન એણીપેરે બોલ્યા, સુણ જનમેજયરાય.
પેરેગીર, પું૦ પહેરેગીર.
પેરો, પું૦ પહેરો. (૨) ફેરો.
પેલ, સ્ત્રી૦ પહેલ. (૨) ન૦ પિંજેલા પોચા રૂની થપેલી; થાબડી પોચો રૂનો લોચો; માંસની થેપલીઓ.:-એને શરીરે તો પેલ પડે છે. માંસની થાપીઓ દેખાય છે.
પેલડું, વિ૦ પહેલું. ઉ૦ અંબા પેલડીનો વાંકો અંબોડલો જો.
પેલવ, વિ૦ [સં.] સુકુમાર; નાજુક; કુમળું; સુંવાળું.
પેલવાન, જુ૦ પહેલવાન.
પેલાં, અ૦ પહેલાં; આગળ; પૂર્વે.:-પેલાં એમ હતું પણ હાલ એમ નથી.
પેલીગમ, અ૦ તે તરફ; બીજી-સામેની બાજુએ.
પેલીતરફ, અ૦ સામી બાજુએ; પેલીગમ.
પેલીમેર, અ૦ તે બાજુએ; બીજી પાર; સામે; સામેની બાજુએ.
પેલું, સ૦ ફલાણું તે; અમુક; ઓલ્યું. દર્શક સર્વનામ. સામેનું આગલું-પૂર્વનું તે. (એમ) ઉ૦ સખી છઠ્ઠીના લખીઆ લેખ, તે કયમ ફરશેરે; મારી પેલા જનમની પ્રીત, આવી મળશેરે.
પેલેદહાડે, અ૦ ચોથે દિવસે.:-કાલ=બીજે, પરમ ત્રીજે, અને પેલે=ચોથે દહાડે એમ. સોમવારે બોલતાં ગુરુવાર પેલો દહાડો કહેવાય. પાછળથી ગણે તો શુક્રવાર પેલો દહાડો ગણાય.
પેશ, વિ૦ [फा.] પાર; બર; ફલિત; સફળ. (૨) મુખ્ય; પ્રતિષ્ઠિત. ક્રિ૦ પ્ર૦ પેશ જવું=પાર પડવું; બર આવવું; સફળ થવું; પુરા પડવું. પેશ પહોંચવું=પાર ઉતરવું. પેશ પહોંચાડવું=શિકસ્ત આપવી; ભાન કરાવવું; ઠેકાણે આણવું.
પેશકસ, પું૦ મહેસુલ; ખંડણી વગેરે આગળથી નક્કી કરી લેવાતો કર. (૨) આગળથી ખંડણી વસુલ કરી લેનારો માણસ.
પેશકશી, સ્ત્રી૦ આગળથી ભરવાની મહેસુલ; ખંડણી કે સાથે જે નક્કી કરવામાં આવ્યું હોય તે. (૨) ખંડણી વગેરે ઠરાવવાનું કામ તે.
પેશકાર, પું૦ મહેસુલ ઠરાવનારો અમલદાર. (૨) હજુરિયો.
પેશગી, સ્ત્રી૦ કામ થવા કરાવા માટે આગળથી અપાતું લવાજમ.
પેશવા, પું૦ મુખ્ય પ્રધાન; સત્તાવાળો વઝીર; પટપ્રધાન. સતારાના રાજાના જે પટ પ્રધાનો પુનામાં સત્તાવાળા થયા હતા તે.
પેશવાઇ, સ્ત્રી૦ પેશવાઓનો રાજ્યકાળ-અમલ તે; પેશવાની કારકિર્દીનો સમય. (૨) ઠાઠ; રાજવૈભવ; (૩) પેશવાઓના જેવો અમલ-કારભાર ચલાવવો તે. દોરતોર.
પેશવાજ, પું૦ રામજણીનો ઓઢો; નાચનારીઓ જે ઝુલતો લાંબો અને ખૂબ ઘેરવાળો જભ્ભો પહેરે છે તે.
પેશાબ, પું૦ [फा.] પિશાબ; મૂતર. ક્રિ૦ પ્ર૦ પેશાબ કરવો=મુતરવું. પેશાબખાનું=મુતરડી.
પેશી, સ્ત્રી૦ [સં.] કળી; ગડી; ગાંઠ. (૨) પોટલી; લુગદી; લોચો. (૩) ગર્ભને વિંટાયલી નાજુક ચામડી તે; કોઇ બીજની આસપાસ વિંટાયેલું મુલાયમ ચીકણું પડ-આચ્છાદન તે. પાતળાં ભરાઉ પડનો નાનો વિંટલો.-ખજુરની પેશી; માંસની પેશી. (૪) ફોડવું; પીતો; એક આખામાંના ઘણાક છુટેછુટા લંબા અને ગોળ રેસાવાળા ભાગ, કકડા, લોચા તે. (૫) અડદની દાળ.
પેશો, પું૦ [फा.] ધંધો; ઉદ્યોગ; કામ.

પેષણ, ન૦ [સં.] દળવું અથવા ચૂર્ણ કરવું તે. (૨) ઘંટી; નિશાતરો.

પેસનીકળ, સ્ત્રી૦ પેસવું અને નીકળવું તે; વારંવાર અંદર જવું ને બહાર આવવું તે; આવમેલ; અતિપરિચય; ઘરવટ; સહવાસ; ગાઢ મિત્રતા તે.

પેસવું, ક્રિ૦ અ૦ અંદર જવું; દાખલ થવું; ઘૂસવું.

પેસાર, પું૦ પેસવું તે; પેસવાપણું. (૨) પરિચય; સહવાસ.

પેસારવું, ક્રિ૦ સ૦ દાખલ કરવું; ઉંડું ઉતારવું; પેસાડવું.

પેસાવું, ક્રિ૦ અ૦ દાખલ થવાવું; અંદર જવાવું.

પેસિફિક, પું૦ પાસિફિક; પૃથ્વી ઉપરનો સૌથી મોટો અને ઉંડો મહાસાગર. એ એશિયા અને અમેરિકાની વચ્ચે આવેલો છે.

પેસ્તર, વિ૦ (ફા.) આવતું; હવે પછીનું:–પેસ્તરસાલ.

પેહેરવું, જુ૦ પહેરવું.

પેહેલવી, સ્ત્રી૦ ઇરાનની જુની ગાથા ભાષા.

પેળ, પું૦ [સં.] વૃષણ; અંડ.

પેળવો, પું૦ પેળ.

પેંજાર, સ્ત્રી૦ [ફા.] પગરખું; જુતું. (૨) મોજડી. ઉ૦ તારા સરખી નાર તે તો મારા પગની પેંજાર.

પૈ, સ્ત્રી૦ આનાના બારમા ભાગ જેટલી કિમ્મતનો એક નાનો ચલણી સિક્કો. (૨) ભાગેલાં તૂટેલાં બીબાંનો ખુરદો–ભંગાર. એકઠાં થઇ ગયેલાં બીબાંનો જથો; ખીચડો.

પૈકી, વિ૦ માંનું; અંદરનું; માંહેલું:–તમારાં પૈકી કોઇપણ એક જણે આ વાત જાહેર કરી લાગે છે. પાંચ રૂપિયા પૈકી એકનો ખુરદો છે.

પૈઠણ, સ્ત્રી૦ પરઠણ; કરાર; બોલી; સાટું:–કન્યા દેવાની પૈઠણ પહેરામણીની પૈઠણ નહિ, કંકુ ને કન્યા પણ દે.

પૈઠવું, ક્રિ૦ સ૦ પરઠવું; કરાર કરવો; સાટું કરવું; ઠરાવવું; ભાવ–બદલો લેવાનું નક્કી કરવું; પરઠવું:–ભાવ પૈઠીને પછી લેવું.

પૈઠો, પું૦ ચૂલ ઉપર લાકડાં બેસીને કરેલું ઓઠું તે.

પૈડું, ન૦ મધ્યબિંદ–નાભિમાંથી પરિઘ લગી આરા ઘાલી બનાવેલી ગોળ આકૃતિ તે; ચક્ર; ચાક. ગાડી ગાડાં અને યંત્રો વગેરેનાં પૈડાં; ચક્કર. ક્રિ૦ પ્ર૦ પૈડું ફરવું–ચાલવું; પ્રવૃત્ત થવું; કામ થવું–ચાલવું. તમારા વગર પૈડું ફરશે નહિ.

પૈડો, પું૦ બાવળનાં બીજની શિંગ, કાતરો.

પૈતું, ન૦ પીતો; શાક અથવા ફળનો ગોળ કકડો; ગોળ ચકતું; ફોડવું.

પૈતૃક, વિ૦ [સં.] પિતૃ સંબંધી; બાપીકું.

પૈશાચ, વિ૦ [સં.] વિવાહનો એક પ્રકાર. આઠ જાતના વિવાહોમાં ઉંઘતી, ઘેનવાળી, બેભાન એવી કન્યાને કપટ કે છળથી ઉપાડી જઇ પરણવું તે–વિવાહ. (૨) વિ૦ પિશાચ સંબંધી.

પૈશાચી, સ્ત્રી૦ [સં.] પ્રાકૃત ભાષાઓમાંની એક જુની પ્રાકૃત ભાષા. બૃહત્કથા એ ભાષામાં પ્રથમ લેહીથી લખાઇ હતી. એની ઉપરથી કથાસરિત્સાગર બનેલ છે. માગધી શૌરસેની, પૈશાચી, અને અપભ્રંશ વગેરે જુની ભાષાઓમાંની એકભાષા.

પૈશુન–ન્ય, ન૦ [સં.] પિશુનતા; ખળતા; દુષ્ટતા. (૨) ચાડીચુગલી કરવાપણું તે. નીચતા; હલકાઇ.

પૈસાદાર, વિ૦ ધનવાન; માલદાર; શ્રીમંત. કહે૦ પૈસાદારનો છોકરો લુધરે રમે.

પૈસો, પું૦ આનાના ચોથા ભાગ જેટલી કિમ્મતનો તાંબાનો સિક્કો; જંઇ; દોઢિયું. (૨) ધન; દોલત; લક્ષ્મી. રૂ૦ પ્ર૦ પૈસો ટકો–માલમિલકત. ક્રિ૦ પ્ર૦ પૈસો ખાવો

ધન કે માલમિલકત ભોગવવી. (૨) લાંચ લેવી. પૈસા ખોટા કરવા–પૈસા–લહેણું ખુડાડવું–નહિ આપવું. પૈસાના કાંકરા કરવા=ખૂબ ખર્ચવું; હદથી વધારે અને વગર સમજે ખરચી નાંખવું. પૈસાનું પાણી કરવું–પૈસા ઉડાવી દેવા. પૈસાનું સૌ સગું–બધો સંબંધ માયા વગેરે પૈસાને લઇને છે. કહે૦ પૈસો તો ઢેડને ઘેરે હોય–પૈસો કંઇ મોટાઇ નથી, પૈસા પર નહિ પણ ગુણ ને જન્મ ઉપર મોટાઇ ને મમતા છે. પૈસાને પાંખો હોય છે–તે ઝટ ઉડી જાય છે. પૈસાનાં કંઇ ઝાડ ઉગે છે? પૈસાના કંઇ વેષ આવે છે.

પો, સ્ત્રી૦ પુણ્યાંક; વધાઇનો અંક; બાજીમાં ૧૦–૨૦–ને ૩૦ ઉપર એક વધારે ગણાય તે; દાવનો મુબારકબાદીનો વધારાનો અંક. (૨) જય. રૂ૦ પ્ર૦ પોબાર–લીલાલહેર; જયજયકાર; સુભાગ્યનો વખત. ઉ૦ સિંહ મુંછ ભોરિંગ મણિ, કૃપણ ધન સતી નાર, જીવ જતે પર કર જશે, પડ પાસા પોબાર.

પોઇ, સ્ત્રી૦ એક જાતનો વેલો અને તેનાં પાન. ચોમાસામાં આ વેલો ખીલે છે ને તેના પાનનાં ભજિયાં થાય છે. (૨) ગાડરની હગાર.

પોઇસ, સ્ત્રી૦ [ફા.] દૂર ખસો; સંભાળીને માર્ગ આપો; દૂર ઉભા રહો, એવો ગાડીવાનનો પોકાર તે.

પોક, સ્ત્રી૦ મોટે ધાટે રડવું તે; મોટેથી નામ દઇને રડવું તે; ધ્રુસકો મૂકવો તે. (૨) પોકાર; રાડ.

પોકરાણ, ન૦ પોકેપોક મૂકીને રડવું તે; ઉપરા ઉપરી ઘણા જણે સાથે મોટેથી રડવું તે. (૨) બુમાબુમ; હોકારાહોકાર; મોટો ઘોંઘાટ; કકલાણ.

પોકળ, વિ૦ પોલું; અંદરથી અવકાશવાળું તે; ખાલી. (૨) અર્થ વગરનું; અમસ્તુ. (૩) ખોટું; જુઠું.:–પોકળ શ્રાદ્ધ. પોકળ શ્રાદ્ધ કરવું=મોટેથી પોક મૂકીને રોવું તે.

પોકળી, સ્ત્રી૦ અવકાશ; આકાશ; ખાલી જગા તે.

પોકાર, પું૦ મોટેથી બૂમ મારીને બોલવું તે; બરાડો; બૂમ; રાડ; ઘાંટો; સાદ. (૨) મોટે ઘાંટે નામ દઇને બોલાવવું તે.

પોકારવું, ક્રિ૦ સ૦ મોટે ઘાંટે બોલાવવું; ઘાંટો પાડવો; બૂમ પાડવી; બરાડવું; બરકવું; મોટો સાદ કાઢવો. (૨) શરણ માગવું.

પોકેપોક, સ્ત્રી૦ ધ્રુસકેધ્રુસકા; બુમેબુમ; પોકપર પોક મૂકવી તે. (૨) મોટેથી રડીને શોક કરવો તે; મોટેથી વારંવાર ઘાંટા પાડી પાડીને રડવું.:–એ તો પોકે પોક મૂકીને રડ્યો.

પોખરાજ, પું૦ આછા પીળા રંગનો કિમતી પત્થર હીરો; પીળું રત્ન.

પોખવું, ક્રિ૦ સ૦ પોસવું; પાળવું; ખવરાવવું ને પાળવું; પોષણ કરવું. ઉ૦ કુટુંબ પોખ્યું કમાઇને પ્રીતમ. (૨) સંતોષ આપવો.

પોગળ, વિ૦ પોલું; અંદરથી ખાલી અને ખોટું હોય એવું. (૨) ન૦ તદ્દન ખોટું જુઠાણું; ખોટાઇ; ભોપાળું; ફટાટોપ; ખાલી દેખાવ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પોગળ નીકળવું=જુઠાણું ઉઘાડું પડીજવું; છેલ્લે ખરી વાત બહાર આવી, ખોટાઇનો ભેદ ખુલ્લો પડી જવો.

પોગળી, સ્ત્રી૦ ગાંસડી.

પોચ, સ્ત્રી૦ દાંગેર વગેરેના દાણા કે જેની અંદરનો ચોખો–કણ કાં તો થયેલોજ હોય નહિ અથવા ખવાઈ ગયેલો હોય, કણ રહિત છોડું–પોઇ; બીજ વગરનું કુશકાં–કોટલું. ઉ૦ પોચ કૂટતાં લાભ ન લેશજી. દયારામ. (૨) નરમપણું; ઢીલાપણું; કમીપણું. (૩) બુદ્ધિમતા; સમજ

શક્તિ; હોશિયારી; પ્રાવીણ્ય; કુશળતા; સમજી-ચેતી જવાની જે ચતુરાઈ-ચંચળાઇ તે.:-બાઇમાં ઝાઝી પોચ નથી તો. (૪) પહોંચ; પાવતી; પહોંચ્યાનું પરમાણું.

પોચકણુ, પું૦ પોચો જે કણુ-દાણો તે; સત્વ-ગર વગરનો દાણો. (૨) વિ૦ ઢીલું; પહોચું; નમ્ર. (૩) બીકણુ; ડરકું; બાયલું; દમવગરનું.

પોચકું, ન૦ છાણુનો થોડોક લચકો; છાણુનો લોંદો. ક્રિ૦ પ્ર૦ પોચકાં નાંખવાં=બીવું; ડરવું; ભયથી નરમ થઇજવું; 'શું થશે?' એમ મનમાં ભય ધરી ડરવું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પોચકાં નાંખવાં=ડરી ડરીને પાછા હઠવું; મનમાં ભય લાગ્યા કરવો; ડરથી ગભરાવું. બીજવું; ડગુમગુ થવું.

પોચું, વિ૦ ઢીલું; ગદગદું; નરમ; દબાવતાં દબાય એવું. (૨) કોમળ; સુકુમાર; મૃદુ. (૩) બીકણુ; હિમ્મત વગરનું; કમજોર; નબળું (૪) ગરીબ; સાલસ.

પોટકી, સ્ત્રી૦ નાની ગાંસડી; પોટલી.

પોટકું, ન૦ નાની પોટલી; ગાંસડી; બચકો.

પોટલિયો, પું૦ નાની ઘોડેસ્વાર પાસે રહે એવી મશક. (૨) મશકના આકારનો સોનાનો પોલો મણકો.:-માદળિયાની આગળ પાછળ પોટલિયા કારીગરીના છે. (૩) કુલ્લું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પોટલિયે જવું=ઝાડે ફરવા જવું.

પોટલી, સ્ત્રી૦ પોટકી; બચકી.

પોટલું, ન૦ પોટકું; બચકું; ગાંસડી. રૂ૦ પ્ર૦ પોટલે પોટલાં=પુષ્કળ; ખૂબ.

પોટલો, પું૦ ગાંસડો; મોટો બચકો.

પોટાસ, પું૦ [અં.] ઉગ્રક્ષાર; ધાતુ અને વનસ્પતિની ભસ્મનો ક્ષાર.

પોટીસ, સ્ત્રી૦ [અં.] સોજો ઉતારવાને અથવા ગડગુમડને પકવવા માટે ઘઉંના આટાને કે અળસીના ભૂકાને ખદખદાવીને બનાવવામાં આવતી લુગદી.

પોટેસિયમ, ન૦ [અં.] પોટાસ-ક્ષારમાંનું એક મુખ્ય તત્ત્વ.

પોઠ, સ્ત્રી૦ [સં. પુટ] બેવડો કોથળો; પ્રાણીની પીઠ ઉપર નાંખતાં એક ભાગ ડાબે અને બીજો જમણે પડખે રહે એવો કોથળો; ગુંણુ તે; દેશ પરદેશ અનાદિક લઇ જવાને માટે બળદ વગેરેની પીઠપર નાંખીને લઇ જવાય એવી વણુજારાઓની ગુંણો તે. (૨) એ ગુંણો અને તે વહેનારાં બળદ વગેરે પ્રાણીઓનો સમુદાય કાફલો-સમૂહ તે. ટાંડું; વણુજાર; સંઘ;સાથ. રૂ૦ પ્ર૦ પોઠ પડવી=ગમે તેમ રસ્તામાં કે ઘરમાં પોતાના સરસામાન અને રસાલા સાથે મુકામ કરવો તે. માણુસોએ જેમ તેમ ભોંયપર પથારીઓ કરી ટોળે પડવું તે.

પોઠિયો, પું૦ નંદી; શિવને સ્વારી કરવાનો બેલ તે. (૨) પોઠ ઉપાડનારો બળદ તે.

પોઠી, પું૦ પોઠનો બળદ; નાનું વણુજારનું બળદિયું. (૨) વણુજારો.

પોડવું, પહોઢવું; પોઢવું.

પોડું, ન૦ લિંપણુનું પડ; પોપડો. (૨) છોડું; ફોતરૂં.

પોઢણુ, ન૦ પોઢવું; સવું તે. ઉ૦ પોઢણુ કરો મહારાજ. ધાળ. (૨) પોઢવાનું જે કંઇ તે; પલંગ.:-પોઢણુ છત્ર પલંગ જો.

પોઢવું, ક્રિ૦ અ૦ સૂવું; સારી રીતે સફાઇદાર શયનમાં નિરાંતે સવું તે. ઉ૦ ઉનાં ઉનાં ખાજાં, ઉતરતી જલેબીરે; તેરે જમીને ઘન ઢોલિયે પોઢયારે, સ્ત્રી ગીત. લાંબો નચિંત આરામ લેવાને સૂવું. આવો ને પધારો, તેમ સુઓ ને પોઢો માનાર્થે વપરાય છે. દેવનું, રાજાનું ને મોટા માણુસનું પોઢવું ને સામાન્ય માણુસનું સૂવું, કહેવાય છે.

પોઢાડવું, ક્રિ૦ સ૦ સુવાડવું; આરામ-નિદ્રાને

માટે સંભાળથી સારા સુંવાળા બિછાના વગેરેમાં સુવાડવું તે. ઉ૦ બાળકને પોટાકુરે સોના પારણેરે.

પોણ, ન૦ પોંણુ; કરસણને પાણી પાવું તે.:–પાછોતરો વરસાદ નહિ એટલે એક બે પાણ પાય ત્યારે પાક તૈયાર થાય. (૨) પું૦ સં. पाणि, હાથ; કર. (૩) સ્ત્રી૦ આખી વસ્તુનો ચતુર્થાંશ બતાવનારી નાની ઉભી લીટી; ચોથો ભાગ; ચતુર્થાંશ.:–ગમે તેટલું પણ લાખની પાણ. અર્થાત્ થોડું થોડું કહેવાય તોપણ સરવાળે ઘણું એમ. (૪) ત્રણ ચતુર્થાંશ જેટલું; પુણું; ત્રણ ભાગ.:–પોણિયું.

પોણિયું, ન૦ ત્રણ ચતુર્થાંશ જેટલું હોય એવું તે. આખું નહિ પણ પોણા ભાગ જેટલું તે; આખામાં પા કમ હોય એટલું તે. વાસણ, ચુડી વગેરે. પોણિયું તપેલું. પોણિયાં=મોટી આખી ચુડીના પોણા ભાગ જેટલી પટીનાં બલૈયાં તે. (૨) વિ૦ ખેતરમાં પાણી પાનારૂ માણસ તે; પાણિયું.

પોણીસો, વિ૦ નવ્વાણું પૂર્ણાંક અને છેલ્લા એકના ત્રણ ભાગ તે; નવ્વાણું ને બાર આના; પોણોસો=૭૫ અને પોણીસો=૯૯॥।.

પોણું, વિ૦ ત્રણ ભાગ જેટલું; આખામાં પા કમ હોય એટલું; ત્રણ ચતુર્થાંશ. રૂ૦ પ્ર૦ પોણચોદું=ગેરવાજબી; અપ્રમાણિક; જુઠું. પોણા આઠ=નામર્દ; નબળું; કમજોર.

પોણોસો, વિ૦ સોમાં પા ભાગ કમ હોય એવું: પુણીસો, પ ચોતેર; ૭૫ ત્રણ પચીસ.

પોત, ન૦ [સં. प्रौत] વાણા તાણાની ઘટના તે; વણાટનું ઘટપણું તે; કુમાસ. (૨) કપડું; વસ્ત્ર; પટ. (૩) જેમાં ભાત કે રંગ વગેરે ન હોય એવું સ્વચ્છ મુલાયમ સુરેખ કપડું, ચાદર તે.:–સાળુનું પોત; ફરક. (૪) મરનાર સ્ત્રીને માટે તેના પિયેર તરફથી જે છેલ્લાં વસ્ત્ર આપવામાં આવે છે તે.:–પોત નાંખવું. કેટલાક લોકમાં વિધવા થનાર સ્ત્રીને તેના પિયેર તરફથી જે કપડાં અપાય છે તેને પોથત, અને મરનાર સ્ત્રીનાં સાસરિયાંને તેની સજ્જામાં મૂકવાને પિયેરિયાં તરફથી જે છાબડી અપાય છે તેને પોત કહે છે. (૫) ફસ ખોલવવી તે; શરીરમાંથી લોહી નાઢી નંખાવવું તે. (૬) શક્તિ; બળ; પાણી. (૭) જાતિ સ્વભાવ–અસલ સ્વભાવનો જે આવિર્ભાવ તે; અસલ સ્વરૂપ; જાત; રૂપ.:–હવે એણે પોત પ્રકાશ્યું. (૮) મછવો; બતેલો; નાની હોડી. (૯) બાળક; બચ્ચું.

પોતડી, સ્ત્રી૦ નાનું ધોતિયું; ધોતી.

પોતવું, જી૦ પહોંચવું.

પોતાનું, સ૦ સ્વકીય; પોતીકું; જાતનું, ખાસગત. ક્રિ૦ પ્ર૦ પોતાનું કરવું–કરી રાખવું=ખાસગત બનાવી રાખવું; અંતર્ગત–ઇષ્ટ બનાવી રાખવું. પોતાથી ઉલટું પારકું.

પોતાપણું, ન૦ આપપણું; હુંપણું; વ્યક્તિત્વ.

પોતિયું, ન૦ ધોતિયું; પુરૂષને કમ્મરે વિંટાળીને પહેરવાનું વસ્ત્ર તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ પોતિયાં કાઢવાં=ગભરાવું; ડરીજવું. પોતિયાં છુટીજવાં=બહુજ ડરીજવું; બે બેબ થવી; નાહિમ્મત બનીજવું.

પોતી, સ્ત્રી૦ ધોતી.

પોતીકું, સ૦ પોતાનું; સ્વકીય; પારકું નહિ તે; અંગત.

પોતું, ન૦ મહેસુલ તરીકે ઉઘરાવેલાં નાંણાનું ભરણું; વસુલ થયેલી મહેસુલનો સરકાર તિજોરીમાં ભરવાનો અવેજ. (૨) લુગડાનો લોચો; નાનો કકડો; મસોતું. (૨) ધોળવા રંગવાની પિંછી; કુચડો તે. ક્રિ૦ પ્ર૦

પોતું ફેરવવું=ભુસીનાંખવું. પોતુંવહાવું=કરેલી વસ્તુને ધૂળ મેળવવી.

પોતે, સ૦ જાતે; ખુદ; આપોઆપ.

પોથી, સ્ત્રી૦ પુસ્તકનાં છુટાં પાનાને અથવા ચોપડા ચોપડીઓને એક કપડામાં બાંધીને બનાવેલી પોટલી. (૨) ચોપડી; પુસ્તક; ગ્રંથ; લખેલાં કે છાપેલાં પાનાંનો એકાદ સંગ્રહ તે. (૩) અળતાનું લાખના રાતા રંગનું પહેલ. રંગ બનાવનારાઓ રાતો રંગ બનાવી તેમાં રૂનાં પહેલ ચઢાવી સુકવી રાખતા. જ્યારે રંગની જરૂર હોય ત્યારે લોકો એ પહેલ–જે પોથી કહેવાતી તેને પાણીમાં પલાળી રાતો રંગ કાઢતાં. દાંત રંગવામાં, ચુડીઓ રંગવામાં અને મેંદીને ઠેકાણે પગે મૂકવામાં કોઇ કોઇવાર એનો ઉપયોગ થતો. ઉ૦ લાવ લાવ હું અળતો લગાડું, પોથીમાં પલાળીરે, તારી નાજુક પગની પાટલીએ ને પાનીએ પ્યારીરે. કહે૦ પોથીમાંનાં રિંગણાં=એ તો માત્ર કહેવાનું રતો.

પોથું, ન૦ મોટી પોથી; મોટું લંબાણ પુસ્તક (૨) છુટાં પાનાંવાળા પુસ્તકનું પોટલું. કહે૦ પોથાં તે થોથાં ને ડાચાં તે સાચાં=પુસ્તકમાં હોય તે કામ આવે નહિ અને મોંએ હોય તેનો તો તરત ઉપયોગ થાય માટે તે ઉપયોગી.

પોદળો, (સં. पुद्गल) છાણનો લોંદો; છાણની–ગાય ભેંસ વગેરેની હગારની ઢગલી, જથો તે. (૨) પોચો–ઢીલો ઢગલો. પોદળા જેવું=સ્થૂલ અને પડયું કે એઠું ત્યાંથી ઉઠીજ શકે નહિ એવું; ટાઢું; અચંચળ; ધીમું; આળસુ.

પોપ, પું૦ (અં.) રોમન કેથોલિક ધર્મનો વડો ધર્માચાર્ય; રોમનો બીશપ. ઇટાલિયાના ખ્રીસ્તીધર્મનો વડો આચાર્ય તે.

પોપચું, ન૦ આંખ ઉપરનું ચામડીનું ઢાંકણ.(૨) બુધરીની ફાડ. (૩) દાણા વગરની શીંગફાડ.

પોપટ, પું૦ લીલા રંગનું, વળેલી રાતી ચાંચનું અને જેમ શિખવાડીએ તેમ બોલે એવું પંખી; શુક; તોતા. ક્રિ૦ પ્ર૦ પોપટ બનાવવું=ચપ ચપ બોલી જાય એવું બનાવવું. જે કાંઇ બોલાવવાનું હોય તે વગર સમજે બોલી જાય એમ કરવું; શીખવીને હોશિયાર કરવું. પોપટજી બનાવવું=જેમ બોલાવીએ તેમ બોલે એવું કરવું. પોપટ પાળવો=ફુલાવી ફુલાવી રાખવું. પોપટ પાળવો–પંપાળીને રાખવું.

પોપટડો, પું૦ પોપટ; શુક. કવિતામાં વપરાય છે. પોપટડા પિંજર તારૂંરે; સરસ ઘડાવીશ સોનાનું. ક૦ દ૦ ડા૦

પોપટો, પું૦ પોપટો.

પોપટિયું, વિ૦ પોપટના રંગનું; લીલું.:–પોપટિયા સાડી. (૨) ગોખણિયું; વગર સમજનું.

પોપટી, સ્ત્રી૦ પોપટની માદા; શુકી. (૨) એક જાતની વેલ. (૩) વિ૦ લીલું.

પોપટું, ન૦ પોપટી નામની વેલનું ફળ.

પોપટો, પું૦ ચણાની શિંગ; નાના ફુગ્ગા જેવી શિંગ તે. ઉ૦ થાય ચણાના પોપટા શેલડી સાકર ગોળ. ક૦દ૦ડા. (૨) પોપટ.

પોપડી, સ્ત્રી૦ ધાતુની, લાકડાની, જમીનની અથવા બીજી કોઇ પણ ચીજની સપાટી ઉપસીને ઉખડેલી પતરી; પડ; નાનો પોપડો; કપોટું.

પોપનસ, ન૦ [સં. पनस.] પપનસ; નાની નાની મીઠું ને ખાટું પાણી ભરેલી કળીઓવાળું એક ફળ. એ બાગમાં થાય છે. એની નાની મોટી કેટલીક જાતો છે. ફળ મોટાં લંબગોળ થાય છે.

પોપલાં, ન૦ ફાંફાં; ખાલી નકામી માથાકુટ. (૨) લાડનાં કાલાં કાઢવાં તે; લાડની સુકુમારપણાની નાજુકી બતાવવી તે.

પોપલું, વિ૦ પોચું; નરમ; નાજુક. (૨) કંઈ સહન કરે નહિ એવું; સુકુમારને કાલું ઘેલું; પંપાળી રાખેલું; લડાવેલું-લાડકું કરી નાંખેલું. (૩) કંઇ બને નહિ અને ખાલી આમતેમ ફાંફાં મારતું એવું. (૪) ન૦ અંકુરવાળો ભાગ; નાજુક ફણગો.

પોપા, પું૦ પોપો; કાજળ આંજ્યા પછી બાળકને ગાલે કે હાથેળીએ પાડેલું ટપકું; નજરિયું. કાજળનો ડાઘ. (૨) એક ખોટા ભયનું નામ; અજ્ઞાત વ્યક્તિ.:-પોપા લઇ ગયા. બાળકને કોઇ વસ્તુ ભુલાવવાને બતાવવાની બિભીષિકા.

પોપાગાળું, વિ૦ ઓપાગાળું; સામા માણસને શરમિંદું પાડવાને માટે ઢોંગ કરી મોટેથી રોઈ બખાળા કરી મૂકે એવું; જરા જરામાં મોટેથી રડી ઢોંગ કરનારૂં; બખાળિયું; ઢોંગી; ફૂતવાખોર.

પોપું, વિ૦ ઘણા લાડથી શરીરે અને સ્વભાવે નરમ થઇ ગયેલું; પોચું; બીકણું; ડરકું. રૂ૦ પ્ર૦ પોપાંબાઈ=મૂળ શરીરે અને સ્વભાવે નરમ, તેમાં વળી બાઇ માણસ, એટલે બહુજ નાજુક, શરમાળ અને નરમ સ્વભાવની સ્ત્રી વ્યક્તિ, તે ઉપરથી પોપાં બાઈનું રાજ્ય=છેક નરમ-પોચું=પોચા અમલનું રાજ્ય એટલે જેમ કરે તેમ ચાલે, કોઇનો ડર કે ભયજ નહિ એવા અર્થમાં 'પોપાંબાઇનું રાજ્ય એમ કહેવાય છે. (૨) પોમલું; વખાણુ ઘેલું.:-ખરે બપોરે બણગું (બંડ-ધાંધલ-અફવાથી ફાટી નિકળેલું બંડ) અને પોપાંબાઇનું રાજ્ય.

પોપૈયો, પું૦ પાપૈયો; એક જાતનું વર્ષાયુ ફળઝાડ. આ ઝાડ વાડાઓ, ખેતરો અને બીજે ગમે ત્યાં બી નાંખવાથી ઉગી નિકળે છે. તાડની માફક તે દસ બાર હાથ ઉંચું થાય છે અને તેનાં પાંદડાંના થડ આગળના સાંધા પાસે ફળ બાઝે છે. ફળ મોટી કેરી જેવાં અંદર ઘણાંજ કાળાં બી વાળાં થાય છે. એ ફળ કાચાં કચુંબર કરીને અને પાકાં થતાં કાપીને ખવાય છે. એમાંથી એક જાતની વાસ નિકળે છે પણ ગળપણ પુષ્કળ હોય છે. આ ઝાડમાં નર માદા એવી બે જાત છે. નર ઝાડને ફળ થતાં નથી, તેમ માદા ઝાડો હોય અને નજીક નર ઝાડ ન હોય તોપણ ફળ થતાં નથી. ઘણાં માદા ઝાડ વચ્ચે એકાદ બે નર ઝાડ હોય તો પુષ્કળ ફળ થાય છે. પોપૈયાનું પેપસિન નામે સત્વ બહુ પાચક છે.

પોબાર, પું૦ બાર અને વધાઇનો એક વધારે તે; વધાઇ આવવી તે; વિજય; ફતેહ; સફળતા-ધારેલા કામમાં ધાર્યા પ્રમાણે થવું તે.:-એ તો જ્યાં દાવ નાંખે છે ત્યાં પોબાર પડે છે. તે એવો ખુશામત પ્રિય માણસ છે કે, જરા છાપરે ચઢાવી વાત કરશો એટલે તરત પોબાર! ક્રિ૦ પ્ર૦ પોબારા ગણવા=છાનામાના નાસી જવું; ચુપચાપ વટાણા વાની જવા.

પોમલું, વિ૦ પહેલે સપાટેજ મોહ પામી જાય એવું; હરખઘેલું; શ્રદ્ધામુગ્ધ; પોમાઇ જાય એવું. (૨) પોચું.

પોમાવું, ક્રિ૦ અ૦ મોહ પામી હરખાઇ જવું; મલકાઇ જવું; પલકેજવું. (૨) ગાંડાં ઘેલાં થઇજવું.

પોયણ, સ્ત્રી૦ નાનાં તળાવડાં અને વહેળાઓમાં થતી એક ફૂલવેલ; પોયણી. એનાં ફૂલ રાતે ખીલે છે ને દહાડે બિડાઇ જાય છે.

પોયણી, સ્ત્રી૦ પોયણ; તળાવોમાં થતી કમળવેલ જેવી રાત્રીએ ખીલનારી-ચંદ્રવિકાશી ફૂલની વેલી. એનાં પાંદડાં પાણી ઉપર પથરાઇ રહે છે; કુમુદિની.

પોયણું, ન૦ પોયણીનું ફૂલ;. રાતે ખીલનારૂં

અને દિવસ થતાં કરમાઇ જનારૂં કમળ. એ લાલ અને ધોળા એક રંગનાં થાય છે.

પોશું ન૦ ગેડી દડા રમનારાઓએ નક્કી કરેલી બન્ને બાજુ તરફની હદ-સીમા તે; જ્યાં દડા પહોંચાડવાથી જીત ગણાય, એમ નક્કી કરેલું હોય તે જગા; પેતું; પોતું.

પોર, અ૦ [सं पूर्व] ગયે વર્ષે-આવતે વર્ષે. ગયું કિંવા આવતું વર્ષ દર્શાવતાં પોર એમ બોલાય છે.

પોર, ન૦ બાળક; છોકરૂં. (૨) પહોર; પ્રહર.

પોરવવું, પરોવવુ.

પોરસ, પું૦ સંતોષાનંદની પ્રફુલ્લતા તે; તૃપ્તિનો આનંદ તે; સુખાનંદનો સંતોષ તે. પ્રફુલ્લતા.

પોરસાવું, ક્રિ૦ અ૦ પ્રફુલ્લ થવું; સંતોષાવું. આનંદે ફૂલવું; ખીલવું; આનંદે ઉભરાવું; સ્નેહરસે ભરાવું; પાનો મૂકવો.

પોરિયો, પું૦ છોકરો.

પોરી, સ્ત્રી૦ છોકરી.

પોરૂકું, વિ૦ ગઇ સાલનું; ગુદસ્તનું; ગયા વરસનું.:-પોરૂકી ડાંગેર.

પોરેગીર, પું૦ પહેરેગીર; પહોર પહોર વાર ચોકી રાખનારો તે.

પોરો, પું૦ પાણીમાં થતો તંતુ જેવો બહુજ બારીક જીવ; પોરા. કહે૦ દૂધમાંથી પોરા કાઢવા=જ્યાં દોષનો સંભવ ન હોય ત્યાં પણ દોષ જોવો; બહુ ઝીણવટ=ચિકાશ કરવી તે. (૨) પ્રહર. (૩) કાળ; સમય.:-આજ સાચાનો પોરો નથી. (૪) કુવામાંથી પાણી કાઢવાની ડોલ.

પોર્ટુગીઝ, વિ૦ પોર્ટુગાલનું; પોર્ટુગાલનું વતની; ફિરંગી.

પોર્યો, પું૦ પોરિયો; છોકરો.

પોલ, ન૦ પોલું એવું તે; દર; કાણું; બખું. (૨) અંદર-માંહેલા ભાગમાં અવકાશ હોય એવું તે; અંદરથી ભરેલું નહિ એવું તે. (૩) ગપ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પોલ ચલાવવી=ગપ ચલાવવી. (૪) ગોદડું; ગદેલું. ઉ૦ પોલ ફુડેરાં પાથર્યાં, આવળમાં ભરી એહ, ખમા ખમા સોકો કરે, નારી સાથે નેહ. સામળ.

પોલકારવું, ક્રિ૦ અ૦ કાણું પાડવું; પોલું કરવું; પોલ પાડવું; કોચવું.

પોલકારિયું, ન૦ પોલકારીને-કોચીને પાડેલું બાકું; બોક; પોલું કરવું તે.

પોલકારૂં, ન૦ બાકું; કાણું; બોક.

પોલકું, ન૦ બચ્ચાં અને સ્ત્રીઓનું એવું ફૂલેલું બદન, કે જે અંદરથી પોલું રહે. બીડાઇને આવે એવું નહિ પણ પોચું અને ફૂલેલું રહે એવું; છાતી પેટ ને પીઠ ઢંકાય એવું કુડતું.

પોલંપોલા, અ૦ પોલેપોલ; અંધેર; જ્યાં કશી વ્યવસ્થા હોય નહિ એવું-અનિયંત્રિત; ખાલી.

પોલરૂં, વિ૦ પોલું; અસાર. (૨) કાચું. (૩) જેમાંથી નવા શેલડીના ફણગા નિકળે છે તે; સાંઠા ઉપરની આંખો-બીજાંકુર; બિયારૂં.

પોલાણ, ન૦ પોલું તે; અંદરથી ખવાયેલું, પોલું અને અવકાશવાળું તે; જેની અંદર અવકાશ હોય એવું તે; નહિ ભરેલું એવું તે.

પોલાદ, ન૦ ખરૂં લોઢું; તીખું લોઢું.

પોલારવું, ક્રિ૦ પોલું કરવું; કાણું પાડવું. (૨) કોચવું; ખાતર પાડવું. (૩) દર પાડવું. ઉ૦ ઉંદરડીએ નવાં ઘર પોલાર્યાં, ધુતારી ઘેણુ ઉંદરડી. સ્ત્રીગીત.

પોલારૂં, ન૦ પોલું હોય એવું તે; બખારૂં; પોલ. (૨) વિ૦ અંદરથી અવકાશવાળું; પોલું.

પોલાળ, વિ૦ પોલવાળું; જેમાં પોલ હોય તે.

પોલેપોલ, અ૦ અંધેર

પોલીસ, સ્ત્રી૦ [अं] શહેર અને ગામનું રક્ષણ કરનારી તથા વ્યવસ્થા રાખનારી અસલ ફોજ; ગુના પકડનાર અને લોક વ્યવસ્થા

રાખનાર ખાતું અને તેના સિપાઇઓ વગેરે; કોટવાળી–સિપાઇ.

પોલું, વિ૦ પોકળ; અંદર કંઇ હોય નહિ એવું; ખાલી; અંદર અવકાશવાળું હોય એવું. (૨) બહારના ભભકાનું; ઉપરની સફાઇવાળું.

પોલુવાં, ન૦ પહેલ, પિંજેલા અને પોથા કના ગદેલાં, પોચી ગાદી.

પોવું, ક્રિ૦ સ૦ પરોવવું; સોય વગેરેના નાકામાં દોરો ઘાલવો તે. (૨) દોરામાં મણકા વગેરે ઘાલવા તે. (૩) ઇચવું; બદી ગબીમાં નાંખવું.

પોશ, સ્ત્રી૦ [સં. प्रसृति] પસલી; ખોબો પોશભરવી=વધાઇ લેવી; પોશ ભરાવવી=વધાઇમાં ખોબો ભરાય એટલી બક્ષીસ રૂપિયા વગેરે આપવું. ઉ૦ પોશ ભરૂં રે લાગ મોતીડે. (૨) શેષ. (૩) વિક્રમ સંવતનો ત્રીજો મહીનો.

પોશા, પું૦ પોષણ.

પોશાક, પું૦ [फा.] પહેરવાનાં વસ્ત્ર તે; કપડાં. (૨) પહેરવેશ; અમુક તરેહથી પહેરેલાં લુગડાંનો દેખાવ–પોષાક. (૩) લેબાસ; ખીલત; માનમાં–રાજીપામાં અને સારા કામની કદરમાં કપડાં વગેરેની બક્ષીસ આપવી તે.:–રાજાએ તરતજ દિવાનનો પોશાક પહેરાવ્યો.

પોશાગીર, પું૦ તાલીમબાજ; પહેલવાન; કસરતી જુવાન. (૨) સુંદર પોશાક પહેરીને ફરનારો; સફેદ ચોર; ઠગ.

પોશાળ, સ્ત્રી૦ જૈનોને પૂજા વગેરે કરવાનું સ્થાન; ઉપાશ્રય.

પોશિંદું, વિ૦ [फा.] કદરદાન; કિમ્મત કરી જાણનાર; ગ્રાહક; મદદ–આશ્રય આપનાર; મુરબ્બી.

પોશી, વિ૦ પોષની–પોશ મહિનાની.:–પોશી પુનમ.

પોષક, વિ૦ [सं.] પોષણ કરનાર; પાલક; ખાવા પીવાનું આપનાર; પાળનાર. (૨) પુષ્ટિ આપનાર; વધારનાર, ટેકો આપનાર, મદદગાર.

પોષણ, ન૦ [सं.] ગુજરાન; ખોરાકી; પોષાવું તે; ખાધખોરાકી ગુજરાન. (૨) ટેકો; મદદ.

પોષણીય, વિ૦ [सं.] પોષવાલાયક; પાળવા જેવું.

પોષધશાળા, સ્ત્રી૦ પૂજા કરવાની જગા; ઉપાશ્રય.

પોષવું, ક્રિ૦ સ૦ પોષણ કરવું; પાળવું; ખવરાવવું પીવરાવવું; ગુજરાન ચલાવવું. (૨) પુષ્ટિ આપવી; પરિપાલન કરવું; ઉત્તેજન ટેકો–મદદ આપવી.

પોષાવું, ક્રિ૦ અ૦ પોષણ થવું. (૨) પાલવવું; પરવડવું. (૩) કદર–કિમ્મત થવી. (૪) પુષ્ટ થવું; વધવું; પુરાવું–ભરાવું. મદદ મળવી; માન ને ખાનપાન મળવાં.

પોષાક, પું૦ પોશાક; પહેરવેશ; લેબાસ.

પોષાકી, સ્ત્રી૦ પોષણ–ખાનપાન વસ્ત્ર વગેરે આપવું તે. (૨) પહેરવેશ; કપડાં.

પોષિત, વિ૦ [सं.] પાળેલું; પોષણ આપીને ઉછેરેલું.

પોષ્ય, વિ૦ [सं.] પોષણ કરવાને યોગ્ય; પોષવા લાયક. ઉ૦ પોષ્યવર્ગ વિસારીને, પોતાનું પેટ જે ભરે. પોષ્યવર્ગ=પોષવા લાયક આપ્તજન સેવક–પરિજન વગેરે તે; કુટુંબ–પરિવારનાં માણસો તે; આશ્રિતજન.

પોસ, પું૦ અફીણનું જિંડવું; જેમાં ખસખસ થાય છે તે કોટલું–ડોડો. પોસના ડોડા એમ કહેવાય છે. એ શેકના કામમાં આવે છે. (૨) વધાઇની બક્ષીસ; જન્મદિવસ, નવું વર્ષ વગેરે પ્રસંગોએ આશ્રિત જનને આપવામાં આવતી વધાઇ.:–દિવાળીની પોસ. (૩) વિક્રમ સંવતનો ત્રીજો મહીનો.

પોસનાડોડા, પું૦ અફીણનાં જિંડવાં.

પોસાતું, વિ૦ પરવડતું; પાલવતું; અનુકૂળ પડતું. (૨) શરીરે ભરેલું; પોષણ પામતું. (૩) ઘટિત; યોગ્ય.:-પોસાતું હોય તેવું બોલજો.

પોસાવું, ક્રિ૦ અ૦ પરવડવું; પાલવવું. (૨) પોષણ થવું; પુષ્ટ થવું; ભરાવું; લોહીમાંસ આવવાં. (૩) ઘટવું ?

પોસ્ટ, સ્ત્રી૦ [અં] અમુક દર લઇ દેશ પરદેશ કાગળો મોકલવા લાવવાનું કામ કરનારૂં ખાતું-સંસ્થા; ડાગ; ટપાલ. પોસ્ટમેન ટપાલી; કાગળ વહેંચનારો.

પોસ્તી, વિ૦ પોચું; ઢીલું; નરમ.

પોહ, પું૦ પહો, પ્હો; બામદાદ; પ્રભાત; સવાર.:-પોહ ફાટતાંજ લડાઇ શરૂ થઇ. (૨) અ૦ ઢોરને પાણી પાવાને ઉચ્ચરાતો એવો ઉદ્ગાર.

પોહરો, પું૦ પહેરો.

પોહોર, પું૦ [સં.] પ્રહર; દિવસ અથવા રાતનો ચોથો ભાગ તે; ત્રણ કલાક જેટલો વખત તે. (૨) અ૦ ગયે વર્ષે; આવતે વર્ષે, એમ.:-હવે આવજો પોહોર.

પોળ, સ્ત્રી૦ [સં. પ્રતોલી] ખડકી-દરવાવાળો મહોલ્લો; શેરી; ખડકી; બંધિયાર ફળિયું.

પોળાઇ, સ્ત્રી૦ પહોળાપણું; લંબાઇ સામેનો વિસ્તાર તે. (૨) મોકળાશ પનાનો વિસ્તાર તે.

પોળિયું, ન૦ પહોળિયું; પહોળો સિક્કો; મુંબાઇગરો રૂપૈયો; કલદાર રૂપિયો.

પોળિયો, પું૦ પ્રતીહાર; દરવાન. ઉ૦ પોળિયે આડે રહીને પૂછ્યું કે, પોઠમાં શું એ ભર્યું રે લોલ. (૨) પોળની ખડકીએ રહેનારો તે.

પોળી, સ્ત્રી૦ (સં. પૂળિકા) પાતળી ને પોચી રોટલી; પડવાળી રોટલી. (૨) ગળપણવાળો માવો મૂકીને બનાવેલી પડવાળી તળેલી રોટલીઃ-પૂરણપોળી. ઉ૦ બળી ઉતરતી પોળીને ખીર, ભોજન મન ભાવતાં.

પોળું, જુ૦ પહોળું.

પોંક, જુ૦ પોંખ.

પોંકણું, પોંખણું.

પોંકિયું, પોંખિયું.

પોંખ, પું૦ (સં. પ્રોક્ષ) જાર, બાજરી અને ઘઉં જવ વગેરેનાં તાજા દાણા ભરેલાં ડુંડાં ને દેવતા ઉપર ધરીને પાડેલી લીલી -નરમ ધાણી.

પોંખણાં, ન૦ પોંખવાનાં સાધનો તે; વર વહુને વધાવી લેવાનાં ધુંસરી, મુસળ, વલોણાનો વાંસ, ત્રાક ને સળિયો વગેરે તે.

પોંખલું, ન૦ ડુંડું; કણસલું; જેમાં તાજા નવા દાણા ભરાયેલા હોય તે ઉંબી; બાજરિયું વગેરે. (૨) પણછ પર માંડવાનું તીરનું મૂળ તે.

પોંખવું, ક્રિ૦ (સં. પ્ર+ઉક્ષ્) પરણવા આવેલા વરને અને પરણી આવેલી વહુને તેમની સાસુઓએ માંડવામાં કે ઘરમાં દાખલ થતાં વધાવી લેવાં તે; અક્ષત, ફૂલ અને પોંખણાંથી વધાવવું; પવિત્ર જળ ને મંગળ વસ્તુઓનું પ્રોક્ષણ કરવું તે.

પોંખિયું, બે અથવા વધારે કકડાઓથી બનેલી વસ્તુનું એક બાજુનું અંગ-અવયવ તે; બાજુનો ભાગ-કકડો; ફાંટો; હાંસો.:-આ તાળાનું પાંખિયું ખોવાઇ ગયું છે. (૨) એકાદ પક્ષ-બાજુ તરફનું તે; ડાળું; શાખા વગેરે તે.:-વાઘેલાઓનું એક પોંખિયું, ધોળકા તરફ ઉતરી પડી ત્યાં આબાદ થયું.

પોંચ, સ્ત્રી૦ પહોંચ; પાવતી; રસીદ. (૨) ઉંડી સમજ; અક્કલ; બુદ્ધિમતા:-એનામાં કંઇ ઝાઝી પોંચ નથી.

પોંચી, સ્ત્રી૦ પહોંચી; પુરૂષને પહોંચે પહેરવાનું જડિત ઘરેણું; કાંડાનું ઘરેણું.

પોંચો, પું૦ કાંડાથી આંગળાં લગીનો હાથનો ભાગ તે; કાંડું; પહોંચો. ક્રિ૦ પ્ર૦ પોંચા કરડવા=ત્રાસ-હબક બતાવવી; કંપારી છૂટે એવું ક્રૂર-અમાનુષિક કામ કે બનાવ જોઇ અફસોસ કરવો તે. (૩) દયા બતાવવી. (૩) હાર ખાઇજવી; હારવું.

પૌંઆ, પું૦ પૌંવા.

પૌગંડ, ન૦ (સં.) બચપણ; નાનપણ; પૌગંડાવસ્થા=બાલ્યાવસ્થા (૧૬ વરસ લગીની).

પૌત્ર, પું૦ (સં.) પુત્રનો પુત્ર; દીકરાનો દીકરો.

પૌત્રી, સ્ત્રી૦ [સં.] પુત્રની પુત્રી.

પૌનર્ભવ, પું૦ વિધવાએ પુનર્લગ્ન કર્યા પછી થયેલો છોકરો તે.

પૌર, ન૦ [સં.] શહેરમાં રહેનાર માણસ; નાગરિક; શહેરી. પૌરજન=શહેરમાં રહેનારાઓ તે; શહરના માણસો. (૨) નાગર; સભ્ય; વિવેકી માણસો તે.

પૌરક, પું૦ (સં.) ઘરની પાસેનો બાગ; નજરબાગ.

પૌરાણ, વિ૦ પુરાણ સંબંધી; પુરાણનું.

પૌરાણિક; (સં.) પુરાણ વાંચનાર; જાણનાર તે; પુરાણી. (૨) વિ૦ પુરાણનું.

પૌરાંગના, સ્ત્રી૦ [સં] શહેરમાં રહેનારી રીત ભાતવાળી સુંદર સ્ત્રીઓ તે; નગરણ; નગરની સ્ત્રીઓ.

પૌરુષ, ન૦ [સં.] પુરુષપણું; મર્દાઇ. (૨) બળ; પરાક્રમ. (૩) વિ૦ પુરુષ સંબંધી.

પૌરુષેય, વિ૦ પુરુષનું જેમાં કર્તૃત્વ હોય એવું તે; પુરુષે કરાયેલું; પુરુષનું.

પૌર્ણમાસ, પું૦ [સં.] પૂર્ણિમાને દિવસે કરાતો યજ્ઞ તે.

પૌર્ણમાસી, સ્ત્રી૦ પૂર્ણિમા; પુનમ.

પૌર્ણિમા, સ્ત્રી૦ [સં.] પુનમ.

પૌલોમી, સ્ત્રી૦ [સં.] ઇન્દ્રાણી.

પૌષ, પું૦ [સં.] પોસ મહીનો.

પૌષ્ટિક, વિ૦ [સં.] પુષ્ટિકારક; શરીરને પુષ્ટ બનાવે એવું.:-પૌષ્ટિક ખોરાક.

પૌંડરીક, ન૦ [સં.] ધોળું કમળ; ધોળાં કમળનું બનાવેલું તે.

પૌંડ્ર, ન૦ [સં.] વૈષ્ણવી ઉભું ટીલું. (૨) ભીમસેનના શંખનું નામ.

પૌંવા, પું૦ પૌંઆ; ડાંગેરને પલાળી શેકી ખાંડીને બનાવેલા ચપટા ચોખા તે. ઉ૦ પૌંવા. દૂધ અશન કરે, પ્રીતે કાંતા કંથ.

પ્યાજ, ન૦ એક જાતનું ઝીણા પોતનું રેશમી કપડું. (૨) કાંદો; ડુંગળી; રાજગરી.

પ્યાજી, વિ૦ બહુ ચીકણા ને હલકા સ્વભાવનું; સહેજ સહેજમાં ઉતરી પડે એવું; મિજાજી ને હલકા સ્વભાવનું માણસ તે.

પ્યાદીમહાત, સ્ત્રી૦ સેતરંજની રમતમાં પાયદલ-મહોરાથી રાજાને આંતરી બેવો તે; પ્યાદાથી રાજાને શેહ પહોંચાડવી તે.

પ્યાદું, વિ૦ પગપાળું; પગે હિંડનારૂં. (૨) પાયદળ-મહોરૂં પ્યાદો×પગે ચાલીને લડનારો સૈનિક (ઘોડેસ્વાર નહિ.)

પ્યાર, પું૦ સ્નેહ; પ્રેમ; વહાલ; પ્રીતિ.

પ્યારૂં, વિ૦ વહાલું; પ્રિય.

પ્યારી, સ્ત્રી૦ વહાલી સ્ત્રી; પ્રિયા.

પ્યાલી, સ્ત્રી૦ નાનો પ્યાલો; પવાલી; કટોરી.

પ્યાલું, ન૦ પવાલું; કટોરો. (૨) કચોળું.

પ્યાલો, પું૦ મોટું પવાલું; કટોરો.:-ઝેરનો પ્યાલો પી ગયો.

પ્યાસ, સ્ત્રી૦ પાણી પીવાની ઇચ્છા તે; તરસ; તૃષા.

પ્ર. અ૦ [સં.] શબ્દની આગળ આવતા કેટલાક ઉપસર્ગોમાંનો એક ઉપસર્ગ. ક્રિયાપદની આગળ આવતાં મોખરે, આગે, આગળ વગેરે અર્થ બતાવે છે, વિશેષણની આગળ જોડાતાં ઘણું અને વધારે એવો અર્થ બતાવે છે અને નામની આગળ આવતાં, આરંભ, પ્રાથમ્ય, ઉત્કર્ષ, ખ્યાતિ; ઉત્પત્તિ વગેરે અર્થ બતાવે છે. વળી જુ-

દાષ; ભિન્નતા; સ્વચ્છતા; લંબાણ; અતિશયતા; સંપૂર્ણતા અને સંતોષ, એવા અર્થો પણ બતાવે છે.

પ્રકટ, વિ૦ [સં.] સ્પષ્ટ; ખુલ્લું; ઉઘાડું. (૨) પ્રસિદ્ધ; જાહેર; પ્રકાશ.

પ્રકટિત, વિ૦ [સં.] પ્રકાશિત; જાહેર, પ્રસિદ્ધ કરેલું; પ્રકાશ કરેલું.

પ્રકટીકરણ, ન૦ [સં.] પ્રકટ કરવું તે; પ્રકાશન.

પ્રકર, પું૦ [સં.] ઢગલો; સમૂહ. (૨) અગુરુ ચંદન.

પ્રકરણ, ન૦ [સં.] ગ્રંથના જુદા જુદા વિષયોમાંનો એકાદ વિષયવિભાગ તે; પુસ્તકના વિષયનો અમુક ભાગ–ખંડ તે. પાદ; અધ્યાય; પરિચ્છેદ, બાબ; સર્ગ વગેરે તે. (૨) વિષય; બાબત; વાતનો પ્રસંગ; વસ્તુ વિશેષ. (૩) પ્રસ્તાવ; પ્રસ્તાવના.

પ્રકર્ષ, પું૦ [સં] ઉત્કર્ષ.

પ્રકંપ, પું૦ [સં] થરથરાટ; કંપારો; ધ્રુજારો; થરથરવું–હાલવું–ધ્રૂજવું તે.

પ્રકામ, વિ૦ [સં] કામનાવાળું; મનગમતું; યથેપ્સિત.

પ્રકાર, પું૦ [સં] ભેદ; જાત. (૨) રીત તરેહ. (૩) બાબ. (૪) નમુનાનો ઘાટ.

પ્રકાશ, પું૦ [સં] તેજ; દીપ્તિ; રોશની; અજવાળું; ઉજેશ. (૨) ચળકાટ; ભભક. (૩) તડકો; આતાપ. (૪) પ્રસિદ્ધિ; જાહેરાત. (૫) અ૦ ચાહન; ખુલ્લી રીતે; જાહેરમાં.:-કહેવું હોય તે પ્રકાશ કહો, પાછળ નહિ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પ્રકાશ કરવું=ખુલ્લું કરવું; જાહેરમાં મૂકવું; બહાર પાડવું; ઉઘાડું કરી નાંખવું.

પ્રકાશક, વિ૦ પ્રકાશ કરનાર; બહાર પાડનાર:-ગ્રંથ પ્રકાશક. (૨) અજવાળું કરે એવું; ઉજેશ કરનાર.

પ્રકાશકતા, સ્ત્રી૦ પ્રકાશ કરવાપણું; તેજસ્વિતા; પ્રકાશ કરવાની શક્તિ તે. (૨) ઉજળાપણું; ચકચકાટપણું.

પ્રકાશન, ન૦ પ્રકાશ થવું તે. (૨) જાહેર થવું–બહાર પડવું તે.

પ્રકાશવું, ક્રિ૦ અ૦ ઉજેશ આપવો; તગતગવું; ઝળાંઝળાં થવું; તેજમારવું; ચકચકવું; દીપવું. (૨) ઝગઝગી દેખાવી; તેજ જણાવું. (૩) બળવું; ઝગઝગવું. (૪) ખુલ્લા દેખાવું–જણાવું. (૫) તપવું. (૬) જગવું; ચૈતન્યવાળું હોવું.

પ્રકાશિત, વિ૦ [સં] જાહેર કરેલું; પ્રસિદ્ધ કરેલું. (૨) તેજદાર; ચળકતું; પ્રકાશીલું. (૨) દર્શિત; જણાવેલું; જાહેરમાં આણેલું–છપાવેલું.

પ્રકાશી, વિ૦ પ્રકાશવાળું; પ્રકાશ કરનાર; પ્રકાશ આપે એવું.

પ્રકાંડ, વિ૦ [સં] વિસ્તીર્ણ; બહોળું. (૨) ઉત્તમ; પ્રશસ્ત. (૩) ન૦ થડ.

પ્રકીર્ણ. વિ૦ [સં] પરચૂરણ; નાના પ્રકારનું–મિશ્ર. (૨) વિરતન; ખુલ્લું.

પ્રકીર્તિત, વિ૦ કહેલું; કથિત; ગાયેલું; વખાણેલું.

પ્રકુપિત, વિ૦ કોપેલું; ગુસ્સે થયેલું.

પ્રકૃત, વિ૦ સાધારણ; પ્રસ્તુત; વર્તમાન; ચાલુ. (૨) મળેલું; પ્રાપ્ત.

પ્રકૃતિ, સ્ત્રી૦ [સં] મૂળ સ્વભાવ; જન્મ સ્વભાવ. (૨) સ્વરૂપાવસ્થા; અસલ હાલત; સ્થિતિ; કુદરત; મૂળબંધારણ. (૩) આધાર શક્તિ; અનાદિ માયા. (૪) તબિયત; આરોગ્ય; શરીર ને મનની અવસ્થા–સ્થિતિ તે.:–સ્થિતિ તે. આજે એની પ્રકૃતિ સારી નથી. વિકૃતિથી ઉલટું તે. (૫) રૈયત; પ્રજાજન; લોક. (૬) પ્રધાન:–પ્રકૃતિ મંડળ.

પ્રકૃતિજન્ય, વિ૦ [સં] સ્વભાવજન્ય.

પ્રકૃષ્ટ, વિ૦ [સં.] તાણેલું; ખેંચેલું; આણેલું.

પ્રકોપ, પું૦ [સં.] ઉછાળો; વાત પિત્ત ને કફનો બમાડો તે. (૨) ગુસ્સો; કોપવું તે; ખૂબ દંતરાજ થવું તે.

પ્રકોષ્ઠ, પું૦ [સં.] કોણીની ઉપલો ભાગ, જ્યાં કડું પહેરાય છે તે, મણિબંધ.

પ્રક્રમ, પું૦ [સં.] ઉપક્રમ; પ્રથમારંભ.

પ્રક્રમણ, ન૦ [સં.] જવું-ફરવું તે; ફેરો આંટો કરવો તે; ગમન.

પ્રક્રમા, સ્ત્રી૦ આસપાસ ફરવું તે; પ્રદક્ષિણા.

પ્રક્રિયા, સ્ત્રી૦ રીત; રૂઢિ; કોઈ કાર્ય કરવાની રીતિ તે. (૨) કર્મ; ક્રિયા; કામ. (૩) વ્યવસ્થા; ગોઠવણી. (૪) શબ્દ જોડવા-બનાવવાની રીત તે.

પ્રક્ષાલન, ન૦ [સં.] ધોવું-પખાળવું તે; માર્જન.

પ્રક્ષિપ્ત, વિ૦ [સં.] નાંખેલું; ફેંકેલું; ઉમેરેલું.

પ્રખર, વિ૦ [સં.] અત્યંત ગરમ; આકરું. (૨) સખત; તીખું. (૩) બખતર.

પ્રખ્યાત, વિ૦ [સં.] વિખ્યાત; નામાંકિત; પ્રસિદ્ધ; જાણીતું; જાહેર.

પ્રખ્યાતિ, સ્ત્રી૦ [સં.] વિખ્યાતિ; પ્રસિદ્ધિ; નામના. (૨) ઓળખ.

પ્રગટ, વિ૦ ચાહત; ખુલ્લું; જાહેર. (૨) પ્રત્યક્ષ. ઉ૦ પ્રગટ પારખું એહ. સામળ. ક્રિ૦ પ્ર૦ પ્રગટ કરવું=પ્રસિદ્ધ કરવું. બહાર-જાહેર પાડવું. ઉત્પન્ન કરવું.

પ્રગતિ, સ્ત્રી૦ વધારો; આગળ વધવું તે; નીતિરીતિ, ચાલચલગત, વિદ્યા-વ્યવહાર વગેરેમાં આગળ વધવાપણું તે; ઉન્નતિ-પ્રતિગમન તે. આ શબ્દ છેક હમણાંજ મરાઠી ઉપરથી ગુજરાતી સાહિત્યમાં વપરાવા માંડ્યો છે. ઉત્કર્ષ; અભિવૃદ્ધિ; વર્ધન; ઉચ્ચાલન.

પ્રગટવું, ક્રિ૦ અ૦ સળગવું; લાગવું; ઉત્પન્ન થવું; પેદા થવું. ઉ૦ ક્યાં પ્રગટ્યો ભજદેશ દવાનળ, જ્વાળામુખી ગગને ચઢી ગાજ્યો. ક૦ દ૦ ડા૦ તમારા કુટુંબમાં એ દીવો પ્રગટ્યો. નિપજવું; નિકળી આવવું. (૨) જાહેરમાં આવવું; ખુલ્લું પડવું; ઉઘડવું; ઝળકીરહેવું.

પ્રગમવું, ક્રિ૦ અ૦ પરગમવું; પસરવું; વ્યાપવું.:-પેટમાં હજી ઓસડ પ્રગમ્યું નથી. રગે રગ વ્યાપીજવું;

પ્રગલ્ભ, વિ૦ [સં.] ઉછાંછળું; ઉદ્ધત; અણસમજુ ને ઉત્સાહી એવું તે. (૨) બકાબોલું; નિડર-વાચાળ; શરમાયા વગર બોલે એવું; અલેતું. (૩) તીખાસ્વભાવનું; શૂર; બાહોશ.

પ્રગલ્ભતા, સ્ત્રી૦ ઉછાંછળાઇ; ઔદ્ધત્ય. (૨) વાચાળપણું; ચીબાવલાપણું; અલેતાઈ-અલેતાપણું.

પ્રગલ્ભા, સ્ત્રી૦ અલેતી નાયિકા; નિડર બોલકણી ને ઉત્સાહી નાયિકા.

પ્રઘાત, પું૦ [સં.] ચીલો; ખણાઇને પડેલો માર્ગ; રીત; ચાલ; રિવાજ.

પ્રઘૂર્ણ, પું૦ [સં. પ્રાઘૂર્ણ] પરોણો; અતિથિ.

પ્રચાલિત, વિ૦ [સં.] ચાલતું આવેલું; ચાલુ કરેલું હોય એવું; ચાલુ.

પ્રચંડ, વિ૦ [સં.] મોટું અને જોરાવર. (૨) ઉગ્ર; દુર્ધર્ષ; તીવ્ર. (૩) આકરું; ગરમ; જલદ; તીખું.

પ્રચંડતા, સ્ત્રી૦ ઉગ્રતા; તીવ્રતા. (૨) આકરાપણું. (૩) કદની સ્વભાવની ઉન્નત-મોટાઇ તે.

પ્રચાર, પું૦ [સં.] ચાલ; રૂઢિ; રીત; રિવાજ. (૨) ફેલાવ; પ્રસાર.

પ્રચારવું, ક્રિ૦ સ૦ રેડવું; સિંચવું; છાંટવું; વગેરમ-અવયવે અવયવ બધે વ્યાપી જાય એમ રડાવવું-ચારવું-નાંખવું તે.:-ઘી પ્રચારવું. (૨) ફેલાવવું; પ્રસારવું; વ્યાપી જાય એમ કરવું; રૂઢિમાં આવે એવી રીતે

અમલમાં મુકાવવું. (૩) ટાણા રૂપે કહી દેખાડવું; આગળ ઉપકાર કર્યો હોય તે સામાની સમજમાં આવે એમ મહેણા તરીકે કહી બતાવવો; ચાંપી—નાણી જોવું; ટાણો મારવો; યાદ આવે તેમ કરવું.:— વહેવાણુ આગલી વાત આખરે પ્રચારી ગઇ, પરંતુ હું તે વાત ગળી ગઇ નહિ તો ચકમક ઝરતે.

પ્રચારિત, વિ૦ ચલાવેલું ફેલાવેલું; લોકમાં પ્રસારેલું.

પ્રચાલક, વિ૦ ચલાવનાર; શરૂઆત કરીને પ્રવર્તમાન કરનાર.

પ્રચુર, વિ૦ [સં.] બહુ; પુષ્કળ; ઘણું; મસ.

પ્રચ્છન્ન, વિ૦ [સં.] ગુપ્ત; છાનું. (૨) ઢાંકેલું; નહિ ખુલ્લું—ઉઘાડું.

પ્રચ્છાદન, ન૦ [સં] આચ્છાદન; ઉપલું ઢાંકણુ. (૨) ચાદર; પ્રચ્છદપટ; પિછોડી.

પ્રજળવું, ક્રિ૦ અ૦ બળવું; સળગવું; લાગવું. ઉ૦ મારે હૈયે હોળી પ્રજળે.

પ્રજા, સ્ત્રી૦ [સં.] સંતતિ; છોકરાં. (૨) રાજ્યના રહેવાસી લોક; રૈયત; પ્રકૃતિ; જન; માણસ. (૩) બચ્ચાં. કહે૦ જેવો રાજા તેવી પ્રજા. પ્રજાવડે રાજા અને રાજાવડે પ્રજા.

પ્રજાગર, વિ૦ [સં.] જાગતું; ઉંઘ રહિત. (૨) ઉજાગરો; જાગરણ.

પ્રજાપતિ, પું૦ [સં.] બ્રહ્મા. (૨) પ્રજાને ઉત્પન્ન કરી પાળનાર તે; દક્ષ વગેરે. (૩) પ્રજાનો ઇશ્વર તે; રાજા. (૪) પરજાપતિ; કુંભકાર; કુંભાર.

પ્રજાપાલ, પું૦ [સં.] પ્રજાનું—રૈયતનું પાલન કરનારો; રાજા.

પ્રજાપાલન, ન૦ પ્રજાનું પાલન કરવું તે; પ્રજાની રક્ષા કરવી અને સંભાળ રાખવી તે. (૨) પ્રજાને સુખી ને સંતોષી રાખી તેનું રક્ષણ કરવાનું રાજાનું જે કામ તે.

પ્રજાવતી, સ્ત્રી૦ છોકરાંવાળી સ્ત્રી. (૨) ભોજાઇ.

પ્રજાસત્તાક, વિ૦ પ્રજાની સત્તાનું હોય એવું; જેમાં પ્રજાનો બહુમત એજ સત્તા ગણાય એવું; પ્રજાની સત્તાથી ચાલતું હોય એવું; પ્રજાની સત્તાવાળું—રાજ્ય.

પ્રજાળવું, ક્રિ૦ સ૦ બાળવું; લગાડવું; સળગાવવું.

પ્રજ્ઞ, વિ૦ જ્ઞાની; અક્કલવાળું; બુદ્ધિશાળી. (૨) ડહાપું; શાણું; સમજુ. (૩) ન૦ વિદ્વાન; પંડિત.

પ્રજ્ઞા, સ્ત્રી૦ [સં.] બુદ્ધિ; સમજશક્તિ; અક્કલ. પ્રજ્ઞાચક્ષુ=અંધ.

પ્રજ્વલિત. વિ૦ [સં.] બળતું; ભડભડ સળગેલું; લાગી ગયેલું એવું.

પ્રણત, વિ૦ [સં.] નત; નમન કરવાને નીચું પડેલું. (૨) વિનયી.

પ્રણમવું, ક્રિ૦ અ૦ પ્રણામ કરવા; નમીને પગે લાગવું.

પ્રણય, પું૦ [સં.] પ્રેમ; સ્નેહ; પ્રીતિ. (૨) પ્રેમપ્રાર્થના.

પ્રણયિની, સ્ત્રી૦ પ્રિયા; વહાલી સ્ત્રી; ભાર્યા.

પ્રણયી, વિ૦ સ્નેહાળ; પ્રીતિવાળું; વહાલું. (૨) ના૦ પ્રિયવર; વહાલો સ્વામી.

પ્રણવ, પું૦ [સં.] વેદનો મંગળમય પ્રથમોદ્ગાર; ૐકાર.

પ્રણામ, પું૦ [સં.] નીચા નમીને પગે લાગવું તે; નમસ્કાર; પ્રણિપાત.

પ્રણાલિકા, સ્ત્રી૦ [સં.] પ્રણાલી; પાણીને વહી જવાની નીક; પડનાળ. (૨) નહેર. (૩) ખાડી. (૨) પરંપરા; રૂઢિ; રીત; પદ્ધત.

પ્રણાશ, પું૦ નાશ.

પ્રણિધિ, પું૦ [સં.] છુપો દૂત; ચાર; જાસુસ. ઉ૦ બંધુવત્સલતાએ, કે થઇ કૈકેયી તણા પ્રણિધિ રૂપ, શે અર્થે આવ્યા છો ? તેનાં ભુજને જણાય ના રૂપ.

પ્રણિપત, ન૦ [સં.] કાલાવાલા; આજીજી; નમન.

પ્રણિપાત, પું૦ [સં.] નમસ્કાર; પ્રણામ.

પ્રણીત, વિ૦ [સં.] બનાવેલું; રચેલું.

પ્રત, સ્ત્રી૦ નકલ; એક વસ્તુ; ફરદ; સરખાં કદ સ્વરૂપ ને વસ્તુવાળી ઘણી ચીજોમાંની જે એક તે; એક વસ્તુ.:-૫૦૦ પ્રત છપાવી.

પ્રતાપ, પું૦ [સં.] તેજ પ્રભાવ તે; કાંતિની ભભક તે. (૨) દૈવત; પરાક્રમ; શક્તિ–તેજ બળ તે; શૌર્ય. (૩) મોટાઇ; યશ; કીર્તિ. (૪) લાગવગ.

પ્રતાપી, વિ૦ પરાક્રમી, પ્રતાપવાળું; શૂરવીર જેની શેહ પડે એવું તે.

પ્રતાપન, ન૦ [સં] બીજાને તપાવવું–સંતાપવું તે; જુલમ; સીતમ.

પ્રતારણા, સ્ત્રી૦ [સં.] વંચના; છેતરપિંડી કરવી તે; ઠગાઇ.

પ્રતિ, અ૦ [સં] તરફ, ભણી, પાછું, ફરીને; સામું; ઉલટું; વિરૂદ્ધ, વગેરે અર્થ બતાવનારો ઉપસર્ગ.:–પ્રતિકૂલ; પ્રતિબળ; પ્રતિદિન, વગેરે. તે તમારા પ્રતિ બોલતો નથી.

પ્રતિ–ઉત્તર, પું૦ સામો જવાબ; ઉત્તર આપવો તે; સામે જણાવવું બોલવું કે લખવું તે; પ્રતિબોલ; પ્રતિલેખ; જવાબ. ઉ૦ પ્રતિઉત્તર દે ન કેશવ, અપશબ્દો શિશુપાલ બહુ વદે. સ્ત્ર. વત્સલ.

પ્રતિકૂલ, વિ૦ [સં.] નહિ ગમતું; નહિ માફક આવતું; અણગમતું; નહિ રૂચતું. (૨) વિરૂદ્ધ; સામું; ઉલટું; વિપરીત.

પ્રતિકૂલતા, સ્ત્રી૦ અણગમો; અરાજીપો; વિરૂદ્ધતા.

પ્રતિકૃતિ, સ્ત્રી૦ [સં.] છાયાચિત્ર; છબિ; પ્રતિમા.

પ્રતિગ્રહ, પું૦ [સં.] સ્વીકાર; સ્વીકરણ. (૨) દાન લેવું તે.

પ્રતિજ્ઞા, સ્ત્રી૦ [સં.] પણ; નિયમ; સાધ્ય નિર્દેશ. (૨) પૂર્વપક્ષ. (૩) સોગન.

પ્રતિદિન, અ૦ રોજ; નિત્ય; હમેશ.

પ્રતિધાવત, ન૦ [સં.] સામે દોડવું તે; પુઠે પડવું તે.

પ્રતિધ્વનિ, પું૦ [સં.] પડઘો; પડછંદો; પ્રતિનાદ

પ્રતિનાયક, પું૦ મુખ્ય નાયકનો સાથી તે. (૨) સામાવાળિયો.

પ્રતિનિધિ, પું૦ [સં.] મુખત્યાર; વકીલ. (૨) અવેજી.

પ્રતિપક્ષ, પું૦ [સં.] સામો પક્ષ તે. વિપક્ષ. (૨) શત્રુ; દુશ્મન.

પ્રતિપક્ષી, પું૦ સામાવાળિયો; ભીરૂ; પ્રતિવાદી.

પ્રતિપત્તિ, સ્ત્રી૦ [સં.] મનોમન મનાવું તે; ખાતરી થવી તે; મનોનિશ્ચય; ખાતરજમા; પ્રતીતિ; પુરવારી.

પ્રતિપદા, સ્ત્રી૦ [સં.] પખવાડિયાનો પહેલો દિવસ તે; પડવો; પહેલી તિથિ.

પ્રતિપાદન, ન૦ [સં.] પ્રમાણ આપી પુરવાર કરવું તે; સાબીત કરવું તે; સિદ્ધ કરવું; પોતાના કહેવાને બીજા મુદ્દાઓથી ખરૂં ઠરાવવું તે; ખાતરી કરી આપવી તે.

પ્રતિપાલન, ન૦ પાળવું તે; પરિપાલન; રક્ષણ.

પ્રતિપાળ, પું૦ પાળનારો; પાલનપોષણ કરનાર.:–જીવ દયા પ્રતિપાળ જૈન.

પ્રતિબંધ, પું૦ [સં.] અટકાવ; આડ; મના; અવરોધ; ખાળવું તે; બંધી.

પ્રતિબંધક, વિ૦ [સં.] પ્રતિબંધકારક; બંધનકર્તા; અટકાવનાર; રોકાણ કરનાર.

પ્રતિબિંબ, ન૦ [સં.] છાયાકૃતિ; પાણીમાં અથવા કાચમાં કે ઓપ ઉપર પડેલું જે સામું આબેહુબ ચિત્ર–દૃશ્ય તે.

પ્રતિબિંબિત, વિ૦ [સં.] બિંબિત–સામી

બાજુએ આબેહુબ છાયા રૂપે પડેલું એવું; સામું દેખાઈ રહેલું; સામે પ્રતિચ્છાયા રૂપે જણાતું; એક ચીજનું જાણે બીજું રૂપ જ ન હોય એમ દેખાઇ રહેલું; ભાસમાન,

પ્રતિબોધ, પું૦ [સં.] સારી રીતે સમજાવવું–બોધ થાય એમ કરવું તે; સમજણ આપવી તે. (૨) જાગર્તિ; જાગ્રત થવું–સમજાવું જ્ઞાન થવું તે.

પ્રતિબોધવું, ક્રિ૦ સ૦ [સં.] સામાને બોધ થાય એમ કરવું; સમજાવવું; જાગ્રત કરવું; જ્ઞાન આપવું; સૂઝ પાડવી; શિખામણ આપવી.

પ્રતિભા, સ્રી૦ બુદ્ધિ; અક્કલ; સમજણ. (૨) કાંતિ; દીપ્તિ. તેજ બુદ્ધિમાનપણું તે. ઉ૦ પ્રતિભાવાન, વાચાળ, જાણ ઝાઝા વૃતાંતના.

પ્રતિભાગ, પું૦ [સં.] સામો હિસ્સો તે; ભાગ; ફાળો; પાંતી.

પ્રતિભાન, ન૦ તાત્કાલિક બુદ્ધિ; સમયસૂચકતા; એકદમ ભાન થઇજવું તે.

પ્રતિભાવ, પું૦ [સં.] સમભાવ; તુલ્યભાવ તે.

પ્રતિભાસ, પું૦ [સં] સામે કંઈ જણાવું તે; એકદમ કંઇ દૃશ્ય કે જ્ઞાનનું ઉદ્ઘાટન થવું તે; દેખાવું, જણાવું, સમજાવું; અમુકના સરખું ભાન થવું તે. (૨) પ્રતિબિંબ; પ્રતિચ્છાયા, જ્ઞાન કે દૃશ્યનો સામો આભાસ થવો તે. (૩) પ્રકાશ; તેજ.

પ્રતિમ, વિ૦ સરખું; સમાન; જેવું.

પ્રતિમા, સ્રી૦ [સં] કાષ્ઠ પાષાણાદિકનું પુતળું તે; મૂર્ત્તિ. કોઈ આકૃતિની માટી, કાષ્ઠ, ધાતુ, પત્થર અથવા બીજી કોઇ ચીજની તેના જેવીજ આકૃતિ તે.

પ્રતિયોગી, પું૦ [સં] સામાવાળિયો; શત્રુ; દુશ્મન. (૨) અવેજી; બદલે યોજાયલો માણસ, વગેરે. (૩) ભાગિયો. (૪) સમોવડિયો. (૫) ધુરી; જોડમાંનો–જોડિયો.

પ્રતિરૂપ, ન૦ સરખાપણું; સમત્વ. (૨) પ્રતિમા; મૂર્તિ; પ્રતિકૃતિ.

પ્રતિરોધ, પું૦ [સં] અટકાવ; રોકાણ. (૨) તિરસ્કાર.

પ્રતિલોમ, વિ૦ [સં] ઉતરતું; હલકું; કનિષ્ઠ; ન્યૂનાધિક હોય એવું; વિલોમ; ઉતરતી પંક્તિ–વર્ણનું. પ્રતિલોમજ=ઉત્તમ વર્ણના પુરુષથી અધમ ઉતરતી વર્ણની માતાને પેટ જન્મેલું તે. પ્રતિલોમ જાતિ=ઉતરતી વર્ણ, હલકી–નાત તે.

પ્રતિવચન, ન૦ [સં] સામો જવાબ તે; પ્રત્યુત્તર; જવાબ; સામોબોલ.

પ્રતિવાદણ, સ્રી૦ વળતો જવાબ દેનાર સ્રી તે; દાવાનો–જવાબ દેનારી–વાદણ.

પ્રતિવાદી, પું૦ [સં] સામો વાદ કરનારો; પ્રતિપક્ષી; સામાવાળિયો; વાદીની સામે જવાબ આપનારો.

પ્રતિવારણ, ન૦ [સં] નિવારણ; સામેથી વારવું તે.

પ્રતિવાર્ત્તા, સ્રી૦ [સં] જવાબમાં જણાવેલી હકીકત તે; સામેથી મળેલી બીના–વાત.

પ્રતિવાર્ષિક, વિ૦ [સં] વાર્ષિક; વર્ષોવર્ષનું; વર્ષોવર્ષ ફરીફરીને આવતું; દર વરસનું.

પ્રતિવાસર, અ૦ [સં] પ્રતિદિન; દરરોજ; હમેશ.

પ્રતિવિધાન, ન૦ પ્રતીકાર; ઇલાજ. (૨) ઠાઠમાઠ; રચના.

પ્રતિશબ્દ, પું૦ [સં] પડઘો; પડછંદો; આપણા બોલનો હવામાંથી સામો બોલ સંભળાય તે.

પ્રતિષેધ, પું૦ [સં] નિષેધ.

પ્રતિષ્ઠા, સ્રી૦ [સં] માન, આબરૂ, ઇજ્જત, આબરૂ; ગૌરવ. (૨) વિધિપૂર્વક મૂર્ત્તિ ઉપર કરવામાં આવતો એક સંસ્કાર. ક્રિ૦ પ્ર૦ પ્રતિષ્ઠા કરવી=મૂર્ત્તિમાં વિધિસર દેવત્વ મૂકવું.

પ્રતિષ્ઠિત, વિ૦ [સં] માનવંત; આબરૂદાર; ઇજતવાળું; પ્રતિષ્ઠાયુક્ત; ગૌરવાન્વિત. (૨) વિખ્યાત; જાણીતું; આગેવાન.

પ્રતિસ્પર્ધા, સ્ત્રી૦ [સં] હરીફાઇ; સરસાસરસી; ચડસાચડસી.

પ્રતિસ્પર્ધી, વિ૦ સામાવાળિયો; શત્રુ; દુશ્મન; હરીફ; વાદીલો.

પ્રતિહત, વિ૦ [સં] પાછું મારેલું; હઠાવેલું; હરાવેલું; નિરાશ.

પ્રતીકાર, પું૦ [સં] ઉપાય; ઇલાજ; ચિકિત્સા.

પ્રતીત, સ્ત્રી૦ પતીજ; ભરોસો; વિશ્વાસ; ખાતરી.

પ્રતીતિ, સ્ત્રી૦ [સં] પતીજ; વિશ્વાસ; ખાતરી. સંપૂર્ણ જ્ઞાન; સારી રીતે સત્ય સમજાવું તે.

પ્રતીપ, પું૦ [સં] એ નામનો અર્થાલંકાર, કે જેમાં ઉલટ ઉપમા અપાય છે; અર્થાત્ ચંદ્ર કે જેની ઉપમા મુખને અપાય છે તે મુખ આગળ ચંદ્રમા કંઇજ નથી એવી ચઢાવીને ઉપમા આપવી તે. ઉ૦ તારાં નેત્ર સમાન કાન્તિમય જે, તે પદ્મ ડૂબ્યાં જળે.

પ્રતીક્ષા, સ્ત્રી૦ [સં] રાહ; વાટ. (૨) આશા; અપેક્ષા.

પ્રતીહાર, પું૦ [સં] દ્વારપાળ; પોળિયો; દરવાન.

પ્રતીહારી, સ્ત્રી૦ [સં] દ્વારપાલિકા; અંતઃપુરની સ્ત્રી નોકર.

પ્રતોદ, પું૦ [સં] ચાબખો; ચાબુક; પરોણી.

પ્રત્યક્ષ, વિ૦ [સં] નજર સામેનું, ઇંદ્રિયોથી સાફ સમજાતું; હાજરાહજુર. ઇંદ્રિય ગ્રાહ્ય. છ પ્રકારનું પ્રત્યક્ષ કહેવાય છે. મનથી, આંખથી, કાનથી, નાસિકાથી, જીભથી અને ચામડીથી જણાય–સમજાય એવું તે પ્રત્યક્ષ, અપરોક્ષથી ઉલટું.

પ્રત્યક્ષપ્રમાણ, ન૦ [સં] ઇંદ્રિયોથી સ્પષ્ટ જણાતું અને અનુભવાતું હોય એવું જે જ્ઞાન તે; નજરો નજર જણાતું હોય તે; ખુલ્લું પ્રમાણ. જેની ખાતરીને માટે બીજા સાધનની જરૂર રહેતી ન હોય એવું ઇંદ્રિય ગ્રાહ્ય પ્રમાણ–પુરાવો તે.

પ્રત્યય, પું૦ [સં] વ્યાકરણ પ્રમાણે નામ, વિશેષણ અને ક્રિયાપદ વગેરેને છેડે લગાડવામાં આવતા અમુક અર્થ બનાવનારા અવ્યયો જેવા અક્ષર તે. (૨) વિશ્વાસ; ભરોસો. (૩) પ્રતિજ્ઞા. (૪) હેતુ.

પ્રત્યવાય, પું૦ [સં] બાધ; હરકત; અડચણ; વાંધો; વિરૂદ્ધતા.

પ્રત્યંચા. સ્ત્રી૦ [સં] પણછ; કામઠાની દોરી.

પ્રત્યાખ્યાન, ન૦ [સં] ઠપકો; ઠોક; મહેણું. (૨) નિરાકૃતિ; નિરાકરણ.

પ્રત્યાઘાત, પું૦ [સં] પાછાઠેલો–વળતું જોર તે; સામો ધક્કો; ધક્કો મારતાની સાથે જે સામો આંચકો લાગે તે. (૨) પડઘો; પડછંદો.

પ્રત્યાહાર, પું૦ [સં.] વ્યાકરણ પ્રમાણે પહેલા ને છેલ્લા અક્ષરના મેળાપથી બનેલી અમુક અક્ષરો અને નિયમો વગેરે બતાવનારી જે સંજ્ઞા તે; સંક્ષેપ શબ્દ; અમુક અમુક બાબતો બતાવનારી પારિભાષિક સંજ્ઞા–સંક્ષેપ તે. (૨) પીછેહઠ; વળી જવું તે; પાછું ખેંચી લેવું તે. (૩) સંયમ; ઇંદ્રિયોને કબજે રાખવી તે.

પ્રત્યુત્તર, પું૦ [સં.] સામો–વળતો જવાબ આપવો તે; ઉત્તર; જવાબ.

પ્રત્યુત્પન્ન, વિ૦ [સં.] તરત ઉત્પન્ન થયેલું; તરતાતરત સુઝેલું; તાત્કાલિક; હાજરાહજુર; સવાલ થતાની સાથેજ સામો યોગ્ય જવાબ જેના મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે એવું. પ્રત્યુત્પન્ન મતિ=તરતબુદ્ધિ; હાજરજવાબી.

પ્રત્યુપકાર, પું૦ [સં.] ઉપકારની સામે ઉપકાર કરવો તે; સામો ઉપકાર.

પ્રત્યૂષ, પું૦ [સં.] પ્રભાત; મળસકું; પરોઢ.

પ્રત્યે અ૦ પ્રતિ; તરફ; ભણી.

પ્રત્યેક, અ૦ એકેએક; દરેક.

પ્રથમ, વિ૦ [સં.] પહેલું; મુખ્ય; અગ્રનું. (૨) સારૂં; શ્રેષ્ઠ. (૩) અ૦ પહેલેથી; શરૂઆતમાં; પહેલે.

પ્રથમા, વિ૦ [સં.] પહેલું–વિભક્તિ.

પ્રથા, સ્ત્રી૦ [સં.] લોકમાં જાણીતી પ્રસિદ્ધ રૂઢિ તે, વહીવટ; માર્ગ; ધારો; પદ્ધતિ. (૨) રીત; ચાલ. (૩) ટેવ; આદત.

પ્રથિત, વિ૦ [સં.] વિખ્યાત; જાણીતું; પ્રસિદ્ધ. (૨) વિસ્તરેલું; ફેલાયેલું. જાહેર; જેનું નામ લોકમાં જાણીતું થઇ ગયેલું હોય એવું.

પ્રદક્ષિણા, સ્ત્રી૦ [સં.] આસપાસ ફરી વળવું તે; પરિક્રમા; ફેરો; ફેરા ફરવા તે.

પ્રદર, પું૦ [સં.] સ્ત્રી જાતિની જનનેંદ્રિયમાંથી રક્ત ને ધાતુ પડે તે–રોગ. અસગ્દર. (૨) પાલવ; પલ્લું.

પ્રદર્શન, ન૦ [સં.] સો કોઇ જુએ એમ ખુલ્લું મૂકવું–મૂકેલું તે; જોવાને મૂકવું તે; દેખાડવા મૂકેલું જે તે; દૃશ્ય.

પ્રદર્શિત, વિ૦ [સં.] દેખાડેલું; દર્શન કરાવેલું; દાખવેલું; બતાવેલું.

પ્રદાન, ન૦ [સં.] દાન આપવું તે; પુણ્ય નિમિત્તે આપવું તે; બદલાની ઇચ્છા વગર સામાના લાભ–ઉપકાર માટે આપવું તે. (૨) બક્ષીસ.

પ્રદીપ, પું૦ [સં.] દીવો; બત્તી; દીપ; દીવડો.

પ્રદીપન, ન૦ [સં.] દીપાવે એવું તે; દીપાવનાર; તેજ કરનાર; ઝળાંઝળાં થવું તે; ઉશ્કેરાવું; તેજ થવું તે. (૨) વધારનાર; ઉઘાડનાર; ચેતવનાર; રૂચિ કરાવનાર.:–ક્ષુધા પ્રદીપન.

પ્રદીપ્ત, વિ૦ [સં.] બળીને ઝળઝળાટ થઇ રહેલું; ઝળઝળાટ; પ્રકાશિત; ભડભડાટ બળ્યા કરતું હોય એવું. (૨) તેજ; જાગ્રત; દીપેલું; ઉત્સાહિત; ઉશ્કેરાયેલું.

પ્રદેશ, પું૦ [સં.] વિશાળ ભૂભાગ; દેશ; ભૂમિ; વિસ્તીર્ણ જગા; મુલક. (૨) વિદેશ; પરદેશ. (૩) અંગુઠો અને તર્જની પહોળાં કર્યાં હોય એટલું પ્રમાણ, જગા તે. (૪) હદ; સીમા; આંતરો. (૫) જગા; સ્થાન.

પ્રદોષ, પું૦ [સં.] સાંજ સવારનો સંધ્યા કાળ તે. સાંજના સૂર્ય આથમી જઇ અંધારૂં થાય તે દરમિયાનનો સમય તે. ઉ૦ પ્રદોષ વીતી ન હતી પડી નિશા, હતી હજી આરૂણ વારૂણી દિશા. (૨) સોમવારે સાંજે એક વાર જમવાનું મહાદેવ–શંકરનું એક વ્રત. આ વ્રત તેરસને દિવસે ખાસ પાળવામાં આવે છે. ઉ૦ સોમ પ્રદોષનો મહિમા ઘણો. (૩) દોષ; ગુનો. પ્રદોષવ્રત=તેરસે એકવાર સાંજે જમવાનું વ્રત.

પ્રદ્યુમ્ન, પું૦ [સં.] કામદેવ. (૨) શ્રીકૃષ્ણનો એક પુત્ર તે; અનિરૂદ્ધનો પિતા તે.

પ્રધાન, વિ૦ [સં.] મુખ્ય; વડું; મોટું; પહેલું. (૨) પું૦ મંત્રી; દિવાન; વજીર.

પ્રધાનવટું, ન૦ દિવાનગીરી; વજીરાત; મંત્રી તરીકેની કારકિર્દી તે. (૨) પ્રધાનપણું; મંત્રીત્વ.

પ્રધાવન, ન૦ [સં.] દોડ; દોડવું–ધાવું તે; દોડાદોડી કરવી તે. (૨) હાયવલાળ; આમ તેમ ફાંફાં મારવાં તે.

પ્રપંચ, પું૦ (સં.) સંસાર; દુનિયા. (૨) માયા, ભ્રમ. (૩) છળ; કપટ; પ્રતારણ. (૪) કાવતરૂં; છુપા સ્વાર્થવાળી કોઇ બાજી

તે; ફસાવટ. (૫) વિપર્યાસ. (૬) વિસ્તાર.

પ્રપંચી, વિ૦ કપટી; કાવતરાંખોર; દગલબાજ ઠગઃ ધૂર્ત; લુચ્ચું; સ્વાર્થી ખટપટી-જાળવાળું; મનમાં શું હોય અને બહારથી-ઉપરથી શું દેખાડતું હોય એવું.

પ્રપા, સ્રી૦ [સં.] વટેમાર્ગુને રસ્તે જતાં પાણી પાવાની જગા તે; પરબ.

પ્રપાઠક, પું૦ [સં.] વેદ ભણનારાઓને પાઠ કરવાનો અધ્યાય કે બીજો જે બતાવેલો અમુક વાચનનો વિભાગ તે; નાનો અધ્યાય; પ્રકરણ; બાબ.

પ્રપાત, પું૦ [સં.] પડવું તે; પતન; પાત. (૨) ભુસકો; કૂદી-ઉછળીને ઉંચેથી નીચે પડવું તે. (૨) પડી જવું-હારીજવું-સ્થિતિ-પાયરી પરથી ઉતરી જવું તે. (૬) ધોધ.

પ્રપિતા, પું૦ [સં.] પિતામહનો પિતા તે; દાદાનો બાપ.

પ્રપૌત્ર, પું૦ [સં.] પુત્રનો પુત્ર તે.

પ્રફુલ્લ, વિ૦ [સં.] ફૂલેલું; ખીલેલું; ઉઘડેલું (ફૂલ.) પ્રસન્ન; ખુશાલ; મોજ આનંદમાં હોય એવું.

પ્રફુલિત, વિ૦ પ્રફુલ્લ.

પ્રબળ, વિ૦ [સં.] બળવાન; જોરાવર; સશક્ત. સામું બળ વાપરવાને શક્તિમાન; કસદાર.

પ્રબંધ, પું૦ [સં.] સારી રીતે બંધાયેલું-રચાયેલું હોય એવું તે; અમુક રીતિએ ગોઠવાયેલું-બનાવેલું-ગદ્ય અથવા પદ્ય લખાણ તે.:-નાગપ્રબંધ. (૨) નિબંધ; અટકાવ. (૩) બંધ; બાંધ; દોર વગેરેની તાણી-કસાંને બાંધેલો જે આંટો વગેરે તે.

પ્રબુદ્ધ, વિ૦ [સં.] જાગ્રત; જાગેલું. (૨) અમુક બાબત જેમ જાણવી જોઇએ તેમ જેના જાણવામાં આવેલી હોય એવું; ખરી વસ્તુ-જેને સમજાયલી હોય એવું; જાણીતું.

પ્રબોધ, પું૦ [સં.] જાણવા-સમજવામાં આવવું તે; જ્ઞાન થવું તે; બોધ; સમજણ; જ્ઞાન; યથાર્થ જ્ઞાન તે. (૨) જાગર્તિ; હોંશિયારી. (૩) શિક્ષા; શિખામણ; નસિયત. (૪) સાવચેતી.

પ્રબોધિની, વિ૦ જાગ્રત કરનારી; ઉઠવાની.:-પ્રબોધિની એકાદસી; દેવદિવાળી; કાર્તિક સુદિ અગિયારસ.

પ્રભવ, પું૦ [સં.] જન્મ થવાનું કારણ, હેતુ; જન્મ હેતુ. (૨) જન્મ-ઉત્પત્તિનું મૂળ તે; ઉદ્ભવ; ઉગમ; ઉદય; ઉત્પન્ન થવું તે.

પ્રભા, સ્રી૦ [સં.] પ્રકાશ; તેજ; દ્યુતિ; અજવાળું. (૨) કાન્તિ; ઓજ. (૩) વડાઇ; મોટાઇ; પ્રભુતા. (૪) સ્પૃહા; ગરજ; તમા; દરકાર; ઝગઝગાટ; લખલખાટ.

પ્રભાકર, વિ૦ [સં.] ઝળઝળાટ કરનાર. (૨) સૂર્ય; સૂરજ. (૩) અગ્નિ-ચંદ્ર વગેરે.

પ્રભાત, ન૦ [સં.] પ્રાતઃકાળ; ઉષા; ભળસકું. (૨) સવારનો વખત. (૩) એ નામનો એક રાગ.

પ્રભાતિયું, ન૦ પ્રભાતે ગાવાના રાગનું સ્તુતિપદ્ય.

પ્રભાવ, પું૦ [સં.] પ્રતાપ; તેજ; શેહ. (૨) શક્તિ; બળ, દૈવત; પ્રભુતા. (૩) ગુણ; અસર. (૪)) રૂવાબ; દમામ.

પ્રભુ, પું૦ [સં.] ઇશ્વર; પરમેશ્વર. (૩) રાજા; માલીક; શેઠ. (૩) ધણી; સ્વામી. રૂ૦ પ્ર૦ પ્રભુનું માણસ=ભોળું માણસ.

પ્રભુતા, સ્રી૦ [સં.] ઇશ્વરતા; પ્રભુપણું. (૨) ઐશ્વર્ય; જાહોજલાલી; વૈભવ. (૩) રાજા-માલીક-ધણીપણું તે. (૪) વડાઇ; મોટાઇ. (૫) સત્તા; દાબ; દોર; જોહુકમી.

પ્રભૃતિ, અ૦ [સં.] આદિ લઇને; અમુકથી માંડીને.:-ઇન્દ્ર પ્રભૃતિ દેવતાઓ.

પ્રમત્ત, વિ૦ [સં.] ઘેલું; ગાંડું. (૨) ઉન્મત્ત; છકી ગયેલું. (૩) છાકટું; કેફમાં હોય

એવું; નિશાવાળું. (૪) જેનું મન ઠેકાણે ન હોય એવું; ધ્યાનરહિત; પ્રમાદી.

પ્રમત્તતા, સ્ત્રી૦ ઘેલછા; ગાંડાઇ. (૨) પ્રમાદીપણું. (૩) કેફનું બેભાનપણું. (૪) ધન અને અધિકાર વગેરેની તુંડાઇ; અભિમાનની ગફરી તે; છાક.

પ્રમદવન, ન૦ [સં.] અંતઃપુર પાસેનો બગીચો; સ્ત્રીઓને હરવા ફરવાનો રાજમહેલ પાસેનો ખાનગી-મલાજો સચવાય તેવો બાગ.

પ્રમદા, સ્ત્રી૦ [સં.] મદવાળી સુંદર સ્ત્રી.

પ્રમા, સ્ત્રી૦ [સં.] પ્રમિતિ; પ્રમાણ; સાબીતી.

પ્રમાણ, ન૦ [સં.] પ્રમા; સાબીતી; પુરાવો; સાખ. (૨) દાખલો; ઉદાહરણ; પડછો. (૩) ખાતરી; ભરોંસો; વિશ્વાસ. (૪) માપ; અંદાજ; આધાર. (૫) વિ૦ સત્ય; સિદ્ધ; ખરૂં; માન્ય; કબુલ. ઉ૦ સજની પિઉનું વચન પ્રમાણ. ક૦ દ૦ ડા૦

પ્રમાણપત્ર, ન૦ ખાતરીપત્ર; સરટિફિકેટ. (૨) દાખલો.

પ્રમાણવું, ક્રિ૦ અ૦ કબુલ કરવું; માનવું; આધાર રાખવો. (૨) જાણવું. (૩) ગણવું. (૪) માપવું.

પ્રમાણિક, વિ૦ [સં.] મનથીજ સત્ય હોય તે કરનાર; ઇમાનદાર; અસત્ય કે ઠગબાજી નહિ કરનાર પણ સત્ય-પોતાને જેમ ન્યાય્ય લાગે તેમ કરનાર; એકવચની; સન્નિષ્ઠાવાન; દાનતદારીવાળું; અદલ ઇનસાફી; વિશ્વાસુ.

પ્રમાણિકપણું, ન૦ નેકી; ઇમાનદારી; સત્ય લાગે તેમજ કરવાપણું; નિષ્ઠા; સત્યતા; ખોટું-પક્ષપાત વગેરે નહિ કરવાપણું તે; પ્રમાણિકતા.

પ્રમાણિકા, સ્ત્રી૦ એક અક્ષરમેળ છંદ.

પ્રમાણે, અ૦ આ રીતે; આમ. (૨) પેઠે ગોઠે; માફક.

પ્રમાતામહ, પું૦ [સં.] માના દાદાનો બાપ તે.

પ્રમાદ, પું૦ [સં.] આળસાઇ; બેદરકારી; બેપરવાઇ; અવધાનતા; કાળજી નહિ રાખવી તે. (૨) ગફલત; ભૂલ; ચૂક; ઉપેક્ષા.

પ્રમાદી, વિ૦ આળસુ; એદી; બેદરકાર; અનવધાની બેકાળજીવાળું; અસાવધ; કાળજી વગરનું. (૨) સાઠ સંવત્સરોમાંનો ૨૭ મો સંવત્સર.

પ્રમિતિ, સ્ત્રી૦ [સં.] પ્રમાણ.

પ્રમુખ, વિ૦ આગેવાન; અગ્રેસર; મુખ્ય; વડું; પ્રધાન. (૨) મુખી; સરનસીન; અધ્યક્ષ.

પ્રમુખપદ, ન૦ પ્રમુખની પદવી-સ્થાન તે; પ્રમુખપણું; આગેવાન તરીકે જગા લેવી તે; આગેવાન થવું તે; વડપણ; અધ્યક્ષનું સ્થાન તે.

પ્રમુદિત, વિ૦ [સં.] હરખાયેલું; હર્ષાન્વિત; પ્રસન્ન થયેલું; આનંદી.

પ્રમેય, વિ૦ [સં.] માપવા-પ્રમાણ કાઢવા યોગ્ય; અનુમાન કરવા લાયક. (૨) પ્રમાણો રજુ કરીને પુરવાર કરવાલાયક. (૩) વિવાદ ચલાવીને નક્કી કરવાનો જે પ્રશ્ન-વિચાર તે; મુકરદમો-દાવો-નિર્ણયને માટે ઉભો કરેલો સવાલ-મુદ્દો.

પ્રમેહ, પું૦ [સં.] પરમિયો; પુરૂષને મુત્રદ્વારેથી ગરતા લોહીપુરૂનો પીડાકારી ને ચેપી રોગ; બહુમૂત્રનો રોગ.

પ્રમોદ, પું૦ [સં.] આનંદ; હરખ.

પ્રમોદવું, ક્રિ૦સ૦ ખુશી કરવું; આનંદવું; હરખાવું.

પ્રમોહ, પું૦ [સં.] મૂર્ચ્છા; મોહ; ભ્રમ.

પ્રયત્ન, પું૦ [સં.] કોઇ કામ પાર પાડવાને માટે દરેક રીતે મહેનત લઇ ઉદ્યોગ કરવો તે; પ્રયાસ; મોટી તજવીજ; ખંતથી કાર્ય કરવાની મહેનત લેવી તે.

પ્રયાણ, ન૦ [સં.] જવું તે; પ્રસ્થાન; ગમન; કુચ કરવી તે.

પ્રયાસ, પું૦ [સં.] શ્રમ; મહેનત; યત્ન.

પ્રયુક્તિ, સ્ત્રી૦ [સં.] વિશેષ જુગતી વાપરવી તે; દાવપેચથી કામ કરવું તે; પ્રયોગ; પ્રયોજન.

પ્રયુત, વિ૦ [સં.] દસ લાખ.
પ્રયોગ, પું૦ [સં.] અખતરો; અજમાયેશ દાખલ કોઇ ચીજ કરી જોવી તે; આમ આમ કરવાથી શું થાય છે, તે જોવાને-બનાવવાને જે કંઇ શરૂઆતનું કામ કરી જોવું તે. (૨) યુક્તિ; તજવીજ. (૩) કાયદો; નિયમ; ધારો. (૪) વ્યાકરણ પ્રમાણે કર્ત્તા અને કર્મનો ક્રિયા સાથે સંબંધ દર્શાવનારી રચના તે. કર્ત્તરીપ્રયોગ, કર્મણિપ્રયોગ વગેરે. (૫) સાધના; અનુષ્ઠાન; વિધિ; ફળસિદ્ધિને માટે અમુક રીતે મંત્રાનુષ્ઠાનપૂર્વક અમુક ક્રિયા કરવી તે.
પ્રયોજક, વિ૦ [સં.] યોજનાર; પ્રેરક; શરૂઆત કરવાનું દેખાડનાર; યોજના કરનાર.
પ્રયોજન, ન૦ [સં.] કારણ; સબબ. (૨) હેતુ; મતલબ; ઉદ્દેશ. (૩) આવશ્યકતા; જરૂર.
પ્રયોજ્ય, વિ૦ [સં.] યોજવાલાયક; જોડવા યોગ્ય.
પ્રરોહ, પું૦ [સં.] અંકુર; ફણગો.
પ્રલય, પું૦ [સં.] સૃષ્ટિનો અંત આવવો તે; માણસો અને પ્રાણીઓનો સદંતર નાશ થઇ જવો તે; અમુક યુગો પછી પૃથ્વી રસાતળ જવી તે. (૨) મોટી આફત-સંહારકાળ; કાળો કહેર વર્તાઇ જવો તે.
પ્રલાપ, પું૦ [સં.] મોટેથી ગમે તેમ બોલવું-રોવું તે; શોક, મોહ, અને દુઃખ વગેરેને લીધે મોટેથી બોલીને રડવું તે. (૨) એલફેલ-ગમે તેમ બોલવું-બબડવું તે; જલ્પ; બડબડાટ. (૩) વિલાપ.
પ્રલેપ, પું૦ [સં.] ખેડ; લેપ; લિંપવું-ચોપડવું તે; વિલેપન; કેટવાળો.
પ્રલોભન, ન૦ [સં.] લોભાવે એવું જે તે; લલચાવનારૂં તે; લોભ કરાવે એવું તે.
પ્રલ્લે, જુઓ પ્રલય. ક્રિ૦ પ્ર૦ પ્રલ્લે થવું=બળીને ભસ્મ થઇ જવું; સત્યાનાશ જવું. પ્રલ્લેકાર=નાશ; તદ્દન પાયમાલ થઇ જવું તે; ગજબ; વિનાશ.
પ્રવચન, ન૦ [સં.] વ્યાખ્યાન; વિવેચન; એકાદી વાત લઇ તેને આગલા પાછલા વિષયો સાથે વિસ્તારી સ્પષ્ટ કરીને કહેવી તે.
પ્રવર, ન૦ [સં.] ગોત્ર અથવા કુટુંબની આંતરિક શાખા-પ્રશાખાઓ વગેરે તે. અસલ ગોત્ર અને તેમાં થયેલા મુખ્ય આગેવાનોને નામે તેનું વિશેષ ઓળખાણ આપવું તે.:-ગૌતમ ગોત્ર અને તેનાં ત્રણ પ્રવર-ગૌતમ, ઔતથ્ય, ને આંગિરસ તે. (૨)વિ૦ મુખ્ય; આગેવાન; મુખી.
પ્રવર્તક, વિ૦ [સં.] પ્રવર્તાવનાર; પ્રવર્તનકારી; ફેલાવનાર. (૨) પ્રવૃત્તિજનક.
પ્રવર્તન, ન૦ [સં.] ચાલ ચલગત; વર્તન તે; પ્રવૃત્તિ કરવાની રીત તે; પ્રવૃત્તિ.
પ્રવર્તમાન, વિ૦ [સં.] ચાલુ; ચાલતું; અમલમાં હોય એવું. (૨) ફેલાયેલું.
પ્રવર્તવું, ક્રિ૦ અ૦ ફેલાવું; પ્રસરવું; લોકમાં ચાલુ થવું. (૨) અમલમાં આવવું. વર્તવું; ચાલવું.
પ્રવર્તાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ફેલાવવું; પ્રસારવું; ચલાવવું. (૨) અમલમાં-ગતિમાં મૂકવું; લોકમાં ફેલાય તેમ કરવું. (૩) વળાવવું; આપીદેવું.
પ્રવાસ, પું૦ [સં.] પરદેશવાસ તે; વિદેશમાં વસવા જવું તે. (૨) મુસાફરી; દેશવિદેશમાં ફરવું તે; પંથ કરવો-મુસાફરી કરવીતે.
પ્રવાસી, વિ૦ પોતાનું-અસલ નહિ એવા વાસમાં વસેલ તે; બીજા-અન્યવાસમાં રહેલું. ઉ૦ અરે શુકા! પિંજરના પ્રવાસી. ક. દ. ડા. (૨) મુસાફર; પાંથ; વટેમાર્ગુ; પ્રવાસે નિકળેલું તે.
પ્રવાહ, પું૦ [સં.] પવન, પાણી અને વાણી વગેરેનું જે વહન-વહેવું તે; સ્રોત; રેલો; ખળકો; વોહ; ધારા; વહન તે. (૨) સાંસારિક કામકાજ અને વ્યવહારનો જે નિરંતર ચાલુ ક્રમ તે. (૩) એક પછી એક ચાલુ પરંપરા ચાલ્યા કરવી તે; ધ-

સારાબંધ બહાર–આગળ ને આગળ વહે જવું તે. (૪) ગતિ; વોહ વગેરે તે:– એની જીભે સરસ્વતી બેઠેલી છે એટલે એની વાણીનો પ્રવાહ અખંડિત ચાલ્યાજ કરે છે રાહ; ધોરણ; રવાલ.

પ્રવાહી, વિ૦ પ્રવાહે વહે એવું તે; રેલે એવું; ધારા–પરંપરાએ ચાલ્યું જાય એવું–પાણી; તેલ; પવન; વાણી વગેરે.

પ્રવાળ, ન૦ પ્રવાલ; પરવાળું. પ્રવાળી=પરવાળાંની માળા તે.

પ્રવિષ્ટ, વિ૦ [સં.] પેઠેલું; દાખલ થયેલું; ઘુસેલું.

પ્રવીણ, વિ૦ [સં.] નિપુણ; કુશળ; હોંશિયાર; કાબેલ; ચતુર. (૨) આવડતવાળું; કોઇ કામ બહુ સારી રીતે કરી જાણે એવું; માહિતગાર.

પ્રવૃત્ત, વિ૦ [સં.] ચાલુ; ચાલતું; પ્રવૃત્તિમાં મચેલું.

પ્રવૃત્તિ, સ્ત્રી૦ [સં.] જીવનને ટકાવવા અને શોભાવવાને માટે યત્ન કરવો તે; વ્યાપાર; વ્યવસાય; પ્રવર્તન તે; આજીવિકા, યશ, અને ઇંદ્રિયોની પરિતૃપ્તિ માટે નાના પ્રકારના વિષયોમાં પ્રવૃત્ત થવું તે; ધાવ; ભ્રમણ. (૨) ઉદ્યોગ; કામકાજ વગેરે સંસારની મોહમાયાની જાળમાં આમ તેમ સુખ શોધતા–અથડાતા ફરવું તે; નિવૃત્તિથી ઉલટો વ્યવસાય તે.

પ્રવૃદ્ધ, વિ૦ વધેલું; મોટું થયેલું. (૨) પુખ્ત.

પ્રવેશ, પું૦ [સં.] પેસવું તે; દાખલ થવું તે; ઘરમાં–કોઇ હદમાં અથવા રંગભૂમિ ઉપર જવું તે. (૨) કોઇ સ્થાનની અંદર દાખલ થવું–પેસવું તે. (૩) નાટક વગેરેનો એકાદ વિભાગ–બાબ તે; વસ્તુનિર્દેશક એકાદ નાનો વાદવિવાદ તે; નાટકમાં એક પછી એક જુદા જુદા ભાગ ભજવી બતાવનારાં પાત્રોનું રંગભૂમિ ઉપર આવવું તે; પ્રવેશક; વિષ્કંભક.

પ્રવેશક, પું૦ સામાન્ય પાત્રોની પાસે આવતા અંકની વસ્તુ દર્શાવવાને માટે પહેલા અને છેલ્લા નહિ એવા અંકોની આગળ મૂકવામાં આવતો વાર્તાલાપ તે; વિષ્કંભક.

પ્રવ્રજિત, વિ૦ [સં.] ત્યાગી; જેણે ચોથા –ભિક્ષુ આશ્રમનો આશ્રય લીધો હોય તે. (૨) સંન્યાસી; વેરાગી.

પ્રશમન, ન૦ [સં.] ઠંડું પાડવું તે; શાંત કરવું તે; ટાઢું પાડવું તે. (૨) શાંતિ.

પ્રશસ્ત, વિ૦ [સં.] વખાણવા લાયક; સ્તુતિ પાત્ર. (૨) ઉત્તમ; શ્રેષ્ઠ; ઉંચું.

પ્રશસ્તિ, સ્ત્રી૦ [સં.] પ્રશંસાનો લેખ–લખાણ તે; યશલેખ. રાજા અથવા મોટા પરોપકારી માણસની સુકૃતિ–પુણ્યકૃત્તિના વર્ણનવાળો લેખ અથવા લખાણ તે.

પ્રશસ્ય, વિ૦ [સં.] વખાણવા લાયક.

પ્રશંસક, વિ૦ વખાણનાર; સ્તુતિ કરનાર.

પ્રશંસનીય, વિ૦ વખાણવા લાયક. (૨) ઉત્તમ; સારૂં–શ્રેષ્ઠ.

પ્રશંસા, સ્ત્રી૦ [સં.] વખાણ; સ્તુતિ; યશ ગાવો–કીર્તિ કરવા તે; સ્તુતિ.

પ્રશાસક, વિ૦ શાસન કરનાર; અમલ બજાવનાર. (૨) રાજા; અમલદાર.

પ્રશાંત, વિ૦ ખૂબ શાંત; ટાઢું; ઠંડું. (૨) નીરવ; મૌન.

પ્રશ્ન, પું૦ [સં.] પૂછવું તે; પૃચ્છા; સવાલ.

પ્રશ્નપત્ર, ન૦ પ્રશ્નનું લખાણ તે; સવાલપત્રક; પરીક્ષા લેવાને માટે લખીને પુછેલો પ્રશ્ન તે.

પ્રશ્નમાળા, સ્ત્રી૦ પ્રશ્નાવલી; સવાલોનો સમૂહ તે; ઉપરાઉપરિ પુછેલા સવાલો તે.

પ્રશ્નાર્થ, વિ૦ પ્રશ્નવાળા અર્થનું તે; પ્રશ્ન સંબંધિ; પ્રશ્ન તરીકે પુછાયેલું.

પ્રશ્નોત્તરી, સ્ત્રી૦ પ્રશ્ન અને ઉત્તરની જેમાં પરંપરા હોય તે; પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર એવું જે લખાણ, વિવાદ વગેરે તે; સવાલ જવાબવાળી રચના.

પ્રસક્ત, વિ૦ [સં.] લાગેલું; વળગેલું; અનુરક્ત; ચડેલું; ખૂબ હળેલું; આસક્ત; છંદીલું.:-ઘૂતપ્રસક્ત.

પ્રસક્તિ, સ્રી૦ આસક્તિ; મોહિની; લગની; રઢ; છંદ; ગાઢ પ્રીતિ સંબંધ તે; વળગણ; આસંગો; હેડો.

પ્રસન્ન, વિ૦ [સં.] ખુશ; આનંદિત; પ્રફુલ્લ મનનું; હરખાળુ; ખુશખુશાલ; રાજી.

પ્રસન્નતા, સ્રી૦ ખુશાલી; ચિત્તની આનંદમયતા; પ્રફુલ્લપણું; ખુશી; રાજીપો.

પ્રસર, પું૦ [સં.] ફેલાવો; પ્રસારો; ફેલાવું-પ્રસરવું તે; પ્રસરણ.

પ્રસરણ, ન૦ [સં.] પ્રસર; ફેલાવું તે; ફેલાવો.

પ્રસરવું, ક્રિ૦ અ૦ ફેલાવું; વિસ્તરવું; વ્યાપી જવું; રેલાવું.

પ્રસવ, પું૦ [સં.] જન્મ; પ્રસવવું તે; જનન; ગર્ભસ્થાનમાંથી બાળકનું બહાર પડવું તે.

પ્રસવવું, ક્રિ૦ જન્મવું; જણવું; ગર્ભમાંથી બહાર પડવું. (૨) ઉત્પન્ન કરવું.

પ્રસંગ, પું૦ [સં.] અનુકૂળ-કાર્યસિદ્ધ કરવાનો યોગ્ય વખત તે; લાગ; તાકડો; જોગ; અવસર; સંધિ; જોગવાઇ. (૨) મેળાપ; સંગ, સોબત; સહવાસ, પરિચય તે. (૩) વિષય; પ્રકરણ; વસ્તુ; વાત; બાબત.:-પ્રસંગ નીકળશે ત્યારે હું એ બધું સમજાવીશ. પ્રસંગવશાત્=અવસર-લાગ આવ્યાથી. વખતને લઇને. (૪) ટાણું; કાર્યસંધિ.

પ્રસંગોપાત, અ૦ પ્રસંગે.

પ્રસાદ, પું૦ [સં.] ખુશાલીની નજર તે; રાજી ખુશીની મહેર-બક્ષીસ વગેરે તે. (૨) અનુગ્રહ; કૃપા; મહેરબાની. (૩) દેવ, ગુરુ, રાજા, સ્વામી વગેરેએ પ્રસન્ન થઇને આપેલું જે કંઇ તે; નૈવેદ્યની શેષ. (૪) દેવને ધરાવેલું ખાવાનું તે; ભોજનનું અન્ન-ખાદ્ય તે.:-આપ હવે પ્રસાદ લો. (૫) ઠોક; માર. (૬) રચનામાં રહેલું જે મોહક શબ્દસૌંદર્ય તે; વાચકનું મન રંજન થાય એવી કાવ્યમાંની કવિની જે અલૌકિક રચના શક્તિ તે; કવિતામાં-વાણીમાં ચિત્તને પ્રસન્ન કરે એવું જે તત્ત્વ તે.

પ્રસાદી, સ્રી૦ પ્રસાદ.

પ્રસાધિકા, સ્રી૦ [સં] રાણીઓ અને ગૃહસ્થોની સ્રીઓને ટાપટીપથી શણગારનારી દાસી તે.

પ્રસાર, પું૦ [સં.] પ્રસરણ; વિસ્તાર; ફેલાવ; ઠેકઠેકાણે પ્રસરી જવું તે.

પ્રસારક, વિ૦ પ્રસાર કરનાર; ફેલાવનાર.

પ્રસારણ, ન૦ ફેલાવું-પ્રસરવું તે; પ્રસાર; ફેલાવો.

પ્રસારવું, ક્રિ૦ સ૦ ફેલાવવું; પ્રવર્તાવવું; પ્રસરે એમ કરવું. (૨) પહોળું કરવું.

પ્રસારિત, વિ૦ પ્રસારેલું; પથરાઇ-ફેલાઇ રહેલું એવું તે.

પ્રસિદ્ધ, વિ૦ [સં.] જાણીતું; લોકમાં જાહેર થયેલું એવું; વિખ્યાત. (૨) ખુલ્લું; ચાહન; જાહેર.

પ્રસિદ્ધિ, સ્રી૦ [સં.] ખ્યાતિ; નામના; જાણ-જાણીતાપણું. (૨) જાહેરાત; લોકની જાણમાં આવવું તે. (૨) ફેલાવો; પ્રસાર.

પ્રસૂત, વિ૦ [સં.] જન્મેલું; સંજાત; જણેલું.

પ્રસૂતા, સ્રી૦ જણનારી; બાળકને જન્મ આપનાર સ્રી; પ્રસૂતિકા. ઉ૦ શું વંઝયા જાણે પીડારે, પ્રસૂતા જે પંડે વેઠે.

પ્રસૂતિ, સ્રી૦ જણવું તે; જનન; પ્રસવ; ઉદ્ભવ; જન્મ. (૨) સંતતિ; છોકરાં. ઉ૦ સ્નેહી વયસ્યતણી આ પ્રસૂતિ નિહાળી, આજે ઠરી કુંવર આંતરડી અમારી. (૩) પ્રસવ; સુવાવડ. ઉ૦ પ્રસૂતિ કેડે તપ તાપતી હું તો; ફરીય ઇચ્છીશજ એમ કે, પ્રભો! તમેજ ભર્તા મળજો અને વળી, વિજોગ આવા પડશો નહિ કદી.

પ્રસૂતિકા, સ્રી૦ [સં.] પ્રસૂતા; જણનારી.

(૨) સુવાવડી.
પ્રસૂતિકાગૃહ, ન૦ સુવાવડખાનું; પ્રસવ કરનારીઓને રાખવાનું સ્થાન.
પ્રસ્તર, પું૦ [સં.] પથરો; પાષાણ. (૨) શિલા.
પ્રસ્તાનું, ન૦ પ્રયાણે નીકળવું તે; પ્રયાણ કરવાને માટે સારા મુહૂર્તમાં સર સામાન સાથે બીજે ઠેકાણે જઇ રહેવું-ઉતરવું તે; પ્રયાણ.
પ્રસ્તાર, પું૦ [સં.] ઘાસની પથારી; સાથરો. (૨) પ્રસાર; ફેલાવો. (૩) છંદ શાસ્ત્ર પ્રમાણે ગુરૂ લઘુની માત્રાઓ મેળવવાનો કોઠો તે.
પ્રસ્તાવ, પું૦ [સં.] પ્રસંગ; અવસર; યોગ્ય વખત. (૨) પ્રકરણ; શરૂઆતનો બનાવ. ઉ૦ રાજાને કોઇએ નવ કહેશો, બાળકનો પ્રસ્તાવ. ગિર. કારણ; હેતુ. ઉ૦ હસે વિના પ્રસ્તાવ, ભાગ્યહીણ ભળપણ છાંડે.
પ્રસ્તાવના, સ્ત્રી૦ [સં.] ગ્રંથ પ્રયોજન દર્શક તેમજ ગ્રંથવસ્તુ નિદર્શક જે આદિ-શરૂઆતનો લેખ તે; દિબાચો; ઊપોદ્ઘાત. (૨) આરંભ. ઉ૦ ટંકાર ધ્વનિ આર્યનાં ચરિતની પ્રસ્તાવનાના સમો. મહાવીર. ચ.
પ્રસ્તાવિક, વિ૦ પ્રસંગને લગતું; પ્રસંગે ઉદાહરણ અપાય એવું; પરચૂરણ.
પ્રસ્તુત, વિ૦ [સં.] પ્રાસંગિક; ચાલુ; વર્તમાન. (૨) ના૦ અવસર; ટાણું. (૩) હાલમાં; અત્યારે.
પ્રસ્થાન, ન૦ [સં.] પરદેશ જવા ઉપડવું તે; પ્રયાણ; કુચ.
પ્રસ્થાપિત, વિ૦ [સં] સ્થાપન કરેલું; સારી રીતે બેસાડેલું; માંડેલું; દૃઢ કરેલું. (૨) મોકલેલું; પ્રેરિત.
પ્રસ્રવ, પું૦ [સં.] ઝરવું તે; ઝરણ; ગળવું -ટપકવું તે; વહેણ.
પ્રસ્વેદ, પું૦ પરસેવો; પસીનો; ઘામ.
પ્રહર, પું૦ [સં.] ત્રણ કલાક-સાડા સાત ઘડી જેટલો વખત તે; પહોર; યામ.
પ્રહર્ષણ, ન૦ આનંદ; હરખ; ખુશાલી.
પ્રહર્ષણી, સ્ત્રી૦ [સં.] તેર અક્ષરનો એક ગણ મેળ છંદ.
પ્રહસન, ન૦ [સં.] હાસ્ય; હસવું તે. (૨) ટોળ. (૩) હાસ્યરસવાળું નાનું નાટક તે.
પ્રહાર, પું૦ [સં.] આઘાત; ઘા; ઝટકો; ઝપાટો; ફટકો. (૨) માર.
પ્રહૃષ્ટ, વિ૦ રાજી; ખુશી; આનંદિત; હરખાયેલું.
પ્રાકટ્ય, ન૦ [સં.] પ્રકટવું તે; જાહેર થવું -ઉત્પન્ન થવું તે; જન્મ; અવતાર; આવિર્ભાવ.
પ્રાકાર, પું૦ [સં.] કોટ; કિલ્લો-કિલ્લાની દિવાલ.
પ્રાકૃત, વિ૦ નીચું; હલકું. (૨) પ્રકૃતિ સંબંધી. (૩) સામાન્ય હોય એવું; લોકમાં ચાલતું એવું તે. (૪) ના૦ સંસ્કૃતમાંથી નીકળેલી એક લોકભાષા તે; લોકમાં ચાલતી સામાન્ય બોલી તે. ઉ૦ સંસ્કૃતમાં શું આવી ગયું ને પ્રાકૃતથી શું નાસી ગયું. અખો.
પ્રાકૃતિક, વિ૦ પ્રકૃતિ સંબંધી; કુદરતી; સામાન્ય; લોકસંબંધી; લોકને લગતું.
પ્રાક્તન, વિ૦ આગલું; પહેલાંનું; પૂર્વનું. ઉ૦ પુરાં થયાં પ્રાક્તન પુણ્ય મારાં.
પ્રાગલ્ભ્ય, ન૦ [સં.] પ્રગલ્ભતા; ઉદ્ધતાઇ. (૨) નિર્લજ્જતા; બેશરમી; બેઅદબી.
પ્રાઘુણ, પું૦ [સં.] અતિથિ; પરોણો; આવી ચઢેલો માણસ.
પ્રાચી, સ્ત્રી૦ [સં.] પૂર્વ દિશા; ઉગમણ.
પ્રાચીન, વિ૦ [સં.] જુનું; અસલી; પૂર્વનું; આગલા વખતનું.:-પ્રાચીન ઇતિહાસ.
પ્રાચીનતા, સ્ત્રી૦ જુનાપણું; અસલીપણું.
પ્રાછીત, જુ૦ પ્રાયશ્ચિત્ત.
પ્રાજે, અ૦ પ્રલય. (૨) પરાજય. બળીને-હારીને કે બીજી રીતે તદન નાશ પામવું

તે; નાશ.

પ્રાજ્ઞ, વિ૦ [સં.] સારા જ્ઞાનવાળું; બુદ્ધિશાળી; પંડિત. (૨) ડહાપું; શાણું; દક્ષ. (૩) કુશળ; પ્રવીણ.

પ્રાણ, પું૦ [સં.] શરીરમાંનો જિંદગીને આધાર રૂપ વાયુ; જેણે જીવો જીવે છે તે વાયુ; હૃદયમાં રહેલો વાયુ તે; શરીરમાં પાંચ વાયુ (પ્રાણ) રહેલા છે, તેમાંનો મુખ્ય પ્રાણવાયુ, બીજો અપાન, ત્રીજો વ્યાન, ચોથો ઉદાન અને પાંચમો સમાન. (૨) જીવ; ચૈતન્યાત્મા (૩) જીવનના આધાર રૂપ જે તે. પ્રાણમય કોશ=શરીરમાંનો તે ભાગ-અવયવ કે જેમાં પ્રાણ (વાયુ) રહે છે. શરીરમાં આવાં કેટલાંક સ્થાન-કોશ છે.:-અન્નમયકોશ; મનોમય કોશ, વગેરે.

પ્રાણઘાતક, વિ૦ પ્રાણનો-જીવનો ઘાત કરે એવું; મારીનાંખે-જીવ લઇ જાય એવું તે.

પ્રાણજીવન, વિ૦ પ્રાણની માફક જીવન ટકાવનારૂં; જીવનને પ્રાણ સમાન આધાર આપનાર.

પ્રાણનાથ, પું૦ [સં.] પ્રાણને રાખનારો તે; પ્રાણનો પણ આધાર તે; પતિ.

પ્રાણપ્યારી, સ્રી૦ પ્રાણ સમાન પ્રિય એવી જે સ્રી તે; પ્રિયા.

પ્રાણપ્યારો, પું૦ પ્રાણ સમાન પ્રિય તે; પ્રિય પતિ.

પ્રાણપ્રિય, વિ૦ પ્રાણ જેવું પ્રિય તે. પ્રિયપતિ.

પ્રાણપ્રિયા, સ્રી૦ પ્રાણ જેવી વહાલી સ્રી; દયિતા.

પ્રાણવલ્લભ, વિ૦ [સં.] પ્રાણપ્રિય.

પ્રાણવલ્લભા, સ્રી૦ પ્રાણપ્રિયા.

પ્રાણવાયુ, પું૦ [સં.] જીવને આધાર રૂપ જે વાયુ તે; હૃદયમાંનો વાયુ; શ્વાસ મારફતે લેવામાં આવતા પવનમાંનો તે વાયુ કે જે પ્રાણીને જીવંત રાખે છે. અં. ઓક્સિજન.

પ્રાણહારક, વિ૦ પ્રાણ હરી લે એવું; પ્રાણ લઇ જાય એવું. (૨) વછનાગ.

પ્રાણાધાર, વિ૦ [સં.] પ્રાણને આધાર-આશ્રય રૂપ એવું. (૨) પતિ; વર.

પ્રાણાયામ, પું૦ [સં.] પ્રાણવાયુ-શ્વાસને શરીરમાં લઈ રોકવા અને છુટવાની ક્રિયા તે. પ્રાણાયામની ત્રણ રીતો-કુંભક, પૂરક, અને રેચક કહેવાય છે.

પ્રાણાહુતિ, સ્રી૦ [સં.] પ્રાણને આહુતિ-બલિ-ભોગ આપવો તે. (૨) પ્રાણને બલિ તરીકે આપી દેવો તે; પ્રાણાર્પણ.

પ્રાણાંત, પું૦ [સં.] પ્રાણનો અંત-છેડો આવી રહેવો તે: મૃત્યુ. રૂ૦ પ્ર૦ પ્રાણાંતે =મરતાં; જીવ જાય તોપણ.:-પ્રાણાંતે પણ એ જક છોડશે નહિ.

પ્રાણી, ન૦ પ્રાણવાળું તે; જીવ ચેતનવાળું જંતુ વગેરે તે; જેને જીવ છે તે-માણસ; પશુ, પંખી, મત્સ્ય, કીટ વગેરે.

પ્રાણીવિદ્યા, સ્રી૦ પ્રાણીઓ સંબંધી જ્ઞાનનો સમુચ્ચય તે; પ્રાણી સંબંધી જ્ઞાતવ્ય તે.

પ્રાણેશ, પું૦ પ્રાણના ઇશ જેવો તે; પ્રિયપતિ.

પ્રાણેશ્વરી, સ્રી૦ પ્રિયા સ્રી.

પ્રાતઃકાળ, પું૦ [સં.] પ્રભાત; સવારનો પહોર; સવાર; મળસકું; વહાણું.

પ્રાતઃસંધ્યા, સ્રી૦ [સં.] બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એ ત્રણ વર્ણને પ્રાતઃકાળે કરવાની દેવપૂજા, સ્તવન, ધ્યાન અને જપ વગેરે ઇશ્વરાધનનાં કર્મ તે. સવાર, બપોર અને સાંજ, એમ ત્રણ સંધ્યાઓએ ઇશ્વરારાધન કરવા કહેલું છે.

પ્રાથમિક, વિ૦ શરૂઆતનું; આરંભનું; પહેલું.

પ્રાદુર્ભાવ, પું૦ [સં.] બહાર નીકળી દેખાવું તે; પ્રકટવું તે; આવિર્ભાવ; ઉત્પન્ન થવું તે; ઉગમ; ઉદય.

પ્રાધાન્ય, ન૦ પ્રધાનતા; આગેવાની; મુખ્યત્વ મુખીપણું. (૨) બળ; જોર; ચલણ.

પ્રાપ્ત, વિ૦ [સં.] મળેલું; પેદા કરેલું. (૨)

પહોંચેલું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પ્રાપ્ત કરવું=મેળવવું. પ્રાપ્ત થવું=મળવું.

પ્રાપ્તિ, સ્ત્રી૦ [**સં.**] પ્રાપ્ત થવું-મળવું તે; લાભ; પેદાશ; આવક; ઉત્પન્ન.

પ્રાપ્ય, વિ૦ પ્રાપ્ત થાય એવું; મળે એવું.:-દુષ્પ્રાપ્ય.

પ્રાબલ્ય, ન૦ [**સં.**] પ્રબળતા; સામર્થ્ય; બળ; જોર. (૨) પ્રતાપ. (૩) ઘણું ચલણ હોવું તે.

પ્રામાણિક, વિ૦ [**સં.**] નેક; અદલ; ન્યાય-સત્ય ઉપર રહેનારૂં; સાચું. ઇમાનદાર; પક્ષ-પાત વગર જે ખરૂં લાગે તે કરનાર.

પ્રાય, વિ૦ [**સં.**] સમ; સમાન; સરખું જેવું.: મૃતપ્રાય. (૨) અ૦ ઘણું કરીને; બહુધા; ખસુસ.

પ્રાયશ્ચિત્ત, ન૦ [**સં.**] દોષ અથવા પાપની શુદ્ધિને અર્થે જે કંઈ ક્રિયા કરવી તે; પાપ ક્ષય; દોષનિવૃત્તિ; દોષમાંથી મુક્ત થવાનું જે સાધન તે. (૨) પશ્ચાત્તાપ; પાપમાંથી છૂટવાની ક્રિયા તે. (૩) પાપ. આ ઉલટો અર્થ છે પણ ચાલે છે.:-એને કોણ જાણે કોનાંએ પ્રાયશ્ચિત્ત લાગ્યાં.

પ્રારબ્ધ, ન૦ [**સં.**] પહેલેથી-જન્મથી શરૂ થતું જે અદૃષ્ટ તે; ભાગ્ય; નસીબ; ભાવી.

પ્રારંભ, પું૦ [**સં**] આરંભ; શરૂઆત.

પ્રાર્થના, સ્ત્રી૦ [**સં.**] સ્તુતિ કરીને માગવું તે; યાચના. (૨) વિનંતિ; આજીજી; કાલાવાલા; અરજ. (૩) ઇશ્વરની સ્તુતિ; ભક્તિસ્તવ. ક્રિ૦ પ્રાર્થના કરવી=સ્તુતિ કરવી.

પ્રાર્થવું, ક્રિ૦ અ૦ સ્તુતિ કરીને માગવું; વિનવવું; યાચના કરવી; અરજ કરવી. (૨) ભક્તિ-સ્તુતિ કરવી; સ્તવવું.

પ્રાર્થિત, વિ૦ [**સં.**] યાચિત; અરજ કરીને માગેલું.

પ્રાવીણ્ય, ન૦ [**સં**] પ્રવીણતા; કુશળતા; હોશિયારી; સારી આવડ.

પ્રાવૃષ, પું૦ વર્ષાકાળ; ચોમાસું.

પ્રાશન, ન૦ પીવું-ખાવું તે.

પ્રાસ, પું૦ [**સં.**] એક હથિયાર; પાશ. (૨) કવિતાની કડીઓના અંત્યાક્ષરોની એક સ્વરતા આણવી તે; અનુપ્રાસ. (૩) જાહો. (૪) જખમ કરવો તે.

પ્રાસંગિક, વિ૦ [**સં.**] પ્રસંગને અનુસરતું; પ્રસંગનું; સમયાનુસારી. પ્રસંગને શોભતું -ઘટતું-બંધબેસતું હોય એવું તે.

પ્રાસાદ, પું૦ [**સં.**] દેવમંદિર; દેવાલય. (૨) રાજમંદિર; મહેલ.

પ્રાસાદિક, વિ૦ [**સં.**] પ્રસાદવાળું; કૃપાથી પ્રાપ્ત થયેલું હોય એવું; દેવાનુગ્રહરૂપ. (૨) સુંદર; મનોહર. (૩) કાવ્યમાં-જેમાં પ્રાસાદ શુદ્ધ-અગ્રામ્ય શૈલી અને લલિત રચના કુદરતી રીતેજ આવેલી હોય એવું; વાંચતાં વાંત ચિત્તને પ્રસન્ન કરી નાંખે એવી શુદ્ધ -નિર્મળ સુલલિત રચનાવાળું તે.

પ્રાસ્તાવિક, વિ૦ પરચૂરણ; પ્રસંગે ઉદાહરણ આપવા જેવું; સાધારણ; પ્રાસ્તાવિક; વાર્ત્તા પ્રસંગનું.

પ્રાહુણો, પું૦ પરોણો; અતિથિ; મહેમાન.

પ્રાંત, પું૦ [**સં.**] છેડો; અણી; કોર; ખુણો; અંતભાગ. (૨) રાજ્ય વ્યવસ્થાને માટે પાડેલો દેશનો અમુક હદવાળો એકાદ વિભાગ તે; નાનો દેશ; મુલક; જિલ્લો.:-સોરઠ પ્રાંત; ગુજરાત પ્રાંત.

પ્રાંતિક, વિ૦ પ્રાંતને લગતું; પ્રાંતનું; અમુક દેશ વિભાગનું.:-પ્રાંતિક કોન્ગ્રેસ કમીટીઓ પ્રાંતિક કોન્ફરન્સ; પ્રાંતિક શબ્દ ભેદ.

પ્રિછ, સ્ત્રી૦ પિછાન; ઓળખ; જાણવાપણું તે.

પ્રિછવું, ક્રિ૦ અ૦ [**સં. પૃચ્છ**] પૂછીને જાણવું; દેખીને ઓળખવું; સમજવું; સુઝવું. ઉ૦ દમયંતીએ પ્રિછયો નહિ, સુકયો સુખમાં રે પાય. (૨) સ૦ ભાળવવું; સોંપવું. ઉ૦ પ્રિછવી ઘરની નાર.

પ્રિન્સ, પું૦ [**અં.**] રાજકુંવર; શાહજાદો.

પ્રિન્સિપાલ, પુંo [અં.] મુખ્ય ગુરૂ; પાઠશાળા વગેરેનો વડો આચાર્ય.

પ્રિય, વિo [સં.] વહાલું; પ્યારૂં. (૨) ગમતું; રૂચતું; મનને પસંદ પડતું હોય તેવું. (૩) નાo વર; પતિ; ભર્ત્તા.

પ્રિયકર, વિo પ્રિય લાગે તેવું; વહાલું; મનગમતું. ઉo પ્રિયકર બધી વ્હાલી વસ્તુ.

પ્રિયજન, નo વહાલાં-ગમતાં માણુસો તે; આપ્તજન; સ્નેહીજન.

પ્રિયતમ, વિo [સં.] અત્યંત પ્રિય એવું તે; બહુ વહાલું. (૨) નાo વહાલો; પતિ.

પ્રિયતમા, સ્ત્રીo વહાલી સ્ત્રી; પ્રિયા; પ્રેયસી; વલ્લભા.

પ્રિયતા, સ્ત્રીo વહાલપ; પ્રીતિભાવ તે.

પ્રિયંવદ, વિo પ્રિય બોલનાર; ગમતું બોલે એવું.

પ્રિયંવદા, સ્ત્રીo [સં] મીઠા બોલી; વહાલું લાગે એવું બોલનારી સ્ત્રી. (૨) બાર અક્ષરનો એક ગણુમેળ છંદ.

પ્રિયા, સ્ત્રીo [સં] પ્રિય-વહાલી સ્ત્રી તે; પ્યારી.

પ્રિવિકૌંસિલ, સ્ત્રીo [અં.] રાજાનું આપ્ત સલાહકારી મંડળ તે; ખાનગી મંત્રીઓનું મંડળ. (૨) છેવટનો ન્યાય આપનારી મંડળી-કેહ્રી-મોટી-રાજાની ખાનગી અદાલત તે.

પ્રિસણું, નo પીરસેલું તે; ભાણું. (૨) પીરસવાની રીત તે.

પ્રીત, સ્ત્રીo પ્રીતિ; વહાલ; માયા; હેત; પ્યાર. ઉo ખરી પ્રીત સેવાળની તે જળ ભેળી સુકાય. ક્રિo પ્રo પ્રીત જોડવી, પ્રીત કરવી, વગેરે. ઉo મારે પેલા જનમની પ્રીત ટાળી ન ટળશે રે.

પ્રીતમ, પુંo પ્રિયતમ; વહાલો; પ્યારો; વર; પતિ.

પ્રીતિ, સ્ત્રીo [સં] વહાલ; હેત; માયા; પ્યાર. (૨) સ્નેહ; પ્રેમ. (૩) કૃપા; મહેરબાની. (૪) ચાહ; અનુરાગ. (૫) આનંદ; હરખ. (૬) રૂચિ. ઉo પ્રીતિ કરવી તો સૌને સહેલ, જેવરવી ભારી રે.

પ્રીતિકર, વિo પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરે એવું; વહાલું. (૨) સુંદર; રમણીય.

પ્રીતિપૂર્વક, અo વહાલભેર; હેતથી; ખુશીથી; વહાલથી એમ.

પ્રેક્ષક, વિo [સં] જોનાર; તમાસગીર.

પ્રેક્ષણીય, વિo જોવાજેવું; દર્શનીય.

પ્રેત, નo] સં.] મડદું; શબ. (૨) સપિંડીકરણ લગીનો મુએલા માટે ગણાતો વખત તે. (૩) અવગતિયો જીવ; ભૂત; પિશાચ.

પ્રેતકર્મ, નo મુએલાના ઉદ્ધાર માટે કરવાની ઓર્ધ્વદૈહિક ક્રિયાઓ-શ્રાદ્ધાદિક તે.

પ્રેતભૂમિ, સ્ત્રીo સ્મશાન; મુડદાં બાળવાની જગા તે.

પ્રેતલોક, પુંo દેહ છોડી ગયેલા જીવનો ઉદ્ધાર થતા લગી અવગતિયા જીવને રહેવાનો પ્રદેશ તે; ભૂતલોક.

પ્રેમ, પુંo [સં.] પ્રીતિ; સ્નેહ; પ્યાર. (૨) રૂચિ-પસંદગીની ભાવના તે; અંતરનો અનુરાગ તે. ઉo પ્રેમે પ્રાણુ ટકી રહે, પ્રેમે પ્રાણુ ન જાય; પ્રેમે પ્રાણુ અપાય છે, પ્રેમે પ્રાણુ રખાય. ભાષા.

પ્રેમક્રીડા, સ્ત્રીo પ્રેમની-વહાલની જે રસિક રમત તે; રતિવિલાસ.

પ્રેમદા, સ્ત્રીo પ્રેમ આપનારી સ્ત્રી; સુંદર સ્ત્રી; વહાલ ઉપજાવે એવી સ્ત્રી.

પ્રેમપાશ, પુંo પ્રેમનું બંધન તે; સ્નેહનો ફાંસો.

પ્રેમપત્રિકા, સ્ત્રીo જુવાન સ્ત્રી પુરૂષ વચ્ચે પ્રેમથી ભરેલું જે લખાણુ થાય તે; મદનપત્ર; પ્રીતિનો કાગળ; અનુરાગદર્શક લેખ તે.

પ્રેમભાવ, પુંo [સં.] સ્નેહભાવ; વહાલનો ભાવ તે; અનુરાગઉત્કર્ષ.

પ્રેમળ, વિo પ્રેમાળ. (૨) પરિમળયુક્ત.

પ્રેમાર્દ્ર, વિo પ્રેમથી ગદ્દગદ્દ થઈ ગયેલું એવું; પ્રીતિભીનું.

પ્રેમાશ્રુ, નં૦ પ્રેમના ઉભરાને લીધે આંખમાં આવતું પાણી તે.

પ્રેમાળ, વિ૦ પ્રેમી; સ્નેહાળ; માયાળુ; અનુરાગી.

પ્રેમી, વિ૦ પ્રેમાળ; માયાળુ. (૨) અનુરાગી.

પ્રેય, ન૦ [સં.] પ્રિય એવું જે તે.

પ્રેયસી, સ્ત્રી૦ [સં] અત્યંત વહાલી સ્ત્રી; દયિતા; કાંતા; પ્રિયા.

પ્રેરક, વિ૦ પ્રેરણા કરનાર; ઉશ્કેરનાર. (૨) પ્રયોજક; મોકલનાર.

પ્રેરણા, સ્ત્રી૦ [સં.] અમુક કામ કરવાની પ્રાણીઓના અંતઃકરણમાંથી કુદરતી રીતે જ જે ભાવના-ઇચ્છા થાય છે તે; સુઝ; મનોભાવ; ભાવના; ઇચ્છા. (૨) અંતરની ઉશ્કેરણી; જાગર્તિ. (૩) સૂચના; આંતરિક સૂચન.

પ્રેરવું, ક્રિ૦ સ૦ ગોદવું; અંદરથી ઉશ્કેરવું; ઉભું કરવું. (૨) મોકલવું. (૩) વાવવું; જમીનમાં નાંખવું; ફેંકવું. (૪) સૂચના કરવી; પ્રેરણા કરવી.

પ્રેરિત, વિ૦ [સં.] પ્રેરણા કરેલું; મોકલેલું; ઉશ્કેરેલું; રોપેલું.

પ્રેષિત, વિ૦ [સં.] મોકલેલું.

પ્રેસ, ન૦ [અં. Press] દાબવાનું યંત્ર તે; રૂ વગેરેને દાબીને ગાંસડીઓ બાંધવાનો સંચો. (૨) ધાતુનાં બીબાં ઉપર કાગળ દાબીને છાપવાનું યંત્ર; છાપખાનું.

પ્રેસિડંટ, પું૦ [અં. President] સભાપતિ; પ્રમુખ; અધ્યક્ષ. (૨) વડો; ઉપરી; સૌથી અધિક અધિકારવાળો મંડળી-ટોળીનો ઉપરી તે.

પ્રોક્ષણ, ન૦ [સં.] મંતરેલું પાણી છાંટવું તે; કોઇ ચીજને પવિત્ર કરવાને તેની ઉપર મંતરેલું પાણી છાંટવું; સેચન.

પ્રોક્ષિત, વિ૦ સિંચેલું; મંતરેલું પાણી છાંટીને પવિત્ર કરેલું; છંટકાવ કરેલું.

પ્રોત, ન૦ [સં.] પોત; વસ્ત્ર. (૨) વિ૦ ગુંથેલું. (૩) પરોત-ધ-ક્ષત્રિયોનો ગોર.

પ્રોત્સાહ, પું૦ [સં.] અંતરનો ઉત્સાહ તે; ઉમળકો; ઉત્કટ ઉત્સાહ.

પ્રોત્સાહક, વિ૦ ઉત્સાહ ચઢાવે એવું; ઉત્તેજક; હોંશ કરાવે એવું.

પ્રોત્સાહન, ન૦ ખૂબ ઉત્સાહ-ઉત્તેજન આપવું તે; હોંશ; ઉમેદનો ઉછાળો.

પ્રોવું, ક્રિ૦ સ૦ નાકામાં દોરો ઘાલવો; પરોવવું.

પ્રોષિતભર્તૃકા, સ્ત્રી૦ જેનો પતિ વિદેશ ગયેલો હોય એવી સ્ત્રી; વિજોગણ; વિયોગી નાયિકા.

પ્રૌઢ, વિ૦ [સં.] પાકી ઉમ્મર અને પાકી સમજનું તે; પુખ્ત; આધેડ; ઉમ્મર લાયક તેમજ સારાસાર સમજવાળું. (૨) ઉચ્ચભાવ અને ઉચી ભાષા તથા ઉચ્ચ વિચારવાળું લખાણ તે. (૩) વિવેકથી ભરેલું; ગંભીર ઠાવકું. (૪) દેખાવમાં મોટું; ભવ્ય; કદાવર. (૪) વિદ્યાથી, ડહાપણથી અને દેખાવથી માનવંતું; ઉચ્ચ; ગંભીર; ભારેખમ.

પ્રૌઢતા, સ્ત્રી૦ મોટાઇ; પ્રૌઢપણું; પ્રૌઢિ; ઉચ્ચતા; પુખ્તપણું; ગાંભીર્ય.

પ્રૌઢત્વ, પ્રૌઢતા.

પ્રૌઢપણું, ન૦ પ્રૌઢતા.

પ્રૌઢા, સ્ત્રી૦ [સં.] ઉમ્મરે પહોચેલી અને પ્રેમને સમજનારી પુખ્ત સ્ત્રી. ત્રીસથી પંચાવન વર્ષ લગી પ્રૌઢા ને પછી વૃદ્ધા કહેવાય.

પ્રૌઢિ, સ્ત્રી૦ [સં.] મોટાઇ; પુખ્તપણું. (૨) ગંભીરતા; શરીરનું અને મનનું પુખ્તપણું તે. (૩) ગૌરવ. (૪) ઉત્કંઠા; ઔત્સુક્ય. રીઢું; ઘણો વખત થવાથી જામેલું-પુખ્ત થએલું એવું તે. ઉ૦ પ્રૌઢિ બાંધી પ્રીત.

પ્લક્ષદ્વીપ, પું૦ [સં.] પુરાણાનુસાર પૃથ્વીના સાત દ્વીપોમાંનો એક દ્વીપ તે.

પ્લવંગ, પું૦ [સં.] વાનર. (૨) મૃગ.

પ્લવંગમ, પું૦ વાનર, કપિ. (૨) એક રાગ.

પ્લાસ્ટર, ન૦ [અં. Plaster] ચામડી ઉપર ફ્ફોલો ઉઠે એવું ઓસડ ખરડેલી પટી તે. ચામડી ઉપર ફોલ્લો પડે એવો લેપ મારવો તે. (૨) ફોલ્લો; ફ્ફોલો. (૩) ભિંતે ચુનો રેતી વગેરેના કલ્કનો લેપ કરવામાં આવે છે તે; છો; કફ્લાત; સલો.

પ્લિહા, સ્રી૦ [સં.] યકૃત; બરોળ; છાતીના ડાબા પડખામાંનો એક અવયવ.

પ્લુત, વિ૦ [અં.] દીર્ઘ સ્વરથી પણ લાંબા ઉચ્ચારનું તે; ત્રણ માત્રાનું. વ્યંજનની અરધી, હ્રસ્વની એક, દીર્ઘની બે અને પ્લુતની ત્રણ માત્રા ગણાય છે. ખેંચી-લંબાવીને બોલેલું તે-પ્લુત.

પ્લેગ, સ્રી૦ [અં. Plague] મરકી; મહામારી; ગાંઠિયો તાવ; એક પ્રયોજ ચેપી તાવ ને સન્નિપાતનો મરજ. આ મરજ સને ૧૮૯૬ ના સપટેમ્બરમાં પહેલ વહેલો મુંબાઈમાં દાખલ થયો હતો. ઉંદરો અને ચાંચડોથી તે ફેલાય છે.

પ્લેટિનમ, ન૦ [અં. Platinum] ધોળી, ચળકાટવાળી અને ભારે વજનની એક ધાતુ. સોનાની અને બીજી ધાતુઓની સાથે ભળેલી તે મળી આવે છે. કોઇ પણ ધાતુ કરતાં એનો તાર વધારે પાતળો થઇ શકે છે. તે ઝટ ગળતી નથી તેમ એને કાટ પણ ચઢતો નથી. કોઇ એસીડની એને અસર થતી નથી. રૂશિયા, સિંહલદ્વીપ અને બરમામાં તે મળી આવે છે.

ફ, પું૦ [સં.] ગુજરાતી વર્ણમાળાનો તેતરીસમો ને વ્યંજનોમાંનો બાવીસમો ઓષ્ઠસ્થાનીવર્ણ; ફફ્ફો; ફકાર તે.

ફઇ, સ્ત્રી૦ ફોઇ; બાપની બહેન તે. રૂ૦ પ્ર૦ ફઇબા=બાયલો; રાંડવો.

ફઉડી, સ્ત્રી૦ ફાઉડી; ફાલુ; એક વનચર પ્રાણી. એ શિયાળ જેવું હોય છે.

ફકડી, સ્ત્રી૦ ફરકડી. (૨) ફજેતી (?)

ફકરડી, સ્ત્રી૦ ફરકડી; ફીરકી; ચકરડી.

ફકરો, પું૦ પ્રસંગને યોગ્ય ઉદાહરણ આપવા જેવો નાનો લેખ; વાક્ય સમૂહ; નાનો જેવો ટુંકો નિબંધ કે વાત તે; ટુંકો લેખ. (૨) વર્તમાન–ખબર આપવા જેવો ટુંકો લેખ તે; નાનો ગદ્યલેખ; ઉતારો; પેરેગ્રાફ.

ફકાર, પું૦ ફફ્ફો; ફ એવો ઉચ્ચાર અને તેના ચિહ્નરૂપ અક્ષર તે.

ફકાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ચૂર્ણ અથવા આટા જેવી ભુકી–ભુકો ખવરાવવો; મોંમાં નંખાવવું. ધૂળ ફકાવવી=નાસીપાસ થાય–હારે એમ કરવું.

ફકીર, પું૦ [આ. फक़ीर्] દુનિયાંદારી છોડી અલ્લાની બંદગીમાં મચ્યો રહેનાર મુસલમાન; મુસલમાન ત્યાગી–વેરાગી. (૨) જેની પાસે કશું હોય નહિ અને આવે તો ઉડાવી દઇ નિષ્કિંચન થઈ રહેનારો માણસ; નિર્ધન પુરૂષ. (૩) ગરીબ; દીન; ભિખારી. કહે૦ મળ્યા તો મીર નહિ તો ફકીર. ફકીરફકરૂં=ભગતભિખારી. યાચક.

ફકીરી, સ્ત્રી૦ ફકીરની હાલત તે; અકિંચનતા; કંગાલિયત; ગરીબી; દુનિયાંદારીની માયા કે ધનધાન્ય સંપત્તિ જેવું કંઇપણ પાસે હોય નહિ એવી જે હાલત તે. (૨) ફકીરનો વેષ. (૩) ફકીરને મળેલી ભીખ તે. (૪) ભેખ; ત્યાગ. ઉ૦ કરના ફકીરી ક્યા દિલગીરી, સદા મગનમેં રહેના.

ફકોડો, પું૦ ખીરાનો તળેલો ગાંઠિયો; ફૂલવડીનો એકાદ ગાંઠિયો તે.

ફક્કડ, વિ૦ છેલ; લાલ; વર્ણાગિયો; છેલાણી; સુંદર વેષથી ફાંકડું ફરે તે. (૨) સરસ; સુંદર; મજેનું. (૩) ઉડાઉ; ધોતાળ; ન ફિકરૂં. (૪) લોકલાજને ન લેખવતાં સ્વચ્છંદે વર્તનાર; વ્યવહારથી ડરે નહિ એવું.

ફક્કડાઇ, સ્ત્રી૦ ફક્કડપણું; છેલાઇ. લોકલાજથી નહિ ડરતાં બોલવેચાલવે અને વર્તને બે પરવાઇ રાખવી તે; સ્વચ્છંદતા; ઉડાઉપણું.

ફક્કંફક્કા, અ૦ ખાઈ પી–ઉડાવી દઇને હાથ ખંખેરવાતે; ખાલીખમ; હવે નથી, ખલાસ એમ; ઉડાવી–ખલાસ કરી નાંખેલું છે એમ દેખાડવું તે; પૂર્ણ; સમાપ્ત.

ફક્ત, અ૦ [આ. फक़त्] માત્ર; કેવળ; નિસ્તુ; તેજ એક એમ; ચોખ્ખું એમ. :–ફક્ત એકજ વાત છે.

ફગદંડ, વિ૦ ઉડાઉ; જે પોતાની પાસે કંઇ રાખતો ન હોય એવો તે; અકિંચન; ખાખી બંગાળી. (૨) બોલ્યું પાળે નહિ–ફરી જાય અને પાછો દાંડાઇ કરે એવો તે; લુચ્ચો; ફાટેલો; જેની ઉપર ક્શો વિશ્વાસ રખાય નહિ એવો તે; બેફિકરો; ફકદંડ.

ફગફગવું, ક્રિ૦ અ૦ [સં. फक्क] આમતેમ આડુંઅવળું ઉડયા–ઝૂલ્યા કરવું; હવામાં ઉડયા કરવું; ફરફરવું. :–ફૂવડ તો એવી કે, આખો દહાડો વાળ ફગફગે પણ ચોટલો વાળે નહિ. (૨) ફગફગ, એવો અવાજ થવો. (૩) ફદફદવું.

ફગર, સ્ત્રી૦ [સં. प्रकर] ફાલ; ઢગ; રાશિ. (૨) ખૂબ ફૂલથી ભરેલી ડાંખળી; ફૂલોની મંજરી. ઉ૦ ફૂલફગરનો ઘાઘરો ને સાલુડે કસબી કોરરે.

ફગવવું, ક્રિ૦ સ૦ બીજા પાસે તેનું બોલ્યું ફેરવી નંખાવવું. (૨) ખોટું સમજાવવું. (૩) છેતરવું; ફરી જાય એમ કરાવવું. (૪) ભુલવાડવું; ગપાવવું; ફગાવવું.

ફગવું, ક્રિ૦ અ૦ ફરીજવું; પલટાવું; બદલા

ફરી પાઘડી બાંધવી; નાકબુલ જવું. (૨) આડું ફંટાવું; ફેરવી તોળવું; વાંકું બોલવું. (૩) નિબંધનમાં નહિ રહેવું; સરવું; ખસીજવું.

ફગવો, પું૦ હોળીના દહાડાઓમાં રંગ છાંટી ભેટ માગનારો; ઘેરૈયો; ફાગ ગાનારો ને રંગે રોળનારો તે. ફાગણ માસના રંગે ચઢેલો તે.

ફગાવવું, ક્રિ૦ સ૦ બોલ્યું અબોલ્યું કરાવવું; વચન ન પાળે એમ ઉશ્કેરવું. (૨) ખોટું સમજાવવું; ભુલવાડવું; છેતરવું; પટાવવું તે. (૩) ઉશેટવું; દૂર નાંખી દેવું; ફેંકવું; ઉડાડી નાંખવું. :–એના રૂપિયા ફગાવી દે.

ફગાવીદેવું, ફેરવી નાંખવું. નાંખીદેવું.

ફગીજવું, ક્રિ૦ અ૦ બોલીને ફરી જવું; ફેરવી તોળવું; ના મુકરર જવું.

ફગેરો, પું૦ પંજેલું.

ફગોટવું, ક્રિ૦ સ૦ ઉશેટવું; નાંખવું; ઉછાળી દેવું; અદ્ધરથી દૂર ફેંકીદેવું.

ફચફચ, અ૦ કાદવ કે પાણીપોચા સ્થાનમાં પગ મૂકતાં થતો એવો અવાજ. (૨) કલેવરમાં હથિયાર વાગતાં થતાં એવો અવાજ. :–ફચફચ બે ત્રણ ચપ્પાં માર્યાં. ફચફચ ભાલા ભોંકી દેવામાંડયા.

ફજર, સ્ત્રી૦ સવાર; વહાણું; મળસકું. ઉ૦ બડી ફજર ઉઠીને, સ્વામીની શીખ માગી, કરી સ્તુતિ પ્રભુ કેરી, સાસુની પાસ આવી. સંસાર દુઃખદર્શક નાટક.

ફજલ, વિ૦ સુખી; આનંદી. (૨) ના૦ કૃપા; મહેરબાની. (૩) આબાદી.

ફજેત, વિ૦ વગોવાયેલું; લોકમાં જેને માટે ખોટું બોલાતું હોય તેવું; જેનો ભવાડો–ફજેતો થયો હોય તેવું; વગોણાને પાત્ર થયેલું તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફજેત થવું=વગોવાવું; નિંદાવું; લોકમાં ખોટા માટે ચકચાર થવી; ચર્ચાવું.

ફજેતી, સ્ત્રી૦ [**આ**] વગોણું; ચર્ચા; નિંદા; ભવાડો; ઉપહાસ્ય. (૨) અપજશ; બદલામી; બેઆબરૂ; અપ્રતિષ્ઠા. રૂ૦ પ્ર૦ ફજેતીનો ફાળકો=ચારે તરફ લોકોમાં (સર્વત્ર) નિંદા થવી તે; મોટો ભવાડો –બેઆબરૂ થવી તે; ચાર લોક જાણે, સાંભળે અને નિંદા કરે એવું થવું તે.

ફજેતો, પું૦ વગોણું; ફજેતી; ભવાડો. (૨) પાકી કેરીનાં છોડાં અને ગોટલા ધોઇને મસાલો નાંખી ઉકાળેલું પાણી, એ ધોવણની કઢી તે; સુંઠ અને બીજો મસાલો નાંખી બનાવેલું કેરીના ગોટલાના ધોવણનું પેય.

ફટ, અ૦ તિરસ્કારનો ફૂત્કાર તે; સ્ફોટનો ફટ એવો અવાજ તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફટ કહેવું =તિરસ્કાર કરવો; નિર્માલ્ય–તુચ્છ ગણવું; ધિક્કારવું. :–જો હું એ કામ પાર ન પાડીઆપું તો મને ફટ કહેજો.

ફટક, સ્ત્રી૦ ખળીમાંનું અનાજ ઉપણવાની ચાદર. (૨) સોફ; ધાસ્તી; બીક. (૩) ચમક; ચોંક. [**સં. स्फटिक**] ધોળો પત્થર; બિલોર; પાસાદાર કણ. (૪) વિ૦ તરત ફરી જાય એવું. :–ફટક દેવાળિયો. અકિંચન.

ફટકફટક, અ૦ ધબધબ, ઉછળીને પડતું હોય તેમ; ફડફડ થવું તે. (૨) ધાસ્તીની હ્રદય ઉપર થયેલી અસર તે.

ફટકડી, સ્ત્રી૦ ફટકી; એક જાતનો ખાર. આ ક્ષારના પત્થરો થાય છે અને તેની ઉપર કેટલીક ક્રિયા કરતાં ફટકડી તૈયાર થાય છે. કચ્છ, રજપૂતાના, પંજાબ અને બિહાર પ્રાંતમાં તેના ખડકો છે. ક્ષેત્રી, સિંધણ અને કચ્છના મડ ગામમાં સં. ૧૯૨૦ લગી ફટકડી બનાવવાનાં કારખાનાં ચાલતાં હતાં. ફટકડી ધોળી, પીળી, લાલ અને કાળા રંગની પણ હોય છે. તે ઓસડમાં અને રંગની બનાવટોમાં કામ આવે છે.

ફટકવું. ક્રિ૦ અ૦ ડાગળી ખસી જવી; બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થવું; બહાવરૂં થઇ જવું; ગાંડપણ આવવું. (૨) ચળીજવું; એક વાત ઉપરથી બીજી વાત ઉપર ઉતરી પડવું;

બહેકી જવું.(૩)ઉડી જવું; તેજી-છટા,કાંતિ વગેરેનું મંદ પડીજવું; સુરેખપણું ટાઢું પડી જવું; ઉબળી જવું. આ રંગ આખરે ફટકી જશે. (૪) આચકો લાગી ફાટી-ચિરાઇ જવું; ભેદ પડી જવો; ફસ, એમ થઇજવું.

ફટકાર, પું૰ ધિટકાર. (૨) ચોંક; ચમક.

ફટકારવું, ક્રિ૰ ધિટકાર કરવો. (૨) મારવું; ઝાપટવું; લાકડી-સોટીના ઝપાટા મારવા; લગાવવું.

ફટકારૂં, વિ૰ ઉઘાડું; ખુલ્લું. (૨) ચોંકેલું; ચકિત. (૩) મોહથી ઘેલું થઇ ગયેલું; દિવાનું; ચિત્તે સ્વસ્થ ન રહેતું હોય એવું. (૪) ચળી ગયેલું; ઉદ્દંડ જેવું-ઉશ્કેરાયેલી હાલતનું; બેફામ. ઉ૰ ફટકારી ફરૂં જો.

ફટકારો, પું૰ ફટ એવા અવાજથી-ભયથી પડેલો ધ્રાસકો તે; ભય કે બીકની ચોંક તે. (૨) ચિત્તભ્રમ; બહેબાકળાપણું. (૩) ફટકાનો અથવા ચાબુકના ઝપાટાનો અવાજ તે; ફટ એવો જોરદાર અવાજ તે. (૪) દંડો; આશ્ચર્ય-વિસ્મય-અલૌકિકતાનો ધકકો, ધોકો લાગવો તે.

ફટકિયું, વિ૰ ફટ દઇને, એટલે ઝટ ફૂટી જાય એવું; સહેજમાં-તરત નાશ પામે એવું.:-ફટકિયું મોતી. (૨) દૃઢ-સ્થિર ન રહે એવું; ફૂટકળિયું.:-ફટકિયો દલાલ=માથે જોખમદારી રાખે નહિ એવો દલાલ. (૩) ફટ ફટ એવો અવાજ કરે એવું:-ફટકિયું બારણું=એક કમાડનું બારણું. (૪) ફૂટેલું; ફૂટી જાય એવું; ચુના જેવું:-ફટકિયો સોમલ=ધોળો ચુનો જેવો સોમલ તે.

ફટકી, સ્રી૰ ફટકડી.

ફટકેલું, વિ૰ ચોંકેલું; ચળેલું; ફાટેલું. (૨) નિર્લજ્જ; બેશરમું. (૩) જેનું ચિત્ત મોહને, ભયને કે બીજી ઉશ્કેરણીને લીધે ઠેકાણે ન હોય એવું.

ફટકો, પું૰ ફટ એવો અવાજ થાય એમ મારવું-ઝાપટવું તે; ઝાપટ; પ્રહાર; સોટી, ચાબુક, અથવા લુગડાનો નાનો કકડો કે જેને હવામાં ઝાટકતાં અથવા મારતાં અવાજ થાય તે; ડોક; ઝાટપનો અવાજ. (૨) ધક્કો; ધોકો; ખોટ-હાનિ-નુકસાનીની ઠોકર તે.:-રૂના ધંધામાં એને એવો ફટકો પડયો છે કે, ફરીને વેપાર કરવા જશે નહિ. (૩) નસિયત મળવીને પશ્ચાત્તાપ થવો તે: હાર મળવી-પાછા પડી જવાનું તે.:-આ લડાઇ જગાડયામાંથી જર્મનીને એવો ફટકો પડયો છે કે, સો વર્ષ સુધી એનાથી ટટાર થવાશે નહિ. થાપ; સાંકો; ઘાવ; સપાટો લાગવો તે. ક્રિ૰ પ્ર૰ ફટકો મારવો=જો ભૂલી જાય એમ પાડી નાંખવું; નસિયત આપવી; ફટકો લગાવવો. ફટકો ખાવો=હાર ખાવી; માર ખાઇ પાછા પડીજવું; ધોકો-નુકસાન થવું. (૪) હુવાલ જેવો નાનો ટુંકો લુગડાનો કકડો; છોગલો; અંગુછો; રૂમાલ:-તને જે આપે તે આ ફટકામાં બાંધી લેજે.

ફટાકો, પું૰ ટેટો; ફટાકડો.

ફટાટોપ, પું૰ [સં.] સાપે ગળું ઉંચું કરીને ફુલાવેલી મુખાકૃતિ; ફુંડ. (૨) આડંબર; ઠકવાટાવાળો દેખાવ તે; દમામ; રોફ.

ફટાડવું, ક્રિ૰ સ૰ ફાટવા દેવું; વંઠાડવું; બહેકાવવું; ચળાવવું; મોઢે ચઢાવવું; જેમ કહે અને જેમ કરે તેમ કરવા દઇને ખરાબ કરી નાંખવું.

ફટાણું, ન૰ ફટાણું; ભુંડું નિર્લજ ગીત. ભુંડાળું બોલવું-ગાવું તે. (૨) અપશબ્દ. ઉ૰ મોઢું કટાણું ને બોલો ફટાણું.

ફટાયો, પું૰ દુહાગણનો-અમાનિતી રાણીનો તે કુંવર, કે જે પોતાનો વારસે આવતો ભાગ લઇ જુદો પડયો હોય; રાજ્યમાંથી જેને ભાગ મળતો હોય-મળેલો હોય એવા મુખ્ય રાજા-રાજ્યના ભાગિયાભાઇ તે; ફટૈયો.

ફટાર, વિ૰ ખુલ્લું; ઉઘાડું; બેફામ.:-છોકરો કેવો બેદરકાર ! બારણાં ઉઘાડાં ફટાર મૂકીને ચાલ્યો ગયો.

ફટારવું, ક્રિ૦ સ૦ આંખ પહોળી કરવી; ડોળા કાઢવા; બહેબાકળી આંખે જોવું; તાણીને આંખ પહોળી કરવી.

ફટારી, સ્ત્રી૦ મોટાઇ; બડાઈ; ગર્વ.

ફટારૂં, વિ૦ ખુલ્લું; મોકળું; ફટાર.

ફટારેલું, વિ૦ ખુલ્લું; પહોળું કરેલું; ફાડીને ઉઘાડેલું.:–ફટારેલા ડોળા.

ફટાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ફોડી નાંખવું; ભગાડી દેવું; ફિટાડવું; નસાડી મૂકવું. (૨) ઠગવું; છેતરવું. (૩) વંઠાડવું.

ફટૈયો, પું૦ ફટાયો.

ફટો, અ૦ ફાટેલો–કાણો–વેધવાળો એમ.:–કાન ફાડીને કુંડળ પહેરનારા બાવાઓનો એક સંપ્રદાય.

ફટોફટ, અ૦ ફટફટ એવો અવાજ થાય તેમ; ઉપરા ઉપરી; ચપોચપ; તરતજ, ઝપાટાબંધ. એક પછી એક અવાજ કરતું હોય તેમ.:–રાણીએ હુકમ આપ્યો કે તરતજ બુરજ ઉપરથી ફટોફટ તોપો ફૂટવા માંડી.

ફટોર, વિ૦ પોચું ને મીઠું. (૨) પછડાયેલું.

ફટોળ, વિ૦ પવનથી ગરી પડેલું; અથડાવાથી કચરાયેલું; ન પાકે અને બગડી જાય એવું. ફળ–કેરી વગેરે.

ફડ, ન૦ દારૂ ગાળવાનું સ્થાન; ભઠ્ઠી. (૨) અમુક પક્ષનું ટોળું. (૩) અ૦ તડાક; ઉતાવળે; ઝટ લઇને; ફડ એવો અવાજ થાય તેમ.:–ફડ દઇને તમાચો ખેંચી કાઢયો.

ફડક, સ્ત્રી૦ પવનમાં ફડફડતો કપડાનો છેડો; શઢ, અંગરખાની ચાળ કે સાલ્લાનો છુટો રહેલો છેડો; પાલવ.

ફડકાવવું, ક્રિ૦ સ૦ સબડકાવવું; પેય આંગળામાં લઇ અવાજ થાય તેમ મોંમાં લેવું; સબડકાબંધ ખાવું.

ફડકિયું, ન૦ ફડક; છેડો; પાલવ.

ફડકો, પું૦ સબડકો. (૨) ખેતરમાં અનાજ ઓસાવાનું ઓજાર.

ફડચ, જુઓ ફડશ.

ફડચો, પું૦ ગુંચવણ મટાડી કંઇક નક્કી કરવું તે; છેવટ આણવું તે; નિકાલ; નિર્ણય; તોડ; પતાવટ.

ફડદું, ન૦ ઘાંચ; ફાંસ; વાંકું; જેનો નિકાલ કર્યા વગર આગળ વધાય નહિ એવી બાબત; વાંધો; ગચિયું.

ફડનવીસ, પું૦ [हिं] મહાલ વગેરેના વડા અમલદારનો પહેલો કારકુન; મુખ્ય કામદાર. (૨) જિલ્લાની મહેસુલનો હિસાબ કરનાર અને જમીન વગેરેની સનંદો આપનાર અમલદાર.

ફડફડ, અ૦ ઉડતી વસ્તુનો એવો અવાજ થવો તે; ફડફડ થવું તે; ફરફરવું તે.:–કપડાં ફડફડ થાય છે. પાંખો ફડફડ થઇ. (૨) તડાતડ; ઝપોઝપ; ઉપરાઉપરી. ફડફડ તમાચા માર્યા. (૩) ફૂટતું હોય એમ:–ફડફડ જવાબ આપ્યા.

ફડફડવું, ક્રિ૦ અ૦ ફડફડ એમ થવું; પવનમાં ઉડતાં–ઝૂલતાં અવાજ કરવો.:–પંખીની પાંખો ફડફડે છે. (૨) હવામાં ફરફર થવું; ઉડવું.:–ધજા ફડફડે છે. (૩) પાછળ–પુંઠે બડબડવું; કોઇની પાછળ તેના કૃત્યથી થયેલા ગેરલાભ કે જુલમને માટે નાખુશીથી ગુસ્સામાં બોલવું; ઇતરાજી દેખાડવી; ગુસ્સાથી ફરિયાદ કરવી. (૪) ધ્રૂજવું; બીવું; કંપી જવું; થરથર થવું.:–એ તો એની ફુંકે ફડફડી જાય છે. કોઇ કંઇ કહે તોય એનું કાળજુ ફડફડે છે.

ફડફડાટ, પું૦ ફડફડ એવો જે અવાજ તે; ખડખડાટ. (૨) ફડફડ થવું–ઉડવું તે; ફરફરવું તે. (૩) બડબડાટ; કોઇની પાછળ ગુસ્સાથી બોલવું તે. (૪) પતરાજી; તોર. (૫) બીક; ભય; ધ્રાસકો.

ફડફડાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ફડફડ થાય એમ હલાવવું અથવા હવામાં વિંઝવું–ઉડાડવું. (૨) ભયભીત કરવું; ધ્રૂજાવવું; કંપાવવું; થરથરાવવું. રૂ૦ પ્ર૦ કાન ફડફડાવવા=જાગ્રત થવું; આળસ કાઢી નાંખ-

વી; કાર્ય કરવાને-લડવાને ગુસ્સો કરી તૈયાર થવું.

ફડઅખતર, અ૰ તડને ફડ; સાફ ચોખ્ખે ચોખ્ખું એમ; સાફ ખુલ્લું-જેવું હોય તેવું મોઢામોઢ. નકરૂ-છાતીમાં વાગે એવું.

ફડશ, સ્ત્રી૰ અડધિયું; કકડો; ફાડિયું; આખાનો અરધો અથવા સહેજ ઓછાવત્તો કકડો તે:-ફડશ લાડુ ખાધો.

ફડાકો, પું૰ ટેટો; ફટાકિયો; ફડ એવો અવાજ કરે તે. (૨) ખોટી પતરાજ; મિથ્યા બડાઇ. (૩) તોપ; ગપ; ખોટો ગર્વ-ફુલનો ગપાટો. (૪) ધબાકો; ધ્રાસકો. ફડાકી=ફડાકા મારનાર; ગપ્પી; તોપચી.

ફડાતાળ, સ્ત્રી૰ પાટિયાંની દિવાલ; આગલી પડદી, લાકડાનું બિલ્લું.

ફડાફડ, અ૰ ભડોભડ; તાબડતોબ; ફડફડ થાય તેમ; ધડોધડ.

ફડિયો, પું૰ અનાજ વેચનારો; કણિયો; દાણાનો વેપારી.

ફણગી, સ્ત્રી૰ બીજાંકુર.

ફણગો, પું૰ બીજ ફોડીને તેમાંથી નીકળેલી જે નાની અણી તે; અંકુર; પીલો; પ્રરોહ. (૨) કોઇ નવોજ ઉદ્ભવ; નવો ઉગમ; નવી શાખાનો ઉદ્ભવ તે. ધતિંગ; બનાવ; એકાદ બાબત; પ્રકરણ:-એક વાતનો તોડ લાવતાં વળી તેમાંથી બીજો ફણગો ફૂટયો.

ફણસ, ન૰ પનસ; ફનસ; કાંગરા કાંગરા જેવી ખડબચડી છાલનું એક મોટું ફળ. આ ફળ ઝાડને થડે અને ડાળાંએ બાઝે છે અને તે પાકતાં તેમાંથી ચંપાના ફૂલ જેવી પીળી દળદાર ફેસીઓ નીકળે છે. તે ખવાય છે તથા તેનું શાક થાય છે. એ ચાંપાં કહેવાય છે. તેમાંથી ઠળિયા પણ નીકળે છે.

ફણસી, સ્ત્રી૰ વાલોળના જેવી પણ જરા સાંકડી એક જાતની શિંગ. ફણસી શાકના ઉપયોગમાં આવે છે.

ફણા, સ્ત્રી૰ ફેણ; ફુંડ; સાપનું ફુલાવી વિસ્તારેલું મોં.

ફણી, સ્ત્રી૰ ફેણ; ફુંડ. (૨) સાપ. (૩) કાંસકી. (૪) તાણાના તારની ગુંછળી; લાછો.

ફણીધર, પું૰ સાપ; નાગ.

ફતવો, પું૰ ઢોંગ; ફેલ; પાખંડ. ફતવાખોર=ઢોંગી; પાખંડી. ખાલી બખાળા કરનાર.

ફતેહમારી, સ્ત્રી૰ નાનું ને કિનારે કિનારે ચાલનારૂં શઢિયેલ વહાણ.

ફતેહ, સ્ત્રી૰ [फा.] જીત; કોઇ કામમાં પાર પડવું તે; કાર્યસિદ્ધિ; વિજય. (૨) જશ; આબરૂ. ઉ૰ યાહોમ કરીને પડો યારો! ફતેહ છે આગે. નર્મદ.

ફતેહમંદ, વિ૰ ફતેહ પામેલું; જીતેલું; વિજયી.

ફતેહમંદી, સ્ત્રી૰ જીત; જય; ફતેહમંદપણું તે.

ફદફદ, વિ૰ અંદર ગળીને-સડીને અથવા કહોઇ કે પાકીને ઉપરથી ઢીલું-તરત ફૂટી જાય કે ફેંદાઇ જાય એવું થઇ રહેલું હોય તે; ગલગલ થઇ ગયેલું; ગદ્ગદિત. (૨) આથો આવવાથી અથવા અંદર ખટાશ ઉત્પન્ન થવાથી સપાટી પર પરપોટિયા થઇ ગયું હોય એવું તે; પોચુંને ગદગદી ગયેલું.

ફદફદવું, ક્રિ૰ અ૰ અંદરથી પાકી અથવા કહોઇ જઇ, તે વિકારનું બહાર દેખાવું તે; ગદ્ગદ થઈ જવું; કહોઇજવું; સડવું; ગળી કે સડીને ઉપરની સપાટીએ પોચું થઇ જવું. (૨) અથાઇને કે ખટાઇને ઉપર પરપોટીઓ આવે એવું થઇ જવું; વિકૃત થઈ જવું; ઉભરાવું; અથાઇ જવું. (૩) પાકીને ફૂટવાની તૈયારી ઉપર આવી રહેવું-ગડગુમડનું. સડીજવું.

ફદફદાટ, પું૰ ફદફદ થઇ જવું તે; કહોવાટ; સડો; વિકારીપણું.

ફદિયું, ન૰ પૈસો; દોઢિયું. (૨) ચાર પાઇ. મુંબાઇમાં. (૩) નાની ગળી રોટલી; સુંવાળી. સૈયડ-બળિયા કાકાનાં ફદિયાં મુંડિયાં.

ફનસ, ન૦ ફણસ; પનસ.

ફના, વિ૦ [આ.] નષ્ટ; નાશ પામેલું; સમૂળ નાશ થયો હોય એવી હાલતનું; પાયમાલ; ધાણીવાળી નાંખ્યો હોય એવું; લાસ; નષ્ટભ્રષ્ટ.

ફફેડો, પું૦ ફફાર.

ફફડવું, જુઓ ફફડવું.

ફફડાટ, જુઓ ફફડાટ.

ફફૂચો, પું૦ ફોલ્લો; ફફોલો.

ફફોલો, પું૦ ફોલ્લો; દાઝયાથી કે આકરી દવા લગાડયાથી ચામડી ઉપરથી પાતળું પડ ઉપસીને થયેલો પરપોટો તે.

ફફ્ફો, પું૦ ફકાર.

ફરક, પું૦ [આ.] તફાવત; ફેર; અંતર; નમુના પ્રમાણે નહિ હોવું તે. (૨) વિપર્યય; ભિન્નત્વ; જુદાપણું; નહિ સરખાપણું તે; ન્યૂનતા; કમીપણું; ઓછપ.

ફરકડી, સ્ત્રી૦ ફીરકી; ચકરડી; ગોળ પૈડા જેવું વળ ચઢાવવાનું ચકરડું તે.

ફરકવું, ક્રિ૦ અ૦ થરકવું; કંપવું; ધ્રૂજવું; થોડું હાલવું; ફરફરવું; ફફડવું. ઉ૦ ફરકતી વામ અક્ષિ આ. (૨) જણાવું; દેખાવું; આવવું. :—એ તો મારા ઘર તરફ ફરકતોએ નથી.

ફરકારો, પું૦ ફરકવું તે; ફંદ; ધ્રૂજ; કંપ.

ફરકી, સ્ત્રી૦ ફીરકી; ફરકડી.

ફરજ, સ્ત્રી૦ [આ.] માણસને નિયમાનુસાર અમુક કામ કરવાની જરૂરિયાત તે; અવશ્ય કરવુંજ જોઇએ એવી જે માણસ ઉપરની જવાબદારી તે; કર્તવ્ય; ધર્મ; વ્યવહાર કે લૌકિક રિવાજને લીધે જે આચરણે ચાલવાની જરૂર તે.

ફરજંદ, ન૦ [ફા.] છોકરું; સંતતિ; સંતાન; પુત્ર પૌત્રાદિક તે.

ફરજંદારી, સ્ત્રી૦ એક પછી એક ફરજંદે ફરજંદ ચાલુજ રહે, વારસે ઉતર્યાજ કરે એવી ધારા-પદ્ધતિ કે હકદારી તે. એવી જમીન કે મિલકત કે જે સંતાન પરંપરાએ ચાલ્યા કરે.

ફરતું, વિ૦ ગોળાકારે ચારે તરફ આવરણ કરતું હોય એવું; વિંટાતું; સર્વ બાજુનું; આસપાસનું. :—શહેરને ફરતો કોટ છે. (૨) ચાલતું; ગતિમાન.

ફરદ, ન૦ [આ.] જોડ-જોડીમાંનું એક તે; એક પાટ-વસ્ત્ર; જોટામાંનું એક નંગ તે. :—નાગપુરી ધોતીજોડામાંનું એક ફરદ મને આપજો.

ફરફર, સ્ત્રી૦ ઝીણાં ઝીણાં જળકણનો સમૂહ તે; પવન સાથે ઝીણાં ઝીણાં જળકણનું પડવું તે; ઝીણો ને આછો વરસાદ. (૨) અ૦ લહરીએ; ધીમી ધીમી તરંગ ગતિએ; વાળ, વસ્ત્રો, કાગળ અને પાંદડાં ધીમે ધીમે ફરફરતાં–હાલતાં કે ઉડતાં હોય એમ.

ફરફરવું, ક્રિ૦ અ૦ વિંઝાઇને–ઝૂલતાં ઉડવું; ધ્રૂજવું; હાલવું; હવામાં આમતેમ ઝોલાં ખાવાં; ફરકવું; ધ્રૂજતાં વિખરાવું; ફરકવું. (૨) ધીરી એક સરખી ગતિએ વાવું.

ફરફરિયું, વિ૦ ફરફરે એવું; હવામાં આમ તેમ ઉડતું ફરે એવું. (૨) અરજી; ચીઠી ચપાટી. :—એવાં તેવાં ફરફરિયાંને કોણ ગણે છે? ચર્ચા–ફરિયાદનો નમાલો લેખ. (૩) પવનને સપાટે ફરે એવી કાગળની બનાવટનું છોકરાંનું ફીરકી જેવું એક રમકડું.

ફરબે, વિ૦ તાજું. (૨) ચરબીદાર. (૩) પુષ્ટ; જાડું; માતેલું.

ફરમાન, ન૦ [ફા.] સરકારી અથવા સત્તાવાળાનો હુકમ તે; રાજા અથવા અમલદારનું કરવુંજ પડે–અમલમાં મૂકવુંજ પડે એવું કહેણુ તે. (૨) સરકારી મહોર છાપવાળો હુકમ અથવા સનંદ તે. આજ્ઞા; આદેશ; પાછું ન ફરે એવું–ફરજિયાત, જે પ્રમાણે વર્તવુંજ પડે એવો જે હુકમ–વચન કે લખાણ તે.

ફરમાવવું, ક્રિ૦ સ૦ અમુક રીતે કરો અથવા વર્તો એમ સત્તા સાથે કહેવું; આજ્ઞા કરવી; હુકમ કરવો. (૨) ઇચ્છા બતા-

વવી; પોતાની મરજી પ્રમાણે કરવાનું કહેવું; સૂચવવું; બતાવવું; ચિંધવું.

ફરમાસ, સ્ત્રી૦ સત્તા જણાવવી તે; ફરમાવવું તે; સૂચવવું તે; સૂચના. (૨) હુકમ; આજ્ઞા. (૩) ભલામણ; સિફારસ.

ફરમાસી, જુ૦ ફરમાસુ.

ફરમાસુ, વિ૦ પ્રીતિ ભાવથી આપેલું હોય એવું; ભલામણથી મળેલું; બક્ષીસનું. (૨) સરસ; નવાઇનું; ભેટને લાયક હોય એવું; ભલામણ કરવા જોગ. :—ફરમાસુ કેરીઓ.

ફરમો, પું૦ નકશો; નમુનો. (૨) સટ; રચનાકૃતિ.

ફરવું, ક્રિ૦ અ૦ [સં. स्फुर्] આમ તેમ જવું; આઘાપાછા થવું. (૨) જઇને પાછા આવવું; વળી આવવું. (૩) ઠેક ઠેકાણે જઇ આવવું. ઠામ ઠામ જવું. :—તે ઘેરેઘેર ફર્યો. (૪) પોતાની ધરી ઉપર પોતાના કેંદ્રપર પોતેજ ચક્કર ખાવાં. :—પૈડું ને પૃથ્વી ફરે છે. (૫) બીજી વસ્તુ કે સ્થાનની આસપાસ ગોળાકારે આંટા મારવા. :—પૃથ્વી સૂર્ય પાછળ ફરે છે:—પ્રદક્ષિણા કરવી. (૬) ફેર આવવા; ચક્કર આવવાં; મન ઘુમાવું. :—માથું ફરે છે. ડહોળાવું. :—જીવ ફરે છે. (૭) બદલાવું; ફેરવાવું. :—એનો વિચાર ફર્યો છે. (૮) દિશા બદલવી; બીજી બાજુ તરફ વળવું. : (૯) વિરૂદ્ધ પડવું; સામા થવું. (૧૦) ભ્રમણ કરવું; ભમવું; ભટકવું; રઝળવું; રખડવું. (૧૧) ખસવું; સ્થાન બદલવું; સરવું. ૨૦ પ્ર૦ ફરી જવું—ઉપર થઇને જવું. :—એની ઉપરથી માતાનો રથ ફરી ગયો. બદલાઇ જવું. :—ચહેરો ફરી ગયો. નાકબુલ જવું; નહિ પળવું. :—વચન આપીને ફરી ગયો. ફરી બેસવું; સામા થઈ જવું; વિરૂદ્ધ પડવું; મરડાવું. ફરવા જવું; પગ છુટા કરવાને હવા ખાવા જવું. મુસાફરીએ જવું. :—તે દુનિયાં ફરવા ગયો છે. ભીખ માગવા જવું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પાછું ફરવું=ઓકાવું; વમન થવું. વળી આવવું; નાસીપાસ થઇ આવવું. ફેરા ફરવા=પરણવું; પ્રદક્ષિણા કરવી; ગોળાકારે આસપાસ ફરવું. દિવસ ફરવો=ભાગ્ય ઉઘડવું કે બુરૂં થવા માંડવું. હાથ ફરવો; પંપાળાવું; ચંપાવું; સંભાળ લેવાવી; વ્યવસ્થા પૂર્વક કામ થવું. ખંખોળાવું; લુંટાઇ જવું. :—ચોરનો હાથ ફર્યો ત્યાં શું રહે? મોં ફરી જવું=તમાચા પડવા. ફરી વળવું=પહોંચી વળવું; સઘળું કામકાજ કરી શકાવું; આસપાસ જઇ આવવું; પુરા પડવું. ફરતા ફરવું=કામકાજ વગર ભટકવું; રઝળતા ફરવું. હરવું ફરવું; આમ તેમ જવું આવવું; હાલચાલ કરતા રહેવું. આણ ફરવી=ઢંઢેરા પિટાવો; દુવાઇ ફરવી; હુકમ નીકળવો; આજ્ઞા ચાલવી. કહે૦ ફરે તે ચરે ને બાંધ્યું ભૂખે મરે=ઉદ્યોગ કરતાં થોડું ઘણુંએ મળે અને આળસથી કંઇજ પ્રાપ્ત થાય નહિ.

ફરશી, સ્ત્રી૦ [સં. परशु] કુહાડી; લાકડાં કાપવાના હથિયાર જેવું પણ વધારે ધારવાળું લડાઇનું હથિયાર; કોઠી.

ફરસ, સ્ત્રી૦ [फा.] શિલા; છાટ; ચોરસું; તખતી.

ફરસબંધી, સ્ત્રી૦ પત્થરનાં ચોસલાં બેસાડેલી જમીન; ચોરસી જડેલી જમીન :—ફરસબંધીનો ચોક.

ફરસાટ, પું૦ ફરસો સ્વાદ તે.

ફરસી, સ્ત્રી૦ [સં. परशु] હથિયાર તરીકે વાપરવાની લાંબા હાથાની કુહાડી; ફરશી.

ફરસીપૂરી, સ્ત્રી૦ ઘઉં અને ચણાના લોટની મીઠું જીરૂં ને મરીમસાલો નાંખી બનાવેલી પુરી; ખારીપુરી તે.

ફરસીબ, સ્ત્રી૦ આજ્ઞા; ધારો; કાનુન. (૨) નિયમ; રીત.

ફરસું, વિ૦ ગળપણ ન હોય એવા લુખા જરા ખારા સ્વાદનું; ફોળનો જે સ્વાદ હોય છે તે સ્વાદનું.

ફરસુદ, સ્ત્રી૦ [फा.] પુરસદ; નવરાશ; પર-

વાર. (૨) સગવડનો વખત; કામકાજ ન હોય એવો આરામ–વિશ્રાંતિનો સમય તે; અવકાશ.

ફરહંગ, પું૰ [फा.] શબ્દ તથા તેની જોડે તેના અર્થ લખ્યા હોય તેવો શબ્દ સંગ્રહ અથવા કોષ તે.

ફરંદું, વિ૰ આમતેમ ફરવાથી જગતનો અનુભવ પામેલું; પહોંચેલું; કાબેલ; છેતરાય–ઠગાય નહિ એવું. (૨) ભટકણુ; અસ્થિર મનનું; નહિ સારી નીતિનું એવું; હરાયું.

ફરાગત, વિ૰ કામથી પરવારેલું; કામ કરીને છુટું થયેલું; ફુરસદમાં હોય તેવું; નવરૂં.

ફરામોસી, સ્ત્રી૰ ભુલકણાપણું; વિસ્મૃતિ. (૨) ગાફેલપણું.

ફરાવી, ન૰ ફાલુ; શિયાળ જેવું જંગલી પ્રાણી.

ફરાસ, પું૰ [आ.] બિછાનાં, આસન વગેરે સાફસુફ કરનારો નોકર; દીવાબત્તી અને કચેરીનું કામકાજ કરનારો ચાકર તે.

ફરાસખાનું, ન૰ ફરાસને બેસવા ઉઠવાનો અને બિછાનાં, તકિયા તથા દીવાબત્તી વગેરે રાખવાનો ખંડ–ઓરડો તે.

ફરાળ, ન૰ [सं. फलाहार] ફલનો આહાર તે; અગિયારસ અને બીજાં વ્રતોના ઉપવાસમાં અન્નનો ખોરાક નહિ લેતાં ફળનો ખોરાક લેવો તે. (૨) ફળાહારને ઉપયોગી જે કંદમૂળાદિક ફળ મૂળ વગેરે તે; ઉપવાસને દિવસે ખોરાક તરીકે વાપરી શકાય એવું જે તે. (બટાકા, સૂરણ, શક્કરકંદ, રાજગરો, કેળાં વગેરે તે.)

ફરિયાદ, સ્ત્રી૰ નુકસાની, હાનિ, મારફાડ, જુલમ અને અસંતોષનો પોકાર–રાઢ તે; પોતાને દુઃખરૂપ થતી બાબત સામે થવું અથવા બોલવું તે. (૨) નુકસાની, હાનિ અને પોતાને પડતી આપદા–દુઃખ માટે સરકારને અરજ કરી સામેવાળાને શિક્ષા કરાવવાની, નુકસાનીનો બદલો લેવાની કે રાહિયત મેળવવાની અરજ કરવી તે; દાવો; મુકરદમો.

ફરિયાદી, સ્ત્રી૰ ફરિયાદ; અરજ; દાવો; મુકરદમો. (૨) ફરિયાદ કરનાર; અરજદાર; વાદી.

ફરી, અ૰ પુનઃ; પાછું; વળી.

ફરીજવું, ક્રિ૰ અ૰ ફરવું; કહ્યું હોય તેમાંથી ખસી જવું; વચન તોડવું.

ફરીવળવું, જુ૰ ફરવું; બધે જઈ આવવું; સૌ ઠામ પહોંચી જવું. (૨) પથરાઇ જવું; વ્યાપી જવું; ઉપર ઉપર થઇને જવું; વિંટાઇ વળવું:—નદીનાં પાણી બધે ફરી વળ્યાં=પથરાઈ ગયાં.

ફરૂરફુશ, અ૰ ફરરર, એવા અવાજ સાથે બેસીજવું–પડી જવું તે; ભાગી–પડવું; ધમાયનમઃ થઈ જવું તે. એકાએક–ઓચિંતું બંધપડવું તે. (૨) ભોપાળું નીકળવું તે.

ફરેકાળ, સ્ત્રી૰ પાટિયાંનું બિલ્લું; પડદી; લાકડાની દિવાલ; ફડેતાળ.

ફરેમુકામ, અ૰ ખલાસ; પાર; છુટા થઇ જવાવું તે; ફરાગત થયું–થયાં એમ.

ફરેંડી, સ્ત્રી૰ પવન કે અજવાળા માટે ઉઘાડ વાસ થઇ શકે એવી ચીપોનાં બારણાં, તેમજ એ ચીપોનો સમુદાય તે; વિનિશિયન. (૨) કવાયત કરી રહ્યા પછી ફોડવામાં આવતી બંદુકોના અવાજની સલામતી તે.

ફરેબ, સ્ત્રી૰ ધોખો; કહેવું એક અને કરવું બીજું તે; વિશ્વાસ આપીને ફરીજવું તે; દગો; ભૂલથાપ દેવી તે; કપટ કરવું તે; છળબાજી.

ફરેબી, વિ૰ ફરેબ દે એવું; વિશ્વાસઘાતી; દગલબાજ. (૨) ના. ફરેબ.

ફરેલ, વિ૰ ઘણે ઠેકાણે ફરવાથી કાબેલ થયેલું; અનુભવી. (૨) ફરી ગયેલા મગજનું; અવિચારી; મિજાજી; ચસકેલું:— એ મગજનો ફરેલ છે. (૩) ક્રોધી; તામસી; નહિ પત કરે એવું; હઠીલું.

ફરેસ્તો, પું૰ [फा. फेरिस्त] દેવદૂત. (૨) રૂપાળો ને નિષ્કપટી મનુષ્ય; દેવ.

તાઇ માણસ.

ફરો, પું [सं. फलक] અનાજ વગેરે ભ-રીને માપવાનું પાત્ર; સોળ પાલી માય એવું મોટા માપનું પાત્ર. (૨) અનાજ વગેરેનો સોળપાલી અથવા આશરે એ મણ જેટલો જથો તે. મુંબાઇ અને હિં-દના બીજા કેટલાક ભાગોમાં જોખ નહિ પણ ભરતથી અનાજ વગેરે મપાય છે. ફરો, પાલી, ટીપરી વગેરે મોટા નાની માપ, એ મણ, ચાર શેર અને પાશેર વગેરે માટે વપરાય છે.

ફલક, ન૦ [सं.] સપાટ પાટિયું; પાટી; તખતી.

ફલકુડી, સ્ત્રી૦ વખાણથી ફુલાઇ જાય અને કહ્યા દે એવી ભોળી સ્ત્રી.(૨) પૈસો.

ફલંગ, સ્ત્રી૦ [सं. प्लव्]ઠેકડો; કુદકો; ફાળ.

ફલાણું, વિ.[फा] નામ ગુણ વગેરેથી ઓળ-ખાતું; અમુક; ચોકસ. ફલાણું ને ટિકડું એમ બોલાય છે.

ફલાલી, સ્ત્રી૦ [अ Flannel] ઝીણી કુમા-શનું ઉનનું કપડું.

ફલાહાર, પું [सं.]ઉપવાસમાં ફળાદિક ખાવાં તે; ફરાળ.

ફલિત, [सं.] ફળેલું; ફળ આવ્યાં હોય એવું ફળતું-ફલિત ઝાડ. (૨) પાકેલું; સિદ્ધ થયેલું; ફળરૂપ પરિણામે પહોંચેલું; ફતેહમંદ.

ફલ્ગુ, વિ૦ માલ વગરનું; તુચ્છ; ફુશકા જેવું; અસાર. (૨)ન૦ ગુલાલ. (૩) ગયા આગળ આવેલી એક નદી.

ફલ્લું, વિ૦ પહોળું; છાછરૂ. (૨) વલ્લું; પાકું; વળી જાય તેવું. (૩) ભોળું; ખુલ્લા દિલનું.

ફેશ, સ્ત્રી૦ હાર; પરાજય. ખસીને પાછી હઠી જવું-પાછા પડી જવું તે; નહિ ફુટવું અવાજ નહિ થવો તે; છુ થઇ જવું તે.

ફસ, સ્ત્રી૦ [आ. फसद]નસ; રગ; નાડિકા. (૨) નસ ઉઘડાવી લોહી કઢાવવું તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફસ ખોલાવવી=શરીરમાં લોહીનો જુસ્સો વધારો થયો હોય તે કાઢી નંખાવવા. ઇરાન વગેરે તરફ માથે લોહી ચઢી જાય નહિ તે માટે ફસ ખોલાવવાની રીત છે.

ફસકવું, ક્રિ૦ અ૦ શરૂ કર્યા પછી-આરંભ્યા પછી મંદ પડી જવું, અથવા કરવા માંડેલા કામથી પાછા હઠી જવું; દબાઈ જવું.(૨) ન પાર પડવું; અધુરે છોડી દેવું. (૩) ખસીજવું; સરીને છુટીજવું.:- અંબોડો ફસકી ગયો. (૪)ફાટી કે ચિરાઇ જવું; વણાટમાંના તંતુઓ તૂટી જવા:- કપડું ફસકી ગયું.

ફસકીજવું, ક્રિ૦ અ૦ પાછા પડીજવું; હઠીજવું. (૨) ચિરાઇ-ફાટીજવું. (૩) કબુલાત તોડવી; ના કબુલ જવું.

ફસલ, સ્ત્રી૦ [फा.] અનાજનો પાક; પીક. (૨) તુલ.(૩) મોસમ; અમુક પાક તૈયાર થવાનો જે કાળ તે.

ફસલી, વિ૦ ફસલનું-સંબંધી; મોસમનું. અકબર પાદશાહે પાક તૈયાર થાય તે વખતે નવું મોસમી વરસ શરૂ કરવાને માટે ફસલી સન ચલાવ્યો હતો. હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા ભાગોમાં તે જુદા જુદા માસથી એટલે ફસલ શરૂ થાય ત્યારથી ગણવામાં આવે છે. ફસલી સનનું વર્ષ સૌર અને મહીના હીજરી લેવામાં આ-વતા હોવાથી કેટલોક તફાવત પડે છે.

ફસવવું, ક્રિ૦ સ૦ ખોટું સમજાવી ફાંદામાં નાંખવું; ભરાઇ પડે એમ કરવું, સપડા-વવું; ફસાવવું; ભૂલથાપ ખવડાવવી; આંટીમાં-ગુંચવણમાં મુસ્કેલીમાં નાંખવું.

ફસવું, ક્રિ૦ અ૦ ભરાઇ પડવું; સપડાવું; ફાંદામાં ઝટકામાં પડીજવું; મુસ્કેલીમાં પડવું દબાવું; જાળમાં પકડાઇ જવાવું.

ફસાવું, જુઓ૦ ફસવું.

ફળ, ન૦ [सं. फल] ઝાડ, વેલા અને વનસ્પતિની જે બીજોત્પત્તિ તે; બીજ: બીજનું કોટલું જેમાંથી સ્વજાતીય નવાં-કુરનો ફરીને ઉદ્ભવ થાય એવી વનસ્પ-

તિની ઉપજ તે.(૧)પરિણામ; અંત; છેડો. (૩) સિદ્ધિ; લાભ; પ્રાપ્તિ; ફાયદો. (૪) પાનું. ફળ:–ભાલાનું–તરવારનું ફળ. (ફલક) (૫) સંતાન; પ્રજા. (૬) પટ વિસ્તાર; મેદાન. ક્ષેત્રફળ. (૭) સબબ; કારણ.(૮) સોપારી; મદનફળ (૯) બદલો નઠારાં કર્મનું એને ફળ મળ્યું=બદલો મળ્યો.

ફળદાયક, વિ૦ ફળ દે એવું. (૨) લાભકારક.

ફળદ્રુપ, વિ૦ ફળ આપે એવું; સારો પાક થાય તેવું; રસાળ; અન્ન વનસ્પતિ ઉછરે અને સારો પાક આપે એવી હોય તે–જમીન.

ફળદ્રુપતા, સ્ત્રી૦ સારાં ફળ–પાક આપવાપણું; રસાળતા.

ફળફળતું, વિ૦ ફળફળ એવો અવાજ કરતું; ગરમીથી ઉછળતું; ઉનું:–ફળફળતું પાણી.

ફળફળાદિ, ફળ અને ફળના જેવી ખાવાને યોગ્ય બીજી વસ્તુઓ વગેરે તે.

ફળમૂળ, ન૦ ફળ અને ખાવા જેવાં વનસ્પતિનાં મૂળ તે, શક્કરકંદ વગેરે.

ફળવંત, વિ૦ ફળવાન; ફળવાળું (૨) વિજયી; ફતેહમંદ. (૩) રસાળ.

ફળવાન, વિ૦ ફળવંત.

ફળવું, ક્રિ૦ અ૦ ફળવાળું થવું; પાકવું; તૈયાર થવું; ફળ આવે એવી હાલતમાં આવવું.(૨) પરિણામ આવવું; અંતનું–છેલ્લું ફળ આવવું. (૩) લાભ આપે એવું થવું. (૪) બદલો મળવો:–એનું પુણ્ય ફળ્યું ને સ્વર્ગ મળ્યું.

ફળાઉ, વિ૦ જેને ફળ આવતાં હોય એવું; ફળ આપતું. (વૃક્ષ તે.) ફળનારૂં.

ફળાધાર, વિ૦ ફળ ઉપર જેનો આધાર હોય તે; ફળ ખાઈને જીવનારૂં–ચલાવનારૂં (૨) ના૦ ફળનો આધાર તે; ફળનો આશ્રય.

ફળાહાર, ન૦ ફલાહાર; ફરાળ.

ફળિયું, ન૦ મહોલ્લો; શેરી; વાડો; વાસ. (૨) પાનું; ફળ.

ફળીભૂત, વિ૦ ફળ મળ્યું હોય તેવું; સફળ; સાધ્ય; સધાયું હોય તેવું.

ફળું, ન૦ પાનું; ફળિયું:–ચપ્પાનું ફળું.

ફંટાવું, ક્રિ૦ અ૦ આડું જવું; રસ્તો બદલવો; જુદું પડવું:–નદી ઉતર્યા પછી રસ્તો ફંટાય છે. (૨) છેડાવું; ચિડાઈને જુદું પડવું; અવળું કરવું. (૩) ટૂંકું પડવું; નહિ પહોંચી રહેવું. આ લુગડું તો ફંટાય છે.

ફંડ, ન૦ (અં. Fund) ઉઘરાણું; ટીપ.

ફંદ, પું૦ [हिं] કારસ્તાન; કાવતરૂં. (૨) ઢોંગ; ફેલફિતુર. (૩) ફાંદો; જાળ.

ફંદી, વિ૦ ફંદ્યોગ; કારસ્તાની. (૨) ફેલફિતુરી; ઢોંગી. ઉ૦ ફંદી તારો ફેલ–ઘડો ફૂટ દઈ ફૂટશે. ધ્રતવાખાર.

ફંદીલું, વિ૦ ફંદી; ઢોંગી; કારસ્તાની.

ફંફોસવું, ક્રિ૦ સ૦ ખાંખાખોળા કરવા; આમ તેમ નજર નાંખી તથા હાથ ઘાલી વાતને શોધવું; ખોળવું; બારીકાઈથી તપાસવું; ખૂણે ખાંચરે બધે ઠેકાણેથી ખોળી જોવું તે.

ફંફોળા, પું૦ ફંફોળવું તે; શોધ; તપાસ; ખોજ.

ફાક, પું૦ ફાકડો.

ફાકડો, પું૦ ફાકો; ચૂર્ણ જેવું અથવા કણદાર અનાજ–ચેખા વગેરે હાથેળીમાં લઈ મોમાં નાંખવું તે; બુકડો; મોં ભરાઈ જાય એવો બુકડો–ફાકો મારવો તે.

ફાકવું, ક્રિ૦ સ૦ આટા જેવી અથવા કણદાર ચીજને હાથેળીમાં લઈ મોંમાં નાંખવી; ફાકો ભરવો; છુટી–ભભરી વસ્તુ મોંમાં નાંખવી:–લોટ ફાકવો. રૂ૦ પ્ર૦ ધૂળ ફાકવી=જખ મારવી; હારી જવું. (૨) માફી માગવી; નમી પડી દૈન્ય દેખાડવું.

ફાકી, સ્ત્રી૦ ફાકવાનું તે ફાકી; ફકાય એવું ચૂર્ણ. (૨) એક મોં ભરાય એટલું ચૂર્ણ તે; ચૂર્ણનો એટલો જથો કે જે એકકીવારે ફકાય:–અજીર્ણની ફાકી=અજીર્ણ ઉપર ફાકવાના ઔષધિ દ્રવ્યનું હાથેળીમાં માય એટલું ચૂર્ણ તે. ચૂર્ણ; આટા; કણદાર ભુકો.

ફાકો, પું૦ ફાકવું તે; ફાકડો. (૨) ફાકવાનો ભુકો તે; ચૂર્ણ. (૩) હથેળીમાં લઇને ફાકી જવાય એટલો જથો-મવો તે; અંદાજે એકવાર ફાકય ગટલું તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફાકો મારવો=ફાકવું; આટા કે ચૂર્ણ જેવી ચીજને હાથેળીમાં લઇ મોમા નાંખવી.:-ખાંડ ખેખતાં ખેખતા તો છો. કરો એ ત્રણ ફાકા મારી ગયો.:-અમને જે ફાકો મુઠી મળે તે ખાજો.

ફાગ, પું૦ વસંતઋતુ. (૨)હોળીમાં ગવાતાં જે શૃંગારનાં પદ તે; હોરીઓ (૩) હોળીના દહાડાઓમાં જે ખુલ્લું ભુંડું બોલવામાં આવે છે તે. (૪) દિયર ભોજાઇની હોળીના રંગની રમત તે.

ફાગણ, પું૦ [सं. फाल्गुन] વિક્રમસંવતનો પાંચમો અને શાલિવાહન-શાક સંવતનો અગિયારમો, તથા ઉનાળાના પહેલો મહીનો તે; વસંતમાસ.

ફાગણિયું, ન૦ નાની વહુવારૂઓને પહેરવાનું ઝીણા મુલાયમ પોતનું અને કાચા રૂપાળા રંગનું વાસંતિકવસ્ત્ર; ઝીણા પોતનો સાલ્લો; વસંતઋતુને શોભે એવું ઝીણું ને ફૂલવાર વસ્ત્ર

ફાચર, સ્ત્રી૦ ફાડ; લાકડાની તડમાં અને કુહાડી વગેરેના ઢીલા રહેતા હાથાઓમાં ઠોકી બેસાડવા જેવો લાકડાનો કકડો તે. (૨) ફાંસ; નડતર; આડખાલી; હરકત કરવી તે. (૩) સુતારનું ઓજાર. (૪) ચિતાળ; કમઠાળ. રૂ૦ પ્ર૦ ફાચર મારવી= વાંધો પડે-અટકી જાય-મુશ્કેલીમાં પડે એમ કરવું; હરકત કરવી; ફાંસ મારવી. આડખીલી દેવી; ચાલતું અટકાવી નાંખવું.

ફાચરૂં, વિ૦ પહોળું; વલ્લું; છાછરૂં.

ફાચરો, પું૦ લાકડાનો કકડો; ચિતાળ.

ફાજલ, વિ૦ (અા.) વધેલું; બાકી રહેલું; કામમાં નહિ આવતું; ફાલતું:-ફાજલ પુરાંત. (૨) નિરૂપયોગી; નકામું.

ફાજેલ, વિ૦ (फा.) વિદ્વાન; વિદ્યાવાન; પંડિત. (૨) શાણું.

ફાટ, સ્ત્રી૦ ફાટેલું—વચમાંથી કે અમુક ભાગમાંથી ચિરાયેલું તે; ચીરો; તડ; ફાટમાંથી આખી વસ્તુમાં પડેલો જે લાંબો ચીરવટો તે;. આંતરો. (૨) વિચારમાં જુદું પડવું તે; તડ; ફુટ; વિરુદ્ધતા; વિચારાંતર; ભેદ. (૩) બહેક; તોર; ફાટેલપણું; હુંપણાનો ગર્વ; છાક; ફાટય. છકેલપણું. (૪) ફાડવું-ફાટવું લુગડાંનું ફાટવું તે.:-નવી વહુને લુગડાંની બહુ ફાટ છે. રૂ૦ પ્ર૦ હૈયાફાટ-છાતીફાટ =હૈયું ફાટી જાય એમ, અર્થાત્-બહુજ ઉગ્ર-આકરું હૈયાફાટ રોઇ.

ફાટક, સ્ત્રી૦ બારણું; દરવાજો. (૨) બખારૂં.

ફાટફુટ, સ્ત્રી૦ એકયમાં પડેલો મત ભેદ તે; કુસંપ; સ્નેહભંગ; વિરોધ; ફાટાફાટ.

ફાટવું, ક્રિ૦ અ૦ આખી વસ્તુમાં ફાટ પડવી; ચિરાવું; તરડાવું તડ પડવી. (૨) તૂટવું; છુટાથવું; ભેદ પડવો; એકતામાં આંતરો પડવો. (૩) બહેકવું; ચળવું; છકીજવું; અવિવેકી થવું. વહીજવું મર્યાદાની બહાર જવું (૪) ફૂટવું; ચીરીને બહાર નીકળવું; ઉગવું. (૫) મસ્તીએ ચઢવું; વિફરવું. (૬) ગર્વ આવવો-અભિમાનથી ફુલાવું; તોર-ઉધ્ધતાઇ કરવી. (૭) ચિંતા અથવા શોકથી-ગભરાવું; મુંઝાઇ મરવું; અકળાઇને બેહાલ બનવું; ના હિમ્મત-હતાશ થઇ જવું; તૂટી પડવું. ઉ૦ હૃદય ન પડે ફાટી દુઃખે દળાઇ પીડાય છે. (૮) કકડે કકડા થઇજવું; આંચકા ભેર ફુટી ને ઉડીજવું.:-તોપ ફાટી. (૯) પહોળું થવું; ખોલવું; વિસ્તરવું; સ્ફુટ થવું. હવે જુવાની ફાટી છાતી ફાટીને મરણ થયો. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફાટીજવું=જીર્ણ થઇ ટુકડા થઇજવા; વપરાય એવું નહિ રહેવું.:- લુગડાં બધાં ફાટી ગયાં ૨ વહી જવું; નિર્લજ્જ થઇ જવું; બહેકીજવું; ચળી જવું. ફાટી નાકળવું=જોર ભેર પ્રકટવું;

ઉછળી આવવું. ત્યાં કોલેરા ફાટી નીકળ્યો છે. **ફાટી પડવું**=ઓચિંતું એકાએક મરણ થવું; અચાનક મરી જવું. ૨ એકદમ નાશ પામવું; ભાગી-છિન્નભિન્ન થઇજવું. ઉ૦ ફટ દઇ ફાટી પડજો, કલમ કવિની અનીતિ લખનારી. ક. દ. ડા. **કૂખ ફાટવી**=છોકરાં થવાં:-પુરૂષની જાંગ ફાટે તો એની કૂખ ફાટે, અર્થાત્ છોકરાં થવાં સંભવિતજ નથી. **પહો ફાટવો**=વહાણું વહાવું; સવાર પડવું; દિન ઉગવો:-પછી પ્હો ફાટતાંજ રણવાદ્ય વાગ્યાં ને લડાઇ શરૂ થઇ. **રોગ ફાટવો**=એકદમ કોઈ વ્યાધિ ચાલુ થવો. **વાંસો ફાટવો**=બરડામાં પીડા થવી. વાયુથી પીડ દુખવી. **પેટ ફાટવું**=સ્વજનમાં કુસંપ થવો છોકરાંમાં-સગાં સ્નેહીઓમાં ફાટફુટ અને દગો થવો; સ્વજનમાં ફુટ પડવી. રૂ૦ પ્ર૦ **ફાટ્યા જોડામાં સૌ પગ ઘાલે**=નબળાને સૌ વિતાડે, પોચામાં સૌ લાતમારે. દુઃખ દુઃખ સૌ કરે. **ફાટ્યામાં વાત**=ગર્વનું ચઢાઉપણું તે; બહેક; વંઠ્યામાં વાત હોવી તે; ઉધ્ધત-નિર્લજ્જ વેડા તે. કહે૦ **પેટ ફાટ્યું ત્યાં ક્યાં પાટો બાંધવો**=સ્વજનમાં ફૂટ પડે-ઘર ફુટે ત્યાં શો ઉપાય. **આભ ફાટવું**=મોટો દરોડો પડવો; પુષ્કળ માણસ-વસ્તુ વગેરે ઉભરાઇ જવાં. અમાપ-અસંખ્ય વસ્તુ-માણસ વગેરેનો ઓચિંતો-એકદમ ઉભરો-ભરાવો થઇ જવો. **આભ ફાટ્યું ત્યાં ક્યાં થીગડું દેવાય**=ન પહોંચી વળાય એવી બાબતનો શું ઉપાય-પ્રતીકાર શો?

ફાટાફાટ, સ્ત્રી૦ ફાટફુટ.

ફાટું, વિ૦ ફાટેલું હોય તેવું:-ફાટું તૂટું લુગડું. (૨) ઉઘાડું; ખુલ્લું; ભુંડું:-ફાટું ફાટું શું બોલે છે. (૩) ચળેલું; બહેકું; નિર્મર્યાદ; ફાટ્યું; ફાટેલું.

ફાટેલ, વિ૦ ફાટેલું; તૂટેલું; ચિરાયેલું. (૨) ચળેલ; ઉદ્ધત; નિર્લજ્જ; આવવેકી. **ફાટેલો**=ઉધ્ધત; ચળેલો; ઢાંઢ; લુચ્ચો; ગમે તેમ બોલનારો.

ફાટ્યુંતુટ્યું, વિ૦ જીર્ણ; ફાટેલું ને વળી તૂટેલું હોય એવું.

ફાડ, સ્ત્રી૦ ફાડેલો કકડો; અડધો ભાગ; ચીરી; ટુકડો; જુદા પડેલા બે સમ ભાગમાંનો એક ભાગ તે.:-એક મગની બે ફાડ. અડધિયું. (૨) ચીર; તડ; આંતરો; બે ભાગની કિનારીઓ જુદી પડી ગયેલી હોય એવો ઉંડો ચીરો:-મોંની ફાડ. (૩) અરધો રૂપિયો-લાડવો તે. (૪) ફાડવું-ફાડી નાંખવું તે; ફાટીજવું તે.:-આ છોડીને લુગડાંની બહુ ફાડ છે, અર્થાત્ બહુ લુગડાં ફાડે છે. (૫) જુદા પાડી નાંખવું તે; સ્નેહ બંધન ફાડવું-જુદા પડવું તે. **મારફાડ**=મારવું ને ફાડી નાંખવું=છુટા પડવું-માર મારવા ને ભેદ પડવો તે.

ફાડવું, ક્રિ૦ સ૦ [प्रा. फाडइ-स्फाद्] કુહાડાથી બે કે વધારે ભાગ થાય એમ કરવું; ચીરવું; ઉભે તળે જુદું કરવું:-લાકડાં ફાડવાં. (કાપવાથી ઉલટું) ફાટ પડવી; (૨) વચમાંથી ચીરા પાડવા; કકડા કરવા. (૩) વાપરી ને ઘસવી નાંખવું; જીર્ણ-છિન્નભિન્ન કરી નાખવું:-લુગડાં ફાડવાં. (૪) પહોળું કરવું; વિકાસવું; ફાડવું -મો ફાડવું. (૫) તોડવું; ફોડવું. લુંટવાને:-આજ રાતે એની દુકાન ફાડશે. ક્રિ પ્ર૦ **છોડાં ફાડવાં**=છોલવું. ૨ ઠપકા દેવો. ૩ મહેણાં મારવાં. **જોડા ફાડવા**=ખુશામત કરવી. ૨ ઉઘરાણી કર્યા કરવી. **ઘર ફાડવું**=ચોરી કરવાને ઘર ફોડવું. **છેડો ફાડવો**=તલાક લેવી; લગ્ન બંધન છોડી દેવું. **ચિથરાં ફાડવા**=સહજ સહેજમાં વાંકા ને વાંધા પાડ્યા કરવા. **આભ ફાડવું**=બહુ મોટું અને આશ્ચર્યકારક કામ-પરાક્રમ-ભુંડું કરવું. **ડોળા ફાડવા**=બ. ડારવું. ૨ જોવું. **ખત ફાડવું**=કરજ માફ કરવું. **પાણી ફાડવું**=પાણી વહેતું કરવું. ફાડી મૂકવું.

=વહેવરાવા દેવું.

ફાડિયું, ન૦ આખાનો બરોબર અરધો ભાગ તે. (૨) અરધો રૂપિયો. (૨) ફડસ.

ફાતડો, પું૦ હિજડો; બ્યઢળ; બાયલો. (૨) પુરૂષ જેવા સ્વભાવની અને પુરૂષ જેવા કદાવર ચહેરાવાળી અથવા સ્ત્રીનાં ચિહ્ન જેની ઉપર ખીલેલાં હોય નહિ એવી મોટી સ્ત્રી.

ફાતિયા, પું [આ.] ફાતિયો; કુરાનનો મુએલાં પછળ પઢવાનો ફકરો.:–ફનાફાતિયા=નાશ પામેલાની પાછળ શોક કરવો તે; પાયમાલીનો શોક, આશ્વાસન લેવું તે.

ફાતિયો, પું૦ (આ.) કુરાનનો તે વિભાગ–ફકરો કે જે મુએલાની શાંતિ માટે પઢાય છે. (૨) કુરાનનો એકાદ ફકરો; પદ તે.

ફાનસ, ન૦ (फा.) પવન લાગે નહિ અને અજવાળું મળે એવી દીવો રાખવાની કરામત તે; દીવો રાખવાનું ઘર–પાંજરૂં; કંડીલ.

ફાની, વિ૦ (આ.) નાશ પામે એવું; ક્ષણભંગુર; નાશવાન.:–ફાની દુનિયાં.

ફાફડાશિંગ, સ્ત્રી૦ વાલોળોના જેવી પણ વધારે પહોળી શાકની શિંગો તે.

ફાફડો, પું૦ કાંટાવાળા ઝાડનો પંજા જેવો પહોળો અવયવ–પણગો તે. ફાફડા થોર. (૨) ફુલાને પહાળું થયેલું હોય એવું જે તે; થાપડો.

ફામ, સ્ત્રી૦ ફેમ; સ્મરણ; યાદ.

ફાયદાકારક, વિ૦ કિફાયતી; લાભકારક.

ફાયદેમંદ, વિ૦ ફાયદાકારક.

ફાયદો, પું૦ (આ.) લાભ: પ્રાપ્ત; નફો. (૨) ગુણ અસર:–ફાયદાકારક દવા.

ફાયો, પું૦ અત્તરનુ પુંમડું; સુગંધિ તેલ કે અર્કમાં બોળેલું રૂ. ઉ૦ સ્વામી અત્તર તે કોણ લાવશે; ફાયો મને કોણ આપશે. બાપુસાહેબ.

ફારક, જુઓ ફારગ.

ફારગ, વિ૦ [આ.] છુટું; મુક્ત; મોકળું. (૨) પરવારેલું; નવરૂં; ફુરસદ પામેલું. ગુંચવણમાંથી, કામમાંથી અથવા માયા મમતામાંથી અલગ થયેલું. (૨) કોઇ વાતની પંચાતી કે પીડામાંથી છુટેલું–મુક્ત થઇ=ગયેલું તે.

ફારગત, સ્ત્રી૦ છુટકારો; મુક્તિ; પરવાર; નવરાશ. (૨) વિ૦ છુટું; મોકળું; નવરૂં.

ફારગતી, સ્ત્રી૦ (ફારકગતી) બંધનમાંથી રાજીખુશીએ કે પતાવટ કરીને છુટા થઇજવું તે. (૨) એવા છુટકારાનો જે લેખ–લખત તે; એક બીજાને લાગતું વળગતું નથી એવો જે અન્યોન્યને લેખ કરી આપવો તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફારગતી આપવી=છુટાછેડા કરી આપવા.

ફારમ, ન૦ [अं. Farm] ખેતર; વાડો. (૨) (Form) છાપવાને માટે બીબાં ગોઠવી તથા પાનાં પાડીને તૈયાર કરેલું જે ચોખુણુ–ચોસલું તે; પાનાં પાડી ગોઠવી ને એક દબાણે છાપેલો કાગળ તે. ચાર પેજી, આઠપેજી, બારપેજી, સોળ ને બતરીસપેજી, વગેરે છાપેલા કાગળોમાંનો અમુક ગેડ જેમાં હોય એવો એક તાવ તે. (૩) કેફિયત; મજકુર; હકીકત. (૪) વેરો; કર; ટેક્ષ.

ફારસ, ન૦ [अं. Farce] નાટકના એકાદ ભાગમાં કે છેલ્લે આવતો હસવા જેવો એકાદ બનાવ તે; પ્રહસન; ગતકડું; હસવા-મશ્કરી ઠઠ્ઠા થાય એવો ગમ્મત કરાવનારો નાનો લેખ ખેલ તે.(૨) હસવા ને મશ્કરી કરવા જેવું કામ તે; ભવાડો:–માનપાન આપવાં અને પાર્ટીઓ કરવી એ શાં ફારસ? (ભવાડા.)

ફારસી, વિ૦ (सं. पार्सिक) ફારસ–ઇરાન સંબંધી; ઇરાનીઃ–ફારસી બોલી. (૨) ના૦ ફારસની ભાષા–બોલી તે; પારસી ભાષા; પરશિયન. (૩) સંકેતની ભાષા; ગુપ્ત–છુપી ભાષા.:–એ બે જણ સભામાં બેઠા બેઠા કંઇક ફારસી–પારસી કરતા હતા; પણ હું સમજતો

નહતો. આ છુપી ભાષા ફારસી નહિ પણ પારસી કહેવાય છે. ઇરાની ભાષા ફારસી કહેવાય છે.

ફાલ, પું૦ નવાં પાન અને ફૂલફળ વગેરે આવી ખીલવું તે.:–વસંત ઋતુ બેઠો એટલે ઝાડને નવા ફાલ આવ્યા; પ્રફુલ્લ થવું તે; ફૂલવું–ફૂલ આવવાં તે. (૨) ફળ અને કણસલાં આવવાં તે; ફળ અનાજ વગેરેનો પાક આવવો તે. (૩) શકુન.

ફાલતું, વિ૦ ઉપયોગમાં ન હોય એવું; વધારાનું; ફાજલ હોય એવું. (૨) પરચૂરણ; બહારનું–ઉપર ઉપરનું–મુખ્ય–અગત્યનું નહિ એવું:–ફાલતું કામ.

ફાલવું, ક્રિ૦ અ૦ ઉંચાણે નહિ પણ પહોળાણે ખાલવું–પહોળા થવું–પોષાવું; પ્રફૂલ્લ થવું; કદમાં વધવું; સ્થૂલ–પુષ્ટ થવું (૨) નવાં ડાળ પાંખડા ને ફૂલ પાનથી ભરાઉ થવું. (ઝાડનું-વનસ્પતિનું) ફળફૂલ આવવાં. અંકુરિત થવું; નવા ફણગા ફૂટીને પાલોવાવું; પલ્લવિત થવું.

ફાલસાં, ન૦ ઉનાળામાં થતો એક લાલો મેવો. એ ખટમધુરો હોય છે, અને એનું ઝાડ ફાલસી કહેવાય છે.

ફાલુ, ન૦ શિયાળ જેવું એક જંગલી પ્રાણી. એમ કહેવાય છે કે, વાઘ આવ્યાની ચેતવણી તે બીજાં પ્રાણીને આપે છે. ઉ૦ ફાલુ તે નાદ હોયે ઘણા, બહુ બોલે શિયાળ.

ફાલુડો, પું૦ બાટ; એક જાતની લાપસી.

ફાલ્ગુન, પું૦ (સં.) વિક્રમસંવતનો પાંચમો મહીનો.

ફાવતું, વિ૦ ફાવે એવું; અનુકૂલ; પસંદ પડતું; ગમતું; રૂચતું.

ફાવવું, ક્રિ૦ અ૦ ગોઠવું; માફક આવવું; અનુકૂળ પડવું. (૨) કોઇ કામ ધંધામાં આગળ વધવું; સફળથવું. (૩) મહેનતમાં પાર પડવું; ચાલવું. (૪) સુગમ પડવું; કરતાં અગવડ નહિ લાગવી. (૫) લાભ–જોગવાઇ મળવી.

ફાસ્ફરસ, ન૦ (અં. Phosphorus) આધાતુક અને પિળાશ પડતા રંગનો મીણ જેવો હવામાં એની મેળેજ બળવા માંડે એવો પ્રાણીનાં હાડકામાંથી મળી આવતો એક પદાર્થ. એક જર્મન રસાયનિકે આ પદાર્થ સન ૧૬૬૯ માં શોધી કાઢયો હતો. પ્રાણી અને વનસ્પતિ વગેરેને તેમાંથી પોષકતત્ત્વ મળે છે અને ઘઉં ચણા વટાણા વગેરેમાં તેનો અંશ હોય છે. ફાસ્ફરસ એ રંગનો પીળો ને લાલ આવે છે. પીળો બહુજ જ્વાળાગ્રાહી હોવાથી પાણીમાં રાખી મુકવો પડે છે. પાણી બહાર કાઢતાં ને ઓક્સિજન લાગતાજ તે બળવા માંડે છે. આ પીળા ફાસફરસની દીવાસળી બને છે. દીવાસળીનાં મોં પીળા ફોસફરસમાં બોળી તેની ઉપર રોગાન ચઢાવે છે. કોઇ પણ ચીજ સાથે એ સળી ઘસતાં રોગાન જતું રહી ફોસફરસ ઉઘાડા થઈ બળવા માંડે છે. ઘણી જાતની દવાઓમાં પણ આનો ઉપયોગ થાય છે. ફોસફરસ.

ફાસફુસ, ન૦ હલકી તુચ્છ વસ્તુઓનો પરચૂરણ ખીચડો–જથો તે; હલકું ઘાસ વગેરે તે.:–ફાસફુસનું તાપણું. (૨) વિ૦ પરચૂરણ–તુચ્છ–વસ્તુ જેવું તે; આમ તેમથી જે તુચ્છ કચરો એકઠો કર્યો હોય તે. ફાની–ઝટ પતીજાય એવું જે તે.

ફાસકુસિયું, વિ૦ માલ વગરનું; હલકું; તુચ્છ. (૨) પોચું ને પોલું એવું. (૩) સત્વરહિત.

ફાળ, સ્ત્રી૦ ફલંગ; કુદકો; ઠેકડો; છલંગ. (૨) ધાસ્તીનો ગભરાટ; ફાસકો; હેબક; શું થયું ને શું થશે? એવા વિચારનો આંચકો લાગવો તે; ચીચરવટો; ચે.ક. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફાળ મારવી=કૂદવું; ઉછળીને પડવું ઠેકડો મારવો. (૨) સાહસ કરવું; ન પહોંચી વળાય એવું કામ કરવું; ફાળ પડવી=ફાસકો–ત્રાસ પડવો; ચોંકવું.

ફાળકું, ન૦ સુતરની આંટી; ફાળકા ઉપર વિં૦

ટાળીને ઉતારી લીધેલો તંતુ સમૂહ. (૨) ફાળકાનું એક અંગ વિભાગ તે.

ફાળકો, પું૦ સુતર અને રેશમ વગેરેના તાર વિંટાળવાની કાંબડાની બનાવટ; ફીરકી; પર્શવંટો.

ફાળવવું, ક્રિ૦ સ૦ ભાગ પાડવા; વહેંચણી કરવો; તફા પાડવા. (૨) પટેપટ ગડી કરવી. સૌને સરખું આવે એવા ભાગલા પાડવા.

ફાળિયું, ન૦ માથે વિંટવાનો ફેંટો; માથે વિંટાળવાનું લાંબું ને ટુંકા પનાનું કપડું. (૨) માથે પહેરવાનો નાની પાઘડી જેવો ઘાટ તે. (૩) પંચિયું; જમવા બેસતાં પહેરવનું ટુંકુ ધોતર.

ફાળી, સ્ત્રી૦ લુગડાનો લાંબો પહોળો પટ તે; ચાદર જેવો ફાળ–તાકો તે. (૨) સાડી; સાલ્લો.

ફાળો, પું૦ ભાગ; હિસ્સો; વાંટો; પાંતી; વહેંચણમાં અમુક એક જણુ=ને ભાગે જે જથો આવતો હોય તે; એકના ઘણા સરખા ભાગમાંનો એકાદ તે. (૨) વહેંચણી; વાંટણી. (૩) સરખે ભાગે આપવાને આવ્યું હોય તે; એક મોટી રકમ ઉભી કરવાને માટે ઘણાઓમાંના એકને સરખે હિસ્સે જે આપવાનું હોય તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફાળો નાંખવો=ઉઘરાણું–ટીપ કરવી; સરખે ભાગે આવે તેટલું ઉઘરાવવું. ફાળો પાડવો; ભાગ પાડવાં; ફાળે પડતું=ભાગે પડતું.

ફાંક, સ્ત્રી૦ ફાટ; તરડ; ચીર.

ફાંકડાઇ, સ્ત્રી૦ છેલાઇ; વરણાગી; ફાંકડાપણું; લાલાઈ.

ફાંકડું, વિ૦ શરીરના બાંધા અને ઘાટમાથી તથા લુગડાં લત્તાં ને ટાપટીપથી શોભીતું; અલબેલું; મનોહર; સુંદર; દેખાવડું. (૨) રસિક; રંગીલું; ખુશમિજાજી (૩) સુંદર; મજેનું; ચિત્ત અને નેત્રને આકર્ષણ કરે એવું, સુઘડ; લલિત; ફક્કડ.

ફાંકું, ન૦ જાડ઼. (૨) હીરો.

ફાંકો, પું૦ તોર; ગુમાન; ગર્વ; અભિમાન. (૨) ટેક; મારાપણાનો આગ્રહ; આત્મબળનો આગ્રહી વિશ્વાસ.

ફાંગડું, ન૦ ફાંદો; પેચ; છટકું. (૨) પ્રપંચ જાળ; કાવાદાવા કરવા પડે અને મુશ્કેલીમાં આવી પડાય એવી બાબત તે; જેમાં ઝગડો અને પંચાતી ઉભી થાય એવી બાબત.

ફાંગો, વિ૦ ફાંગુ–એક આંખે ત્રાંસું જોનારૂં; એક આંખે ત્રાંસું હોય તે.

ફાંટ, સ્ત્રી૦ પહેરેલા અથવા ઓઢેલા કપડાના એક છેડાથી ઝોળી વાળવી તે; અંગરખાની ચાળનો છેડો તે; એ છેડાની ઝોળી બનાવવી તે. ખભે અથવા પીઠે ઝુલતી રહે એવી ઝોળી. બચ્ચાંને સુવાડવાને અથવા કાલાં અને ઘાસ વગેરે વિંણતાં ખહુત ને કામ કરનારી સ્ત્રીઓ રાખે છે તે મોટી ઝોળી, (૨) ફાડકો; ચીરો; ફાટેલા ભાગને મારેલો સાંધ; સિવણ તે; કાચું સિવણ; ટાંકો; દોરો ભરવો તે. (૩) ઓસડિને પલાળી રાખીને બનાવેલું પેય; ઉકાળાથી ઉલટું. [૪] ખાઇ, પરિખા.

ફાંટવવું, ક્રિ૦ સ૦ વેતરીને કાચું કાચું–આછે દોરે સિવી લેવું તે; બખિયા દેવાને અથવા ઓટવાને માટે તૈયાર કરવું; આમ તેમથી જોડી આપવું; ફાંટ–સાંધ મારવી; દોરવવું.

ફાંટો, પું૦ દરિયાનો કે નદીનો ચાલુ વહેણથી આડે ગયેલો જે ભાગ–પ્રવાહ તે; પાણીનું આડવહેણ. [૨] જુસ્સો; તરંગ; ખુટો; કલ્પના. (૩) આંટો; કીનો; મનનો મેલ; દ્વેષ. (૪) આડકથા; મુખ્ય કથા ભાગથી આડી વાત તે. (૫) શાખા; ડાળ; આડો ફુટેલો ફણગો–પ્રરોહ તે.

ફાંદ, સ્ત્રી૦ મોટું–ઝૂલતું પેટ તે. ૨–અનુર્પાતની ફાંદ.

ફાંદો, પું૦ ખટપટી બાંધણ; ગુંચવણ; પ્રપંચ

જાળ. (૨) ઠગબાજી; કપટ; છળબાજી. (૩) ફંદ; છટકું.

ફાંફરડીખાવું, ફરડી ખાવું, પીખી નાંખવું; ફરડીને ફાડી નાખવું.:—જો જો એ પોળમાં કુતરાં ફાંફરડી ખાશે.

ફાંફાં, ન૦ આમ તેમ જ્યાં ને ત્યાં ખાલી ધક્કા ખાવા તે; આમ તેમ શોધવું ને નિષ્ફળ થવું તે; ખાલી અથડાવું—અંધારામાં કુટાવું તે.:—ઘણે ઠેકાણે ફાંફાં માર્યાં પણ કંઇ જડ્યું નહિ. (૨) ખોટી આશા; મિથ્યા મન કરવું તે; વળખાં. [૩] કંઇ નહિ; નિઃસારતા તે. (૪) ડાંગેરની ધાણી.

ફાંફું, અ૦ ખોટું જોર બતાવવું તે; પતરાજી મિથ્યા આડંબર. (૨) ધંતર મંતર.

ફાંસ, સ્ત્રી૦ વાંસ, લાકડા ને કાચ વગેરેની કાંટા જેવી રેખ તે; ઝીણી ને પાતળી કરચ. [૨] કાંટા જેવી કરચનું ચામડીમાં પેસી જવું તે; લાકડા વગેરેની ઝીણી સળીનું ભોંકાવું તે. (૩) નુકસાન કરવાને કે કોઇ કામ બનતું અટકી જાય એવી રીતે વચમાં આડ નાંખવી તે; હરકત કરવી; પથરો નાંખવો; આડખીલો; વાધો પડે એમ કરવું તે; ખલેલ કરવું તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફાંસ મારવી =સમજાય નહિ તેમ હરકત—નુકસાન કરવું; આડા ખીલી નાંખવી; ગચિયું નાંખવું; ગતિ રોકવી. ફાંસ કાઢવી=વચમાં હરકત કરતી હોય એવી વસ્તુ માણસ કે બાબતને ઉઠાવી દેવી; વચમાંથી દૂર કરવું; મારી નાંખવું, હરકત દૂર કરવી. ફાચર; ચીર; કાંટા જેવી સળી.

ફાંસવું, ક્રિ૦ સસ દોરડે બાંધીને કુવામાં ઉતારવું ઉંડે ઉતારવું—નાંખવું. (૨) ઘડા ને ગાળો ઘાલવો. (૩) ઉઝરડી નાંખવું; ઉખાડવું છોલવું; ઝરડી—ઉતરડી નાખવું; ચુંટી નાંખવું.:— ગાલ ફાંસી નાંખીશ. ખેંચીને જુદું પાડવું; તોડી નાંખવું.:—વાંદરાએ ઘણાં સાળ ફાંસી નાંખ્યા. [૪] પડતર જમીન ખેતી કરવાને ખોદવી. (૫) ગુંગળાવી મારવું.

ફાંસિયું, વિ૦ ફાંસી નાંખે એવું; ફાંસો દઇ મારી નાંખનારૂં; તરકટી; સમજાવી—ભૂલમાં નાંખી ફસાવી દે એવું.

ફાંસી, સ્ત્રી૦ ફાંસો દઇ મારી નાંખવાની જે રીત તે; ફાંસો દેવો તે; ગળુ સીકડાઇ જાય એવી રીતે દોરીનો ગાળો ગળામાં નાંખી માણસને ગુંગળાવી મારી નાંખવું તે. (૨) રૂંધાઇ—ગળું સીકડાઇ મરણ થાય એવી યુક્તિ તે. [૩] ગુંગળાવીને મારી નાંખવાની શિક્ષા તે.:—ફાંસીની સજા થઇ. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફાંસી દેવું=ફાંસીએ ચઢાવવું ગુંગળાવી મારી નાંખવું રૂ૦ પ્ર૦ ફાંસીએ ચઢાવવું=મારી નાંખવું.:—સાહેબ પાસે જતાં શું બીએ છે ? એ શું ફાંસીએ ચઢાવવાનો છે ?

ફાંસીગરા, પું૦ ફાંસિયા; ફાંસીએ ચઢાવનારા માણસો [૨] જીવ લેનારા; જલાદ.

ફાંસુ, અ૦ ફોગટ; અમસ્તુ; વગર કારણે. [૨] મફત મૂલ આપ્યા વગર. (૩) ફાંસિયું.

ફાંસો, પું૦ દોરી—દોરડાનો ગાળો; સરકિયું; બંધ. (૨) પાશ; પકડ; જાળ; જેથી મનુષ્ય કે પ્રાણી સખત પકડાઇ—જકડાઇ જાય એવી યુક્તિ તે; છટકું; ફાંદો; ગળુ સીકડાઇ જાય એવો પેચ તે.

ફાંસોટિયું, ન૦ ફાંટ; ખોઇ; ઝોળી. [૨] બાથમાં આવે એટલો ઘાસ વગેરેનો જથો તે.

ફિકર, સ્ત્રી૦ [આ. फिकर] ચિંતા; ઉદ્વેગ; [૨] કાળજી; દરકાર. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફિકર કરવી=ઉદ્વિગ્ન રહેવું; ચિંતાતુર રહેવું. ફિકર રાખવી=કાળજી રાખવી; ખંતથી યાદ રાખવું.

ફિક્કાશ, સ્ત્રી૦ ઝાંખ; નિસ્તેજતા; વિવર્ણતા;

લાલી ઉડી ગઇ હોય એવો દેખાવ તે. (૨) સ્વાદ રહિતપણું; મિઠાશનો અભાવ તે; નીરસતા.

ફિટકાર, પું૦ ધિક્કાર; ફટફટ થવું તે; તુચ્છકાર; ધુત્કાર; અનાદર; અવગણના.

ફિટકારવું, ક્રિ૦ સ૦ ધિક્કારવું; તુચ્છગણી કાઢવું; ધુત્કારવું; હલકા શબ્દોથી ધિક્કાર આપવો; તરછોડી—તરસ્કારી કાઢવું.

ફિટણુ, વિ૦ ફીટી જાય—ઝટ લય પામે એવું; નાશવંત; વિનાશી; જોતજોતામાં ફના થઇ જાય એવું:—ફિટણુકાળ=ફીટી જવાય એવો વખત; પ્રલયકાળ. ફિટણુજીવ=નાશવંત; જોતજોતામાં નાશ પામી જાય એવો—જીવ—દેહ તે.

ફિટફિટ, અ૦ ફટફટ ધિક્ધિક; થુથું. તુચ્છ—કંઇ નહિ—ધિક્કારવા જોગ છે, એમ કહેવું અને તિરસ્કારી કાઢવું તે.

ફિટવવું, ક્રિ૦ સ૦ પતાવી દેવું; ઓછું કરી નાંખવું; છુટી જાય એમ કરવું:—ધીરે ધીરે તેણે બધું કરજ ફિટવ્યું. (૨) ફોડવું; લાંચ આપીને લલચાવવું; ખસેડી મૂકવું; દ્રોહી બનાવવું:—તેણે શત્રુનાં માણસોને ફિટવ્યાં. (૩) ભગાડવું; નાશ પામે એમ કરવું; ફિટાડવું.

ફિટાડવું, જુ૦ ફિટવવું.

ફિતનો, પું૦ ફિતુર. (૨) ફેલ; ઢોંગ.

ફિતુર, ન૦[फा.]દગલબાજીથી ઉપરી-રાજયસત્તાની સામે ઉશ્કેરાવું તે; બંડ; દંગો; બળવો; હુલ્લડ. [૨] તોફાન; ઝગડો; બખેડો. [૩] ઢોંગ; ફેલ; ફતવો તે.

ફિતુરી, વિ૦ ફિતુર કરનાર; બંડખોર; હુલ્લડી. (૨) ઢોંગી; ફેલખોર; બદમાશ; તોફાની; ધિંગાણું મચાવે એવું.

ફિદવી, પું૦ [फा.] ચાકર; નોકર; દાસ.

ફિદા, વિ૦ [आ.] આસક્તિમાં ઘેલું ઘેલું થઇ ગયેલું; કુરબાન; પ્રાણ આપવાને પણ તૈયાર થઇ જાય એવું; અનુરક્ત. (૨)

ખુશખુશ; પ્રસન્ન.

ફિનિક્ષ, ન૦ એક જાતનું ગરૂડ જેવું મોટું પંખી. મિસરની દંતકથાઓ પ્રમાણે તે બળી જતું ને ફરીને જીવતું થતું. તે ૫૦૦-૬૦૦ વર્ષ જીવતું.

ફિયો, પું૦ બરોળ; તાપતલ્લી.

ફિરકી, સ્ત્રી૦ નાનો ગાળકો; પરતી. (૨) ફરકડી; ચકરી. (૩) ચારે તરફ અફેરી પાંદડી હોય એવું ફૂલ.

ફિરકો, પું૦ એકજ રાજય અને એકજ દેશના રહેવાસીઓ હોય તે; કોમ; લોક.

ફિરસ્તો, પું૦ દેવદૂત. [૨] ફુટડો માણસ.

ફિરંગી, પું૦ (વિ૦) ફિરંગ-પોર્ટુગાલનો રહેવાસી—યવન તે; ખ્રિસ્તી ધર્મમાં વટલાયેલો માણસ—કોઇ પણ ગોરો—યુરોપિયન તે; ટોપીવાળો. ઉ૦ ફરતી ફિરંગીની ફોજરે, મલાવરાવ.

ફિરાવન, વિ૦ માથાનો ફરેલો; મિજાજી; હઠીલો.

ફિલટર, સ્ત્રી૦ [अं.] પાણી અને બીજાં બધાં પ્રવાહીને ગાળવાની ગલણી; કોલસા; રેતી વગેરેમાંથી પ્રવાહીને પસાર કરી શુદ્ધ બનાવવાની ગલણી. છિદ્રવાળા પોચા પત્થરની ગલણી તે.

ફિલસુફ, પું૦ [अं.] તત્ત્વજ્ઞાની; તત્ત્વ શોધક; મન અને પદાર્થના ધર્મ શોધનારો તે.

ફિલસુફી, સ્ત્રી૦ તત્ત્વજ્ઞાન; પદાર્થના ધર્મ અને તત્ત્વનો વિવેક કરવાની વિદ્યા તે; વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર.

ફિસાદ, સ્ત્રી૦ [आ.] તોફાન; મસ્તી. [૨] ઢોંગ; ધિંગાણું. [૩] ફિતુર; બંડ; દંગો; હુલ્લડ.

ફિસાદી, વિ૦ ફિસાદ કરનારું; તોફાની; હુલ્લડી.

ફિસિયારી, સ્ત્રી૦ પતરાજ; બડાઇ; મગરૂરી; ડફાંસ; ફૂલ; ખોટી હોંશિયારી દેખાડવી તે.

ફિસિયારીખોર, પું૦ [વિ૦] બડાઇખોર;

દંભી; ઢોંગી.

ફિસોટો, પું૦ પાણી અને પ્રવાહી વસ્તુ ડહોળાવાથી કે ગરમ થવાથી તેની ઉપર આવતા ફીણનો જે લોંદો તે; ફીણનો લચકો. [૨] થાક શ્રમ અને ભય વગેરેને લીધે મનુષ્યને કે પ્રાણીને મોઢે અને નાકે આવતું ફીણ તે; દમના ફુફવાડાથી આવતું ફીણ.:-ફિસોટા કાઢવા=હંફાવી દેવું; થકવી નાંખવું; ઢીલું-નરમ-પરાસ્ત કરી નાંખવું.

ફિંદવું, ક્રિ૦ સ૦ ચુંથવું; ચોળવું; આમ તેમ ઉથલાવવું; છૂટુંછુટું કરી નાંખવું; પીખવું; તળે ઉપર-આઘુંપાછું કરવું. (૨) કચરવું; છિન્નભિન્ન કરીનાંખવું, ફેંદવું.

ફી, સ્રી૦ [अं. Fee] હકના પૈસા; દસ્તુરી; હકસાઈ. [૨] લવાજમ. [૩] મહેનતનો બદલો-મહેનતાણું તે.

ફીક, સ્રી૦ મોઢામાં રસ નહિ હોવો તે; નિઃસ્વાદતા; મોંની અંદરની ફિકાશ.

ફીકું, વિ૦ [सं. स्फीत.] ઝાંખું; નિસ્તેજ; તેજી વગરનું. (૨) સ્વાદ રહિત; મિઠાશ વગરનું. (૩) રોગ અથવા શરમને લીધે મંદ થયેલું; ભભક રહિત. (૪) નિઃસત્વ; સાર વગરનું; જેમાં ઉત્સાહ રહેલો હોય નહિ એવું.

ફીટવું, ક્રિ૦ અ૦ [सं. स्फुटितम्] અપાઇ રહેવું; પુરૂં થઇ જવું. પતવું.:—એનું દેવું ફીટી ગયું. (૨) નાશ પામવું; ક્ષય થવું; અદશ્ય થવું. ઉ૦ ફીટી ગઇ ફોગ સૌ આશા, પડયા પોબાર ના પાસા. (૩) મટવું; ઉડીજવું. ઉખળવું. ઉ૦ પડી પટોળે ભાત, ફાટે પણ ફીટે નહિ. પ્રા. ફિટ્ટઇ.

ફીણ, ન૦ [सं. फेन] પાણી કે બીજું પ્રવાહી ડહોળાવાથી કે ગરમ થવાથી તેની ઉપર આવતો જે પરપોટીઓ પરપોટીઓ જેવો ધોળો વિકાર તે; પાણી ઉપર આવતો ધોળી પરપોટીઓનો જે ચીકણો ઉભરો; પાણી—પ્રવાહીનો સાર-મેલ. (૨) પાણીને વાયુથી બનેલો પરપોટીઓનો સમૂહ તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફીણ આવવું=ખૂબ મહેનત પડવી. થાક લાગવો; હાંફી જવાવું. ફીણ કાઢી નાંખવું. =થકવી નાંખવું.

ફીણવું, ક્રિ૦ સ૦ મસળવું; જોરથી ઘસીને ચોળવું.:-ઘી ગોળ ફીણવાં. (૨) ખૂબ ઘુમરડાને એકતાર કરી નાંખવું; ડહોવું; વલોવવું; ઘુમરડવું; ઘુંટવું.:-વેસણ-ખીરૂં ફીણવું; રાઇ ફીણવી. [૩] નફો-લાભ મેળવવો; ફાયદો કાઢવો; પ્રાપ્ત કરવું.:-ખુશામત કરવાથી શું ફીણી જવાનો છે ?

ફીત, સ્રી૦ બાદલુ અને કસબની દોરી એ બેની ગુંથેલી કાંગરાદાર પટી; કોર; પટો. [૨] નાડું; પાતી.:-તોઇફીત.

ફીસી, સ્રી૦ ફિસિયારી; પતરાજી; બડાઇ.

ફીસું, વિ૦ તરત ફાટી જાય એવું; જીર્ણ. (૨) ઢીલું; નરમ; લપટું. (૩) ફીકું; રસહીન. (૪) પોચું; કડક-અક્કડ રહે નહિ એવું; લળપળું.

ફુઆરો, જુઓ ફુવારો.

ફુઈ, સ્રી૦ બાપની બહેન; ફોઇ.

ફુઓ, જુઓ ફૂવો, ફોઇનો વર તે.

ફુકકો, પું૦ પાતળા-નાજુક ચર્મનો-પડનો પાણી કે પવનથી ફુલેલો દડો; ફુગારો; પરપોટા જેવો સહેજમાં ફૂટી જાય એવો ફુલારો તે. (૨) મૂત્રાશય; મૂત્રપિંડમાંથી ઝરી ઝરીને જ્યાં મૂતર એકઠું થાય છે તે કોથળી. (૩) હવા ભરીને બનાવેલો ચીકણા પ્રવાહીનો કે પાતળા પડનો પરપોટો.

ફુગવવું, ક્રિ૦ સ૦ ફુગાય-ફુગ ચઢે એમ કરવું; ફેગાય તેમ કરવું; પલળવાથી પોચું પડી વિકૃત થાય એમ કરવું તે. બહુવાર પાણીમાં રહેવાથી ચામડી ફીકી-પડે એમ કરવું. (૨) પવનથી ફુલાવવું. ફુલે એમ કરવું; મોટું કરવું.:-પેટ ફુગવવું.

ફુગારો, પું૦ ફુલાવો; ફોલ્લો; પરપોટો.

ફુગાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ફુગવવું; ઉંચું થાય-ફુલે એમ કરવું. (૨) ઉશ્કેરવું; ચડાવવું.

ફુગાવું, ક્રિ૦ અ૦ પાણીને લીધે ફીકું પડવું; કોગાઈ જવું. (૨) ફુગ ચઢવી; પલળવાથી ભેજ લાગવાથી કોઈ વસ્તુ ઉપર રૂંવાં જેવો મળ બાઝવો; રૂવાં ફુટી નિકળવવાં.

ફુટકળ, વિ૦ ફુટયું ને ભાગ્યું તુટયું હોય એવું; પરચૂરણિયું; જુદી જુદી જાતનું—ફુટક જેવું. ફીરફોલ. (૨) નકામું; માલ વગરનું. (૩) ફુટી ગયેલું અથવા ફૂટી જાય એવું; નહિ વિશ્વાસ રાખવા જેવું; છાછરૂં.

ફુટડિયું, જુ૦ ફુટડું.

ફુટડી, વિ૦ રૂપાળી. (૨) ગાળી:-ફુટડીદાળ.

ફુટડું, વિ૦ રૂપાળું; શોભિતું; ખુબસુરત; દેખાવડું. (૨) સ્વચ્છ—ચોખ્ખું—સફાઈદાર હોય એવું ને મજેનું.

ફુટાફુટ, સ્ત્રી૦ એક પછી એક ઘણા જણે દ્રોહ કરવો—વચનમાંથી ખસી જવું તે; સંપ તૂટવો—કુસંપ થવો તે; ભેદ પડી જવો તે; ફાટફૂટ. (૨) ઉપરા ઉપરી ફૂટવું તે.

ફુણુગી, સ્ત્રી૦ ઝીણી ફોલ્લી. (૨) પ્રવાહી ઉપરની પરપોટી.

ફુત્કાર, પું૦ ફુફવાડો કરવો તે; ફું એમ કરીને મોંમાંથી પવન ઉડાડવો તે; ફુફાટો.

ફુત્કારવું, ક્રિ૦ સ૦ જોરદાર ફુંકથી ઉડાડી મૂકવું; ફુંકી-ફુંકને ફુફવાડે ઉડાડી દેવું. (૨) ફુફવાડો મારવો.

ફુદડી, સ્ત્રી૦ આંટીએ એક બીજાનાં કાંડાં પકડી ગોળ ચકરાકારે ફરવું તે; ગોળ ચક્કરમાં ફરવાની છોકરીઓની એક રમત. (૨) ફૂલ અથવા તારા જેવું એક ચિહ્ન તે, * (૩) ફૂલની પાંદડીઓ જેવા ઘાટની ગોળ ચકતી. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફુદડી ફરવી=ગોળ ચક્કરમાં ફરવું તે. (૨) પ્રદક્ષિણા કરવી; આસપાસ આમ તેમ ફરવું—ભમવું તે.

ફુદરો, પું૦ એક જાતનો ઉડતો વંદો, ગંદું જીવડું. (૨) એક જાતનું ઘાસ.

ફુદનો, પું૦ ફુદીનો,

ફુદીનો, પું૦ લંબગોળ કરચલીવાળા પાનાંનો ઉગ્ર સુગંધીવાળો એક છોડવો; ફુદનો. ફુદીનાનાં બી મળતાં નથી તેથી માટીના કુંડા ઉપર ગોળવાળી દોરી બાંધે છે અને તેની ઉપર માખો બેસીને હગાર કરે છે. આ હગાર—માખીના છેરવાળી દોરીમાંથી ફુદીનો ઉગી નીકળે છે. ચીનાઓ ફુદીનાનાં પાનમાંથી તેલ કાઢે છે. એ તેલ ગરમ ને પેટના વાયુ ઉપર અકસીર અસર કરે છે. ઠંડીમાં તેલ ઠરીને તેની સળીઓ પતરીઓ થાય છે. તે ઉગ્રવાસ આપે છે. આ ઠરેલા તેલને એક જાતનું કપુર પણ કહેવામાં આવે છે. માથાના દુખાવા ઉપર સુંઘવાનું ' મેંથોલ ' ફુદીનાના અર્કનું બનાવવામાં આવે છે.

ફુદું ન૦ ડાંગેર વગેરેમાં પડતો નાનો લાંબો ને ઉડતો જીવ. (૨) પતંગિયું; પાંખોવાળું નાનું રંગ બેરંગી જીવડું; શલભ; નાના ફૂલ જેવું જીવડું તે.

ફુફવાટો, પું૦ મોં ઉંચું કરી જોરદાર ફુંક સાથે બોલવું તે; ફુત્કાર કરવો તે.

ફુફવાડો, પું૦ ફુફવાટો; ફુત્કાર કરવો, ફુફવાટો મારવો તે; સામો માણસ ડરી જાય તેમ જોરથી બોલવું તે. કહે૦ કરડાય નહિ તો ઝેર ફુફવાડો તો મારવો=રોફ-દંભ-દમામ તો બતાવવો.

ફુમતી, સ્ત્રી૦ નાનું ફુમતું; અંબોડે લટકતું રાખવાનું ઘુઘરિયાળું નાનું ઝુમખું તે. (૨) માંજર; મંજરી; નાની કલગી.

ફુમતું, ન૦ રેશમ અથવા કસબનો લટકતો રહે એવો ગુચ્છો; હવામાં ઉડતું રહે એવું તાર અને કસબ વગેરેનું ઝુમખું; નાનું છોગું. (૨) ઘુઘરિયાળો નાનો ગુચ્છ,

-લચકો. (૬) માંજર; મંજરી, કલગી.

ફુરજો, પું૦ બંદર ઉપરનો તે ભાગ-મથક કે જ્યાં આગળ થઇને જતાં આવતાં વહાણો પાસેથી જકાત લેવાતી હોય. (૨) વહાણો ફેરવવાનું મથક.

ફુરસદ, સ્ત્રી૦ (આ.) નવરાસ; અવકાશ; પરવાર; કામ કરી રહ્યા પછીનો વખત. નવરાઇ; કામકાજ ન હોય એવો નિરાંતનો વખત તે.

ફુરવું, ક્રિ૦ અ૦ (सं. स्फुर्) સ્ફુરવું; ઉ૦ બકવું; કુદકે હાલવું. (૨) સૂઝી આવવું; યાદ આવવું; એકદમ મગજમાં (વિચાર) આવવું.

ફુર્તી, સ્ત્રી૦ (सं. स्फूर्ति) જાગૃતિ; જાગરૂકતા; તેજી; હોંશિયારી; ચાલાકી ચંચળાઇ. (૨) ઉત્સાહ; મનમાં તેજદાર હોંશ-જેમ ફટ્ટ આવવો તે.

ફુલકણી, સ્ત્રી૦ સળગાવતાં-ફૂટતાં જેમાંથી રંગબેરંગી ફૂલડાં ઉડે એવી આતસબાજી; ફૂલના કણ ઉડે એવી બંદુકના દારૂની બનાવટ.

ફુલકર, જુ૦ ફુલકણી.

ફુલકરણી, જુ૦ ફુલકણી.

ફુલકું, ન૦ ફૂલેલું હોય એવું જે તે; ફૂલેલું તે; નાની ને ફૂલેલી રોટલી; ફુલકો. (૨) ફુલેકું. (૩) વિ૦ ફુલાઇ જાય એવું; વખાણતાં વાએ ચઢે એવું.

ફુલખરણી, જુ૦ ફુલકણી.

ફુલડું, ન૦ ફૂલ; પુષ્પ. ઉ૦ આવો ફુલડાં મજેનાંરે. (૨) ફૂલની પાંદડીઓ જેવાં ચારે તરફ કાંગાં-ફળાં હોય એવી બનાવટ; ફુદડી ચોકડી જેવી બનાવટ; ફૂલેલી વિકસિત આકૃતિ તે. (૩) ફૂલેલો કણ; ધાણીનો ફૂટેલો દાણો તે.

ફુલણજી, વિ૦ વખાણવાથી વાએ ચડે એવું; વખાણ-માન આપવાથી ખીલે એવું; માનને માટે વાહવાહ કહેવાતાં ઘેલું ઘેલું થઇ જાય એવું; ચઢાઉ. ઉ૦ ફુલણજી તમે કેના ફુલાવ્યા ફૂલ્યા મારા ફુલણજી.

ફુલતોડો, પું૦ બક્ષીસ-શાબાશીનું સાંકળું; તોડો. કેટલાક લોક આગળ એક પગે તે પહેરતા. (૨) ફૂલભાતનું પગનું ઘરેણું.

ફુલદારૂ, પું૦ સૂખત દારૂ; ઉંચો દારૂ. (૨) આલકોહોલ; દારૂનો અર્ક.

ફુલફટાકિયું, વિ૦ લાડ-વખાણમાં ફુલાઇને ફરનારૂં; વર્ણાગિયું; છેલ; ફક્કડ થઇને ફરનારૂં. (૨) તકલેદી; નાજુક. (૩) લાડકું; હાથમાં ને હાથમાં લડાવી રાખેલું હોય એવું-સ્વરૂપને નહિ સમજનારૂં.

ફુલબરડો, પું૦ સોપારીની એક જાત.

ફુલબાગ, પું૦ ફૂલઝાડ માટેજ બનાવેલો બાગ તે; એકલો ફૂલનો બાગ.

ફુલવડી, સ્ત્રી૦ તીખો મસાલો અને શાક-ભાજી ભેળીને તળેલા ચણાના લોટના ગરગોલા.

ફુલવવું, ક્રિ૦ સ૦ ફૂલે તેમ કરવું; તપાવીને અથવા પવન ભરીને વિસ્તૃત કરવું:-હિંગ ફુલવીને ખા.

ફુલસાંકળાં, ન૦ ફૂલની ભાતનાં પગે પહેરવાનાં સાંકળાં તે. (સ્ત્રીઓને)

ફુલાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ઊંચું કરવું; ઉપસાવવું. (૨) પવન ભરવો (૩) તારીફ કરીને ચઢાવવું; મોટાભા કરવું; ઉશ્કેરવું. ફોગવવું. (૪) ખીલે તેમ કરવું.

ફુલાવું, ક્રિ૦ અ૦ વખાણથી મોટાઇ માનવી; ચઢવું; ખીલવું; તાને ચઢવું.

ફુલાશ, સ્ત્રી૦ ફૂલ; મોટાઇ; પતરાઇ; ચઢાવેલો તે.

ફુલિયું, ન૦ એક વનસ્પતિ.(૨) નાનું પ્યાલું.

ફુલું, ન૦ ફૂલના જેવું ધોળું ચાંદું; આંખમાંનું નાનું પડલ.

ફુલેકું, ન૦ લગનને આગલે દિવસે વરકન્યાને ઘોડે બેસાડી વાજતે ગાજતે સગાંસ્નેહીઓમાં ફેરવવામાં આવે છે તે; નાનો વરઘોડો; વરકન્યા કે બડવાનું સરઘસ. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફુલેકું ચઢવું=ફજેતો થવો; ભવાડો થવો.

ફુલેલ, ન૦ ફૂલની વાસ આપેલું તેલ; સુગંધી તેલ; ધુપેલ. ઉ૦ નતમાં નહિ જો તેલ ફુલેલ. ક. દ. ડા.

ફુલેવર, વિ૦ જેમાં ફૂલ જેવી ભાત હોય તેવું; ફૂલેવાર; ચિત્રિત–રંગબેરંગી ચિત્રવાળું. (કપડું.)

ફુલેવાર, જુ૦ ફુલેવર.

ફુલ્ય, સ્ત્રી૦ ફુલ; બડાઇ; મોટાઇ દાખવવી તે; ફુલારો.

ફુલ્લસ, પું૦ નાણું; રૂપિયા.

ફુવડ, વિ૦ મેલું; ગંદું. (૨) આળસુ; એદી; નિર્માલ્ય. કામકાજમાં અચંચળ; ચાલકી તેજી રહિત; ઘરબાર ગંદાં ગોબરાં રાખે અને પોતે પણ આળસમાં મલિન રહ્યા કરે એવી આદતનું. ઉ૦ જુઓ ફજેતી ફુવડ નારની. ફુઆ.

ફુવારો, પું૦ એવી બનાવટનો પાણી કુંડ કે જેમાં પાણી ઉંચું ચઢીને ધારા રૂપે ઉડે; પાણી ઉંચે ઉડીને પડે એવી કરામતવાળો કુંડ. ફુઆરો.

ફુવો, પું૦ ફોઇનો વર તે; બાપની બહેનનો પતિ તે; ફુઓ.

ફુસફાસ, વિ૦ માલવગરનું; નકામું; આમતેમથી એકઠું કરેલું; ફાસફુસ.

ફુસફુસિયું, વિ૦ નજીવું; હલકું; સહેજમાં ઉડી જાય એવું; દમ વગરનું.

ફુસલાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ફોસલાવવું.

ફુસિયું, વિ૦ હલકું તુચ્છ; નિર્માલ્ય; નિરર્થક.

ફું, અ૦ ફુંકાર; મોંમાંથી જોરભેર વા ફુંકવો તે; ઓઠ લાંબા કરી વા ફુંકતાં થતાં એવો અવાજ. (૨) મોટો અને ઉંડો શ્વાસ લેતાં મૂકતાં થતો અવાજ. (૩) સુંઘતું ને ફુંકતું એમ. :–ભુંડ ફુંફું કરતું આમ તેમ ફરતું હતું. ફુફવાડા મારતું એમ.:–સાપ ફુંફું કરતો બહાર નિકળી આવ્યો.

ફુંક, સ્ત્રી૦ મોંથી પવન નાંખવો-ફુંકવો તે. (૨) ફુંકામાં સમજાવી દેવું–ચેતવવું–સૂચવવું તે. :–તેં એના કાનમાં ફુંક મારી હશે, નહિ તો એ બોલે એવો નથી. (૩) ફુફવાડો; ફુત્કાર. :–છોકરો તો એના બાપની ફુંકે ફાટી જાય છે. (૪) શ્વાસ; પ્રાણ:–ઉંચેથી પડ્યો તેવી ફુંક નિકળી ગઇ. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફુંક મારવી=ચેતવવું; સૂચના કરવી; છાની સલાહ આપવી; પ્રેરણા કરવી. ફુંકે ફાટવું=બીવું; થરથરી જવું; ડરવું; ફુંક નિકળી જવી=શ્વાસ–પ્રાણ નિકળી જવો; મરીજવું.

ફુંકણી, સ્ત્રી૦ ધાતુ કે વાંસની ફુંક મારવાની ભુંગળી:–સોનીની ફુંકણી. (૨) ફુંકવું તે; ફુંકવાની રીત. :–એની ફુંકણી એવી જબ્બર છે કે તરત દેવતા સળગે.

ફુંકવું, ક્રિ૦ સ૦ ઉંડો શ્વાસ લઇને પછી ઓઠ લાંબા કરી જોરથી મોઢા વાટે વાને બહાર કાઢવો; મોંએ પવન દેવો-ફુંકારવો તે; ફુંક મારવી. (૨) દુઃખવાળા ભાગ પર ફુંક મારી સંવાહન કરવું:–એને વાગ્યું છે જરા ફુંક તો ખરી. (૩) વગાડવું; અવાજ–સૂર નીકળે એમ કરવું; બજાવવું.–બાવાજીએ શંખ ફુંક્યો. (૪) જાહેર કરવું; જણાવવું; કાઢવું :–દેવાળું ફુંકવું. (૫) સળગાવવું; ભભેરવું; ઉશ્કેરવું. (૬) બાળી નાંખવું.:–ઘાસની ગંજીઓ ફુંકી દીધી. (૭) ઉડાવી દેવું:–બધો પૈસો ફુંકી ખાધો. (૮) પંપાળવું; થાબડી રાખવું; લડાવવું.:–મનુ મોટો થયો–હવે એને ક્યાં સુધી ફુંકી રાખશો. સળગાવવું; જ્વાળાએ બળે એમ કરવું. (૧૦) હોલવવું; પવનનો ઝપાટો મારી જોત કાઢી નાંખવી:–દીવો ફુંક્યો. રૂ૦ પ્ર૦ ચુલો ફુંકવો=દેવતા સળગાવવો; રાંધવું.:–એને તો બિચારાને આખા જન્મારો ચુલો ફુંકવાનું થયું–(બૈરૂં મરી ગયું ને રાંધવાનું માથે પડ્યું).

ફુંકારવું, ક્રિ૦ સ૦ ફુંક મારવી; મંત્ર ભણીને ફુંકવું તે. (૨) ફુફવાડો મારવો. (૩)

મોંમાં પાણી લઇ ઓક દાબી જોરથી છાંટ ઉડાડવી.:–ધાળો ફુંકારવો. (૪) ચઢાવવું.

ફુંકારો, પું૦ ફુંક; ફુફવાડો.

ફુંકીખાવું, ઉડાડી દેવું, વાપરી નાંખવું. (૨) સમજાવી–પટાવીને ખાઇજવું; ધીરે ધીરે સામા માણસને ચઢાવી–પટાવી ખીલાવીને ખાઇજવું તે. (ઉંદરની માફક)

ફુંગરાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ચઢાવવું; ઉશ્કેરવું; ઉત્તેજન આપવું; બહેકાવી દેવું.

ફૂ, અ૦ મોંથી પવન ફુંકતાં થતો એવો અવાજ. (૨) ફુંક. (૩) સાવ પાયમાલએમ; ધૂળ; આખરે કંઇ નહિ એમ :–આખર ફુની ફૂ

ફુગ, સ્ત્રી૦ સેંદ્રિય દ્રવ્યો ઉપર બિનાશને લીધે ફુટી નિકળતો વિકાર તે; અન્ન તેની બનાવટો અને બીજા પદાર્થો ઉપર રૂંવાં જેવો જે વિકાર બહાર નિકળી આવે છે તે.:–પૂરી કે રોટલા ઉપર ફુગ આવી, લાકડાં વગેરે ઉપર બિલાડીના ટોપ ને નામે જે શિલીંધ્ર થાય છે તે પણ આ જાતની મોટી ફુગ જ છે. ફુગને સૂક્ષ્મ દર્શક યંત્રથી જેતાં છોડવા ને ઝાડ જેવો દેખાવ લાગે છે.

ફૂગવું, ક્રિ૦ અ૦ ફૂલવું, મોટું થવું; ઉપસવું; અંદરના ભરાવાથી વિસ્તૃત થવું. (૨) સૂજવું; સોજો ચઢવો; ચઢવું. (૩) ફુગ વળવી–આવવી. (૪) બહેકવું; આનંદથી ઉશ્કેરાવું; ચઢવું; ખીલવું; ઉન્મત્ત થઇજવું; ગર્વ કરવો.

ફૂટ, પું૦ [અં.] બાર ઇંચ–આંગળનું લંબાઇ માપવાનું માપ; અરધો ગજ તે. (૨) ફૂટય–સ્ત્રી૦ સંપભંગ; એકતામાં પડેલો ભેદ તે; ભેદ; ભંગાણ. એકસંપી–એક વિચારમાં જે વિચ્છેદ પડવો તે. :–શત્રુમાં ફૂટય પડી એટલે આપણું લશ્કર ફાવ્યું. (૩) ભંગાર. (૪) ફૂટવું તે; વારંવાર ફૂટવું તે. :–એ પનિહારીને હાથે ઘડાની બહુ ફૂટ આવે છે. (૫) પાકીને ફાટીજવું; ચુનો થઇજવું.:–નદી કરતાં ખાંણુના મરડિયાની ફૂટ સારી છે. (૬) ખંડિત થયેલું હોય તે.:–ચુનો દેતાં ફાટફૂટ સુધારી–સરખી કરી લેજો.

ફૂટવું ક્રિ૦ અ૦ (सं. स्फुट) ઢાંકણ ફોડીને બહાર નિકળવું; ઉગવું; જોરથી બહાર ધસવું, અંકુર રૂપે બહાર નિકળવું— વધવું. (૨) પલ્લવિત થવું, પુનરૂજ્જીવન પામવું, મહોરાવું; ફળ આપવાને ખીલવું; નિઘલવું. ઝાડનું. વિકસવું; પ્રફુલ્લ થવું. (૩) બરડ વસ્તુના આકારનું ભાગી જવું, નંકાવું; કકડા થઇ જવા. ઘડો ફૂટયો. (૪) જોરથી ફાટવું; જોસભેર અવાજ સાથે ફાટીજવું; અવાજ સાથે જોરથી હવામાં ભભુકી નિકળવું; અવાજ થવો.:–ફટાકાનું ફૂટવું. તોપનું ફૂટવું, (૫) આરપાર નિકળવું; બીજી બાજુએ દેખાવું; પ્રસરવું.–આ શાહી ફૂટે છે. (૬) એકદમ જોરથી પ્રસરવું–ફેલાવું; પ્રસરી–વ્યાપી જવું; જોરથી ફેલાઇ જવું.:–શહેરમાં કોઇ જાતનો મરજ ફૂટી નિકળ્યો છે. (૭) જાહેરમાં આવવું; જણાવું. (૮) રહસ્ય ભેદ થવો; નહિ છુપાવું; ઉઘાડું પડીજવું.:–વાત ફૂટી. (૯) છુટા પડવું; કુસંપ થવો, વિભેદ પડવો:–ઘરફૂટવું ઘરફૂટયું તેનું કર્મ ફૂટયું. (૧૦) રદ જવું; બંધ પડવું. (૧૧) માઠું થવું. (૧૨) ફરીજવું.

ફુલ, ન૦ [सं. फुल्ल] પુષ્પ; સુમન; કુસુમ વનસ્પતિનો તે અવયવ કે જેમાંથી બીજ ઉત્પન્ન થાય છે; ઝાડ, છોડ અને વેલીઓ વગેરેનો આકર્ષક સુગંધી અને પાંદડીઓ વાળો શાખાને છેડે નિકળેલો સુંદર અંકુરાવયવ; ફલોત્પાદક અવયવ; ઉઘડેલી કળી. (૨) ફુલના જેવો સુંદર ઘાટ તે, (૩) આંતસબાજીમાંથી નિકળતો ફુલ જેવો જે મોગરો તે; ચળકતો સુંદર

તણખો. (૪) આંખમાં છારીનું જે નાનું ટપકું બાઝે છે તે. (૫) સોપારીનો કાતરેલો ભુકો. (૬) જેમાં ગર્ભ બંધાય છે તે સ્ત્રી અવયવ; કમળ. (૭) પગની આંગળીએ પહેરવાનો રૂપાનો એક ઘાટ, છવિંટિયું. [૮] નાકનો કાંટો; ચુંક. [૯] રવૈનો પાંખિયાંવાળો છેડો તે. [૧૦] પુરૂષની ઇંદ્રીનો આગલો ભાગ, માથું તે. (૧૧) સ્ત્રીને અટકાવ આવવો તે; રજ. [૧૨] ઔષધિ વગેરેને આંચ આપવાથી ફુલીને જે પોચા પાસા–પહેલ પડે છે તે. :—અજમાનાં ફૂલ. (વનસ્પતિનો રંગિતને સુગંધિદાર તે અવયવ કે જેમાંથી ફળોત્પત્તિ થાય છે.) [૧૩] સરસ વસ્તુ કલગી; મંજરી; ભૂષણ. (૧૪) વિ૦ સરસ; ઉત્તમ.:–ફૂલ દારૂ.

ફૂલવું, ક્રિ૦ અ૦ પવન, વરાળ અને પાણી વગેરેના ભરાવાથી ઉચું થવું; ઉપસવું;(૨)વનસ્પતિનું પલ્લવિત થવું; ઝાડ વેલ વગેરે, નવાં પાન શાખા વગેરે આવવાથી ખીલીરહેવાં તે. (૩) વનસ્પતિઓની કળીઓનું ઉઘડવું; ખીલવું; પ્રફુલ્લથવું; ફૂલ આવવાં.(૪)પહોળા વિસ્તૃતથવું; તાજા–દોંગા. પુષ્ટથવું; ભરાવું; ફાટવું; બહારમાં આવવું. (૫) વખાણથી રાજી થવું; હરખાવું.(૬) તાને ચડવું; બહેકવું; મોટાઇનો દેખાડો કરવા મંડવું; છાપરે ચઢવું.(૭) બેડસાઇમારવી.

ફુસ, અ૦ તુચ્છ કંઇ નહિ એમ; રદ; તુચ્છ; નમળું એમ.(૨)હાર; પરાજય; ફુ થઇજવું તે. છોલાં જેવું તુચ્છ એમ.

ફેજ, પું૦ હાલત; સ્થિતિ; અવસ્થા.(૨)વલે; કર્યા કર્મનેલીધે થયેલી એવી ખરાબી તે. બેહાલી; પાપની શિક્ષા તે.(પરિપાક) એનો કેવો ફેજ થાય છે તે જોજો.

ફેડવું, ક્રિ૦ સ૦ ટાળવું; પુરૂં કરી નાંખવું; બતાવવું.

ફેણ, સ્ત્રી૦ સાપે પહોળું કરેલું ગળું; સાપનું ફૂલેલું ગળું તેમાં તે.(૨)ગરદન ઉંચી કરીને જાણવા, જોવા કે સામે થવાને તત્પર થવું તે.:–કંઇ વાત કહેતાં વાત તે તો સામી ફેણ માંડે છે. (૩) તાંબાના કોડિયા ઉપર રાખેલી એવી ચીપ; કોડિયાની જીભ. (૪) ફીણ; પ્રવાહીનો પરપોટિયોમેલતે.:–સમુદરફેણ.

ફેન, જુઓ ફેણ,

ફેફર, સ્ત્રી૦ મોં–ચહેરો, પગ અને બીજા ભાગઉપર આવેલી જે ફિકાશ તે; થોથર. લોહી ઓછું થવાથી મોં વગેરે અવયવો ઉપર આવતી પાંડુતા તે; આછો સોજો; અથવા સોજાનો જે વિકારી ભાસ તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફેફર આવવી. સોજા ચામડીમાં પાણી ભરાયા જેવું લાગવું તે; પાંડુતા આવવી. ખટાશ વગેરે ખાધાથી મંદવાડમાંથી ઉઠેલા માણસના લોહીમાં સહેજ વિકાર થઇ આવે છે તે. લોહીની ફિકાશ જણાવી તે.

ફેફરી, સ્ત્રી૦ ફરફર નિકળતા શ્વાસ સાથે બોલાવું તે; (૨) ફરફર બોલવું તે.

ફેફરૂં, ન૦ વાયુનો એક રોગ; મોઢે ફીણ આવી ચક્કરખાઇ માણસ બેભાન થઇ જાય એવો એક રોગ; વાઇ, હિસ્ટિરિયા; એકદમ તાણ થઇ આવી મોઢે ફીણ આવે ને ભાન જતું રહે એવો ભ્રમીનો રોગ તે. (૨) દમ; ફરફર બોલવાનું ચાપલ્ય તે; ફુફવાડા મારવા અને બોલવું તે.

ફેફસું, ન૦ છાતીમાંનો શ્વાસ લેવા મૂકવાનો અવયવ. છાતીમાં બે બાજુએ બબ્બે પડનો આ અવયવ હોઇ શ્વાસ લેતાં તે ફૂલે છે અને શ્વાસ મૂકતાં સંકોચાય છે.

ફેબ્રુઆરી, પું૦ (અં.) અંગ્રેજી વર્ષનો બીજો મહીનો. ચોકડીના વર્ષમા તે ૨૯ દિનનો અને બાકીનાં ત્રણ વર્ષમાં ૨૮ દિવસનો ગણાય છે.

ફેર, પું૦ અંતર; તફાવત; જુદાપણું. (૨) ચક્કર; તમ્મર. (૩) ઘેરાવો; ઘેર. (૪) હાલત બદલાવી તે. (૫) કાણામાં ફરીને બેસતી આવતી પેચવાળી ખીલી;

પેચ; આંટાવાળી કરામત. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફેર પડવો: આરામ થવો; તફાવત પડવો; સારૂથવું; બદલાવું.

ફેરણી, સ્ત્રી૦ ફરવું તે; રખડપટ્ટી; આંટાદેવા-મારવા તે. (૨) વેચવાને ફરવું તે; છૂટક માલ વેચવાને ફરવું તે.

ફેરફરક, અવળું સવળું; આડુંઅવળું.

ફેરફાર, પુ૦ અંતર; તફાવત. (૨) રદબદલી; કંઇ કાઢી કંઇ ઉમેરવું તે.

ફેરબદલ, વિ૦ બદલેલું હોય તેવું; અદલબદલ; કોઇને ઠેકાણે કોઇ હોય તેવું.

ફેરબદલી, સ્ત્રી૦ ફેરફારી; એક ઠેકાણેથી બદલાઇ બીજે ઠેકાણે જવું તે; સ્થાનાંતર.

ફેરવવું, ક્રિ૦ સ૦ બદલવું; ઠામ ફેરવવું.(૨) ચલાવવું; અહિંતહિં લઇ જવું.(૩)ગોળાકારે ચલાવવું. (૪) ફેરફાર કરવો.(૫) દુરસ્ત કરવું, (૬) રદ કરવું; નામંજુર કરવું. (૭) જુનાને ઠેકાણે નવું કરવું (૮) ધીમે રહીને ઘસવું; પંપાળવું. (૯) ફંફોળી લેવું. (૧૦) આંબળવું. રૂ૦ પ્ર૦ આંખ ફેરવવી; ગુસ્સો કરવો; ડોળા કાઢવા.

ફેરાવો, પુ૦ લાંબે સુધી ફરવું-જવું પડે તે; ચક્કર. (૨) ઘેર; વિસ્તાર; લંબાણપટ.

ફેરિયો, પુ૦ રસ્તે—શેરીએ શેરીએ ફરીને માલ વેચનારો; માલની ફેરણી કરનારો.

ફેરિસ્ત, સ્ત્રી૦ (फा.) યાદી; ટીપ.

ફેરી, સ્ત્રી૦ ફરવું તે; ફેરણી; આંટો; ચક્કર; માલ વેચવાને ફરવું તે.(૨) વખત; વાર.

ફેરેજવું, ક્રિ૦ અ૦ ઝાડે જવું; દિશાએ જવું; હગવું.

ફેરો, પું૦ જવું આવવું તે. [૨] લાંબે જવું તે; ચકરાવો ફેરો તે. (૩) આંટો; જવું—ફરવું તે. [૪] ઝાડો; હગામણ અતિસાર. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફેરો થવો=અતિસાર થવો; વારંવાર ફેરે જવું પડે એવો એક રોગ તે; કળશિયો થવો.

ફેલ, પું૦ [आ.] પાખંડ; ઢોંગ; જુઠું આચરણ તે; ખોટો દેખાવ. [૨] બહાનું, મિષ. (૩) ગુનો; અપરાધ.

ફેલખોર, વિ૦ પાખંડી, ઢોંગી.

ફેલજામીન, પું૦ ફરીને જુઠું—નઠારૂં આચરણ ન કરે અને સારી ચાલ રાખે તે માટે લેવામાં આવતો જામીન તે,

ફેલવું, ક્રિ૦ અ૦ ફેલાવું; પસરીજવું; વ્યાપવું. (૨) વધવું; ફાલવું.

ફેલાવ, પું૦ વિસ્તાર; પ્રસરણ; પ્રસાર. (૨) વધારો; ફેલાવો.

ફેલાવવું, ક્રિ૦ સ૦ પ્રસરે એમ કરવું; ઠેકઠેકાણે જાહેર થાય એમ કરવું; પ્રસિદ્ધ કરવું. (૨) વધારવું; વિસ્તારવું; લંબાવવું. (૩) ઉડાવવું.

ફેલાવું, ક્રિ૦ અ૦ ફેલવું; પ્રસરવું. (૨) વધવું.

ફેલાવો, પું૦ ફેલાવ; પ્રસાર. [૨] વધારો; વિસ્તાર; વૃદ્ધિ.

ફેલું, ન૦ ફાંસ; ફાચર; આડખીલી. [૨] લપ; ઘુંચવણ; મુસ્કેલાઇ; મુસીબત. [૩] ભિંડાના ભોટાની લટ, પાન મૂકવા જેટલું છોડું. [૪] ગુંછળું.

ફેસલ, વિ૦ અંત આવ્યો હોય તેવું; છેવટનું.

ફેંસવું, ક્રિ૦ સ૦ તોડવું; ઉતારી પાડવું.

ફેં, અ૦ હસ; થાકી ગયું હોય એમ; નિ:શ્વસ.

ફેંકવું, ક્રિ૦ સ૦ છેટેથી નાંખવું; ઉશેટવું; ઉછાળીને નાખવું. [૨] દોડાવી મૂકવું; પુરપાટ છોડી મૂકવું. :—તેણે શત્રુ પાછળ ઘોડો ફેંક્યો. [૩] ગબડતું નાંખવું; ગુજારવું; નાંખવું.:—પાસા ફેંકવા. ફેંકી દેવું તુચ્છ ગણી તિરસ્કારથી નાંખીદેવું; કાઢી નાંખવું; નિરર્થક ખરચવું.

ફેંટ, સ્ત્રી૦ અંગરખા કે ઉપરણા વગેરેનો જે ઝુલતો છેડો તે; ચાળ; પાલવ. (૨) ઉપરણાની પાલવની ઝોળ. [૩] પીઠ પર ઝુલતી રહે એવી ઝોળી; ફાંટ. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફેંટ પકડવી=નાસી જાય નહિ એમ પકડવું; છેડો ઝાલીને ઉભું રાખવું.

ફેંટો, પું૦ માથે બાંધવાનો કસબી પટો તે; મોળ. કસબી ફાળિયું. માથે બાંધવાનું

કપડું. [૨] માથે બાંધેલા કપડાનો અમુક આંટાદાર ઘાટ તે. [૩] તાડ વગેરેનાં પદડાંના વચલા રેસા તે; મોટી અને જાડી પાનની નસ (૪) કપટ; ઠગાઇ; છળ.

ફેંદવું ક્રિ૦ સ૦ કપડાં અને કાગળ વગેરે આમ તેમ ઉથલાવી નાંખવાં, છુટું—ખુલ્લું કરી નાંખીને શોધવું–જોવું.:–કાયદાના બધા ચોપડા ફેંદ્યા પણ કંઇ વળ્યું નહિ. (૩) છુટું કરી નાંખવું; વંખેરી નાંખવું; આમ તેમ આઘુંપાછું કરી નાંખવું. (૪) છુણી ભાગી નાંખવું; વલોવી નાંખવું; અમુક ઘાટમાં–રચનામાં હોય તેને બગાડી નાંખવું; ચુંથી નાંખવું; ખરાબ કરવું; વિંઝોટી નાંખવું; કચરી નાંખવું.

ફેંફાટ, અ૦ ચારેગમ; જેમ આવ્યું તેમ, ગમે તેમ. (૨) પુરપાટ. ફેંફાટ ઘોડો ફેંકયો. (૩) છુટે મોઢે; નિર્લજ્જરીતે; બેમર્યાદપણે; એફાટ:–ફેંફાટ શું બોલે છે ?

ફેંફેં, અ૦ ઢીલુંઘેંશ; થાકના ફુફવાડા મારતું હોય તેમ; થાકીને લોથ થઇ ગયેલું હોય એમ; બોલતાં પણ શ્વાસને લીધે હાંફતું હોય એમ. ક્રિ૦ ફેંફેં કરી નાંખવું=હરાવી–થકવી નાંખવું; ઢીલુંઘેંશ કરી નાંખવું; બોલતા મોએ ફાકા પડે એમ કરવું તે.

ફેંસલો, પું૦ નિકાલ; નિવેડો, તોડ; ચુકાદો; છેલ્લો ઠરાવ. (૨) હુકમનામું. (૩) ખુલાસો; છુટકો.

ફૈ, સ્ત્રી૦ ફોઇ; બાપની બહેન. ઉ૦ આગળ આવે છે મારી ફૈબાના માઢો; ત્યાં તે પેગામ પોચડાવો, હોજીજી.

ફૈડકો, પું૦ ઉતાવળે જવુંઆવવું તે; ફેરો; આંટો; ધુમાધુમ; ધુમાટો. [૨] સડસડાટ ચાલ્યા જતાં પાલવનો જે વિંઝોટો થાય તે; પાંખની પહેળાઇનો સપાટો તે. કહે૦ ચકલી નાની ને ફૈડકો મોટો=ફદ નાનું ને હેરાફેરાનો તનનાટ મોટો એમ.

ફૈંશો, સ્ત્રી૦ ફરવું સમવું તે; આરામ; સુવાણ.

ફોઈ, સ્ત્રી૦ બાપની બહેન.

ફોઇઆરૂં, વિ૦ ફોઇ તરફનું. (૨) ના૦ ફોઇ તરફની ભેટ. ફોઇજી=વડી ફોઇ તે.

ફોક, વિ૦ મિથ્યા; વ્યર્થ; રદ; ખાલી; નિરર્થક; ફોગટ.

ફોગટ, વિ૦ અમસ્તું; નકામું, વ્યર્થ જાય એવું. (૨) મફત; પૈસા આપવા પડે નહિ એવું.

ફોગટિયુ, વિ૦ પૈસા આપ્યા વગર ઉપભોગમાં આવે એવું. (૨) કામ લાગે નહિ એવું: મફતિયું.

ફોજ, સ્ત્રી૦ લશ્કર; સેના. [૨] માણસનો મોટો સમૂહ તે; ટોળું; ધાડ.

ફોજદાર, પું૦ કોટવાળ; શહેર અથવા કસ્બામાં થતા ગુના શોધી કાઢી ગુનેગારોને શિક્ષાએ પહોંચાડવાનું ને પ્રજાને રક્ષણ અપવાનું કામ કરનાર અમલદાર; પોલિસ અમલદાર.

ફોજદારી, સ્ત્રી૦ ફોજદારનું કામ તે; કોટવાળી. (૨) ગુના સાબીત કરી ફરિયાદ તે; ગુનેગારને શિક્ષા મળે એવી ફરિયાદ તે, (૩) ગુનાની તપાસ કરી ગુનેગાર ને શિક્ષા કરનારૂં ખાતું તે. (૪) વિ૦ ગુના સંબંધી, શિક્ષણીય; જોરથી–દાબથી અમલ કરનારૂં.

ફોટો, પું૦ [Photo] છબિ; ચિત્ર.

ફોટોગ્રાફ, પું [અં૦] છાયાચિત્ર તે; છબિ; ચિત્ર, છાયા પ્રતિકૃતિ.

ફોડ, પું૦ છુટી છુટી વિગત તે; છુટું પાડી દેખાડવું તે; વિગતવાર સ્પષ્ટીકરણ. ભાગ પાડી છુટેછુટી વિગત દેખાડવી તે. (૨) વહેંચણ. (૩) નિકાલ; નિર્ણય. ક્રિ૦ પ્ર૦ ફોડપાડવો=છુટે છુટું કરી બતાવવું; વિગતવાર ખુલાસો કરવો.

ફોડણી, સ્ત્રી૦ મરચાં, હિંગ અને રાઇ મેથી તેલમાં કડકડાવી દાળ કઢી વગેરેમાં 'ફડ' થાય, એમ ઝબકોળવાં તે: વઘાર.

ફોડલો, જુઓ૦ ફોલ્લો.

ફોડવું, ક્રિ૦ સ૦ (सं. स्फोटन) ભાંગવું; તોડવું; કકડા કરવા. [૨] સપાટી-એકતામાં ભેદ પાડવો; વિભેદ પાડવો. (૩) અગ્નિ લગાડી અથવા અફાળીને અવાજ થાય એમ ઉડાડવું: અવાજ થાય અને ઉડે એમ કરવું; છોડવું:-બંદુક-ફટાકો ફોડવો. (૪) વછોડવું; છુટું કરવું. (૫) ઉઘાડવું. ઉકેલવું; કાગળ ફોડવો. (૬) ઝાંસવું; પીરસવું; મૂકવું:—એના ભાણામાં કોણ ફોડે છે! અહિયાં ફોડ. (૭) ખુલ્લું કરવું, જાહેર કરવું; છાનીવાત ઉઘાડી પાડવી. (૮) મગજમારી કરવી; તકરાર ચલાવવી.:-માથું ફોડવું. (૯) શસ્ત્રથી ઉઘાડવું; ચીરવું.:-ફોલ્લો ફોડવો; પેટ ફોડવું (૧૦) લાંચ આપી સામાવાળાને પોતાનું કરવું. (૧૧) મરડી-છટકાવીને અવાજ કરવો.:-ટચાકા ફોડવા. (૧૨) અંદરથી જોર કરી ફાટીને ઉડે એમ કરવું:-સુરંગ ફોડવી. (૧૩) આંખના-ડોળાને કામ કરતો બંધ થાય એવી ઇજા પહોંચાડવી. :-આંખ ફોડવી. (૧૪) કાનને દુઃખ થાય-કંટાળો આવે એમ કરવું. કાન બહેરા કરી નાંખવા. (૧૫) કૌમારભંગ કરવું. રૂ૦ પ્ર૦ ઘર ફોડવું=ચોરી કરવી. (૨) કુટુંબમાં ભંગાણ પાડવું. (૩) ગોત્રભંગ કરવો. માથું ફોડવું=તકરાર કરાવવી, આગ્રહ વિવાદ ચલાવવો, માથાઝીક કરવી. (૨) મારવું. (૩) ત્રાગું કરવું.:-એને ઘેર માથું ફોડીશ. આંખ ફોડવી=આંધળું કરવું. (૨) નીચા પડી ધારીને જોવું, :-સામે ધરી લે, આંખો ફોડ.' કાન ફોડવા=નકામાં બખાળા કરવા; ઘોંઘાટ કરવો. કંટાળો આપવો. સુરંગ ફોડવી=કોઇ જાણે નહિ ને લાંબે છેટે જઇ ભેદ ઉઘડે એમ કરવું; પલિતો મારવો; ફોલ્લા ફોડવા=નિંદા કરવી. તોપ ફોડવી=મોટી ગપ મારવી. ઘડો ફોડવો=મરણશોચ મઢવું; મરાં ગયું એમ જાણીને નહાઇ નાંખવું; ઘડો ઢોળવો. પેટ ફોડવું=કાયર કરવું.

ફોડવું, ન૦ શાક-ફળ વગેરેનો નાનો કકડો તે. :—બે ફોડવાં શાક મૂક છે.

ફોત, વિ૦ કતલ કરી મારી નાંખ્યું હોય તેવું. (૨) ના. પોચ; પોચી ડાગેર.

ફોતરું, ન૦ અનાજનું ઉપલું છોડું. (૨) કાગળનો કકડો. (તુચ્છકારમાં)

ફોદું, વિ૦ ઢીલું; પોચું; નરમ.

ફોદો, પું૦ ગડણું-દહિંનો ફોદો; દહિં વલોવતાં પડેલા મીઠા કુચા, નાના પોચા કણ તે.:-છાશના ફોદા.

ફોનોગ્રાફ, પું૦ અવાજ અને ગાન વગેરેના ઉચ્ચારનું અનુકરણ થાય એવું એક યંત્ર; સ્વરસંવાદી યંત્ર; ધ્વનિધારક યંત્ર.

ફોફળ, ન૦ સોપારી.

ફોફળી, સ્ત્રી૦ સોપારીનું ઝાડ.

ફોફૈયો, પું૦ પાણીથી ભરેલો ફોલ્લો.

ફોમ, સ્ત્રી૦ સરત; યાદ.

ફોર, સ્ત્રી૦ (आ. फतर) વાસ; સુગંધ, પરિમળ; સોડમ.

ફોરવું, ક્રિ૦ અ૦ સોડવું; પામળવું; વાસ આપવી. ઉ૦ હૈયે હાર ગુલાબી ફોરે.

ફોરાઇ, સ્ત્રી૦ સ્ફુર્તિ; ચંચળાઇ; હોંશિયારી. (૨) ત્વરાથી કામ કરવાની ટેવ તે. (૩) ઉદારતા; હાથનું છુટાપણું.

ફોરું, ન૦ [सं. पृषत्] ટપકું; છાંટો; જળબિંદુ. (૨) વિ૦ ચંચળ; ઉતાવળું. (૩) ઉદાર; ખુલ્લા દિલનું; મોકળા મનનું. રૂ૦ પ્ર૦ ફોરાં પડવાં=વરસાદ થવો. :-ફોરાં પડે આવજે=વરસાદ આવે ત્યારે.

ફોલ, પું૦ કચુકા કાઢી નાંખેલી આંબલી; ફોલી નાંખેલું જે તે.:-બે રૂપિયે મણ ફોલ અને સવારૂપિયે આંબલી.

ફોલવું, ક્રિ૦ સ૦ કઠોળ-ફળ વગેરેનાં છોડાં કાઢવાં તે; છોડું ઉખાડી નાંખવું. (૨) ધીરે ધીરે ખણી-ઉખાડીને ખાવું; સમ-

જાવી-ફોસલાવીને ખાવું તે. (૩) શિંગ વગેરેમાંથી કણ છૂટાપાડવા; કાલામાંથી રૂ કાઢવું.:-કાલાં ફોલવાં-જિંડવામાંથી રૂ જુદું પાડવું.

ફોલ્લી, સ્ત્રી૦ ચામડી ઉપર પરૂનો નાનો પરપોટો થઇ આવવો તે; ચામડીપર ઉપસેલી પરપોટી.

ફોલ્લો, પું૦ ચામડી ઉપર ઉપસી આવેલો પરપોટો; એમાં પરૂ ને લોહી હોય છે. ફોડલો; ફફોલો.

ફોસલામણ, ન૦ ફોસલાવવાનું જે તે; ફોસલાવાનું સાધન.

ફોસલામણી, સ્ત્રી૦ ફોસલાવવું તે; પટામણી.

ફોસલાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ખોટું સમજાવવું; વટાવવું. (૨) છેતરવું; આંજવું.

ફોસફરસ, ન૦ [अं.] હવા લાગતાં સળગી ઉઠે એવું એક તત્ત્વ. આ તત્ત્વ પ્રાણીઓનાં હાડકાંમાંથી મળી આવે છે. તે પાણી બહાર રખાતું નથી, કારણ કે હવા લાગતાંજ ધીરેથી સળગવા માંડે છે. એની ગંધ લસણ જેવી આવે છે. તે પીળું ને લાલ બે રંગનું મળે છે. પીળું વધારે આકરૂ ને જલદ હોય છે. દિવાસળી બનાવવામાં અને ઔષધમાં તેનો પુષ્કળ ઉપયોગ થાય છે. મનુષ્ય પ્રાણી અને વનસ્પતિને પોષણ આપી ટકાવનારાં તત્ત્વોમાંનું તે એક મુખ્ય તત્ત્વ છે, ફાસફરસ.

ફૌડી, સ્ત્રી૦ ફાઉડી; શિયાળના જેવું પણ તેનાથી કદમાં જરા નાનું એક જંગલી પ્રાણી.

ફ્રિમેશન, એક બીજા પ્રતિ બંધુભાવ રાખી એક બીજાને સંપૂર્ણ સહાય કરવા-બનાના સંકેતવાળી એક સંસ્થા અથવા સંપ્રદાય તે. આ સંપ્રદાય અથવા છુપા સંકેતવાળી સંસ્થાનો જન્મ પણ બીજા ધાર્મિક સંપ્રદાયોની માફક એશિયા ખંડમાં થયો હતો, છુટા વિચારના—પોતાના મંડળમાં ભળેલાઓ પ્રતિ સંપૂર્ણ બંધુભાવે વર્તનારા સલાટો અને કડિયાઓએ બાંધેલો ગોળ. તેરમા સૈકામાં આ સંપ્રદાય રોમમાં દાખલ થયો હતો અને તે પછી યુરોપના બીજા દેશોમાં તેનો ફેલાવો થઇ જર્મનમાં તેનું—ફ્રિમેશન મંડળ સ્થપાયું હતું. ઝનુની ખ્રિસ્તીઓથી પોતાનો બચાવ કરવાને સ્વાર્થ સાધવા, માટે આફ્રિકાના મુસલમાનોએ તેને સ્પેનમાં દાખલ કર્યો હતો. દુનિયા ઉપર બધે તે હાલ પથરાઈ ગયેલો છે અને ધર્મ કે જાતિના તફાવત સિવાય હરકોઈ માણસ તેના સંકેતો સ્વીકારીને પાળવાના કડક સોગન ખાઇ તેમાં દાખલ થઇ શકે છે.

ફ્રેંચ, વિ૦ ફ્રાંસનું; ફ્રાંસ દેશનું રહેવાસી તે. :-ફ્રેંચ આદમી. (૨) ફ્રાંસની ભાષા. આખા યુરોપમાં ફ્રેંચ ભાષા એક એવી ભાષા છે કે જે બધે જ ચાલી શકે છે.

ફ્રેંચપેપર, પું૦ ધોળા પાતળા ને સુંવાળા હલકા કાગળ તે.

બ, પું૦ [સં. બ] ગુજરાતી લિપિનો ચો-
તરીસમો મૂળાક્ષર અને તેવીસમો વ્યંજન વર્ણ.

બઈ, સ્ત્રી૦ બાઈ; સ્ત્રી. સ્ત્રીઓને સંબોધતાં વપરાય છે.:—બઈ ! તમારૂં કોઈ સગું છે ?

બઈજી, સ્ત્રી૦ બાઈજી; સાસુમા. જૈન અને બીજા કેટલાક લોકમાં વહુ તેની સાસુને આ શબ્દે સંબોધે છે. ઉ૦ આગળ બઈજી એમ કહેતાં જે, વહુને આપીશ તોડોરે, હવે તે બઈજી એમ શું કહો જે, વહુ તો ઘમ્મર ઘોડોરે. બાળાગીત.

બઈયર, સ્ત્રી૦ બૈયર; બાઈડી; સ્ત્રી; વહુવર; મોટી ઉમ્મર લાયક કન્યા વહુ તે. :—માંટીબઈયર એક થયાં એટલે પત્યું.

બઈરી, સ્ત્રી૦ બૈરી; સ્ત્રી; બાઈડી. (૨) પત્ની; વહુ; ભાર્યા.

બઈરૂં, ન૦ બૈરૂં; સ્ત્રી; બાઈડી. (૨) પત્ની; ભાર્યા.:—બીજું બઈરૂં કરવા વિચાર છે કે ?

બઉ, પું૦ બાઉ, લાડુ. (૨) ગળ્યું ખાવાનું. બાળક માટે બોલાય છે.

બઉઓ, પું૦ બાઉ; લાડુ.

બઉલું, ન૦ બાઉલું; ગાય ભેંશનો દૂધથી ભરેલો ચાર આંચળવાળો અવયવ.

બઉલું, ન૦ બાઉ, કરોળિયો અને તેની જાતનાં જીવડાં લાળની જાળ બાંધે છે તે; જાળનો લોચો. :—શાક છીણતા આંગળી કપાઈ તેની પર બઉલું દાબી દો.

બક, પું૦ [સં.] બગ; બગલો; મત્સ્યાહારી એક પંખી. બકધ્યાન=ઢોંગ.

બકબક, સ્ત્રી૦ બકરીને પાસે બોલાવવાને તેના અવાજનું અનુકરણ કરવું તે. (૨) લવલવ; લવારો; નકામું ઘણું બોલવું તે; બકવા.

બકબકાટ, પું૦ બકબક; લવારો; મિથ્યા બોલ બોલ કરવું તે.

બકબકિયું, વિ૦ બકબક કરનારૂં; લવરીખોર તકરારી; માથાફોડિયું.

બકરકુંદી, સ્ત્રી૦ બકરાના જેવાં ગેલતાનની મસ્તી—કૂદાકૂદ તે; તાનબાજી: તાગડધિન્નાં. ખાઈ પીને વગર ફિકર રાખવ સ્વાભિમાન પૂર્વક સ્વચ્છંદે મહાલવું તે. :—સાસુ સસરો બેઠાં છે અને અઢળક ધન છે એટલે વહુ બકરકુંદી કરે નો ! છાક; ઉછાંછળાપણું; તોર તાફાન. (૨) કસરતનો એક પ્રકાર. ક્રિ૦ પ્ર૦ બકરકુંદી કરવી=નિષ્કાળજીએ ખાઈ પીને મોજમજા કરતા સ્વચ્છંદે ફરવું હરવું.—ઉછાંછળાપણું વગેરે તે.

બકરી, સ્ત્રી૦ બકરાની માદા, બોકડી; છાગી પાહડી. રૂ૦ પ્ર૦ બકરી બેં થઈજવું= ગરીબ—નમ્ર થઈ જવું; જેમ કહે તેમ હાજી હા કર્યા કરવું; દીન અધીન થઈ જવું; વશ વર્તવું.

બકરીઈદ, સ્ત્રી૦ એક મુસલમાની તહેવાર. રમજાન મહીના પછીની બીજ ને બીજે દિવસે આ તહેવાર પાળવામાં આવે છે. કહે૦ બકરી-ઈદ સૌ કરે ને વાઘ ઈદ કોઈ ન કરે, અર્થાત્ સૌ ગરીબને સતાવે છે.

બકરૂં, ન૦ એક ગરીબ નાનું ચોપગું દૂધાળું પ્રાણી; છાગ; બોકડું. કહે૦ બકરૂં કાઢતાં ઉંટ પેસે=સહેજ સુખ કરવા જતાં મોટી પીડા આવી પડે. એવા અર્થમાં વપરાય છે.

બકરો, પું૦ બકરીનો નર તે; બોકડો. (૨) ઢોંગો; માતેલો. :—બકરા જેવો છે.

બકવા, પું૦ બકબક કરવું; ઘોંઘાટ કરવો તે; બોલબોલ કરવું તે. ચૂપ રહો. બકવા મત કરો. ગડબડ; બકબકાટ; મિથ્યા ભાષણ; લવારો.

બકવાટ, પું૦ લવારો; બકબક.

બકવાદ, પું૦ માલ વગરનું—મુદ્દા વગર ખાલી બોલ બોલ કરવું તે; લવારો; વિતંડા.

બકવું, ક્રિ૦ સ૦ બોલવું; વદવું. (૨) વિચાર કર્યા વગર ગમે તેમ બોલવું. જુઠું-એલફેલ સ્વચ્છંદી બોલવું. (૩) લવરી

કરવી. (૪) સરત કરવી; બાંધણીવાળું બોલવું.:–હોડ બકવી.

બકવૃત્તિ, સ્ત્રી૦ (સં.) બગલાની માફક ઝડપ મારવાનો તાલ આવતા લગી ગરીબ ને મૌન થઈ ચૂપચાપ બેસી રહેવાનો સ્વભાવ–આદત તે. તાલ આવતા લગી ચૂપચાપ બેસી રહી સ્વાર્થ સાધી લેવો તે; બગલાના જેવું વર્તન તે.

બકાઇ, સ્ત્રી૦ બગાસું ઉ૦ જશોદા માતાનું દુ:ખ જાણી, હરિએ ખાધી બકાઇ.

બકાત, વિ૦ બાકી; વધેલું; વાપરતાં રહેલું.

બકાર, પું૦ [સં.] બ એવો અક્ષર અને ઉચ્ચાર તે; બબ્બો.

બકારી, સ્ત્રી૦ ઉબકો; વમનનો ઉછાળો; ઓક; ખાધેલું ન ખાઇ જાય એમ થવું તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ બકારી આવવી=કેલટીનો ઉકાંટો આવવો; વમન.

બકારો, પું૦ ધાંટો, મોટો સાદ; બૂમ. (૨) બકબકાટ; લવારો.

બકાલ, [આ. बक्कल] જેમ તેમ કરીને દુકાન માંડી બેઠેલો કાછિયો કે વાણિયો તે. પરચૂરણ શાકભાજી અને ઘરગતુ ચીજો વેચનારો વેપારી. (૨) વાણિયો કંજુસ, ચીકણા સ્વભાવનો અને સંભાળીને વેપાર કરનારો માણસ; પોચો–ગરીબ સ્વભાવનો માણસ; તિરસ્કારમાં હાલ વાણિયા માટે વપરાય છે.

બકાલાપીઠ, સ્ત્રી૦ શાકબજાર; જ્યાં શાકભાજી વેચાતાં હોય તે સ્થાન.

બકાલું, ન૦ શાકભાજી; લીલોતરી શાક. (૨) લીલું–તાજું ઘાસ તે.

બકાવવું, ક્રિ૦ સ૦ બકે તેમ કરવું. (૨) ચટાવવું; ઉશ્કેરવું. (૩) ખીજવવું.

બકુડી, અ૦ છોકરાં પ્રતિ ઉચ્ચરાતો બહુજ વહાલભર્યો ઉદ્‌ગાર.

બકુલ, ન૦ [સં.] એક જાતનું ઝાડ અને તેનું ફૂલ. બકુલનું ઝાડ ઘણું મોટું થાય છે. બગીચામાં તે છાયા ને શોભા આપે છે. એનાં બિયાં અતિસાર ઉપર અને એની છાલ વંધ્યત્વ નિવારણ માટે અપાય છે. બકુલનાં બિયાંમાંથી નિકળતું તેલ પણ ઉપયોગમાં આવે છે. એ બારેમાસ ફૂલ આપે છે અને ફૂલ પણ સદા સુગંધિ આપ્યા કરે છે. ભાષાના કવિઓ એમ માનતા કે તેની પર મધનો કોગળો કરે તો ફૂલ આવે.

બકોર, પું૦ ઘોઘાટ; કોલાહલ. ઉ૦ બકોર સંભળાયો બારણે, હાહાકારનો હેત, જાગ્યો બેનો ખાતરી, આવ્યો લોક સમેત સામળ.

બકોરવું, ક્રિ૦ સ૦ મોટા ઘાંટા પાડીને બોલાવવું; હાકોલવું; સાદ દેવો; બરકવું.

બક્ષવું, ક્રિ૦ સ૦ મોટા માણસે નાનાને ભેટ તરીકે કંઇ આપવું તે; ખુશી થઇને આપી દેવુ; ભેટ કરવું; ઇનામ–પારિતોષિક રૂપે આપવું તે. (૨) માફી આપવી: ગુના–દોષમાંથી વગર સજાએ જતું કરવુ; મૂકી દેવું; દાન આપવું.

બક્ષી, પું૦ લશ્કરને પગાર આપનારો અમલદાર. (૨) ઘોડેસ્વાર લશ્કરનો ઉપરી.

બક્ષીસ, સ્ત્રી૦ [फा.] ખુશી થઇ કોઇને કંઇ આપવું તે; ભેટ; ઇનામ; પારિતોષિક; પ્રસન્નતાની ભેટ. ગુણ–આવડ વગેરેની કદર કરી ભેટ વગેરે આપવું તે.

બખતર, ન૦ [फा. बख्तर] ઝટકો લાગે નહિ કે તીર ભોંકાય નહિ તે માટે પહેરવાનો સૈનિકોનો પોલાદની કડીઓનો ડગલો તે; કવચ, ઝિલખત.

બખતાવર, વિ૦ ભાગ્યશાળી; નસીબદાર; સુખી.

બખર, સ્ત્રી૦ તવારીખ; હકીકત; વૃત્તાંત; ઇતિહાસને યોગ્ય અમુક કાળનું અથવા રાજા કે અમલદારનું વૃત્ત–હેવાલ તે.:–મરાઠીબખર.

બખરવું, ક્રિ૦ અ૦ સાલવું; લાગવું. (૨) પચાવું; ભોગપડવું.

બખાબખી, સ્ત્રી૦ બોલચાલ; બોલંબોલા કરવી તે; સામસામે બખાળા કરવા તે.

(૨) ફિસાદ; બખેડો; લડાલડી કરવી તે.

બખારવું, ક્રિ૦ સ૦ બખાળવું: મોટેથી ઠપકો દેવો કે બોલવું: ઘુરકવું; ઘાંટા પાડવા. (૨) ગળું સાફ કરવાને મોઢેથી ખુંખારવું.

બખારૂં, ન૦ કાણું; પોલ; દર; ગાબડું: બોક.

બખાળો, પું૦ મોટો ઘાંટો; બૂમબરાડ; ભારે અવાજ. (૨) મોટેથી ખુંખારવું તે. (૩) ઘોંઘાટ; ધાંધલ; હોહા; કોલાહલ. ક્રિ૦ પ્ર૦ બખાળા પાડવા=ઘાંટા કાઢવા.

બખિયો, પું૦ દોરાની આંટી દઇને ભરવામાં આવતો ટાંકો તે; તળે ઉપરની આંટી લઇ સિવવું તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ બખિયો દેવો=આંટા લઇને સિવવું. ઝીણું અને પાસે પાસેના ટાકાવાળું સિવણ તે.

બખીલ, વિ૦ [અ] કંજુસ; કૃપણ; મખ્ખીચુસ. (૨) શઠ; ધૂર્ત. (૩) ગરીબ; કંગાલ.

બખીલાઇ, સ્ત્રી૦ કૃપણતા; કંજુસાઇ. (૨) કંગાલિયત. (૩) શઠતા.

બખેડો, પું૦ ટંટો; ફિસાદ; કજિયો; ધાંધલ; મારીમારી; બંડ.

બખોલ, સ્ત્રી૦ ઝાડ, પહાડ અને જમીન વગેરેમાં પડેલું બાખું–ગુફા જેવું પોલાણ તે; ખાડો; ખાણ; બોડ. ઝાડના થડમાનું બખારૂં; બાકું તે.:–ઝાડની બખોલમાં ભરાઇને બેસે છે.

બખ્તાવર, વિ૦ નસીબદાર; ભાગ્યશાળી.

બગ, પું૦ બગલો. બગભગત=દંભી; ઢોંગી.

બગડવું, ક્રિ૦ અ૦ વિકૃત થવું; જેમ થવું કે હોવું જોઇએ તેમ નહિ થવું હોવું તે; અસલ–પ્રકૃતિસ્થ સ્વરૂપનું બદલાવું તે. (૨) ખરાબ થવું; સડી–ઉતરી જવું. (૩) ભ્રષ્ટ થવું; વ્યવહાર નીતિ વગેરે વર્તનમાંથી નિકળી જવું. (૪) સ્થિતિ કે ચાલુ સ્વરૂપથી વિકારી થવું.:–તબિયત બગડવી. (૫) નહિ સારૂં થવું.:–કામ બગડવું. ચુંથાઇ જવું. (૬) મલિન થવું; મેલ વગેરેથી ગલીચ થવું. રૂ૦ પ્ર૦ ધોતિયું બગડવું=હગીજવું. (બીકથી) વસ્તુ, વિચાર, કામ વગેરેનાં સ્વરૂપ અને યથાર્થતા–જે મૂળ ધર્મ કે યોગ્યતા હોવી જોઇએ તેમાંથી તે ધર્મ, યથાર્થતા કે સ્વરૂપનું જતું રહેવું તે

બગડિયું, વિ૦ એક તરફ ઢોલકી બજાવે એવું; બે બાજુએ ઢળી પડે એવું. (૨) જેમાં બેપણું હોય એવું; જોડીનું.:–બગડિયો ખાટલો.

બગડો, પું૦ બેનો આંક; બે એમ સંખ્યાદર્શક ચિહ્ન–વર્ણ તે.:–૨. (૨) પરણેલો–કુંવારો એકાકી નહિ તે; સપત્નીક. રૂ૦ પ્ર૦ બગડેબે=કંઇ માલ ન હોય એવો તે; નપુંસક; ધણી ધણિયાણી બે તે, બેનાં બેજ એમ. ક્રિ૦ પ્ર૦ બગડેબે થવું=નિર્વંશ જવો; ધમાયનમઃ થવું.

બગદો, પું૦ પાણી અનાજ વગેરેનો પાછળ રહેલો–તળેનો કચરો તે; કાદવ; રગડો; ધૂળ રજ–પુંજો, રેતી કાંકરી વગેરે તે. કચરોપુંજો; ગંદવાડ–ભંજવાડો.

બગધ્યાન, ન૦ બગલાની માફક એક ધ્યાન રાખી સ્વાર્થના ચોટ મારવાને મૌન બેસી રહેવું તે મૌન રહીને તાકયા કરવું તે; ઉપર ઉપરનો દેખાડવાનો–ભરમાવવાનો ઢોંગ તે; ખોટી સાધુતા.

બગબગું, ન૦ દેખાય ન દેખાય એવા આછા અજવાળા અંધારાવાળો સમય; મળસકું; આછુંપાછું ધળું; ભળભળું.:–બગબગામાં ઉઠીને કામે ગયો છે. બગબગું થતાંજ રસ્તે પડયો.

બગભગત, પું૦ બગલા જેવી ઢોંગી સાધુતા દેખાડનારો તે. બહારથી સાધુ જેવો–ધાર્મિક દેખાતો અને મનમાં સ્વાર્થ સાધવાની તક જોયા કરનારો–ધૂર્ત માણસ તે; ઢોંગી.

બગરૂં, ન૦ ચીકું; ઘી ગરમ કરતાં તેમાંની છાશ અને મેલ જે ઉપર તરી આવે છે તે; ઘીનો બગદો. (૨) તેલનો કચરો–રગડો તે.

બગલ, સ્ત્રી૦ [फा. बग़ल] ખભાની તળેનો હાથના મૂળ આગળનો ખાડો તે; કાખ; કાખલી. (૨) આશરો; શરણ; ઓથ. (૩) અંગરખામાં બગલ આગળ આવતો જે ત્રિકોણાકાર કાપનો કકડો તે. (૪) બાજુ; પાર્શ્વ. ક્રિ૦ પ્ર૦ બગલમાં ઘાલવું=શરણે લેવું. (૨) કબજે-તાબે લેવું; દબાવી દેવું. (૩) ભેટવું. બગલમાં મારવું=પોતાની પાસે-કબજે લઇ લેવું; ગાંઠે બાંધવું. ઉપાડીને લઇ લેવું; સ્વાધીન લેવું. બગલમાં ઘાલીને ઉડીજવું છેતરવું; આંખમાં ધૂળ નાંખવી; ધૂર્તતા કરવી; નહિ બદવું-ગાંઠવું તે બગલમાં રાખવું=પાસે-કબજામાં રાખવું. આશરામાં રાખવું; બગલમાં હોવું=કબજે હોવું. બગલો ઉંચી કરવી=દેવાળું કાઢવું; મારી પાસે કંઇ નથી એમ જણાવવું; નાદાર બનવું. (૨) નિર્લજ્જ થવું. બગલો દેખાડવી=દેવાળું કાઢવું; હાથેળીઓ દેખાડવી. બગલો કુટવી=નાચી કુદીને ખુશાલી દેખાડવી; ખુશી થઇ બગલો વગાડવી; ખૂબ હરખાઇ જવું. બગલો વગાડવી=બગલમાં પંજો ઘાલી અવાજ થાય તેમ હાથ ઉંચા નીચા કરી નાચવું કૂદવું ને ખુશાલી બતાવવી તે. રૂ૦ પ્ર૦ બગલ બચ્યું=બગલમાં ઘાલ્યું હોય તો જણાયે નહિ એવા નાજુક ઠિંગણા કદનું હોય એવું તે; મોટાની સાથે સરખાવતું ઘણું નાનું એવું તે. કહે૦ મુખમેં રામ બગલમેં છુરી=ઉપરની સાધુતા અને અંદર-મનમાં કાતી રાખવી તે.

બગલગીરી, સ્ત્રી૦ આલિંગન; ભેટ; કોટી; છાતી સાથે ચાંપવું તે.

બગલદાણા, પું૦ પગે પહેરવાના તોડા; છુટી છુટી કડીઓનાં સાંકળાં.

બગલભાવાર્થી, વિ૦ બગલા જેવી મતલબ રાખનારો તે; ધૂર્ત; દંભી; ઢોંગી.

બગલું, ન૦ [सं. बक] જળાશયના કિનારાપર રહેનારૂં અને માછલાંનો આહાર કરનારૂં ધોળી પાંખો, લાંબા પગ અને લાંબી અણીદાર ચાંચનું એક પંખી; બગલો કે બગલી તે.

બગલો, પું૦ નર બગલું તે. (૨) અમુક તરેહનું નાનું વહાણ તે. રૂ૦ પ્ર૦ બગલો પાવટ બેઠો=હારી થાકીને બેસવું તે. પ્રાવટ=ચોમાસું. ચોમાસું આવતાં બગલાના પગ કહોવાઇ જાય છે અને તેજ સમયે બગલી ઇંડાં મૂકે છે, એટલે બગલો માળામાં બેસી ઈંડા સેવે છે અને બગલી માછલાં પકડી લાવી તેને ખોરાક આપે છે. ઢોંગ કરી બેસવું. ઉ૦ ઠાઠ કર્યો ઠગનોરે, બગલો પ્રાવટ બેસી, ઠગવા માંડ્યું ઠીક કરીનેરે, પાકી નવ જોઈ પેસી. ધીરો. દેવાળું કાઢવું.

બગવા, પું૦ નાનાં બાળકના કાનનો મેલ તે. બગવા કાઢવા=છોકરાંના કાનમાંથી મેલ કાઢવો.

બગાઈ, સ્ત્રી૦ ઢોર અને કુતરાં વગેરેના શરીર ઉપર રહેનારી એક જાતની માંખ. (૨) કાનમાં થતો એક રોગ.

બગાટ, પું૦ ખરાબ થવું તે; વિકૃતિ; રોગ. (૨) અણબનાવ; કજિયો. (૩) નુકસાન; કસર. (૪) સડો; સજો; પાચ; પરૂ.

બગાડવું, ક્રિ૦ સ૦ ખરાબ કરવું. (૨) નુકસાન કરવું. (૩) રોગ આણવો. (૪) અણબનાવ કરવો; ભ્રષ્ટ કરવું.

બગાડો, પું૦ બગાડ; ખરાબી.

બગાસુ, ન૦ આળસ આવતાં અને આળસ ઉડતાં લાંબો શ્વાસ લેવા મૂકવાને મુખ પહોળું કરવું તે; અવાચી; મુખવિકાશ.

બગી, સ્ત્રી૦ સુંદર ઘોડાગાડી. (૨) નજર. (૩) ઉચ્ચારનું સ્થાન-ગળું-મોં. વગેરે. :-બગી ફાટીગઇ.

બગીચો, પું૦ [फा.] બાગ; વાડી; ઉપવન.

બગું, ન૦ પોલ; બખારૂં; કાણું. (૨) ભિંત વગેરેમાં આરપાર ભોક હોય તે.

બગો, પું૦ સ્ત્રીઓને શોકના વખતમાં પહેર-

વાનો કાળો:—ગળીના રંગનો સાલ્લો તે.

બધાર, વિ૦ બહેબાકળા જેવું; અચંબળ; સ્તબ્ધ; ભ્રમિત; ચક્ર થઇ ગયેલું હોય એવું. (૨) હૈયાસુનું; નિશ્ચેષ્ટ.

બચકબચક, અ૦ બાળક ધાવતાં થતો એવો અવાજ; બચબચ.

બચકડું, ન૦ બચકું.

બચકવા, પું૦ એક જાતનું ગાંડપણ; જેને તેને બચકાં ભરવા જાય એવો રોગ: હડકવા.

બચકાટવું, ના૦ ધા૦ બચકાંભરવાં; કરડવું.

બચકી, સ્ત્રી૦ નાની ગાંસડી; પોટલી.

બચકું, ન૦ દાંત મારીને—કરડીને જે ઘા પાડવો તે; દાંતથી પાડેલો જખમ; ડાકું; દાંતે કરડવું તે. (૨) દાંતે કાપીને કરેલો—મોંમાં માય એવડો કકડો તે.:—બચકું રોટલો નાંખ. [૩] નાનું પોટલું; ગાંસડી.

બચકો, પું૦ મોટી પોટલી; ગાંસડી. [૨] ખલેચી; કોથળા જેવડો મોટો કપડા મૂકવાનો સરકિયો વાટવો તે.

બચકોરવું, ક્રિ૦ ઢોરને શાંત પાડવાને બચબચ એવો મોંથી અવાજ કરવો—કાઢવો તે; પંપાળી—લ ડકો—વહાલનો અવાજ કરી ઉશ્કેરાયેલા ઢોરને ધીમું પાડવું તે. (૨) મોંથી અવાજ કરી ઢોરને હંકારવું—વારવું વગેરે તે. [૩] ડુબાવવું બોળવું.

બચકોરું, ન૦ ડુબકી; બુડકી.

બચગી, સ્ત્રી૦ [फा.] નાનપણ; બાળપણ.

બચડવાડ જુ૦ બચરવાડ.

બચત, સ્ત્રી૦ બચેલું તે; ઉગારો.

બચપણ, ન૦ બાળપણ; બાલ્યાવસ્થા.

બચબચ, અ૦ ધાવતાં થતો એવો અવાજ; *ધાવતાં બચ્ચાંના હોઠ મોંમાંથી દૂધ ખેંચતાં અવાજ થાય છે તે. જીભ અને હોઠ લાંબા ટુંકા કરીને ઉતાવળે ધાવતાં થતો અવાજ.:—આ બકરીનું બચ્ચું કેવું બચબચ ધાવે છે.

બચબચાટ, પું૦ બચબચ એવો અવાજ તે. (૨) અ૦ બચબચ થાય તેમ; ચસચસાટ.

બચરવાડ, વિ૦ બચ્ચાં છોકરાંવાળું; જેને નાનાં નાનાં છોકરાં હોય એવું.:—બચરવાડ કુટુંબ.

બચવું, ક્રિ૦ અ૦ સંકટમાંથી ઉગરવું; સલામત રહેવું. [૨] જતું અટકવું; થતાં થતાં રહી જવું. :—વાગતાં—પડતાં પડતાં બચ્યો. (૩) ફાજલ પડવું; વધવું; સીલકે રહેવું વાપરતાં બાકીરહેવું.

બચાઇ, સ્ત્રી૦ બચત; બચાવ.

બચાઉ, વિ૦ બચત થાય એવું.

બચારવું, ક્રિ૦ અ૦ ઢોર હાંકતાં મોઢેથી બચબચ એમ કરવું.

બચારૂં, વિ૦ ગરીબ; રાંક. (૨) અશક્ત; કમજોર. (૩) દયા આવે એવું; બાપડું.

બચાવ, પું૦ સંકટમાંથી સહી સલામત બચી જવું તે; બચવું તે; સંકટ, હાનિ, પાત વગેરે ન થતાં ઉગરીજવું તે, સંરક્ષણ; રક્ષણ થવું તે. (૨) પોતાના બોલનું—કાર્યનું પ્રતિપાદન કરવું તે; દોષનું નિવારણ કરવું તે; સ્વપક્ષનું બોલવું અને તેને મુદ્દાઓથી સાબીત કરવાનો—શિક્ષા—આરોપમાંથી બચી જવાનો જે યત્ન કરવો તે. (૩) વાપરતાં અથવા ખરચ જતાં જે બાકી વધે તે; વધારો; ઉગારો. ક્રિ૦ પ્ર૦ બચાવ કરવો=ફગારવું; વધારવું. (૨) પોતાને માથે આવતા આરોપ સામે પોતાનું સંરક્ષણ કરવું.

બચાવવું, ક્રિ૦ સ૦ બચે એમ કરવું; રક્ષણ કરવું; ઉગારી લેવું. (૨) કરકસર કરીને ફાજલ પાડવું; તારવું; ઉગારવું. (૩) અટકાવવું; વારણકરવું.

બચી, સ્ત્રી૦ બચ્ચી; ચુંબન.

બચીજવું, સંરક્ષણ થવું; બચાવ થવો. (૨) ઉગરીજવું.

બચોળિયું, ન૦ નાનું છોકરું, બચ્ચું.

બચ્ચાંકચ્ચાં, ન૦ છૈયાંછોકરાં. બચ્ચાંકચ્ચાંવાળું=બચરવાડ.

બચ્ચી, સ્ત્રી૦ બોરી; ચુંબન; ચુમી.
બચ્ચું, ન૦ [**સં. વત્સ**] બાળ; છોકરું. રૂ૦ પ્ર૦ બચ્ચાં બાજીના ખેલ નથી, અર્થાત અમુક કામ કંઇ સહેલું નથી.
બચ્ચો, પું૦ પુત્ર; દીકરો. લાડ તેમજ તોછડા ભાવમાં વપરાય છે.
બરછટ, વિ૦ બરસટ; ખડબચડું; કડક. (૨) જાડું અને આકરૂં; નહિ સુંવાળું.
બજર, પું૦ તમાકુ; ભાંગ.
બજરબટ્ટું, ન [**સં. વજ્રવત્**] પોરણીનું ફળ. (૨) એક કાળો મણકો. કઠણ કાળા લાકડાના મણકાને રિંછના મોંમા ઘાલી તરત બહાર કાઢી લે છે. એ મણકો પછી બજર—વજરબટ્ટું કહેવાય છે. નજર લાગે નહિ તે માટે એ મણકો રિંછના વાળ સાથે નાનાં બાળકના હાલરામાં નાંખવામાં આવે છે.
બજવણી, સ્ત્રી૦ બજાવવું તે: અમલમાં મૂકવું તે.
બજવું, ક્રિ૦ અ૦ અમલમાં આવવું; પાર પડવું. (૨) વાગવું.
બજવૈયો, પું૦ વગાડનારો; બજાવવામાં બાહોશ માણસ તે. (૨) બજાવનારો.
બજાખ, વિ૦ બેવકુફ; બજાક.
બજાજ, પું૦ કાપડનો વેપારી. ઉ૦ જે ચૌદ લોકના મહારાજરે, મહેતા માટે થયો બજાજરે. પ્રે.
બજાજી, સ્ત્રી૦ વેચવાની ચતુરાઇ. (૨) રગઝગ કરવી તે.
બજાજીવેડા, પું૦ રગઝગપણું; આનાકાની કરવાપણું. (૨) વેપારીની માફક હા ના કર્યા કરવાપણું તે; ચિકાશ.
બજાણિયો, પું૦ વાંસ અને દોરડાં ઉપર ચઢી કસરતના ખેલ કરી બતાવનારા લોકની એક જાતિ અને તે જાતિનો માણસ તે. (૨) બહાદુરખોર; હલકો ને બહુ આખુ-કલો એવો—કુલક્ષણી માણસ.
બજાર, ન૦ (**ફા. બાજાર**) નાણાંની અને માલની લેવડ દેવડ કરવાની જગા તે; ચૌટું; પીઠું; ગુજરી. (૨) માલ વેચવા લેવાને એકઠા થયેલા લોકોનો સમુદાય તે. વેપારીઓનો સમૂહ. (૩) માલ અને સરસામાન લેવા વેચવાનો વેપારીઓ જે દર ઠરાવે તે; પીઠનો ભાવ તે.:—બજાર દહાડામાં કેટલીએ વાર ચઢે છે ને ઉતરે છે. (૪) જાહેર લોકમાંથી થતી ખરીદની માગણી તે; માંગ; ખરીદ. :—હિંદમાં આ માલનું બજાર નથી. (૫) ધમચકડ; ધાંધલ; ગડબડાટ; માલ લેવા આપવાની હોંસાતુંસી તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ બજાર વહોરવા જવું=માલ લેવા જવું. બજાર કરવું=નિત્ય ખપનો માલ ખરીદ કરવા જવું. ભાવતાલ.:—બજારનું ઠેકાણું નથી.
બજારગપ, સ્ત્રી૦ બજારમાં આવેલી ઉડતી વાત તે; અફવા; લોકવાયકા.
બજારભાવ, પું૦ આપનાર લેનાર બે જણ નક્કી કરે તે નહિ પરંતુ જાહેર બજારમાં જે કિમ્મત બોલાતી હોય તે; વખતો વખત ચૌટામાં જે ભાવ હોય તે ભાવ એમ.
બજારૂ, વિ૦ બજારનું; જાહેર વેચવાળીનું; સાધારણ; ખાસ બનાવટનું નહિ એવું; નરસું; હલકી બનાવટનું. :—બજારૂ માલ અને વરધીનો માલ. (૨) અનિશ્ચિત; ઉડતું; અસ્થિર; નહિ સત્તાવાર એવું. :—બજારૂ વાત ઉપર વિશ્વાસ રાખતા નહિ.
બજાવણી, સ્ત્રી૦ બજવણી; કલમબંધી; ટાંચ; જપતી; અમલમાં મૂકવું તે. (૨) વગાડવું તે; વાદિત્ર વગેરે. (૩) બજાવવું તે.
બજાવનાર, વિ૦ અમલમાં મૂકનાર. (૨) વગાડનાર. (૩) કરનાર; બનાવનાર.
બજાવવું, ક્રિ૦ સ૦ અમલમાં મૂકવું. જપતી વગેરે. (૨) પાર પાડવું. કામ વગેરે. (૩) પાળવું. (૪) વગાડવું. વાદિત્ર વગેરે. (૫) મારવું; ઠોકવું. :—બંબ-

જાવવું. (૬) રાંધવું; તૈયાર કરવું; બનાવવું. :–ખાવાનું હાથે બજાવી લો છો કે કેમ ?

બજીદ, વિ૦ આગ્રહી; હઠીલું; જે બાબત પકડે તે કેમે કરી મૂકેજ નહિ એવું; ચીવટ, ચીકણું. (૨) કંટાળો આપે ને મગજ મારી કર્યાજ કરે એવું.

બજોટો, પું૦ લોટો; કળશિયો.

બજોઠો, પું૦ હાથનું ઘરેણું. ઉ૦ કાણુવટ જવને બાજોઠે, દીસે કર રૂડો. દયા.

બજરંગદુલા. પું૦ હનૂમાન; મારૂતિ.

બઝાડવું, ક્રિ૦ અ૦ ચોટાડવું; વળગાડવું; છુટે નહિ એમ લગાડવું. (૨) લડાવવું; વઢાડવું; બે જણને મારામારી થાય એમ કરવું. (૩) ગળે નાંખવું; ઓઢાડવું; ભેરવવું.

બઝાડવું, ક્રિ૦ સ૦ બજાડવું; પકડીને રગદોળી નાંખવું; બથંબથા કરવી; મારવું; ઠોકવું; રગડવું; પળોટવું; ખૂબ મહેનત પહોંચાડવી.

બટ, પું૦ (ન૦) નાનો પણ સુંદર ભરાઉ ડીલનો ઠિંગણો ઘોડો; ટટ્ટુ. (૨) વિ૦ નક્કર; જડ; ઘટ. (૩) ભરાઉ; પોષાતું. :–બટ મોગરો. [૪] તીખું; કડક. :–બટ લોઢું. (૫) તદન; સાવ; કંઇ પણ સાધન ન હોય એમ.:–નળ આવ્યો ને ઠીક થયું. હું તો પાણી વગર બટ બેસી રહી હતી.

બટક, વિ૦ સહેજમાં ભાગી જાય એવું; જરા નમે કે વળે નહિ એવું. (૨) કડક; તીખું; જેવું લાગે તેવું તરત મોઢે જ કહી દેવું. આકરૂં; ખરાબોલું:–બટકબોલું.

બટકણ, વિ૦ ભાગી–તરડાઇ–ખરી જાય એવું; બટકણું. (૨) બટકું ભરે એવું; કરડકણું.

બટકણું. વિ૦ તરત ભાગી–મોડાઇ જાય એવું; ભાંગણું; બરડ; તૂટીફૂટી જાય એવું; તીખું.

બટકવું, ક્રિ૦ અ૦ વાળતાં, અફાળતાં કે અથડાતાં સહેજ વારમાં ભાગીજવું; તૂટી ફૂટીજવું; મોડાવું, ખરીજવું; સહેજ ઉડીજવું.

બટકી, સ્ત્રી૦ ઠિંગણી પણ ભરાઉ શરીરની બૈરી; શ્યામા.

બટકું, ન૦ બચકું; કરડવું તે: ડાચું. (૨) નાનો ટુકડો; કકડો.:–બટકું રોટલો.

બટન, ન૦ [અં.] દોરા, કાચ, કે ધાતુ વગેરેનું બોરિયું.

બટમોગરો, પું૦ ભરાઉ પાંદડીવાળા ફૂલનો મોગરો; કુંદ.

બટવો, પું૦ જાડો અને નીચા–બેઠા ઘાટનો લોટો. ભૈયાઓ દાળ કરવામાં વાપરે છે. (૨) વાટવો; ખલેચી.

બટાઇજવું, ક્રિ૦ અ૦ ઘણો વખત પડી રહેવાથી અનાજ વગેરેનું કુગાઇને બગડી જવું. ભિનાશવાળી હવા અને ઘણો વખત એકને એક હાલતમાં પડી રહેવાથી અનાજના સડીને ગઠ્ઠા બાઝી જવા તથા ખોરૂં ને ખરાબ થઇજવું તે.

બટાઉ, વિ૦ રંગીલું; લહેરી; ફક્કડ. છેલ શબ્દની સાથે વપરાય છે.:–છેલબટાઉ. ફક્કડ અને ઉડાઉ–લહેરીમાણસ.:–છેલબટાઉને મોહનારાણી.

બટાટિયાં, ન૦ બટ ભાગી–ઉડી જાય એવાં–ખોટાં મોતી. બટાટિયાં મોતી. (૨) કેરીના કકડાને બાફીને કરેલું અથાણું.

બટાટા, પું૦ એક જાતનો કંદ; નાનોગોળ કે લંબગોળ આકારનો કંદ; પટેટા; ગાંગડા.

બટાવું, ક્રિ૦ અ૦ બગડીજવું; ખોરૂં થઇ જવું. જુઓ૦ બટાઇજવું.

બટુ, પું૦ (સં.) બાળક; નાનો છોકરો.

બટુક, પું૦ [સં] ત્રિવર્ણનો જનોઇ નહિ દીધેલો નાનો છોકરો તે. (૨) ઠિંગણો; વામનજી.

બટેરૂં, ન૦ શકોરૂં; ચપણિયું; રામપાતર; નાનું કોડિયું.

બટ્ટો. પું૦ આળ; લાંછન; કલંક; દાઘ; બદનામી; કાળાટીલી. (૨) મજબુત ને બેઠા ઘાટનો દારૂ ભરવાનો સીસો. મિજલસમાં પાંચપચ્ચીસ બટ્ટા દારૂ ખપી ગયો.

બડ, વિ૦ બરડ; તરત ભાગી જાય એવું. (૨)

મોટું; સારૂં:—બડભાગી.

બડધા, પું૦ ખરપા; તુવેર, એરંડા વગેરે કઠણ થડવાળા મોલનાં કાપતાં જમીનથી મુઠ ઉંચાં રહેલાં ઠુંઠાં; કરચા.

બડધો, પું૦ જાડો લઠ્ઠ—ભરાઉ અંગનો માણસ તે. સંગીન મજબુત એવું તે.:—ડોસાને શું થાય છે? એ તો એ બડધા જેવો બેઠો.

બડછટ, ત્રિ૦ બરસટ; નહિ સુંવાળું; ખડબચડું.

બડકું, ન૦ બચકું ભરવાની માફક કરવું તે; વાણીથી—ખીજથી તિરસ્કારવું તે; મિજાજમાં તરછોડી નાંખવું તે; તબડકો: છણકો.:—નણદોઇની વાત નિકળતાં પહેલાં તો બડકાં નાંખતાં હતાં. અણગમાનો પ્રકાર તે.

બડબડ, સ્ત્રી૦ બડબડાટ; બકબક; લવલવ; લવારી; અણગમાની રીસ ને ક્રોધમાં બડબડયા કરવું તે

બડબડવું, ક્રિ૦ સ૦ [**सं. विलपन**] અણગમો, રીસ, અને અભાવ વગેરેને લીધે કોઇ બાબત કે માણસ સામે—વિરૂદ્ધ બડબડાટ કર્યા કરવો તે; ધીમેધીમે કંઇ બોલ્યા, મનમાં ગણગણ્યા કરવું: અણગમો અને અસંતોષ બતાવવો.

બડબડાટ, પું૦ બડબડ; બકબકાટ; ગણગણાટ; અસંતોષનો ખાલી લવારો.

બડબડિયું, વિ૦ બડબડ કર્યા કરનારૂં; કકણાટિયું.

બડબવું, ક્રિ૦ સ૦ અફાળવું; ઝાપટવું. (૨) દબાવવું.

બડભાગી, ત્રિ૦ મોટા ભાગ્યવાળું; સુભાગી. ઉ૦ મીરાંબાઇ બલિહારી તારી, આશા એક મને ઉરધારી, હવે હું તો બડભાગીરે.

બડમુંછિયું, ત્રિ૦ મુંછરહિત; જેને મુંછજ ઉગી ન હોય એવું.

બડમુંછો, પું૦ જેને મુંછજ આવી નહોય એવો પુરુષ; ખુસરો. મુંછવાળી સ્ત્રી અને મુંછરહિત પુરુષ હીણભાગી ગણાય છે.

બડવા, પું૦ છોલેલી શેલડીના પિતા; કકડા; ગંડેરી; શરમા.

બડવું, ક્રિ૦ સ૦ જાડું સુતર કાંતવું; જાડા તારે કાંતવું. (૨) ના૦ બરડવું, મિજાગરૂં.

બડવો, પું૦ [**सं. बटु**] દ્વિજવર્ણનો બાળક, નાનો છોકરો. (૨) જેને તરતમાંજ જનોઇ દીધેલી હોય એવો બ્રાહ્મણનો આઠ—નવ વર્ષનો છોકરો, જેને બ્રહ્મચર્યની દીક્ષા અપાયેલી હોય એવો દ્વિજ બાળક, બાળક બ્રહ્મચારી, બાળવિદ્યાર્થી. ક્રિ૦ પ્ર૦ બડવો દોડાવવો=ઉપનયનસંસ્કાર થયા પછી બ્રહ્મચર્યની દીક્ષા આપેલા બાળકને ગુરુને ત્યાં મોકલાવવો તે, એવી કરવામાં આવતી એક ક્રિયા તે. બડવો ઉડાડવો=બ્રહ્મચર્યદીક્ષા લઇ કોઇ આશ્રમપ્રતિ ગુરૂને ત્યાં ભણવા જતા વિદ્યાર્થીને પરણાવવાની લાલચ આપી પાછો વાળી લાવવાની ક્રિયા તે. આગળ બ્રહ્મચર્યદીક્ષા લઇ બટુ ગુરુને ત્યાં ભણવા જતો. ત્યાં બાર વર્ષ વિદ્યાભ્યાસ કરી પાછો ફરતો ત્યારે સમાવર્તન નામે સંસ્કાર કરી વિવાહની તજવીજ કરાતી. આ સંસ્કાર હાલ ભણવાનું માંડી વળાવરાવી તરતજ કરવામાં આવે છે. અને બાળલગ્નની રીત પડવાથી તેની સાસુ ભિક્ષા પીરસી રાખી લે છે, અને તરત બીજે દહાડેજ ગુરૂને ઘેર જવાના મિષે દોડાવી પાછો ફેરવતાં કન્યાની સાથે તેનો વરઘોડો કાઢી ઘેર લઇ આવવામાં આવે છે.

બડાઇ, સ્ત્રી૦ વડાઇ; મોટાઇ. (૨) ફુલ; ફુલાશ; પોતાનાં પરાક્રમ બોલવાં—ગાવાં તે. (૩) મગરૂબી; પતરાજ. ક્રિ૦ પ્ર૦ બડાઈ મારવી=પોતાનાં વખાણ ગાવાં; પોતાને માટે મોટું—પરાક્રમવાળું બોલવું. બડાઇ હાંકવી: પોતાનાં વખાણ બોલવાં; ફુલાવું.

બડાઇખોર, વિ૦ પોતાનાં વખાણ કરનાર; ફુલણજી.

બડાબુદ, અ૦ જેમનું તેમ; આમ તેમ જે તે

ચીજ વેરાયલી પડી હોય તેમ; અવ્યસ્થિત; જહિંતહિં જે તે વિખરાઈ પડેલું હોય તેમ:-નારે બ્હેન ! હું કયાં આવું ? મારૂં બધુંએ કામ બડાબુટ પડેલું છેને ?

બડાશ, સ્રી૦ બડાઇ; ફુલ; મોટાઇ.

બડીફજર, સ્રી૦ મળસકું; પ્રભાત. ઉ૦ બડી ફજર ઉઠીને સ્વામીની શીખ માગી. રું. દુઃ. ના.

બડું, વિ૦ [વડું] મોટું; મહત્. બડેલોક=મોટા લોક; ઉમરાવ; અમીર લોક. બડે મિયાં=મુસલમાન વૃદ્ધ; સજ્જનનું ઉપનામ; મોટો માણસ; ગૃહસ્થ.

બડુકો, પું૦ કઠણ વસ્તુ ભાગતાં ને ચાવતાં થતો એવો અવાજ તે:-કેવો બડુકા બોલાવીને ખાય છે. ક્રિ૦ પ્ર૦ બડુકા બોલાવવા=બેઠે બેઠે નિરાંતે કાંઈ ચીજ રસથી ભાગી ચાવીને ધીરે ધીરે ખાવી; આનંદે ખાવું પીવું.

બડેજાવ, ન૦ ખમ્મા, ખમ્મા થઇ રહેવું તે; વૈભવને લોક વખાણે એવી સુસ્થિતિ તે. ઉ૦ જે વેળા તુજ ભાગ્યનો ઉદય થઇ, થાયે બડે જાવ તું. ઞ. ઉ. યા. (૨) ઘણું જીવો ચઢતી થાઓ. એવો જે માન્ય ઉદ્‌ગાર તે:-બડે જાઓ મહારાજાધિરાજ !

બઢતી, સ્રી૦ [સં. वृद्धि] ચઢતી; ચઢતીકળા તે; ઉત્કર્ષ; અભિવૃદ્ધિ; પ્રતિદિન સ્થિતિનું સુધરતાં અને વધતાં જવું તે; વધારો.

બઢવું, ક્રિ૦ અ૦ [सं वृध्] વધવું; ચઢવું; ઉન્નત થવું; મોટા થવું; ઉગવું ને ઉછરવું; પુષ્ટથવું.

બણગું, ન૦ તતુડું; રણશિંગું:-બણગું ફુંકવું. (૨) ઢિંગ; ગપગોળો. (૩) વખાણ; પાયા વગરની પણ મોટાઇની ખોટી વાત કરવી તે. (૪) હુલકું; હુલડ; બંડ-તોફાન. ખરે બપોરે બણગું ને પોપાં બાઇનું રાજ્ય. ક્રિ૦ પ્ર૦ બણગું ફુંકવું=ખરી ખોટી કોઇ વાત હોય તે વધારીને કહેવી; ગપ-તોપ મારવી; હોહા થાય એવી વાત જાહેરમાં જણાવવી.

બણબણવું, ક્રિ૦ અ૦ પાંખો ફડફડાવીને ઉપર ઉપર ઉડયા કરવું; માખીએ વારંવાર ઉઠતાં અને બેસતાં પાંખનો અવાજ કર્યા કરવો; ઉપરને ઉપર ઉડયા-ભમ્યા કરવું તે:-ગોળ ઉપર માંખો બણબણે છે. (૨) અસ્વચ્છ-ગંદુ ગોબરૂં હોવું; વગર સફાઇ કરવે જેમ ને તેમ ઉઘાડું હોવાથી માખો ઉડયા કરતી હોય એવું રહેવું. (૩) ગણગણવું. (૪) આશામાં ને આશામાં આગળ પાછળ ફર્યા કરવું.

બણબણાટ, પું૦ ઉડતી માંખોની પાંખનો અવાજ તે; ગણગણાટ; ગુંજાર. (૨) ગંદી અવ્યવસ્થિત હાલત તે; બંજવાડો. [૩] કણકણાટ; બડબડાટ.

બણવું, જુ૦ બનવું.

બતક, સ્રી૦ [सं. वर्तक] કાચબા અથવા બતકના આકારનું પાણી ભરવાનું ટચરાનું વાસણ બતક અંડાકૃતિની પણ ચપડી હોઇ મોં ઘણું નાનું હોય છે. બતક પાણી ભરી સાથે રાખવાના અને દારૂ વગેરે પેય ભરી મકવાના કામમાં આવે છે. (૨) કાદવ અને પાણીવાળી જગામાં રહેનારૂં એક પંખી; એક જાતનો હંસ. એનાં આંગળાં વચ્ચે સળંગ ચામડી હોવાથી તે એક નાની હોડીની માફક પાણી ઉપર તરે છે.

બતકી, સ્રી૦ નાની બેઠા ઘાટની કુપ્પી.

બતરીસ, વિ૦ ત્રીસને બે; ૩૨. માણસ બતરીસ લક્ષણો કહેવાય છે. ઉ૦ બતરીસ લક્ષણ આગળો, ચૌદ વિદ્યા ગુણ જાણ. સામળ. તે આ પ્રમાણે:-સ્વમાન, ધીરજ, વાક્પટુતા, ક્ષમા, સત્ય, (પુરૂષનાં લક્ષણ] અવિશ્વાસ, લાજ, સમય પરીક્ષા ચંચળતા, જ્ઞાતિસંમેલન. (કાગડાનાં લક્ષણ) સંતોષ; અલ્પનિદ્રા, તરત સમજી જવું તે, સ્વામિ ભક્તિ, સાહસ ને કૃતજ્ઞતા (કુતરાનાં લક્ષણ) ઉચ્ચ સ્થાને રહેવું. શત્રુને મારવો, અનુગ ભાષણ કરવું,

સ્વરૂપે સુંદર હોવું; સુઘડતા રાખવી; યુક્તિ પ્રયુક્તિ જાણવી, તથા શીઘ્ર રહેવું; (મોરનાં લક્ષણ) વહેલા ઉઠવું, યુદ્ધમાં અડગ રહેવું, પરિવારનું પોષણ કરવું ને સ્ત્રીપર પ્રીતિ રાખવી (કુકડાનાં લક્ષણ) મહેનત કરવી, દુઃખને ગણકારવું નહિ અને ભરોડ રહેવું. (ગધેડાનાં લક્ષણ) એક ધ્યાન રાખવું [બગ લક્ષણ] અને પરાક્રમ કરતા રહેવું. સિંહનું લક્ષણ. આ બતરીસ લક્ષણ કહેલાં છે.

બતરીસી, સ્ત્રી૦ જેમાં બતરીસ દાંત જડાયેલા છે એવો મોંનો ભાગ, તળે ઉપરનાં બે જડબાં, કે જેમાં બતરીસ દાંત રહેલા છે:–બહુ બોલ્યો તો બતરીસી ભાગી નાંખીશ. (૨) દાંતને લગાડવાનો રંગ તે. (૩) દંતમંજનનું ચૂર્ણ. (૪) બતરીસ વસાણાનો ભૂકો–ક્વાથ–એક દવા તે. એ સુવાવડીને પાત્રાના કામમાં આવે છે. બતરીસું. રૂ૦ પ્ર૦ બતરીસીએ ચઢવું; લોકોથી ચર્ચાવું; વગોવાવું; ગવાવું. ચાહન–જાહેરમાં ચર્ચા થવી તે; કોઇની નજર ખેંચાય તેમ વર્તવું તે; બતરીસી બતાવવી=હસવું. જોખમદારી આવતાં હસીને ઉભા રહેવું; છટકી–છુટીજવું; હસીને ઉડાડી દેવું. નિર્લજ્જ બનવું; બે મર્યાદ બનવું. (૫) વિ૦ બતરીસ વાની જેમાં હોય અથવા બતરીસ રસ જેમાં હોય એવી–રસોઇ. મોઢામાં સ્વાદ ઉત્પન્ન કરે એવી–રસોઇ; રસવતી. ઉ૦ બતરીસી પીરસુંરે, બેસાડી બાજઠીએ.

બતલાવવું, ક્રિ૦ સ૦ દેખાડવું; જણાવવું. (૨) અર્થ કરી શીખવાડવું; સમજાવવું; ભણાવવું.

બતાવવું, ક્રિ૦ સ૦ દેખાડવું; જોવડાવવું; દર્શાવવું. (૨) સમજાવવું. (૩) બોલાવવું. (૪) વર્ણવવું. (૫) હાથનાં ચાળા કરવા; સાન કરવી. (૬) દોરવું. (૭) અનુભવ આપવો. (૮) શીખવાડવું; ભણાવવું. ક્રિ૦ પ્ર૦ આંખ બતાવવી=બીવડાવવું; ડરાવવું. ધાક બતાવવી=બીવડાવવું: બીએ–બીતું રહે એમ કરવું. હાક બતાવવી=ધાક બતાવવી તે. હાથ બતાવવો=જોર દેખાડવું; મારવું–ઠોકવું; શેહ–ધાક પડે એવું પરાક્રમ દેખાડવું. દાંત બતાવવા=હસી દેવું; ઢીલાપણું બતાવવું. કંઇ નહિ બનીશકે–એવા અર્થે નિખાળતા બતાવવી તે. દાખલો બતાવવો=રેખી પુરાવો આપવો; ઉદાહરણ આપવું; પડછો બતાવવો=પરખ આપવી; સાક્ષાત્કારિતાનો આભાસ આપવો; ખાતરી કરી આપવી. પાણી બતાવવું=શૌર્ય દેખાડવું; હોશિયારી બતાવવી; આવડ દેખાડવી. વ્યક્ત કરી આપવું; સાક્ષાત્ કરી દેખાડવું તે. કહે૦ બાપ બતાવ કે શ્રાદ્ધ સરાવ=બેમાંનું એક કર. મોં બતાવવું=મળવા જવું; સંમુખ જઇ ઉભવું; પ્રત્યક્ષ થવું. મળવું. તું તો અલ્યા! કોઇ દહાડો મોંએ બતાવતો નથી=અર્થાત્ આવતો–મળતો કે નજરે પણ પડતો નથી.

બતેલો, પું૦ કિનારે કિનારે ફરનારૂં નાનું વહાણ. માલની લામેકલ કરવાનું નાનું વહાણ.

બત્તી, સ્ત્રી૦ [સં. वर्ति] દિવેટ; વાટ. (૨) કાકડી; જામગરી; પલીતો. (૩) દીવો; મસાલ. (૪) ઉત્તેજન; ઉશ્કેરણી; પ્રેરણા; પ્રોત્સાહન. ક્રિ૦ પ્ર૦ બત્તી આપવી=વધારે ઉશ્કેરાય–ચઢે એમ કરવું; ઉત્તેજન આપવું. પલીતો મૂકવો; બળતામાં ઘી હોમવું. બત્તી બતાવવી=અજવાળું પાડવું; દીવો દેખાડવો (૫) ફાંસ; કાચર, આડ. બત્તી ઘાલવી.

બત્તો, પું૦ ખાંડણીનું નાનું ને ટુંકું મુસળ. (૨) કોઇ ચીજ ખાંડવાનો લોઢાનો જાડો માથાદાર સળો; દસ્તો; મુસળી.

બત્રીસ, વિ૦ બતરીસ, ૩૨.

બત્રીસું, ન૦ સુવાવડીને ખવડાવવાનું બતરીસ વસાણાવાળું એક ચૂર્ણ તે.

બથવો, પું૦ ભાજી; તાંદળજાની–ચીલની ભાજી.

બથાવવું, ક્રિ૦ સ૦ બાથમાં લઇ લેવું; બથાવી પડવું; બળાત્કારે લઇ પડવું; પડાવી લેવું. (૨) હંફાવવું; મથાવવું; થકવી નાંખવું. પોતાની બગલમાં ઘાલી દેવું. બથાવી લેવું બથાવી પડવું અને બથાવી બેસવું. કબજે કરી બેસવું, પોતાનું હોય એમ, બીજાના હાથમાં જાય નહિ તે માટે કબજે રાખી મૂકવું–તળે ઘાલી રાખવું તે. ઝૂંટાવી લઇ પોતાની પાસે –કબજે રાખવું–ભોગવવું તે. :–તે પારકો માલ બથાવી બેઠો છે. બાથમાં ઘાલીને બેસીરહેવું.

બદ, વિ૦ (फा.) ખરાબ; નઠારૂં; ભુંડું. નાલાયક; ગર્હ્ય; નિંદ્ય :–બદકામ, બદદાનત. (૨) સ્ત્રી૦ જાંઘના સાંધા આગળ થતું ગરમીનું એક દરદ–ગાંઠ તે. સોજાની લાંબી ગાંઠ થાય છે ને ઝટ ફાટતી કે રૂઝાતી નથી. પ્લેગની ગાંઠ પણ એ જગાએ નીકળે છે. (૩) વેપારીઓમાં પાંચનો સંકેત તે.

બદકામ, ન૦ ખરાબ કામ; વ્યભિચાર; છિનાળું તે. ખોટું–નિંદ્ય કર્મ તે.

બદખસલત, સ્ત્રી૦ (फा.) ગેરવર્તણુક, ખરાબ ચાલ; કુટેવ.

બદગોઈ, સ્ત્રી૦ (फा.) ગીબત; નિંદા; કુથલી. (૨) ચાડી; કોઇની પાછળ ભુંડું બોલવું તે.

બદચાલ, સ્ત્રી૦ દુર્વર્તન; ગેરરીત; ખરાબ ચાલ તે; દુરાચરણ.

બદજબાં, સ્ત્રી૦ નઠારી જીભ તે. ગાળ ગલોચ વાળું બોલવું તે; અપશબ્દ.

બદદવા, સ્ત્રી૦ (फा.) બદદુઆ, આંતરડીનો કકળાટ; શાપ; નિસાસો.

બદદાનત, સ્ત્રી૦ (फा.) દુરાશય; હરામ દાનત. અસન્નિષ્ઠા મનમાં જે બુરી ભાવના હોય તે.

બદન, ન૦ (फा. बदन) શરીર; ડીલ; અંગ. (૨) ગળાથી કમ્મર લગીનું સિવેલું બેસતું વસ્ત્ર; કેડિયું; પહેરણ; કંચુક; કુડતું.

બદનજર, સ્ત્રી૦ (फा.) કુદૃષ્ટિ; દુષ્ટ ભાવનાવાળું લક્ષ તે; ખાઇ જવાની, કામ સાધવાની કે ગુણ જોવાની આંતરવૃત્તિ તે.

બદનસીબ, ન૦ દુર્ભાગ્ય; અભાગિયાપણું;. હીણુભાગ્ય.

બદનસીબી, સ્ત્રી૦ દુર્ભાગ્યપણું;

બદનામ, વિ૦ લાંછિત; કલંકિત;. અપજશવાળું; કુનામવાળું; રૂ૦ પ્ર૦ બદનામ કરવું=કલંકિત કરવું; નામને બટ્ટો લગાડવો.

બદનામી, સ્ત્રી૦ બટ્ટો; લાંછન, નામોસી; અપજશ.

બદનું, ન૦ ચણતાં જોઇતું પાણી રાખવાનું કડિયાનું કુંડું; પાણીનું તગારૂં.

બદનો, પું૦ હલકી ધાતુનું પવાલા જેવું પાણી રાખવાનું વાસણ; કળશિયો.

બદફેલ, વિ૦ ગેરચાલનું; દુષ્ટ; દ્રોહ્યું ને તોફાની એવું; દંડેલ. (૨) અનીતિમાન.

બદફેલી, સ્ત્રી૦ ગેરવર્તણુક; બદચાલ; અનીતિ. (૨) ઢોંગ; ધિંગાણું; તોફાન.

બદબખ્ત, વિ૦ અભાગિયું, કમનસીબ. (૨) હરામી; દુષ્ટ.

બદબો, પું૦ (फा) દુર્ગંધ નઠારી વાસ આવવી તે. (૨) ગીબત; નિંદા.

બદબોઈ, સ્ત્રી૦ નિંદા; ગીબત; કુથલી. (૨) દુર્ગંધ; ખરાબ વાસ તે. (૩) ગંદવાડ; ગલીચી.

બદરી, સ્ત્રી૦ (सं. बदरी) બોરડી. (૨) કપાસનો છોડ.

બદલ, અ૦ સાટે; બદલે; ઠેકાણે; અવેજે. (૨) બદલવું તે.

બદલવું, ક્રિ૦ સ૦ એકને ઠેકાણે બીજું લેવું આપવું વગેરે તે; સાટાપાટી કરવી, બદલો કરવો; ફેરફાર કરવો; ફેરવવું; ફેરવી નાંખવું; એક કાઢીને બીજું ધારણ કરવું. ઉ૦ બદલોની અબોટિયું વાર થઇ. જાતે દહાડે કેશ બદલે પણ લક્ષણ ન બદલે લાખા.

બદલામ, જુઓ બદનામ.

બદલાવવું, ક્રિ૦ સ૦ જુનું આપીને નવું લેવું; એકને બદલે બીજું લેવું:-વાસણ બદલાવવાં. (૨) ફેરવવું; સુધરાવવું. (૩) જે ધારણ કરેલું હોય તે કાઢી તેને ઠેકાણે બીજું ધારણ કરાવવું:-વાઘા બદલાવવા.

બદલાવું, ક્રિ૦ સ૦ ફરીજવું; એક સ્વરૂપમાંથી બીજા સ્વરૂપમાં જવું; ફેરવાવું. (૨) એકને ઠેકાણે બીજું આવવું. ફેરફાર થવો. (૩) પલટાવું; ખસીજવું. (૪) ઉલટસુલટ થવું.

બદલી, સ્રી૦ બદલાવું તે; ફેરફાર; સ્થાનાંતર; એક ને ઠેકાણે બીજાનું આવવું જવું તે. એક બીજાની જગાએ આમણસામણ જવું થાય તે. (સરકારી નોકર વગેરે માટે).

બદલે, અ૦ સાટે; એકને ઠેકાણે બીજું એમ; અવેજમાં; ઠેકાણે. :-ગીતાને બદલે વેટા લાવ.

બદલો, પું૦ અદલબદલ કરવું તે; એકને ઠેકાણે બીજું લેવું આપવું તે; અવેજ સાટું. (૨) ઉપકાર; આભાર. (૩) વેરખાર. (૪) બદલાવવા કે પાછું આપવાનો જે જોગ તે. (૫) પ્રતિફળ. ક્રિ૦ પ્ર૦ બદલો આપવો=ખોટ ભરી આપવી; સામાના કાર્યનો, ખોટનો, કે દેણગીનો ખંગ વાળી લેવો; પ્રત્યુપકાર માનવો. બદલો વાળવો, બદલો લેવો=ખોટ-દેણગી વગેરેનો ખંગવાળી લેવો; પ્રતિફળ લેવું. :-નુકસાનીનો બદલો લેવો; બદલો કરવો; આમણસામણ આપવું લેવું; વાસણ વગેરે બદલાવવાં તે; એકને સાટે બીજું આપવું લેવું.

બદવું, ક્રિ૦ અ૦ ગાંઠવું; માનવું; હુકમ માનવો; વશ વર્તવું; મોટાની મરજી રાખીને ચાલવું; મર્યાદામાં રહેવું. :-છોકરાં મોટાં થયા પછી બદતાં નથી.

બદસીકલ, વિ૦ જેની સીકલ સારી હોય નહિ એવું; કદરૂપું; વરવું: બેડોળ.

બદસુરત, વિ૦ વરવું; કદરૂપું.

બદહજમી, સ્રી૦ અપચો; અજીરણ.

બદામ, સ્રી૦ [फा. बादाम] એક સુકો મેવો કે જેની તેલી બીજ ખવાય છે. એ બહુ ગુણકારી મેવો હોઇ મિઠાઇઓમાં વપરાય છે. એના રોટલા ને પાક બનાવવામા આવે છે. બદામનું તેલ પણ નિકળે છે. કડવી બદામ ઝેરી હોય છે. (૨) ગુજરાતના કેટલાક ભાગમાં હળવી કિમ્મતના નાણા (સિક્કા) તરીકે અગાઉ બદામ વપરાતી. હલકું ચલણ. :—એને તો હું ફૂટી બદામ પણ આપવાનો નથી. (૩) વાપરમાં નહિ પણ ગણતરીમાં લેવા માટે તો તેથી પણ હલકા અંશનો નાણક અવયવ. :—એક દોકડાની સોળ બદામ; રૂપિયાનો ૧૬૦૦ મો ભાગ તે.

બદામડી, સ્રી૦ બદામનું ઝાડ; બદામી.

બદામી, વિ૦ બદામના રંગનું; ભુખરું લાલ.

બદિયાન, નં૦ બદન; કુડતું.

બદી, સ્રી૦ (फा.) દુરાચરણ; અનીતિ; અધર્મ. :—નેકી ને બદી. (૨) દુર્વ્યસન; કુટેવ; કુછંદ; અવગુણ. (૩) નિંદા; ચુગલી; ચાડી. (૪) ગીલીદંડાની અને મંજા-લખોટીઓની રમત રમતાં ભોંયમાં જે નાનો ખાડો કરવામાં આવે છે તે; ગબી.

બદુ, વિ૦ માલ વગરનો; ગંડુ.

બદ્દલ અ૦ બદલે; બદલ; સાટે; ઠેકાણે.

બદ્ધ, વિ૦ (सं.) બાંધેલું; સજ્જડ. જકડેલું હોય તેવું; નહિ છુટું. (૨) પરતંત્ર; પરવશ. જેમકે બદ્ધ મુષ્ટિ-કંજુસ; જેના હાથમાંથી નાંણા છુટે નહિ એવો.

બધિર, વિ૦ (सं.) બહેરૂં; સાંભળે નહિ એવું; કાન ફૂટેલું.

બધું, વિ૦ સઘળું; તમામ; પૂર્ણ; આખું; સર્વ. કહે૦ બધા પાલખીએ બેસે ત્યારે ઉંચકે કોણ ? બધી વાતે પુરો=બધી રીતે ખરાબ-દુર્વ્યસની તે.

બધે, અ૦ સર્વત્ર; સઘળે ઠેકાણે; સૌ જગાએ. :–પરમેશ્વર બધે હાજર છે.

બનડી, સ્ત્રી૦ તરત પરણેલી કન્યા; નવવધૂ.

બનડો પું૦ તરત પરણવા જતો છોકરો; વર. (૨) વિવાહમાં ગવાતું એક ગીત. ઉ૦ બનડા, ધીરે ચલો મેરી શેરીગલિયાં.

બનવું, ક્રિ૦ અ૦ ઓચિંતું—એકદમ થઇ આવવું તે: થવું; ઉપજવું, નિપજવું; પ્રાદુર્ભૂત થવું. :—અરેરે ! કેવો બનાવ બન્યો. (૨) જેવું જોઇએ તેવું થવું; ઘાટમાં આવવું. :—પૂરી ઠીક બને છે. (૩) અનુકૂળ આવવું; જોગાનજોગ મળવો. :–બધા સારા સંજોગ બન્યા. (૪) સ્નેહ–મેળાપ હોવો; એકદિલ હોવું. :–વહુ વરને હવે બને છે. (૫) હળી મળીને રહેવું–ચાલવું:–ઉપરીની સાથે બને છે. (૬) નીશાના રંગમાં આવવું. (૭) સુઘડ થઇ શણગરાવું. :–આજે તે બની છે. ઉ૦ બનીઠનીને બધી અપ્સરાઓ; આવેલ છે કિન્નર કિન્નરીઓ. (૮) ઉપહાસમાં આવી પડવું; મશ્કરી થવી.:–બોલતાં બોલતાં બની છે. (૧૦) કરી શકાવું.–એ કામ મારાથી બનશે નહિ. રૂ૦ પ્ર૦ શરીરે બનવું=પુષ્ટ થવું. બનવા જોગ=સંભવિત. બનતા લગી=ઘણું કરીને. બનવા કાળ=ભાવી.:–બનવા કાળ આગળ કોણ ડહાયું છે? બનતીરાશ=મળતાવશેક: બનવું તે; એકદિલી.

બનાત, સ્ત્રી૦ (फा. बानात) જાડું–ઘિંગું પણ મુલાયમ–સુંવાળા પોતનું ગરમ ઉનનું કપડું. એ ચોફાળ તરીકે ઓઢવાના અને ડગલા વગેરે કરવાના કામમાં આવે છે.

બનાવ, પું૦ કોઇ બાબતનું એકદમ બની આવવું તે; ઓચિંતુ કંઇ થઇ આવવું તે; હોનારત; બીના; દૈવયોગ; ઘટના; ઇત્તેફાક; પ્રસંગ; જોગાનજોગ. (૨)એક બીજાને અનુકૂલ–ગોઠતું આવવું તે; એક બીજામાં એકદિલે મળી જવું તે; મેળાપ, સ્નેહ; મિલન. :–વહુવરમાં બનાવ છે, સંપ; મેળ; અવિરૂદ્ધતા. :–જુદા જુદા ધર્મની પ્રજાઓ હોવા છતાં તેમની વચ્ચે સારો બનાવ છે.

બનાવટ, સ્ત્રી૦ બનાવવાની રીત તે; રચના; ઘટના; ડોળ; બનાવેલું–રચેલું–કરેલું તે. :—આ કોની બનાવટ છે. (૨) તરકટ; ખોટાઈ; કપટ; કાવતરૂં; કુભાંડ: (૩) વેષ ભજવણી; ફજેતી: મશ્કરી: મજાક; ઉપહાસ્ય થાય એમ કરવું તે. :—પાંચ માણસમાં એની બનાવટ ન થાય તે સાંભળજે.

બનાવટી, વિ૦ બનાવેલું એવું; સ્વાભાવિક; કુદરતી નહિ એવું; કૃત્રિમ. (૨) પોકળ; તકલેદી, (૩) જુઠું; ખોટું; ઢોંગી.

બનાવવું, ક્રિ૦ સ૦ બને તેમ કરવુ; તૈયાર કરવું; ઘડવું; રચવું; સાંધવું; જોડવું. (૨) મજાક કરવી; બેવકુફ ગણાય એમ કરવું; ઉપહાસ્ય થાય એમ કરવું; હસારત કરવી. (૩) ઉત્પન્ન કરવું. પેદા કરવું. (૪) તરવું; દોરવું; કાઢવું. (૫) શણગારવું; શોભે તેમ કરવું; ફક્કડ દેખાય એમ કરવું.

બનાં, સ્ત્રી૦ લાજ; શરમ; આબરૂ; ઇજ્જત.

બનુસ, ન૦ (अ. बरनुस) ઉનનો જાડા વણાટનો ઓઢવાનો ફાળ; કાંબળો; ધાબળો; બોરો.

બન્નુસ, જુ૦ બનુસ.

બન્ને, અ૦ બેઉજણ એમ; બન્નો; બેઉ. કહે૦ બન્ને બાજુએ ઢોલકી બજાવવી =બેઉ તરફનું સારૂં બોલવું; દૂધમાં ને દહિંમાં પગ રાખવો.

બન્નો, અ૦ બેઉ; બેજણ. ઉ૦ મળી આપણ જણ, બન્નો બહેન.

બપડું, ન૦ લાકડાનું ગોળ રમકડું. (૨) વિ૦ બે પડવાળું.:—બપડી રોટલી.

બપૈયો, પું૦ ચાતક; દેવતરસ્યો; એક પંખી. વરસાદના પાણી વગર એની તરસ

છીપતી નથી એ વરસાદને માટે બહુ આતુર રહે છે. સ્ત્રી પુરુષના પ્રેમની આતુરતા માટે બપૈયાની આતુરતા કવિઓ કાવ્યમાં લે છે. ઉ૦ બપૈયોરે, પિઉ પિઉ ઉચરે.

બપોર, [सं. त्रिप्रहर प्रा. बिपुहुर] દિવસના બીજા પહોરનો વખત તે; સૂર્ય માથે આવે છે તે સમય; મધ્યાહ્ન; દહાડાનો મધ્ય ભાગ તે; બીજા પહોરનો વખત. ઉ૦ પહિલઇ પુહરિ, બિપુહુરે, સાંઝઇ. કા૦ પ્રબંધ.

બપોરિયું, ન૦ આતસબાજીમાંની એક એવી બનાવટ કે જે સળગાવતાં બપોર જેવો પ્રકાશ આપે છે. (૨) વિ૦ બપોરનું; બપોર લગીનું; બપોર સુધી કામ કરનારૂં (આખો દિવસ નહિ એમ.)

બપોરિયો, પું૦ એક ફૂલઝાડ અને તેનું ફૂલ તે. બપોરિયાનાં ફૂલ બપોરે ખીલે છે.

બફો, પું૦ બફારો; ધામ; તાપ; ઉકળાટ.:–બફો સો નફો.

બફાડવું, ક્રિ૦ સ૦ ગુણ કરવો; ફાયદો કરવો.:– હમણાં સંઘરશો તો આગળ બફા કરશે.

બફાણું, ન૦ બાફીને કરેલું અથાણું; કાચી કેરી વગેરે બાફીને તરત ખાવા માટે કરેલું અથાણું અથવા બાફલો તે.

બફારો, પું૦ ધામ; ઉકળાટ; બાફ; પરસેવો પડે એવી ગરમી લાગવી–થવી તે.

બફાવવું, ક્રિ૦ પ્ર૦ બાફે તેમ કરાવવું. (૨) રંધાવવું.:–રસાલાના માણસો માટે મણનું ખીચડું બફાવજો.

બફાવું, ક્રિ૦ અ૦ બાફથી પોચું ને મીઠું થવું; ગરમી લાગવાથી પોચું થવું. (૨) ધામથી અકળાવું (૩) રંધાવું; ચઢવું; સીઝવું.

બબડ, સ્ત્રી૦ બડબડવું તે; નારાજીનો ધીમો બડબડાટ તે.:–રોજ ઉઠીને આ શી બબડ.

બબડવું, ક્રિ૦ અ૦ મરજી પ્રમાણે નહિ થવાથી ચીઢમાં બોલ્યા કરવું; ગણગણવું; બડબડવું.

બડબડાટ, પું૦ બડબડવું તે; મરજી વિરુધ્ધ થવાથી કકણવું તે.

બડબડાટિયું, વિ૦ બડબડાટ કરે એવું.

બબરચી, પું૦ રંધવારો, રસોઇઓ.

બબરચીખાનું, ન૦ રસોડું, રાંધણી. (૨) ભંજવાડ; ગંદકી; બણબણાટ થતો હોય એવું–અસ્વચ્છ સ્થાન.

બબુચક, વિ૦ મૂર્ખ; કમ અક્કલ. (૨) ખાઉધરો; ખાવા માટે આતુર રહે એવું; લાલચુ.

બબુન, ન૦[अं. Baboon] આફ્રિકા અને બોર્નિયો તરફ થતાં મોટાં વાંદરાંની એક જાત.

બબ્બે, અ૦ બે બેનાં જોડકાં એમ, એક સાથે બે હોય એમ, બેને જથ્થે, બેની જોડે.:–બધે બબ્બે લાડુ પીરસો.

બબ્બો, પું૦ બકાર; બ; બ એવો અક્ષર અને ઉચ્ચાર તે.

બમ, અ૦ ગળામાંથી થતો એવો ભારે અવાજ તે; બાવાઓ ભીખ માગતાં જે ઉચ્ચાર કરે છે તે; મહાદેવને પ્રસન્ન કરવા ગાલ ફુલાવીને કરવામાં–કાઢવામાં આવતો એવો અવાજ તે.:–બમ ભોળા બંમબમ મહાદેવ. (૨) ભારે અને ફૂલેલું હોય એવું; જંગી; કદાવર એમ.:–જાડુંબમ.

બમણવું, ક્રિ૦ અ૦ પાંખનો ગણગણાટ કરવો; પાંખ ગણગણાવી ઉડયા કરવું; આસપાસ અને ઉપર ઉડયા કરવું.:–એના મોઢા ઉપર માખો બમણે છે. (૨) લાલચથી આગળ પાછળ ફર્યા કરવું; ભમવું; આશામાં ભટક્યા કરવું.

બમણાટ, પું૦ બણબણ થઇ રહેવું તે; માખો વગેરે નાનાં પંખાળી જીવડાંની ઉડાઉડ. (૨) ભંજવાડ: માખો વગેરે બમણે એવી ગંદકી તે.

બમણું, વિ૦ બેગણું; બેવડું; દ્વિગુણ.:–એણે

ધીરેલું તેથી બમણું તે વ્યાજ લીધું. રૂ૦ પ્ર૦ બમણી બારસ=એવડી પીડા; વધારે મુશ્કેલી તે.

બયાન, ન૦ [फा.] વર્ણન; વિવેચન; વિગતવાર હકીકત તે: બ્યાન. ક્રિ૦ પ્ર૦ બયાન કરવું=વર્ણવવું; વિગતવાર હકીકત આપવી. (૨) વખાણ.

બર, પું૦ પતો; પહોળાઈ. (૨) વિ૦ યોગ્ય; યુક્ત; લાયક; ઘટતું. (૩) પુરૂ પડયું હોય તેવું; અમલમાં આવ્યું હોય તેવું. ક્રિ૦ પ્ર૦ બર આવવું=પુરા પડવું; સ્પર્ધામાં સરખા ઉતરવું: જોડએ વી જોડ રૂપ થવું. ફલીભૂતથવું, ફલેહ મળવી. :—એની ઉમેદ બર આવી. પાર પડવું. ઠેકાણે આવવું:–હવે બર આવશે. સમોવડિયું થવું:—હનુમાન ગરૂડને બર આવશે. (૪) મુજબ; પ્રમાણે.:—ફરમાન બર હુકમ.

બરક, પું૦ [फा.] ઉંટના વાળ; ઉંટિયું ઉન.:—બરકના ધાબળા.

બરકત, સ્ત્રી૦ (आ. बरकत) વિભૂતિ; ભરપુરતા; પ્રચૂરતા. (૨) કલ્યાણ; શ્રેય. (૩) પ્રપૂર્ણતા; છત. (૪) લાભ; ફાયદો; હાંસલ.

બરકવું, ક્રિ૦ સ૦ મોટેથી બૂમ પાડવી; મોટે ઘાંટે બોલાવવું; બકારવું. ઉ૦ ભોળોનાથ ભુજંગમ ધરતાં બરકે મધુરે સાદે. પ્રેમાનંદ

બરકી, સ્ત્રી૦ રૂની ગાંસડી.

બરકો, પું૦ ઘાંટો; સાદ, મોટે અવાજે બૂમ પાડવી તે.:—શા માટે બરકા પાડે છે ?

બરખાસ્ત, વિ૦ [फा.] વેરાયેલું; વિખરાયેલું; વિસર્જન.:—સભા તે પછી બરખાસ્ત થઇ.=ઉઠીગઇ.

બરછટ, વિ૦ નહિ સુંવાળું; ખડબચડું. (૨) કડક; સખત; ન નમે એવું; કઠણ–ઉભું ને ઉભું વગર વળવે કડક રહ્યા કરે એવું. (૩) બરડ; આકરૂં; બરસટ.

બરસટ, વિ૦ બરછટ; ખડબચડું; આકરૂં; બરડ; અનમ્ર; નહિ ઘસેલું.

બરછી, સ્ત્રી૦ નાનો ભાલો; તીરજેવું પણ ફળે મોટું ને લાકડીને છેડે જડેલું હથિયાર.

બરછો, પું૦ ભાલો; મોટી ને લાંબી બરછી. (૨) ઉભો સીધો ને કડક લાંબો સાંઠો તે; કડક અને ઉભેડું એવું તે. ન નમે એવું; સીધું ને ઉભું તે.:—બરછા જેવો તે સામે ઉભો. શેલડીનો બરછો=સાંઠો.

બરજાત, વિ૦ હીણબીજનું, હલકા જન્મનું; કુજાત; બદજાત;

બરજોરી, સ્ત્રી૦ જોરાવરી; જબરજસ્તી; જુલમ; બળાત્કાર; અતિ આગ્રહ, સખતી; જોર કરવું તે. ઉ૦ છોડો બૈયાં મોરી કનૈયા મત કરો બરજોરી.

બરડ, વિ૦ વાળતાં–નમાવતાં ભાગી જાય એવું; કડક; કઠણ; સહેજમાં ભાગી જાય એવું. (૨) અ૦ દાંત તળે કચડાતાં થતો એવો અવાજ; કડક–કઠણ ચીજ ચાવતાં થતો એવો અવાજ.:–બરડ બરડ બધું ચાવી ગયો.

બરડવું, ન૦ બારણા અને સાખની વચ્ચે જડવાની ઉઘાડવાસ થાય એવી લોખંડની કરામત; મિજાગરૂં. બેડવું; વાળી ખુલ્લો કરાય એવો સાંધો; કળ તે.

બરડો, પું૦ વાંસો; પીઠ; કરોડ. (૨) સોપારીની એક જાત. રૂ૦ પ્ર૦ બરડો થાપડવો=હિમ્મત આપવી; ઉત્તેજન આપવું; ઉશ્કેરવું; મદદ આપવા કહેવું. બરડો ભારે થવો=માર ખાવાનાં ચિહ્ન દેખાવાં; માર માગવો. (૩) ગજા કરતાં વધારે થઇ પડવું; દેવા વગેરેનો માથે બોજો થઇ જવો. (૪) કાઠિયાવાડનો એક ડુંગર.

બરણી, સ્ત્રી૦ ચિનાઇ માટીની અથવા દેશી લખોટેલી પાર; અથાણું, અને ઘી વગેરે ભરવાનું માટી કે કાચ વગેરેનું વાસણ.

બરતરફ, વિ૦ [फा.] પાસેથી દૂર કરેલું; કાઢી મૂકેલું; રજા દેવાયેલું. ઓદ્દા કે ચાકરી ઉપરથી કામ કરનારને કાઢી

મૂકવું તે.:–કલેક્ટર સાહેબે એને ગુનો આવતાંવાંત બરતરફ કર્યો.

બરતરફી, સ્ત્રી૦ ચાકરી–કામ ઉપરથી રજા-મળવી તે; બરતરફ કરવું તે.

બરદ, ન૦ બિરૂદ; ભક્તને વરદાન આપવું તે; પ્રતિજ્ઞા; પણ; વરઆપવો તે; વચન.

બરદાશ, સ્ત્રી૦ બરદાસ્ત; સંભાળ. ક્રિ૦ પ્ર૦ બરદાશ રાખવી; બરદાશ લેવી.

બરદાસ્ત, સ્ત્રી૦ [फा.] સંભાળ; ભાળ; કાળજી રાખી ઢોર માણસ વગેરેને પાળવું તે; તજવીજ રાખવી; કાળજીથી પરોણાગત કરવી તે. દુઃખમાં-મુશ્કેલીમાં મદદ આપવી–સંભાળ લેવી અને પાલન કરવું તે.

બરદિયો, પું૦ વરદાન આપનારો; બંદિજન; ભાટ. (૨) બળદ.

બરફ, પું૦ ઠંડીથી અથવા કૃત્રિમ રીતે બંધાયેલું–ઠરેલું પાણી તે; હિમ; હિમકણ; કરા. ક્રિ૦ પ્ર૦ બરફ પડવો=હિમ પડવું; અત્યંત ઠંડકને લીધે આકાશમાંથી વરસતું પાણીજ ઠાર થઇને પડે તે; ઠાર પડવો.

બરફી, સ્ત્રી૦ દૂધનો માવો, ખાંડ અને સુકો મેવો નાંખીને બનાવેલી મિઠાઇ તે. બરફી પેંડા. ખાંડ મેવા ને માવાની બનાવટ તે.

બરફીચુરમું, ન૦ બરફીની માફક ઠારીને ચકતાં પાડેલું ચુરમું તે; ઠારેલો લાડુ.

બરબડ, સ્ત્રી૦ બડબડવું તે; ધીમે ધીમે ફરિયાદને રૂપે બોલ્યા કરવું તે; કણકણવું તે; લવલવ; લવારી; બડબડાટ.

બરબાદ, અ૦ [फा.] રદ; બાતલ, નકામું; વ્યર્થ; મિથ્યા; ખાલી. ક્રિ૦ પ્ર૦ બરબાદ જવું=નકામું પડવું; વ્યર્થ જવું; બગડવું; નહિ કામ લાગવું; નિરર્થક જવું.

બરબાદી, સ્ત્રી૦ ખરાબી; વ્યર્થ જવું તે; ખોટો વ્યય થઇ જવો–કરવો તે; રદ જતા રહેવું–કાઢી નાંખવું પડે અને મિથ્યા ખરચ થાય એમ કરવું અથવા થવું તે પાયમાલી. :–જર્મનોથી કંઇ થયું નહિ અને અમસ્તી પોતાના દેશની બરબાદી કરી.

બરાગળ, સ્ત્રી૦ ઝીણો તાવ; ધીકડી; જીર્ણજ્વર તે.

બરાડ, સ્ત્રી૦ મોટી ચીસ; બૂમ; રાડ; બરકો. ઉ૦ પાડે વાઘ બરાડ; પ્રેમાનંદ.

બરાડવું, ક્રિ૦ સ૦ ગળામાંથી તાણીને બોલવું; આરડવું; મોટે સાદે–ઘાંટે ગરજવું; અવાજ કાઢવો. પશુનું બોલવું.:–રાતે ગાય બરાડે તે સારૂં નહિ. (૨) ક્રોધથી ગરજવું.:–સાહેબ જરા વાંક પડતાંવાંત બરાડે છે.

બરાડો, પું૦ મોટો ઘાંટો; બૂમ, મોટા ગળામાંથી કાઢેલો અવાજ; બરાડવું તે. (૨) ગુસ્સામાં કાઢેલો ઘાંટો તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ બરાડા પાડવા=જરાજરામાં ગુસ્સે થઇ મોટેથી બૂમ પાડવી; ઘાંટા કાઢવા.

બરાત, સ્ત્રી૦ વર સાથેની મંડળી તે; જાન. (૨) વરઘોડાનું સાજન તે.

બરાતી, પું૦ જાનૈયો; જાનમાંનો માણસ.

બરાબર, વિ૦ (फा.) સરખું; સમાન. (૨) ખરૂં; વાજબી; ઘટિત; યોગ્ય. લાયક; અનુકૂળ. (૪) વાંકુંચુંકું નહિ પણ સીધું-સપાટ. (૫) દુરસ્ત; ભુલચૂક રહિત. (૬) ઠીકઠાક ગોઠવેલું. (૭) પુરૂં; છેડો આણેલો હોય એવું; યથાસ્થિત.

બરાબરિયું, વિ૦ સરખેસરખું; સમોવડિયું; સમાન–મળતું હોય એવું. વય ધન બળ વગેરેમાં સમાન.

બરાબરી, સ્ત્રી૦ સમાનતા; સરખાપણું; સરખું થવું–હોવું તે. (૨) સરસાઇ; હરિફાઇ. સ્પર્ધા; ક્રિ૦ પ્ર૦ બરાબરી કરવી =બીજાની સમાન થવાનો યત્ન કરવો; હરિફાઇ કરવી.

બરાસ, ન૦ કપૂરમાં બીજે મસાલો નાંખીને બનાવેલો સુગંધી પદાર્થ. (૨) અં. પિંછી; કુચડો; કુચો. (૩) પથરનું

એક માપ.

બરી, સ્ત્રી૦ અંગરખાનો એક ભાગ તે. (૨) બળી; ખરેરું.

બરૂ, પું૦ (प्रा० बरुओ) નેતરની જાતનું પણ બરડ એક ઘાસ. (૨) એ ઘાસનો સાંઠો તે. આ ઘાસ સાત આઠ ફીટ ઉંચું થાય છે. તેની ઉપર મંજરી આવે છે અને તેના સાંઠા ઉપરથી લાલ પાકટ ને અંદરથી પોલા હોય છે. એ સાંઠાની કલમો થાય છે.

બરો, પું૦ અભિમાન; મગરૂરી; ગર્વ; અહંતાનો તોર.:-કાણુ એનો બરો ઉતારે ? (૨) હોંશ; ઐાધલ, તનમનાટ; ચસકો.:-એને લડવાનો બહુ બરો છે. (૩) ચામોદી; પતરાજી. ઉ૦ બબ્બા ભાગી જાશે બરા, જો દિન આવી જાશે જરા. ભોજાભગત. (૪) ઘણો સખત તાવ આવી ગયા પછી હોઠ ઉપર જે ફોલ્લીઓ ફૂટી નિકળે છે તે. આવી ફોલ્લીઓને બરો મુતરી ગયો, એમ કહે છે.

બરોડું, ન૦ બરૂનું રાડું. (૨) જુવાર બાજરીનો સાંઠો.

બરોબર, વિ૦ સરખું; સમાન. (૨) યોગ્ય; ઉચિત. (૩) અદલ; ખરૂં. (૪) પુરેપુરૂં; માફક. (૫) સમતોલ; ધરાધર. (૬) સાફ; સપાટ; ખાડાખૈયા વગરનું; સરખું:-જમીન બરોબર છે, ખાડા ટેકરા નથી. એકરૂપ. ક્રિ૦ પ્ર૦ બરોબર થવું=સરખું સપાટ થઇ જવું; નાશ પામવું. જેમ ઘટિત હોય તેમ.

બરોબરિયું, વિ૦ સરખા સ્વરૂપનું; સમવયનું સમોવડિયું; ઉમ્મર, ધન, કુળ, બળ; અને યોગ્યતા વગેરેમાં સમાન હોય એવું તે.

બરોબરી, સ્ત્રી૦ બરાબરી.

બરોળ, સ્ત્રી૦ ડાબા પાસામાં રહેલો એક અગત્યનો શરીરની અંદરનો અવયવ. આ અવયવ મેંદા જેવી વસ્તુનો બનેલો છાણા જેવડો હોય છે પણ તેનું કામ શું છે તે નિશ્ચિંતપણે જણાયેલું નથી. તાવમાં એ અવયવ મોટો થઇ જાય છે અને ક્વિનાઇનથી સંકોચાય છે. બરોળ વધવી=એમ કહેવાય છે.

બબ્બર, વિ૦ (सं.) અજ્ઞાન; મૂર્ખ. (૨) અનાર્ય; જંગલી માણસ; (૩) એ જાતિનો એક લોક.

બર્હી, પું૦ (सं. बर्हिन) મોર; મયૂર.

બલ, ન૦ (सं.) બળ; શક્તિ; કૌવત; જોર; સામર્થ્ય. (૨) બેલ; બળદ.

બલકે, અ૦ (आ.) બલ્કે; એથી પણ વધારે; તેના કરતાં વિશેષ એમ.

બલગમ, પું૦ (आ.) ગળફા; ગળા-છાતીમાંથી પડતો ઘટ ચીકણો પદાર્થ; કફ; બળખો.:-બલગમ પડવા માંડે એટલે રૂંધણ ઓછી થાય.

બલગીરા, સ્ત્રી૦ સ્ત્રીઓને કોટે પહેરવાનું એક ઘરેણું.

બલજાવું, ક્રિ૦ વારીજવું.

બલમ, સ્ત્રી૦ બાફેલી ડાંગેર. ચોખા ભાગી જાય નહિ તે માટે ભાગણી ડાંગેરને બાફીને ખાંડવામાં આવે છે. અંગાળ અને બરમા તરફ ઘણું ખરૂં ડાંગેરને બાફીને જ ખાંડવામાં આવે છે.

બલવણ, ન૦ આંબળાંના પાણીમાં ઉકાળીને તૈયાર કરેલું મીઠું. શુદ્ધ કુદરતી મીઠું ખાવાની જેમને બાંધા હોય તેઓ આ મીઠું ખાય છે. (૨) બીડલવણ.

બલવો, પું૦ (आ.) બંડ; તોફાન; રાજસત્તાની સામે ઝઘડો કરવો તે.

બલા, સ્ત્રી૦ (आ.) માથાફોડ; પીડા; પંચાતી; ઝટ પતી જાય નહિં એવી તકરારી બાબત.:-આ શી બલા, રોજ ઉઠી હેરાન કરે ? (૨) પીડાકારક અને ઝટ ખસે નહિં એવું ચેટક; ભૂતપ્રેત; મેલું તે. (૩) દૈત્ય.:-બલા જોણે. બલા લેવી=પંચાતીનું કામ હાથ ધરવું. બલા વહોરવી=પીડા-આફત માથે લેવી.

બલાકા, સ્ત્રી૦ (सं.) બગલી.

બલાડી, જુઓ બિલાડી.

બલાત્કાર, (सं.) બળાત્કાર; બળજોરી; જોરજુલમ; જોરાવરી કરવી તે.

બલાલ, વિ૦ હરામ; નીચ કર્મ કરનાર તે.

બલાહક, પું૦ (सं.) મેઘ; વરસાદ; વાદળાં; મેહ.

બલિ, પું૦ (सं.) દેવતાઓ અને ભૂતાદિકને આપવામાં આવતો ભોગ–ભેટ તે; બળી.

બલિદાન, ન૦ (सं.) ભોગ આપવો તે; ભૂતાદિને માટે–અન્નાદિકની ભેટ આપવી તે. દેવ–દેવતાને આપવામાં આવતું જે ભક્ષ રૂપી દાન તે; બળીદાન.

બલિવર્દ, પું૦ (सं.) બળદિયો, બળદ.

બલિષ્ઠ, વિ૦ [सं.] બળવાન; જોરાવર; બળિયું.

બલિહારી, સ્ત્રી૦ વાહવાહ; ધન્ય; રૂપ, પ્રતાપ, ને ખુબી જોતાં મનમાં જે સ્તુતિ ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે તે વ્યંજક ઉદ્ગાર; ફિદાફિદા થયાનો શાબાશી ભર્યો ઉદ્ગાર; વારી જવું તે. ઉ૦ બલિહારીરે અંબે માત ! (૨) ખુબી; ધન્ય પ્રભાવ.

બલુન, ન૦ [अं.] વિમાન; હવામાં ગતિ કરે એવું યાન–વાહન.

બલે, સ્ત્રી૦ કાખમાં જે ગાંઠ થઇ આવે છે તે,:—કાખબલે.

બલૈયું, ન૦ (सं. वलय) ચુડી; દાંતની ચુડી ને લાકડાનું બલૈયું ક્રિ૦ પ્ર૦ બલૈયાં પહેરવાં=નાતરૂં કરવું; ફરીને પતિ કરવો. (૨) બાયલા બનવું; નિર્બળતા દેખાડવી. (૨) બલૈયાં=ઓવારણાં; દુઃખડાં; હરખથી આશીર્વાદ દઇ માથેથી હાથ ઉતારી પોતાને લમણે ટાચકા ફોડવા; હરખથી આશીર્વાદ દેવો અથવા અત્યંત વહાલ દેખાડવું. ઉ૦ પનઘટ ઉપર દયાનો પ્રીતમ, મારાં બલૈયાં લે છે રે. ૩૦ પ્ર૦ બલૈયાં ખેંચવાં=ખાતાંને આંમળ ખેંચવાં, હિસાબ માંડી વાળવો; ખાતાં બંધ કરવાં.

બલોયું, ન૦ બલૈયું; ચુડી.

બવાડું, ન૦ નવી ખેડાયેલી જમીનનું બીજું વર્ષ.

બવાસીર, ન૦ અર્શ; ગુદામાં થતો મસાનો રોગ તે.

બશેર, વિ૦ આઠ પાશેરા–અથવા–એંશી રૂપિયાભાર જેટલું વજન તે; બે વાર શેર શેર તે.

બશે... સ્ત્રી૦ બશેર વજનનું કાટલું.

બસ, અ૦ થયું; એટલુંજ; ઘણુંજ. હદ બતાવે છે પાણી લેતા–બસ=થયું–હવે નહિ જોઇએ. પર્યાપ્ત; સંપૂર્ણ. આગ્રહમાં અલબત, ખચીત; નહિ ચાલે, ફરજિયાત, વગેરે અર્થ બતાવે છે. : બસ તમેજ જાઓ.

બસી, સ્ત્રી૦ રકાબી; છાછર.

બસેં વિ૦ બે વાર સો તે; બસો. ૨૦૦.

બસો, વિ૦ બસેં; બે વાર સો તે; ૨૦૦.

બસ્તી સ્ત્રી૦ (सं. वस्ति) મળમૂત્ર છોડવા માટે ગુદા વગેરે વાટે પિચકારી આપવી તે; પિચકારી; મળાદિની શુદ્ધિ માટે ગુદાવાટે પાણી અને દવા વગેરે આપવાં તે; અને તે આપવાની નળી તે.

બસ્તો. પું૦ (फा.) ગાંસડી; પોટલી.

બહલાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ખીલવવું; ફુંગરાવવું. (૨) વધારવું; ફેલાવવું; પ્રસાર કરવો.

બહવવું, ક્રિ૦ સ૦ બોલવું. (૨) વહેવું.

બહાદુર, વિ૦ [फा.] હિમ્મતવાન; સાહસિક; શૂરવીર; મર્દ.

બહાદુરી, સ્ત્રી૦ બહાદુરપણું; સાહસ; હિમ્મત. (૨) પરાક્રમ; મર્દાઇ.

બહાનું, ન૦ મિષ; ઓઠું; નિમિત્ત; ઢોંગ; જુઠું કારણ.

બહાર, પું૦ [फा.] ખુબસુરતીનું ખીલી રહેવું તે; ભભક; શોભા; રંગ; મઝા; ખુબી.:–કેવો શરદ પુનમની ચંદનીનો બહાર છે.

બહાર, અ૦ [सं. बहिर्] બારણે; અંદર

નહિ એમ; બહિર. ક્રિ૦ પ્ર૦ બહાર જવું=આરમે-ફરવા જવું. (૨) ઝાડે ફરવા જવું. બહાર પડવું=જાહેરમાં આવવું; ખુલ્લા પડવું. બહાર પાડવું=જાહેરમાં લાવવું; પ્રસિદ્ધ કરવું:—કવિએ નર્મગદ્ય બહાર પાડયું કે તરત લોકોએ તેને વધાવી લીધું. મેં પાંચ પુસ્તક બહાર પાડયાં. કહે૦ બહાર તેટલો ભોંયમાં=બહુ પહોંચેલો; ઉંડા મનનો માણસ.

બહારવટિયો, પું૦ સરકારથી નારાજ થઇ તેને રંજાડવા બહાર પડેલો લુંટારો; સરકારને હેરાન કરવા ને તેમ કરી દાદ મેળવવા ફરનાર ગરાસિયો જમીનદાર, ઠાકોર કે બીજો માણસ તે.

બહારવટું, ન૦ સરકાર તેમજ પ્રજાને રંજાડી સરકાર કે રાજા પાસેથી દાદ મેળવવા લુંટફાટ કરતા દેશમાં ભટકવું તે; લુંટારાપણું; રંજાડ.

બહાલ, વિ૦ [फा] કાયમ; જાયુનું રાખેલું હોય એવું; મુકરર; સ્થાયી. (૨) કબુલ; મંજુર. ક્રિ૦ પ્ર૦ બહાલ રાખવું=કાયમ રાખવું; જ્યાં યોજાયેલું-મુકાયેલું હોય ત્યાં ને ત્યાં રાખવું; બહાલ કરવું:—તમને સાહેબે એનાએ જગા ઉપર બહાલ રાખી તમારી ત્રણ મહીનાની રજા પણ બહાલ કરી છે.

બહાલી, સ્ત્રી૦ કાયમી (૨) મંજુરી. બહાલ બરતરફી=થાપન ઉથાપન ને નિમણુક.

બહાવરું, વિ૦ ગભરાઈ; ગભરાઇ ગયેલું હોય એવું; બહાવલ.

બહાવું ક્રિ૦ સ૦ ગભરાવું.

બહિઃ, અ૦ [सं] બહાર; અંદર નહિ એમ. (૨) પેલી પાર.

બહિરંગ, વિ૦ બહારનું; ઉપરનું; દેખાતું; દર્શનિક.

બહિર્મુખ, વિ૦ વિમુખ; નહિ સંમુખ; અવળું. (૨) પરોક્ષ; પાછળ (૩) છુટા મોઢાં. ઉ૦ અમે તમ કહે લોક બહિર્મુખ, કુડાં વેણ ક્યમ સહેશે, પરવશ પડી પ્રેમદા, કેઇ પેરે દિન લેશે. લજ્જારામ.

બહિર્લાપિકા, સ્ત્રી૦ [सं.] બહાર પડતા અક્ષરોથી બીજોજ અર્થ, નામ અને આશીર્વાદ વગેરે નિકળે એવી જે કવિતાની રચના તે.

બહિર્વર્ધિષ્ણુ, વિ૦ [सं.] બહારથીજ વધ્યા કરે એવું; બહારથી ફુટીને વધનારૂં એવું તે.

બહિષ્કાર, પું૦ [सं.] બહાર કાઢી મૂકવું તે; ત્યાગ; દેશવટો.

બહિષ્કૃત, વિ૦ [सं.] બહાર કાઢી મૂકેલું; તરછોડી નાંખેલું; તજેલું.

બહુ, વિ૦ [सं.] ઘણું; ખસ; પુષ્કળ, (૨) મોટું; ખૂબ. કહે૦ બહુ તાંણે તૂટી જાય=ઘણું ખેંચવું તે સારૂં નહિ. બહુ દોડે તે પાછો પડે=અતિ જોર કરવું તે સારૂં નહિ. બહુ તાંતણુ બળિયું=સંપ તે બળ; ઝાઝા હાથ રળિયામણા.

બહુધા, અ૦ [सं] ઘણું કરીને; વિશેષે; મોટે ભાગે; બહુ પ્રકારે જોતાં; આજે તો બહુધા વરસાદ આવશેજ.

બહુપગું, વિ ઘણા પગવાળું-પ્રાણી તે. કાનખજુરો, કરોળિયો વગેરે. રૂ૦ પ્ર૦ બહુ પગી=અફવા. સહેજમાં ઘેર ઘેર ચાલી જાય માટે. નગપી પણ કહે છે.

બહુબોલું, વિ૦ બોલ બોલ કરનારૂં; બહાર પડતું બોલ્યા કરે એવું; વાચાળ; બોલકણું.

બહુમતી, સ્ત્રી૦ બહુમતપણું; જે પક્ષમાં ઘણા મતનો જુમલો હોય તે; ઘણી સંમતી હોય તે; મતજૂથ:—આ ચુંટણીમાં લિબરલોની બહુમતી છે.

બહુરૂપી, વિ૦ વિચિત્ર રૂપવાળું, નાના વેષવાળું. (૨) તરેહવાર વેષ ધારણ કરનાર.

બહુવચન, ન૦ [सं.] વસ્તુનું અનેકપણું તે (વ્યાકરણમાં.) એક તે એક વચન ને એકથી વધારે તે બહુ વચન:—એક

થોડા અને બહુ થોડા.

બહુવાર, અ૦ [સં.] ઘણીક વખત.

બહુવિધ, અ૦ [સં.] બહુ પ્રકારે.

બહુ વ્રીહિ, પું૦ [સં.] વ્યાકરણ પ્રમાણે બે અથવા વધારે શબ્દોથી બનતો એક સમાસ.

બહુશ્રુત, વિ૦ [સં] જેણે ઘણું સાંભળેલું હોય તે; સાંભળી સાંભળીને જેણે ઘણું જ્ઞાન મેળવ્યું હોય તે; જાણુ.

બહુસારૂં, અ૦ વારૂ; ઠીક; હા એમજ.

બહેન, સ્ત્રી૦ [સં. भगिनी] ભગિની; બાબ્યી; મા બાપની કાકાની, મામા માસી ને ફોઇ વગેરેની છોકરી તે; બેન. (૨) નાની છોકરી કે જુવાન સ્ત્રીને સંબોધવાનો શબ્દ.

બહેર, પું૦ બહેરાપણું; નહિ સંભળાવાપણું; ધાક. (૨) શ્રવણેંદ્રિયનું સંજ્ઞા રહિતપણું તેઃ–કાન બહેર મારી ગયા છે.

બહેરૂં, વિ૦(સં. बधिर) નહિ સાંભળતું; જેનાથી સંભળાતું ન હોય તે; જેને કાને સંભળાતું હોય નહિ એવું. રૂ૦ બહેરૂં હોય તે મુંગુ પણ હોયજ.

બહોળું, વિ૦ [સં. विशाल] વિશાળ; મોકળું; ખુલ્લું; વગર સંકોચે કરાય–ખુમાય એવું તે. [૨] ઉદાર; નહિં કંજુસ એવું.:–આજે તો ભાઇએ બહોળે હાથે ને મોકળે મને ખરચ કર્યું છે.

બળ, ન૦ [સં. बल) જોર; શક્તિ; સામર્થ્ય. (૨) કૌવત; તાકાત. (૩) પ્રભાવ; પ્રતાપ. [૪] સૈન્ય; લસ્કર. (૫) દમ; જીગર. ક્રિ૦ પ્ર૦ બળ કરવું=જોર વાપરવું. કહે૦ બળ કરતાં કળ વધે.

બળાઈ, સ્ત્રી૦ બળી.

બળકટ, વિ૦ બળવાન.

બળખો, પું૦ ગળામાંથી નીકળતો જાડો ને ચીકણો કફનો ગોટો તે; ગળફો, બલગમ.

બળજોરી, સ્ત્રી૦ બહુ આગ્રહ કરવો—જોર વાપરવું તે; બળાત્કાર; જોરાવરી; જોરો. [૨] બળાત્કાર; જોર જુલમ ખૂબ ખેંચતાણ કરવી તે.

બળતણ, ન૦ બાળવાના કામમાં આવે એવું જે તે; લાકડાં, છાણાં, કોલસા, ગાંઠી, ઝરડા વગેરે વગેરે તે; સરપણ; કાઠી. [૨] હિં. રાધવામાં વાસણ ઉ૦ પણ બળતણ વાસણ વિના શી રીતે રંધાય?

બળતરા, સ્ત્રી૦ બળવાથી કે દાઝવાથી થતી જે પીડા તે, દઝાવાની ચચરાટી તે, ચામડી ઉપર દઝાવાથી કે બીજા કોઇ કારણથી થતી એવી પીડા. (૨) મનમાં બળવું તે; કચવાટ; મુંઝાવું તે; ચરચર થવું તે; ફિકર; ચિંતા. ઉ૦ દયાના પ્રભુ પ્રાણ વહાલા મળે તો બળતરા ટળે. [૩] અદેખાઇની અસર; ઇર્ષ્યા; દાઝ તેઃ–એને મોજ કરતી જોઇ મને બહુ બળતરા થાય છે.

બળપારી, વિ૦ બળવાન. ઉ૦ જેહ ગયા મૃગયા વનમાં તમ, એક હવું કૌતુક બળપારી. પ્રેમ. (બળબીજ પછી લેવું.)

બળતું, વિ૦ સળગતું; લાગતું. (૨) સંતાપ પામેલું; મનથી દુઃખ પામતું. (૩) ઇર્ષ્યાળુ; અદેખુ; ઝેરીલું. (૪) ન૦ સારી પેઠે બળવું-સળગવું તે; જળહળાટ બળવું તે; ભડકું; તાપ; બળતાં લાકડાં અને બળતો દેવતા તે.:–બળતું સંકોરો બળતું કરો એટલે પૂરીઓ ફૂલશે. ભડભડાટ બળે એમ કરવું તે. કહે૦ બળતામાં ઘી હોમવું=ઉમેરણ કરવું, વધારવું; જોરથી વધારે બળે એમ કરવું.

બળદ, પું૦ [સં.] बलीवर्द ખાસી કરેલો વાછડો કે આખલો તે; હળમાં ગાડીમાં અને બીજા જોરથી તાણવાના કામમાં લાગેલો જે ખાસી સાઢ તે; ઢાંઢો; બળદિયો; બેલ; બલીવર્દ. (૨) અક્કલ વગર મહેનત કરી જાણનારો; વૈતરો.

બળદિયું, ન૦ સાધારણ બળદ તે; બેલ.

બળબળ, સ્ત્રી૦ મનમાં બળવું-ચિંતાથયા

કરવી તે; બળતરા, મનસ્તાપ. (૨) ફિકર: કાળજી; ચિંતા; સંતાપ. (૨) દાઝ; અદેખાઇ; ઇર્ષા.

બળબીજ, સ્ત્રી૰ એક જાતની ઓષધિ.

બળવત્તર, વિ૰ વધારે બળવાન; ઘણું જોરદાર

બળવંત, વિ૰ બળવાન; બળિયું.

બળવાખોર, પું૰ બળવો કરનાર; ફિસાદી; બંડખોર.

બળવાન, વિ૰ બળિયું; બળવંત; જોરાવર, સમર્થ

બળવું, ક્રિ૰સ૰ અગ્નિ–દેવતાથી–ગરમીને લીધે ખાખ થવું; લાગવું; સળગવું; દાઝવું. લાકડાં, ઘાસ, તેલ વગેરે બળવું (૨) જોસ્સાથી અકળાવવું. ગભરાવું. (૩) અદેખાઇ કરવી—થવી. (૪) સારૂં જોઇને મનમાં બળવું. ક્રિ૰ પ્ર૰ તાપે બળવું=ગરમીમાં રહેવું તાપસહેવો;–તાપથી પીડાવું વિરહે બળવું=વિયોગની પીડ સહેવી; વિરહે શોષાવું. બળીને ખાખ થઇ જવું=અદેખાઇથી ખૂબ મનસ્તાપ ભોગવવો. (૫) પાણી વગર શોષાઇ–સુકાઇ જવું:–વરસાદવગર કરસણ બળી જાય છે. રૂ૰ બળ્યું=ધોર્યું; બળ્યું ગયું; કંઇ દરકાર નહિ એમ:–બળી એ વાત જવા દો. ઉ૰ બળી વાડીને બંગલો એશ ન ભેશ મને ગમે, બળ્યાં કોચ પલંગને પાટ, ન ખાટ રૂચે મને. બળ્યું=સંતાપાયેલું= બળ્યું બોલે એ ખરૂં શું કરીએ. કહે૰ બળતું ઘર કૃષ્ણાર્પણ=પીડા ટાળવા નેપુણ્ય કરવા નીકળવું તે. જેમાં માલ નહિ તે આપવા તત્પરતા દેખાડવી તે. બળતામાંથી બૂકવું=જતાં જતાં જે લાભ લીધો તે ખરો એવા અર્થમાં વપરાય છે.

બળવો, પું૰ બંડ; બખેડો; ફિસાદ; તોફાન.

બળહીન, વિ૰ નબળું; કમજોર.

બળાત્કાર, પું૰ બલાત્કાર; બળજોરી; મરજી ઉપરાંત પરાણે કરવું–કરાવવું તે. ક્રિ૰ પ્ર૰ બળાત્કાર કરવો=સ્ત્રીની મરજી વિરૂદ્ધ સંગ કરવો. જુલમ કરવો.

બળાપો, પું૰ મનમાં જે બળ બળ–ચિંતા થવી તે; શોક; સંતાપ; પશ્ચાત્તાપ વગેરે થાય તે, કઢાપો; મનસ્તાપ. ક્રિ૰ પ્ર૰ બળાપોકરવો=ચિંતા કરવી.

બળિયું, વિ૰ બળવાન; જોરાવર, કહે૰ બળિયા સાથે બાથ=બળવાનની સામે થવું તે.

બળિયાકાકા, પું૰ સૈયડ; એક જાતનો ઘણોજ ચેપી તાવ કે જેમાં માણસના શરીર ઉપર નાના નાના ફોલ્લા થઇ આવે છે. એક અઠવાડિયા પછી એનું જોર નરમ પડી–ભિંગડાં વળી દાણા રૂઝાઇ જાય છે.

બળિયેલ, વિ૰ બળેલું; ઇર્ષા વગેરેના જોસ્સાથી રાત દહાડો સંતાપ કરી કરીને સોરાઇ ગયેલું; કંકાસિયું; કઢાપો કર્યા કરનારૂં.

બળી, સ્ત્રી૰ (પું૰) [સં. बलि] દેવ, પિતૃઓ અને ભૂતાદિકને અર્પણ કરવામાં આવતું જે ભક્ષ્ય તે; ભોગ. ક્રિ૰ પ્ર૰ બળી આપવો=ભોગ આપવો.

બળેવ, સ્ત્રી૰ શ્રાવણ સુદિ પુનમ, યજુર્વેદી બ્રાહ્મણોને જનોઇ બદલવાનો દિવસ. શ્રાવણી પૂર્ણિમા; નાળિયેરી પુનમનો દિવસ–તહેવાર તે.

બળૈ, સ્ત્રી૰ ગાય ભેંસ વિયાયા પછી તરત કાઢેલા દૂધની એક બનાવટ તે.

બળોતિયું, ન૰ નાના બાળકની ગાંડતળે રાખવાનો–મળ મૂત્ર ઝીલવાનો લુગડાનો કકડો તે.

બંકેલાલ, વિ૰ (પું૰) બોલવે કામ કરવે બહાદુર તે; છેલ બટાઉને ફક્કડ માણસ તે.

બંખારવું, ક્રિ૰ સ૰ બખાળવું; ઘાંટા પાડવા; ગુસ્સો કાઢવો.

બંગ, પું૰ બુદ્દો; તર્ક; તરંગ. (૨) તરેહ; ભાત; રંગ. (૩) કલ્પના; જુક્તિ. (૪) એક જાતનો ખાર; કલાઇની એક બનાવટ–ક્ષાર તે.

બંગડી, સ્ત્રી૰ સ્ત્રીઓને કાંડે પહેરવાનું કાચનું કે ધાતુનું ગોળ ઘરેણું; કંકણ; કંકણ; વલય. ઉ૰ શોભે સુનાની ફર કંક

ળીઓ જાંબુડિયા બેસતી બંગડીઓ. કાચનું પાતળું કંકણ તે બંગડી.

બંગલી, સ્ત્રી૦ નાનો બંગલો.

બંગલો, પું૦ [અં.] વાડી વચ્ચે બાંધેલું સુંદર મકાન.

બંગાળી, વિ૦ બંગાળદેશનું; બંગાળ સંબંધી.

બંગાળું, ન૦ લીલી કે પીળી ભોંય ને વચમાં બીજા રંગની ટપકીવાળું ઘાઘરાનું લુગડું; ભાતીગલ ઘાઘરાપાટ.

બંગી, સ્ત્રી૦ બિંદી; ટપકી; નાની ટીલડી; બે ભમરો વચ્ચે કરેલી ઝીણી ટપકી.

બંટ, પું૦ વાવીને પકવેલા અનાજ સાથે થયેલો જંગલી કણ તે; બંટિયો.

બંટિયો, પું૦ ચોખાની અંદરનો અણખેડ ખડનો કણ તે.

બંટી, સ્ત્રી૦ એક જાતનું સામા જેવું અનાજ. આ ધાન્ય જલદી પાકે છે અને થોડી મહેનતે એની મેળે ઉગી નીકળે છે. એના તાંદળાનો ભાત ને લોટના રોટલા થાય છે.

બંઠ, વિ૦ બુંઠ; અક્કલ વગરનું; ધાર વગરનું.

બંડ, ન૦ હુલડ; ફિસાદ; બળવો.

બંડખોર, વિ૦ તોફાની; ફિસાદી; હુલડી; બંડ કરનાર.

બંડિયું ન૦ બદન; બંડી.

બંડી, સ્ત્રી૦ કમ્મર લગી આવતું પહેરવાનું વસ્ત્ર તે; બદન.

બંદ, પું૦ બંધ; જેથી કોઇ ચીજ ખુલ્લી વહેતી બંધ થાય તે; આડ. (૨) બેડી; હેડ. (૩) હદમાં રાખવું તે; કેદ કરવું તે; પાણી અટકાવવાનો પુસ્તો; બાંધ. (૪) પટો.

બંદગી, સ્ત્રી૦ (फा.) ઇશ્વર પ્રાર્થના; ભક્તિ; નિમાજ. (૨) હુકમ; આજ્ઞા.

બંદર, ન૦ સમુદ્ર અથવા નદી કિનારાની તે જગા કે જ્યાં આગળ આવીને વહાણો થોભતાં હોય; જ્યાં વહાણો છોપતાં હોય તે સમુદ્ર કે નદીનો કિનારો. (૨) સમુદ્ર કે નદી ઉપરનું તે ગામ કે શહેર, કે જ્યાં આગળ જળમાર્ગે વેપાર રોજગાર ચાલતો હોય. (૩) ફુરજો; માંડવી; ધક્કો; ધકકો. ક્રિ૦ પ્ર૦ બંદરજવું–ઝાડેજવું.

બંદરી, સ્ત્રી૦ એક જાતનું બુટ્ટીવાળું કપડું; છિંટ. આ કપડાની પાઘડીઓ થતી હતી.:–બંદરી પાઘડીઓ.

બંદવો. જુ૦ બંધવો.

બંદી, પું૦ કેદી, બંદીવાન. (૨) સ્ત્રી૦ બંધી; અટકાવ; મનાઇ; બંધી. (૩) રાજા અને ગૃહસ્થ વગેરેનાં વખાણ કરનારો–ગીત ગાનારો ભાટ, ચારણ વગેરે; માગધ.

બંદીજન, પું૦ રાજા અને ગૃહસ્થ વગેરેનાં પરાક્રમ અને જશ ગાનાર એક જાતિ; ભાટ; માગધ. ઉ૦ બંદીજન કરે વખાણ.

બંદુક, સ્ત્રી૦ (अ. बुन्दुक) દારૂભરીને ફોડવાનો–ગોળી ઉડાવવાનો એક નળિકાયંત્ર; નલિકા; પિસ્તોલ; ગોળી ફેંકવાનો યંત્ર; એક અગ્ન્યસ્ત્ર. રૂ૦ પ્ર૦ બંદુકભરવી=મૂખ ઉશ્કેરવું; જોરથી બખાળો એમ ચઢાવવું; સામે કરવું; લડવાને–ઉડાવી–ઉથલાવી નાંખવાને તૈયાર કરવું.:–આજે ભાઇને એકાંતમાં બેસાડીને ભાભીએ મારી સામે બંદુકભરી છે. (૨) ગોળી.:–બંદુક મારી.

બંદો, પું૦ (फा बन्द) બંધાયેલો માણસ; સેવક; દાસ.:–ખુદાનો બંદો=પરમેશ્વરનો દાસ, આજ્ઞાંકિત, તાબેદાર, અધીનજન. (૨) હું પોતે; સ્વાભિમાનપૂર્વક પોતાને માટે બોલાય છે.:–બંદા ખાય કે તાપે. મારે કંઇ ફિકર નહિ. જ્યા બેઠા–પડયા ત્યાં ખેમ ને કુશળ.:–હવે બંદાના સપાટા જોજો=હવે મારૂં પરાક્રમ જોજો.

બંદોબસ્ત, પું૦ (फा. बंदोबस्त) ગડબડ, દંગાઇ ને મારફાડ વગેરે ધાંધલ કે વસ્તુની રચના આઘીપાછી થાય નહિ એમ કરવું ને રાખવું તે; વ્યવસ્થા; નિયમન–નિયંત્રણ તે. (૨) ગોઠવણ; તજવીજ; તપાસ; તકેદારી; સોઇ; સગવડ.

(૩) જાપતો. (૪) કરાર; ઠરાવ; કબુલાત, સુલેહ–શાંતિ જાળવી–રાખવી તે. દેશમાં બંદોબસ્ત રાખજો.

બંધ, પું૦ (સં.) બંધન; બંધારણ. બાંધવું –હદ કરવી તે; ધારો; નિયમ.(૨) અટકાવ; રોકાણ.(૩)બાધ; પાળ; ઘાટ. ધોરી પુસ્તો (૪)જોડીને સાથે રાખનાર–પટો; પાટો. ગોઠ; બેડી. (૫) બાંધવાના કામનું તે; દોર; દોરડું–વગેરે તે. (૬) સાથે ગોઠવેલું–યોજેલું તે; રચના; નિબંધન; ગુંથણી. :–પદબંધ; નિબંધ: પ્રબંધ. (૭) શરીર; દેહ, વગેરેનું બંધારણ તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ બંધ કરવું=મીચવું; બીડવું; :–આંખ બંધ કરવી, અટકાવવું; વાસવું; :–દરવાજા બંધ કરવા. અટકાવવું; રોકવું ખાળવું. :–વ્યવહાર બંધ કરવો; પાણી બંધકરવું. બીડવું; વાળવું; અંદર ઘાલવું :–કાગળ બંધ કરવો. આટોપવું; રહેવા દેવું :–સાંજપડી હવે કામ બંધ કરો. પુરૂં કરવું: સમાપ્ત કરવું; અંત આણવો. :–હવે એ વેપાર અમે બંધ કર્યો છે. બંધાયેલા હોવાપણું; બંધનમાં –પ્રતિજ્ઞા પાળવીજ એવી કબુલાતમાં હોવાપણું. દાબ; ધાક; મર્યાદ; હદ; આંક. બંધ બાંધવો–અમુક અમુક હદ લગી થાય એમ તે; નિયંત્રણ કરવું તે.

બંધકી, સ્ત્રી૦ વેસ્યા; છિનાળ; તાયફો.

બંધકોશ, પું૦ ઝાડો આવે નહિ એવી પેટની સ્થિતિ તે; કબજિયાત; મળબંધ.

બંધન, ન૦ (સં.) બંધ; બાંધણી. (૨) નિયમ; ધારો. (૩) અટકાવ; પ્રતિબંધ (૪) પાશ; જાળ. (૫) કેદ; કબજે પડવું તે. ઉ૦ મોટાનો થઇ વેરી બંધન પડયો, તે ભૃંગ આ અંબુજે. (૬) પટો; દોર; ચાપડો. (૭) મના; બંધી.

બંધબેસતું, વિ૦ માપક આવતું; અનુકૂળ; ગમતું; ગોઠતું. (૨) બરોબર થઇ રહે એવું; બેસતું; યોગ્ય.

બંધવ, પું૦ બાંધવ; ભાઇ; સહોદર.

બંધાણ, ન૦ બાંધવાનું તે; દોરડું, પટા વગેરે. (૨) ગાંઠ; પાશ: જાળ. (૩) બંધન; અટકાવ; રોકાણ. (૪) બાંધણી; બાંધવાની રીત તે. (૫) હેળ–ટેવ; આદત; વ્યસન :–ડોસાને અફીણનું બંધાણ છે.

બંધાણી, વિ૦ બંધાયેલું; કાબુમાં હોય એવું; વ્યસનવશ; હેળ ટેવવાળું; જેને અમુક વગર ચાલેજ નહિ એવું :–અફીણનો બંધાણી.

બંધામણ, ન૦ બાંધવા કે બાંધવાનું લવાજમ. મજુરી તે :– ઘડી બંધામણ વધ્યું.

બંધામણી, સ્ત્રી૦ બંધામણ. ( ) સરત; કબુલાત; કરાર.

બંધારણ, ન૦ એક બીજા સાથે ભેળ રહેવાપણું તે; ઘણી વસ્તુઓ કે તત્વના સંયોગ તે; બનવટ; રચના; બાંધણી. :–એના બંધારણમાં ઘણી ચીજો આવે છે; બે કે વધારે વસ્તુઓનું એક બીજા સાથેનું જોડાણ તે. (૨) યોજના; ગોઠવણ; ઘાટ. (૩) ગ્રથના–નિબંધના વિષયની ગોઠવણ તે. (૪) જેથી બાંધો બંધાય તેવી વસ્તુ કે તત્ત્વ તે; બાંધો. જે વસ્તુ ખાધા કે લીધા વિના ચાલેજ નહિ તે; વ્યસન હેળ; :–અફીણનું બંધારણ ખોટું. (૫) બાધણું.

બંધારો. પું૦ જેવા જેવી ભાત વેલ બુટ્ટા પાડવા હોય તેવી રીતે લુગડાને બાંધીને જુદા જુદા રંગથી રંગીને તૈયાર કરનારો; બાંધણીઓ–રંગનારો તે. (૨) રેશમનાં કપડાંને ધોઇ કુંદી કરનારો; રંગરેજની એક જાત. બાંધણી બંધાવી. ને રંગવાનો ધંધો કરનારો માણસ તે.

બંધાવવું, ક્રિ૦ સ૦ બંધન કરાવવું; કોઇ વસ્તુ એક સાથે જોડાઇ રહે એમ કરાવવું (૨) અમુક ઘાટ આવે એમ વિટળાવવું. :–પાઘડી બંધાવવી. રૂ૦ પ્ર૦ પાઘડી બંધાવવી–પોષાક આપવો; રીઝના સરપાવ આપવો; શાબાશી આપવી.

બંધાવું, ક્રિ૦ અ૦ બંધન થવું; સરત–

કરારથી કબુલ થવું; પ્રતિજ્ઞાવશ થવું; બંધનમાં પડવું. (૨) ઠરવું; નક્કી થવું. :—પંદર રૂપિયા પેનશન બંધાયું. (૩) અટકાવું; રહીજવું; હિલચાલ અટકી પડવી. :—હવે પગ બંધાયો. ઘણા દિવસ પાંજરામાં રહેવાથી પોપટની પાંખો બંધાઇ ગઇ. (૪) સંઘટ્ટ થવું; મળી જવું :—આ દૂધ બંધાય ત્યારે જોજો.

બંધિયાર, વિ૦ બંધાયેલું હોય એવું; નહિ વહેતું એવું; નહિ હરતું ફરતું એવું. (૩) વાસ્યું રહેતું કે રહેલું હોય એવું; અવાવર. :—બંધિયાર પાણી—બંધિયાર ઢોર, અને બંધિયાર ઘર—ટાંકું વગેરે.

બંધી, સ્ત્રી૦ અટકાવ; મના. (૨) પરહેજી; કરી. (૩) કરાર; બોલી; સરત. (૪) પાકી; અણોજણે ક્રિ૦ પ્ર૦ બંધી કરવી —મના કરવી. કરી પળાવવી. કરાર કરવો; અટકાવ કરવો.

બંધીખાનું ન૦ કેદખાનું; તુરંગ; જેલ.

બંધીવાન, વિ૦ બંધાયેલું; કબજામાનું; કબજે કરેલું હોય એવું; પુરેલું; અટકાવેલું; કેદી; બંધનમાં નાખેલું તે.

બંધુ, પું૦ (સં.) ભાઇ; બાંધવ; સહોદર. (૨) દોસ્ત; સ્નેહી; સાથી; સોબતી. (૩) સગપણ કે નાત જાતમાંનો સમવયસ્ક. બંધુજન=સહોદર; ભાઇભાંડું; આપ્તજન તે.

બંધુતા, સ્ત્રી૦ ભાઇપણું; ભાઇચારો; દોસ્તી; મિત્રભાવ.

બંધુત્વ, ન૦ [સં] ભાઇપણું; બંધુતા.

બંધુર વિ૦ (સં) સુંદર; રમણીય; પ્રીતિ ઉપજાવે એવું.

બંબ, વિ૦ મોટું અજરાલ; બિંબાકાર. :—જાડું બંબ. અગડબંબ. (૨) પું૦ બાવળ. ઉ૦ એક ક્યારામાં કેરું રોપીયા, ભાઇ આંબો ને વળી બંબ; આંબે અમૃતફળ નિપજ્યાં, ને ભાઇ બંબે આવી શૂળ. (૩) નરઘામાંનું બહાયું. મૃદંગનાં જે પાસામાં ખરજનો સૂર વાગે છે તે. (૪) ઢંઢેરો; ઢંઢેરો. ક્રિ૦ પ્ર૦ બંબબજાવવું=નગારાની પેઠે ટીપવું; મારવું ટોક્વું.

બંબેબંબ, પું૦ મોટે મોટું તે; જુદા તડાકા; તૂત અંધેર.

બંબો, પું૦ જેને ચામડાની નળી હોય એવો પાણીની ધાર ઉડાડવાનો યંત્ર; પાણી કાઢવાનો સંચો. (૨) પાણીનો નળ તે; જેમાંથી પાણી વહી આવતું હોય તે નળ. (૩) પાણી ગરમ કરવાના નળ—કૉફવાળી એક બનાવટ—ઘાટ તે. :—બંબામાં કોયલા નાંખીએ એટલે પાણી ગરમ થાય.

બંસરી. સ્ત્રી૦ વાંસળી; વેણુ; મોરલી.

બંસી. સ્ત્રી૦ વાંસળી; મોરલી.

બંસુરી, સ્ત્રી૦ વાંસળી.

બા, સ્ત્રી૦ મા; માતા. માને બા કહીને બોલાવવાનો ચાલ છે. (૨) બહેન :—ફૂપાળી બા. વહુઓ મોટી નણંદને પણ બા કહીને બોલાવે છે. (૩) લાડ અને વહાલનો આશ્વાસક ઉદ્ગાર મોટાં નાનાં બાળક ને ગરીબ તરફ વપરાય છે:—નહિ રે બા. પારસીઓમાં વપરાય છે. :—બા તમુને હું ઓળખતો નહિ તો.

બાઈ, સ્ત્રી૦ મોટી ઉમ્મરની વિધવા કે સધવા સ્ત્રીને બોલાવતાં વપરાય છે—બાઇડી; બહેન. ઉ૦ અરે બાઇ બાઇ તમે, સર્વથી સગાઇ સાહી. (૨) સાસુ કહે૦ બાઇના ફૂલ બાઇને અને શોભા મારા ભાઇને. બાઇને કોઇ લેનાર નહિ ને ભાઇને કોઇ દેનાર નહિ.

બાઇકલાણી, સ્ત્રી૦ ગરીબાઇ—દૈન્ય બતાવવું તે; આજીજી; યાચના. ૨) સાલસાઇ; નામર્દાઇ; ભિખારીવેડા કરવા તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ બાઇકલાણી કરવું=ભીખખાવું; ગરીબી દેખાડી દયા ઉસ્કેરી માગીખાવું; દૈન્ય દેખાડવું; આજીજી કરવી. (૩) કન્યારાશિ; બાયલો.

બાઈજી, સ્ત્રી૦ માનવંતાં બા; સાસુજી; સાસુ. ઉ૦ આગળ બાઇજી એમ કહેતાં જે વહુને આપીશ સાકર રે, હવે તે બાઇજી

એમ શું કહો જે, વહુ તો ઘરની ચાકરે રે. બાળગીત.
બાઇડી, સ્ત્રી૦ બાઇ; સ્ત્રી; અબળા. (૨) ભાર્યા; પત્ની; વહુ.
બાઇમાણસ, ન૦ સ્ત્રી; અબળાજન; બૈરૂં.
બાઉ, પું૦ લાડુ; મિઠાઇ. નાનાં છોકરા પ્રત્યે વપરાય છે. (૨) હાઉ; બાળકને બીવડાવવાને કહેવાતી એક ભયંકર આકૃતિ—બિભીષિકા; હુક.
બાઉલું, ન૦ બાઉ; બૌ; આંચળનો થોલો.
બાઉવો, પું૦ બૌઓ; બાઉ; લાડુ. [૨] મિઠાઇ.
બાકરી, સ્ત્રી૦ અંહકાર યુક્ત આગ્રહ—મમત; મમતની લડાઇ—તકરાર; અંટસની લડાઇ; મમતાલો વૈરાનુબંધ. ક્રિ૦ પ્ર૦ બાકરી બાધવી=મમતે ચઢી વેર માંડવું; વેર ઉભું કરવું.
બાકળા, પું૦ આખું બાફેલું કઠોળ; કઠોળ; તોઠા; ગ્રામ દેવતા—યોગિની વગેરે ભૂતાદિકને આપવાનો બલિ તે. (૨) નહિ સીઝેલું અનાજ તે; નહિ અટવાઇ ગયેલું પાણીથી જુદું ને જુદું રહેલું અનાજ. ક્રિ૦ પ્ર૦ બાકળા આપવા=કઠોળનો બલિ આપવો. લાંચ આપવી; કંઇક નાંખવું.
બાકી, સ્ત્રી૦ શેષ; અવશેષ; સીલક; વાપરતાં વધેલું તે; પુરૂં કરતાં વધેલું—રાખેલું તે.:—કંઇ બાકી રાખીશ નહિ. ભિખારીને આપતાં બાકી રહ્યું તે ચકલાંને નાંખ્યું. (૨) વિ૦ અધુરૂં; અપૂર્ણ; કાચું.:—હવે બાકી રાખતો નહિ. (૩) અ૦ નહિતર; નહિતો.:—ના પાડી એટલે રહ્યા બાકી હું તો જાત. ક્રિ૦ પ્ર૦ બાકી કાઢવી=જમે ઉધારના સરવાળા કરી વધારો કે ખોટ તારવી કાઢવાં તે. ઉ૦ કાંઇ બાકી ન રાખતી બાઇ, માલણ ગુંથી લાવ ગુંજીયલ ગ૦ રે૦ ૩૦ પ્ર૦ બાકીસાકી=વધ્યુંઘટ્યું.
બાકું, ન૦ બાકોરૂં; મોઢું છિદ્ર; કાણું.
બાકોરૂં, ન૦ મોટું કાણું; છિદ્ર; બાખું.
બાખડવું, ક્રિ૦ અ૦ કજિયો કરવો; લડીપડવું; અથડાવું; ભડકાવું; ભીડવું.
બાખડું, વિ૦ વિયાયાને ઘણો વખત થઇ ગયો હોય એવું ઢોર.:—બાખડી ભેંશ, ગાય. (૨) પાકટ; ઘટ્ટ; સત્ત્વવાળું.:—બાખડું દૂધ. ઉ૦ બડપિંપલકી છાય, સોબત ભલ્લાંકી, રગડ કસુંબા ઘોળ; કે મુદ્રી ચનોકી; બાખડી ભેંશકા દૂધ સકરમેં ઘોલનાજી, ઘ્રતનાદે કિરતાર, ફિર નહી મંગનાજી. બાપા.
બાખાબોલું, વિ૦ તરત મોઢામોઢ જે તે કહી દે એવું; સામાને સારૂં ખોટું લાગવાની દરકાર નહી કરતાં પોતાને ખરૂં લાગે તે તરતજ બોલી દેનારૂં; તડને ફડ બોલી દેનાર; નિષ્કપટી; ખુલ્લું કહી દે એવું; ભોળું; ભકભાબોલું.
બાખું, ન૦ કાણું. (૨) વિ૦ ગંડીલું; ગેની.
બાગ, પું૦ [फा] ફૂલઝાડવાવાને બનાવેલી મોજની વાડી તે; બગીચો; ઉદ્યાન; ઉપવન.
બાગડોર, સ્ત્રી૦ (વાગ્—દોર) લગામ; રેન; ચોકડું.
બાગનેટ, સ્ત્રી૦ બંદુકના મોંઉપર ચઢાવી લેવાનો ભાલો; ભાલોડું.
બાગબાન, પું૦ માળી.
બાગાયત, સ્ત્રી૦ [फा.] વાડીવજીફા બનાવવા તે; ફળઝાડ વાવવાનું—ઉછેરવાનું કામ તે; બાગકામ; બાગ વગેરે બનાવવાનો હુન્નર તે; બગીચા બનાવવાની રીત તે.
બાગાયતી, વિ૦ ફળ ફૂલનાં ઝાડ ઉછેરવા લાયક હોય એવું—ખેતર, જમીન વગેરે. બાગાયતી કામ=બાગ બનાવવા અને ફળઝાડ ઉછેરવાનો ધંધો તે.
બાઘડ, વિ૦ બીએ નહિ—શરમાય કે દબાઇ જાય નહિ એવું; નિડર; બાહોશ; બહાદુર. (૨) જાડું; જબરૂં અને ઉધ્ધત એવું; ગમે તેને ગમે તેવું કહી શકે એવું—માણસ.

બાધડો, પું૦ બીક લાગે એવો-બાઝીપડે એવો વિચિત્ર માણસ; ભડકામણો; બિહામણો નાનાં બાળકને ભય ઉપજાવવા માટે કહેવાતો એવો કલ્પિત બાવો; હાઉ.

બાચકો, પું૦ ઉંધે પંજે-પાંચ આંગળાં વચ્ચે ઘાલેલો-લીધેલો જેટલો જથો તે; ઉંધે હાથે પાંચ આંગળાંવતે લેવાય એટલી વસ્તુ તે.:-બાચકો લોટ આપ. પોલી-પહોળાં આંગળાંવાળી મુઠી. (૨) પંજાનાં પાંચ આંગળાંવતે મારેલી ઝડપ સેં; પંજાનો વલુરો; ચીમટો.:-આ, નાના ભાઇએ મને બાચકો ભર્યો. ક્રિ૦ પ્ર૦ બાચકા ભરવા=મુઠે ને મુઠે લેવું. વલુરા-ખણવા; પંજાની ઝપટો મારવી; (નખ-વાગે તેમ) રૂ૦ પ્ર૦ ધુમાડીના બાચકા=નકામાં વળખાં; ફાંફાં મારવાં તે. ઉ૦ ધુમાડીના બાચકા ભરવે શું રંધાય?

બાજ, પું૦ ચકલી જેવાં નાનાં પંખીઓને ઉડતાં ઝડપ મારી પકડી લેનારૂં એક મોટું શિકારી પંખી; શકરો:-શકરો બાજ; મોટી સમળી. ચીડિયાં પકડાવવાને માટે મુસલમાનો બાજ પાળે છે. (૨) ઘોડો; અશ્વ. (૩) વાળું; છંદીલું અને અનુરક્ત એવો અર્થ બતાવનારો ફારસી પ્રત્યય.:-જુક્તિબાજ; રંડીબાજ.

બાજ, ન૦ પતરાળું; બાજઠું; પત્રાવલી.

બાજઠ, પું૦ ચાર પાયાનું સુંદર બનાવટનું લાકડાનું આસન; નાનો આસનિગો મંચ -માંચો- પાટલાથી લગાર વધારે ઉંચી ને સારી બનાવટની બેઠક; બાજઠડો; બાજઠિયો.

બાજઠું, ન૦ પતરાળું.

બાજરિયું, ન૦ બાજરીનું ડુંડું-કણસલું.

બાજરિયો, પું૦ બાજરીના લોટનો બાટ-કંસાર તે. (૨) બાજરીને ખાંડી છાસમાં રાંધીને બનાવેલો એક ખોરાક.

બાજરી, સ્ત્રી૦ ઝીણા લંબ ગોળ કણનું એક અનાજ; બાજરો. ઉ૦ મીઠી બાજરીરે; તને સૌ સવાદે ખાય. ગ્રામ્યગીત. (૨) બાજરાનું કરસણ; દળીને લોટ કરવાનું અનાજ છે.

બાજરો, પું૦ મોટા કણની બાજરી.

બાજંદાવેડા, પું૦ બાજંદાપણું કરવું તે; ધૂર્તતા; ઢોંગાઇ; ઠગવિદ્યા કરવી તે; ખંધાઇ; ખબડદારી; ખેલાડીવેડા.

બાજંદું, વિ૦ ધૂર્ત; ઢોંગું; પહોચેલું; ખંધું; ખેલાડી; ભૂલવી ભોળવી ને બથાવી પડે એવું, ચાલાક; ચંચળ પટામણું. ઉ૦ બબ્બા વિના બાજંદો.

બાજિયાકોર, પું૦ ફજેતો; ભવાડો; વ્યવસ્થા -કાબુ નહિ રહેતાં જેમ તેમ થઇ જઇ ગોટાળો અને ઘોંઘાટ થઇ રહેવો તે.

બાજી, સ્ત્રી૦ પાસા નાખી તેના આંક પ્રમાણે સોગટાં ચલાવવાની એક રમત તે; સોગટાંની રમત. (૨) જે ખાના ખાનાદાર પટ ઉપર સોગટાં મંડાય છે તે; ખાનાં પાડેલું-આંકેલું પટ કે ફલક તે. હારજીતની રમત; ખેલ; ચોસર. (૨) દાવપેચવાળી ગોઠવણ-રચના તે; અમુક ગુપ્ત યોજના તે; છટકું; પ્રપંચ. ક્રિ૦ પ્ર૦ બાજી માંડવી=ચોસર માંડવી. કાર્ય સાધક યોજના યોજવી. બાજી ખેલવી-રમવી=દાવપેચ રમવો. બાજી હારવી=સિદ્ધ કરવા ધારેલા અર્થવાળી યોજનાનું રદ જવું. સાહસિક મંડાણ તે બાજી.:-આ સંસારની બાજી હારી ગયો.

બાજીગર, પું૦ ખેલાડી; યુક્તિથી રમત રમી -રમાડી જાણનારો તે. (૨) ગારૂડી; મદારી. (૩) હાથ ચાલાકના હેરત ભર્યા ખેલ કરી બતાવનારો, જાદુગર.

બાજુ, સ્ત્રી૦ કોઇ ચીજના પહોળાઇ તરફનો ભાગ તે; પાર્શ્વ તરફનો ભાગ તે.-તેની ડાબી બાજુએ બેસ. (૨) કોઇ ચીજના છેડા તરફનો ભાગ તે; છેડો; અંત, ઓર કોરણ.:-તે એના પાછલી બાજુએ ઉભો. (૩) પક્ષ; કુમક; તરફેણ -નું તો હંમેશ એની બાજુઅજ બોલવાનો.

(૪) તરફ; બાજી; દિશા. આ બાજુએ થઇને મંદિરમાં જા. (૫) દૂર આઘે; છેટે;—જરા બાજુએ બેસ. (૬) ઠેકાણે; ઠામે; જગાએ:—માથાની બાજુએ પગ ને પગની બાજુએ માથું. ક્રિ૦ પ્ર૦ બાજુએ બેસવું=દૂર બેસવું (આંએ) તટસ્થ રહેવું; કામમાંથી ખસી જવું; બાજુ લેવી=પક્ષ લેવો; પાર:—પેલી બાજુ તરીજા.

બાજુબંધ, પું૦ હાથના કાંડા ઉપર પહેરવાનું એક ઘરેણું; બેરખા—બેરખો.

બાજે, ૦ [फा.] એકાદ; ગમે તે કોઇ એક; અમુક.

બાઝવું, ક્રિ૦ સ૦ કજિયો કરવો; તકરાર કરવી; લડવું; (૨) ઝાલવું ધરવું; પકડવું. (૩) ભેટવું, બાથમાં લેવું; વળગીપડવું. (૪) ચોંટી રહેવું; વળગવું; ચીકટાઇ રહેવું. ૫ ક્રિ૦ અ૦ ઉત્પન્ન થવું; ઉપજવું; આવવું:—આંબે કેરીઓ બાઝી (૬) બંધાવું; જામવું:—દોસ્તી બાઝી.

બાઝડું, વિ૦ [फा.] લુચ્ચું; ધૂર્ત; ખંધું; પહોંચેલું (૨) હરામી.

બાર, પું૦ બફેલા લોટ ને; કસાર; કંસાર.

બાટલી, સ્ત્રી૦ ચિનાઇમાટી અથવા કાચનું પ્રવાહી ભરવાનું નાળચા જેવું પાત્ર; શીશી.

બાટલો, પું૦ મોટી શીશી; શી ઃ મટ્ટો.

બાટી, સ્ત્રી૦ છાણાના કે કોલસાના અગ્નિએ શેકેલી જાડી ભાખરી.

બાટું, ન૦ કણ ભરાવા વગરનું ઠુંડાંવાળું કરસણ; ઠુંડા ળું ઘાસ; (૨) બાટી

બાડું, વિ૦ ખુ ાતરફ ડોળો ફેરીને જોનારૂં ત્રાસું: વાંકું; તિર્યક. (૨) જેના ડોળો એક તરફ ખેંચાઇ ગયેલો હોય એવું; જેને જોવાને માટે ડોળાને બાજુએ ફેરવવો પડતો હોય તેવું માણસ; ત્રાસું જોનારૂં ક્રિ૦ પ્ર૦ બાડું વું=ઉપેક્ષા કરવી; નહિ લક્ષ આપવું. ડોળાતાણીને જોવું તે. કહે૦ બાડો ને બતરીસ લક્ષણો.

બાડુવાં, વિ૦ બાપુડાં; નાનાં અને ફુલાવી ફુલાવી રાખેલાં; લાડકાં; રાંકડાં. ઉ૦ મોસાળે પધારોરે, બાળક મારાં બાડુવાં, બાહુવાં.

બાઢમ, અ૦ [सं] વારૂ; સારૂં; ઠીક; હા. (૨) ભલે; અસ્તુ; કબુલ. (૩) બંધ; બાતલ. ઉ૦ કહેવું નથી કાંઇ હાવાં, બોલવું બાઢમ, કર્યું. વલ્લભ.

બાણ, ન૦ [सं] તીર; શર.:—ધનુષબાણ. (૨) દારૂનો તે ગોળો કે જે સળગાવતાંજ ઉછળીને ફાટે, અથવા પછડાવાથી એની મેળે સળગીને જોરથી ફૂટે; હવાઇ; બોંબ; એક જાતની આતશબાજી (૩) પથ્થરનો લીસો ને અંડાકૃતિ ગોળવો; લિંગ; શંકરની મૂર્તિ તરીકે પૂજાય છે તે:—મહાદેવનું બાણ ભાગતાં તેમાંથી મોરછાપ અઢળક ધન મળ્યું. (૪) ખાડી નજીક આવેલી પડાળી જમીન, કે જ્યાં ભરતીનાં પાણી આવે છે તે. (૫) ખેતરોની હદ બતાવનારા માટીના નાના ટેકરા તે; ખાંભા; પાળિયા; ખુંટ. (૬) બાંધ; પુસ્તો. (૭) પગલું:—બાણુ કવું=પગલું કાઢવું. ક્રિ૦ પ્ર૦ બાણમારવાં=હૃદય ભેદાઇ જાય એવાં મહેણાં મારવાં તે; આકરાં ન હન થાય એવાં વચન સંભળાવવ બાણબાણ=આકરા—દુઃખ થાય એવા વચન તે; મહેણાં. હૃદયને વિંધી નાંખે એવું વચન કે મરણ તે; મહા દુઃખ કારક મરણ. ઉ૦ વજ્જર બાણ માર્યાં, કરીને જુવાનના મરણમાં બૈરાં દુઃખ પોકારી ફૂટે છે.

બાણવું, ક્રિ૦ અ૦ સાહું કરવું; ક્બાલો કરવો.

બાણાવળી, વિ૦ બાણ મારવામાં કુશળ તે; અચ્છો નિશાનબાજ; ધનુર્ધર.

બાણી, સ્ત્રી૦ ઠરાવેલો અમુક વખત તે; મુદત. (૨) સરત; કબુલાત. (૩) શકુન તરીકે અપાતી ભેટ; બક્ષીસ.

બાણું, વિ૦ નેઉ ને બે; ૯૨.

બાતમી, સ્ત્રી૦ (फा.) છુપી ખબર; સમાચાર; વિગત; હકીકત. (૨) ભેદ; રહસ્ય.

બાતમીદાર, વિ૦ છુપી ખબર લાવી આપનાર; ભેદુ; જાસૂસ (૨) ખબરપત્રી.

બાતલ, વિ૦ (आ. बातिल) નિરુપયોગી; નકામું; રદ. ક્રિ૦ પ્ર૦ બાતલ કરવું=રદ કરવું; કમી કરવું; ગણતરીમાંથી કાઢી નાખવું. વાળ નાંખવું રદ બાતલ=નકામું; ફોગટ

બાતેન, વિ૦ (आ.) ખાનગી, ગુપ્ત; પડદામાં હોય. અંધારામાં હોય એવું; છુપું.

બાથ, સ્ત્રી૦ બે હાથ પહોળા કરી છાતી પાસે ધરી લેવું તે; એક હાથે ધરાય નહિ એવી વસ્તુ અથવા માણસ વગેરેને બે હાથ પહોળા કરી છાતી સરસું ચાંપવું તે; કોટી, ભેટવું તે; આશ્લેષ. (૨) ટક્કર લેવી તે; સામે બીડવું તે; સામે થવું તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ બાથ ભરવી=ભેટવું; છાતીએ લેવું. મોટું કામ ઉપાડવું; હિમ્મત ધરવી. (૩) બાકરી; સ્પર્ધા; હરિફાઈ; ટક્કર:—બળિયા સાથે બાથ બીડવી. બાથમાં લેવું=આશ્રયમાં લેવું; ગોદમાં-રક્ષણ તળે લેવું; કબજે લેવું; તાબામાં પક્ષમાં લેવું. ના૦ ધા૦ બાથોટવું=બથંબથા કરવું; બાથે બાથ ભરીને લડવું; એક બીજાને બાથમાં લઈ પછાડવાને મથવું.

બાથોડું, ન૦ આમ તેમ બાથો મારવી; કોઈ વસ્તુ લેવા પકડવા-(આશ્રય માટે) જવું તે; ફાંફાં; કોશીશ; વળખાં; પ્રયત્ન. ક્રિ૦ પ્ર૦ બાથોડિયાં મારવાં=આમ તેમ આશ્રય માટે વળખાં મારવાં; ગડમથલ કરવી; યત્ન કરવો.

બાદ, વિ૦ (आ. बआद) સંખ્યા કે જથામાંથી ઓછું કરવાનું હોય એવું: બાતલ; કમ; ઓછું. ક્રિ૦ પ્ર૦ બાદ કરવું=ઓછું કરવું; કમ કરવું. રદ કરવું; કાઢી નાંખવું. (૨) અ૦ પછી; કડે; બાતી. (૩) ઉપરાંત; વધારામાં.

બાદબાકી, સ્ત્રી૦ બાદ કરવું તે: ગણિત પ્રમાણે અમુક રકમ-સંખ્યામાંથી ઓછી કરવાની રીત તે. (૨) બાકી રહેલું તે.

બાદલું, ન૦ કસબનું ગુચ્છળું; રેશમ ઉપર ચઢાવેલા કસબની આંટી. (૨) વિ૦ નહિ ટકાઉ; ઝટ ભાંગી કે ફીટી જાય એવું; કામચલાઉ; નાજુક; નહિ સંગીન (૩) નકલી; બનાવટી:—બાદલા તારના કડીઓ. સોનું ચઢાવેલો તાર તે બાદલી તાર.

બાદશાહ, પું૦ મોટો મુસલમાન રાજા તે; રાજાધિરાજ; શહેનશાહ. કહે૦ બાદશાહ યા બઝાર—જ્યાં જેના ખપત ત્યાં તેનું બઝાર; યોગ્ય ઠેકાણેજ વસ્તુના ખપત હોય.

બાદશાહી, બાદશાહનો અમલ તે; મોટું મુસલમાની રાજ્ય; અથવા મોટા મુસલમાન રાજાની હાકેમી તે; સામ્રાજ્ય: શહેનશાહત. (૨) વિ૦ બાદશાહ સંબંધનું: બાદશાહ; બાદશાહી સિક્કો. (૩) રાજશાહ—રાજસી=રાજાને શોભે ઘટે એવું. ઉ૦ બાદશાહી પથરણાં પાથર્યાં.

બાદિયાન, ન૦ સુવા દાણા જેવું એક બીજ; એક જાતનું વસાણું.

બાદી, સ્ત્રી૦ (फा.) અજીરણ; અપચો; બદહજમી. (૨) પેટમાં વાયુ રહેવા તે. બાદી અર્શ=અજીરણથી ઉભળી આવતા મસાનો રોગ તે; આવળા મર્શ.

બાધ, પું૦ (सं.) અડચણ; હરકત; વાંધો. (૨) નડતર; ઉપદ્રવ. (૩) દોષ; પાપ. [૪] પ્રતિબંધ; અટકાવ.

બાધક, વિ૦ (सं.) બંધનકારક; હરકત કરતા.

બાધા, સ્ત્રી૦ (सं.) બાધ હરકત (૨) અમુક થતા લગી આમ કરવું નહિ, એવો નિયમ તે; આડી. ઉ૦ રિસાયાં રસિક સંગાથેરે રાધા, બોલું નહિ શ્યામ સુંદર સાથે બાધા. (૩) માન્યતા; માનવું તે. (૪) દુઃખ; પીડા; અગવડ.

બાધું, વિ૰ બધું; તમામ; આખું; સંપૂર્ણ.

બાધેભારે, અ૰ મોઘમ; વગર નામ કે ઉપાધિ વાપર્યા વગર; એમને એમ; નામ નિર્દેશ વગર.

બાન, વિ૰ જામીનગીરીમાં પકડેલું; જામીન તરીકેનું; સાટા બદલ. (૨) અમુક સરત માન્ય રહે ત્યાં સુધી આંટમાં—કબજે રહે તે માટે લીધેલું હોય એવું તે.:—પાદશાહો માણસોને બાન પકડી જતા, આંટી, સાટું; બાનું.

બાનક, સ્ત્રી૰ બાંધણી; રચના; બનાવટ તે; ઇમારત.

બાનડી, સ્ત્રી૰ દાસી; સેવિકા; સ્ત્રી નોકર.

બાની, સ્ત્રી૰ (સં. **वाणी**) વાણી; બોલી ભાષા;—કવિની બાની. (૨) બોલવા લખવાની શૈલી—સુંદર યોજના તે; છટા; રીત; તરેહ તે. (૩) બાનડી; દાસી; લુંડી.

બાનુ સ્ત્રી૰ બાઇ; સારા ઘરની—આબરૂદાર સ્ત્રી તે; ગૃહસ્થની સ્ત્રી; શેઠાણી; ઉમરાવ સ્ત્રી:-બાનુઓ અને ગૃહસ્થો.

બાનું, ન૰ સોદાના સાટા તરીકે ખરીદ રકમમાંની અમુક રકમ જે પહેલેથી આપવામાં આવે છે તે; સોદા—સાટાની કબુલાતમાં આગળથી જે નાણું કે ચીજ આપવામાં આવે છે તે; સુધી; આંટ; ઓટી. (૨) બહાનું; નિમિત્ત; મિષ; જૂઠું કારણ. ક્રિ૰ પ્ર૰ બાનું કાઢવું=ઉડાવ્યા કરવું; ખુલ્લો નકાર નહિ વાસવાની યુકિત કરવી તે.:—એને ચોપડી વાંચવા આપવી તથી તેનાં આ બાનાં કાઢે છે,

બાપ, પું૰ જનક; પિતા; તાત. (૨) વ્યંગમાં ...—હિંસક પ્રાણી વગેરે તે.:—એમાં હાથ ઘાલીશ તો તારો બાપ (સાપ વિંછી —વાઘ) કરડી ખાશે. બાપનું=પોતાનું; સંપૂર્ણ હકનું.—આ ઘર મારા બાપનું છે, બાપરે=ભય અને વિસ્મય વગેરે દર્શાવનારો ઉદ્‌ગાર. ક્રિ૰ પ્ર૰ બાપનો બાપ બોલાવવો=રડીને મદદ માગવી; મુશ્કેલી મદદ સાથે યત્ન કરવો; ખૂબ તરફડિયાં—ફાંફાં—મારવાં. ઉ૰ લાઠી તારા બાપનો બાપ બોલાવ કે દોરડો નવ છૂટે. કહે૰ બાપ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટેટા:—જેવો બાપ તેવા તેના છોકરા. બાપના કુવામાં બુડી મરવું=પોતાનું જાણીને કંઇ ઝેર પિવાય ? એવા અર્થમાં વપરાય છે. બાપ જન્મારે=જન્મથી તે આજ લગી એમ. બાપજી=ગરીબ—અધીન માણસનું મોટા—અમલદાર વગેરે જેવા મોટા માણસ આગળ વિનયથી બોલવું તે.

બાપડું, વિ૰ ગરીબ; માબાપ વગરનું; બાપની હુંફ વગરનું; રાંકડું; દયામણું. (૨) ભલું; સાલસ. (૩) નિર્બળ; કમજોર; અશક્ત; અનાથ; અસહાય.

બાપદાદા, પું૰ પૂર્વજો; પિતૃઓ; ઘરડેરા; વડીલ.

બાપલા, બાપરે; શોક—મનની અકળામણ વગેરેમાં થતો એવો ઉદ્‌ગાર.

બાપલિયા, બાપરે.

બાપા, પું૰ બાપને, વડીલને, અન્નદાતાને અને લાડમાં છોકરાને સંબોધવાનો શબ્દ. વહાલ તેમજ કંટાળાથી પોતાનું બળ ન વપરાય તેવે વખતે બોલાતો શબ્દ:—રહેવા દોને બાપા ! સમજાવટ, વહાલ અને ભક્તિ ભાવમાં 'બાપા' કહી બોલાય છે.

બાપીકું, વિ૰ બાપ તરફનું; બાપનું; પોતાનું; પોતાના સંપૂર્ણ હક—કબજાનું.:—બાપીકું ઘર અને બાપીકી મિલકત કેમ જવા દેવાય ?

બાપુ, પું૰ બાપ; પિતા, જનક, પ્યાર ભર્યા ઉમળકાનો ઉદ્‌ગાર. બાઇ, વીરા, ભલામાણસ, એમ. વહાલ વિનય અને સમજાવટથી બોલવામાં વપરાય છે.:—હવે બાપુ ! વહેલો વહેલો આવજે. જો બાપુ ! પરદેશમાં ગાફેલ રહીએ નહિ હો. (૨) બાપ.:—મારા બાપુ ઘેર નથી.

બિંદકી, સ્ત્રી૰ સિવી સીવેલી નાની પોટલી; બેંગી.

બિંદી, સ્ત્રી૰ બિંદગી; ટીપકી; ચાંદ; બીનકી. ઉ૰ લાવ લાવ હું બિંદી બનાવું, ભમર પર તારીરે, મોટા મુનિઓના મન ડગી જાય એવી પ્રાણપ્યારી રે.

બિંદુ, ન૰ [સં.] ટીપું; ફોરૂં; ટપકું; બુંદ. :—આખું વર્ષ બિંદુએ વરસાદ પડયો નથી. (૨) મીડું; શૂન્ય. (૩) ટાંપ; અનુસ્વાર. (૪) નાનું ટીલું; ચિહ્ન. (૫) બીજ: ધાતુકણ. કહે૰ બિંદુનો સિંધુ=તરણાનો મેરૂ અને કાગનો વાઘ.

બિંબ, ન૰ [સં] આકાશમાં સૂર્ય ચંદ્રની જે થાળી જેવી ગોળ સપાટી દેખાય છે તે; તખતી; ગોળાકાર સ્વરૂપ. (૨) કાચ અને પાણી વગેરેમાં જે આકૃતિ દેખાય છે તેનું અસલ સ્વરૂપ તે.:-બિંબ ને પ્રતિબિંબ. (૩) છબિ; છાયાચિત્ર. (૪) ઘીલોડું. આ ફળ પાકતાં બહુજ લાલ અને સુરેખ બને છે તે ઉપરથી કવિઓએ હોઠને તેની ઉપમા આપી છે. :—બિંબોષ્ઠી=પાકેલા ઘીલોડા જેવા હોઠવાળી-સ્ત્રી.

બિંબાકાર, ત્રિ૰ ગોળ તખતી જેવા આકારનું; ઉપસેલી સપાટીવાળા ગોળાકાર જેવું.

બી, ન૰ એવો કણ અથવા વસ્તુ, કે જેના જેવી બીજી વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય તે; બીજ; બિયું; વનસ્પતિના કણ-દાણા વગેરે તે. :-જેવું બી વાવીએ તેવું ઝાડ, છોડ ને ફળ થાય. (૨) મૂળ; મંડાણ; પાયો. મૂળ કારણ. :-કડવી છબે લડાઇનાં બી ન વાવવાં. (૩) અ૰ વળી; પણ. :-રહેતા બી દિવાના ને સણુતા બી દિવાના. અમે બી જાણશું.

બીક, સ્ત્રી૰ (સં. भीत) ભય; ધાસ્તી; ડર; દહેસત. (૨) ધાક. (૩) ચિંતા; ફ્કર.

બીકણ, વિ૰ બીએ એવું; ડરકણ; ડરકું; પોચી છાતીનું; હિમ્મત વગરનું; ડરી જાય એવું.

બીકણું, વિ૰ ડરકું; નાહિમ્મત; બીકણ.

બીચ, અ૰ વચ્ચે; મધ્યે; માં.

બીછવા, પું૰ સ્ત્રીઓને પગને અંગુઠે અને આંગળીએ પહેરવાનાં છવિંટિયાં; કમડા; અણુવટ.

બીજ, ન૰ બી; બિયું. મૂળ; મૂળ ઉત્પત્તિનું કારણ તે. (૩) જેથી ગર્ભ ઉત્પન્ન થાય છે તે; સત્વ. (૪) વંશપરંપરા; ઓલાદ. (૫) ભાવાર્થ; તાત્પર્ય; સાર.

બીજ, સ્ત્રી૰ [સં. द्वितीया] બીજી તિથિ, પખવાડિયાનો બીજો દહાડો. :—બીજનો ચંદ્રમા.

બીજગણિત, ન૰ મોટી રકમોના બીજરૂપ ચિહ્ન-અક્ષરો માંડીને ગણિત કરવાની રીત તે; અક્ષરગણિત.

બીજમાર્ગ, પું૰ એક વહેમીને વિચિત્ર માન્યતા પ્રમાણે વર્તનારો ધર્મમાર્ગ-સંપ્રદાય-પંથ તે.

બીજમાર્ગી, વિ૰ બીજમાર્ગના મંતવ્યાનુસાર ચાલનાર; બીજમાર્ગનો અનુયાયી.

બીજવર, પું૰ મોટો વર, કે જેનાં બીજીવાર લગ્ન થતાં હોય તે; પહેલી વાસ્તી સ્ત્રી મરી જવાથી બીજીવાર પરણનારો પુરૂષ તે.

બીજીવાર, અ૰ ફરીને; બીજી વખત; પુનરપિ:—આ તને બીજીવાર ચોરી કરતાં પકડયો, હવે મારી નહિ મળે.

બીજું, ત્રિ૰ (સં. द्वितीय.) એકની પછીનું; પહેલાની પછી તરતજ સાથે હોય-આવે તે-બીજું. બેની સંખ્યાનો અનુક્રમ બતાવે છે; અન્ય; ઇતર; પર. (૨) જુદી જાતનું. (૩) વધારામાં; વળી. :-

બીજું લખવાનું કે, અહિં વરસાદ પાણી પુષ્કળ થયાં છે.

બીટ, ન૦ છાણુ; ગોબર.

બીડ, ન૦ ઘાસની જમીન; જે જમીનમાં ઘાસ પુષ્કળ ઉગતું હોય તે; ચરો. (૨) કાચું ભરતનું લોઢું. :–બીડની ખાણો. (૩) [અં] સરત; સરતથી માગવું તે.

બીડવું, ક્રિ૦ સ૦ બંધકરવું; બે છેડા મળે એમ કરવું. કાગળ બીડયો. મોં બીડ્યું. (૨) ભરી–પુરીલેવું; પુરવું; ચણવું. :–કોટમાંનાં બે ગાબડાં બીડવાનાં છે. (૩) છાપ મારવી; સીલ કરવી.

બીડી, સ્ત્રી૦ કાથો ચુનો વગેરે ચોપડી–માંહિ સોપારી મૂકીને વાળેલી નાગરવેલના પાનની ગેડ તે. ઉ૦ લેતો જારે શામળિયા બીડી પાનનકી. (૨) તમાકુ વગેરે ભરીને કાગળ કે ટીંબરૂના પાનની વાળેલી નળી–ભુંગળી તે. એ સળગાવીને ફુંકાય છે; બળતાં ધુમાડો બેચાય–એવી કોઇ પણ ચીજ મૂકીને બનાવેલી કાગળ વગેરેની નાની ભુંગળી. :–અજમાની. બીડી આપવી=સત્કાર કરવો; રજા આપવી,

બીડું, ન૦ કોઇ વસ્તુ ભરીને બનાવેલું પડીકું; મોટી ત્રણ ખુણિયા પાનબીડી. (૨) કોઇ મોટું દુર્ઘટ કામ કરવાની જાહેર માગણી; સરતવાળી માગણી. :–મહારવટિયાને પકડી લાવવા રાજાએ ત્રણવાર દરબારમાં બીડું ફેરવ્યું પણ કોઇએ ઉપાડયું નહિ, આખરે ચમર ઢોળનારી ગણિકાની છોકરીએ ઉપાડયું. ક્રિ૦ પ્ર૦ બીડું ઝડપવું=દુર્ઘટ કામની માગણી કરવી; સાહસ માથે લેવું. (૩) લગન બીડો= વિવાહની માગણી. ઉ૦ ક્યાંનાં તે આવ્યાં માંડેલાં મોતીવાળાં ભમરજી.

બીડો, પું૦ કાગળો વાળેલું મોટું ત્રણખુણિયું લખોટો.

બીડ્યુંસીડ્યું, વિ૦ મનમાં સમજતાં છતાં કંઈ બોલાય નહિ એવું લાચાર; મૌન રહી સહેવું પડે એવી સ્થિતિ તે. (૨) અ૦ બંત્રને બંધ જેમ હોય તેમનું તેમ; મૌન રહ્યા કરવું પડે તે; જેમ કરે તેમ વગર બોલ્યે સહન કર્યાં કરવું તે.:–જે જુલમ કરે તે બીડયાસીડયા બેસી રહીને જોયા કરો. ફરિયાદનો અવાજ નહિ હોવો તે.

બીન, ન૦ બન્ને બાજુ તુંબડાવાળું એક જાતનું તંતુવાદ્ય.

બીનકી, સ્ત્રી૦ બિંદી

બીના, સ્ત્રી૦ બનાવ, બનેલું તે (૨) હકીકત; હેવાલ; વાત; વર્ણન. (૩) બાબત; વિષય; વસ્તુ.

બીબી, સ્ત્રી૦ મુસલમાન ગૃહસ્થની સ્ત્રી; ખાનદાન કુટુંબની મુસલમાન બાનુ. કહે૦ બીબી ઘર જોગ ત્યારે મિયાં ઘોર જોગ.

બીબીજાયું, વિ૦ ખાનદાન મુસલમાન સ્ત્રીને પેટ જન્મેલું; બીબીએ જન્મેલું; ખાનદાન મુસલમાનના ઘરનું–બાળક. :–રાણી જાયો કે બીબીજાયો.

બીબું, ન૦ અમુક જાતની આકૃતિ વગેરે પાડવાનો જેમાં ઘાટ ખોદેલો હોય તે; ઢાળ, સાંચી, ઓઠું, અને એડી. (૨) જેની ઉપર અમુક ચિત્ર કે છાપ વગેરે આકૃતિ પડે એવું ઉપસાણ ને કોતરણી કરેલાં હોય તે પાત્ર; ઓજાર, વગેરે તે. :–લાકડાનું બીબું; લાકડાની છાપ. (૩) જેને મથાળે અક્ષરાકૃતિ ઉપસાવેલી હોય એવો સીસા–ધાતુનો બીબો તે; ટાઇપ. (૪) નમુનો; પ્રતિકૃતિ, સ્વરૂપ; આકૃતિ પાડવાની રચના, વગેરે તે.

બીભત્સ, વિ૦ (સં.) ભુંડું; નઠારૂં.

નહિ બોલાય કે જોવાય એવું. (૨) કંટાળો આપે એવું. (૩) નવરસ-માંનો કંટાળો ઉપજાવનારો એક કાવ્ય રસ તે; ભાંડરસ.

બીરંજ, પું૦ ચોખા અને ચણા દાળની મીઠી મેવા ખીચડી.

બીલ, ન૦ ખાડો; દર; બખોલ; રાફડો. (૨) [અ.] વેચેલા માલની કિમ્મતનો આંકડો. (૩) પહોંચ. (૪) ખરડો; મુસદ્દો.

બીલયન, ન૦ પાસા પાડેલું નંગ; પાસાદાર હીરો.

બીલી, સ્રી૦ ત્રણ ત્રણને ઝુમખે જેને પાનાં થાય છે એવું એક છોલિયું ઝાડ. મ-હાદેવને એનાં પાન ચઢાવવામાં આવે છે.

બીલું, ન૦ બીલીનું અંડાકૃતિ લીલું ફળ, નાનાં કુમળાં બીલાનો મુરબ્બો અને અથાણું થાય છે. એનો ગુણ ગ્રાહી હોવાથી મરડા અને અતિસાર ઉપર ઉ-પયોગી થઇ પડે છે. (૨) બીલાનું કોટલું; હુલકો, પારો, તપખીર વગેરે ભરવાના કામમાં આવે છે. (૩) અંડ; વૃષણ. બળિયા—સેવડથી સાંધા ઉપર થયેલી ગાંઠ તે.

બીવું, ક્રિ૦ અ૦ ડરવું; ભય લાગવો; ધાસ્તી લાગવી, (૨) ચોંકવું. (૩) ગભ-રાવું; કાયર થવું.

બીહવું, જુ૦ બીવું.

બુક, (अ.) ચોપડી; પુસ્તક. (૨) નોંધણુ. (૩) બુકડો; ફાકો.

બુકડો, પુ૦ મોં ભરાઇ જાય એટલો જથો તે; ફાકો.

બુકણી, સ્રી૦ ભુકી; ચૂર્ણ.

બુકવું, ક્રિ૦ સ૦ હાથ મોંને અડકે નહિ તેમ મોંમાં નાંખવું; ફાકવું.

બુકાની, સ્રી૦ દાઢી અને ગાલ ઉપર થઇ માથે બંધાય એવો ફટકા—લુગડાનો કકડો.

—દાઢીના વાળ આમતેમ વિખરાઇ જાય નહિ તેમજ ચહેરાનો ઘણો ભાગ ઢંકા-વાને લીધે બીજો માણસ ઝટ ઓળખે નહિ, તે માટે બુકાની બંધાય છે.

બુકકો, પું૦ ફાકડો; ફાંકો; કોળિયો; ગ્રાસ.

બુગડી, સ્રી૦ બુકડી; સ્રીઓને કાને પહેરવાનું મોતીનું ઘરેણું.

બુગણુ, ન૦ ગાડામાં પાથરવાનું જાડપોતું કપડું; મોદ; આથર.

બુઘલી, સ્રી૦ બરણી.

બુચ, પું૦ એક જાતના પોચા લાકડાનો ડાટો; ડુચો. (૨) પાનાંની રમતમાં હારનારને જીતેલો માગે તે પાનાં આપવાં પડે છે તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ બુચ મારવો=વહેતું —હળીજતું બંધ કરવું; સજડ—બંધ કરવું.

બુચટ, વિ૦ બુદ્ધિ વગરનું; મૂર્ખ; કાચી સમજનું.

બુચિયું, વિ૦ બુચું; કાન વગરનું. (૨) બેઠેલા નાકનું; કપાઇ ગયેલા નાકનું.

બુચી, વિ૦ (સ્રી.) નાની છોકરી; કન્યા પારસીઓમાં વપરાય છે.

બુચું, વિ૦ કાન વગરનું. (૨) બેઠેલા ચપટા નાકવાળું.

બુચો, પું૦ છોકરો; દીકરો; પુત્ર. (પાર-સીમાં).

બુજ, સ્રી. [सं. बुध्] કદર, કિમ્મત; તુલના; પરીક્ષા; ગુણજાણપણું. (૨) સ-મજઃ—તમારા શેઠને કામની બુજ નથી.

બુજરગ, વિ૦ [फा.] વૃદ્ધ ઘરડું; (૨) ઘર-ડપણને લીધે માનને યોગ્ય.

બુજરગી, સ્રી૦ ઘરડપણ; મોટાઇ; બુઢાપો.

બુજવું, ક્રિ૦ સ૦ કદર કરવી; પરીક્ષા કરવી; સામો માણસ કેટલું કામકાજ કરે છે તેની કિમ્મત જાણવી; ગુણ સમજવો; તુલના કરવી. (૨) બોધ લેવો; સમ-

જવું. ઉ૦ પરનારીશું પ્રીત, બુદ્ધિ સારી નવ બુજે. શામળ

બુઝવવું, ક્રિ૦ સ૦ હોલવવું; બળતું બંધ કરવું; ટાઢું પાડવું. (૨) રોળી નાંખવું

બુઝાવું, ક્રિ૦ અ૦ હોલાવું; કમીયવું બંધ પડવું.

બુટ, સ્ત્રી૦ (બુટચ) કાનની નીચેના ભાગની ચામડી; લાળી. (૨) રૂ૦ પ્ર૦ કાનની બુટ પકડવી=કબુલ કરવું.

બુટાક, અ૦ ખુબકાળું ને શરીરે જાડું એમઃ—કાળાબુટાક. (૨) લાટ—લોઢાની કાળી ને મજબુત લાટ ઉપરથી. રંગે કાળી ને શરીરે લઠ્ઠ સ્ત્રી તે.

બુટિયું, ન૦ બુટે પહેરવાનું લાકડાનું લોળિયું. બુટનો વિંધ પહોળો કરવાને લાકડાનું જે ઘરેણું પહેરવામાં આવે છે તે.

બુટ્ટી, સ્ત્રી૦ નાની ચાંલ્લી—કળી તે; નાની કળી જેવી ભાત—તરેહ તેઃ—ઝીણી બુટ્ટીનું અંબર. (૨) અજબ ગુણવાળી ઔષધિ—વનસ્પતિ તેઃ—જડીબુટ્ટી; ચમત્કારી ચીજ. (૩) પહોચેલું; તેજસ્વી ને ચતુર એવું જે તે; કાબેલ; નહિ છેતર્યું જાય એવું અને અજબ રીતે પોતાનું કામ કાઢી લેનારઃ—એ કંઇ જાય તેવી બુટ્ટી નથી.

બુટ્ટાદાર, વિ૦ બુટ્ટાબુટ્ટાવાળું; જેમાં સુશોભિત ચંલ્લા હોય એવું.

બુટ્ટો, પું૦ ખીલેલા નાના ફૂલના જેવી ભાતનો ચાંલ્લો; ભાતીગલ ચંદ્રક; ભરતનો ચાંલ્લો. (૨) તરંગ; કલ્પના; નવી બુગતી; અવનવો વિચાર.

બુઠું વિ૦ ઘસાઇને જાડું થઇ ગયેલું; ધાર જતી રહી હોય એવું; અણી કે ધારની તીક્ષ્ણતા રહિત. (૨) જાડી બુદ્ધિનું; કોઇ વિષય જેને ઝટ ગ્રાહ્ય ચઢે નહિ એવું. (૨) લાગણી વગરનું.

બુટ્ટો પું૦ મકાઇ ડોડો; બુટ્ટો.

બુડકી, સ્ત્રી૦ ડુબકી; એકદમ પાણીની અંદર પેસી જવું તે. (૨) કામની વખતે ખસીજવું તે.

બુડથલ, વિ૦ બેવકુફ; મૂર્ખ; ઢોંડો. (૨) મંદ બુદ્ધિનું અચંચળ.

બુડવું, ક્રિ૦ અ૦ [પ્રા. बुड्डइ] ડુબવું; પાણીની તળે બેસવું; નીચે જવું; પ્રવાહીની તળે બેસવું. (૨) ગરકાવ થઇ જવું; દટાઇ જવું કે ઉંડા ઉતરીજવું.

બુડાડવું, ક્રિ૦ પ્ર૦ બુડે એમ કરવું.

બુડિયાળ, વિ૦ મૂર્ખ; અણસમજુ.

બુડિયો, પું૦ કાળા મોંનો વાંદરો. (૨) ઘરડો માણસ; બુઢિયો.

બુઢાપો, પું૦ ઘરડપણ; જરા; વૃદ્ધાવસ્થા; જઇફી.

બુઢિયો, પું૦ બુડિયો; વાંદરીઓના ટોળામાંનો મોટો મરત વાંદરો. (૨) જાડો લઠ્ઠ જેવો ને ઉમ્મરે મોટો માણસ.

બુઢ્ઢ. વિ૦ [સં. वृद्ध—बुढो.] ઘરડું; જેને પળિયાં આવવા માંડ્યાં હોય તે; જઇફ; વૃદ્ધ.

બુઢો, પું૦ વૃદ્ધ; જેને જરા—ઘરડપણું આવ્યું હોય તે માણસ. (વિ૦) જઇફ.

બુણી, સ્ત્રી૦ બોણી. (૨) અણી; ભાલાનું ફળું

બુતકો, પું૦ કાળી ને લઠ્ઠ સ્ત્રી; સીવણ.

બુતપરસ્ત, વિ૦ મૂર્તિપૂજક; મૂર્તિની પૂજા કરનાર તે; મૂર્તિને માનનાર, હિંદુ વગેરે.

બુતપરસ્તી. સ્ત્રી૦ મૂર્તિપૂજા.

બુતાન, ન૦ બટન; બોરિયું.

બુતાનું, સ્ત્રી૦ બોતાનું; જુની પાઘડીનો મેલો કકડો. (૨) તોહમત; બટ્ટો.

બુતાનો, પું૦ ઝીણી ફાટેલી પાઘડીનો કકડો.

બુતારો. પું૦ (બુસ્તાન) જમીન

વાળવાનો સળિયો–સાવરણો; મોટી ઝાડું.

બુતે, અ૦ થી; થકી; વતીઃ–મારીબુતે કામ થશે નહિ. ગ્રામ્ય.

બુદબુદ, પું૦ (सं. बुद्बुद्) પરપોટો.

બુદબુદો, પું૦ પરપોટો.

બુદ્ધ, વિ૦ [सं.] જેને જ્ઞાન થયું છે એવું; જેને સમજાયું હોય તેવું–સમજું; જ્ઞાત; પંડિત. (૨) બુધ એકગ્રહ.

બુદ્ધાવતાર, પું૦ [सं.] વિષ્ણુના દસ અવતારમાંનો નવમો અવતાર. (૨) મૌન રહીને જે કંઈ બનતું હોય તે જોયા કરનાર.

બુદ્ધિ, સ્ત્રી૦ (सं.) વસ્તુને સમજવાની અને સમજ્યા પછી વિચાર કરી પોતાને તે માટે શું કરવા જેવું છે તેનો નિર્ણય કરવાની શક્તિ તે; વિચાર કરી પોતાને ફાવતી રીતે કામ કરવાનો નિશ્ચય કરનારી પ્રાણીની શક્તિ, સમજશક્તિ જ્ઞાન શક્તિ, મતિ; અક્કલ; સમજણ. (૨) મન; અંતઃકરણ; મનનું વલણ. (૩) વિવેક; ડહાપણ. (૪) શીખ; શિખામણ. :–મારે તારી બુદ્ધિ જોઇતી નથી. (૫) વૃત્તિ; ઇચ્છા; મન; અભિપ્રાય; વિચાર. રૂ૦ પ્ર૦ બુદ્ધિનો બારૂમો=મૂર્ખ, એવકુફ. ક્રિ૦ પ્ર૦ બુદ્ધિ ફરીજવી=અવળી મતિ થવી; અક્કલ પલટાઇ જવી. બુદ્ધિબળ=બુદ્ધિનું જોર તે. જેમાં બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવાથી તે ખીલે એવી રમત તે; સેતરંજ. :–બુદ્ધિ=બળની રમત. મોબાઅબુદ્ધિનું=જાડીબુદ્ધિનું કુશાગ્રબુદ્ધિનું =ઝીણી બુદ્ધિનું. બુદ્ધિપૂર્વક=જાણી જોઇને; જાણીબુજીને.

બુદ્ધિમંત, વિ૦ બુદ્ધિવાળું; અક્કલમંદ.

બુદ્ધિમાન, વિ૦ બુદ્ધિવાળું; બુદ્ધિશાળી.

બુદ્ધિશાળી, વિ૦ બુદ્ધિવાળું; અક્કલવાન.

બુદ્ધિહીન, વિ૦ બુદ્ધિવગરનું; ગમાર; મૂર્ખ.

બુધ, પું૦ (सं.) એક ગ્રહ. (૨) સાત વારમાંનો એકવાર. (૩) દેવ. (૪) ડહાપો.

બુધવાર, પું૦ સાત વારમાંનો ત્રીજો વાર. (૨) કંઇ નહિ. :–એ શું કરનાર છે બાપનો બુધવાર !

બુધવારિયું, ન૦ બુધવારને દિવસે બહાર પડતું છાપું; દર બુધવારે નિકળતું વર્તમાનપત્ર.

બુધું, ન૦ જાડું ડંગોરૂં, ધોકો, ધોયકણું. ઉ૦ બુધે જાર બાજરી, બુધે નાર પાધરી; બુધે ડોબું દોહવા દે, ને બુધે છૈયું છાનું રહે. (૨) જાડું અને વાંકું દેખાય એવું લાકડું; ચુનો ભાગવાનું. (૩) ચુલે ચઢતા વાસણનું બળીને કાળું પડી ગયેલું તળિયું તે. :–બુધાવાળી તપેલી બુધાવાળું ઉનામણું.

બુન, પું૦ એરંડીના આકારના એક જાતના દાણા; કાફી.

બુનદાણા, પું૦ બુન; કાફી.

બુનિયાત, વિ૦ [फा. बुनियात] કુલીન; ખાનદાન; અસલજાત; ઉચ્ચ કુળ પરંપરાનું હોય એવું; જુનું અને માનવંતું.

બુનિયાતી, સ્ત્રી૦ કુલીનપણું; ખાનદાની.

બુબાસ, ન૦ ઉનનું જાડા વણાટનું લુગડું; કામળો.

બુબાક, વિ૦ બુદ્ધિ અને વિવેક વગરનું; જડભરત; જાડી બુદ્ધિનું–માણસ.

બુભુક્ષિત. વિ૦ (सं) ભૂખ્યું; ભુખાળવું; ખાઉખાઉ કરનારૂં.

બુમરાણ, ન૦ બુમાબુમ; ઘોંઘાટ; કલાહોલ.

બુમારો, પું૦ બૂમ; પોકાર; હોકાર. (૨) ગપ ઉડવા; ગપારો. (૩) તોફાન; ગડબડ; સોર; ઘણાઓનો ભેગો સોર–ફરિયાદ. :–જુલમનો બુમારો તે.

બુમાબુમ, સ્ત્રી૦ ઉપરા ઉપરી બૂમો પડવી તે;

ઠેકઠેકાણે બૂમ પડી રહેલી તે.

બુંબેચોઢોલ, પું૦ મોટું ઢોલ; મોટી નોબત. બૂમ અથવા પોકાર ને બદલે લોક ભેળા કરવાને વગાડવાનું મોટું ઢોલ તે.

બુરખો, પું૦ (आ. बुरकुअ) માથાથી પગ લગી આખુંએ શરીર ઢંકાઈ રહે એવું સિવેલું ઢીલાં ડગળા વસ્ત્ર; ઉપર ઓઢવાનું વસ્ત્ર; ઉપવસ્ત્ર; ચાદર. (૨) માત્ર મોં ઢંકાય એવું મુલાયમ અને જાળીદાર કપડું કે જે સ્ત્રીઓ મોં પર નાંખે છે. અવગુંઠન. ઉ૦ બુરખાવાળી પેઠી, શરીર લાવણ્યતા ન સ્ફુટ જેની.

બુરજ, પું૦ (आ. बुर्ज) કિલ્લાના મથાળા ઉપર તોપ ગોઠવવાને માટે કાઢેલી અ-ગાસી જેવી રાવટી, કોટ ઉપર તોપના મોરચા માંડવાના ગુંબાર. (૨) હાથિણી; પુસ્તો; દિવાલને ટેકા રૂપ વધા-રાનું ચણતર તે.

બુરજી, વિ૦ સેતરંજની રમતમાંની એક જીત કે જેમાં ચોપટ ઉપર એકલા પ્યાદાને પાદશાહજ રહેલાં હોય :-બુરજી મહાત.

બુરાઇ, સ્ત્રી૦ બગાડ; અણબનાવ; શત્રુવટ; ભુંડાપણું. (૨) ખોટી-અન્યાયી રીતે વ-ર્તવું તે:-બુરાઇનાં ફળ બુરાં.

બુરાખ, ન૦ બાખું; કાણું; ભોક; વેહ; વિંધ. (૨) બુલાખ.

બુરાવું, ક્રિ૦ અ૦ પુરાવું; ભરાઈજવું.

બુરાશ, સ્ત્રી૦ બુરાઈ.

બુરૂં, ન૦ ધોયેલી ખાંડ. (૨) વિ૦ નઠારું; ખરાબ; ભુંડું, નરસું.

બુલબુલ, ન૦ (फा) મધુર અવાજે ગા-નારૂં એક નાનું પંખી. આ પંખી ગુલાબની ડાળ ઉપર બેસી બોલે છે. ઉ૦ સહવાસ મળ્યો, સુસ્વભાવ મળ્યો, રસે રસનો એકાકાર થયો, પણ પ્રીત જરા મન થીર થયું, મુજ બુલબુલ ત્યાંથી ઉડીગયું.

બુલંદ, વિ૦ (फा.) ઉંચી યોગ્યતાવાળું; પ્રૌઢ; મોટું.

બુલાખ, સ્ત્રી૦ (तुर्क. बुलाक) નાકનો વચલો પડદો. નાકના વચલા પડદામાંનો વેહ. (૨) નાકના વચલા પડદામાં પાડેલા વિંધમાં પહેરવાનું મોતી-હીરાનું એક ઘરેણું. ઉ૦ કાને મકરાકૃત કુંડળ કેરી જોડ, નાકે બુલાખ ને મુખમાં તંબોળ, ભાલણ.

બુલુ ન૦ ખાંડ. (૨) ગાંડનાં હગરાં; તંબુરા.

બુસકું, ન૦ વરસાદનું એકદમ તૂટી પડવું તે; ઝાપટું; થોડીવાર પડે પણ જોરથી એકદમ ખૂબ પાણી વરસાવે એવો વરસાદનો તરંગ -ઝપાટો તે.

બુસટ,ડ ન૦ દિયેરે કંકુવાળો હાથ કરી ઘેણુને ગાલે હળવો તમાચો મારવો તે; સીમંત-વાળી સ્ત્રીને થતો એક આચાર.

બુસટિયો, પું૦ બુસટ મારનારો તે; ઘેણુનો દિયેર.

બુસું, વિ૦ જાડબુદ્ધિનું; અરસિક; નાગ-રિક રીતભાતથી અજાણ તે. (૨) શોખ-કોડ વગરનું; જડ. :-બુસો=જડભરથ.

બુહારવું, ક્રિ૦ સ૦ વાળવું; ઝાડવું; બોરવું.

બુટ, પું૦ અવડ કુવો; બોખ જેવો ઉંડો ખાડો.

બુંઠ, વિ૦ કમઅકલ, અચંચળ; અજ્ઞાન; ઝટ શીખે કે સમજે નહિ એવું; જાડબુદ્ધિનું.

બુંદ, ન૦ [सं बिन्दु] ટીપું; ફોરું; ટપકું. (૨) પ્રવાહીનો છાંટો. (૩) કોઠી; તેનાં બી.

બુંધી, વિ૦ ઓછી અકલ; કમ સમજનું; ઝટ શીખે સમજે નહિ એવું; અચંચળ; અ-સાવધાન.

બુંધું. ન૦ જાડો ડંગોરો; સોયકાણું; જાડી ઠુંઠી લાકડી. (૨) વાસણનું બળેલું તળિયું; ધૂણી ને કાંટ વગેરેથી કાળું પડીગયેલું વાસણનું તળું તે.

બુંબારવ, પું૦ ધુમાધુમ થઇ રહેવી તે. કોલાહોલ; ધુમરાણ; સોર બકોર.

બુંભિયો, પું૦ ધુમિયો; મોટા અવાજવાળો ધુમૈયો ઢોલ.

બૂક, પું૦ ફાકો; ગ્રાસ; કોળિયો. (૨) અં. ચોપડી; કિતાબ.

બુચ, પું૦ ડાટો; કુપીના મોંપર દાબવાનો ડુચો; શીશીનું લાકડાનું ઢાંકણ.

બૂજ, સ્ત્રી૦ તુલના; કદર; ગુણજ્ઞતા. (૨) સમજ; પરીક્ષા.

બૂટ, સ્ત્રી૦ કાનની લાળી. (૨) અ. ચાંચ વગરનો વિલાયતી જોડો. ક્રિ૦ પ્ર૦ બુટ પકડવી=કબુલ કરવું.

બૂન, પું૦ વાલ અથવા એરંડી જેવાં એક જાતનાં બી, કોફી, એને શેકી દળીને કવાથ કરી પિવાય છે.

બૂમ, સ્ત્રી૦ મોટા ઘાંટે પોકારવું; ઘોંટો; બરાડો, રાડ, પોકાર. (૨) લોક વાયકા; અફવા, કિંવદંતી. (૩) ફરિયાદ. કોણ બૂમ સાંભળે છે? બૂમ પાડવી=બોલાવવું. ફરિયાદ કરવી; પીડા પોકરાવવી. બૂમભેગો ચીચિયો=ભેગાભેગી સાધવું.

બૃહત્, વિ૦ [સં] મોટું કદાવર, સ્થૂલ; વિશાળ.

બૃહસ્પતિ, પું૦ દેવ લોકના ગુરુ; મોટા પ્રતિભાશાળી વિદ્વાન. (૨) સૂર્યમાળામાંનો એક ગ્રહ.

બૃહસ્પતિવાર, પું૦ ગુરુવાર.

બે, વિ૦ એક ને એક તે; ૨. (૨) અ૦ નહિ; ગેર; કમ; ખરાબ; એ અર્થનો ફારસી ઉપસર્ગ. બેઅદબી. બેઆબરૂ. (૩) રે, અરે, ઉત્તેજક ઉદ્ગાર:—માર બે માર.

બેઅક્કલ, વિ૦ કમ અક્કલ, બુદ્ધિહીન; સમજ વગરનું; અજ્ઞાન, મૂર્ખ; અણસમજુ.

બેઅદબ, વિ૦ અવિવેકી; નિર્લજ; અસભ્ય; અમર્યાદ.

બેઅદબી, સ્ત્રી૦ અદબ નહિ રાખવી તે; નિર્લજપણું; બેશરમપણું; અસભ્યતા.

બેઅસર, વિ૦ નહિ ગુણ કરે એવું; ગુણ વગરનું; જે દવામાંથી તેનો ગુણ—અસર કરવાપણું જતું રહેલું હોય તે. (૨) લાગણી વગરનું; કઠોર; નિર્દય.

બેઆની, સ્ત્રી૦ બે આનાનો ચલણી સિક્કો.

બેઆબરૂ, વિ૦ આબરૂ વગરનું: જેની આબરૂ જતી રહી હોય એવું. (૨) ના૦ ફજેતી. (૩) અપમાન; અપકીર્તિ; અપ્રતિષ્ઠા.

બેઆરામ, વિ૦ માંદું; અતંદુરસ્ત; જેના મન તથા શરીરને આરામ ના હોય એવું; ચિંતાતુર.

બેઇતબાર, વિ૦ જેનો વિશ્વાસ પડે નહિ એવું; નહિ વિશ્વાસ રાખવા લાયક.

બેઇતબારી, સ્ત્રી૦ અવિશ્વાસ; ભરોંસો નહિ તે.

બેઇનસાફ, પું૦ અન્યાય; ઇનસાફ નહિ તે; નહિ યોગ્ય—રાસ્ત તે.

બેઇનસાફી, સ્ત્રી૦ અન્યાય. (૨) વિ૦ અન્યાયી; નહિ વાજબી; ગેરકાયદે હોય એવું.

બેઇમાન, વિ૦ વિશ્વાસઘાતી; કૃતઘ્ની; નિમકહરામ. (૨) અપ્રમાણિક. (૩) આસ્થા રહિત; બોલ્યું ન પાળે એવું.

બેઇમાની, સ્ત્રી૦ અપ્રમાણિકતા; બોલ્યું નહિ પાળવાપણું તે; વિશ્વાસઘાત. (૨) અનાસ્થા. બોલ્યું નહિ પાળનાર, નેકીએ ચાલે નહિ એવું.

બેઉ, વિ૦ બન્ને; બન્નો; ઉભય.

બેઉમેદ, વિ૦ નાઉમેદ.

બેઉમેદી, સ્ત્રી૦ નાઉમેદી.

બેકદર, વિ૦ કદર વગરનું; અગુણજ્ઞ; બુજ વગરનું.

બેકરાર, વિ૦ બેઆરામ; બેચેન; કરાર ન હોય એવું; અગ્ર.

બેકરારી, સ્ત્રી૦ કરાર નહિ હોવાપણું; વ્યગ્રતા.

બેકવું, ક્રિ૦ અ૦ બહેકવું; સુગંધ ફેલાવી; સુગંધનું ઉડવું—પ્રસરવું તે; મઘમઘવું; પ્રીમરવું; સોડવું; મ્હેકવું; (૨) ફાટવું; છકીજવું; લાડમાં માનમાં અને ધન વગેરેના અભિમાનમાં ઉદ્ધત—બેતમા બેમર્યાદ થઇજવું.

બેકાટ, પું૦ બેકેલાપણું; છાક; તોર; અભિમાનથી ઉત્પન્ન થયેલો બેતમાપણાનો જોસ તે.

બેકાયદે, અ૦ ગેરકાયદે; ગેરવાજબી રીતે; સ્થિરતાથી ઉલટી રીતે નિયમ કે કશા ધોરણ વગર એમ; કાયદાસર રીતે નહિ એમ.

બેકાર, વિ૦ ઉદ્યમ રહિત; નવરું; ધંધારોજગારનું. (૨) ખાલી; અમસ્તુ.

બેકાવવું, ક્રિ૦ સ૦ બેકે એમ કરવું; ફટાડવું; છકાવવું; અતિશે લાડથી વંઠી જાય એમ કરવું; વંઠાડવું.

બેકાળજી સ્ત્રી૦ નહિ કાળજી રાખવી તે; બેતમા બેદરકારી; નહિ ધ્યાન—લક્ષરાખવું.

બેકી, સ્ત્રી૦ બેની જોડી તે; બેગણું—જોડ. (૨) બેએ ભાગતાં શેષ રહે નહિ એવી સંખ્યા તેઃ—ચાર, છ, આઠ, દશ બેકીની રકમો કહેવાયછે. બેકી=બેકીમાં એકી વધવા તરીકે. ક્રિ૦ પ્ર૦ બેકીજવું =હગવાજવું; મળ મૂત્ર બન્ને ક્રિયાઓ કરવા જવું તે.

બેકેદ, વિ૦ કેદ નહિ તે; છુટું; બંધનરહિત; સ્વતંત્ર. (૨) અમર્યાદ; ઉદ્ધત.

બેકેલું, વિ૦ ફાટેલું; વંઠીગયેલું.

બેખબર, વિ૦ જેને કંઈ માહિતગારી ન હોય તેવું; અજાણ્યું; અજાણ; અણવાકેફ. વિ૦ મુસલમાનોમાં વપરાતું માનનું વિશેષણ; ઉપનામ. :—મહમદ બેગ.

બેગડ, વિ૦ કસ્તુંબનું રંગેલું પતરું.

બેગમ, સ્ત્રી૦ મોટા દરજ્જાની મુસલમાન સ્ત્રી; અમીરની સ્ત્રી, શાહજાદી. (૨) રાણી.

બેગરજ, વિ૦ ગરજ વગરનું; બેતમા; બેદરકાર; જેને જરૂર હોય નહિ એવું.

બેગરજાઉ, વિ૦ જેને ગરજ હોય નહિ એવું; નહિ ગરજવાળું; બેતમા.

બેગાર, પું૦ વેઠ; પૈસા આપ્યા વગર મજુરી કરાવવી તે; મફત મહેનત કરવી તે. (૨) મજુરી; હેલ; મહેનત કર્યાનું લવાજમ. (૩) ભીખ.

બેગારી, પું૦ મજુર; હેલકરી; વૈતરો, ભાર વહેનાર. (૨) ભિખારી.

બેગુના, વિ૦ [फा.] બેતકસીર; નિર્દોષ; નિરપરાધી.

બેઘાઘંટુ, વિ૦ આમે નહિ અને તેમે નહિ એવું; મિશ્ર; ખરુંએ ખરું ને ખોટુંએ ખરું એવું; ન સમજાય એવું; એક ઘાટમાં—સ્વરૂપમાં નહિ એવું, બેસુરું, બેતાલ.

બેચારેક, વિ૦ બે અથવા ચાર તે; બેને ચાર વચ્ચેમાંની એકાદ સંખ્યા તે. (૨) થોડું. ઉ૦ જુવંતી જળ ભરવા ગઈ, ઘડી બેચારેક ત્યાં થઇ.

બેચેન, વિ૦ ચેન—આરામ નહિ તેવું, ખુશીમાં નહિ એવું; અસ્વસ્થ; અશાંત. (૨) માંદું; અનારોગ્ય. (૩) આનંદ કે હમેશની ખુશાલીમાં નહિ એવું; સચિંત; ફિકરમંદ.

બેચેની, સ્ત્રી૦ અશાંતિ; અસ્વસ્થતા. શરીરની પીડાથી અથવા મનમાં થતા વિચારોથી ઉત્પન્ન થયેલી અસ્વસ્થ હાલત તે. ફિકર; ચિંતા; વ્યાકુળતા; આકળામણ.

બેજા, વિ૦ (फा. बेजा) બેજાર; હેરાન; વ્યાકુળ.

બેજાજ, વિ૦ ગભરાયેલું; આકળાયેલું. (૨) પાયમાલ થઇ ગયેલું હોય તેવું; કાયર.

બેજાર, વિ૦ (फा. बेजार) કંટાળેલું; અસર થઇ ગયેલું; અકળાયેલું; હેરાન.

બેજીવ, વિ૦ બેજીવવાળી; ગર્ભવંતી; ભારે વાઇ. (૨) ઉચ્ચા મનવાળું; જીવ ઉઠી ગયેલો હોય એવું; અણમનું.

બેજીવવાળી, વિ૦ ગર્ભવંતી.

બેજીવસોતી, વિ૦ ગર્ભવંતી; ભારેવાઇ.

બેટ, પું૦ જેની ચારે બાજુએ પાણી હોય એવી જમીન; દ્વીપ.

બેટાજી, પું૦ બચ્ચાજી; રીસ-ક્રોધમાં સામા માણસને મારતાં, એ રીતે હુંકારાય છે. બેટમજી.

બેટાબેટી, ન૦ બેટા અને બેટીઓ વગેરે તે; છોકરાંછૈયાં; છોકરાછોકરીઓ. ઉ૦ સો છાબેલા શોભિતા, બેટાબેટી ઘેટીના. નવલરામ.

બેટી, સ્ત્રી૦ પુત્રી; છોકરી; દીકરી.

બેટીજી, સ્ત્રી૦ મોટા માણસની—આચાર્યની પુત્રી તે; લાડકી—માનિતી દીકરી તે.

બેટો, પું૦ દીકરો; છૈયો; પુત્ર; છોકરો.

બેઠક, સ્ત્રી૦ બેસવાની જગા; આસન. (૨) બેસવું તે; વાતચીત કરવા—ગમત માટે બેસવું તે. :—એની ત્યાં બેઠક છે. (૩) જેટલી વાર બેસી રહેવું પડે તેટલો વખત તે; બેસીને હાજરી આપવી પડે એવો કાળ. :—ચાર કલાકની બેઠક છે. (૪) ઘણા જણનું એકઠા થઇને બેસવું—મળવું તે; મંડળી; સભા; પરિષદ; મિજલસ.:—એકાદ જલસાની બેઠક કરો. (૫) નાચ—મુજરાનું ઠેકાણું; મંડળી; મિજલસ કે નાચ જમાવટ તે. (૬) પાટલો; ખુરસી; માંચી; ગાદી, વગેરે બેસવાનું જે કંઇ સાધન તે. (૭) તળું; પાયો; જેની ઉપર મોટો ઘાટ ઉભો હોય તે; બેસણી. (૮) તાલીમની એક કસરત.

બેઠાખાઉ, વિ૦ ધંધો રોજગાર નહિ કરતાં બેઠે બેઠે ખાવાની જેને ટેવ—આદત પડી હોય તે; નિરુદ્યમી; બેકાર; ઉદ્યોગ કર્યા વગર ખાનારૂં; ખાય પણ કંઇ કામકાજ કરે નહિ એવું; આળસુ. ખાવું ને કશી હિલચાલ નહિ કરતાં માત્ર બેસી રહેવું તે. :—નોકરી છોડ્યા પછી તે બેઠાખાઉ થઈ ગયો છે.

બેઠાબેઠ, સ્ત્રી૦ ઉદ્યમ નહિ કરતાં માત્ર બેસી જ રહેવું તે; બિનરોજગારી હાલત તે; ધંધો રોજગાર કરવો નહિ અને ખાલી બેઠે બેઠે ખાધા કરવું એવી જે આળસુ —નિરૂદ્યમી સ્થિતિ—હાલત તે. (૨) અ૦ બેઠાને બેઠાજ રહેવું તે; જેમ હોય તેમજ; એમને એમ. :—એ ખાતું હવે બેઠાબેઠ રાખજો.

બેઠીબાંધણીનું, વિ૦ નીચા પણ દૃઢ બંધારણવાળું; નીચી ઘાટદાર બાંધણીનું. (૨) મજબુત; દૃઢ; નાગે—ઉથલાઇ પડે એવું.

બેઠું, વિ૦ બેઠેલું; નીચા ઘાટનું; નહિ ઉંચું. (૨) ઉઠાવવું પડે નહિ એવું; બેઠેબેઠે થઇ રહે એવું :-બેઠો ભાત મૂકી દેજો. (૩) કામ કર્યા વગર—બેઠે બેઠે મળે એવું. :—તે બેઠો પગાર ખાય છે. (૪) ઠંડું; ટાઢું; શાંત; નહિ આકરૂં. (૫) નહિ ઉછળતું; ધીરૂં પણ ચાલુ એક સરખું. :—બેઠું પાણી વહે છે. બેઠું ખાતું=ઠામ ખાતું. ક્રિ૦ પ્ર૦ બેઠા થવું =સાજા થવું; ફરીને સતેજ થવું.— બેઠાની ડાળ કાપવી=પાગઠું તોડી નાખવું. બેઠાંબેઠાં=નિરાંતે; અવકાશે.

બેઠેલ, વિ૦ બેઠેલું; બેઠું; નહિ ઉભું અથવા ઉંચું એવું. (૨) દબાયેલું; ગાળો પડેલો હોય એવું. (૩) પડી રહ્યાથી બગડેલું—ચોટેલું. :—આ તાકો બેઠેલો છે.

બેક, સ્ત્રી૦ બેળ; ચુલાની બે બાજુમાંની એક તે.

બેડકું, ન૦ આંગળાના દરેક સાંધા વચ્ચેનો અક્કેકો કકડો—ભાગ તે; પેર. (૨)

આંબલીના કાતરામાંનો દરેક કચુકાવાળો ભાગ તે.

બેડશી, સ્ત્રી૦ પતરાજ; બેડસાઈ.

બડસાઈ, સ્ત્રી૦ પોતાનાં પરાક્રમ ગાવાં તે; હું આવો તેવો અને મેં આવું તેવું કરેલું, એ રીતે પોતાનાં બણુગાં ફૂંકવાં તે; ફુલ, બડાઈ; પતરાજી.

બેડિયું, ન૦ બેડો; આંબેથી અદ્ધર કેરી તોડી–વેડી લેવાની જાળીદાર ઝોળી. (૨) બતરીસ મણનો જથો; બતરીસ મણ તોલે હોય તેટલું તેઃ–બે બેડિયાં બાજરી ઘરમાં રાખજે. (૩) બે બળદ ખેંચી શકે એટલા વજનનું ગાડું.

બેડી, સ્ત્રી૦ બેઉ હાથ કે પગ સજડ જકડાઈ રહે એવો ધાતુનો કડા જેવો ઘાટ; જંજીર; (૨) પાશ; બંધન. (૩) બે આંગળાંએ પહેરાય એવી વિંટી–વેલ્લો તે; એક ઘરેણું. (૪) અડચણ; અટકાવ; આડખીલીઃ–મને તો ડોસાની બેડી છે નહિ તો હમણાં વિલાયત જાઉં.

બેડું. ન૦ ગાગર ને ઘડાની દેરડી–ઉતરડ; હાંડો ને માણિયો ઉપરાઉપરિ મૂકયા હોય તે; ઘડા ગાગરની જોડ તે. ઉ૦ બેડું લઈને ગઈ જળ કાજે. (૨) બહેડું; એક ફળ; ત્રિફળામાંની એક ઓષધિ, હરડાં, બેડાં ને આંબળાં.

બેડો, પું૦ ઝહાજ; વહાણ. ઉ૦ બેડો ભાઈ બુડતો તારોરે, અંબે આઈ! પાર ઉતારોરે. (૨) ટુકડી; ટોળું; જથોઃ–આંબાનો બેડો. (૩) ધારેલો અર્થ; મુદ્દાની વાતઃ–બેડો પાર. પાદશાહની મુલાકાતનું કામ મુશ્કેલ છે બીજું નહિ, મુલાકાત થઈ એટલે તો જાણો કે બેડો પાર.

બેડાલી, સ્ત્રી૦ જેને બેડોલ–સઢ હોય એવું વહાણ.

બેડોળ, વિ૦ ડોળ વગરનું; જેનો ઘાટ સારો–જોઈએ તેવો હોય નહિ એવું; કદરૂપું; બદશીકલ.

બેઢબ, વિ૦ ઢબ વગરનું રીતસરનું નહિ એવું; અમુક ધોરણ–પદ્ધતિ વગરનું. (૨) અમર્યાદ; બેઅદબ; તરેહવાર. (૩) બેફાયદે.

બેઢંગ, વિ૦ ઢંગ વગરનું.

બેઢંગું, વિ૦ જેમાં કંઇ ધોરણ કે ઢબ ન હોય એવું; તરેહવાર; અવ્યવસ્થિત; એકકે ઘાટમાં–રૂપમાં ન હોય એવું. (૨) ઠેકાણા–નિશ્ચય વગરનું.

બેઢાચઢ, વિ૦ બેડા–ઢા જેવા ઉપર ઉપર જતાં નાના નાના થતા જતા ઘાટનું. (૨) ઉપર ઉપરથી ઉતરતું જાય એવુંઃ–જગન્નાથજીની હાંડી બેઢાચઢ ઉપર ઉપરથી સીઝતી જાય છે. (૩) નીચે મોટું ને ઉપર નાનું એવુંઃ–બેઢાચઢ.

બેઢાળિયું, વિ૦ જેને બન્ને બાજુએ ઢાળ હોય એવુંઃ–બેઢાળિયું છાપરું.

બેઢું, ન૦ બેડું: બહેડું.

બેત, સ્ત્રી૦ (फा.) મનસુબો; વિચાર. (૨) યુકિત; કળ; તજવીજ. (૩) દોહરાના જેવું બે ટુકનું ફારસી પદ્ય. (૪) નેતર.

બેતકસીર, વિ૦ બેગુના; નિર્દોષ; નહિ અપરાધી.

બેતમા, વિ૦ (फा.) તમા વગરનું; કશાની દરકાર–કાળજી રાખે નહિ એવું; નિઃસ્પૃહી.

બેતર, અ૦ બહેતર, વધારે સારૂં; ખાસું;

બેતરફી, વિ૦ બન્ને તરફનું. (૨) ના૦ બરતરફ કરવું તે; ઉઠાડી–કાઢી મુકવું તે.

બેતાલ, વિ૦ તાલ વગરનું; પ્રસંગ–બરોબર જોગ હોય નહિ એવું; ગોઠવણ વગરનું; લાગ ન હોય એવું. (૨) બેતાગ; અનંત; પુષ્કળ; ખૂબ; અતિશય. (૩) વહી–વંઠી ગયેલું; હાથથી ગયેલું.

બેતાળીસ, વિ૦ ચાળીસ ને બે; ૪૨.

બેતાળાં, ન૦ ચાળીસ બેતાળીસ વર્ષની ઉમ્મરે આંખે ઝાંખ આવે છે તે; અંધારાં.

બેતાળું, વ૦ બેતાળીસ શેરનો મણ એ ધોરણના તોલનું.

બેદરકાર, વિ૦ દરકારવગરનું; બેકાળજી; બેતમા.

બેદરકારી, સ્ત્રી૦ બેતમાપણું; કાળજી નહિ રાખવાપણું.

બેદરદી, વિ૦ રોગી નહોય તેવું; નહિ દરદી તે; અરસિક.

બેદસ્તુર, વિ૦ ધારા રિવાજથી ઉલટું; નહિ નિયમસર એવું.

બેદાણા, પું૦ (फा.) એક જાતની ઓષધિ.

બેદાદ, વિ૦ દાદ-ફરિયાદ સંભળાતી ન હોય એવું; જેની ફરિયાદ સાંભળવામાં આવતી ન હોય એવું; અંધેર.

બેદાદી, સ્ત્રી૦ દાદ-ફરિયાદ પ્રતિ જે બેદરકારી તે; દાદ સંભાળાય નહિ એવી જે સ્થિતિ તે; અંધેર; અવ્યવસ્થા.

બેદાંલકડી, સ્ત્રી૦ એક જાતની ઓષધિ.

બેદિલ, વિ૦ મન નહિ હોવું તે; દિલ ઉઠી ગયું હોય તેવું; દિલગીર; નાખુશ.

બેદિલી, સ્ત્રી૦ દિલગીરી; નાખુશી; નહિ મન હોવાપણું તે.

બેદું, ન૦ ધંડું.

બેધડક, અ૦ છાતી ધડકે નહિ એમ; નિર્ભય રીતે; નીડરપણે; કોઇ તરફની ફિકર રાખ્યા વગર; બિનધાસ્તી. (૨) જાહેરમાં જુસ્સાભેર (બોલવું તે.) ભય રાખ્યા વગર ખુલ્લું જાહેરમાં-હિમ્મતથી (કહેવું-કરવું તે.)

બેધારૂં, વિ૦ બે તરફ ધારવાળું:-બે ધારી તરવાર. (૨) બેતંતુ-બે તારવાળું:-બે ધારી લાબસી. (૩) એકજ તરફનું નહિ એવું, ગોળગોળ; બેઉ અર્થ થાય એવું-:-બેધારૂં બોલે છે; અનિશ્ચિત.

બેન, સ્ત્રી૦ (सं. भगिनी) એક માબાપનાંજ છોકરાંમાંની દરેક છોકરી તે; કાકા મામા માસી, ફોઈ, અને કુટુંબની છોકરી તે.

બેનડ, સ્ત્રી૦ બેન; બહેન.

બેનડી, સ્ત્રી૦ બેન; બહેડી કવિતામાં અને લાડમાં વપરાય છે.

બેનપણી, સ્ત્રી૦ સાહેલી; સૈયર; સજની; સખી. ઉ૦ સુણ બેનપણી કહું આજ, વીતી જે જે વેદના. ભા. ના.

બેનપણું, ન૦ બેનહોવાપણું. (૨) સ્ત્રીઓ સ્ત્રીઓમાં દોસ્તી તે; સ્ત્રીને બીજી સ્ત્રીસાથે મિત્રતા તે.

બેનસીબ, વિ૦ અભાગિયું; નસીબ વગરનું; ફૂટેલા કર્મનું.

બેનસીબી, સ્ત્રી૦ દુર્ભાગ્ય, નસીબ નહિ હોવું તે.

બેની, સ્ત્રી૦ બેન; બહેન. (૨) સખી; સજની. ઉ૦ બેનીરે તમે ભાવ થકી ભણજો.

બેપગું, વિ૦ બે પગવાળું તે; પંખી, માણસ. ઉ૦ ચારપગાંની જાત આ, જોડી બે પગાં માટે, સારૂં, સમજે તો સાર નવલ કહે, નહિ તો હસવું તો વારૂં.

બેપરવા, વિ૦ બેદરકાર; બેકાળજી જેને કોઇની પરવા ન હોય એવું; સ્વતંત્ર.

બેપરવાઈ, સ્ત્રી૦ પરવા નહિ રાખવી તે; બેદરકારી; નિસ્પૃહીપણું; ગાફીલપણું.

બેફાક, અ૦ છેક ઉઘાડું; ખુલ્લું; ભુંડું બોલવું તે.

બેફાટ, અ૦ ઉઘાડે છોક; બેશરમપણે; નિરંકુશ રીતે; બેમર્યાદ-ઉઘાડું એમ.

બેફામ, વિ૦ બેફેમ; લક્ષ-ધ્યાન રહિત; સંજ્ઞા-સમજ રહિત. (૨) યાદ-સ્મરણ ન રહેલું હોય એવું; બેભાન; સુનું.

બેફિકર, વિ૦ ફિકર વગરનું; નફિકરું; નચિંત.

બેફિકરૂં, વિ૦ બેફિકર; નચિંત; કાળજી વગરનું.

બેબનાવ, પું૦ અણબનાવ; મેળ નહિ હોવો તે; બનાવ-એકમનપણું નહિ હોવું તે; બનતું હોય નહિ એવું તે.

બેબાક, વિ૰ (ફા.) કરજ બાકી ન રહ્યું હોય તેવું; ભય રહિત. (૨) પુરૂં; પૂર્ણ.
બેબાકળું, વિ૰ બહેબાકળું; બાવરૂં; ગાભરૂં; હફડફડાયેલી ને ગભરાયેલી હાલતનું.
બેબાપનું, વિ૰ નહિ ઔરસ એવું; છિનાળનું; વ્યભિચારથી ઉત્પન્ન થયેલું.
બેબુનિયાત, વિ૰ નીચ કુળમનું; હરામજાદું. (૨) ઉત્તમ કુળ પરંપરાનું નહિ એવું; નીચું; હલકી જાતનું; નહિ ખાનદાન કુટુંબનું એવું.
બેબોલું, વિ૰ બોલીને ફરી જાય એવું; જેના બોલવા ઉપર વિશ્વાસ રહે નહિ એવું; ફેરવી તોળે એવું.
બેભત્થું, વિ૰ સેળભેળવાળું; જેમાં એકથી વધારે વસ્તુઓનું મિશ્રણ હોય એવું; બે જાતનું; બેતરેહનું.
બેભાન, વિ૰ ભાન વગરનું; બેશુદ્ધ; બેહોશ; સંજ્ઞારહિત; ભાનવગરનું.
બેમના, વિ૰ બેમનવાળું; આમ ને તેમ ઢળી પડતા મનનું. (૨) ઉદાસ; દિલગીર;એક મન નહિ એવું; નારાજ.
બેમર્યાદ, વિ૰ બેશરમ; નિર્લજ્જ, મર્યાદા વગરનું.
બેમાલમ, વિ૰ ગુપ્ત; છુપું; અજ્ઞાત. (૨) માલમ પડે નહિ એવું તે; બેમાલમ ચાલી ગયો. (૩) ખબર ન હોય તેમ; અજાણતાં; માહિતીમાં હોય નહિ એવી રીતનું.
બેમુનાસબ, વિ૰ અયોગ્ય; અઘટિત.
બેમુરવત, વિ૰ નિર્ગુણી; અગુણજ્ઞ; મુરવત વગરનું.
બેર, પું૰ બહેર; બધિરતા. (૨) સંજ્ઞાનાશ. :—હાથ બેર મારી ગયો છે.
બેરખ, અ૰ વારંવાર; હરગીજ; હમેશ સદા.
બેરખી, સ્ત્રી૰ સ્ત્રીઓને ડાબે હાથે કોણી ઉપર પહેરવાનું ઘરેણું.
બેરખો, પું૰ તુલસી કે રૂદ્રાક્ષના મોટા મણકાની કાંડે ભરવી શકાય એવી નાની માળા.
બેરડાઇ, સ્ત્રી૰ હઠીલાઇ; ખંધાઇ; અભિમાન —સ્વમાનમાં અક્કડ રહેવું તે.
બેરડું, વિ૰ હઠીલું; ખંધું.
બેરત, સ્ત્રી૰ કઋતુ; યોગ્ય સમય નહિ તે. (૨) વિ૰ કમોસમ; અકાલિક.
બેરંગ, વિ૰ મિશ્ર રંગનું; રંગ ઉડી ગયો—ઉપડાઈ ગયેલો હોય એવું; નઠારા રંગનું. (૨) બેતાલ; બેમિસાલ.
બેરંગી, વિ૰ બેરંગું, એક સરખા સુરેખ રંગનું નહિ એવું; બગડી ગયેલા રંગનું. (૨) આમ તેમ જેવો વખત હોય તેવે રૂપે થઇ જાય એવું; કઢંગું; અનિશ્ચિત મનનું; એકધારૂં રહે નહિ એવું; તરેહવાર.
બેરંજો, પું૰ એક ઓષધિ.
બેરાગી, વિ૰ બેરંગી, આમ તેમ બન્ને બાજુએ ફરે એવું; અનિશ્ચિત મનનું. (૨) પું૰ વેરાગી; સાધુ—સંત, ત્યાગી.
બેરિયું, ન૰ એક જાતનું પંખી. એને માથે કલગી હોય છે.
બેરીજ, સ્ત્રી૰ સરવાળાની રકમ; સરવાળો તે.
બેરૂં, વિ૰ બહેરૂં, બધિર; કાને સાંભળી શકે નહિ એવું.
બેરોજગાર, વિ૰ રોજગાર વગરનું; બેકાર.
બેરોજગારી, સ્ત્રી૰ નવરાઇ; કામકાજ—ધંધો રોજગાર ન હોય એવી હાલત તે; અનુદ્યોગિતા; બેકારપણું.
બેલ, પું૰ [સં. બલિવર્દ] બળદ.
બેલ, સ્ત્રી૰ બે જણની જોડી તે; અન્યોન્ય સહાય કરનારમાંનું એક તે; જોડિયું; સાથી; બેલડી; જોડ. ઉ૰ સમુદ્રવલયાભૂ ને દેવયાનિની બેલમાં. (૨) ગાનારીને મંડળીમાંના ગૃહસ્થોએ જે કંઇ ભેટ દાખલ આપવું તે; ભેટ; શાબાશીનું પરિતોષિક; ગોક.
બેલડી, સ્ત્રી૰ બેલ; જોડ; સાથી; મદદગાર; હાથ પકડનાર. ઉ૰ દેરાણી જેઠાણીના

બેલડી, હળી મળી પાણીડાં જાય. ગુજરી. (૨) હાથ; બાહુબલ. ઉ૦ બેલડીએ વળગ્યા વિશ્વાધાર, સુદામાએ જાતાં કર્યો વિચાર.

બેલદાર, પું૦ કાપડિયાને મદદ કરનારો મજુર. (૨) ચાંચવે જમીન ખોદનારો.

બેલાશક, અ૦ [ફા.] સંકોચ રાખ્યા વગર, બેધડક; નિર્ભય રીતે; ખુશીથી; છડેચોક.

બેલિયું, ન૦ અશક્તિને લીધે આંગળાંનું થોડીવાર અકડાઇ જવું તે; ઝણઝણી; આંકડાં. (૨) એક જાતનું ફૂલ અને તેનું અત્તર.

બેલી, પું૦ સહાય કરનારો; સાથી; હાથઝાલનારો; મદદગાર; આશ્રય આપનારો; સ્વામી–ધણી. (૨) હિમાયતી. :–અનાથનો બેલી રામ.

બેલું, ન૦ બેનું જોડકું તે; બેની જોડ; યુગ્મ; એકમાંનું અરધું તે; બેનો સમવાય તે; જોડું. :–પ્રભુએ એમનાં બેલાં બાંધ્યાં હશે. પ્રેમાનંદ. (૨) ઘોળાપત્થર.

બેવકુફ, વિ૦ મૂર્ખ; અક્કલ વગરનું; નાદાન. બેવકુફનો સરદાર=મૂર્ખ શિરોમણી; પાકોમૂર્ખ.

બેવકુફી, સ્ત્રી૦ બેવકુફાઇ; મુર્ખાઇ, નાદાની.

બેવક્કર, વિ૦ ભારબોજ; વગરનું ઢંગરહિત.

બેવખત, અ૦ નક્કી–ઠરાવેલો–નિમેલો વખત નહિ તે; કવેળા નિશ્ચિત સમય નહિ એમ; વખત બેવખત=ગમે ત્યારે, મરજીમાં આવે ત્યારે. :–વખત બે વખત આવજે.

બેવચની, વિ૦ વચન આપીને પાળે નહિ એવું; અપ્રમાણિક; વિશ્વાસ વગરનું; જેના વચન ઉપર વિશ્વાસ રખાય નહિ એવું; લબાડ; જૂઠું; બોલીને ફરી જનારૂં.

બેવડ, અ૦ બે પડવાળું એમ; બેવડેલું હોય તેમ; દુપટ; વચમાંથી વળી જેના બે છેડા ભેગા થઇ ગયેલા હોય એવું તે; બેવડું.

બેવડવું, ક્રિ૦ સ૦ બેવડું કરવું; લાંબા પટ–દોર વગેરેને વચમાંથી વાળી તેના બે છેડા ભેગા કરવા; દુપટ કરવું; બેપટ–બમણું બેવાર થાય એમ કરવું. (૨) એકનું એક બીજીવાર થાય એમ કરવું; વધારવું; દ્વિગુણ કરવું.

બેવડિયું, વિ૦ બે પટવાળું; એકના બે થાય એવું; બેને સાંધી–મેળીને એક કરેલું હોય એવું. :–બેવડિયો પૈસો. બેવડિયો=ઢબુ.

બેવડું, વિ૦ બેપટવાળું; વચમાંથી વળીને જેના બે છેડા ભેગા થયેલા હોય એવું. (૨) બમણું; દ્વિગુણ; દુપટ; બેવડેલું હોય તેવું; બેવડું તેવડું=બે અને ત્રણ પટ–વધારે પડ હોય એવું.

બેવતની, વિ૦ વતનનું નહિ એવું; નહિ વતનનું તે; પરદેશી. (૨) વતન વગરનું; જેને ખેતર પાદર કે જમીન ન હોય એવું; વસવાયું; આવીને રહેલું.

બેવફા વિ૦ [फा.] બેઇમાન; દ્રોહી; કૃતઘ્ની; અપકારી; અપ્રમાણિક; અગુણગ્ન.

બેવફાઈ, સ્ત્રી૦ બેઇમાની; દ્રોહ.

બેવફાદાર, વિ૦ બેવફા; દ્રોહી; એકનિષ્ઠાવાળું નહિ તે; અપ્રમાણિક.

બેવફાદારી, સ્ત્રી૦ દ્રોહ; ભક્તિ–નિષ્ઠા રહિતપણું; ગુણ–વચને બંધાયલા નહિ રહેવાપણું; અપ્રમાણિકપણું.

બેવારસી, વિ૦ જેનો કોઈ વારસ ન હોય એવું; નવારસી.

બેશ, વિ૦ [फा.] સારૂં; ખાસું; મજેનું; સુંદર. (૨) ઠીક; માફક આવતું :–બેશ કર્યું. ઉ૦ બેશ કર્યા શિર કેશ.

બેશક, અ૦ અલબત; ખરેખર; નિરસંશય; ખચીત.

બેશરમ, વિ૦ નિર્લજ; જેને લાજ ન હોય એવું; શરમ વગરનું.

બેશરમું, વિ૦ નિર્લજ; લાજ વગરનું; ધૃષ્ટ; નહિ લજવાય એવું. (૨) ટેક વગરનું સ્વમાન વગરનું; ટુંક—નાક વગરનું; નકટું.

બેશુદ્ધ, વિ૦ જેને શુદ્ધિ—ભાન ન હોય એવું; સંજ્ઞા રહિત; અચેત; બેહોશ; મૂર્ચ્છિત.

બેસઉઠ, સ્ત્રી૦ બેસવું અને ઉઠવું તે; વારંવાર બેસવું ને ઉઠવું તે; બેસવા ઉઠવાની મહેનત તે. :—વારંવાર બેસઉઠ કોણ કરે. (૨) વખત બે વખત મળવું અને સાથે બેસી વાતચીત કરવી તે; મૈત્રી સંબંધ; મળવુંહળવું તે.

બેસણી, સ્ત્રી૦ જે તળાના ભાગે પાયા-(માંચી, ઢગરાં; બોભણ) વગેરે ઉપર વસ્તુ જમીન પર સ્થિર રહે છે તે; જેની ઉપર વસ્તુ ઉભી—સ્થિર રહે છે તે ભાગ; વસ્તુ—ઘાટ વગેરેનો જે ભાગ જમીન ઉપર ચપટ બેસીને રહે છે તે. :—બેસણીવાળો વાડકો—લોટો વગેરે. (૨) બેઠક; ખુરસી; માંચી; આસન; ચાકળો વગેરે તે. (૩) બેસવાની જગા—સ્થાન. :—ઉંચી બેસણીએ

બેસણું, ન૦ જેની ઉપર બેસાતું હોય તે; બેઠક; ગાદી; આસન; બેસવાનું સ્થાન. ઉ૦ માગ માગ રાજનગર શાં શહેર, સુંદર આપું બેસણાંરે લોલ. (૨) બેસવાની રીત—ઢબછબ. (૩) મરણાદિક પ્રસંગે ઘણા જણનું સાથે મળીને બેસવું તે; જે કુટુંબમાં મરણ થયું હોય તે કુટુંબનો શોક ઓછો કરાવવાને તેને ત્યાં રાખેલી બેઠક તે.

બેસતમ, વિ૦ [फा.] પુષ્કળ; અત્યંત; ઘણુંજ. :—બેસતમ તાવ આવ્યો.

બેસતું, વિ૦ માફક આવતું; અનુકૂળ પડતું; જેમ બેસીને રહે તેમ બરોબર પડતું; માફકસરનું. :—જુઓક, આ જોડો—અંગરખો તમને બેસતો આવે છે? (૨) ગોઠતું; રૂચતું; ગમતું; ફાવતું; મનમળતું. :—એમને આ વાત બેસતી આવશે? (૩) લાયક; યોગ્ય. (૪) નવું શરૂ થતું; આરંભાતું; જેની શરૂઆત થતી હોય એવું. :—બેસતું વરસ; બેસતો મહીનો. (૫) ભિડાતું; તંગ; નહિ ઢીલું—છુટું એવું તે. ઉ૦ શોભે સુનાની કર કંકણીઓ, જાંબુડિયા બેસતી બંગડીઓ. નર્મકાવ્ય. (૬) બેસતી=દોસ્તી; પ્રીતિ; મનમેળાપ; એ બે જણને બેસતી છે, ભલામણ કરશો તો કામ જરૂર થશે.

બેસણુરી, સ્ત્રી૦ અધીરાઈ.

બેસમજ, વિ૦ સમજ વગરનું; બુદ્ધિ રહિત. (૨) સમજવામાં ફેર હોવો તે; સમજભૂલ; ખોટું સમજાઇ જવું, ઉલટો અર્થ સમજાવો તે.

બેસરણ, ન૦ કિમ્મત પડવી તે; ખરચ લાગવું તે; બેઠેલું મૂલ તે. બદલામાં કંઇ ગાંઠનું આપવું પડવું તે. :—એમાં કંઇ બેસરણ નથી. બેસરામણી.

બેસરામણ, ન૦ બેસરણ. (૨) કોઈ ચીજ બેસાડાવવાનું લવાજમ—મહેનતાણું તે.

બેસરામણ, સ્ત્રી૦ કિમ્મત; મૂલ. (૨) બેસારવા—ચોટાડવાની કિમ્મત તે; બેસવાનું; મૂલ પડવાનું:— ભલું બોલવું એમાં શી બેસરામણી છે?

બેસવું, ક્રિ૦ અ૦ [सं. विश्] શરીરને આરામ મળે એવી રીતે ઠરી ઠામ રહેવું; આસન કરવું; પગવાળી—પ્રસારી નિરાંતે સ્થિર થવું; ભોંય—આસન વગેરે ઉપર શરીર—સ્થિર કરવું; આરામસર રહે એમ કરવું. (૨) સ્વારી કરવી, :—ઘોડે બેસવું. (૩) તંગ પડવું; ભિડાઈને આવી રહેવું; લગોલગ આવી રહેવું. :—બેસતો ફાવજો. બરોબર—જોઇએ તેમ આવી રહેવું; બેસતું આવવું; ખાંચી—ચોટી

રહેવું. :—ચેજ પર મૂળ બેઠી છે. (૫) છપાવું. :—છરી બેઠી છે. (૬) આરંભાવું. શરૂ થયું; નવું ચાલુ થવું. :—આજથી નવું વરસ બેઠું. સાસુનો કતરી વહુનો અમલ બેઠો. (૭) ગુંથાવું; કામકાજ માંડવું; ઉઘડવું. :—કાલથી કથા બેઠી છે. કોર્ટ બેસે કે તરત અરજી આપો. (૮) સમજાવું; અર્થ બેસવો; જુગતી લાગુ પાડવી. :—આ વાક્યનો અર્થ બેઠો. એ બાબત તમને બેસશે નહિ. (૯) વળગવું; આવવું; બાઝવું. :—આંખે મરવા બેઠા ત્યારથી ફેરી ખાવા માંડી. (૧૦) ભારથી નીચે પડવું; ભાગી પડવું. :—ઘર બેસવું:—મોટી ઇમારત બેસી ગઈ. (૧૧) કિમ્મત પડવી; ભાવ પડવો; મૂલ આપવું. :—આ ચોપડીના ત્રણ રૂપિયા બેઠા. (૧૨) ઠરવું; વળવું. :—હાથ બેઠો તેથી અક્ષર સુધર્યા. (૧૩) આળસુ પડી રહેવું; નિરુદ્યમી થવું; કામમાં નહિ હોવું. :—હમણાં એ ઘેર બેઠો છે, અર્થાત્ નોકરી નથી. (૧૪) જામવું; ઠરવું, નીચે બેસવું. :—ડહોળો—ને કચરો નીચે બેઠો. (૧૫) ખોખરૂં થવું; તરડાઇ જવું. :—કંઠ બેઠો—ઘોટો બેસી ગયો. (૧૬) ટાઢા થઇ જવું; શાંત પડવું; થાકી જવું. :—ધમાલ કરીને હવે હેઠો બેઠો. પડી જવું, :—મસ્તી કરીને વાગ્યું એટલે બેઠો. (૧૭) ખોટી થવું. :—અમે ક્યાં સુધી બેઠા પણ તું આવ્યો નહિ. (૧૮) બળવું; દાઝવું; ગરમીને જોરે અનાજનું બળીને વાસણે ચોટવું. :—દાળ બેઠી; ભાત જરા બેઠેલો—દાઝેલો છે. (૧૯) દેવાળું આવવું; સાખ ઘટી જવી; પાયમાલ થવું. :—તે સાહુકાર બેઠો. પેઢી બેઠી. (૨૦) ઘટી—ઉતરી જવું. :—ભાવ બેસી ગયો. (૨૧) સ્થિર થવું; ગોઠવું; ઠ્યુમગું થતું બંધ પડવું. :—હમે જીવ બેઠો. હવે કબાટ બરોબર બેઠું—ગોઠવ્યું. [૨૨] મનમળવું; રુચવું; એક રાગ—એક મન થવું; સમભાવ આવવો. :—હવે મારો બેઠો. પતિપત્નીને હવે બેસતું આવ્યું. (૨૩) સડવું; જુનું ને જીર્ણ થઇ જવું; સત્ત્વ જતું રહ્યું હોય એવું થઇ જવું. :—વખારમાં કાપડ બેસી ગયું એટલું કાપડ (૨૪) વ્યાપવું; જામવું; અસરવાળું થવું; રંગ ચઢવો. :—પાસ બેઠો. આને ફૂલની વાસ બેઠેલી છે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ઘેર બેસવું=ઉદ્યોગ જતો રહેવો; બેકાર થવું. અલગા બેસવું=અભડાવું, રજસ્વલા થવું. બારણે બેસવું=ઉઘરાણી માટે તગાદો કરવો; ત્રાગું કરવું. (૨) નિરાધાર થવું; રહેવા ખાવાનો હક—સાધન જતું રહેવું. બેસતાં શીખવું=લપસી પડવું, બેસવા જવું=ખરખરો કરવા જવું. બેસીને સૂઇ જવું=વિચારીને કામ કરવું; સાહસ નહિ કરવું; એકદમ અવિચારે કામ નહિ કરવું તે. બેસી રહેવું=નિષ્કર્મ થઇ રહેવું; મૌન રાખવું; પ્રતિજ્ઞા કરવી; પ્રસંગની રાહ જોતા રહેવું. :—હમણાં બેસી રહો પછી જોઈ લઈશું. ખૂણે બેસવું=રાંડવું; વિધવા થવું. રૂ૦ પ્ર૦ બેઠો ભાત=વગર ઓસાવે ચઢાવેલો—જોઇતું=પાણી મૂકીને પકવેલો ભાત તે. બેઠો ભાવ=જે કિમ્મત પડેલી હોય તેજ વેચાણની કિમ્મત રાખવી તે. :—બેઠે ભાવે આપો તો લઈએ. બેસતી રાશ=મળતાવશીક; બનાવ. કહે૦ બેસીએ જોઇ તો ઉઠાડે નહિ કોઈ. બેસતો રાજા અને આવતી વહુ, ભાર પડયો તો પડયો. આવ્યાં મળવા ત્યારે બેસાડયાં દળવા.

બેસારવું, ક્રિ૦ સ૦ બેસાડવું; બેસે એમ કરવું. (૨) રાહ જોતું રાખવું. (૩) બેસતું કરવું; જડવું; બરોબર આવી રહે એમ કરવું. (૪) નક્કી કરવું; ઠરાવવું; સ્થાપવું:—કર બેસાડવો. (૫) બરોબર અર્થ આણવો; તાળો મેળવવો:—હિસાબ બેસાડયો. (૬) રચવું; શોભીતું થઇ રહે એમ કરવું; સુલલિત—રાગદાર—ઢાળ-

બંધ થઇ રહે એમ કરવું:—કવિતાની ટુકો બેસાડવી.

બેસામણુ, ન૦ બેસવા માટે આપવાનું ભાડું=લવાજમ તે. નાટકમાં, ગાડી—ગાડામાં બેસવા માટે આપવું પડતું મૂલ્ય તે. [૨] ઢોર વગેરેથી નહિ ઉઠી શકાવું તે.

બેસામણી, સ્ત્રી૦ બેસવું તે; મૂલ પડવું તે. કંઇ આપવું પડે તે. :—મોઢેથી બે બોલ કહેવા એમાં શું બેસામણી છે.

બેસામણું, ન૦ બેસવું તે; મૂલ્ય. [૨] બેસણું; જેને ત્યાં મરણ થયું હોય તેને ત્યાં શોક ફગી કરાવવાને બેસવા જવું તે.

બેસારૂ, ન૦ બેસનાર તે; ઉતારૂ; ગાડી વગેરેમાં બેસનાર માણસ તે; મુસાફર. :—ત્રણ બેસારૂ બેસે

બેસુમાર. વિ૦ શુમારવગરનું; અસંખ્ય; બેહદ; અતિશય.

બેસૂરૂં, વિ૦ જેમાંથી જેવો જોઇએ તેવો ચોખ્ખો સૂર નિકળતો ન હોય તેવું, બગડી ગએલા સૂરનું; ખોખરૂં; લલિત સ્વર વગરનું; કર્કશ; કાનને ન ગમે એવું.

બેસ્તી, સ્ત્રી૦ બેસતું—ગોઠતું આવતું હોય એવું તે; ભાઇબંધી; મિત્રાઇ; મેળ; મનની એકતા તે; સ્નેહની ગાંઠ.

બેસ્વાદ, વિ૦ સ્વાદ વગરનું.

બેહક, વિ૦ [फा.] જેમાં આપણો હક પહોચતો ન હોય એવું; હક નહિ હોવો તે. (૨) અ૦ ખાલી; મિથ્યા; અમસ્તું; કારણ વગર; અકારણ.

બેહજુર, અ૦ બન્ને પક્ષની હાજરી વચ્ચે; બેઉની હાજરીમાં. (૨) ગેરહાજર. (૩) હાજર ન હોય તેમ; ગેરહાજરીમાં.

બેહદ, વિ૦ અસીમ; બેશુમાર; અપાર; ઘણુંજ; અતિશય,

બેહયા, વિ૦ લાજ વગરનું; બેશરમ; નફટ; હૈયાસુનું. ઉ૦ બેહયા નાર ગમે તે કરે. સાંભળ.

બેહાલ; વિ૦ [फा.] ખરાબ હાલત થઇ જવી તે; ભુંડા હાલ; હેરાન. (૨) તંદુરસ્તી લથડી ગયેલી હોય એવું; અચેત.

બેહાલી, સ્ત્રી૦ ઢંગ વગરની—નિર્બળ હાલત તે; હાલહવાલ સ્થિતિ તે.

બેહુરમત, વિ૦ [फा.] બેઆબરૂ; માનભંગ થયેલું.

બેહેક, સ્ત્રી૦ ગંધ, વાસ; પરિમળ. (૨) ફાટ; તોર; અભિમાનની ઉદ્દંડતા.

બેહેકવું, ક્રિ૦ અ૦ સોડવું; વાસ ઉડવી. (૨) ફાટવું; ઉન્મત્ત થઇજવું.

બેહેકાર, પું૦ ફાટ; ઉદ્દંડતા; તોર. (૨) વાસ; ગંધ.

બેહેતર, અ૦ [फा.] ઠુનાસબ; બેશ; ઠીક; ખરું

બેહેતાલ, વિ૦ પુષ્કળ; પારવગરનું; અથાગ; અતિશય.

બેહેર, પું૦ શૂન્યકાર; નહિ સંભળાય એવી કાનની સ્થિતિ તે; બહેરાશ.

બેહેરખ, સ્ત્રી૦ [अ.] તાસુ ને ડુમકાની જોડ; નગારાં. (૨) પોતાના વાવટાને પોતાના વાજાવાળી એકાદ ટુકડી તે.

બેહેરૂં, વિ૦ બધિર; કાને સાંભળી શકતું ન હોય એવું. (૨) સ્પર્શાદિક જ્ઞાન વગરનું; શૂન્યકાર; લાગણી—અસર વગરનું.

બેહેસ્ત. ન૦ [फा.] સ્વર્ગ. બેહેસ્તનસીન=સ્વર્ગવાસી.

બેહેસ્તી, વિ૦ સ્વર્ગવાસી; મરહુમ

બેહોશ, વિ૦ [फा.] નિ:સંજ્ઞ; શુદ્ધિ વગરનું. (૨) ગાફેલ.

બેહોશી, સ્ત્રી૦ હોશ હોય નહિ એવી હાલત તે; બેભાનપણું; અચેતના; મૂર્છા. (૨) ગાફેલપણું.

બેં, અ૦ બકરાનો એવો અવાજ.

બૈંક, સ્ત્રી૦ [अं] શરાફી પેઢી; નાણાંની આપ લે કરનારી દુકાન.

બેંગી, સ્ત્રી૦ [અં] બિંદરી; સિવેલી નાની પોટલી; ટપાલ માર્ગે મોકલાતી નાની બચકી.

બેંબેં, અ૦ બકરીના બચ્ચાનો એવો અવાજ. તેઃ–બકરૂં બેંબેં કરે છે.

બૈઅર, સ્ત્રી૦ કદે મોટી એવી–જાજરમાન સ્ત્રી; બાઇડી; પત્ની; વહુ; બૈયર.

બૈડકબોલું, વિ૦ આડું–અપ્રિય બોલનારૂં; તડ ને ફડ કહી દે એવું; કરડાગિયું.

બૈડવું, ન૦ બરડવું; મિજાગરૂં; એવડ વળે અને ઉઘડે એવું જે તે.

બૈડુકી, સ્ત્રી૦ એક જાતનો વેલો.

બૈયર, સ્ત્રી૦ બાઇડી; વહુ.

બૈયાબારૂં, ન૦ અણુબનાવ; ખડાસ્ટકું; સામી પ્રત.

બૈરક, વિ૦ બૈરાંજેવું; સ્ત્રીજેવા સ્વભાવનું.

બૈરાંછોકરાં, ન૦ કુટુંબકબીલો.

બૈરી, સ્ત્રી૦ બાઇડી; ઓરત. (૨) વહુ; પત્ની.

બૈરૂં, ન૦ બાઇડી; ઓરત.

બો, સ્ત્રી૦ [फा.] ગંધ; વાસ:–બદબો, ખુશબો. (૨) અભિમાન.

બોઇ, સ્ત્રી૦ એક જાતની માછલી; સુકી માછલી.

બોકડી, સ્ત્રી૦ બકરી; અજા.

બોકડું, ન૦ બકરૂં.

બોકડો, પુું૦ બકરો; અજ. રૂ૦ પ્ર૦ બોકડાનું મોત=કપાઇને મરવું તે; ઝટકે મરણ થવું તે.

બોકાની, સ્ત્રી૦ બુકાની; બેઉ કાન અને દાઢી ઢંકાય તેમ માથું બાંધવું તે.

બોકી, સ્ત્રી૦ ચુમી; ચુમ્બન; બુચ્ચી.

બોકીલું, ન૦ કુરકુરિયું; કુતરાનું બચ્ચું બોટીલું

બોખ, સ્ત્રી૦ મોટો ઉંડો ખાડો; ગર્ત. (૨) ગાબડું; ભગદાળું. (૩) પાણી કાઢવાની ચામડા અથવા શણિયાની ડોલ, નાનો કોસ.

બોખલું, વિ૦ બોખું; દાંત વગરનું; જેના દાંત પડી ગયા હોય એવું.

બોખાર, પું૦ [અ] તાવ; જ્વર; તપત.

બોખું, વિ૦ દાંત વગરનું; પડી ગયેલા દાંતનું.

બોગદું, ન૦ ગાબડું; ભગદાળું. (૨) ભોંયરૂં; સુરંગ.

બોઘરણું, ન૦ પહોળા મોંની વટલોઇ.

બોઘરો, પુું૦ મોટો સાવરણો; દસ્તામાંથી કચરો વાળવાની મોટી સાવરણી.

બોઘલું, વિ૦ ભોળું; અણુસમજુ; ઓલિયું. નિષ્કપટી. (૨) મોં વિકાસી જોયા કરે એવું; બાઘું.

બોચ, પુું૦ જુવારનો રસદાર સાંઠો.

બોચલો, પુું૦ માથું અને પીઠ ઢંકાય એવો છોકરીઓને ઓઢવાનો ઓઢો; ટોપ. (૨) બોચી તરફ ઝુલે એવી બાબરી–વાળની કિનારી મૂકેલી નાનાં બાળકની ટોપી.

બોચિયું, ન૦ વાંસની ચીપોની હલકી ટોપલી.

બોચી, સ્ત્રી૦ ગળાની પાછલો ભાગ; ગરદન; ગળચી. રૂ૦ પ્ર૦ બોચીએ કાંકરો મૂકીને કામ કરવું=સખત મહેનત લેવી–ઉઠાવવી. ક્રિ૦ પ્ર૦ બોચી પકડવી=પાછળ પડવું. નાસી જાય નહિ તે માટે જોરથી પકડવું; મારવા લેવું; બોચી ઝાલવી.

બોચું, ન૦ બોચી; ગરદન.

બોજ, પુું૦ ભાર; વજન; બોજો; તોલ. (૨) વક્કર; મોભો. (૩) સાખ; આબરૂ; માન; ચલણ. (૪) પોત; કુમાશ.

બોજદાર, વિ૦ વજનદાર; ભારે. (૨) ભારેખમ; સાખ પડે એવું. (૨) ઘટ્ટ; ભરાઉ; નહિ હલકું; નીરમવાળું.

બોજવું, ક્રિ૦ અ૦ આપવા લેવાને અનુકૂળ આવવું; પાલવવું; પરવડવું.

બોજો, પુું૦ ભાર; વજન; બોજ; નીરમ. (૨) જવાબદારી; જોખમ.

બોટ, સ્ત્રી૦ [અં.] હોડી; પનાઇ; મછવો. (૨) વહાણ; ઝાજ.

બોટણુ, ન૦ બાળકને પહેલવહેલું–બોટતાં–ચાટતાં–ખાતાં શિખવાડવું તે; બાળકને ખવડાવવાની શરૂઆત કરવી તે; અન્નપ્રાશન; બોટવું તે. બોટણુ કરાવવું=ખવડાવવા માંડવું.

ઓટવું, ક્રિ૦ સ૦ સ્પર્શ કરી, જણે ખાઇ અથવા પીને બીજાને ખપે નહિ એવું બનાવવું; વટાળવું; અપવિત્ર કરવું.:—કાગડાએ પાણી ઓટયું. (૨) પહેલેથી કબજે કરવો; રોકવું; પસંદ કરી રાખવું. (૩) ખાવું; ભોગવવું. અભડાવવું; બીજાને ન ખપે—બીજાનો હક ન પહોંચે. બીજાને નિરુપયોગી થાય એમ કરવું.:—સભામાં જતાંવાંત મેં તો આગલી ખુરસી ઓટી લીધી. ઓટેલું=રોકેલું; અમુકનું કહેવાયેલું; બીજાએ પહેલવહેલું રોકયું હોય એવું; છાંડેલું.:—ઓટેલુંઅન્ન; ઓટેલી કન્યા.

ઓટિયું, ન૦ અઓટિયું; બીજાએ નહિ અભડાવેલું—નહિ અપવિત્ર કરેલું એવું નહાઇને પહેરવાનું કપડું; શણિયું તે; મુગટો; રેશમી વસ્ત્ર.

ઓડ, સ્ત્રી૦ કુતરાં, શિયાળ, વાઘ વગેરે પોતાને પડી રહેવાને જમીનમાં જે ખાડો કરે છે તે; ખાડ; બો; કોતર; ગુફા; ગર્ત. કુતરાની અને વાઘની ઓડ—ઑડય.

ઓડકી, સ્ત્રી૦ નિમાળા—વાળ વગરની સ્ત્રી; વિધવા; રાંડીરાંડ.

ઓડકું, વિ૦ ઓડું; વાળવિનાનું. (૨) ઉઘાડું; ઢાંકણ વગરનું; ખુલ્લું.

ઓડવું, ક્રિ૦ સ૦ તીણા—ધારવાળા ઓજારથી વાળ કાઢવા; મુંડવું; ઓડું કરવું.

ઓડાવવું, ક્રિ૦ ઓડું કરાવવું; મુંડાવવું વાળ કઢાવવા; હજામત કરાવવી.

ઓડી, વિ૦ જેના માથા ઉપર કેશ મુવાળા ન હોય એવી સ્ત્રી; રાંડીરાંડ; વિધવા. ઓડી બારણી=બિલકુલ જેવડું સાપના ફણા જેવું સ્વચ્છ તગતગતી ચામડીનું એક નાનું પેટે ચાલતું પ્રાણી—જીવ.

ઓડું, વિ૦ વાળ વગરનું; કેશ કાઢી નાખ્યા હોય એવું. (૨) માથા ઉપરની શોભા—શણગાર વગરનું; માથેથી ખુલ્લું; ઉઘાડું.:—હું માથે ઓડે બહાર ગયો. ઢાંકણ—આચ્છાદન વગરનું; ખાલી; મથાળા વગરનું.:—ઓડા અક્ષર. (૩) ઉજડ વનસ્પતિ ન હોય એવું.:—ઓડા ડુંગરા. બાંડું; અંસર—અંકુર—કેશ વગેરે કાઢી નાખ્યા હોય એવું.

ઓણવું, ક્રિ૦ સ૦ બોણી કરાવવી; રળાવવું; પહેલવહેલી ખરીદી કરવી; આપવું. (૨) ગાળ દેવી.

ઓણી, સ્ત્રી૦ દુકાનદારને દુકાન ઉઘાડતાંવાંત પહેલવહેલો વકરો થાય તે; પહેલો વકરો. વેચાણની—વકરાની પહેલ તે.
(૨) ખુશબખતી; નોકર—તાબાના માણસને બેસતા વરસને દહાડે શકુન દાખલ જે બક્ષીસ આપવી તે. (૩) ઠપકો; ગાળ.

ઓત, વિ૦ ઘણું; પુષ્કળ; પર્યાપ્ત; બસ. કહે૦ ઓત ગઇ ને થોડી રહી=છેલ્લો વખત; પાછલા દહાડા. ઓત બોયા ને ઉગ્યું ઘાસ=ઘણું વાવ્યું ને કંઈ થયું નહિ એમ. (૨) મૂઢ; મૂર્ખ; સંજ્ઞારહિત. (૩) અસંજ્ઞ;-ચમત્કારાઘાતથી ભ્રમિત—ભાન ભૂલી ગયેલું હોય એવું; શૂન્યકાર થઇ ગયું હોય એવું તે; મોં વિકાસી એકટસે જોઇ રહેલું.

ઓતડો, પું૦ અપજોટ જુવાન ઉંટ; જેની ઉપર પલાણ મંડાયું ન હોય એવું જુવાન ઉંટ. (૨) ઉંટનું બચ્ચું; ઉંટડો.

ઓતાનું, ન૦ જુતાનું; પાઘડીમાં ઘાલવાનું જુનું પાઘડીનું લુગડું; જુની પાઘડીનો કુચો; પાઘડીમાંનું જુનું ચિંદરડું. (૨) આળ; અપવાદ; તોહોમત; આરોપ; આક્ષેપ. (૩) અપજશ મળે એવું ખરાબ કામ.

ઓતેર, વિ૦ સિત્તેર ને બે; ૭૨.

ઓથડ, વિ૦ કંઈ સમજે નહિ એવું; ઠોઠ; અભણ; જડ.

ઓદલો, પું૦ લખોટાની રમત પુરી થવી તે.

ઓદારશિંગ, સ્ત્રી૦ એક ઔષધિ.

ઓદાવું, ક્રિ૦ અ૦ પાણી પીને તર થવું; પાણીને લીધે ફુલીને લાકડા વગેરેનું સડવું.

ઓદું, વિ૦ ઓદાઇ ગયેલું; સડેલું; પાણીમાં પલળી પલળીને સત્ત્વહીન થઇ ગયેલું; સડી ગયેલું (૨) [illegible].

બોધ, પું૦ [સં.] ઉપદેશ; હિતશિક્ષા; (૨) જ્ઞાન. સમજ. (૩) અનુભવ; નસિયત. (૪) માન્યો.

બોધક, વિ૦ [સં.] બોધ આપનાર; ઉપદેશક. (૨) ગુરુ; શિક્ષક.

બોધન, ન૦ [સં.] બોધ આપવો તે; બોધ; શિક્ષા.

બોધલું, વિ૦ ઉંડી સમજ અને ચંચળાઇ વગરનું; ભોળું; સાદું; સીધા-પ્રપંચમાં ઝટ સમજે નહિ એવું; નટખટ-આણી બાણીવાળું નહિ એવું; અણુસમ.જું

બોધવું, ક્રિ૦ સ૦ ઉપદેશ આપવો; શિક્ષાદેવી; જ્ઞાન આપવું; સમજાવવું. ઉ૦ કંથને બોધ્યો તેં કામની, અમને પદ તારાં પૂજ્યજી.

બોધિત, વિ૦ બોધ પામેલું; જેને ઉપદેશ આપેલો હોય એવું; જેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયેલું હોય તે.

બોબડું, વિ૦ બોલતાં જેની જીભ અટકતી હોય એવું; જેનાથી ચોખ્ખું બોલી શકાતું ન હોય એવું; તોતળું; કાલું. (૨) મુગું.

બોબું, ન૦ અંદરથી પોલું-પોચું. (૨) પોચો ગોળા જેવો દડો; અંદરથી કઠણ નહિ એવું તે.

બોયું, ન૦ છાલ ઉતારી લીધેલી કરાંઠીનું પોચું લાકડું. એનાં આંગળી-અંગુઠા જેટલાં જાડાં સાંઠા જેવાં પણ પોચાં લાકડાં દેવતા સળગાવવાના અને ગંધકિયા દિવાસળી બનાવવાના કામમાં આવે છે. (૨) દરિયામાં પાણીની સપાટી નીચેના ખરાબા સાથે અથડાઇ વહાણને નુકસાન લાગે નહિ તે માટે ખલાસીઓને ચેતવણી આપવાને તરતો રાખેલો લોઢાનો ગોળો તે; ફુપક.

બોર, ન૦ [સં. बदर] ગોળ અને લંબગોળ ખટમધુરાં કંટાળા ઝાડ-બોરડીનાં ફળ તે; બોરાં. (૨) છોકરીઓ અને સ્ત્રીઓને સેંથે પરોવવાનું સોનાનું બોરની આકૃતિનું ઘરેણું.:-સોનાનું બોર. (૩) જૈન; પગની આંગળીએ પહેરવાનો ઘૂઘરાદાર વિંટલો. રૂ૦ પ્ર૦ બોરકુટો=સંહાર; ખાંગી-કચરાઇને લોચો થઈ જવું તે; પાયમાલી.:-આ લડાઇમાં એમનો બોરકુટો નીકળી ગયો. બોરનું ડિટ=કંઇ નહિ :એમ; સામાન્યમાં સામાન્ય વસ્તુનું પણ જ્ઞાન નહિ એમ.:-એ શું જાણે છે? બોરનું ડિટ.

બોરડી, સ્ત્રી૦ [સં. बदरी] બોર ફળનું ઝાડ. આ ઝાડ કંટાવાળું હોય છે. બોરડીનાં બાંટવાં અને ઝાડ બન્ને થાય છે. રૂ૦ પ્ર૦ બોરડી ખંખેરવી=ગરીબને ઝૂડી લેવો. મારી-રગડીને લેવું તે.

બોરદું, સ્ત્રી૦ બાજુ; કોર; કિનાર.

બોરવું, ક્રિ૦ સ૦ બોહરવું, વાળવું; સાફ કરવું; વાળી લેવું. (૨) વાળવું; ઉગાડવાને જમીનમાં ઘાલવું; બોવું.

બોરસળી, સ્ત્રી૦ ઝીણાં, ધોળાં, કુદડી જેવાં ગોળ સુગંધિદાર ફૂલનું ઝાડ અને તેનાં ફૂલ. આ ફૂલની માળા ઝાઝો વખત રહે છે અને જ્યારે પાણી છાંટે ત્યારે સુગંધી આપે છે. ઉ૦ સખી બોરસળીનાં વસ્ત્ર, ડોલરનો કમખોરે, જાવેલનો ગજરો હાથ, બંગડી સરખોરે. દો. કૃ. પં.

બોરિયું, ન૦ નાકામાં ભેરવી શકાય એવી એક ગોળ ચપટી કપડાં, દોરા, કાચ, કચકડા કે ધાતુની બનાવટ; ડોરણું; નાની ચપટી ગોળી-ગટ્ટી; બટન.:-અંગરખાનું બોરિયું. (૨) એક ઘરેણું; બોર; ચાક વગેરે ચોટલાનાં ઘરેણાં. (૩) એક છોડ અને તેનું ફૂલ.

બોરી, સ્ત્રી૦ જુવાર બાજરી વગેરેના કણુસલાંની ઝેણુ-ઝીણા ભુકા.

બોરૂં, ન૦ ઠુંઠું; બાજરિયા કે કણુસલામાંનું તે બોખું કે જેમાં અકેકો કણુ રહે છે.

બોરો, પું૦ ઉન-વાળનું જાડા વણાટનું પટ; કામળો; બનુસ; ધાબળો.

બોલ, પું૦ વેણુ; વચન; ઉચ્ચારણુ; બોલવું તે. (૨) અક્ષર. (૩) શબ્દ; કડી; ટુક. (૪) મહેણું. (૫) શિખામણુ-શિક્ષાનું કહેણુ. ક્રિ૦ પ્ર૦ બોલ મારવો=ટાણો મારવો. રૂ૦

પ્ર० બોલબંધ=કરાર.

બોલકણું, વિ० બહુ બોલનારું; બોલ બોલ કરે એવું; વાચાળ. (૨) તકરારી; લડકણું.

બોલચાલ, સ્ત્રી० વાતચીત–ઉઠ બેસનો વહેવાર તે; મેળાપ; દોસ્તી; સંપ. (૨) ચઢાઉતરી; ઝગડો.

બોલછા, સ્ત્રી० બોલવાની ઢબછબ; બોલવાની રીત પદ્ધત તે.

બોલબાલા, સ્ત્રી० વાહવાહ; જેજેકાર. (૨) આબાદી; ચઢતી. (૩) ફતેહ; પોબાર.

બોલવું, ક્રિ० [સં. બ્રૂહ્] અવાજ કાઢવો; ઉચ્ચાર કરવો; અંદરથી ધ્વનિ થવો.:–હિંચકો બોલે છે. બોદું–પોલું બોલે છે. પંખી બોલે છે. (૨) અર્થવાળી વાણી ઉચ્ચરવી; વદવું; કથન કરવું; કહેવું; ભાખવું; ભાષણ કરવું. (૩) ગોઠ કરવી; વાતચીત કરવી; સંભાષણનો સંબંધ હોવો.:–તે મારી સાથે બોલે છે.

બોલંબોલા, સ્ત્રી० બોલાબોલી; તકરાર. (૨) ઘણાઓ એક સાથે બોલવાથી થતો ઘોંઘાટ તે.:–પેલી પોળમાં કંઇ બોલંબોલા થતી હોય એમ લાગે છે. એક બીજાની સામે બોલાબોલી થવી તે.

બોલાચાલી, સ્ત્રી० બોલચાલ. સંપ; સુસંબંધ. (૨) તકરાર: કુસંપ;–ચડભડાટ; ટંટો.

બોલાવવું, ક્રિ० સ० કોઈ બોલે તેમ કરવું.:–તમે મને ચાંદવું કરી બોલાવશો નહિ. બોલવાની ફરજ પાડવી; બોલવુંજ પડે એમ કરવું. (૨) સાદ દેવો; બૂમ પાડવી; હાક મારવી; મોંથી અવાજ કાઢી કોઇને પોતાની પાસે આવવા જણાવવું. (૩) પોતાને ઘેર–પાસે મળવા તેડવું.:–દિવાળી ઉપર વહુને બોલાવીશું=તેડાવીશું. એકઠું કરવું.:–સભા બોલાવવી; આમંત્રણ કરવું; આમંત્રવું. (૪) આવકાર આપવો, ખબર પૂછવી; 'આવો આવો' એમ કહી માન આપવું; સત્કાર કરવો.:–હું તેમને મળવા ગયો પણ તેમણે તો મને બોલાવ્યોએ નહિ. આ શું ! ટેવડીને હવાલદારે બોલાવી.

બોલી, સ્ત્રી० બોલવું તે; વાણી; ભાષા. (૨) બોલવાની ઢબછબ તે. (૨) કબુલાત; સંરત; કરાર.:–તમે કંઈ બોલી કરી છે? (૩) મહેણું; ટાણો.

બોલું, અ० બોલનાર એમ. આની આગળ એકાદ વિશેષણ જોડવામાં આવે છે:–થોડ બોલું; મીઠાબોલું. કહે० મીઠાબોલું ને થાભિલાકોરૂં.

બોવું, ક્રિ० સ० અનાજ વગેરેનાં બીને જમીનમાં ઘાલવાં; વાવવું; પ્રેરવું.:–જેવાં બીજ બોવે તેવું તેવું ઉગે. (૨) ગુમાવવું;ખોવું.

બોસ, સ્ત્રી० બોશ, બહોશ. [અ. બહોશ્] આગ્રહ; મમત; હઠ. (૨) બળાત્કાર; જોરો. (૩) પતરાજી.

બોસડું, વિ० બોહડું; બો–ગંધ મારતું; ગંધાતું; ગરમીને લીધે સડીને અથવા ઘણો વખત એમને એમ રહીને ખરાબ વાસ મારતું હોય એવું; અત્યંત ખાટું થઇ જઇ ગંધ મારતું હોય એવું.

બોસો, પું० ઓઠથી કુચો લેવો તે; ચુંબન; બચ્ચી; બોકી.

બોહોત, વિ० બહુ પુષ્કળ; ઘણુંજ. ૬. પ્ર० બોહોત ખૂબ=બહુસારૂં; વારૂ.

બોહોળું, વિ० મોટું; વિશાળ; ફેલાઈ રહેલું. પહોળું–વિસ્તારમાં વધેલું હોય એવું; મોકળું; ખુલ્લું; મગતું.:–બોહોળા પાણીમાં નહાવું ઠીક પડે.

બોળ, પું० એક જાતનો ગુંદર. (૨) વિ० મીઠાના પાણીમાં બોળી રાખેલું–આથેલું તે. બોળકેરી.

બોળવું, ક્રિ० સ० [સં. બુડ્] પાણી–તેલ વગેરે પ્રવાહીમાં ડુબાડવું; પલાળવું; ઝબકોળવું. (૨) લચપચ કરવું; પાસ–રંગ ચઢે એમ કરવું. (૩) વણસાડવું; બુડાડવું; ગુમાવવું; સાખ–કીર્તિ–આબરૂની પાયમાલી કરવી.:–કૂંડાબોળ્યું અથવા ઘરબોળ્યું. (૪)

અંદર-માં-નાંખવું; ધાળવું; સ્પર્શ કરવો; અડકવું; ખાવું.:-બે દિવસ થયા અન્નમાં ચાંચે બોળી નથી, અર્થાત્ બે દિવસથી ઉપવાસી છે.

બોળાવાડો, પું૦ પવિત્રતા જાળવવી હોય તો જે તે બધી વસ્તુઓ પાણીમાં બોળવી પડે એવી આભડછેટ તે; અપવિત્રતા; ભ્રષ્ટતા; વટાળ.

બોળિયા, વિ૦ મીઠાના પાણીમાં રાખી મૂકેલું.:-બોળિયાલિંબુ અને ગુંદાં વગેરે.

બોળું, વિ૦ બોળનાર; ડુબાવનાર; પાયમાલી કરનાર.:-ઘરબોળું. (૨) બોહોળું.

બોળો, પું૦ પાણીમાં ભિંજવી રાખેલો લોટ-કણક તે; આથો.

બોંબ, પું૦ [અં] અથડાતાંવાંત સળગીને ફૂટે એવા પદાર્થો ભરીને બનાવેલો લોઢા અથવા ધાતુનો નાનો પોલો દડો-ગોળો.

બૌ, પું૦ બાઉ; લાડુ. (૨) વિ૦ બહુ; ઘણું.

બૌઉ, ન૦ કરોળિયાનું મેલું જાળું.

બૌદ્ધ, વિ૦ [સં] બુદ્ધનું; બુદ્ધને લગતું.;-બૌદ્ધ ધર્મનાં પુસ્તકો.

બૌદ્ધમાર્ગી, વિ૦ બુદ્ધદેવનો ધર્મ પાળનાર.

બ્યાન, ન૦ વર્ણન; હકીકત; હેવાલ.

બ્યાસી, વિ૦ એંશી ને બે; ૮૨.

બ્રહ્મ, ન૦ [સં.] ચરાચર જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયના કારણરૂપ છતાં નિર્ગુણ અને માયા-અવિદ્યા વગેરે ઉપાધિઓથી રહિત જે સચ્ચિત્ સ્વરૂપ તે; ચૈતન્ય તત્વ તે. (૨) બ્રાહ્મણ. (૩) યજ્ઞકર્મ કરાવનાર ઋત્વિજ. (૪) પંચાંગમાંના ૨૭ યોગમાંનો એક યોગ (૫) વિષ્ણુ. (૬) વેદ. (૭) બ્રહ્મજ્ઞાન. (૮) શુદ્ધપણું; પવિત્રતા. (સર્વજ્ઞ સર્વશક્તિ સમન્વિત, નિત્ય શુદ્ધ મુક્ત સ્વભાવ જે ઈશ્વરત્વ તે બ્રહ્મ.)

બ્રહ્મગાંઠ, સ્ત્રી૦ જનોઇની જે ગાંઠ તે: જનોઇના સૂત્રમાં જે એક ગાંઠ વાળવામાં આવે છે તે.

બ્રહ્મચર્ય, ન૦ [સં.] જનોઇ લીધા પછી વિદ્યાર્થીએ અભ્યાસ કરતાં ગુરુને ત્યાં રહી પાળવાનું જે ઇંદ્રિયદમનનું આચરણ-વ્રત તે; પુરૂષ જીવનમાંના પહેલા આશ્રમનું વ્રત તે; ઇંદ્રિયદમન.

બ્રહ્મચારી, પું૦ [સં.] જનોઇ દીધા પછી ગુરુને ત્યાં રહી ઇંદ્રિય દમન કરતાં વેદાભ્યાસ કરનારો વિદ્યાર્થી; બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળનારો જુવાન બ્રાહ્મણ. ગૃહસ્થાશ્રમી નહિ થતાં વ્રત નિયમ પૂર્વક વેદાભ્યાસી રહેલો હોય એવો તે. બ્રહ્મચારિણી, સ્ત્રી૦ ઇંદ્રિયદમન કરનારી સ્ત્રી; કુંવારી રહી ઇંદ્રિય દમનનાં વ્રત પાળતી અને અભ્યાસ કર્યા કરતી સ્ત્રી તે.

બ્રહ્મજ્ઞાન, ન૦ [સં.] આત્મબોધ; બ્રહ્મ છે એજ સત્ય છે અને બીજું બધું ખોટું-મિથ્યા છે, એવી જે પાકી સમજ-માન્યતા તે; આત્માનો અપરોક્ષાનુભવ; હું તેજ-બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે. એવી સમજણ તે. (૨) શાસ્ત્રીય જ્ઞાન તે; તત્ત્વજ્ઞાન.

બ્રહ્મજ્ઞાની, વિ૦ બ્રહ્મ સંબંધી જેને જ્ઞાન થયેલું હોય તે; આત્મજ્ઞાની; તત્ત્વજ્ઞાની.

બ્રહ્મઠગ, પું૦ ડોળી-ધુતારો; બગભગત; બહારથી બ્રહ્મજ્ઞાનીપણું બતાવી મનથી સ્વાર્થ ઉપર નજર રાખીને વર્તનારો; દંભી માણસ.

બ્રહ્મતેજ, ન૦ [સં.] બ્રહ્મજ્ઞાનની-બ્રાહ્મણત્વની તેજસ્વિતા-ઉજ્વલતા તે; આત્માના સ્વ સ્વરૂપજ્ઞાનની જે જ્યોતિ-પ્રકાશ તે; બ્રહ્મત્વનો જે લખલખાટ તે; આત્મબળની અપૂર્વ શક્તિ તે.

બ્રહ્મત્વ, ન૦ [સં.] બ્રહ્મતા; બ્રહ્મપણું; ઇશત્વ. (૨) બ્રાહ્મણપણું.

બ્રહ્મદેવ, પું૦ [સં.] બ્રહ્મા. (૨) મોટો-પૂજ્ય બ્રાહ્મણ.

બ્રહ્મનિષ્ઠ, વિ૦ [સં.] નિર્ગુણ બ્રહ્મ ઉપરજ જેની સદા સર્વદા નિષ્ઠા હોય તે.

બ્રહ્મભોજન, ન૦ બ્રાહ્મણ જમાડવા તે; બ્રાહ્મણોને ભોજન આપવું તે:-કંઇ જપ તપ અને બ્રહ્મભોજન કરો.

બ્રહ્મરાક્ષસ, પું૦ ભણેલો બ્રાહ્મણ મરણ પછી અવગતિયો થયો હોય તે; મરણ પછી પિશાચ થયેલો વિદ્વાન.

બ્રહ્મર્ષિ, પું૦ બ્રહ્મ સાક્ષાત્કારને પ્રાપ્ત થયેલો જે મોટો તપસ્વી બ્રહ્મજ્ઞાની બ્રાહ્મણ તે. અગસ્ત્યાદિ કેટલાક ઋષિઓ બ્રહ્મર્ષિ કહેવાતા હતા; સત્વગુણી ઋષિ.

બ્રહ્મલોક, પું૦ [સં.] સત્યલોક; બ્રહ્માનો પ્રદેશ તે; મુક્તાત્માઓનો પ્રદેશ.

બ્રહ્મવાદી, વિ૦ [સં.] બ્રહ્મ સત્ય ને જગત મિથ્યા–ખોટું છે, એમ માનનારો; એવો ઉપદેશ–બોધ અને વાદપુરવાર કરનારો તે. બ્રહ્મવાદિની=બ્રહ્મને માનનારી સ્ત્રી. (૨) ગાયત્રી.

બ્રહ્મવેત્તા, પું૦ [સં.] બ્રહ્મને જાણનારો; વેદાન્તી.

બ્રહ્મસૂત્ર, ન૦ [સં.] બ્રાહ્મણ ચિહ્નનું જે સૂત્ર તે; જનોઇ; ઉપવીત. (૨) વ્યાસે બનાવેલાં બ્રહ્મ પ્રતિપાદક સૂત્રો–વાકયોનો સંગ્રહ.

બ્રહ્મહત્યા, સ્ત્રી૦ [સં.] બ્રાહ્મણનો ઘાત–વધ કરવો તે; બ્રાહ્મણને મારી નાંખવો તે. (૨) બ્રહ્મહત્યાનું જે પાપ તે. (૩) મોટી મુસ્કેલી; પીડા; કઠણ આપદા.

બ્રહ્મા, પું૦ જગત ઉત્પન્ન કરનારો દેવ; જગત ઉત્પન્ન કરનાર રજોગુણ પ્રધાન બ્રહ્મ સ્વરૂપ. ત્રણ દેવની ત્રિપુટીમાંનો જગત ઉત્પન્ન કરનાર દેવ. (૨) બ્રાહ્મણોનો મૂળ–આદિ પુરુષ.

બ્રહ્માનંદ, પું૦ [સં.] બ્રહ્મ સંબંધનો જે આનંદ તે; પરમાનંદ; આત્માનંદ.

બ્રહ્મારણ્ય, ન૦ જ્યાં બ્રહ્મ સંબંધી વિચાર અને પઠન થતું હોય તે સ્થાન. (૨) એક અરણ્ય.

બ્રહ્માર્પણ, ન૦ બ્રહ્મને અર્પણ કરવું તે. (૨) ભોજન કરતાપહેલાં બ્રાહ્મણો જે થોડું અન્ન જીવજંતુને અર્પણ કરે છે તે.

બ્રહ્માસન, ન૦ [સં.] યોગ સાધવા અને તપ કરવા બેસવાની એક રીત–તરેહ તે; એક પ્રકારનું આસન.

બ્રહ્માસ્ત્ર, ન૦ [સં.] બ્રહ્માનું અસ્ત્ર તે. (૨) બ્રાહ્મણોનું શાપ રૂપી અસ્ત્ર તે.

બ્રહ્માંડ, ન૦ [સં.] ચતુર્દશ ભુવનાત્મક જે ગોળ પ્રદેશ તે; અંડાકૃતિ એવું ચરાચર વિશ્વ તે.

બ્રાહ્મણ, પું૦ આર્ય પ્રજામાંની ચાર વર્ણોમાં પહેલી વર્ણનો માણસ તે; દ્વિજ; વિપ્ર; વાડવ.ભણવું ને ભણાવવું;યજ્ઞ કરવા ને કરાવવા, તથા દાન લેવું અને આપવું, એ છ કર્મોવડે સાત્વિક જીવન ગાળનારો માણસ તે. બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય, એ વર્ણને, ઉપવીતનો અધિકાર છે. (૨) આચાર્ય; ગોર.

બ્રાહ્મણિયું, વિ૦ બ્રાહ્મણને ખપે એવું; પવિત્ર; શુદ્ધ. (૨) શ્રીમંતાઇ ભરેલું નહિ એવું; સાદું અને સુઘડ.

બ્રાહ્મણી, સ્ત્રી૦ બ્રાહ્મણ જાતિની સ્ત્રી; ગોરાણી; ભટાણી. (૨) વિ૦ બ્રાહ્મણને લગતું; બ્રાહ્મણ સંબંધી.

બ્રાહ્મી, સ્ત્રી૦ એક જાતની વનસ્પતિ; ભરમી. :–બ્રાહ્મીનું ઘી ગાંડાને ડહાયું કરેછે, અને તમામ મગજવાયુના રોગ હરે છે. (૨) વાચા; સરસ્વતી.

બ્રીજવાસી, વિ૦ [સં વ્રજ] મથુરાં પાસેના એક પ્રદેશનો રહેવાસી; ચોબો. (૨) ગોવાળ. બ્રીજભાષા=વ્રજની બોલી તે.

ભ.

ભ, પું૦ [સં.] ગુજરાતી મૂળાક્ષરોમાંનો પાંતરીસમો અને વ્યંજનોમાંનો ચોવીસમો ઓષ્ઠસ્થાની વર્ણ. (૨) નક્ષત્ર. (૩) તેજ; કાન્તિ.

ભઈ, પું૦ ભાઈ; બંધુ.

ભઇડો, પું૦ મહાદેવનો પૂજારી; તપોધન; ભૈડો.

ભયો, પું૦ ભૈયો; પરદેશી; ઉત્તર હિંદનો રહેવાસી.

ભડિંડું, ન૦ ભાડિંડું; ભોડું; ડુંગરાળ પ્રદેશમાં રહેતી એક જંગલી જાત; પહાડી પ્રજા; આબુ પર્વતમાં રહેતા અનાર્ય જંગલી લોક તે.

ભકભક, અ૦ ભગભગ; પાણી અને પવનથી થતો એવો અવાજ. (૨) ખાઉખાઉ. (૩) હવામાં ભડકા નીકળવાથી થતો એવો અવાજ.

ભકાર, પું૦ [સં.] ભ, એવો ઉચ્ચાર અને અક્ષર તે; ભભ્ભો; ભ એવું ઉચ્ચારણ તે.

ભકાબોલુ, વિ૦ મોઢામોઢ જેવું હોય તેવું ઝટ દઇને કહીદેનારૂં-એવું તે:-ભકાબોલી મોંઘીએ કહ્યુ કે, ત્યારે કેમ વિલાયત ગયા?

ભક્ત, વિ૦ [સં.] પરમેશ્વરની ભક્તિ-સેવા-આરાધના કરનાર, સેવક; ઉપાસક. (૨) ભક્તિ કરી બીજાને પણ ભક્તિનો બોધક-નાર; ભગત. (૨) ભાગેલું; જુદું પાડેલું.

ભક્તવત્સલ, વિ૦ [સં] ભક્ત ઉપર પ્રેમવાળુ; ભક્ત જેને વહાલો હોય તે; ભક્ત પ્રતિ અત્યંત માયાળુ; ભક્તની ખૂબ જાણનાર (૨) પરમેશ્વર.

ભક્તવત્સલતા, સ્ત્રી૦ ભ[illegible] ઉપર પ્રીતિભાવ રાખવાપણું; ભક્ત ઉ[illegible]રની પ્રીતિ તે.

ભક્તિ, સ્ત્રી૦ [સં.] પ[illegible] ભાવથી પરમેશ્વર ગુરૂને વડીલ વગેરે[illegible] સેવા કરી, ગુણ ગાવા અને પરાયણ રહેવું તે; સેવા; આસક્તિ આરાધના; ઉપાસના, ભજન. ભક્તિના નવ પ્રકાર છે. :-શ્રવણ, કીર્તન, સ્મરણ, પાદ-સેવા, અર્ચન, વંદન, દાસ્ય, સખ્ય અને આત્મનિવેદન. ઇશ્વરને પામવાના મુખ્ય ત્રણ પ્રકાર છે. તેમાં ભક્તિ-કે ઉપાસના એક છે. :-ભક્તિ, જ્ઞાન, અને વૈરાગ્ય દેવાદિકને અધીન અનુકૂલ રહી દરેક રીતે તેની સેવા કરવી અને તેની ઉપર ફીદાફીદા થઇ રહેવું તે ભક્તિ.

ભક્તિભાવ, પું૦ [સં.] આરાધન વૃત્તિ તે; ભક્તિ ઉપર જે અંતઃકરણની ભાવના-પ્રીતિ તે; ઇશ્વર ભક્તિ ઉપર પ્રીતિની વૃત્તિ તે; ભજવાનું મન તે.

ભક્તિમાન, વિ૦ [સં.] આરાધન વૃત્તિ જેનામાં હોય તે; ભક્તિવાળું; ભજનપરાયણ, પ્રીતિવાળું.

ભક્તિમાર્ગ, પું૦ [સં.] ભક્તિથી ઇશ્વરને પામવાની જે રીતિ અથવા પ્રકાર તે.ઇશ્વરને પામવાના ત્રણ માર્ગમાં ભક્તિ પહેલી છે. ભક્તિ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, અને ઉપાસના.

ભક્ષ, ન૦ [સં.] ખાવાનું; ખાવાનો પદાર્થ. (૨) જનાવરનો શિકાર.

ભક્ષક, વિ૦ ખાનાર; ભક્ષણ કરનાર. :-રાજા તે રક્ષક કે ભક્ષક?

ભક્ષણ, ન૦ ખાવું તે; જમવું-ભોજન કરવું તે (૨) કરડીને ખાવું તે. (૩ ખાવાનું તે.

ભક્ષણીય, વિ૦ [સં.] ખાવા જેવું; ખાવાને યોગ્ય હોય એવું; ભક્ષ્ય

ભક્ષી, વિ૦[સં]ભક્ષકરનાર;ખાનાર:-માંસભક્ષી, આહારી.

ભક્ષ્ય, વિ૦ [સં.] ખાવા જોગ; ખાવા લાયક; ખાઇ શકાય એવું.

ભખ, અ૦ ઝટ; તરત. (૨) ભખ એવો અ-વાજ થાય તેમ. :-ભખ દઇને ભોંકી દીધું.

ભખવું ક્રિ૦ બોલવું; ભાખવું (૨) ભરખવું; ખાવું.

ભખાવ, વિ૦ ભખભેસ; ભુખાળવું; ખાઉધરૂં. (૨) બખીલ; કંજુસ. (૩) ક્ષુદ્ર મોંનું; બહુબોલું. (૪) ભ્રષ્ટ; અપવિત્ર

ભખાળવું, ક્રિ૦ અ૦ ખાઉખાઉ કરવું; ખા-વાને વળખાં મારવાં. (૨) આચાર ભ્રષ્ટ થવું; વટલીજવું.

ભખળેલ, વિ૦ આચારભ્રષ્ટ; અપવિત્ર; ભ્રષ્ટ.

ભખ્ખડ, વિ૦ સ્થૂલ અને ભારે એવું; ખડ-બચડું ને ખૂબ જાડું-ધિંગું એવું તે. :-જાડું ભખ્ખડ-ખખ્ખડ. (૨) ધૃષ્ટ; નિડર. (૩) નહિ મુલાયમ; વિવેકરહિત.

ભગ, ન૦ (સં.)છિદ્ર; કાણું. (૨) ઉત્પત્તિસ્થાન; યોનિ (૩) ઐશ્વર્ય. (૪) સુભાગ્ય; કલ્યાણ.

ભગણ, પું૦ [સં.] આઠ ગણમાંનો એક ગણ -કવિતામાં. એમાં પહેલો ગુરૂ અને બે લઘુ અક્ષર હોય છે. :-ભોજન તે ગણ ભગણ, જકાત જગણ ગણ જાણો.પિંગળ.

ભગત, વિ૦ ભક્ત; ઈશ્વરના ગુણાનુવાદ કરનાર ને પ્રભુ પરાયણ તે.

ભગતડું, વિ૦ ભક્તિમાં ઘેલું; બહુજ ભજન કીર્તન અને સેવા પૂજા કર્યા કરનારૂં તે. કહે૦ કુવો વંઠયો ત્યારે કબુતર પેઠું ને ઘર વંઠયું ત્યારે ભગતડું પેઠું.

ભગતી, સ્ત્રી૦ ભક્તિ; ઇશ્વરારાધન તે.

ભગતું, વિ૦ ભક્તિઘેલું; આચારની ખટપટ તે.

ભગદાળું, ન૦ મોટું ચોસલું ઉખડી જવાથી પડેલો જે ઉંડો ને પહોળો ખાડ તે; ગાબડું; બાકોરૂં; બાકું; કાણું.

ભગની, સ્ત્રી૦ બહેન; ભગિની.

ભગભગ, અ૦ જોરથી બહાર નીકળતા પાણીનો અંદર જતા પવનને લીધે થતો એવો અવાજ તે; ઘડા વગેરે એકજ મોના પાત્રમાંથી પાણી બહાર વહેતાં અને પવન અંદર જતાં થતો અવાજ. :-ઘડો ઉંધો પડયો અને ભગભગ કરતો પાણીનો રેલો ચાલ્યો. (૨) વરાળ બહાર નીકળતાં થતો એવો અવાજ.

ભગરૂં, વિ૦ નહિ ચીકણું; કણેકણ છુટા પડી જાય એવું; ભભરૂં; ચિકાશ વગરનું. (૨) ઉપટાઇ ગયેલા રંગનું; રંગબેરંગી.

ભગરો, પું૦ છુટા છુટા કણનો ભુકો; જેમાં ચિકાશ આવી ન હોય એવી ભભરી સુખડી

ભગલ, ન૦ ઢોંગ; દગાઇ.

ભગવત, વિ૦ ભાગ્યશાળી; ભગવંત. (૨) પ્રભુ; પરમેશ્વર.

ભગવતી, સ્ત્રી૦ [સં.] દેવી. (૨) રાણી; ભાગ્યશાળીસ્ત્રી. (૩) ભજન કરનારી, ભક્તિ પરાયણ સ્ત્રી તે; તપસ્વિની.

ભગવદીય, વિ૦ ભક્તિ પરાયણ; ભક્તજન; પ્રભુપરાયણ. (૨) ભોળું; નિષ્કપટી.

ભગવંત, વિ૦ [સં.] સર્વૈશ્વર્યશાળી; અત્યંત સારા ભાગ્યનું. (૨) પરમેશ્વરના અંશવાળું. (૩) સાધુસંત, વિદ્વાન, શ્રીમંત અને રાજા વગેરે. (૪) ઇશ્વર.

ભગવાન, પું૦ [સં.] સર્વૈશ્વર્યશાળી પરમેશ્વર; જગદીશ્વર. (૨) વિ૦ ભાગ્યશાળી.

ભગવું, વિ૦ ગેરૂના રંગનું; ભુંખરૂં:-ભગવું નિશાન. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભગવાં કરવાં=વેરાગી થવું; સંસાર છોડી દેવો. ભગવી ચિંદરડી =સાધુસંત; બાવાવેરાગી.

ભગળભાગળી, વિ૦ અંદર કંઈ અને બહાર કંઇ બતાવે એવું; બગભગત.

ભગંદર, ન૦ ગુદા અને તેની આસપાસના અવયવમાં થતો નારા-નાસુરનો એક રોગ તે. (૨) કાણું; ભોક.

ભગિની, સ્ત્રી૦ [સં.] બહેન; ભગની.

ભગીરથ, પું [સં.] એક મોટોરાજા. (૨) વિ૦ જેમાં ખૂબ મહેનત લેવી પડે એવું; મોટું.:-ભગીરથ પ્રયત્ન. (૩) મુશ્કેલ; કઠણ.

ભગોટું, ન૦ રેશમનો કોશેટો તે.

ભગ્ન, વિ૦ ભાગેલું; છેદાયલું; તૂટેલું.(૨)હારેલું. (૩) હતાશ; જેની ઇચ્છા નાશ પામી હોય એવું.:-ભગ્નમનોરથ.

ભચ, અ૦ સપાટી વિંધાતાં થતો એવો અવાજ; એકદમ ચામડી ચિરાતાં થતો અવાજ.:-ભચ દઇને છરી ઘે.ચી ઘાલી.

ભચકાવવું, ક્રિ૦ સ૦ પછડાય એમ કરવું;અફાળવું; અથડાવવું. (૨) ભાગવું; ભાગી નાખવું. (૩) ભચદઇને મારવું.

ભચડભચડ, અ૦ દાણા વગેરે ચાવતાં થતો એવો અવાજ; કડક વસ્તુ કચરાતાં થતો એવો અવાજ.:-ભચડભચડ ચોખા ચાવી ગયો. (૨) ડાંગર વગેરે ભરડતાં થતો એવો અવાજ.

ભચડવું, ક્રિ૦ સ૦ દાબીને ઘસડવું; દબાવીને કચરવું; ભરડવું, કચરી નાંખવું સંકડાય-ભિડાય ને કચરાય એમ કરવું.

ભચેડાવું, ક્રિ૰ અ૰ ભિડાવું; સંકોચાવું; દબાવું; ભરડાવું; સંકડાવું. (જગાની તંગાસથી).

ભચાં, અ૰ પૂર્ણ; બસ.

ભચોભચ, અ૰ ઉપરાઉપરી ભચભચ થાય તેમ.:–ભચોભચ ભાલા ભોક્યા.

ભજન, ન૰ [સં.] ભજવું તે; ભકિત કર્યા કરવી તે; જેની પર ભકિત પ્રેમભાવ હોય તેનાં કીર્તન ગુણાનુવાદ ગાવા તે. (૨) ઇશ્વર સ્મરણ; સ્તુતિ; પ્રાર્થના.(૩) ભકિતનાં કાવ્ય. [૰ પ્ર૰ ભજન કરવું=ઇશ્વરના ગુણ ગાવા. (૨) છાનામાના બેસી રહેવું; હવે બેસી રહો. કંઇ કરવાનું રહ્યું નથી માટે નિવૃત્ત થઇ જાઓ એમ; પતી રહ્યું એમ.

ભજનિક, વિ૰ ભજન કરનાર; ભગત.

ભજનિયાં, ન૰ ઇશ્વરના ગુણાનુવાદનાં પદગાયન તે; ભજનનાં ગીત તે. (૨) ભજન કરતાં વગાડવાનાં કાંસાં; કરતાલ.

ભજનિયો પું૰ ગાઇને ભજન કરનારો.

ભજવવું, ક્રિ૰ સ૰ વેષ કાઢી બતાવવો; નાટક-ભવાઇ-વાતચીતમાં બીજાના જેવું આબેહુબ વર્તી દેખાડવું; અનુકરણ કરી બતાવવું.

ભજવું. ક્રિ૰ સ૰ [સં.भज्] આસ્થા રાખી ઇશ્વર ગુરૂ અને વડીલ વગેરેની સેવા કરવી. સેવવું; એક નિષ્ઠાએ સેવન કરવું; અનુકૂલ રહીને વર્તવું; અધીન થઇ રહેવું (૨) પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરવું; તેમના ગુણ ગાવા ને સેવા પૂજા કર્યા કરવી. (૩) દીપવું; શોભવું. (૪) લાંચ આપવી.

ભજાવવું, ક્રિ૰ સ૰ વેષ કાઢી બતાવવો; ભજવે એમ કરાવવું.

ભજિયું, ન૰ શાક–કંદમૂળ વગેરેના કકડા અથવા પાનને વેસણ ચઢાવી તળીને બનાવેલો ખાવાનો એક ફરસો પદાર્થ. બ. વ. ભજિયાં. ઉ૰ ભજિયાં ને ભાજી તો ભલી, સુંદર શિરો ને રોટલી.

ભજુ, વિ૰ ભજનાર.

ભટ, પું૰ [સં] યોદ્ધો; લડવૈયો; વીરપુરૂષ. (૨) રાંધવા, પાણી ભરવા અને ભીખ માગવાનો ધંધો કરનારો ગરીબ બ્રાહ્મણ. (૩) વિદ્યોપજીવી બ્રાહ્મણ; ગુરુ તે.

ભટકવું, ક્રિ૰ અ૰ નકામા અહિં તહિં ફર્યા કરવું; રખડવું; રઝળવું. (૨)કંઇ તાકયા કરવું.

ભટકાવવું, ક્રિ૰ સ૰ અફળાવવું; અથડાવવું પછડાઇને–ભાગી ફૂટી જાય એમ કરવું; અફાળવું; પછાડવું. (૨) રખડાવવું; ફાંફાં મરાવવાં; ભુલા ભમાવવું.

ભટકાં, ન૰ વળખાં; ખાઉખાઉ કરવું તે; ફાંફાં. (૨) ભટકવું તે; ફરવું તે; ફેરાઆંટા. (૩) જેમાં તેમાં ભાવના કર્યા કરવી તે; ખાવા પીવા–ભોગવવાની ભાવનાની આતુરતા તે; ભોગેચ્છાની લલુતા તે; રખડ. :–હું શું કરૂં ? મારૂં મન જેમાં ને તેમાં ભટકાં માર્યા કરે છે. લલોપતાં.

ભટકિયાં, ન૰ ભટકાં; વળખાં.

ભટજી, પું૰ ઘરનો–કુટુંબનો ગોર–પુરોહિત–બ્રાહ્મણ તે. માનાર્થે ભટ–ભટજી. ઉ૰ પત્ર આપ્યો પછી ભટજીને હાથે.

ભટાઈ, સ્ત્રી૰ ભાટઇ; ભાટાઇ; ખુશામતમાં જોઇએ તેથી વધારે વખાણ કરવાં તે; આપ વડાઇ કરવી તે; ખૂબ દેખાડો કરવો તે. ઓપાગાળા કરવા; અતિશયોકિત કરવી તે.

ભટાણી, સ્ત્રી૰ [સં. भट्टिनी] ભટની સ્ત્રી તે; બ્રાહ્મણ સ્ત્રી. (૨) રાણી; શેઠાણી.

ભટિયો, પું૰ ગોસાંઇજી મહારાજના મંદિરમાં રહેનારો મહારાજની નાતનો બ્રાહ્મણ તે; ભટ; બ્રાહ્મણ.

ભટુરિયું, ન૰ અનાજ ઘાસ વગેરેનો ભુકો તે; ઢોરનું ખાણ તે. (૨) કુરકુરિયું; નાનું ને ઠિંગણું કુતરૂં. (૩) વિ૰ ભાગણું; ભુકા જેવું. (૪) નાનું.

ભટ્ટ, પું૰ [સં.] વિદ્વાન બ્રાહ્મણ; પંડિત; શાસ્ત્રજ્ઞ બ્રાહ્મણ.

ભટ્ટિની, સ્ત્રી૦ [સં.] રાજરાણી; શેઠાણી; સ્વામિની.

ભટ્ટો, પું૦ બ્રાહ્મણ. તિરસ્કારમાં.

ભટ્ટ, અ૦ ભઠ; ધિક્; ફટ. ઉ૦ ભટ્ટ પડ્યો અવતાર, લોકમાં જશ નવ જામ્યો.

ભઠ્ઠી, સ્ત્રી૦ માટી અને ધાતુ વગેરે પકવવા અને ગાળવાને માટે બનાવેલી ખૂબ આંચ લગાડાય એવી ચૂલ; સગડી. અગ્નિની આંચ લાગે એવી માટી વગેરેની સારી બનાવટ.

ભઠવું, ક્રિ૦ સ૦ ચિઢાવું; મનમાં આકળા થવું; મનમાં ને મનમાં ધખીજવું. (૨) ધમકાવવું; વઢવું; તપીજવું.

ભઠિયારખાનું, ન૦ રાંધણી; રસોડું. (૨) રસોડાનું કામકાજ તે; રાંધવાની મહેનત—ખટપટ—કડાકુટ તે.

ભઠિયારી, સ્ત્રી૦ રસોઇયણ; રાંધનારી.

ભઠિયારું, ન૦ રાંધવું—રસોઇ કરવી તે. (૨) રાંધવા સિંધવાનો ધંધો તે; રસોઇ કરી આપીને આજીવિકા કરવી તે. :– આખો જન્મારો રાંડીરાંડ બિચારી ભ રીને પેટ ભરે. (૩) ર નું ામકાજ તે.

ભઠિયારો, પું૦ રોટી બનાવનારો; રસોઇયો; રંધવારો. મુસલમાન વગેરે જેઓ આભડછેટ રાખતા નથી તે લોકોને માટે ભઠ્ઠી રાખી પાઉ—રોટી વગેરે સામટી બનાવી તે વેચવાનો ધંધો કરનારો તે. ભઠ્ઠી જેવો મોટો ચુલો રાખી રોટી બનાવનારો તે. મુસલમાન વગેરેમાંજ ભઠિયારો એમ કહેવાય છે. હિંદુમાં રસોઇ કે રોટી વેચાતી નથી તેથી હિંદુઓમાં રાંધનાર કે રસોઇ કરનાર ભઠિયારો નહિ પણ રસોઇયો કે રંધવારો કહેવાય છે.

ભડ, વિ૦ મોટું; ભારે એવું; ટેકા—આધાર પ. (૨) બળિયું; પરાક્રમી. (૩) સમૃદ્ધિવાન. (૪) જોરથી બળતા અગ્નિમાંથી નીકળતો એવો અવાજ.:–પછી ભડભડ બળવા માંડયું.

ભડક, સ્ત્રી૦ ભડકવું તે; સોક; ચમક; ચોંક.

ભડકણ, વિ૦ ભડકે એવું; અવનવી ચીજ કે કલ્પિત વાતથી ચમકે-ભય પામે એવું બીકણ.

ભડકણું, વિ૦ ભડકે એવું; બીકણ.

ભડકવું, ક્રિ૦ અ૦ અવનવી વસ્તુ જોવાથી અથવા એવી કોઇ વાત કે વસ્તુ સાંભળવાથી ચમકવું; ભય ધરવો; કંપવું; ધુંવાપુંવાં થઇ જવું તે; શું થશે ? એવી બીકથી ચોંકવું તે, ડરી—ધ્રૂજી જવું.

ભડકાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ભડકે એમ કરવું; ચોંકાવવું; ચમકાવવું. (૨) ગભરાવવું; આશ્ચર્ય પામે કે ચિંતાતુર થાય એમ કરવું. (૩) બીવડાવવું; એકદમ ડરીજાય એમ કરવું. (૪) ઝબકાવવું.

ભડકિયું, ન૦ કાકડી ને ગંધકને ઘી લગાડી પાડેલો ચુઓ. ચાંદાં વગેરે ઉપર ચોપડવાને. (૨) વિ૦ ભડકે એવું. (૩) જ્વાળાગ્રાહી; તરત ભડકો થાય એવું.

ભડકી, સ્ત્રી૦ ભરડકી; બાજરી અને જાર વગેરેને ભરડી પાણીમાં ઉકાળીને બનાવેલું પેય; રાબડી; ઘેંશ; કાંજી.

ભડકું, ન૦ ભડકો; અગ્નિશિખા; જ્વાળા; ઝાળ; ભભુકો. (૨) ભરડકું; બાજરી અને જુવારને ભરડી પાણીમાં રાંધીને બનાવેલો ખાવાનો પદાર્થ; ઘેંશ.

ભડકો, પું૦ લાકડાં અને કોલસા વગેરે બળતાં તેમાંથી નીકળતી હવા—ગ્યાસનું હવામાં બળવું તે; ઝાળ; જ્વાળા. (૨) આગ; સખત તાપ; આંચ. (૩) ભૂખની ભારે અસર તે; લાય; આગ. (૪) મનમાં દુઃખાદિકની કારી અસર થાય છે તે; મનસ્તાપ. (૪) પ્રકાશ; ઉજેશ; અજવાળું.

ભડત, ન૦ ભરત; ભુંજેલા વેંગણનો ભુંદો; બાફેલા વંત્યાકને ખુંદી મીઠું દહિં ને મસાલો નાખી બનાવેલો ખાવાનો પદાર્થ.

ભડથાવું, ક્રિ૦ અ૦ અગ્નિ ઉપર સીઝવું; ભરસાડથી ચડવું-બફાવું તે.

ભડભડ, અ૦ જોરથી બળતું બળતાં થતો એવો અવાજ; લાકડાં કોલસા વગેરેને ગરમી લાગતાં તેમાંથી નીકળતો ગ્યાસ હવામાં બળત. થતો અવાજ.ભડભડ એવો અવાજઃ-ભડભડ બળવું લાગવા માંડયું.

ભડભડાટ, અ૦ ભડભડ થાય તેમ. (૨) ભડભડ થવું તે; ભડભડ એવો અવાજ તે.

ભડભડિયું, વિ૦ મનમાં જે આવ્યું તે કહી દે એવું; ખુલ્લા-ભોળા મનનું અને સામાને પ્રિય લાગશે કે અપ્રિય, તેનો વિચાર કર્યા વગર ઝટ જેમ ગમે તેમ કહી દે-મનનો ઉભરો કાઢી નાખે એવું.

ભડભડીઉઠવું, ક્રિ૦ અ૦ ધુંધવાઇને પછી એકદમ સળગી ઉઠવું તે; ભડભડાટ બળવા માંડવું. (૨) એકદમ જોસથી મનમાં આવેલો ગુસ્સો કાઢવો; મનસ્તાપથી આકુળવ્યાકુળ થઇ મનમાં હોય તે બહાર કાઢવા માંડવુંઃ-મહેણું માર્યું કે તરત ભડભડીઉઠયો.

ભડભાદર, વિ૦ ભરભાદર; કદે ભારે ને મોટું એવું તે; ઉમ્મરે અને શરીરે જાજરમાન એવું તે; મોટું; આબરૂદાર.

ભડવાઈ, સ્ત્રી૦ ભડવાપણું; ભડવાનું કામ કરવું તે (૨) ભડવા તરીકે જે કમાઈ આવે તે; ભડવાની કમાણી (૩) વ્યભિચાર કરનારાં પાસેથી મળતી દલાલી.

ભડસાળ, સ્ત્રી૦ ભરસાડ; ચુલા અને અગ્નિ કુંડ આગળની ઉંની રાખનો જથો તે; થોડો દેવતા અને ઉની રાખનો જથો તે. :-વેંગણને ભડસાળમાં ઘાલો બફાઈ જશે.

ભડવું, ક્રિ૦ સ૦ ભરડવું; કહોળની બે ફાડ થાય તેમ અને આખા કણના નાના કકડા થાય એમ કરવું તે; જાડું દળવું. (૨) લડવું; કજિયો કરવો. (૩) જોરથી ભડભડવું.

ભડવો, પું૦ [સ ભાર્યાટ] સ્ત્રી૦ પરપુરૂષ સાથે મેળાપ-સંબંધ કરાવી આપનારો; છિનાળાદલાલ.

ભડંગ, અ૦ તદન, બિલકુલ; સાવઃ-નાગોભડંગ.

ભડાક, અ૦ એકદમ અવાજ થાય તેમ; અવાજ સાથે અફળાતાં ભડ એવો અવાજ થાય તેમ; અવાજ સાથેજઃ-બૂમ પાડી કે ભડાક બારણાં બંધ કરી દીધાં. (૨) તરત; તાબડતોબ.:-બોલ્યો કે ભડાક લાત મારી. (૩) મોં આડે પડદો ખેંચવો તે; અંતરપટઃ-ભડાક ખેંચવી.

ભડાકો, પું૦ ઉંચેથી મોટી વસ્તુ નીચે પડવાથી અથવા દાબેલા બંદુકના દારૂનો સ્ફોટ-ભભુકો ઉડવાથી કે એકદમ ફાટવાથી થતો એવો અવાજ તે; ધડાકો; મોટો અવાજ એકદમ જોરથી મોટો અવાજ થવો તે. બંદુકનો ભડાકો. (૨) છાપપડે કે ચમકે એવું કહેવું-કરવું તે. :-તમે ઠીક ભડાકો માર્યો. ગપગોળો; એવી વાત બોલ કે જેથી સામું માણસ ચકિત થઇ જાય.

ભડાભડ, અ૦ ઉપરા ઉપરી ભડ ભડ અવાજ થાય તેમ; ભટોભડઃ-ભડાભડ બારણાં વાસી દીધાં.

ભડાભુટ, અ૦ જે તે ચીજ જ્યાં ત્યાં ગમે તેમ પડેલી હોય એવી અવ્યવસ્થિત હાલત બતાવે છે; અહિં તહિં બધે વેરાયલું-પડેલું હોય તેમ. (૨) ન૦ ધાંધલ; ગડબડ; ગડબડાટ; બધી ચીજ ક્યહિં ને કોઇ ચીજ તહિં નાખી-મૂકી દેવા તે જે ઉતાવળિયા ધાંધલ-ગડબડાટ તે. (૩) એકદમ લડાલડી. થઇજવી તે; ધમ્માચકડી.

ભડું, ન૦ ઘરમાંની વચલી ને ટુંકા ઓસારની દિવાલ; બારીબારણાંનાં ચોકઠાં વાળી વચલી ને આગલી દિવાલ. રૂ૦ પ્ર૦ ભડે બેસવું. અંદરથી નાશ પામવું; પાયમાલ થઇ જવું; પડી ભાગવું; નસંતાન જવું.

ભડોભડ, અ૦ એકદમ; ભડભડાટ થાય તેમ. ભડોભડ બારણાં દીધાં.

ભણુ, પું૦ ભાણ; સૂરજ; રવિ.

ભણકાર, પું૦ ફલાણું એવો જે ભાસ તે; ભ્રાંતિજનક ઓળો અથવા અવાજ કે જેથી અમુક ફલાણું એમ આભાસ થાય. ભણકો ભણકારો.

ભણકારો, પું૦ ભણકાર.

ભણકો, પું૦ ભણકાર.

ભણતર, ન૦ ભણવાનું તે; ભણવાનો વિષય. (૨) અધ્યયન; શિક્ષણ. (૩) વિદ્યા; જ્ઞાન. ઉ૦ ભણતર ભણીને ભણી રહ્યા, ભણનારારે.

ભણવું, ક્રિ૦ સ૦ [સં.ભણ.] અભ્યાસ કરવો; પઢવું શીખવું; લખતાં ને વાંચતાં શીખવું; જ્ઞાન મેળવવું; અધ્યયન કરવું. (૨) શિક્ષા બોધ લેવો; ન જાણવાનું હોય તે જાણી લેવું. (૩) બોલવું, કથવું; વદવું. (૪) મોઢે કરવું; પાઠ કરવું- રૂ૦પ્ર૦ ભણવું ગણવું=વાંચતાં લખતાં શીખવું. ભણીજવું= નાસીજવું. હાભણવી=કબુલ કરવું.

ભણામણ, ન૦ ભણવા, ભણાવવાનું મહેનતાણું તે; ગુરૂદક્ષિણા; ફી.

ભણામણી, સ્રી૦ ગુરુ દક્ષિણા; ભણાવવાનો બદલો.

ભણાવવું, ક્રિ૦સ૦ વાંચતાં લખતાં શિખવવું; પઢાવવું; અધ્યાયન કરાવવું. (૨) જ્ઞાન આપવું; ઉપદેશ કરવો. (૩) સમજાવવું; સલાહ આપવી. (૪) શિખવણી કરવી; આમ કરજે કે કહેજે, એમ શિખવવું; ચઢાવવું; ઉશ્કેરવું; કાન ફુંકવા. (૫) ટેવ પાડવી; મહાવરો પડાવવો.

ભણી, અ૦ બાજુએ; તરફ; મેર; ગમ. :–તે ગામ ભણી ગયો.

ભણેલું, વિ૦ લખી-વાંચી ને સમજી શકે એવું શીખેલું; જાણીતું; વિદ્વાન.

ભતરીજી, સ્રી૦ ભાઇની દીકરી; ભત્રીજી.

ભતરીજો, પું૦ ભાઇનો દીકરો; ભત્રીજો.

ભતુ, ન૦ રસ્તામાં ખાવાને માટે સાથે રાખેલું હોય તે; ભાથું; ટીમણ. (૨) વધારાના કામકાજ માટે દરમાયા ઉપરાંત આપવામાં આવતું જે લવાજમ તે; ખાવાના પૈસા. જવા આવવા અને ખાવા પીવાની સગવડને માટે બહાર જનારને આપવામાં આવતો બદલો તે.

ભત્રીજો પું૦ ભાઇનો દીકરો.:– કાકો ભત્રીજો.

ભથવારૂં વિ૦ ભાથું લઇ જનાર.

ભથાયણું, ન૦ ભાથું લઈ જવાનું વાસણ.

ભદલ, ન૦ મુંડન.

ભદ્ર, વિ૦ [સં.] ભલું; સારૂં.:–ભદ્ર માણસ. (૨) સુખ સંપન્ન; ભાગ્યશાળી. (૩) શુભ; મંગળ. (૪) ના૦ કલ્યાણ; શ્રેય. (૫) ક્ષૌર; મુંડન.

ભદ્રક, વિ૦ સારૂં કરનાર; ભલું કરનાર. (૨) એક છંદ-વૃત્ત.

ભદ્રકાળી, સ્રી૦ [સં.] શુભ કરનારી દેવી; દુર્ગાદેવી.

ભદ્રા, સ્રી૦ [સં] દુર્ગા; ગાય. (૨)બીજ.

ભદ્રાક્ષ સ્રી૦ રૂદ્રાક્ષ જેવા એક ઝાડના ઠળિયાનો મણકો.

ભદ્રાસન. ન૦ સિંહાસન; રાજગાદી નાખવાનું આસન. ઉ૦ ભદ્રાસને આણ્યું છે.

ભપકાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ફફળાવવું; ભપ ભપ એવા અવાજ સાથે વહી જાય એમ રેડવું, વહેવરાવવું; ખાલી કરી નાખવું. (૨) ભડભડાટ બળતું કરવું.

ભપકી, સ્રી૦ ધમકી, દમ, દહેશત, રોફથી જરા ડર દેવો તે.

ભપકો, પું૦ રોફ, ખૂબ શોભાવાળો સુંદર દેખાવ તે. (૨) ધમકી,; ઠપકો. (૩) તોર મિજાજ.

ભપ્પ, અ૦ વગર વિચારે–તેમ વગર વિલંબે. :–ભપ્પ દઇને બેઠો.

ભપ્પલ, વિ૦ સ્થૂલ; જાડું, લઠ્ઠું; જેનું શરીર ખૂબ ફૂલેલું હોય એવું; ફેફું.

ભભક, સ્ત્રી૦ ભભ્ય ને સુંદર દેખાવ તે; તેજી; ક્રાન્તિ; ચળકાટ; તેજ-સુંદરતાનો પ્રસર તે; બહાર પડતી છટા-પાણીદારપણું તે.:-રંગની ભભક.

ભભકાદાર, વિ૦ ભભકાવાળું, સુશોભિત, છટાદાર.

ભભકાબંધ, વિ૦ ટટાર; શોભતું; સુંદર, (૨) અ૦ નિડરપણે એમ; છટાદાર રીતે; રોફબંધ.

ભભકાવવું, ક્રિ૦ અ૦ ભપકાવવું; ફફલાવવું.

ભભકો, પું૦ મનોહર ઠાઠ માઠવાળો દેખાવ તે; રોફ; સુશોભિત છટા તે. (૨) ભપકો. ડોળ; આડંબર ઠાઠમાઠ. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભભકો મારવો=સુંદર દેખાવડા કરી ફરવું ઠાઠ માઠ કરવો; ટાપટીપમાં રહેવું.

ભભડવું, ક્રિ૦ અ૦ ખાવા સારૂં મોઢું ચવળવું, ખાઉખાઉ એમ થયા કરવું. (૩) ઘેટિા કાઢવો.

ભભડાટ, પું૦ ખાવાને મોઢું ચળવળવું તે, ખાઉખાઉ એમ થવું તે.

ભભડો, પું૦ મોઢું ભભડવું તે. (૨) મરી ખારો હિંગ વગેરેનો ઉકાળો તે.

ભભરાવવું, ક્રિ૦ સ૦ કોઇ વસ્તુ વગેરે ઉપર આછો આછો ભુકો વેરવો, કણદાર ચૂર્ણ પખરાતું નાંખવું, ઉપર નાંખવું. વિ૦ પ્ર૦ ધૂળ ભભરાવવી=ખરાબ કરવું, બગાડી નાંખવું:-પૈસો ખરચી આખરે બધા ઉપર ધૂળ ભભરાવી. (૨) ટપી જવું; વધવું, અમુક કરતાં વધી જવું. એના કાકાની ઉપર ધૂળ ભભરાવે એવો છે.

ભભરૂં, વિ૦ જેના કણે કણ જુદા હોય એવું; છુટું; વેરાઇ જાય એવું; લોચા પડતું નહિ એવું. (૨) જેના પરમાણું-કણ ભાગીને મળી ગયા હોય નહિ એવું; લોંદા (જેવું)થી ઉલટું. :-ભભરીદાળ.

ભભૂકો, પું૦ તેજનો ઉભરો-ભડકો તે; ઝગઝગાટ; ભભક; ભડકા કે જ્વાળાનો એકદમ ભારે ઉજેશ તે. (૨) એકદમ જોશમાં મોટી જ્વાળાઓ નીકળી ભડકો થવો તે; તેજનો સ્ફોટ તે.

ભભૂત, સ્ત્રી૦ [સં. विभूति] યજ્ઞ-હોમ કુંડમાંની રાખ તે; ભસ્મ; રાખોડી. ઉ૦ વેષ છુપે નહિ ભભૂત લગાયે.

ભભૂતિ, સ્ત્રી૦ ભસ્મ; રાખ.

ભભ્ભો, પું૦ [સં.] ભ એવો ઉચ્ચાર અને અક્ષર તે.

ભમગરો, પું૦ સરાણિયો; ખરાદી; કંતારી.

ભમર, પું૦ [સં. भ्रमर] પીળા મોંનો અને કાળા રંગનો ધુંઉં કરી ઉડનારો એક જીવડો; ભમરો. ભમર ફૂલો ઉપર ફરે છે, મધ બનાવે છે અને વાંસ તથા કઠણ લાકડાં કોરી નાંખે છે. (૨) સ્ત્રી૦ ભમર; આંખ ઉપરની કમાનદાર અને કાળા વાળની ભરેલી કિનાર-ભવું.

ભમરડી, સ્ત્રી૦ નાનો ભમરડો; ચકરડી; ફરકડી. ફરે એવું રમકડું. (૨) ચક્કર ફરવું તે; કુંડાળું; ગોળ ચકરાવો તે. રૂ૦ પ્ર૦ ચકરડી ભમરડી=ગોટાળો; વિભ્રમ; ભ્રમ; વહેમ વલણ, ગુંચવણ. :-એવી ચકરડી ભમરડીમાં નાંખ્યો કે કેમે છુટગોજ નહિ.

ભમરડો, પું૦ દોરી વિંટાળી વિંઝીને જમીન પર નાંખતાં ધુંઉંઉં કરીને ગોળ ફરે એવું લાકડા વગેરેનું એક રમકડું; ગેરિયો. (૨) એક જાતનું શાક ફળ. (૩) ભમરો. રૂ૦ પ્ર૦ ભમરડો=બુદ્ધિ વગરનો માણસ, ભમરડા જેવો=મૂર્ખ; અક્કલ વગરનો; ઝટ શીખે નહિ એવો. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભમરડો ફેરવવો=ચાંકી ચુકી-જેમ આવડે તેમ સહી કરી નાંખવી તે.

ભમરભોળું, વિ૦ નિખાલસ; નિષ્કપટીને પ્રેમીલું; સાદું-સ્નેહાળ; સંમોહી. ઉ૦ દહિં દૂધને કરમલડો, માંહિં સાકર ઘોળી, મારા વહાલાજી આરોગે ને હેતે પીરસે ભમર ભોળી. નૃસિંહમહેતો.

ભમરિયું, વિ૦ ભમ્મર–ચક્કર આવે એવું; ગોળ ચક્કર ફરતું. :–ભમરિયો કુવો:–જેને ગોળ ફરતાં પગથિયાં હોય એવો કુવો. (૨) ભ્રમર અથવા ભમરી સંબંધિ–તેમનું બનાવેલું. :–ભમરિયું મધ. (૩) ના૦ ચકરીનો રોગ; એકદમ આંખે અંધારાં ને ચક્કર આવી નીચે પડીને માણસ વગેરે મરી જાય એવો વ્યાધિ તે. :–તને ભમરિયું આવે. શ્રાપ–ગાળ છે. (૪) જેમાં ભ્રમ –ભમરી જેવી ભાત પાડેલી હોય એવું; સ્ત્રીઓને પહેરવાનું એક વસ્ત્ર. :–ઝાડિયું; ભમરિયું વગેરે.

ભમરી, સ્ત્રી૦ [સં. ભ્રમરી] ભમરાની માદા; મધમાખ; અલિ; મધ બનાવનારી ને માટીનાં ઘર બાંધનારી, પીળી, લાલ, કાળી અને નાની મોટી ઘણી જાતની ભમરીઓ થાય છે. (૨) ચકરી; ફેર; તમર; અંધારાં. માખ નાની અને કાળા રંગની અને ભમરી મોટી બે અવયવે શરીરમાં વહેંચાયેલી અને પીળા, કાળા, કે લાલ રંગની થાય છે. બેઉ મધ બનાવે છે, ફૂલો ઉપર ફરે છે અને બેઉને ડંખ હોય છે. (૩) વિ૦ બહુજ અસ્થિર મનની–ચંચળ–જ્યાં ત્યાં ફરફર કરનારી અને તીખા સ્વભાવની તે. :–આઇ ઘરકુકડા અને બાઈ ભમરી છે.

ભમરો, પું૦ ગુંજનો ઉડ ઉડ કરે એવો એક ઉડણુ જીવ; પીળામેંનો ખૂબ કાળા રંગનો અને શરીરે ગોટા જેવો એક ઉડતો જીવડો ભ્રમર; ભૃંગ; મધુકર. ભમરામાં પણ ઘણી જાતો છે; (૨) મોટીને કાળી ડંખ વાળી મધમાખ–એ ફૂલો ઉપર ફરે છે, અને મધ બનાવે છે. ઉ૦ ભમરો ઉડે રંગ મહેલમાંરે. (૨) વહેતા પાણીમાં થતાં કુંડાળાં તે; વમળ. (૩) માણસ–ઢોર વગેરેના માથા–શરીર ઉપરના સુવાળાનું જે ગોળાકાર ચક્કર તે; વાળનું કુંડાળું. હાથ પગની રેખાઓની માફક સુવાળાનો ભમરો પણ સારૂ માઠું ભવિષ્ય દર્શાવનારો ગણાય છે. ઘોડા બળદ વગેરેના શરીર, પગ અને માથા ઉપરના ભમરાઓ ઉપરથી સારા માઠાની આગાહી કરાય છે. :–ભમરાળી ભેંશ. :–ભમરાળું=હીણભાગી અપશકુનિયાળ; નઠારાં પગલાંનું. રૂ૦ પ્ર૦ ગાંડે ભમરો=જંપી નીચે જીવે નહિ બેસનાર; અસ્થિર–ચંચળ સ્વભાવનું એમ. :–આવ્યો ને ગયો જરાય પગ વાળીને બેઠો નહિ. શું બેસે ? એની બેસણીએ ભમરો છે. ક્રિ૦ સ૦ ભમરો ભુસાઇ જવો=રંડાવું; ભુંડું થવું; ફૂટી જવું. ખંડેરો મસજીદો, મંદિરો અને ભોંયરાં વગેરેમાં ભમરાઓ મોટા મધપુડા બાંધે છે, અને જો ખિજવાયા હોય તો માણસ, ઢોર વગેરેને ડંખ દેતાં છાલ છોડતા નથી. માણસના ટોળાને પણ એના ડંખના ભયે ભાગી જવું પડે છે. કેટલાંક તો એવાં સ્થાન હોય છે કે જ્યાં ભમરાને ભમે લોકો જઇ શકતા નથી.

ભમવું, ક્રિ૦ અ૦ ફરવું; રખડવું; નકામા આમ તેમ જવું આવવું અને ફેરા આંટા મારવા. (૨) ગોળાકારે આસપાસ ફરવું, ચક્કરમાં ફરવું. (૩) ફાંફાં મારવાં; સુઝ નહિ પડવાથી આમ તેમ ખાલી ભટકવું. (૪) અંધારાં તમ્મર આવવાં, મગજમાં દુઃખ થવું જીવને ચેન નહિ પડવું. :–માથું ભમે છે. દુઃખે છે. જીવ ભમે છે:– બેચેની રહે છે; ઉછાળો આવે છે. (૫) બીજાની સમજે ચાલવું અમુક વિચારે દોરાઇ જવું. ઉ૦ ભૂલ્યો મન ભમરા તું ક્યાં ભમ્યો, ભમ્યો દિવસ ને રાત, ભૂલ્યો મન ભમરા તું ક્યાં ભમ્યો.

ભમાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ફાંફાં મારવાં; ખોટે રસ્તે ચઢાવવું; ઉંધું ચતું સમજાવવું. ઘેલું લગાડવું. (૨) રખડાવવું; ભટકાવવું; ખાલી રખડાવી આમ તેમ ફેરવવું. (૩) ઠગવું;

છેતરવું; (૪) વહેમમાં નાંખવું; ભ્રમિત કરવું.

ભમીજવું, ક્રિ૦ અ૦ ચક્કર આવવાં; તમ્મર ચઢવાં; ઉભાં થતાં ચકરી આવવી; ફરી-જવાવું. (૨) સંજ્ઞા જતી રહેવી; ભાનજવું. (૩) મગજ અસ્થિર થઇ જવું. (૪) અમુક વિચારમાં તણાઇ–દોરાઇ જવાવું; ફરી એ-સવું:–આમ કહે ત્યારે આમ અને તેમ કહે ત્યારે તેમ, એમ તું તો વારંવાર ભમી જાય છે.

ભમેલ, વિ૦ રખડેલ. (૨) ભ્રમિત; મગજનું ઠેકાણું હોય નહિ એવું; ચિત્તભ્રમ; મત્ત; ગાંડા જેવું. ઉ૦ ભમેલ જાણી ભૂત છે, પિતા કહે કપૂત છે.

ભમ્મ, અ૦ ભારે–નક્કર ચીજ ઉંચેથી નીચે પડતાં થતો બોદો એવો અવાજ. (૨) ભમ્મ એવો અવાજ થાય તેમ. (૩) વગર વિચારે–વગર વિલંબે:–હું પકડું શું? જરા ઠપકો દેતા દેતામાં તો ભમ્મ દેઇને ગડદો માર્યો ને પોતે પણ ભમ્મદઇને ભોંય પડ્યો.

ભમ્મર, સ્ત્રી૦ [સં. ભ્રૂ] આંખ ઉપરનો ક-પાળની કિનારપરનો કમાનદાર અને નિ-માળાની રેખા વાળો અવયવ; ભ્રૂ; ભમર; ભવું:–તાકીને ભારે ભમ્મરો. ઉ૦ લાવ્ર લાવ હું બિંદી બનાવવું, ભમ્મર પર તા-રીરે. (૨) ગોળચક્કર; ચકરી; ફેર. ઉ૦ ભમ્મર ભૂલી, ગેરે. કુદડીએ ગોળ ફરવું તે.

ભય, પું૦ [સં.] બીક; ડર: ધાસ્તી. રૂ૦. અ૦ ભય લાગવો=ચિંતા થવી.બીક લાગવી. ભય આવ્યો=સંકટ–આફત આવી

ભયભીત, વિ૦ [સં] ડર ખાઇ ગયેલું; બી-કથી ડરીગયેલું.

ભયંકર, વિ૦ [સં] ભય ઉપજાવે એવું; બિયામણું; જોતાં સાંભળતાં બીક લાગે એવું:–આગળ મોટું અને ભયંકર વન આવે છે.

ભયાતુર, વિ૦ [સં] ભય વિહ્વળ.

ભયાનક, વિ૦ ભયંકર; ડર લાગે એવું; બિયા-મણું; ડરામણું. ઉ૦ ભયાનક ખોય.

ભયાવહ. વિ૦ ભયંકર; બિયામણું.

ભયો, અ૦ પરિપૂર્ણતાનો સંતોષ તે; બસ, બસ, ભરપુર થયું એમ; સંતોષ બતાવે છે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભયો કરાવવો=બાધા પરિપૂરણ કરા-વી, ગોરને દાનથી સંતોખી તેનો આશીર્વાદ મેળવવો; યાત્રાની સફળતા મેળવવી; બાધા–માન્યતા પૂર્ણ કરાવી લેવી તે.

ભર, વિ૦ ભરપુર; પરિપૂર્ણ; ઘણામાં ઘણું જેટલું જોઇએ તેટલું–પુરા જોશવાળું:–ભરઉંઘ; ભરજુવાની; ભરચોમાસું. (૨) જેટલું; માપસર; ભરેલું; વજનનું; ભરાય તોળાય મપાય એટલું:–હાથભર રોટી ને વહેંતભર દાળ. શેરભર; કોશભર.

ભરઉંઘ, સ્ત્રી૦ પાકી ઉંઘ; સારીરીતે ઉંઘ લેતું હોય એવી જે નિદ્રાવસ્થા તે.

ભરકુસ, સ્ત્રી૦ નાની–અસમ–પ્રૌઢ નહિ એવી વસ્તુઓ–માણસો વગેરેનો સમુદાય તે. સામાન્ય સમૂહ; પરચૂરણ વસ્તુ–લોક બાળક વગેરે તે:–એની સભામાં કોઇ એવું જાણીતું નહતું, માત્ર ભરકુશ ભરા-ઇ હતી.

ભરખ, ન૦ [સં] ખાવાનું; ખાદ્ય.

ભરખવું, ક્રિ૦ અ૦ ભક્ષણ કરવું; કરડીને ખાવું; ખાઇ જવું:–માતા ભરખે.

ભરખંડું, ન૦ લાડનું દળ બનાવતાં નહિ ભાગેલો ભાખરાનો કકડો; ભાખરા કે મુઠિયાં ખાંડતાં જે કઠણ ચપતા કકડા રહી જાય છે તે; ભાખરખંડ.

ભરચક, વિ૦ ભરપુર; જોઇએ તેટલું; ખીચો-ખીચ ભરેલું; પરિપૂર્ણ; પુષ્કળ. (૨) અ૦ સારી પેઠે; ઠસોઠસ, ઠેઠાઠઠ; ખીચોખીચ;

ભરચટ;જરાએ ઉંણું-અધરૂં-બાકીનહિએવું.

ભરચંદી, વિ૦ જ્યાં પુષ્કળ ઘાસદાણો હોય તેવું; ચંદી-ઢોર-ઘોડાને પુષ્કળ ખાવાનું મળે એવું. (૨) ના૦ ઘાસદાણાની પ્રપૂર્ણતા તે.

ભરચોમાસું, ન૦ ખરેખરૂં જામેલું ચોમાસું તે; ખૂબ જોરથી લાગટ વરસાદ પડ્યા કરતો હોય એવો-અશાડ-શ્રાવણ માસનો વખત; ખરેખરા ચોમાસાના દહાડા તે.

ભરજુવાની, સ્ત્રી૦ ખરેખરા જોબનનો વખત તે; જુવાનીનો ખરેખરો સમય તે; પુરુષને ૨૦ થી ૩૫ અને સ્ત્રીને ૧૦ થી ૩૦ દરમિયાન ભરજુવાની રહે છે.

ભરડવું, ક્રિ૦ સ૦ કઠોળ-દ્વિદલ અનાજ દાણાને તેનાં બે દલ જુદાં પડે એમ કરવું; મળેલાં બેદલ છુટાં પડે એમ પોચું દળવું તે. (૨) એક દળવાળા અનાજના કકડા થાય ભુકો પડે એમ દળવું; જાડું દળવું તે. (૩) જોશમાં સમજ્યું ન સમજ્યું ગમે તેમ બોલી દેવું; એલફેલ જેમ ફાવે તેમ બોલવું બકવું.

ભરડાવવું, ક્રિ૦ પ્રે૦ કોઇ ભરડે એમ કરાવવું; કઠોળનાં દળ-દાળ પડાવવી. (૨) ગમે તેમ બોલાવરાવવું.:- સભામાં તેમજ એને બોલવાની રજા આપી, ગમે તેમ ભરડાવો છો.

ભરડો, પું૦ ભરડવું તે;:-એક ભરડો કાઢી ડાળને મહોઇ રાખી મૂકવા. (૨) ભરડવાથી પડેલો ભુકો તે. (૩) તપોધન; મહાદેવની પૂજા કરનારો બ્રાહ્મણ. (૪) બંધ. (૫) શેલડીને આવતો એક રોગ.

ભરણ, નિ૦ [સં. ભૃ] ભરવું તે; ખવરાવવું પિવડાવવું ને પાલવું તે. :-ભરણપોષણ. (૨) આંખમાં ઓસડ ભરવું તે; આંખમાં ખાપરિયું જસત વગેરે ભરવાં તે. (૩) જાદુગરનો ટુચકો.

ભરણપોષણ, ન૦ [સં. ભૃ ને પુષ્] ભરી પોષીને નિભાવવું તે; ખાવાનું પહેરવાનું અને રહેવાનું પુરૂં કરવું તે; પરિપાલન. (૨) આજીવિકા; ગુજરાન. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભરણપોષણ કરવું; પાળીપોષીને નિભાવવું; ગુજરાન કરાવવું.

ભરણી, સ્ત્રી૦ સત્તાવીસ નક્ષત્રોમાંનું બીજું નક્ષત્ર. (૨) ભરાવું તે; પુરણી; ઉમેરો; વધારો.

ભરણું, ન૦ નાણાં ભરવાં તે; ગામના વસુલાતીએ કરતાં નાણાં એકઠાં કરીને સરકારી તિજોરીમાં ભરવાં તે; ભરવું; ભરી દેવાનું કામ તે; હફતાનાં નાંણાં:-પહેલું ભરણું. (૨) અવેજ; નગદી; રોકડાં નાંણાં ભરવાં તે. પોતું. (૩) અધુરૂં હોય તે પુરૂં કરવાને ભરવું તે. (૪) સંગ્રહ; જથો. (૫) થાંભલા અને ભાલ વચ્ચેનું લાકડું થાંભલા ઉપર શરૂ, શરા ઉપર ભરણું ને ભરણા ઉપર ભાલ-પાટડી, એ પ્રમાણે ગોઠવાય છે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભરણું ભરવું; પોતું મોકલી આપવું.

ભરત, ન૦ [સં. ભૃ] ભરવું-માપવું તે; માપ; પ્રમાણ; ભરતર; અનાજ પ્રવાહી વગેરે ભરીને આપવાનું પાત્ર તે. (૨) લુગડાં વગેરે ઉપર રેશમ,ઉન,અને દોરા આદિની ભાત-વેલબુટ્ટી વગેરે પાડવું તે. સિવીને પાડેલી જે વેલબુટ્ટી તે ભરત. (૩) ભરીને સિઝાવેલું તે; છાણાં- ઉની રાખ વગેરેમાં પકવેલું વેંગણ. (૪) એક પ્રાચીન મહારાજા

ભરતખંડ, પું૦ [સં] ભરત રાજાનો દેશ તે; આર્યાવર્ત્ત; હિંદુસ્થાન.

ભરતર, ન૦ ભરત. (૨) માપ; પ્રમાણ; પાત્ર ગજ વગેરે તે; માપ કાઢવું તે. ૨) ભરીને રસ કરી બીબામાં રેડી ઢારીને બનાવેલું તે; ઢાળેલું હોય તે.

ભરતવાક્ય, ન૦ [સં] નાટકમાં અંતે છેલ્લો આશીર્વાદાત્મક શ્લોક તે.

ભરતાર, પું૦ [સં. ભર્તા] ભરણપોષણ કરનાર; ભરીપુરી રાખનાર; પતિ; વર; સ્વામી; ધણી. ઉ૦ આ મંત્ર કરો ઉચ્ચાર, વશ ભરતાર થશે.

ભરતિયું, ન૦ ખરીદનારને વેચનાર તરફથી માલની જે વિગતવાર કિમ્મતની યાદી આપવા મોકલવામાં આવે છે તે; માલના મૂલની યાદી; સતમી. (૨) કોઠીમાં જેટલું માઇ શકે તેટલું તે. (૩) વિ૦ ભરનારૂં; બદલામાં નાણાં ભરનારૂં. :–ભરતિયાવર. કન્યાનાં માબાપને નાણાં આપવાં પડે એવા વર; અકુળવાન.

ભરતિયો, પું૦ ભરત ભરવાનું કામ કરનારો (૨) નાણાં ભરે ત્યારે કન્યા મળે એવા હલકા કુળનો.

ભરતી, સ્ત્રી૦ ભરવું તે; એકઠું કરવું; જમાવવું જથે કરવું તે. (૨) વધારો; ઉમેરો; કરમાં માણસો વધારવાં તે. (૩) દરિયાના પાણીનું ચંદ્રના આકર્ષણને લીધે ઉછળીને વધવું તે; જુઆળ; ઝાર. (૪) પુરૂં ભરાઇ રહેવું તે; જમાવ થવો તે. (૫) પ્રીતિની જમાવટ થવી તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભરતી કરવી; વધારો કરવો; ઉમેરણ કરવું; વધારવું. રૂ૦ પ્ર૦ ભરતીનાં પાણી, સ્થાયી નહિ એવો જે ઉછરંગ તે; થોડો વખત રહીને ઉતરી જાય એવો ઉભરો તે.

ભરથાર, જુ૦ ભરતાર.

ભરપટ્ટ, અ૦ જોઇએ તેટલું એમ. પુરેપુરૂં એમ. વિ૦ પુષ્કળ; જોઇએ તેટલું; પેટપુર.

ભરપાઇ, સ્ત્રી૦ પુરેપુરૂં મળ્યાની પહોંચ; પુરેપુરૂં ભરી આપવું તે; જમે ઉધાર બેઉ બાજુ પુરી ભરી દેવી તે; સંપૂર્ણ પતાવટ.

ભર[illegible], વ૦ પુરેપુરૂં ભરાયેલું એવું; કાનાકનારી લગી ભરેલું; છલોછલ; પરિપૂર્ણ; જોઇએ તેટલું.

ભરભરૂં, વિ૦ નહિ ચીકણું; છુટું; કણેકણ જુદા હોય એવું. (૨) અત્યંત ઝીણું નહિ એવું; કરકરૂં; કણુદાર; નહિ બારીક. :–આ લોટ ભરભરો લાગે છે, ઝીણો નથી. (૩) નહિ મળી–ગળી ગયેલું એવું; ઢીલું પણ છુટા કણનું. :–ભરભરી દાળ. કોરૂં; ચીકટરહિત; લુખું; ઉડી વેરાઇ જાય એવું.

ભરભાંખળું, ન૦ સૂર્ય ઉગતા પહેલાંનો અને આથમ્યા પછીનો જે આછા ઉજેશનો વખત તે; સંધ્યાકાળ; ઝાંઝવું; મળસકું; મોટું પરોઢ; થોડું દેખાય ન દેખાય એવો અંધારા અને ઉજેશ વચ્ચેનો વખત તે.

ભરમ, પું૦ [સં. भ्रम] છુપો ભેદ; ગુહ્ય. (૨) ભ્રાંતિ; વહેમ; શક. (૩) ઘરમાં પુંજી છે એવી જે લોકમાન્યતા તે; પૈસાદાર હોવાપણાની સાખ તે; પ્રતિષ્ઠા. કહે૦ ભરમ ભારી ને ખીપા ખાલી.

ભરમાવવું, ક્રિ૦ સ૦ વહેમ ખાઇ જાય એમ કરવું; વહેમાવવું; ભ્રાંતિમાં નાંખી દેવું; આડું અવળું જુઠું સમજાવવું; કાન ભંભેરવા. (૨) છેતરવું; ઠગવું; ઉ૦ ધૂપ કરે ધ્યાન ધરે, બાવો ભોળા લોકને ભરમાવતો. ભો ભક્ત.

ભરમાવું, ક્રિ૦ અ૦ વહેમાવું; ભ્રાંતિમાં પડવું. (૨) આડે રસ્તે દોરાવું; ભ્રમથી ભુલાવું. (૩) છેતરાવું; ઠગાવું.

ભરમિજલસ, સ્ત્રી૦ પરિપૂર્ણ ભરાયેલી સભા તે. (૨) અ૦ ભરપુર ભરાયેલી સભા વચ્ચે એમ; જામેલી સભા દરમિયાન. :-ભરમિજલસમાં એલફેલ બોલ્યો અને ભરમિજલસમાંથી ઉઠીને ચાલ્યો ગયો.

ભરમી, સ્ત્રી૦ [સં. ब्राह्मी] એક વાતહર વનસ્પતિ–ઓષધિ; બ્રહ્મી. :–ભરમીનું ઘી –તેલ.

ભરવાડ, પું૦ બકરાં ઘેટાં અને ગાય વગેરે પાળી–તેમનેજ પોતાનું જીવન સર્વસ્વ માનનારી એક જાતિ; રબારી; ઢોર પાળનારી અને રાખનારી પશુધનવાળી એક જાતિ –નાત તે. રૂ૦ પ્ર૦ ભરવાડી તાણવી=લાંબી સોડ ઘાલીને સૂઇ રહેવું.

ભરવાડણ, સ્ત્રી૦ ભરવાડની સ્ત્રી; રબારણ; રાયકણ.

ભરવાડણો, સ્ત્રી૦ ભરવાડણ.

ભરવાડો પું૦ ભરવાડ. (૨) ભરવાડના જેવો આચાર-વહીવટ-ધંધો તે. (૩) ભરવાડ વાડો; રબારીવાડો.

ભરવું. ક્રિ૦ સ૦ [સં. ભૃ] ખાડો અથવા પાત્ર વગેરે પ્રવાહી અથવા બીજી વસ્તુથી પુરવું-ભરાય એમ કરવું તે; અંદર નાંખવું. -રેડવું. :-કોઠીમાં દાણો ભરો; પાણીથી દેઘ ભરી. (૨) કુવા તળાવ વગેરેમાંથી પાણી લઇ આવવું; ખેંચી કાઢવું. તાણવું; પાત્ર ભરીને લઇ આવવું. જમુનાં જળ ભરવાંરે.(૩) કિમ્મત, કર, કિરાયું-ભાડું આપવું તે; ખાતે જમે કરાવવું તે. :-ભાડું ભરવું, દેવું ભરવું; નૂર ભરવું. (૪) માપ કાઢવું; કેટલું લાંબું પહોળું છે તેનું પ્રમાણ લેવું. :-હાથને હાથ ભરે ને તસુએ કાપે નહિ એવો પકો છે. આ જમીન-લાકડું ભરો જોઇએ કેવડું છે? (૫) કપડાં વગેરે ઉપર રેશમ, ઉન કે દોરા વડે ભાત પાડવી; ફૂલ વેલ ભરવી. (૬) લોક એકઠા કરવા; બોલાવવું; ભેગા કરવું; મેળાવવું. :-સભા-મિજલસ ભરવી. (૭) ટીપમાં દાન પત્રમાં રકમનો આંક પાડી આપવો; આ-પીશ એમ લખી આપવું. :-ટીપમાં નાણાં ભરવાં. (૮) ખાલી-ખાના આસનમાં લખી આપવું; આંકડા પુરવા. :-આ પાણી પ-ત્રક ભરવાનાં છે. (૯) રંગ પુરવો; ચિત્રમાં અધુરૂં હોય તે પુરૂં કરી આપવું. પાતું ભરી નાંખો. :-આ છબિમાં રંગની ખામી હોય તે ભરી આપો. (૧૦) ટાંકો મારવો; સિ-વવું; સાંધવું: આટલો ઝેડો ભરી આપો. (૧૧) ઠાંસવું; ગડબવું; પુરવું; નાંખવું. :-આ બંદુક ભરો. (૧૨) આમ તેમ પગલાં ભર્યા કરવાં; આમ તેમ ફર ફર કરવું. :-પહેરો ભરવો. (૧૩) સંઘરવું.:-આગલું વરસ કેવું આવે કે કેવું નહિ માટે દાણો તો ભરવો જ ભરવો ક્રિ૦ પ્ર૦ ભરત ભરવું=કપડા ઉપર રેશમ વગેરેનાં ફૂલ વેલ પાડવાં. વાડી ભરવી=માથામાં-વેણીમાં ફૂલ ગુંથવાં; ફૂલથી વેણી શણગારવી. પેટ ભરવું=ખાવું; ગુજ-રાન ચલાવવું; સ્વાર્થ સાધવો; માત્ર પો-તાનોજ સ્વાર્થ કરવો. આંખ ભરવી=આંસુ પાડવાં. ન્યાળી ન્યાળીને જોવું=ઉ૦ આંખ ભરેમાં અલબેલડા ! મો ભરવું=ખાવું; કો-ળિયો લેવો; ચાખી જોવું બચકું ભરવું= કરડવું; સામા થવું; ઘુરકવું; તરફોડા કરવા; રંગ ભરવો=ચીતરવું; બહલાવવું, ઉત્તેજન આપવું; ખીલવવું; મરચુંમીઠું ભભરાવવું. પહેરો ભરવો; દેખરેખ રાખવાને આમ તેમ ટહેલ્યા કરવું; તકેદારી-તપાસ રાખવી; રખેવાળી કરવી; ચોકી કરવી. ભરી આપ-વું, નુકસાનીનો બદલો આપવો. દાન બ-ક્ષીસની ટીપમાં કંઈ નાણું આપવા કબુલ થવું. ભરી પીવું; સુખદુઃખ, નફોનુકસાન જે થાય તે એકાદ જણે પોતાને માથે લઇ લેવું; ગમે તે પ્રકારે નિકાલ કરવાનું માથે લેવું. ભરીલેવું=નુકસાનનો બદલો લેવો. ભરી મૂકવું=સંચી રાખવું. ભરી પુરી=સગાં સંબં-ધીએ અને પૈસે ટકે પોષાતી હોય તે; સુસમૃદ્ધ. ભર્યું ઘર-સરસામાન, અન્નપા-ણી અને પૈસેટકે પૂર્ણ ભરેલું ઘર. દોરો ભર-વો=સિવવું; સાંધવું. કાન ભરવા= ભંભેરવું ચઢાવવું. ખોળોભરવો=અધરણી કરવી સીમંતનો વિધિ ને તેને લગતો ક્રિયાવર કરવો. મોટી બાથ ભરવી=ન બની શકે એવું મોટું સાહસ કરવું; મોટી ઇચ્છા કરવી; સામા થવું-પડવું; લડાઇ કરવી. તત્પર થવું; બળિયાસું કદી બાથ ન ભરીએ. પગલું ભરવું-ચાલવું, વ્યવહારમાં વર્તવું; આચરણ કરવું. ઉ૦ પગલે તમતણે પગલાં ભરીશરે સુંદર વર સાક્ષી સૂર્ય અગ્નિ ને સાજન આ બધું. કહે૦ ભરતામાં ભરવું= જ્યાં પુષ્કળ હોય ત્યાં વધારો થયા કરવો; ભર્યા પેટે સાકરે ખાટી=જેને દરકાર નથી તેને સારૂંએ ખોટું લાગે; ગરજ ન હોય તેને શું ! એવા અર્થમાં.

ભરાઈ, સ્ત્રી૦ ભરામણ; નૂર; ભરવાની મજુરી. (૨)ભરવાની રીત તે.

ભરાઉ, વિ૦ ભરેલું; અંદરથી ભરાએલું; પુષ્ટ; માતેલું; જાડું. :–ભરાઉ શરીરનું.

ભરાવ, પું૦ ભરેલું જે તે; ભરાવો. ભરાવું તે; ભરપુરતા; જમાવ.

ભરાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ભરવા લાગવું. ભરવામાં મદદ કરવી. (૨) ઉંધું ચતું સમજાવવું. કાન ભરવા. (૩) વળગાડવું; ટાંગવું. લટકાવવું; ભેરવવું. રૂ૦ પ્ર૦ ઉચાળા ભરાવવા=ખાલી કરાવવું; ઉઠાંતરી કરાવવી; કાઢી મૂકવું; નહિ રહેવા દેવું; પાણી ભરાવવું=છળબાજીમાં વધવું; ટપીજવું; સરસ બીજા કરતાં ઉત્તમ–હોંશિયાર હોવું.:–એ તો તમનેએ પાણી ભરાવે એવી છે.

ભરાવું, ક્રિ૦ અ૦ ભરેલું થવું; ભરપુર થવું. (૨) સપડાવું; ફસાવું; વળગીને નીકળાય નહિ એમ સપડાવું; બંધાઇ જવું; કબજે પડવું. (૩) અંદર પેસવું; અંદર જઇ રહેવું. :–દરમાં ઘરમાં ભરાવું સંતાવું છુપાઇ રહેવું. (૪) થકી જવું. ક્રિ૦ પ્ર૦ હાથ ભરાવો; ધન લાંચ લાભ પ્રાપ્ત થવો. :–દહાડા ભરાઇ રહ્યા છે–અંત પાસે આવ્યો છે.

ભરીઆપવું, ક્રિ૦ નુકસાનીનો બદલો આપવો; મજરે આપવું.

ભરૂસો. પું૦ વિશ્વાસ, પતીજ; ભરોંસો.

ભરેડી, સ્ત્રી૦ કાંતિ; તેજ; વાન.

ભરેભાણે, અ૦ એકવાર ખવાય તેટલું થાળીમાં પુરી લઇ ફરી માગવું પડે નહિ અને લીધેલું છંડાય નહિ એવે અંદાજે–એવી રીતે, જમવું તે ભરેભાણે; એકવાર નિરાંતે જમ્યો એટલે બસ.

ભરોંસાદાર, વિ૦ ભરોંસાનું. વિશ્વાસ રખાય એવું; ખાતરીનું; પ્રમાણિક.

ભરોંસો, પું૦ [હિં] વિશ્વાસ; પતીજ; ખાતરી; એતબાર. ભરોસો આપવો, લેવો કરવો અને રાખવો એમ કહેવાય છે. કહે૦ ભરોસાની ભેંસે પાડો જણ્યો=ગમે તેટલો આપણને વિશ્વાસ હોય પણ ભાવીમાં હોય તેજ થાય.

ભર્ગ; ન૦ [સં.] તેજ; કાંતિ. (૨) બ્રહ્મ. (૩) મહાદેવ.

ભર્ત્તા, પું [સં.] પતિ; સ્વામી; ધણી; ભરણ પોષણ કરનાર. ઉ૦ તમેજ ભર્ત્તા મળજો અને વળી, વિજોગ આવા પડશો નહિ કદી.

ભર્ત્રી સ્ત્રી૦ રાણી; શેઠાણી; સ્વામિની.

ભર્તૃદારક, પું૦ [સં.] રાજકુમાર; યુવરાજ. ભર્તૃદારિકા=રાજકુંવરી. સંસ્કૃત નાટકોમાં રાજકુંવર અને રાજકુંવરીઓને માટે આ શબ્દ વપરાય છે.

ભલકો, પું૦ ચકચકાટ વાળું ભાલાનું ફળ તે; ભાલો; ભાલાનું પાનું. (૧) તીખું અને તેજદાર એવું તે.

ભલતાઈ, સ્ત્રી૦ મેળ; ભળતા રહેવાપણું; ભળી ને રહેવાનો સ્વભાવ તે.

ભલતું વિ૦ ભળતું; બેસતું; મળતું; પ્રસંગને અનુકૂલ આવી રહે એવું.:–આમ ભલતુંજ બોલી તેને ખોટે રસ્તે દોરવી જતો નહિ. (૨) ગમે તે; કોઇ પણ; ફલાણુંથી ઉલટું કોપપણ એકાદું.:–માર માર્યો એટલે ભળતુંજ કોઇનું નામ દંધું.

ભલપણ, ન૦ ભલાપણું; ભલાઇ; સારાપણું. ઉ૦ હસે વિના પસ્તાવ, ભાવ વિણ ભલપણ છાંડે. સામળ.

ભલભલા, વિ૦ સારાસારા; મોટા મોટા.:–ભલભલા કુંવારા ને બોજાને બે બાઇડીઓ. (૨) જેની ભલાઇ-શાબાશી બોલાતી હોય એવા.:–ભલભલા હારી ગયા તો એ બિચારો કોણ ?

ભલમનસાઇ, સ્ત્રી૦ ભલી માણસાઇ; સાલસાઈ; નમતાઇ. (૨) સભ્યતા; પ્રમાણિકતા; માયાળુપણું.

ભલાઈ, સ્ત્રી ભલપણ; સારાપણું નેકી, કોઇનું એ શુભ–હિત થાય એવી જે વૃતિ તે; ભલું કરવું તે; સુજનતા; સૌજન્ય.

ભલાભલી, વિ૦ ભલાભલા માણસોની; જેમાં આગળ અને કોઇ કોઇ જગાએ વર્તમાનમાં પણ મોટા મોટા જેમની ભલાઇ બોલાતી હોય એવા માણસો રહેતા હોય એવી; બહુરત્ના; જેમાં ઘણાએ વીર સારા માણસો હોય એવી.:–ભલાભલી પૃથ્વી,

ભલામણ, સ્ત્રી૦ વગ પહોંચાડવી તે; સિફારસ; ભલામણ કરવી તે. સોંપણ. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભલામણ કરવી=ભલું થાય તે માટે કંઇ ભલું કહેવું તે; સારો છે અને ભલું થાય એમ કરજો, એવી વગ ચલાવવી તે.

ભલામણી સ્ત્રી૦ ભલામણ; સોંપણ. (૨) ભાળવણી.

ભલીભાત, અ૦ સારી રીતે; આનંદે; હરખે; વિના સંકોચે; નિડરપણે.

ભલીવાર, સ્ત્રી૦ સત્વ; હોંસ; રામ. (૨) આવડત; ગમ. (૩) સાનસોગત. સારાપણું સાર; સુંદરતા; સૌષ્ઠવ. :–એના કામમાં કંઇ ભલીવાર નથી.

ભલું વિ૦ રૂડું સારૂં; શુભ.:–ભલું ભુંડું (૨) સાચું; પ્રમાણિક. (૩) સભ્ય; નરમ મિજાજનું, ડાવકું માયાળુ. (૪) ભોળું, નીખાલસ, નિકપટી.–ભલું માણસ છે, જેનામાં કુડકપટ હોય નહિ એવું. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભલી ભુંડી ઉકેલવી=સારી ખોટી ચર્ચા ચલાવવી. કહે૦ ભલાની દુનિયા નથી. જગત ભલા ભુંડા બેઉનું છે એમાં એકલું સત્ય ભલપણ નથી ચાલતું એમ, ભલપણ માર્યું જાય છે. ભલે કે ભુંડે ગમે તે પ્રકારે નામ કરવું. (૫) અ૦ સારૂં, ઠીક. ઉ૦ ભલું થયું ભાંગી જંજાળ, સુખે ભજીશું શ્રીગોપાળ. નૃસિંહ.

ભલે અ૦ અચ્છું, ઠીક, વારૂ, બહુ સારૂ; –ભાઇ સારૂં કમાયો. ભલે શાબાશ, અહો ભાગ્ય (૩) અસ્તુ. ઉ૦ ભલે જાવ શકુન જોઇ સંચરો,

ભલેરૂં વિ૦ ભલું. સારૂં કવિતામાં વપરાય છે.

ભલો પું ભાલો; (૨) રિંછ.

ભલ્લુક, ન૦ [સં.] રિંછ. (૨) ભાલું.

ભવ, પું૦ [સં] સંસાર.:–ભવકુપ. ઉ૦ ભવકૂપમાં પડયો. (૨) જન્મ; અવતાર; ઉત્પન્ન થવું તે. (૩) શિવ; મહાદેવ, ક્રિ૦ પ્ર૦ ભવ બગડવો=સંસાર–જીવન બગડવું તે, જન્મ નકામો જવો. રૂ૦ પ્ર૦ ભવની ભાવટ=જન્મભરની પીડા. ઉ૦ પિઉ એક દિવસને ટચ્ચેરે, ભવની ભાવા ભાગે છે. એક ભવમાં બે ભવ થવા=ધર્માંતરથી અથવા અનીતિથી જન્મના–કુલાચારની શ્રેણિમાંથી પાત થવો તે. જન્માંતર જેવું થવું તે.

ભવતારણ, વિ૦ [સં] સંસારમાંથી તારનાર. પરમેશ્વર.

ભવદીય, સ૦ [સં] આપનું; તમારૂં.

ભવન, ન૦ [સં] ઘર; મકાન. (૨) રહેઠાણ; મકાન. ઉ૦ ભવન વન જેવું ભાસે.

ભવસાગર, પું૦ [સં] સંસાર રૂપી સમુદ્ર; ભવસિંધુ.

ભવસિંધુ, પું૦ [સં] ભવાબ્ધિ; ભવસાગર.

ભવાઇ, સ્ત્રી૦ વેષ કાઢીને ખેલ કરવો તે; અમુક માણસની રીતભાત, વાણી, અને ચાળાનું તેના જેવોજ વેષ લઇને અનુકરણ કરી બતાવવું તે. (૨) હલકા પ્રકારનું નાટક; ખેલન. (૩) ભવાડો; ફજેતી. કહે૦ ભુંગળ વિનાની ભવાઇ=ખાલી ભવાડો; ફજેતી

ભવાડો, પું૦ કોઈ પણ વાતની સુંથાસુંથ કરવી તે; સાંસારિક આડો–ઝગડો તે; ફજેતો; લોક હસે ને મશ્કરી કરે એવી, નહિ શોભતી લડાઈ તોફાન–ધાંધલ તે. રૂ૦ પ્ર૦ જગત ભવાડો=નામોશી; અપજશ.

ભવાટવી, સ્ત્રી૦ [સં] સંસાર રૂપી અટવી વન-વગડો તે ઉ૦ ભવાવીટમાં ભૂલો પડયો ને સુઝે નહિ કંઇ મારગ.

ભવાની, સ્ત્રી૦ [સં] પાર્વતી, દુર્ગાદેવી, ગૌરી. ભવ=મહાદેવની. સ્ત્રી૦ આદ્યભવાનીમ=ા

ફાતડો; બાયલો; જેનામાં પુરૂષાર્થ ન હોય એવો પુરુષ; હિજડો.

ભવાબ્ધિ, પું૦ [સં. भव+अब्धि.] સંસાર રૂપી સમુદ્ર; ભવસાગર.

ભવાયો, પું૦ ભવાઇ કરનારો; નટ, વેષ ભજવનારો; તરગાળો. (૨) ફજેતી કરતાં અને કરાવતાં લાજે નહિ એવો માણસ ફજેતો–ભવાડે કરનારો. (૩) બાયડા જેવા દેખાવની ઊંચી અને પુરૂષ જેવી ચાલ તથા હાવભાવવાળી સ્ત્રી, ખેળો.

ભવાં, ન૦ ભવું; ભમ્મર; આંખ ઉપરની કપાળની કિનારી પરના વાળની રેખા ક્રિ૦ પ્ર૦ ભવાં ચઢાવવાં=ક્રોધ કરવો. નાખુશી દેખાડવી; ગુસ્સે થવું.

ભવિતવ્ય, વિ૦ [સં.] ભવિષ્યમાં બનવાનું તે; હોનારૂં; થનાર. (૨) ના૦ બનનાર તે.

ભવિતવ્યતા, સ્ત્રી૦ [સં] થવા કાળ; પ્રારબ્ધ; પ્રાકતન; દૈવ.

ભવિષ્ય, ન૦ [સં] હવે પછી આવતા સમયમાં જે બનવાનું તે, નસીબ; ભાવી (૨) ભાગ્ય, કર્મ, પ્રારબ્ધ. (૩) બનવાની વાત આગળથી કહેવી તે, આગળ ઉપર બન્યું હોય તે અનુમાનને બીજાં ચિહ્ન ગણિત વગેરે ઉપરથી કહેવું તે. (૪) વિ૦ હવે પછીનું, થનાર હોનાર, આવતું. (૫) સ્ત્રી૦ દોલત, ધન પૈસો. :–એની ભવિષ્ય એને અંધાય ! મારે શું ? ભવિષ્ય કાળ=આવતો વખત.

ભવિષ્યવાદી, વિ૦ [સં.] હવે પછી બનવાની વાતપર વિશ્વાસ રાખનાર, ભવીષ્ય ને માનનાર ભાવી ઉપર આધાર રાખનાર (૨) ભવીષ્ય કહેનાર જોશી.

ભવિષ્યવેત્તા, વિ૦ [સં.] ભવિષ્ય જાણનાર; જોશી.

ભવું, ન૦ ભમ્મર; ભ્રકુટી; ભવાં.

ભવેડો, જુ૦ ભવાડો.

ભવૈ, સ્ત્રી૦ ભવાઇ.

ભવોભવ, અ૦ જન્મોજન્મ, એક પછી એક અવતાર આવતા જાય તેમ. (૨) જન્માન્તર.

ભવ્ય, વિ૦ [સં.] ભભકાદાર; મોટું; તેજસ્વી ને બહુ સારા શેહ પડે એવા દેખાવનું; પ્રૌઢ; ઉંચું; શોભાવાળું, વિશાળ રોનકદાર અને જોતાં મનોહર લાગે એવું; ગંભીર; ગૌરવયુક્ત.

ભશકો, પું૦ મન; ભાવ; ઇચ્છા; મરજી. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભશકા થવા=જુદી જુદી વસ્તુઓ ખાવાનું મન થવું.

ભસ, ન૦ રાખ.

ભસકું, ન૦ વરસાદનું નાનું ઝાપટું.

ભસમ, સ્ત્રી૦ [સં भस्म] ભસ્મ; રાખ; વિભૂતિ. (૨) ધાતુ વગેરેની ખાખ; માત્રા.

ભસવું, ક્રિ૦ અ૦ [સં. भष्] કુતરાનું બોલવું. (૨) બોલવું. તિરસ્કારમાં:–તારે શું કહેવું છે ભસીમરને ? (૩) નિંદા કરવી; ખાલી બકબક કરવી. કહે૦ ભસતા કુત્તા કાટે નહિ ને ગર્જતા મેહ વરસે નહિ:– બહુ બોલનારો કંઈ કરી શકતો નથી. ભસતા કુતરાને કકડો નાખવો=ગમે તેમ કરી ચાડિયાનું મો બંધ કરવું; ધાંધલિયાને કંઈ આપીને શાંત રાખવો. હાથી પાછળ છોને કુતરાં ભસે: નિંદકો ભલેને ગમે તેમ બોલે, આપણે તેમની પરવા કરવી નહિ.

ભસ્તુ, ન૦ પેટ; ઉદર. (૨) ચામડાની થેલી.

ભસ્તો, પું૦ જઠર; પેટ. (૨) ચામડાની કોથળી. (૩) દોખજ.

ભસ્મ, સ્ત્રી૦ [સં.] રાખ; રાખોડી; યજ્ઞની રાખ. (૨) રસાયન પ્રયોગથી બનાવેલી ધાતુઓ વગેરેની ખાખ; માત્રા.

ભસ્મક, વિ૦ ભસ્મ કરી નાંખે એવું; બાળી દે એવું. (૨) ના૦ જેટલું ખાય તેટલું બળીને ભસ્મ થઈ જાય એવો જઠરનો રોગ; જઠરકોપ:–ભસ્મક રોગ.

ભસ્મીભૂત, વિ૦ [સં.] બળીને ખાખ થઇ

ગયેલું; ખાખ કરી નાંખેલું; બાળીને રાખ કરી નાંખેલું હોય એવું. ઉ૦ પાપ ચતુર્વિધ પલકમાં પળશે; વિધિ તાપ તરત ભસ્મી ભૂત થાશે. :-દયા, રાખ રૂપ; ખાખ જેવું:- બળીને બધું ભસ્મીભૂત થઈ ગયું.

ભળ, સ્ત્રી૦ ભળવું તે; હળી મળી જવાપણું. :-એનામાં ઝાઝી ભળ નથી. (૨) હળી મળી જવાની પહેલાં અજાણપણાને લીધે જે થોડો સંકોચ રહેવો તે; ભળતાં ડરવું તે.:-ભળભાગવી=ભય-બીક-સંકોચ જવો.

ભળકું, વિ૦ ઝટ મળી જાય એવા સ્વભાવનું; પરિચય પાડી દેતાં જેને વાર લાગે નહિ એવું. (૨) ના. ભાલોડું; ઝળઝળતું ભાલું. ઉ૦ આંખ અણિયાળી તારી, છાતી સળકે, કાળજડું કોરાયે વચનને ભળકે. દયા.

ભળકુંડું, ન૦ ભળકડું; ભરભાંખળું; મળસકું. (૨) વિ૦ ભોળું; નિખાલસ; જે મનમાં હોય તે તરત કહી દે એવું; ખુલ્લા હૃદયનું.

ભળભળિયું, વિ૦ મનમાં હોય એવું સાચે સાચું કહી દે એવું; ભોળું; બોલકણું.

ભળવું, ક્રિ૦ અ૦ મળી જવું: હળવું; સામેલ થઇજવું; સમભાવ થઇજવું; સ્નેહ-મિત્રતા જોડવી. (૨) સરખું થઇ રહેવું; સમાન હોવું.

ભળામણ, સ્ત્રી૦ સોંપણ; સંભાળ રાખવાની ભલામણ; ભાવ રાખવાના ભલામણ. ઉ૦ ભલામણ વેરીને કરી.

ભળાવવું, ક્રિ૦ સ૦ સોંપવું; ભલામણ કરવી; ભળાવવું; સંભાળ-રાખવાની ભલામણ કરવી તે.

ભંગ, પું૦ [સં.] ભાગવું તે; વચમાંથી તૂટવું તે; ભાગી પડવું; નાસીપાસી. (૨) નાશ; અંત આવી જવો તે; ધૂળધાણી-ફના ફાતિયા થઇ જવું તે. (૩) વાંકું વાળી તરછોડવું તે; છટકારો.:-ભ્રૂભંગ. (૪) ભાંગ. (૫) ભેતરો; આંતરો; અટકી પડવું-આડખીલી આવી જવી તે:-રંગમાં ભંગ પડ્યો. એકદમ ઉત્સાહ ઉડી જવો; આડખીલી આવી પડવી; અધુરે બંધ પડવું; ખતરો પડવો; વિઘ્ન આવી પડવું તે.:- રંગમાં ભંગ.

ભંગડ, વિ૦ ભાંગનો વ્યસની; કેફી; ભાંગ વગેરે કેફી પીણાં પીનારો માણસ.

ભંગડખાનું, ન૦ ભાંગ પીનારાઓ જ્યાં ભાંગને માટે એકઠા થતા હોય તે ઠેકાણું; ભાંગનું પીઠું.

ભંગડી, સ્ત્રી૦ ભંગિયણ; ભંગિયા-ચાંડાળની સ્ત્રી. મેલું ઓરનારી અને નઠારી ટાળ્યા કંકાસવાળી સ્ત્રી.

ભંગડો, પું૦ ભંગીની જાતિનો પુરૂષ; ચાંડાળ; ભંગિયો. નઠારો દુષ્ટ-લડકણો.

ભંગાણ, ન૦ વચમાંથી ભાગીતૂટી જવું તે; તૂટ; અહિં તહિંથી ભાગતૂટ થઈ હોય તે. (૨) બંધ પડી જવું તે; અટકી જવું તે; અરધેથી અકસ્માત અટકી જવું તે; એક તારતા-પ્રવાહ-ધારાનું અટકી બંધ પડી જવું તે. :-અમારી વાતચીતમાં વચ્ચે આવીને તેણે ભંગાણ પાડયું ને પછી એકાંતનો વખત મળ્યોજ નહિ.

ભંગાર, પું૦ ભાગી તૂટી ગયેલી વસ્તુઓ અને વાસણો વગેરે તે; ભાગેલા સરસામાનની ફૂટ તે. તૂટી ઉતરી ગયેલી-રદ કરેલી ધાતુ વગેરેની ચીજોનો જથો તે. :-છાપખાનામાંથી ટાઈપનો ભંગાર સોંધામાં ખેંચી લાવી નવાં ટાઇપ બનાવે છે.

ભંગારો, પું૦ ભાગી તૂટી વસ્તુઓ લેનારો.

ભંગિયણ. સ્ત્રી૦ ભંગિયા-મેલું વાળનારની સ્ત્રી; ચંડાળણી.

ભંગિયો, પું૦ હલકી જાતિનો ચમાર; મુએલાં જાનવર ખેંચી જનાર, મેલું વાળનાર અને એવાં નિકૃષ્ટ કામકાજ કરનારી જાતિનો માણસ; ચાંડાળ.

ભંગી, પું૦ ભંગિયો; ભંગડો. (૨) વિ૦ ભાંગ પીનાર; ભાંગનો વ્યસની.

ભંગીજંગી, વિ૦ ભાંગનો વ્યસની ને જંગલી જેવો (માણસ.) બેના બોલતા ચાલતાજ

અને વર્તવામાં કંઇ ઢંગધડો હોય નહિ એવો; એલફેલ ગમે તેમ બોલે અને ગમે તેમ ચાલે એવો–વિશ્વાસને યોગ્ય નહિ એવો માણસ. ઠેકાણા વગરનો; ભાંગ–ગાંજો પીએ ને ગમે ત્યાં રખડતો ફરે એવો.

ભંગુર, વિ૦ [સં] ભાંગી જાય એવું; બરડ–બટક, સહેજમાં ભાંગી તૂટી જાય એવું; તૂટી ખરી–ફના થઇ જાય એવું. :–ક્ષણભંગુર.

ભંજક, વિ૦ [સં] ભાગનાર (૨) ટાળનાર; નિવારનાર. :–ભીડભંજક.

ભંજન, ન૦ ભાગવું–તોડવું તે; નાશ. (૨) વિ૦ ભાગનાર; ટાળનાર. :–દુ:ખભંજન.

ભંડાર, પું૦ [સં.] ધન ધાન્ય વગેરે ભરી રાખવાની જગા તે; ભોંયરું; ધન વગેરે ભરવાનું મજબુત બાંધણીનું છુપું સ્થાન તે; જામદારખાનું; ખજાનો; તિજોરી. (૨) વહાણમાં માલ ભરવાનો તૂતક નીચેનો ભાગ તે. (૩) સંગ્રહ; સંચય. (૪) ધન; દોલત; માલમિલકતનો ભરાવો તે. કોઠાર; જેમાં કોઇ ચીજનો મોટો જથો ભરેલો હોય તે જગા–ઠેકાણું. નિધિ. :–વસ્ત્રનો–સૌ ચીજનો ભંડાર ભરેલો છે.

ભંડારવું, ક્રિ૦ સ૦ ભોંયમાં–ખજાનામાં છુપાવવું; ભંડારમાં મૂકવું.

ભંડારિયું, ન૦ જમીનમાં, ભિતમાં, ગાડામાં અથવા બીજે કોઇ ઠેકાણે કોઇ વસ્તુ છુપાવી રાખવાને માટે બનાવેલો સંચ–છુપો દાબડો તે; જેમાં કોઇ ચીજ ભંડારી રખાય એવું ઠેકાણું–હાટિયું વગેરે તે. (૨) ગાડા ને એક્કામાં બેસણી નીચે રાખવામાં આવતી નાની પેટી જેવી ગોઠવણ તે.

ભંડારી, પું૦ ભંડારનો ઉપરી અધિકારી તે; ખજાનચી; કોઠીદાર; તિજોરર. (૨) ભંડારનો રખેવાળ; અનાજ વગેરેના સંગ્રહનું રક્ષણ કરનાર; કોઠારી. (૩) દારૂ ગાળવાનો ને વેચવાનો ધંધો કરનારો માણસ.

ભંડારો, પું૦ ગામના તમામ લોકને સાથે જમવા નોતરવા તે; ગામ–નાતનાં તમામ માણસને આપવામાં આવતું મોટું જમણ તે; મોટો જમણવાર.

ભંડોળ, ન૦ વેપાર કરવાને માટે એકથી વધારે માણસોએ એકઠા થઇ ભેગુ કરેલું જે ધન–થાપણ તે; વેપારને માટે એકઠી કરેલી એક રકમ તે; પુંજી; મુંડી; થાપણ.

ભંડોળિયું, વિ૦ ભંડોળને લગતું; ઘણા જણનો જેમાં હાથ હોય એવું; મિશ્ર. (૨) સમડળિયું; ગબડગંડું; સૌના સરખા ભાગવાળું, સૌની વાપરતું હોય એવું. ભંડોળિયો વેપાર=પંચાળાનો વેપાર. ટુંક ભંડોળિયો=નાની મુંડી ઉપર વેપાર કરનારો; જેની થાપણ–જમાવટ સંગ્રહ મોટો હોય નહિ એવો.

ભંપાડો, વિ૦ મોટા પાડા જેવું; જાડું; સ્થૂલાંગ.

ભંપોળ, વિ૦ અંદરથી પોલું હોય એવું; બોદું; ઉપરથી મોટું ભવ્ય દેખાતું હોય પણ અંદરથી પોલું હોય એવું તે.

ભંભારવ, પું૦ મોટો ને અંદરથી પોલો લાગતો અવાજ તે; બળદનો અવાજ.

ભંભેરણી, સ્ત્રી૦ ભંભેરવું તે; કોઇને કોઇની સામે સાચું જુઠું સમજાવી ઉશ્કેરવું તે; કાન ભરવા તે.

ભંભેરવું, ક્રિ૦ સ૦ કોઇને કોઇની વિરૂદ્ધ સાચું જુઠું ભેરવી ઉશ્કેરવું; સામે થાય એમ ભમાવવું; ઉશ્કેરાય એમ કાન ભરવા તે.

ભંભો, પું૦ પાણી રાખવાનું માટીનું વાસણ.

ભંભોરવું, જુ૦ ભંભેરવું.

ભંભોળવું, ક્રિ૦ અ૦ અહિંતહિં શોધવું–ખોળવું; ફાંફાં મારવાં; ખોળંખોળા કરવા.

ભા, પું૦ બાપ; દાદો; વડીલ. ગામડાના લોકોમાં અને ખાસ કરીને ભિલ્લ વગેરેમાં ભા કહીને બાપ અને વડીલને બોલાવવામાં આવે છે. તારો ભા ખાઇ જશે=તારો બાપ. (૨) વડીલોનો નાનેરાં પ્રતિ નિષ્કપટ વહાલ ને લાડ ભર્યો ઉદ્ગાર. :–ભાઈ

હવે તું જરા બેસ, પછી કામ કરજે. મારે શું છે ભા! જે કંઇ છે તે તમારૂંજ છેને ભા.

ભાઇ, પું૦ [સં. भ्राता] એક માનાં બે છોકરાંમાંનો જે એકાદ છોકરો તે; તેઓ એક બીજાને જે સગાઇ ધરાવે છે. તે તેઓનો ભાઈ થાય; માજાયો; બંધુ; સોદર. (૨) કાકા, મામા, માસી વગેરેના છોકરા એક બીજાને જે સગાઈથી બોલાવે તે-સગા ગણે છે તે. મસિયાઇ ભાઈ, પિતરાઇ ભાઈ. (૩) સ્નેહી; દોસ્ત; મિત્ર. (૪) જાતિના, ગામના અને સમવયના અજાણ્યા માણસને વિવેકથી સંબોધવાનો ઉદ્ગાર તે. :–ભાઈ! તમે તો મને જીવતદાન આપ્યું. (૫) જાતિ, સ્વભાવ, મિજાજ વગેરે બતાવવાને બીજા શબ્દની સાથે જોડાય છે. :–ભાટભાઇ, વાણિયાભાઇથી શું થાય? માન વિવેક અને લાડમાં અસલ નામ સાથે જોડાય છે. :–શંકરભાઇ તમે આવજો. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભાઈબાપા=આજીજી કરવી; મનાવવું; કરગરવું; પંપાળવું; લડાવવું. કહે૦ જેવા ભાઈનાં મોસાળાં તેવાં બહેનનાં ગીત. ભાઈ કરતાં ભાઇબંધ વધે

ભાઇચારો, પું૦ વહાલથી એક બીજાની સાથે સગા ભાઇ જેવો સંબંધ-સંવ્યવહાર રાખવો તે; ભાઇ જેવો જે સ્નેહ ભાવ અને વ્યવહાર તે. (૩) મિત્રતા; દોસ્તી; સ્નેહીપણું.

ભાઇજી, પું૦ જેઠ; વરનો મોટો ભાઈ તે. જેઠને સંબોધવાનો વિવેકી ઉદ્ગાર.

ભાઈબંધ, પું૦ ભાઈ જેવો જેની સાથે સ્નેહ સંબંધ હોય તે; મિત્ર; દોસ્તદાર; જોડિયો; સાથી.

ભાઈબંધાઇ, સ્ત્રી૦ મિત્રતા; દોસ્તી.

ભાઈબંધી, સ્ત્રી૦ મિત્રતા; દોસ્તી; ભાઇબંધપણું તે.

ભાઇબીજ, સ્ત્રી૦ યમદ્વિતીયા કાર્તિક સુદિ બીજ તે; ભાવનબીજ. એ દિવસે ભાઇ બહનને ત્યાં જમવા જાય છે.

ભાઇભાંડુ, ન૦ એક માબાપનાં છોકરાં તે; સગાં ભાઇબહેન તે.

ભાઇવાળી, સ્ત્રી૦ ભાઇ સમાન યારી-સ્નેહ સંબંધ તે; ભાઈપણું; મિત્રતા; દોસ્તી.

ભાઇલાબીજ, સ્ત્રી૦ ભાઈબીજ; ભાવનબીજ.

ભાકડ, વિ૦ ઉચી ગયેલું; દૂધ નહિ આપતું. (૨) વાંઝિયું.

ભાકડકથા, સ્ત્રી૦ ન બને એવી જુઠી ને લાંબી વાતો તે; માલ વગરની લાંબી વાત તે.

ભાખર, પું૦ જાડો ઘઉંનો રોટલો; ભાખરો.

ભાખરી, સ્ત્રી૦ નાની જાડી ને કઠણ રોટલી. :–ભાખરીને શાક. (૨) ખાવાનું; ખોરાક. ઉ૦ ચાકરી કરતાં ભાખરી પામે રૂડી પેર. ક. દ. ડા.

ભાખરો, પું૦ કઠણ કણકનો ખૂબ જાડો ઘઉંનો રોટલો તે; મોટું તિક્કડ. :–ભાખરાનો લાડુ=ભાખરો બનાવી ભાંગીને બનાવેલો લાડુ-તળેલો નહિ તે, બળ્યો લાડુ.

ભાખવું, ક્રિ૦ સ૦ [સં. भाष्] ભાષણ કરવું; બોલવું. (૨) ભવિષ્ય કહેવું.

ભાખા, [સં. भाषा] બોલી; વાણી. (૨) હિંદી અથવા વ્રજભાષા; પ્રાકૃતભાષા.

ભાગ, [સં. भाग] અંશ; હિસ્સો; ફાળો; પાંતી. (૨) ભાગવું તે; વહેંચણ. (૩) ભાગવાથી જે સંખ્યા ઉત્પન્ન થયેલી હોય તે; અપુર્ણાંક. (૪) પક્ષી; ટોળી; બાજુ. (૫) પ્રકરણ; વિભાગ; કકડો-અંશાવયવ તે. ઉ૦ સિંહનો ભાગ શિયાળ કયમ લેશે.

ભાગલું, વિ૦ ભાગેલું; ફૂટેલું; તૂટેલું; નંદાયેલું; ખંડિત. (૨) બોખરું; તરડાયેલું; ફાટ પડેલું. (૩) કકડે કકડા થઈ ગયેલું; ભાંગીને આખાથી જુદું પડેલું; છુંદાયેલું; ચુરે-ચુરા થઇ ગયેલું. ક્રિ૦ પ્ર૦ પડવું

ભાગલું=ચાલવાને અશક્ત, ચાલતાં કંટાળનારૂં. હાથ પગનું ભાગલું=કામકાજ કરવાને અશક્ત; કામ કરવું જેને ગમતું ન હોય તેવું; આળસુ; સુસ્ત. ભાગલાં હાડકાં =કામ કરવું-અંગ કસીને કામ કરવું જેને ગમતું ન હોય એવું. ભાગલા પગ=નિરૂત્સાહ, નાઉમેદ થઇ ગયેલું એવું; આગળ આશા ન હોય એવું; નિરાશ થયેલું; નાસીપાસ થયેલું.

ભાગલો, પું૰ ભાગ; કકડો; ખંડ. (૨) માતાના નૈવેદ્ય માટે પુરેલો થાળ.

ભાગવત, ન૰ [સં.] એક મોટું ભક્તિ પોષક પુરાણ.

ભાગવું, ક્રિ૰ સ૰ કકડા કરવા; તોડવું; ફોડવું; ચુરો કરવો. (૨) હિસ્સા પડવા; આખી રકમ કે વસ્તુને બે અથવા વધારે અંશે વિભિન્ન કરવી. (૩) નહિ અદા કરવું; નહિ પાછું આપવું. ક્રિ૰ અ૰ વચમાંથી તૂટવું, ચીર-ભાગ પડવો; બટકવું. (૫) નાસી જવું; દોડી જવું. (૬) દેવાળું કાઢવું; બંધ પડવું: અટકી જવું; છેવટ સુધી નહિ નીભવું. રૂ૰ પ્ર૰ ભાગ્યાનો ભીરૂ મદદની જરૂર પડે ત્યારે સહાય કરનારો; જરૂરને વખતે મદદ આપનાર; સહાયક. માથે ભાગવું:-નકામ-દુઃખકર થઇ પડવું; જોખમ લાગવું; નિરૂપયોગી હોઈ પીડા રૂપ-ખાલી વિડંબના રૂપ થઇ પડવું તે.

ભાગળ, સ્ત્રી૰ ગામ અથવા શહેરના દરવાજા આગળનું છુટું ચોગાન; ભાગોળ. (૨) દરવાજો; મોટો મગતો દ્વારમાર્ગ; મોટું બખારૂં. (૩) ચકલું; બજાર.

ભાગળિયો, પું૰ બજારમાં દુકાન માંડી વેચવા બેસનાર; ફુટકળિયો વેપારી; ભાગળ આગળ બેસીને વેચનાર.

ભાગાકાર, પું૰ અમુક-સંખ્યાના ભાગ પાડવા તે; ભાગવું તે; ભાગવાની ગણિત પ્રમાણે એક રીત. :-પંદરને ત્રણે ભાગવા તે એક ભાગાકાર. (૨) રકમને ભાગ્યાથી પડતો હિસ્સો.

ભાગાભાગ, સ્ત્રી૰ નાસાનાસ; ઘણા જણે જેમ પોતાને ફાવે તેમ નાસી જવું તે.

ભાગાભાગી, સ્ત્રી૰ નાસભાગ; આમ તેમ આઘાપાછા થઇ જવું તે; દોડાદોડી.

ભાગિયણ, સ્ત્રી૰ ભાગ લેવાનો જેને હક હોય એવી સ્ત્રી; લાભહાનિ, માલમિલકત અને સુખ દુઃખ વગેરેમાં જેનો ભાગ હોય તેવી સ્ત્રી તે; ભાગ પડાવનારી. :-વિવાહથી માંડીને પુરૂષનાં સુખ દુઃખ લાભહાનિ તથા કર્મની સ્ત્રી ભાગિયણ થાય છે. ભાગે પડતું ભોગવનારી; સંગી; સાથી.

ભાગિયું, વિ૰ ભાગીદાર; જેનો ભાગ હોય તે. (૨) સૈયારૂં; પંત્યાળું; ભાગ-હિસ્સાવાળું.

ભાગિયો, પું૰ ભાગીદાર; હિસ્સેદાર.

ભાગી, વિ૰ ભાગવાળું; હિસ્સેદાર. (૨) વિ૰ ભાગ્યવાળું; નસીબદાર. બીજા શબ્દ સાથે જોડાય છે. :-સુખભાગી-કર્મ-પુણ્ય પાપનો ભાગી.

ભાગીદાર, વિ૰ ભાગિયું; જેનો ભાગ હોય તે; હિસ્સેદાર. (૨) પંત્યાળું (૩) સામેલ.

ભાગીદારી, સ્ત્રી૰ ભાગીદારપણું; હિસ્સો હોવાપણું; અમુકમાં ભાગ હોવો તે.

ભાગીરથી, સ્ત્રી૰ [સં.] સૂર્યવંશના ભગીરથ રાજાએ સ્વર્ગમાંથી આણેલી નદી; ગંગા.

ભાગુ, વિ૰ ભાગેલું; ફુટેલું; કકડા થયેલા હોય એવું. (૨) જેનાથી મહેનત ન થતી હોય તેવું; બેઠાખાઉ. (૩) ભાગી નાંખે એવું; બહુ મહેનતનું; તોડી નાંખે એવું માની લેનાર ધંધો. (૪) લઇ નાસનાર; મ. હાડભાગુ બતાવનાર : લેભાગુ=લઈ પડનાર; થોડું બહુ જાણી સૌથી સરસ જાણવાપણું બતાવનાર.

ભાગોવડ, વિ૰ મધ્યમસરનું; વચલા વર્ગનું.

ભાગોળ, સ્ત્રી૰ ભાગળ; કોટ આગળનું-ગામની સરહદ ઉપરનું મેદાન-ચોગાન. (૨)

ગામ-શહેર વગેરેમાં દાખલ થવાનો ખુલ્લો મોટો માર્ગ-દરવાજો તે.

ભાગ્ય, ન૦ [સં.] પ્રારબ્ધ; દૈવ; ચઢતી દશા; બઢતી; ભાવી; નસીબ; કિસ્મત; તકદીર. (૨) પૂર્વાચરિત શુભાશુભ થનાર તે. ઉ૦ ઉદ્યમ કરો અનેક, ભાગ્યબિન મળે ન કોડી. (૩) ભવિતવ્ય તે; ભવિષ્યમાં બનનાર તે; આગળ આવતા, જીવન અને તેમાં બનનારા બનાવો વગેરે તે. :-કોણ જાણે છે કે એનું ભાગ્ય કેવું નિવડશે.

ભાગ્યવંત, વિ૦ ભાગ્યશાળી.

ભાગ્યવાન, વિ૦ ભાગ્યવાળું.

ભાગ્યશાળી, વિ૦ નસીબદાર; સુભાગી. સુખી.

ભાગ્યહીન, વિ૦ નસીબ વગરનું; કમનસીબ અભાગિયું; જેના ભાગ્યમાં સારૂં-સુખ ન; હોય એવું; અકરમી-દુઃખી.

ભાગ્યુખોખરૂં, વિ૦ નહિ ભાગી ગયેલું તેમ નહિ આખું-કામ ચલાઉ એવું તે; અધકચરૂં; ભાંગીને કકડેકકડા કે ભુકા જેવું નહિ થયેલું એવું. (૨) અસંપૂર્ણ; પરિપૂર્ણ-પુર પાંશરૂં નહિ એવું. :-ભાગ્યું ખોખરૂં ગુજરાતી બોલી જાણે છે.

ભાગ્યે, અ૦ કોઈક વારજ; કવચિતજ; જવલ્લે. (૨) દૈવયોગે; ભાગ્યવશાત્.

ભાગ્યોદય, પું૦ [સં.] ભાગ્યનો ઉદય થવો તે; સારૂં થવા માંડવું તે; નસીબની બઢતી તે; પ્રારબ્ધ ઉઘડવું તે.

ભાચરો, પું૦ પહોળા મોંનું અને ઘાટીલું નહિ એવું માટીનું ભાણ્ડ વાસણ; મોટો ગોળો. :-ભાચરા જેવું મો.=ચપટું ને પહોળું મોં તે; મોટા, પહોળા બેડોળ ચહેરા તે. ભાતનો ચરૂ તે.

ભાજક, પું૦ જેનાવડે ભાગ પડતા હોય તે; જેવડે ભાગ લેવાના હોય તે રકમ કે સંખ્યા. (૨) ભાગનાર.

ભાજન, ન૦ [સં.] પાત્ર; ભાંડ; વાસણ. (૨) યોગ્ય પુરૂષ.

ભાજવું, ક્રિ૦સ૦ ભાગવું; વિભાગ કરવા; તોડવું.

ભાજી, સ્ત્રી૦ શાક કરવા લાયક કેટલીક વનસ્પતિની કુમળી ડાંખળીઓ તે; નાના છોડવા તે તેના પાન વગેરે, જેને બાફી વઘારીને શાક થાય તે ભાજી. લીલી અને કુમળી વનસ્પતિ.

ભાજીખાઉ, વિ૦ વનસ્પતિ ખોરાક ખાનાર; શાકભાજી ઉપર નિર્વાહ કરનાર; અન્નભોજી; માંસાદિક નહિ લેનાર. (૨) પોચું; નિર્બળ; કમજોર.

ભાજીપાલો. પું૦ તાજી અને લીલી વનસ્પતિના પાંદડાં ને કુંપળો તે. (૨) વનૌષધિ; કાષ્ઠૌષધિ. (૩) છોડ, વેલ અને ઘાસ વગેરે સામાન્ય વનસ્પતિ તે.

ભાજીમળા, ન૦ પાન, કુંપળો ને મૂળ સહિત તાજી વનસ્પતિ તે; ભાજીમૂળા વગેરેનો જે તુચ્છ હલકો ખોરાક તે. (૨) વિ૦ માલ વગરનું; તુચ્છ; સત્વ વગરની વસ્તુ-ચીજ તે; ઉપેક્ષ; નહિ ધ્યાન આપવા જેવું; ત્યાજ્ય; કાઢી નાંખવા જેવું. :-એ વાત કંઇ ભાજીમૂળા જેવી નથી. ભાજીમૂળા જેવું ગણી કાઢતા ના.

ભાજ્ય, વિ૦ ભગાય તેવું; ભાગવાને યોગ્ય; ભાગ થઈ શકે તેવું.

ભાટ, પું૦ બંદી-માગધનું કામ કરનાર બ્રાહ્મણની એક જાતિ; ચારણ; રાજાઓ આગળ રહેનારા અને તેમની વંશાવલીઓ વગેરેની નોંધ રાખનારા લોક; બારોટ.

ભાટડી, સ્ત્રી૦ ભાટની સ્ત્રી; ભાટણ. (૨) વિ૦ જરા જેટલી વાતને લંબાવી મોટું ધિંગાણું કરી મૂકે એવી સ્ત્રી; કજેતાથી નહિ ડરનારી; બોપાગાળી.

ભાટણ, સ્ત્રી૦ ભાટની સ્ત્રી; ભાટ જાતિની સ્ત્રી.

ભાટવાડો, પું૦ જ્યાં એકઠા ભાટ લોકોજ રહેતા હોય તે મહોલ્લો; ભાટશેરી.

ભાટવેડા, પું૦ ભાટાઇ; ભાટપણું; બખાળિયાપણું; અથવા રજનું ગજ કરી નાંખવાની રીત-તેવું વર્તન તે.

ભાટાઈ, સ્ત્રી૦ ભાટપણું; ભાટવેડા.

ભાટિયણ, સ્ત્રી૦ ભાટિયા જાતિની સ્ત્રી; ભાટિયાની સ્ત્રી.

ભાટિયો, પું૦ જાદવ કુળનાઃજે ક્ષત્રિયો હાલ કચ્છ કાઠિયાવાડ વગેરેમાં વણિક વૃત્તિમાં પડેલા છે તેમનો એક જ્ઞાતિ સમૂહ અને તેમનો પ્રત્યેક જણ તે.

ભાઠું, ન૦ નદી ઉપર આવેલી ખેડાણ જમીન. (૨) જેમાં છાછરૂ પાણી ભરાઇ રહેતું હોય તેવી જમીન; ચોમાસે અણવાવી રાખી પાણી પિવડાવેલી જમીન; સાંખું. (૨) નદીના પ્રવાહ ઉપરની જગા; રેતાળ જમીન; નદીનઃ–ભાઠામાં ટેટી અને તડબુચ વાવ્યાં છે. પણો; પુલિન. (૩) ઘસારાથી ચામડીપર પડેલું ચાંદું; વ્રણ; ક્ષત.:–એક પાસે સુઇ સુઇને બિચારાને ભાઠાં પડી ગયાં. (૪) શેલડીના ટુંકા કકડો; શરમો.

ભાઠેલો, પું૦ સુરત જિલ્લામાં વસતા અનાવલા બ્રાહ્મણોમનો એકાદ પુરૂષ–જણ તે; અનાવલો.

ભાડ, સ્ત્રી૦ અનાજ શેકવાની ભઠ્ઠી. (૨) ભાડભુંજાનું કલેડું; પેણો. (૩) મોટો કુવો. (૪) ભડવાઇ; વેશ્યાઓની દલાલી.

ભાડભુંજો, પું૦ ભાત ભુંજનારો–ડાંગેરને પલાળી ખાંડી તથા શેકીને પૌંઆ અને મમરા વગેરે બનાવનારો; પૌંઆ; ધાણી ને મમરા શેકનારો. (૨) એ ધંધો કરનારાઓની નાત અને નાતમાંનો દરેક જણ તે. ભાડભુંજી. ભાડભુંજણ=ભાડભુંજાની સ્ત્રી.

ભાડવાત, વિ૦ ભાડે રહેનાર; ભાડુત.

ભાડાખત, ન૦ ભાડાને લગતું લખત તે; ભાડાચીઠી.

ભાડાચીઠી, સ્ત્રી૦ ભાડા સંબંધી લેખતે; ભાડાખત.

ભાડાનામું, ન૦ ભાડાખત; ભાડાચીઠી.

ભાઠિયો, પું૦ અનાજ શેકવાનું કાંણાવાળું હાલ્લું.

ભાડું, ન૦ [સં. **भाटकम्**] મકાન અને વાહન વાપરવા માટે માલ ધણીને આપવામાં આવતું બદલા બદલ નાણું તે; વાપરવાનું ઉપયોગમાં લેવાનું લવાજમ; કિરાયું; નૂર; કોઇ પણ વસ્તુ વાપરવા માટે તેના માલીકને આપવા ઠરાવેલો બદલો તે. (૨) મજુરી; મહેનતાણું. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભાડે આપવું=લવાજમ લઇ વાપરવા આપવું; ભાડે રાખવું=કિરાયે લેવું. ભાડું ભરવું=નૂર આપવું કહે૦ ભાડાની વહેલ ને ઉલાળી મેલ=ઠરાવેલી મુદ્દત થઇ રહી એટલે છુટા –કંઇ લાગે વળગે નહિ એમ.

ભાડુત, વિ૦ ભાડું આપવાનું ઠરાવી વાપરનાર રહેનાર;ભાડવાત;ભાડે રહેનાર. કહે૦ ભાડુતે કંઇ ભીડ ભાગે=બદલો આપવાનો કરીને રાખેલા માણસથી કંઇ ઘરના માણસની ગરજ સરે નહિ; અર્થાત્ ઘરધણી તે ઘરધણી.

ભાડુતી, વિ૦ ભાડે ફરતું હોય તે; ભાડે રાખેલુ–લીધેલું તે.:–ભાડુતી ગાડીઓ. (૨) મુસારો ઠરાવી અમુક કાર્ય કરવાને રાખેલું તે.:–ભાડુતી માણસે કંઇ કામ થાય ? એ તો અંતરનું માણસ જોઇએ. (૩) અંગત નહિ એવું તે; અમુક દર–લવાજમ લઇ–આપીને ઠરાવેલું એવું; ખરી ખંતનું આત્મકાર્ય નહિ એવું-ઉપલકિયું. ભાડુતી લખાણ.

ભાણ, પું૦ [સં. **भानु**] સૂરજ; ભાસ્કર. (૨) ન૦ નાટકના દશ પ્રકારમાંનો એક પ્રકાર, રૂપક તે.

ભાણકી, સ્ત્રી૦ ભાણી; બહેનની છોકરી.

ભાણજી, સ્ત્રી૦ ભાણેજ; ભાણકી; ભાણી.

ભાણિયો, પું૦ બહેનનો છોકરો; ભાણો; ભાણેજ.

ભાણી, સ્ત્રી૦ ભાણકી; બહેનની પુત્રી તે.

ભાણું, ન૦ [સં. भाजन] ખાવાના પદાર્થો પીરસીને તૈયાર કરેલું પાત્ર–થાળ–પતરાળું તે; ભોજનના પદાર્થો પુરેલી થાળી. (૨) જમણ; ભોજન; બહાર ગયેલા–દૂર રહેલા માટે તૈયાર ભોજન મોકલી આપવું તે. રૂ૦ પ્ર૦ ભાણા ખડખડ=ઘરગતુ તકરાર; જમતી વખતે ઘણાં જણ સાથે મળવાથી જે કંઇ સહેજ સાજ તકરાર–બોલબોલા થાય તે; જમતાં જમતાં થતો કજિયો તે.:–રોજ ઉઠીને આ શી ભાણા ખડખડ. પંચાતી; ગરમાગરમ બોલ ચાલ ને કજિયો તે. ભાણા અંતર=એકસાથે માંડેલાં ભાણાંમાં ભોજનની વાનીઓમાં ફરક રાખવો તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભાણું માંડવું=જમવા બેસવું. ભાણામાં ધૂળ નાંખવી=બરાબર કરવું–બગાડી નાંખવું.:–મૂઈ રાંડ ફોઇ, એણેજ મારા ભાણામાં ધૂળ નાંખી. ગુ૦ જુ૦ વાર્તાઓ.

ભાણેજ, પું૦ [સં. भगिनेय] બહેનનો પુત્ર; ભાણિયો. કહે૦ ભાણેજ ભાગ નહિ ને જમાઇ લાગ નહિ.

ભાણેજાં, ન૦ ફોઇ અને બહેનનાં છોકરાં તે.

ભાણો, પું૦ ભાણેજ; ભાણિયો.

ભાત, પું૦ રાંધેલા ચોખા તે; કૂર; ચોખા. (૨) ડાંગેર; સાળ. :–વલસાડ તરફ ભાતનું વાવેતર થાય છે. સુરતજિલ્લામાં ડાંગેરને ભાત કહે છે. (૨) પ્રકાર; રીત; છટા. ઉ૦ કીધું કામ ભલી ભાત. (૩) સળ; છાપ; તરેહ. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભાત પાડવી=છાપ–તરેહ–અમુક આકૃતિ–વેલબુટ્ટી વગેરે આકાર પાડવો. ઉ૦ પડી પટોળે ભાત ફાટે પણ ફીટે નહિ. ભાષ'. સળ–ત્રયુ પડી જાય એમ કરવું. :- ભાંડીને ભાત પાડી. કહે૦ જાત વિના કંઇ ભાત પડે=સારી કુમાશ–સુકુળપણા વગર સારી છાપ ઉઠે નહિ. ઉ૦ જાત વિના તે ભાત દિખાવે, ઓડકાર ખાધું લેવા આવે. સં. દુ:દર્શક.

ભાતદાળ, ન૦ દાળભાત; ચોખા અને કઠોળના પેયનું સાદુ ભોજન તે.

ભાતભાતનું, વિ૦ તરેહ તરેહનું; વિવિધ પ્રકારનું. :–ભાતભાતનાં ભોજન કર્યાં. ભાતભાતનાં લુગડાં.

ભાતીગલ, વિ૦ જેમાં ભાત–વેલબુટ્ટી અને ગલ–ફૂલ વગેરે પાડેલાં હોયએવું; ચિત્રિત; રંગિત છાપ પાડેલું; રંગબેરંગી છાપેલું એવું તે. ભાતીગલ લુગડું=ચુંદડી; પાનેતર.

ભાતુ, ન૦ રસ્તામાં ખાવાને માટે રાખેલો ખોરાક તે; ટીમણ; પાથેય.

ભાતો, પું૦ ભાથો; તીર-બાણ ભરવાની કોથળી.

ભાથી, વિ૦ વીર; શૂરવીર; જોરાવર અને બાહોશ–પરાક્રમી; નિડર. (૨) યોદ્ધો; બહાદુર લડવૈયો; ભટ.

ભાથું, ન૦ ભાતું; પ્રવાસ દરમિયાન ખાવાને માટે સાથે રાખેલો ખોરાક તે; ટીમણ. (૨) ભથું; અમલદાર–સરકારી નોકર વગેરેને મુકામ બહાર ફરવા જતાં કાયમના મુસારા ઉપરાંત આપવામાં આવતું લવાજમ તે.

ભાથો, પું૦ [સં. भस्त्रा] તીર રાખવાની કોથળી; તીરનો કોળો. (૨) ધમણ.

ભાદરવો, પું૦ [સં. भाद्रपद] વિક્રમ સંવતનો અગિયારમો મહીનો; ભાદ્રપદ. ઉ૦ ભાદરવે જગ રેલશે, છઠ્ઠે અનુરાધા હોય. રૂ૦ પ્ર૦ ભાદરવાનો ભિંડો=જુવાનીનો–નવલોહિયો તોર; થોડા વખતની મોટાઇનો ગર્વ; ઉદ્ધતપણું. ભાદરવાની ભેંશ=તાતીમાતી; ચરીને શરીરે વકરેલી–પુષ્ટ એમ.

ભાદ્રપદ, જુ૦ ભાદરવો.

ભાદ્રપદા, સ્ત્રી૦ એ નામનું નક્ષત્ર.

ભાન, ન૦ [સં.] સંજ્ઞા; બોધ;જ્ઞાન; (૧) શુદ્ધિ; સંજ્ઞા; હોશ. (૨) સ્મરણ; યાદ. (૩) સમજ; અક્કલ. (૪) અણુકાર; છાયા; ભાસ. (૫) કાળજી; સાવચેતી; દરકાર. (૬) લક્ષ; ધ્યાન. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભાન કરાવવું=બોધ આપવો; શુદ્ધિ આવે એમ કરવું. ભાન

થવું=જ્ઞાન થવું; સમજણ પડવી. ભાન રાખવું=યાદ-કાળજી-શું કરીએ છીએ, તેનું જ્ઞાન રાખવું. ભાન આવવું=શુદ્ધિ આવવી; સંજ્ઞા પ્રાપ્ત થવી.

ભાનુ, [સં.] સૂર્ય; રવિ; આદિત્ય; ભાસ્કર. ઉ૦ રાત્રી વિતી જઇ અને પડશે સવાર, ભાનુતણો ઉદય થઇ ખીલશે સરોજ.

ભાભલડી, સ્ત્રી૦ ભાભી; ભોજાઇ;

ભાભા, અ૦ ભાઇ-દિયેર-જેઠ-ભાઇજી એમ. કહે૦ ભાભાજી ભારમાં તો વહુજી લાજમાં =ભાઇજી-જેઠ જેવો મર્યાદા રાખે તેવી વહુ મલાજામાં રહે.

ભાભી, સ્ત્રી૦ [સં. भ्रातृजाया] મોટા ભાઈની વહુ; ભોજાઇ.

ભાભીજી, સ્ત્રી૦ જેઠની વહુ તે. ઉ૦ ક્રોધ ધર્યોરે કાં' કયમ ભાભીજી ! વાંક પડયો શો વહુનોરે; ક્રોધ ધર્યો રે કાં' કયમ ભાભીજી ! (૨) વિ૦ બાયલો; જનાની; કન્યારાશિ.

ભાભુ, સ્ત્રી૦ મોટીમા. (૨) ભાભીજી.

ભાભો, પું૦ જડજેવો અડબડ માણસ તે; રાભો; જડભરત. રૂ૦ પ્ર૦ ભાભા નાતરૂં, તો કહે કે તારીજ સાથે. બોલવાની ગમ વગરનો માણસ.

ભામ, પું૦ ચામડા ઉપરનો વેરો.

ભામટો, પું૦ જુઠો અને ચોરી કરવાને ભટકયા કરનારો; લબાડ; લુચ્ચો; ચોર.

ભામણાં, ન૦ વારીજાઉં, બલિહારી છે, એવું બતાવી ખુશી કરવાને સામા માણસ પાસે હાથના ચાળા કરવા તે; ઓવારણાં; દુઃખડાં લેવાં તે; વારણું. ઉ૦ બ્રહ્માજી લે અતિ ભામણાંરે, શિવ સનકાદિક ગાય. અખો.

ભામની, જુઓ૦ ભામિની.

ભામળું, વિ૦ ભાંભળું; મોળું; સ્વાદ વગરનું.

ભામા, સ્ત્રી૦ ભામિની.

ભામા, પું૦ ભ્રમ; દેખાડો; સારૂં લગાડવાનાં અલાવડાં; દેખાડવાનો ઉમળકો; ભ્રમ, ભ. મણા, ભાસ થાય એવો દેખાવ. ઉ૦ માણુ માણુ મનના ભામા રાજ, મારે ઘેર શિદ આવ્યા, તમે ગોવાળિયા મત કીધી રાજ, મારે ઘેર શિદ આવ્યા:

ભામાં, ન૦ ભામું; ભ્રમણા; ગાંડાવેડા. :-તને આ શા ભામાં લાગ્યા છે ? (૨) ખોટો ભાવ.

ભામિની, સ્ત્રી૦ [સં.] જુવાન રૂપાળી સ્ત્રી; બાઈડી.

ભામો, પું૦ ભ્રમ, ભ્રમણા: ભાવ; હોંશીલો ભાવ; ઉલ્લાસ. ઉ૦ બંસી બજાવી વિઠ્ઠલે, મને લગાડયો ભામો. ભાલણ.

ભાયગ, ન૦ ભાગ્ય.

ભાયડો, પું૦ પુરુષ; નર; માંટીડો. (૨) વર; પતિ; ધણી. રૂ૦ પ્ર૦ ઉભે ભાયડે=છતે ધણીએ; ધણી જીવતે. :-ઉભે ભાયડે નાતરે ગઇ.

ભાયાત, વિ૦ ભાઇના સંબંધનું; ભાઇના સગપણમાં હોય એવું. (૨) પિતરાઇ. :- રાજાનો ભાયાત; ભાયાતોમાં કુસંપ છે.

ભાયાતી, વિ૦ ભાયાત સંબંધી; પિતરાઇ ભાઇ તરીકે હકવાળું.

ભાયો, પું૦ ભાઇ.

ભાર, પું૦ [સં.] વજન; બોજો; બોજ; જડતા; વસ્તુમાં સંગીન બોજો હોવો તે. (૨) તાકાત; શક્તિ; બળ. (૩) હિમ્મત; દમ; હામ; મગદૂર. (૪) અપચો; અજીર્ણ. (૫) મોટપણ; મહત્વ; મોભો; ગૌરવ; વક્કર. (૬) ઉપકાર; પાડ; એહસાન; આભાર. (૭) સમૂહ; જથો; જુડો. (૮) ચોવીસ મણ જેટલું વજન તે. (૯) વીસ કરોડ એકવીસ લાખ ને ચુમ્મોતેર હજાર જેટલી સંખ્યા તે. આને એક ભાર કહેવામાં આવે છે અને એવી અઢાર ભાર વનસ્પતિ કહેવાય છે. (૧૦) વીસ તોલાભાર જેટલું વજન તે. (૧૧) જોખમ; જવાબ-

દારી. (૧૨) અ૦ અમુક જેટલું એમ; અમુક પ્રમાણનું એમ; બરોબર. :-રતિભાર; રૂપિયાભાર ચૂર્ણ ને બે રૂપિયાભાર ખાંડ. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભાર વહેવો=જોખમ ખેડવું; બોજો ઉઠાવવો. ભાર મૂકવો=જોખમ આપવું-સોંપવું. ઉપકાર ચઢાવવો-કરવો તે; વજન આપવું. ભાર ભાગવો=ભોભો તોડવો. જે મર્યાદા હોય તે મુકાવવી; હલકું પાડવું; પ્રતિષ્ઠા-ગૌરવ ગુમાવવું. ભાર પડવો=મહત્વ પડવું; સાખ બેસવી; વકર-વજન પડવું; મોટામાં ગણાવું; શ્રદ્ધા-વિશ્વાસ પડવો. ભાર રાખવો=મર્યાદા જાળવવી; માન મર્તબો સાચવવો; સાખ રાખવી; બોલવા ચાલવાને કાર્ય કરવામાં સામાની ને આપણી યોગ્યાયોગ્યતા જોઇ વિવેકે વર્તવું તે. ભારખોવો=ગૌરવ ગુમાવવું; માનની લાગણી હોય તે રહે નહિ એમ કરવું. ઉ૦ ભાર ખોઇ દુઃખી થઇશ ખાલી. ભારે પડવું=નહિ ઉંચકાવું; મોંઘું પડવું; મુશ્કેલ થઇ પડવું; ગજા ઉપરાંત થઈ પડવું; વર્તન-વ્યવહારમાં મુશ્કેલી-ભય રૂપ થઈ પડવું. :-ભાઇઓ સાથે વેર બાંધ્યું તે ભારે પડશે. કહે૦ ગાડા તળે કુતરૂં જાય તે જાણે કે હુંજ ભાર ખેંચું છું. ભાર રહેવો=અપચો થવો; મળસંચય થઈજવો.

ભારખાનું, ન૦ બોજો-માલ ભરવાનાં ગાડાંનું વેન તે; ભાર વહી જનારાં ગાડાં તે; તે ગાડાં-ડબ્બા કે જેમાં ભારે માલ વહી જવામાં આવતો હોય તે.

ભારજા, સ્ત્રી૦ [સં. ભાર્યા] પરણેલી સ્ત્રી; પત્ની; વહુ; ધણિયાણી. ઉ૦ ભાઇઓ ! જેની ભારજા સુંદીરે.

ભારંરિયો, પું૦ પાટડો; મેડા-માળ બનાવવાને માટે બે કરા ઉપર જેના છેડા રહે એમ નાંખવાનું મોટું મજબુત લાકડું તે; ભાલ; જેની ઉપર મેડાનો ભાર આવે છે તે-પાટડી-પાટડો તે; ભારવટિયો.

ભારણ, ન૦ ભારવું તે; રાખમાં ઘાલી રાખવું-સાચવી રાખવું તે. (૨) પુટપાક. (૩) ભારવાળી ચીજ તે. કાગળ વગેરે ઉપર મૂકવાની.

ભારત, વિ૦ [સં.] ભરતનું; ભરત સંબંધી; ભરતના વંશજોનું. :-ભારતવર્ષ=ભરતના વંશજોનો દેશ તે; હિંદુસ્થાન. ( ) ભરત રાજાના વંશજોનું જેમાં ચરિત છે એવું; ભરત નામે ઓળખાતા લોકોનો જેમાં ઇતિહાસ વર્ણવેલો છે એવું એક વીર કાવ્ય તે; મહાભારત. કૌરવ પાંડવનાં ચરિત અને યુદ્ધ વગેરે પ્રસંગોથી ભરપુર આપણું વીરરસથી ભરપુર ઇતિહાસનું પુસ્તક. ઉ૦ વૈશંપાયન એણીપેરે બોલ્યા સુણ જનમેજય રાય, વિસ્તારી તુજને સંભળાવું, ભારતનો મહિમાય.

ભારતી, સ્ત્રી૦ [સં.] વાણી; સરસ્વતી. (૨) દસ જાતના ગોસાંઇઓમાંની એક જાતિની ઓળખ-અટક-ઉપનામ તે. ભારતી અને નાથ વગેરે વેરાગીઓની અટક.

ભારતીય, વિ૦ [સં.] ભારતને લગતું; ભારત સંબંધી. (૨) ભરતખંડનું. :-જુનો ભારતીય ઇતિહાસ લખવાનું કામ બિકટ છે.

ભારથી, વિ૦ વીર; શૂરવીર; શૂરો; બળવાન, એકલોજ ઘણાને પહોંચી વળે એવો બળવાન માણુસ; બહાદુર.

ભારદોરી, સ્ત્રી૦ ગર્ભસ્રાવ ન થાય તે માટે ચાર ચકલાંની ધૂળ અને મળી વગેરે સાથે મંતરેલો જે દોરો ગર્ભવતીની કમ્મરે બંધાવવામાં આવે છે તે; અધુરે જતું અટકાવવાને ગર્ભવતીની કેડે નાંખવાની મંતરેલી દોરી.

ભારદ્વાજ, ન૦ એક જાતનું પંખી. (૨) પું૦ એક ઋષિ.

ભારબરદારી, વિ૦ ભાર–બોજો વહેનારૂં પ્રાણી; ગધેડાં; ખચ્ચર; ઊંટ, બળદ પોઠી વગેરે તે.

ભારબોજ, પું૦ ભાર; વજન; મર્તબો; વકકર. (૨) મોટપણુ.

ભારવક્કર, પું૦ ભાર; મર્તબો. (૨) મોટપણુ (૩) આબરૂ; સાખ.

ભારવટિયો, પું૦ પાટડો; ભરાટિયો; મોટી આડી.

ભારવું. ક્રિ૦ સ૦ દેવતાને રાખમાં દાબી રાખવો; દાટી રાખવું; ભંડારવું. કહે૦ ભારેલો દેવતા શા માટે ઉઘાડવો=દબાઇ રહેલી વાતને શા માટે તાજી–જાગ્રત કરવી. ઉ૦ ભારેલા અગ્નિની પેઠે, ભરેલા હૃદયે સદા. દુ:ખ ક્રોધ અને શોક વગેરેને દાબી રાખવાં તે.

ભારંડ, ન૦ એક જાતનું પંખી.

ભારી, વિ૦ ભારે; વજનદાર. (૨) મોંઘું. (૩) મુશ્કેલ; અઘરૂં. કિમ્મતમાં વધારે; ભારવાળું; ઘણું; ખૂબ. ઉ૦ આપ વિચાર કરો જયમ કામળી ભીની થશે તેમ ભારી થવાની.

ભારી, સ્ત્રી૦ સળીઓ કે પાતળાં લાકડાં વગેરેને ભેગાં બાંધી કરેલી જુડી; નાનો ભારો; સમૂહ; બોજ; બંડલ.:–લાંકડાની ભારી. નાનોબોજ.

ભારે, વિ૦ વજનદાર; જેમાં ભાર હોય એવું તે. (૨) ઘણું; મોટું. (૩) અઘરૂં; મુશ્કેલ. (૪) સુસ્તીવાળું; ચંચળતા રહિત. (૫) રોગ; કફ વગેરેનો જેની ઉપર જોસ ભાર હોય એવું.:–એની આંખો ભારે છે. (૬) અતિશયતા દેખાડે છે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભારે થવું=વજનમાં વધવું; મુશ્કેલ થઇ પડવું. ભારે પડવું=મોંઘું પડવું; નહિ સહેવાવું.

ભારેખમ, વિ૦ આબરૂદાર; પ્રતિષ્ઠિત; મોભાદાર. (૨) મોટાઇના ડોળવાળું. (૩) સભ્ય; ગંભીર, ભારેખમપણું; પ્રતિષ્ઠા; સભ્યતા; ગાંભીર્ય; મોટપણુ; મોટાઇ.

ભારેવાઈ, સ્ત્રી૦ દહાડાવાળી; સગર્ભા.

ભારેશલ્ય, વિ૦ જડ; પત્થરના જેવું; ખૂબ ભારે; શિલા જેવું સંગીન–વજનદાર તે. (૨) જરપત થાય નહિ એવું–ભોજન વગેરે.

ભારો, પું૦ જુડો; પુળો; ઘાસ અને લાકડાં વગેરે લાંબી ઘણીક વસ્તુઓનો એક સાથે બાંધેલો બોજ તે; મોટી ભારી:–લાકડાનો ભારો. (૨) ઘણી ચીજનું જૂથ તે; ઘણાનો સમુદાય. દુ:ખનો ભારો. રૂ૦ પ્ર૦ સાપનો ભારો=મુશ્કેલીએ સચવાય અને સાચવવા જતાં પણ ચિંતા રહે એવી ઘણી બાબતો–ચીજો જેમાં રહેલી હોય એવો બોજ; જથો:–વિધવાને સંભાળવી તે સાપનો ભારો વિંઢારવા જેવું કામ છે. (૩) શહનો છેડો.

ભારોટિયો, પું૦ જેની ઉપર પીઢા–માળ વગેરે મંડાય છે તે મોટું લાંબું લાકડું; પાટડો.

ભારોટી, સ્ત્રી૦ ભારી; જુડી; બિંદરી; પોટલી.

ભારોભાર, અ૦ સરખેવજને; સાટે, એક પલ્લામાં એક અને બીજામાં બીજું એમ બરોબર; સમબોજ હોય એમ.:–આ ઘઉંમાં તો ભારોભાર કાંકરી છે.

ભાર્ગવ, પું૦ [સં] શુક્રાચાર્ય. (૨) પરશુરામ; ભૃગુવંશનો માણસ તે. (૨) એ નામે ઓળખાતી બ્રાહ્મણની એક નાત. ભૃગુપુર-ભરૂચ નિવાસી બ્રાહ્મણોનો સમુદાય તે.

ભાર્યા, સ્ત્રી૦ [સં.] વિવાહિત સ્ત્રી; વહુ; ધણિયાણી.

ભાલ, ન૦ [સં.] કપાળ. (૨) પું૦ પાટડો; ભારવટિયો. (૩) ચોમાસાનું પાણી પચીને જેમાં ભેજ રહેતો હોય એવી જમીન તે. પાણી પચાવનારો ભૂપ્રદેશ; રેતાળ સાથે રસાળ એવી જમીન તે.:–ભાલના ઘઉં.

ભાલદાર, પું૦ છડીદાર; રાજાની આગળ ચાલનાર સેવક; રાજદંડ ઝાલનારો.

ભાલિયો, પું૦ મોટો ઘડો; ગાગર.

ભાલુ, ન૦ શિંછ. (૨) ફ્રાઉડી. ઉ૦ ભાલુ તે નાદ હોયે ઘણા; બહુ બોલે શિયાળ. પ્રે. (૩) ભાલો; બરછી.

ભાલો, પું૦ બે બાજુ ધાર અને છેડે અણિવાળું પાનું જડેલી લાંબી લાકડીનું ઘોડેસ્વારના ઉપયોગનું એક હથિયાર; બરછી; ઘોડા ઉપર બેઠે બેઠે શત્રુ કે શિકારને ભોંકાય એવું હથિયાર.

ભાલોડું, ન૦ નાનું પણ ભાલાના ધારનું લોખંડનું ફળ–પાનું તે. (૩) તીર; બાણ. કામઠા ઉપર ચઢાવી તાણીને ફેંકવાનું છેડે ફળાવાળું હથીયાર.

ભાવ, પું. [સં.] મનમાં ઉપજતી વૃત્તિ; જુસ્સો અથવા ઈચ્છાની લાગણી તે. (૨) પ્રકૃતિ; સ્વભાવ. (૩) ઈરાદો; મતલબ. (૪) હેત; પ્રેમ; આસ્થા. (૫) છુપો ભેદ; મર્મ; મનોગત. (૬) ચાળા; ચેષ્ટા; અભિનય. (૭) સારાંશભૂત અર્થ; અભિપ્રાય. (૮) મન; ચિત્તવૃત્તિ. (૯) આર્ય; પૂજ્ય એમ નાટકમાં. (૧૦) સ્થિતિ; હાલત; સ્વરૂપ.:–પુરૂષભાવ. (૧૧) સત્તા; કાર્ય; ફળ.:–ગ્રહભાવ: (૧૨) મૂલ; કિમ્મત; દર. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભાવ ખાવો=જાણી જોઈને–મન હોવા છતાં પણ આગ્રહ કરાવવો; માન લેવું; આજીજી કરાવવી. ભાવ પૂછવો=દરકાર કરવી; લેખવવું; ગણતરીમાં નહિ લેવું. ભાવ આવવો=મોંઘું થવું; કિમ્મત ઉપજવી. ભાવભજવવો=અસલ ખવાસ હોય તે બતાવવો; સ્વભાવ પ્રમાણે વર્તવું. ભાવ રાખવો=પ્રેમ ઉમળકો રાખવો; ચહાવું. ભાવ કરવો=વેષ ભજવવો–ડોળ દેખાડવું. ઉ૦ મોહની રૂપે દાનવ છળ્યા, તેવો કર તું ભાવ. પ્રેમાનંદ. ભાવ લેવો=ઇચ્છા–મન જાણવાને યત્ન કરવો.:–તમે મારો ભાવ લેવા આવ્યા હશો, અર્થાત્ મન લેવા–પારખવા. હાવભાવ=ચાળાચસકા; લટકાં–નખરાં તે.

ભાવટ, જુ૦ ભાવઠ.

ભાવઠ, સ્ત્રી૦ જંજાળ; આપદા; ઉપાધિ; પંચાત; ક્લેશ કંકાસનું કારણ; હમેશનું દુઃખ. ઉ૦ જઈને જાચો જાદવરાય, ભાવઠ ભાગશેરે. વિડંબના; મુશ્કેલી. ઉ૦ વળી એક દિવસને ટચ્ચેરે, ભવની ભાવઠ ભાગે છે.

ભાવડું, ન૦ ભાઉડું; (ભૌડાંનું એક વચન.) આબુ પર્વતમાં રહેનારા જંગલી લોકો તે.

ભાવતબીજ, જુ૦ ભાવનબીજ.

ભાવતું, વિ૦ પસંદ પડતું; મનગમતું; રૂચતું; કહે૦ ભાવતું હતું ને વૈદે કહ્યું.

ભાવન, ન૦ રીસ ચઢે એવું કહેવું તે; મહેણું; ટોક; ટાણો. (૨) પુષ; ભાવના.

ભાવનબીજ, સ્ત્રી૦ ભાઈબીજ; યમ દ્વિતીયા.

ભાવના, સ્ત્રી૦ [સં.] મનમાં અમુક ભાવનું સ્વરૂપ ઉભું કરવું તે; કલ્પના; ધારણા; ભાવ તે. (૨) ઈચ્છા; વૃતિ; રૂચિ; અભિલાષ. (૩) વિશ્વાસ; શ્રદ્ધા; આસ્થા; આકીન; ભરોંસો. (૪) પ્રેમ; વહાલ; માયા; સ્નેહ. (૫) પસંદગી. (૬) પટ; પુટ.:-મંકુરને કેટલી ભાવનાઓ દેવાય છે. મનકામના. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભાવનાદેવી=પુટ આપવો; પાસ દેવો.

ભાવવાચક, વિ૦ [સં.] ભાવ–પ્રકૃતિ–ગુણ બતાવનારૂં (નામ):–મિઠાશ; મોટાઇ.

ભાવવું ક્રિ૦અ૦ સ્વાદ લાગવું; ખાવું ગમવું. (૧) પસંદ પડવું; ગમવું; ગોઠવું. પ્રિય લાગવું.

ભાવસાર; પું૦ કપડાં છાપવા–રંગવાનો ધંધો કરનારો; છિંપો. એ લોકની નાત તે.

ભાવસારણ, સ્ત્રી૦ ભાવસારની સ્ત્રી.

ભાવાર્થ, પું [સં.] અંદરનો અર્થ, તાત્પર્ય. (૨) હેતુ; મતલબ; આશય. (૩) છુપો ભેદ; મનમ ાી છુપી મતલબ.

ભાવિક, વિ૦ [સં.] વસ્તુ કાવ્યાદિક ઉપર પ્રીતિવાળું અને તેના ભાવને સમજનાર તે, રસિક; મર્મજ્ઞ. (૨) ભાવ નિષ્ઠ–પ્રેમ

વાણું તે; ભક્તિવાળું; આસ્તિક.

ભાવી, ન૦ [સં.] ભવિષ્ય કાળમાં થનાર હોવાનું તે; બનવાકાળ તે; નસીબ; તકદીર; ભવિષ્ય.

ભાવેપ્રયોગ, પું૦ જેમાં ક્રયાપદનો ભાવ તેજ કર્તા હોય એવો પ્રયોગ તે.:–પેટમાં દુઃખે છે. આમાં દુઃખ એ કર્તા છે માટે ભાવેપ્રયોગ.

ભાષણ, ન૦ [સં.] મોઢેથી બોલવું તે; કોઇ વાત કે વિષય શ્રોતાઓ આગળ બોલીને વિવેચન કરવું તે. (૨) બોલ; બોલવું; કહેવું. ઉ૦ ભાષણ કોનું ગમે ના, ચીઢવાઇ જઉં છું સહજ સહજ વાતે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભાષણ આપવું. ભાષણ કરવું. શ્રોતાઓ આગળ મોઢેથી બોલી સંભળાવવું.

ભાષા, સ્રી૦ [સં.] માણસ ને પશુ પંખી વગેરેએ મોઢેથી કોઇ ભાવનો ઉચ્ચાર કરવો તે; મોઢામાંથી કાઢેલા જે ધ્વનિ વિશેષ તે; બોલી; વાણી. :–પશુ પંખીની ભાષા, કાક ભાષા. (૨) સ્ફુટ અર્થવાળી વાણી તે. (૩) સરસ્વતી; વાગ્દેવતા. જે વડે પોતાનું મનોગત બીજાને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી શકાય એવો વાગ્વ્યાપાર તે. ઉચ્ચાર; અવાજ; શબ્દ. (૪) વૃજભાષા–હિંદી ભાષા તે. ગુજરાતમાં આ અર્થ રૂઢ થઇ ગયેલો છે.

ભાષાન્તર, ન૦ [સં.] એક ભાષામાંથી બીજી ભાષામાં બરોબર ઉતારવું તે; તરજુમો; અનુવાદ. :–ઇંગ્રેજીનું ગુજરાતી–ગુજરાતીનું ઇંગ્રેજી કરવું, એમ હરકોઇ ભાષાના લખાણને જેવુંજ ને તેવું બીજી ભાષામાં લઇ જવું–ઉતારવું તે; ભાષાફેર કરવું.

ભાષિત, વિ૦ [સં.] બોલેલું; કહેલું.

ભાષી, વિ૦ બોલનાર. :–મિતભાષી=થોડબોલું.

ભાષ્ય, ન૦ [સં] મૂલ સૂત્ર–લખાણ ઉપરનું વિવેચન–વ્યાખ્યાન તે; ટીકા; અસલ લખાણ ઉપર આપેલી લંબાણ સમજ તે : વિદ્યારણ્યસ્વામીએ વેદ ઉપર ભાષ્ય કર્યું અને પતંજલિએ પાણિનિનાં વ્યાકરણ સૂત્રો પર ભાષ્ય લખ્યું.

ભાષ્યકાર, વિ૦ ભાષ્યકર્તા; વ્યાખ્યા કરનાર; વિવેચક; ટીકા કરનાર.

ભાસ, પું૦ [સં.] પ્રકાશ; ઉજેશ. (૨) મનમાં જે આછા જ્ઞાન–સમજનું દર્શન થાય તે; મનમાં જે છાયા–છાપ પડેલી–પડતી હોય તે; ઝાંખો ઉદ્‌બોધ થવો તે; ભાન; લાગવું તે; અસર. (૨) કોઇ વાત બનવાનો જોગ જણાવો તે (૩) સરખાપણું લાગવું દેખાવું–પ્રતીત થવું તે.:–મને તો જાણે ભાઇજ આવ્યા, એવો ભાસ થયો.

ભાસમાન, વિ૦ [સં.] દેખાતું; ઝળાંઝળાં થતું; દીપતું. સહેજ–છાયારૂપે સમજાતું. જણાતું; કલ્પનામાં આવતું.

ભાસવું. ક્રિ૦ અ૦ પ્રકાશવું; ઝળકી મારવી. (૨) કલ્પનામાં આવવું; મનમાં આછો બનનાર બનાવનો જોગ જણાવો; દેખાવું; જણાવું; પટંતરે સમજાવું; દિસવું; મનને લાગવું.:–મને એનું ભવિષ્ય સારૂં ભાસતું નથી. (૩) અમુકની સદૃશ લાગવું–સરખું જણાવું.:–મને તો એ ચોર જેવો ભાસ્યો.

ભાસ્કર, પું૦ [સં.] સૂર્ય; રવિ; સુરજ.

ભાળ, સ્રી૦ શોધ, પત્તો; ખોળ; ખબર. ઉ ક્રિ૦ પ્ર૦ ભાળ લાગવી=પત્તો મળવો. ભાળ કાઢવી=શોધ ચલાવવી; અમુક ક્યાં છે, શું કરે છે અને કેમ વર્તે છે ? તે જાણવાની તજવીજ કરવી; તપાસ કરવી; સંભાળ લેવી.

ભાળવણ, સ્રી૦ સુંપરત; સોંપણ.

ભાળવણી, સ્રી૦ સોંપણ; સિફારસ; સંભાળ રાખવાની ભલામણ તે.

ભાળવવું, ક્રિ૦ પ્ર૦ ભાળ લેતા રહેવાની ભલામણ કરવી; સંભાળ રાખવાનું કહેવું; સિફારસ કરવી.

ભાળવું, ક્રિ૦ સ૦ દેખવું; જોવું; અવલોકવું. ઉ૦ બેઠા માળા બાંધવા, ભાળ્યો કાળો કાગ. (૨) આંખે દેખાવું; સૂઝવું.:–ડોસો

હજી આંખે ભાળે છે. (૩) સમજવું.

ભાળિયો, પું૦ ગાગર.

ભાળું, અ૦ વારૂ; ઠીક.

ભાં, અ૦ ગાય-બળદનું બરાડવું તે; જાડો-ભારે ગળામાંથી ભુંકારવ થાય તે. ભંભા, ભુંકણ; ભુંકવું; અસ્પષ્ટ જાડો અવાજ કરવો તે; ભુંગળાનો અવાજ.:-ભાં ભાં કરતી મોટર દોડી આવી.

ભાંગ, સ્ત્રી૦ [सं. भंगा] ગાંજાની સુકી માંજરો તે; ગાંજાની કળીઓ ને પાંદડી. (૨) ગાંજાની કળીઓની પાંદડી મરી ને બીજો મસાલો એક સાથે કચરી ઘુંટીને બનાવેલું કેફી પેય-પીણું-પાણી તે. વિજ્યા. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભાંગ વાટવી=ગાંજાની પાંદડીને લસોટવી=ગાંજાની પાંદડી વાટીને તેનું પેય બનાવવું તે. ભાંગ પીવી=કેફ કરવી; સુસ્ત પડી રહેવું; ગાંડું ઘેલું બોલવું-વર્તવું તે, ખોટે વર્તને ચાલવું.:-તમારી ઘડિયાળ તો ભાંગ પીએ છે=ચાલતી નથી ને ચાલે છે તો ખોટી ચાલે છે એમ. ભાંગનો વ્યસની તે-ભંગી જંગી. (૩) તમાકુ; તપખીર; ભાંજય. ભિલ્લ ચોર વગેરે વટેમાર્ગુ આગળ જઇ ચોરીની શરૂઆતમાં ભાંગ-માગે છે.

ભાંગણું, વિ૦ ભાગણું; ભંજનશીલ, ખાંડતાં ઘણા દાણા ભાગી જાય એવું.:-ભાગણી ડાંગેર આવી એટલે ચોખા થોડા ઉતરે છે ને કણકી બહુ નીકળે છે.

ભાંગરૂં, વિ૦ કકડા થઈ જાય એવું; ભાગણું.

ભાંગરો, પું૦ એક જાતની ઓષધિ-વનસ્પતિ. (૨) પાકટ થઇ ગયેલાં ગાંજાનાં પાન કળીઓ ને બિયાંનો ભુકો તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભાંગરો વાટવો; ઑળનું ડૉળ ભરડી દેવું, છુપો ભેદ ઉઘાડી નાંખવો; તડ ને ફડ જે મનમાં આવ્યું તે કહી દેવું; ફોડી નાંખવું; ભેદ ભાગી નાંખવો.

ભાંગવું, ક્રિ૦ અ૦ [सं. भंज्] ભાગવું; કકડા કરવા; તોડવું; ફોડવું; છુટું પાડવું. (૨) ભાગ કરવા; (સંખ્યાના) વહેંચી નાંખવું;-પંદરને પાંચે ભાગવા. (૩) ઓછું આપવું અથવા મૂળગું ન આપવું; કાટલું કરવું:-તેણે નાણાં ભાગ્યાં. (૪) અસંતોષ રહે નહિ, ભૂખ રહે નહિ એમ કરવું; તૃપ્ત કરવું; ભરીપુરીને આપવું; ટાંચ રહે નહિ એમ કરવું; ફિટાડવું; નાશ કરવું; ફેડવું.:-રાજાએ પ્રજાની બધી ભૂખ ભાગી -સૌનાં સૌ દુઃખ ભાગ્યાં=ફિટાડયાં. (૫) વણવું; ગુંથવું :-દોરડાં વણવાં; રાશ ભાગવી.

ભાંગ્યું, વિ૦ ભાગણું. (૨) કકડા થયેલું; ભુક્કા-જેવું.

ભાંજગડ, સ્ત્રી૦ ભાગફોડ કરીને પડેલા વાંધાનો નિકાલ કાઢવાનો ઊહાપોહ તે; લડાઈને ભાગી નાંખી સુલેહ સ્થાપવા-કરવાની તકરાર ચલાવવી તે; પતવણીની પંચાતી. (૨) પંચાત; તકરારઃ બે જણની વચમાં પડી જોડતોડ કરવાની હિલચાલ તે. (૩) વાંધો: રોજની મારામારીને તકરાર તે; પંચાત; હા નાનો ઝગડો તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભાંજગડ કરવી=સમાધાની-સુલેહ માટે ઊહાપોહ કરવો; વાદ વિવાદ ચલાવવો; વાંધો કાઢવાને વચમાં પડવું.

ભાંજગડિયું, વિ૦ ભાંજગડ કરવી પડે એવું; ગુંચવણ ભરેલું-માથાકુટિયું-કામ તે. (૨) ભાંજગડ કરનારૂં-માણસ તે. જુ૦ ભાંજગડિયા.

ભાંજગડિયો, પું૦ ભાંજગડ કરનારો; પંચાતિયો; ઊહાપોહ કરી કારવીને બેજણ વચ્ચે પડેલો વાંધો પતાવી નાખનારો; લવાદ; દલાલ. કહે૦ ભાંજગડિયાનાં છોકરાં ભૂખે મરે=પારકી પંચાત કરનારનો વખત એળે જાય અને કામ ધંધો બને નહિ.

ભાંજણી, સ્ત્રી૦ ભાગવું તે; વહેંચણી; સંખ્યાના ભાગ કરવા તે. દોરડું વણવાની ક્રિયા તે.

ભાંજવું, ભાંગવું.

ભાંડ, ન૰ [સં. भाण्ड] ભાણું; વાસણ; પાત્ર ઠામ. (૨) વિ૰ નાગું; ઉઘાડું; ભુંડાળું. વસ્તીમાં ભાંડ બોલવું નહિ. (૩) પું૰ નાગું ભુંડાળું બોલી અસભ્ય ચાળા વગેરે કરી ગમત કરાવનાર–ભવાયાથી ઉતરતી પંકિતના લોકની એક નાત ને તેનો પ્રત્યેક જન તે. આ લોકો ભુંડાળું બોલી અસભ્ય ચાળા ચસકા કરી મશ્કરાની રીતે આજીવિકા કરે છે. બોલવામાં છુટા ને અસભ્ય ગણાય છે. (૪) મશ્કરો; ગમે તેમ છુટથી બોલનાર. ઉ૰ જીતીજીતી માની ગાંડ, તું ગુણકા ને હું ભાંડ. ભાંડ ભવાયા એમ કહેવાય છે. ચારણ. ભાટ ચારણ અને ભાંડ ભવાયા. નિર્લજ; બે શરમો.:—એ તો મુઓ ભાંડ જેવો છે.

ભાંડણ, ન૰ ભાંડવું તે; ગાળાગાળ.

ભાંડવું, ક્રિ૰ સ૰ ભુંડાળું ભુંડું બોલવું; ગાળ દેવી; નિંદા કરવી; ભુંડું ભાખવું. ;—ગાળો ભાંડવી. અસભ્ય અશુભ બોલી બોલવી; શાપ દેવો.

ભાંડું ન૰ ભાણ્ડું; સગાં ભાઇબહેન; એક બાપનાં છોકરાં તે; એક કુટુંબી.

ભાંભળું, વિ૰ મોળું; સ્વાદ વગરનું; નહિ મોઠું નહિ ખારૂં એવું. આ કુવાનું પાણી ભાંભળું છે.

ભાંભેર સ્ત્રી૰ કપાળ અને હોઠ નીચેના મુવાળા ખેંચી નાંખવા તે. ખુંટીઓ કઢાવવી તે.

ભોંય સ્ત્રી૰ [સં. भूमि–भुइ.] જમીન પૃથ્વી; ભૂપ્રદેશ, ક્ષેત્ર વગેરે તે. ક્રિ૰ પ્ર૰ ભોંય પડવું;—નીચે પડીજવું; ભોંયનાંખવું= મરવા સુવાડવું: ચોકે નાંખવું. પાડીદેવું. (૨) તળ; સપાટી.:—ભોંય લાલ ને અંદર ગલ તથા કોર, ફુલવેલની એમ. પોત રંગવાનું પટ. (૩) માંસના અંકુર; માંસલ અવયવની સપાટી તે.:—ભોંય આવવી= અંકુર આવવા; રૂઝાવા માંડવું. ભોંયભાગવી=માંસલ અવયવની સપાટી ખણાતી જવી; ક્ષતની આસપાસનું માંસ ખોદાઇ ઘા કે ક્ષત, કાપ પહોળો ને ઉંડો થવો તે. રૂ૰ પ્ર૰ ભોંય ભારે પડવી=નાસી છુટાય નહિ એમ હિમ્મત જતી રહેવી. થરથરાટ થઇ જવો. ભોંયભારે-ભૂતપિચાશ કે કોઇ નહિ સમજાતા ભયનો આભાસ થવાથી ડર લાગવો.

ભોંયચંપો, પું૰ એક જાતનો ચંપો; ફૂલઝાડ.

ભોંયતળિયું, ન૰ ઘરનાં છેક નીચેનો ભાગ તે; ઘરનો તળ પ્રદેશ; હેઠેની જમીન, મેડો નહિ તે–પૃથ્વી ઉપરનું સપાટ તળ.

ભોંયપાતરી, સ્ત્રી૰ એક જાતની ભાજી.

ભોંયરસો, પું૰ લિંપણવાળી જમીન ઉપર પાણી રેડી ઘસી કે ઉખાડીને જાડું રગડા જેવું કરી ઉસરડી લઇ ઉનું કરી તેનો જે લેપ–ખરડ કરેવો તે; લિંપણના પોપડાઓનો ઉનો કરેલો રગડો. મોં અને ગળા ઉપરના સોજાપર ભોંયરસો ચોપડવામાં–ખરડવામાં આવે છે.

ભોંયરિંગણી, સ્ત્રી૰ એક ઓષધિ. એનાં પાન અને બી દવામાં આવે છે.

ભોંયરૂં, ન૰ ભોંય ખોદી તેની અંદર ઉંડાણ ખાડો કરી તેને છાઇ ઉપર છાટવાળીને બનાવેલું ગુપ્ત ઘર–ઓરડો તે. (૨) ગુફા.;–ઉનાળાના બપોર સુખી લોકો ભોંયરામાં ગાળે છે. કહે૰ ભોંયરામાં પેસીને નાચીએ તોય જગત તો જાણે.

ભોંયશિંગ, સ્ત્રી૰ મગફળી; એક એવી વનસ્પતિ કે જેના મૂળપર ભોંયમાં શિંગો થાય છે. એ શિંગોમાંથી લંબગોળ દિદળ તેલીબીજો નીકળે છે. દખ્ખણમાં આની ખૂબ ખેતી થાય છે. તે શેકીને ચવેણામાં ખવાય છે તથા તેમાંથી તેલ નીકળે છે.

ભિક્ષા, સ્ત્રી૰ [સં.] ભીખ, યાચના. ખાવા માટે કે બીજી રીતે કોઇની પાસે વગર બદલે કંઇ આજીજી કરીને માગવું તે.

બ્રાહ્મણુ અને વિદ્યાર્થી વગેરેએ માગીને ગુજારો કરવો તે. (૨) ભીખની રીત તે. ઘેર ઘેર ભીખ માગવી તે; દાન; ખેરાત; બક્ષીસ.

ભિક્ષાન્ન, ન૦ [સં.] ભીખ માગીને આણેલું અનાજ–ખાવાનું તે; કણુક.

ભિક્ષાવૃત્તિ, સ્રી૦ [સં.] ભીખ માગીને આજીવિકા ચલાવવી તે; ભીખનો ધંધો; ભિક્ષા ઉપર ગુજારો કરવો તે.

ભિક્ષુ, વિ૦ [સં.] ભીખ માગીને ગુજારો કરનાર. (૨) સંન્યાસી. (૩) બૌદ્ધસાધુ. ભિખારી.

ભિક્ષુક, વિ૦ [સં.] ભિક્ષા ઉપર ગુજારો કરનાર; ભિક્ષુ; ભિખારી; માગણુ. ભિક્ષા ઉપર રહીને વેદાધ્યયન કરનાર વિદ્યાર્થી.

ભિખવાળી, સ્રી૦ સંબંધી અને જાણીતાં માણસો પાસે ભીખ માગીને બનાવેલી કાકડી; કોકરવું.

ભિખારચોટ, વિ૦ ભિખારીજેવું; જૂજ ફાયદાવાળું. (૨) ભુખડું; દળદરી; જેના ગુજારાનો આધાર ભીખ ઉપર હોય એવું.

ભિખારણ, સ્રી૦ ભીખ માગનાર સ્રી; ભીખારીની સ્રી.

ભિખારી, વિ૦ ભીખ માગનાર. (૨) ગરીબ.

ભિખારીવેડા, પું૦ ભિખારીપણું કરવું તે; ભિખારીના જેવી રીતભાત તે.

ભિખારૂ, જુ૦ ભિખારી.

ભિચડાવું, ક્રિ૦ અ૦ સાંકડમાં આવી જવું; ભચડાવું.

ભિડાભીડ. સ્રી૦ ઘણી ચીજો કે ઘણા માણસો એક સાથે એકઠાં થયાં હોય એવી હાલત તે; ગીરદી; ભીડ; ઠઠ્ઠી; સંકડાશ.

ભિડાવવું, ક્રિ૦ સ૦ એક બીજાની સાથે ચંપાઈ–અડકીને રહે એમ વાસવું; સજ્જડાસજ્જડ આવી રહે એમ સખત વાસવું. :–બારણાં ભિડાવજો. (૨) તકરારથી ગભરાવવું; ધમકી દેવી; દબડાવવું; બીક બતાવવી. (૩) જોરથી બઝાડવું–વળગાડવું; આલિંગન આપવું; દબાવવું:–સારી બાથ ભિડાવજો.

ભિડાવું, ક્રિ૦અ૦ સાંકડ–તંગી–ભીડમાં આવી જવું; સંકડાવું; સજ્જડાસજ્જડ આવવું. (૨) રૂંધાવું; જગાની તંગાશને લીધે અકળાવું. (૩) સજ્જડ બેસવું; ભરાઇને રહે એમ આવવું. છૂટથી ફરાય–વપરાય નહિ એવી હાલતમાં આવી જવું.

ભિત્તિ, સ્રી૦ [સં.] ભિંત; દિવાલ.

ભિનાવું, ક્રિ૦ અ૦ પલળવું; ભીનું થવું; ભિંજાવું.

ભિનાશ, સ્રી૦ થોડું ભીનાપણું હોય તે; આર્દ્રતા; પાણીની અસર હોવી તે.

ભિન્ન, વિ૦ [સં.] જુદું; અળગું; છુટું પડેલું હોય એવું; નોખું. (૨) અંતર–ભેદ પડેલો હોય એવું; એકાકાર–એક નહિ એવું.:–એમનાં હૃદય ભિન્ન છે. (૨) ફૂટેલું; તૂટેલું; ભાગેલું. (૩) ખીલેલું; વિકસિત.

ભિન્નતા, સ્રી૦ [સં.] જુદાઇ; ભેદ; અંતર. (૨) પડદો, તફાવત; ફેરફાર.

ભિન્નભાવ, પું૦ [સં.] જુદાપણું; ફેરફાર; તફાવત; જુદાઈ ગણવી–રાખવી તે.

ભિલામું, ન૦ [સં. भल्लातक] એક જાતનું કાળા ચીલવાળું ચપટું બી. આ બી અંગુઠાના ટેરવા જેવા આકારનું ને ચપટું હોય છે. તેમાંથી સહેજ કાળો ચીલ નીકળે છે તે કપડાં ઉપર નામ–નિશાન કરવાના કામમાં આવે છે. એ ચીલ ચામડીને લાગતાં વ્રણ પડે છે અને તેનો ચેપ ઉડે છે. રૂ૦ પ્ર૦ ભિલામો ઉડાડવો=અહિં તહિં કજિયો કરાવવો. ભિલામાનું તેલ.

ભિલ્લ, પું૦ [સં.] પહાડો અને જંગલોમાં વસતી શિકાર અને લુંટથી ગુજારો કરનારી એક અનાર્ય જાતિ; ઠાકરડા; કાળી; કિરાત. પશ્ચિમ હિંદુસ્તાન–ખાસ કરીને

નર્મદાના કાંઠા ઉપર તેમની વિશેષ વસ્તી છે.

ભિલ્લુ, વિ૦ બીડું; કોઇ પણ રમત રમવાને માટે પાડેલા બે કે વધારે પક્ષમાંનો પ્રત્યેક જણ તે; સામાવાળીઓ, સાથી, મિત્ર ગોઠિયો.

ભિષજ, પું૦ [સં.] વૈદ; ઓસડ કરનારો, ચિકિત્સક.

ભિસ્તી, પું૦ [ફા] ચામડાના કોથળામાં પાણી ભરી લાવવાનો ધંધો કરનારો; મશક વડે પાણી ભરવાનો અને છાંટવાનો ધંધો કરનાર પખાલી. (૨) એ નામે ઓળખાથી એક જાત.

ભિંગડું, ન૦ છાલ અથવા ચામડી ઉપરનું સખત થઇ ગયેલું છોડું.

ભિંગારી, સ્રી૦ ભમરી.

ભિંગારો, પું૦ ભમરો.

ભિંછરું, વિ૦ ઘણા વાળવાળું; વિખરાયેલા વાળવાળું; ફેંડું.

ભિંજવવું, ક્રિ૦સ૦ પલાળવું; ભીનું કરવું. (૨) પોચું-કુણું કરવું. (૩) સમજાવી પટાવીને પોતાના મતનું કરવું; લલચાવવું.

ભિંજાવું, ક્રિ૦ અ૦ ભીનું થવું; પલળવું. :- તે વરસાદમાં ભિંજાયો.

ભિંડી, સ્રી૦ જેની છાલના રેસા નીકળે છે એવો એક છોડ. (૨) એક જાતના છોડની છાલ, કે જેના રેસાનાં દોરડાં વહાણ વગેરે વણવામાં આવે છે. આ તુવેરના જેવો છોડ થાય છે અને તેની કરાંઠીને પલાળીને છાલ ઉતારી લેવામાં આવેછે. એના રેસા-રેસાની પાન મૂકીને વણાય છે. એની પાતળી દોરીઓ વરાડાં; રાશો અને મોટા દોર વગેરે બને છે.

ભિંડો, પું૦ એક જાતના શાકનો છોડ. (૨) એ છોડને થતી છ સાત પાસાદાર આંગળી જેવી લાંબી સિંગ તે. એ શાકમાં વપરાય છે. (૨) કાચર; ફાંસ; આડખીલી. ક્રિ૦પ્ર૦ ભિંડો મારવો-ઘાલવો-આપવો; આડખીલી નાંખવી. કહે૦ ભાદરવાનો ભિંડો-નવો નવો થોડા દિવસનો ઉદ્ધત જુસ્સો, તાજો ટકે નહિ એવો ઉછાળો, તે ચાર દિવસના ચાંદરણાં જેવું.

ભિંત, સ્રી૦ [સં.ભિત્તિ] માટી, ઇંટ અથવા પત્થરનું ઊભું અને ઉંચું ચણતર; આડ ચણતર; દિવાલ; કોટડું. રૂ૦પ્ર૦ ભિંતે ચઢવું-અપકીર્તિ થવી; વગોવાવું; નિંદાવું; ફજેતી થવી; લોકમાં દુર્વૃત્તની વાતો ને નિંદા થવી તે.

ભિંતડી, સ્રી૦ ભિંત; દિવાલ.

ભિંતર, ન૦ દિલ; હૈડું; કાળજું; અંતર. :- ક્રિ૦ પ્ર૦ ભિંતર દાઝવું; મનમાં-અંતઃકરણમાં લાગણી થવી; કાળજું બળવું; ઉંડું મનમાં ખટકવું. (૨) અંદર; માં; મહીંલી પાસ, ઉંડાણમાં.

ભિંતરડી, સ્રી૦ નાની ભીંત; દિવાલ બિલ્લું. ઉ૦ ગોળકેરી ભિંતરડી ને શેલડી કેરા દાંડા.

ભિંદિપાલ, પું૦ [સં.] લડાઈમાં વપરાતું એક હથિયાર. (૨) વિંઝીને ગોળા ફેંકવાનું યંત્ર-કરામત તે; ગોફણ.

ભિંનું, વિ૦ જેની અંદર પાણીનો અંશ હોય એવું; આર્દ્ર; પાણીએ પલળેલું; ભિંજાયેલું; લીલું; હવા-ભેજવાળું; સુકું નહિ એવું તે.

ભિંસવું, ક્રિ૦સ૦ ભચરડવું; ચાંપી દાબીને પીસવું. (૨) નિચોવવું.

ભીખ, સ્રી૦ [સં.ભિક્ષા] પોતાને જોઇતી ચીજો બીજા પાસે કરગરીને માગવી તે; ખાવા પહેરવાનું લોકમાંથી દીનતા દેખાડી માગી લેવું તે. (૨) ગરીબ માગનારને આપેલી ચીજ; ખાવાનું વગેરે તે. (૩) ઘરનું ન સહેથી માગી તાગીને મેળવેલું હોય તે.:-ભીખનાં લુગડાં પહેરાવે તો લાઇ જવે. ભિક્ષા; યાચના; માંગ. ક્રિ૦પ્ર૦ ભિખ માગવી યાચના કરવી, માગવું નિર્ધન

થઈજવું કહે૦ ભીખનાં હાંલ્લાં શિકે ન ચઢે ભીખથી મુંડી બંધાય નહિ ભીખ તેને ભૂખ શી? જેને યાચના કરવી છે તેને શા સંતાપ. ભીખની બ્હેન ચાકરી=નોકરી ભીખ જેટલીજ હલકી આજીવિકા છે. ભીખ કરતાં ભૂખ સારી=માગીને ખાવા કરતાં ભૂખ્યા રહેવું સારૂં. ભીખને માથે ભઠ—ગમે તેવી મોટી હોય તોપણ ભીખ છે તે તુચ્છ—તિરસ્કાર કરવા જેવી છે.

ભીખવું, ક્રિ૦અ૦ માગીખાવું; યાચના કરવી; આજીજી કરી અથવા ગરીબી દેખાડીને વગર બદલે બીજાની પાસેથી પોતાને જોઇતું હોય તે માગી લેવું તે; ભીખ માગવી.

ભીછરા, વિ૦ બરછ; ઉભા ને કડકવાળ. ઉ૦ ભીછરા ભૂરિ કેશ. રત્નો.

ભીજ, સ્ત્રી૦ ભિનાશ; ભેજ; કોઈ ચીજમાં રહેલો જળાંશ તે. (૨) લુણો.

ભીડ, સ્ત્રી૦ ઘણા જણનો એક ઠેકાણે થયેલો જમાવ તે; સંકડાઇને બેસવા કે ઉભા રહેવા જેવી હાલત તે; ગીરદી, ઠઠ; ભરાવો; સંકડાશ; માગ નહિ હોવો તે. (૨) તંગી; ઓછપ; છુટથી આપી—વાપરી શકાય નહિ એવો જે ઘટાડો—ઘટ તે. (૩) અડચણ; હરકત, નડ; મુશ્કેલી. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભીડ ભાગવી— તંગી કે મુશ્કેલીને વખતે મદદ કરવી; અણીએ કામ લાગવું. ભીડ ટાળવી, ભીડ પડવી—ઘટ જણાવી; ઓછપ લગાવી; તંગી પડવી પરાણે પુરૂં થવું. કહે૦ પડોસીથી કંઈ ઘર ઘણીની ભીડ ભાગે? ભીડમાં હાથ=વાપરવાની છૂટ નહિ હોવી ટાંચમાં ઓછપમાં હોવું, :—હમણાં મારો હાથ ભીડમાં છે.

ભીડવું, ક્રિ૦ અ૦ એક બીજાની સાથે ચપસીને બેસી રહે એમ વાસવું—બંધ કરવું તે. :—બારણાં સારી રીતે ભીડજે; જોરથી દાબીને વાસવું. (૨) ભેટવું; બાથમાં ઘાલવું; છાતી સરસું ચાંપવું; આલિંગવું; જોરથી શરીર સાથે અડકાને રહે એમ પહેરવું:—કસવું; કસાંને બાંધવું—ધરવું; જોરથી ખોસવું.:—કચ્છ ભીડવો; ઘાટડી ભીડવી. (૪) અડીજવું; દાખલ થઇજવું; ઘુસવું; પેસીજવું. :—ભીડી જવું.:—સભામાં ભીડજે. ચુડાને શરપુંખરે અડકતાં, બે એમ બાથા ભીડી; ઓઢયું છે મૃગચર્મ; લાંછિત કરી, છાતી શુચી ભસ્મથી.

ભીડી, જુ૦ ભિંડી.

ભીત, સ્ત્રી૦ ભિંત; દિવાલ. (૭) [સં. भीत] બીનેલું; ભય પામેલું.

ભીતિ, સ્ત્રી૦ [સં.] ભય; બીક; દહેશત; ડર.

ભીતો, પું૦ ભિંતમાંનો ભારવટિયો: ચીકલવટ. (૨) ભિંતપરનો—સાથેનો થાંભલો.

ભીનું, વિ૦ ભિંનું; પલળેલું; પાણીવાળું; સુકું નહિ એવું; આર્દ્ર. રૂ૦ પ્ર૦ ભીના ઘઉં દલવા=બહુ મહેનત પડે એવું કામ કરવું; પુરાપરિશ્રમનું કામ તે; બહુ મુશ્કેલ કામ.

ભીમ, વિ૦ [સં.] ભયંકર; વિકરાળ. (૨) ભારે; મોટું. (૩) ના૦ પાંચ પાંડવોમાંનો એક ભાઈ. એ બહુ બળિયો ને કસરતી યોધ્ધો હતો.

ભીમઅગિઆરસ, સ્ત્રી૦જેઠ સુદિ અગિયારસ તે; નિર્જળા એકાદશી.

ભીમડ , ન૦ નાનાં બાળક મોં બીડી તથા ઓઠ ફફડાવી થુંક ઉડાડે છે તે. ભીમડાં ઉડાડવાં, એમ કહેવાય છે.

ભીર, સ્ત્રી૦ ભીડ; મુશ્કેલી. ઉ૦ ભીરભંજન શ્રીભગવાન.

ભીરૂ, પું૦ ભિલ્લુ; સામો રમનાર; સામે ભીડનારો. (૨) સમોવડિયો; સાથી જોડિયો.

ભીરૂ, વિ૦ [સં.] ભયશીલ; બીકણ; ડરકું.

ભીરૂતા, સ્ત્રી૦ [સં.] બીકણપણું ભયશીલતા. (૨) બીક; ડર; દહેશત.

ભીલ, પું૦ [સં. ભિલ્લ] પશ્ચિમ હિંદમાં-નર્મદાની ખીણમાં વસતા અસલ જંગલી લોકની એક જાતિ; કિરાત; કોળી: ઠાકરડા.

ભીલડી, સ્ત્રી૦ ભીલ જાતની સ્ત્રી; ભીલની સ્ત્રી તે.

ભીષણ, [સં.] ભયાનક; બિયામણું; કરાલ. (૨) મોટું; દારૂણ.:-ભીષણ યુદ્ધ.

ભીષ્મ, [સં.] ભયંકર. (૨) મોટું; દારૂણ; કારમું:-ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા (૩) ના૦ ચંદ્રવંશી શાન્તનુ રાજાનો ગંગાને પેટે અવતરેલો પુત્ર; ધૃતરાષ્ટ્ર અને પાંડુનો ભાઇ. પાંડવો ને કૌરવોના પિતામહ. મહાભારતના યુદ્ધમાં એ સેનાપતિ હતા, ગાંગેય.

ભુ, ન૦ પાણી; જળ. બાળભાષામાં:-મા ભુ પા. ભૂ.

ભુઓ, પું૦ મેલી વિદ્યા જાણનારો; ભૂતપ્રેત કાઢનારો; ધુણાવનારો; પંચાક્ષરી. કહે૦ ભુઆના ભુઆ ને જાગરિયાના જાગરિયા. :-શેઠના શેઠ ને ચાકરના ચાકર. (૨) રેતીમાં ઉપરથી પહોળું ને તળે સાંકડું ગોળ ભોક કરી તેમાં દબાઇ રહેનારો ભુઆ જેવડો એક જીવડો. (૩) પાણીના જોરને લીધે જમીનમાં પડતો ઉંડો ભોક-ગર્ત, બખારૂ-કાણું તે. પોચી ને અંદરથી પોલી જમીનમાં ચોમાસાને દહાડે ભુઆ પડે છે.

ભુકી, સ્ત્રી૦ કોઈ પણ ચીજનો ઝીણો ગર તે; કઠણ વસ્તુને ખાંડી,ભાગી અથવા દળીને બનાવેલું ચૂર્ણ તે; ઝીણા કણકણ જેવી કકડીઓ તે; રજ.

ભુકેભુકા, પું૦ ચુરેચુરા; કકડે કકડા; ભાગીને ખંડ ખંડમાં વહેંચાઈ જવું તે:-રકેબી હાથમાંથી પડતાં વાંત ભુકે ભુકા થઇ ગઈ.

ભુકો, પું૦ નાના મોટા કકડાઓનો જથો-ચૂરો તે; ચૂર્ણ; ગર. ભાગીને નાના નાના કકડા થઇ ગયેલું હોય એવું તે; જેર; ચુરો; ભુકી. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભુકો થઇજવું:-ભાંગીને નાના કકડા કકડા થઇ જવું તે; ભંગાર.

ભુક્ત, વિ૦ [સં.] ખાધેલું; ભોગવેલું.

ભુક્તાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ભોગ કરાવવો; જમાડવું; આરોગાવવું.

ભુક્તિ, સ્ત્રી૦ [સં.] ઉપભોગ ભોગવવાનું મળવું તે; સંસારના લહાવા લેવા તે. (૨) ખાવું-ભોગવવું તે. (૩) ભોગવટો.

ભુખડું, વિ૦ ભુખાળવું; જેને ખાવાની ઇચ્છા હોય એવું; ભુખે પીડાતું હોય એવું; કંગાલ; ગરીબ; દીન; ખાવા પીવા તથા પહેરવાને જેની પાસે કંઇજ હોય નહિ એવું; નિર્માલ્ય; બુભુક્ષિત. (૨) ગરજુ; તંગીમાં આવેલું. ભુખડું બારસ-ભુખડી બારસ=અગિયારસ કરેલી હોવાથી બારસને દિવસે પારણાની આતુરતાથી રાહ જોતું હોય એવું; ખાઉખાઉની જેની દાનત હોય એવું કંગાલ; ગરીબ; દીન.

ભુખર, વિ૦ ભુંખરૂં. (૨) પું૦ વહાણને ઉત્તર તરફનો જે પવન લાગે છે તે; ઉત્તર દિશાનો વાયુ.

ભુખાળવું, વિ૦ જેને સારી ભૂખ લાગતી હોય અને જેને વારંવાર ભૂખની અસર થતી હોય એવું; ખાઉનીજ દાનતવાળું; જેની ભૂખ મરતી ન હોય એવું; જ્યારે ને ત્યારે ભૂખ્યું ને ભૂખ્યું હોય એવું; બુભુક્ષિત; ખાઉધરૂં; ભુખડું.

ભુચિયો, વિ૦ ભાગી જાય એવો; કોરડો-શાકુ.

ભુજ, પું૦ [સં.] ખભાની બેઆ જુએ બબકતો આંગળાંવાળો અવયવ; કર; બાહુ. ભુજદંડ=હાથ રૂપી દંડ તે; હાથ.

ભુજ, પું૦ [સં.] સાપ; અહિ; નાગ.

ભુજવું, જુ૦ ભુંજવું; શેકવું; દેવતામાં કે દેવતા ઉપર મૂકી ખાવાને યોગ્ય કરવું.

ભુજંગ, પું૦ સાપ; નાગ. (૨) સોદો-લુચ્ચો માણસ; કામીજન; કામુક.

ભુજંગમ, પું૦ [સં.] સાપ; નાગ; અહિ.

ભુજંગી, પું૦ બાર અક્ષરનો એક છંદ; ભુજંગપ્રયાત; એમાં ચાર ય ગણ આવે છે. ઉ૦ ભલા કેમ આધાર ભૂલું પિતાજી.

ભુજા, સ્ત્રી૦ હાથ; કર; બાહુ.

ભુઠ્ઠાચોર. વિ૦ હલકી ચોરીઓ કરનાર; કંગાલિયતને લીધે મકાઇના ભુઠ્ઠા ચોરી ખાનાર.

ભુટ્ટો, પું૦ મકાઇ ડોડો; જેમાં મકાઇના કણ હોય તે ડુંડું-કણસલું તે.

ભુઠ્ઠું, વિ૦ શરમિંદુ; ઓશિયાળું; નિસ્તેજ; ઝાંખું.

ભુડકવું, ભડકવું.

ભુડકસ, સ્ત્રી૦ ભુરકસ; નાનાં છોકરાં. (૨) પરચૂરણ-સેળભેળ થઇ ગયેલી ઘણી વસ્તુઓનો ખીચડો-મિશ્રણ તે. (૩) ગર; ભુકો; અવશેષ.

ભુતડું, ન૦ ભૂત; અવગતિયો જીવ; પિશાચ. (૨) ગંદું અને તરેહવાર દેખાવનું હોવાથી બીક લાગે એવું-માણસ તે.

ભુતડો, પું૦ ખડી જેવી ચીકણી ને સુંવાળી માટી. આ માટી ધોવામાં વપરાય છે. (૨) મેલો અને બિહામણો માણસ.

ભુતાવળ, સ્ત્રી૦ [સં. भूतावली] ભૂતોની ધાડ-ટોળું તે; જુદી જુદી જાતનાં ભૂતોનો સંઘાત.:-સ્મશાન, એટલે ભુતાવળની ખોટ શી.

ભુનાં, ન૦ નહિ ભરાયેલા અને પાક્યા પહેલાં સુકાઇ ગયેલા તુવેરના દાણા; તુવેરનાં કોચલાં.

ભુરકવું, ક્રિ૰ સ૦ મોહ લગાડવો; પોતાને વશ, પોતે કહે તેમ સામું માણસ કરે એવું બનાવવું; ભ્રમિત કરી દેવું; બીજાને દેખે-સાંભળે નહિ, માત્ર એક જણનેજ દેખે અને સાંભળે માને એમ ઘેલું કરવું; મોહનમંત્રથી વશ કરવું. (૨) છેતરવું; ઠગવું; ભરમાવવું.

ભુરકસ, સ્ત્રી૦ ઘણી ચીજોનો મિશ્ર ઢગ; પરચૂરણ-સારી નઠારી સૌ એકઠી કરેલી ચીજોનો જથો તે. (૨) નાનાં નાનાં છોકરાંની ટોળી તે.

ભુરકી, સ્ત્રી૦ બીજાને પોતાને વશ કરે એવી સત્તાવાળી મંતરેલી રજ-ભસ્મ તે. (૨) એક જણે બીજાની ઉપર ફિદા ફિદા થઇ રહેવું. તેનામાં સર્વસ્વ માનવું તે. (૩) મોહિની; ઘેલું લાગવું તે. ક્રિ૦પ્ર૦ ભુરકી નાંખવી=મોહન મંત્રથી વશ કરી લેવું; પોતામાં ઘેલું કરવું; ભ્રમિત કરી નાંખવું; ભોળવવું; મોહિત કરવું.:-બાવાએ તેલના કચોળામાં કંઇ નાખ્યું એટલે તે તેની પાછળ ગઇ. હાય હાયરે બાપ! એ તો બાવાએ ભુરકી નાંખી.

ભુરસી, સ્ત્રી૦ જનોઇ દીઠ વહેંચી લેવા માટે બ્રાહ્મણને યજમાને આપેલી બાંધી રકમની દક્ષિણા તે; વદાય દક્ષિણા તે.

ભુરાટ, પું૦ ભુરા જેવો જે આભાસ-રંગ છાયા જણાવી તે; ભુરાપણું; કંઇક ભુરૂ લાગતું હોય એવું તે ભુરાશ.

ભુરાટું, ન૦ ભુરા રંગનું મરોડું; ભુરી માટી; ગોરાડું.

ભુરાશ, સ્ત્રી૦ ભુરાપણું; ગોરાપણ; ભુરાટ.

ભુરાંટું, વિ૦ ભુલું પડવાથી ગભરાઈ ગયું હોય એવું; ભૂલમાં ગુંચવાતું હોય એવું; બે બાકળું; ભ્રમિત; ભરમાયેલા જેવું; ભૂલું પડેલું.

ભુરૂં, વિ૦ રાતો કાળો અને પીળો એ ત્રણ રંગના મિશ્રણથી જે રંગ થાય તેના જેવું; જરા રતાશવાળું. (૨) ગોરૂં; ગૌર; :-ભુરાલોક. ભુરિયો-ગોરો; યુરોપીયન. ઉ૦ ક્યાંથી આવ્યો પિટ્યો ભુરિયોરે, માથે ટોપી ને ભુરો વેશરે.

ભુરૂકોળું, ન૦ એક જાતનું મોટું વેલફળ. રંગે ભુરૂ હોવાથી ભુરૂકોળું કહેવાય છે. એ દવાના અને પાકના કામમાં આવે છે. એનું પાણી પાપડ કરવામાં વપરાય છે.

ભુલકણું, વિ૦ વારંવાર કોઇબાત-વસ્તુ વગેરે વિસરી જાય એવું; જેની યાદદાસ્ત સારી ન હોય એવું; વારંવાર ભૂલ કરે એવું.

ભુલચુક, સ્ત્રી૦ ભૂલચૂક; ગણતરીમાં કામકાજમાં થયેલી ભૂલ તે; સાધારણ ચુક ખામી તે; કસર; ફેરફાર; ખોટ. રુ૦ પ્ર૦ ભુલચુક લેવી દેવી; સરતચૂકથી જે ફેરફાર થયેલો હોય તે સુધારવો-આપવો લેવો.

ભુલથાપ, સ્ત્રી૦ ભુલાવીને-ભોળવીને ધપ્પો મારવો તે; ફરેબ; છેતરવું તે; આડુંઅવળું સમજાવવું તે; ભૂલ ખવરાવીને કામ કાઢી લેવું તે.

ભુલભુલામણી, સ્ત્રી ભુલાપડી જવાય એવું જે તે; સહજે ભૂલ થઇ જાય એવી અટપટી બાજી-ખેલ, રચના તે; ભૂલ થાય એવી ગુંચવણી. :-સંસારની ભૂલ ભુલામણી બહુ જબરી છે; ભુલભુલામણું

ભુલભુલામણું, વિ૦ ગુંચવણ ભરેલું; ભૂલ થાય એવું; અટપટું; ભ્રમમાં નાખી દે એવું ભુલાવી ભોળવી દે એવું.

ભુલવણ, સ્ત્રી૦ ભુલથાપ ભુલવણી.

ભુલવણી, સ્ત્રી૦ ભૂલવું તે; ભૂલ થઇ જવી તે. (૨) ભ્રમ; વિસ્મૃતિ.

ભુલાવવું, ક્રિ૦સ૦ ભૂલે તેમ કરવું; યાદ આવે નહિ એમ કરાવવું. (૨) ગણતાં કામ કરતાં અનુક્રમ તોડાવવો; ભુલ ખવરાવવી; ચુકવવું. (૩) છેતરવું; ઠગવું; ભરમાવવું.

ભુલાવો, પું૦ ભૂલ પડવી તે; ભુલ; ચૂક. (૨) ઉંધું સમજાવવું તે; છેતરવું તે; સમજફેર; ઠગાઇ.

ભુલું, વિ૦ ભુલકણું. (૨) ખરીબાત-વસ્તુ વગેરે ચુકી ગયેલું; ભ્રમિત; ભૂલી ગયેલું હોય એવું.:-છોકરો ભુલો પડયો છે. (૩) મોહિત; મુગ્ધ; આમ તેમ આ 'મારૂં' એવાં આતુર વળખાં મારતું. ઉ૦ ભુલો શું ફરે છે રે ભુલ્યો ભવકૂપમાં પડયો. કોઇમાં કોઇનો ભાસ માનવો તે.

ભુવ, પું૦ બિલાડીનો ટોપ જમીન અથવા લાકડાં ભિંજાઈ તે ઉપર ઉગી નીકળેલો જે છત્રાકાર તે; ભુંઇફોડ; કુતરાનો કાન.

ભુવન, ન૦ [સં.] જગત; લોક.:-ચૌદ ભોવન. સાત ઉપર ને સાત નીચે. ત્રિભુવન-સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાળ.

ભુવર્લોક, પું૦ [સં] ભૂલોક અને સૂર્ય એ વચ્ચેનો પ્રદેશ તે; સિદ્ધ અને ઋષિઓને રહેવાનો દેશ તે.

ભુવો, પું૦ ભુઓ, મેલી વિદ્યા જાણનારો; ભૂતપ્રેત કાઢનારો; ધુણાવનારો.

ભુશંડી. [સં.] એક હથિયાર; અગનસ્ત્ર.

ભુસકો, પું૦ ઉંચેથી નીચે કુદી પડવું તે; કુદકો; ભુસ્કો.

ભુસડવું, ક્રિ૦ સ૦ લખેલું છેકી નાંખવું; રદ કરવું.

ભુસવું, ક્રિ૦ અક્ષર ચિત્ર વગેરેને હાથ વતે ઘસી નાંખવાં; કાઢી નાંખવું; ઘસી નાંખવું.

ભુસ્કો, જુ૦ ભુસકો.

ભુંઆં, ન૦ પાણી. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભુંઆં ભરાઇજવાં=થાકીજવું; હારીજવું.

ભુંઈ, સ્ત્રી૦ [સં. ભૂમિ] ભોંય; ભૂમિ; જમીન. (૨) ખેતર.

ભુંકવું, ક્રિ૦ અ૦ ગધેડાનું બોલવું,-આરડવું; ભોંભોં કરવું. (૨) વગર સમજે ગમે તેમ બોલવું.

ભુંખરૂં, વિ૦ ઉપટાઇ-ઉડી ગયેલા રંગનું; અસલ રંગની ભભક વગરનું; રાખોડિયા રંગનું.

ભુંગડા, પું૦ શેકેલા-ઘઉં ચણા વગેરે તે.

ભુંગરેટ, સ્ત્રી૦ તપેલી રાખ.

ભુંગળ, સ્ત્રી૦ ધંતુરાના ફુલના આકારનું ફુંકીને વગાડવાનું લાંબી નળીનું વાજું; ફુંકીને વગાડવાની લાંબી નળી તે. (૨) બારણું ભીડવાની લાકડા કે લોઢાની આડી: સાંબેલા જેવો લાકડાનો પીડો કે જે

બારણાં ઉઘડે નહિ તે માટે આડો ઘલાય છે. ઉ૦ ભાગી ભુંગળો ઉઘડયા દરવાજા, ખોડાણો. રૂ૦ પ્ર૦ ભુંગળ વગરની ભવાઇ-ખાલી ફૂજેતો; ધિંગાણું. ભુંગળભટિયું-ખૂબ લાંબું લખેલું કાગળિયું; લંબાણ લખાણ; લખેલા કાગળનો વિંટો. (૨) ટીપણુ.

ભુંગળિયો, પું૦ ભુંગળ વગાડનારો.

ભુંગળી, સ્ત્રી૦ વાંસ અથવા ધાતુની અંદરથી પોલી નળી. દેવતા ધમવાની ધમણી. (૨) છાતીપર મૂકી હૃદયના ધબકાર સાંભળવાનું દાક્તરનું નળાકાર યંત્ર. (૩) રૂમડી. ફેરવાળું નાકું; પેચની માદા નળી; ફેરભુંગળી.

ભુંગળું, ન૦ અંદરથી પોલો નળાકાર તે; ભુંગળી; નળી. ક્રિ પ્ર૦ ભુંગળું ફૂંકવું=વખાણ કરવાં, દેવાળું કાઢવું; નાલાસી બતાવવી; સત્યાનાશ જવું; નસંતાન જવું.

ભુંજરવાડ, સ્ત્રી૦ નાનાં નાનાં છોકરાંની ધાડ-ટોળું તે. (૨) ભુંડણનાં બચ્ચાંની ધાડની ધાડ તે.

ભુંજરવાડો, પું૦ ભુંજરવાડ; નાનાં છોકરાંનો વસ્તાર તે-ભરાવો તે. ભુંડણ ને તેનાં બચ્ચાંકચ્ચાંએ કરી મૂકેલી ગંદવાડ.

ભુંજવું, ક્રિ૦ સ૦ દેવતા ઉપર શેકવું; વગર પાણીએ દેવતા ઉપર રાખીને ચઢવવું-ખરૂં કડક થવા દેવું; ગરમી આપીને તૈયાર કરવું.

ભુંજાવું, ક્રિ૦અ૦ શેકાવું.

ભુંડ, ન૦ ડુક્કર; ભુંગળી જેવા લાંબા મોંનું ટુંકા પગનું અને શરીરે ખૂબ ભરેલું એવું એક ચાર પગુ પ્રાણી; નરમ સ્વભાવનું ગંદુ અને વસ્તીમાં રહેનારૂં સુવર; વરાહ.

ભુંડણ, સ્ત્રી૦ ભુંડની માદા. (૨) ઘણા જણ-તરવાળી સ્ત્રી. (૩) ગંદી ગોબરી સ્ત્રી.

ભુંડણી, સ્ત્રી૦ ભુંડણ.

ભુંડમશેળિયું. વિ૦ દ્વેષી; ઝેરીલું. (૨) કપટી.

ભુંડાઈ, સ્ત્રી૦ ભુંડાપણું; દુર્ગુણ; બદી. (૨) મિનાકેસો; દ્વેષભાવ, નઠારાપણું, ભુંડાશ.

ભુંડાશ, સ્ત્રી૦ ભુંડાઇ.

ભુંડાબોલું વિ૦ બિભત્સ; ભુંડું; શરમ આ એવું; નઠારૂ; નિર્લજ્જ; ઉઘાડું.:-ગાળદેવી.

ભુંડું, વિ૦ નઠારૂં; ખરાબ; દુષ્ટ; પાપી; અનીતિનું. (૨) વેરીલું; ખારીલું; દ્વેષી. (૩) કપટી; મીઠું; અંતઃદ્વેષી. (૪) કજિયો-કંકાશ કરવાથી ડરે નહિ એવું; અસભ્ય; નિર્લજ્જ; દુર્વૃત્ત; દુર્ગુણોથી ભરેલું હોય એવું. કહે૦ ભુંડાથી ભૂત નાસે=ભુંડુ ભૂત કરતાંએ ખરાબ.

ભુંથું, ન૦ ભોથું. (૨) વિ૦ બોથડ; અણુસમજુ. (૩) બદસિકલ; બેડોળ.

ભુંભું, અ૦ ભુંગળનો એવો અવાજ તે; ભું-કણ-ભુંઉંઉં એવો સૂર તે; ભુંગળાનો અવાજ.:-ભુંભું કરતી મોટર ત્યાંથી સપાટાબંધ દોડી જતી જણાઇ. (૨) રોવું તે. :-કોઇ જરા અડે એટલામાં ભુંભું શું કરે છે?

ભુંસું, ન૦ ઘાસ સાંઠા વગેરેનો જે ઝીણો ભુકો તે. (૨) અનાજ ઉપરનાં છાંડાંનો ભુકો; થોથાં; જાડી કુશકી; છાલાં; કુશકા; ફોતરાં વગેરે; નકામું ઘાસ-ચોડાં વગેરેનું કસ્તર તે. :-એના મગજમાં ભુસું ભરેલું છે-અર્થાત્ સત્વ વસ્તુ નથી.

ભૂ, સ્ત્રી૦ [સં.] પૃથ્વી; ધરા, જમીન; ભોંય; ભૂમિ. (૨) ન૦ પાણી-બાળભાષામાં. રૂ૦પ્ર૦ ભૂપીતું કરવું=મારી નાંખવું; પાયમાલ કરવું. (૪) વિ૦ જન્મેલું ઉત્પન્ન થયેલું. સ્વયંભૂ.

ભૂકંપ, પું૦ [સં.] પૃથ્વીના કોઈ ભાગનું હાલવું તે; ધરતીકંપ; ભૂકંપ; ધરતી ડોલવી તે.

ભૂખ, સ્ત્રી૦ [સં. બુભુક્ષા] પ્રાણી માત્રને પોતાના શરીરના પોષણ માટે શરીરમાં કંઇ ખોરાક લેવાની જે સ્વાભાવિક ઇચ્છા થાય છે તે; ખાવાની ભાવના તે; ક્ષુધા; બુભુક્ષા, (૨) ઇચ્છા; લોભ; તૃષ્ણા. (૩) કોઇ પણ સ્વાભાવિક લાગણીની ભાવના ભરવાની ઇચ્છા તે; જેની પ્રાપ્તિને માટે આતુરતા રહેતી હોય એવી જે મનો-

વૃત્તિ તે. (૪) તંગી; ઓછપ; ખોટ; ગરજ. રૂ૦ પ્ર૦ ભૂખ ભાગવી=જોઇએ તેટલું આપવું: તંગી-ઓછપ મટાડવી; તૃપ્ત થાય એમ કરવું. ભૂખતરસ= ખાવાની અને પીવાની ઇચ્છા તે; ખાવા પીવાની લાગણીઓ તે. ભૂખ વેઠવી=ભૂખ સહન કરવી; તંગીમાં રહેવું; ભૂખ લાગવી= ખાવાની-શરીરમાં ખોરાક લેવાની ઈચ્છા થવી. ભૂખટળવી=સંકોચ જતો રહેવો-માતબર થવું. ભૂખ કાઢવી=ચાંપીને ખાવું, તૃપ્તિ થાય તેમ ખૂબ ભોગવવું; ઘણા દહાડાની તંગી-ભાવના હોય તે બધી સારી રીતે પૂર્ણ કરવી. કહે૦ ભૂખના જેવું બીજું કોઇ દુઃખ નથી, ભૂખ સૌથી ભુંડી છે. લાલચ કીર્તિની ભૂખ રાજાની પદવી પ્રાપ્ત થતાં એ ના મટી.

ભૂખમરો, પું૦ ભૂખમાર્યા કરવી પડે તે; પુરતું ખાવાનું નહિ મળવાથી ભૂખે ચિમળાવું પડે તે; ભૂખથી મરવા જેવું થઇ જવાવું તે; ભૂખનું મરણ તે; ખોરાકનો સંકોચ પડવો તે. :-મોંઘવારીને લીધે સારા સારા લોકપણ હાલ ભૂખમરો વેઠે છે.

ભૂખર, વિ૦ જેમાં પાક થાય નહિ એવી ક્ષાર વાળી જમીન; નહિ રસાળ; ઉખર. ઉ૦ ઉખર ભૂખર અવનીમાંએ વાત, આખા વિશ્વમાં વિખ્યાત. પ્રેમાનંદ.

ભૂખ્યું, વિ૦ જેને ભૂખ લાગેલી હોય એવું; બુભુક્ષિત (૨) લાલચુ; લોભી; ગરજુ; તંગીમાં હોય તેવું. કહે૦ ભૂખ્યો સિંહ ન તરણું ખાય.

ભૂગોળ, ન૦ [સં] ગોળાકાર પૃથ્વી તે; પૃથ્વીનો ગોળો. (૨) સ્રી૦ પૃથ્વીના ગોળા ઉપરના પર્વતો, નદીઓ, સમુદ્રો, નગરો અને બીજી જે કંઇ જાણવા જેમ હકીકત જેમાં આપેલી હોય તે પુસ્તક; પૃથ્વીની સપાટી અને તેની ઉપરની હકીકત વાળું પુસ્તક; ભૂગોળવિદ્યા. એ તો ભમી ભમી ભૂગોળ ખગોળ, બીજે કહિં મનડું માન્યું નહિ રે.

ભૂગોળવિદ્યા, સ્રી૦ [સં] પૃથ્વીની સપાટી-તલની હકીકતનું જેમાં વર્ણન આપેલું હોય તે શાસ્ત્ર-વિદ્યા. જેમાં ભૂગોળનું બ્યાન હોય તે.

ભૂચર, વિ૦ [સં] પૃથ્વી ઉપર ફરનાર મનુષ્ય પ્રાણી વગેરે; જળચર કે ખેચર નહિ તે. જમીન ઉપર રહેનારાં અને જમીન ઉપર ચાલનારાં તે.

ભૂછત્ર, ન૦ [સં.] બિલાડીનો ટોપ, કુતરાનો કાન; પાણીથી ભિંજાયલાં લાકડાં વગેરે ઉપર ફૂટી નિકળતી વનસ્પતિનો એક પ્રકાર-ફુગ વગેરે તે.

ભૂત, ન૦ [સં] જગતમાંનું એક તત્ત્વ. પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ, એ પાંચ મહાભૂત કહેવાય છે. (૨) પૃથ્વી ઉપરના દેહધારી જીવ તે; લોક; દેહી; શરીર તે. ઉ૦ જેણે આમંત્ર્યું છે ભૂતમાત્ર. જુઠા જાવ શું ભૂલે તે જામાત્ર. (૩) સંસારમાંના કોઈ ભાવમાં મન રહી જવાથી જીવ જે અવગતિને પામે છે તે; જીવની તે સ્થિતિ કે જે સ્થિતિમાં તે હમેશ ભટકયા કરે છે; પિશાચ; પ્રેતઃ-ભૂત; ઝાંપડી; પ્રેત; પિશાચ; બ્રહ્મરાક્ષસ; ખવીસ વગેરે. (૪) વિ૦ ગત; ગયેલું; અતીત.:-ભૂતકાળ. (૪) વિ૦ પાછલું; ગુદસ્ત. (૫) વાળું; રૂપ; સમાન :-આશ્રય ભૂત; અંગભૂત. લાયક; યોગ્ય. રૂ૦ પ્ર૦ ભૂતભમવાં=ઘણા ઉમેદવાર હોવા; ઘણા લોક ગરજાઉ હોવા. દુઃખ આવી પડવાનો ભય હોવો. ભૂતભરાવું=ઘેલું લાગવું; ધુનમાં ચઢવું; વાંકું પડવું; રિસાવું.;-વળી આજ તમને શું ભૂત ભરાયું છે? ક્રિ૦ પ્ર૦ ભૂત વળગવું; ભૂત વળગાડવું. કહે૦ ભૂત ગયું ને પલિત આવ્યું ભૂત ભુરકા મારે ને હનુમાન હડિયો કાઢે=સપાટ મેદાન હોવું, ગરીબી હોવી તે; જેમાં કંઇ સરસામન હોય નહિ તેવું.

ભૂતકાળ, પું૦ ગયેલો વખત તે; ગતકાળ દેખાડનારો કાળદર્શક શબ્દ.
ભૂતખાનું, ન૦ ભૂતોને રહેવાની જગા; જેમાં ભૂતનો વાસો હોય એવું સ્થાન–ભૂતનું ઠેકાણું.
ભૂતળ, ન૦ [સં.] પૃથ્વીની તળ સપાટી; તળની જમીન; તળિયું.
ભૂતિ, સ્ત્રી૦ [સં.] આબાદી; બઢતી; ઉદય. (૨) પ્રભુતા; ગૌરવ. (૩) મોટપણું; પ્રૌઢી. (૪ કલ્યાણ; હિતસિદ્ધિ; ઐશ્વર્ય; વૈભવ.
ભૂદેવ, પું૦ [સં] બ્રાહ્મણ; દ્વિજ; વિપ્ર.
ભૂધર, પું૦ [સં.] પૃથ્વીને પર્વતને ધરનાર તે; કૃષ્ણ. (૨) શેષનાગ. (૩) રાજા.
ભૂનિંબ, ન૦ કરિયાતુ; કરિયાતાનો છોડ.
ભૂપ, પું૦ [સં.] પૃથ્વીનું પાલન કરનાર તે; રાજા; પૃથ્વીપાળ.
ભૂપકલ્યાણ. પું૦ કલ્યાણ રાગનો એકભેદ.
ભૂપતિ પું૦ [સં] ભૂપ; રાજા; પૃથ્વીપતિ.
ભૂપાળ, પું૦ [સં] ભૂપ; રાજા; ભૂપતિ.
ભૂભા સ્ત્રી૦ [સં] પૃથ્વીની છાયા; પૃથ્વીના ગોળાનો તે પડછાયો કે, જે ચંદ્ર ઉપર પડતાં ગ્રહણ થાય છે.
ભૂભાર, પું૦ [સં] પૃથ્વી ઉપર થયેલો પાપનો ભાર તે; પાપપુંજ.
ભૂમધ્યરેખા સ્ત્રી૦ [સં.] વિષુવવૃત્ત.
ભૂમંડળ, ન૦ [સં] પૃથ્વીનો ગોળાકાર તે; જેમાં તમામ પૃથ્વી આવી જાય તેવું વર્તુલ–ગોળાકાર તે; સઘળો ભૂપ્રદેશ તે.
ભૂમિ, સ્ત્રી૦ [સં] પૃથ્વી; જમીન; ભુંઈ ભોય. (૨) પૃથ્વીની સપાટી તે; તેનો એકાદ પ્રદેશ તે. (૩) ખેતર; ક્ષેત્ર. (૪) તટબંધી; સપાટી; તળ. માળની ગોઠવણ તે:–સપ્તભૂમિના મહેલ બંધાયા. (૫) સ્થળ; સ્થાન; ઠેકાણું; યુદ્ધ નાટકને આપણ વગેરેનું સ્થાન. :–રંગભૂમિ. (૬) પ્રસ્તાવના; પ્રસ્તાવ; ભૂમિકા.
ભૂમિકા, સ્ત્રી૦ [સં.] ભૂમિ; સ્થળ; જગા; સ્થાન. (૨) જ્ઞાનની ઉત્તરોત્તર ચઢતી સાત સ્થિતિઓમાંની એકાદી તે. (૩) ળ; તળું. (૪) યુદ્ધ, નાટક વગેરેનાં સ્થાન તે. (૫) પ્રસ્તાવના.
ભૂમિતિ, સ્ત્રી૦ [સં.] જમીન માપવાની વિદ્યા; જમીન પરનાં અંતરો તેમજ જુદી જુદી જાતની આકૃતિઓનું માપ લેવાની વિદ્યા તે; રેખાગણિત.
ભૂર, વિ૦ મૂર્ખ; અણસમજુ; બાઘડ; અજ્ઞાની.
ભૂરિ, વિ૦ [સં] પુષ્કળ; ઘણું; અત્યંત.
ભૂર્જ, ન૦ [સં.] એક જાતનું ઝાડ અને તેની છાલ તે. ભૂર્જપત્ર આગળ જ્યારે કાગળ ન હતા ત્યારે લોકો ભૂર્જની છાલનો કાગળ તરીકે ઉપયોગ કરતા હતા.
ભૂર્જપત્ર, ન૦ ભોજપત્ર; ભૂર્જ નામના ઝાડની પાતળી ને સુંવાળી અંતરછાલ.
ભૂલ, સ્ત્રી૦ ચૂક; ખોટ; ખામી. (૨) ગફલત; વિસ્મૃતિ; ભુલાવો (૩) મોહ; છેતરાવું તે. (૪) ખોડ; સારૂં–બરોબર નહિ એવું તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભૂલ કરવી=ચૂકવું; ખામી આવવી; વિસરી જવું; યાદ ન હોય એવી સ્થિતિમાં આવવું તે.
ભૂલવું, ક્રિ૦ અ૦ વિસરવું; યાદ નહિ રહેવું; ચૂકીજવું (૨) આડું જવું; ગફલત કરવી. (૩) ખોટું કર્યું હોય એવી હાલતમાં આવવું. (૪) અક્કલ ગુમાવવી; બેવકુફ બનવું. (૫) થાપ ખાઈજવી. (૬) મોહમાં ફસાવું; ભૂલ થવી.
ભૂલોક, પું૦ [સં.] પૃથ્વી અને પૃથ્વી ઉપર રહેનારાઓ તે; મૃત્યુલોક.
ભૂશલાકા, સ્ત્રી૦ [સં.] પૃથ્વીની અણી–ધાર તે; જમીનની લાંબી પટી જે સમુદ્ર માં ગયેલી હોય તે; ભૂશિર.
ભૂશિર, સ્ત્રી૦ [સં] જમીનની સાંકડી પટી અણી જે લાંબી થઇ સમુદ્રમાં ગયેલી હોય તે; ભૂશલાકા.
ભૂષણ, ન૦ [સં] ઘરેણું; અલંકાર; દાગીનો; શણગાર. (૨) શોભા; શોભાવનાર દીપાવે–

કીર્તિ કરાવે- સુંદર સારૂં દેખાડે એવું તેઃ-કુળભૂષણ

ભૂષિત, વિ૦ [સં] શોભાવેલું; સુશોભિત; શણગારેલું; અલંકૃત.

ભૂસ્તરવિદ્યા, સ્ત્રી૦ [સં] પૃથ્વીના તળ ઉપરના થરો સંબંધી જેમાં જાણવાનું હોય તે વિદ્યા. ભૂમિની રચના સંબંધી હકીકતનું શાસ્ત્ર તે.

ભૂસ્તરવેત્તા, પું૦ [સં] પૃથ્વીના તળની રચના સંબંધીનું જ્ઞાન ધરાવનાર વિદ્વાન તે; ભૂમિના થર કેવી રીતે બંધાયા અને તે શાના તથા ક્યારે બંધાયેલા હોવા જોઇએ, વગેરે બાબતો જાણનાર.

ભૂકુટી, સ્ત્રી૦ [સં] ભ્રૂકુટિ; બે ભમરો વચ્ચેને ભાગ તે; ભવું; ભમર.

ભૃગુવાર, પું૦ [સં] શુક્રવાર.

ભૃત્ય, ન૦ [સં] સેવક; ચાકર; નોકર; દાસ.

ભૃંગ પું૦ [સં] ભમરો; ભ્રમર; ષટ્પદ.

ભે, પું૦ ભય: ભો; બીક; ડર. ઉ૦ હું તો બ્રહ્માંડમાં ભે કોનો નવ ધરૂં. (૨) જોખમ,

ભેક, પું૦ [સં] દેડકો; મેડક.

ભેખ, પું૦ [સં.ભિક્ષ્] ભિખારીનો વેષ લેવો તે; ભિખારીવેષ; ગૃહસ્થ વેષ છોડી દેવો તે; વૈરાગ્ય; સંસારાભાવ તે. ઉ૦ ભેખ ઉતારો રાજા ભરથરી. (૨) મોજમઝા, સુખોપભોગ ને વૈભવ છોડી દઇ અમુક એકાદી અર્થસાધના પાછળ મચવું તેઃ-કોઇ કામ ભેખ લીધા વગર બનતું નથી; ભિક્ષાવ્રત. (૩) સાધુ; વેરાગી. ક્રિ૦પ્ર૦ ભેખ લેવો; દુનિયાદારી છોડી દેવી તે; સાધ્યની સિદ્ધિને માટે બીજા અર્થોનો કરેલો ત્યાગ તે. જોગી યોગીવેષ તે.

ભેખડ, સ્ત્રી૦ મટોડીનું મોટું ગચિયું: નદી-તળાવ વગેરેના તીર-કાંઠાના ઉંડા બંધ કિનારાનું મોટું માટીનું ઢેફું-માટીની ખડક; કિનારાની માટીનો ઝઝુમી રહેલો ભાગ તે. (૨) નાણાનો ઢગ; ભારે-મોટી રકમઃ-હમણાં એમને ભેખડ પાકી છે. ક્રિ૦પ્ર૦ ભેખડાવું=ભેખડ ધરસાઇ પડવાથી પડી જવાવું; ભેખડ સાથે પડવું; ભેખડને લીધે પડી જવાવું. ભખોડા પડી પડીને કિનારો તૂટી જવો. શહેર તરફના નદી કિનારાની સરહદ-ભેખડાય છે, અર્થાત્ ભેખડા પડી પડીને શહેરની સરહદ ઓછી થાય છે.

ભેખધારી, પું૦ જેણે ભેખ ભીખી ખાવાનો વેષ લીધેલો હોય તે; સાધુ; વેરાગી.

ભેગ, પું૦ ભેળ; મિશ્રણ; મેળવણી. (૨) એક ચીજનું બીજાની ભેગું હોવું તેઃ-ઘઉમાં જવનો ભેગ છે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભેગ કરવો= અમુક એક ચીજમાં બીજી ચીજ સામેલ કરવી., જણાય કે સમજાય નહિ તેમ મેળવવી; ભેગું કરવું તે.

ભેગવડું વિ૦ મિશ્ર; ,સેળભેળિયું. બે ત્રણ વસ્તુનું મિશ્રણ હોય એવું; એકથી વધારે વસ્તુ જેમાં ભેળાયલી- ભેગી થયેલી હોય એવું, :-ભેગવડી દાળ ઓરો.

ભેગાભેગું, અ૦ સાથે સાથે; મહિં મળતું એમ; સાથે લાગુ; એકની સાથેજ બીજું એમ.

ભેગું, વિ૦ એક બીજા સાથે ભળેલું હોય એવું તે; મિશ્ર; મિશ્ર થયેલું; ભળેલું; સાથે મળેલું. (૨) અ૦ સાથે; એકબીજામાં એક બીજાનું એકત્ર હોય તેમ; જોડે; સંગે.:-તમે મારી ભેગા આવજો. હું એના ભેગો વેપાર કરૂં છું.

ભેચક, વિ૦ બીકથી આભું થઇ ગયેલું; બીનેલું. (૨) મુંઝાયલું; ગાભરૂં.

ભેચો, પું૦ ભરાવો; પાણી વગેરેથી ખૂબતરબોળ હોય એવું તે; રહેમચો. (૨) શક્તિ; કૌવત; જોર; આય. કોઇ ચીજનો એક દ જમાએ ખૂબ ભરાવો-જમાવ હોવો તે.

ભેજ, પું૦ ભિનાશ; ખારને લીધે ઉત્પન્ન થતી આર્દ્રતા. હવા (૨) જમીન

વગેરેનું બહાર અને અંદરથી પલળી જવું તે; અંદરની ભિનાશ. (૩) ટાઢોડું; દુ:દેનની શરદ હવા તે. રુ૦પ્ર૦ ભેજ થવા= વરસાદથી જમીનની સપાટી પલળીને અંદરની ભિનાશ સાથે એક થઈ જવી તે. ઉપલી કોરી જમીન અને નીચલી ભીની જમીન પલળીને એક સરખી પોચી થઇ જવી તે. ભેજ થાય ત્યારેજ ખેડુતો હળો-તરાં કરે છે.

ભેજું, ન૦ જ્ઞાનશક્તિવાળા તંતુઓ જેમાં ગુંથાયેલા હોય એવો માથાની ખોપ-માંનો પોચો લોચો; માંસ ને જ્ઞાનતંતુઓથી ભરપુર મસ્તકમાંનો અવયવ. (૨) અક્કલ; બુદ્ધિ; મતિ; સમજશક્તિ. (૩) મગજ. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભેજું ફાટી જવું=મગજ ખસી જવું; ગાંડા થવું. ભેજું ઠેકાણે રાખવું= ચળી-ફિદ્ધત નહિ થઇ જવું; મન સ્થિર રાખવું. ભેજું ખસવું=મગજ ચસકી જવું =વાત કરી કરીને અથવા સવાલ પૂછી પૂછીને કંટાળો આપવો; કાયર કરવું; સંતાપવું.

ભેટ, સ્ત્રી૦ ભેટવું-મળવું તે; મુલાકાત; મેળાપ. (૨) અર્પણ કરવું તે; બક્ષીસ; ઉપહાર; નજર; યાદગીરી દાખલ એકાદી ચીજ બીજાને આપવી તે. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભેટે જવું=મળવા જવું. ભટ દાખલ કોઇ વસ્તુ મોકલી આપવી. ઉ૦ ભરી ભરી આંબલા મીઠી સાખ પતાઇને ભેટે જશેરે લોલ. ભેટ આપવી=ખુશી થઈ કોઇને કોઇ વસ્તુ આપવી. ભેટ લેવી. નજરાણું.

ભેટવું, ક્રિ૦ સ૦ એક બીજાનાં અંગ એક બીજાની સાથે ભિડાય તેમ મળવું; આ લિંગવું, કોટે વળગવું; ખભે ખભો અડ-કાડીને મળવું. (૨) મુલાકાત કરવી; મે-ળાપ કરવો; મળવું. (૩) લડવું; સામ સા-મા ઝપટવું.

ભેટ ભેટા, સ્ત્રી૦ સામ સામાં એક બીજાને અંગેઅંગ ભિડાવીને મળવું તે; એક બી-જાને વળગી પડવું તે. (૨) મ રામારી-લડાઈ વગેરેમાં એક બીજાની સામ સામા આવી જવું તે.

ભેટામણ, ન૦ ભેટામણ .

ભેટામણી, સ્ત્રી૦ ભેટ; મળવું તે; મુલાકાત; પ્રસંગમાં એક બીજાને કંઇ ઇનામ બક્ષીસ વગેરે આપવું તે.

ભેટાડવું, ક્રિ૦ સ૦ બે જણ એક બીજાને ભેટે એમ કરવું તે; ભેટાવવું.

ભેટાવવું, ક્રિ૦ સ૦ ભેટાડવું.

ભેટિયો, પું૦ ભેટ કરાવનારો. (૨) મંદિરનો ભટિયો.

ભેટો, પું૦ મુલાકાત; મેળાપ. (૨) આલિંગન; કોટી. (૩) ઓચિંતા એકઠા થઈ જવું તે.

ભેડ, ન૦ મેંઢું; ઘેટું.

ભેડિયો, પું૦ વરૂ; ઘેટાનો કાળ; નાહર.

ભેણું, ન૦ પુરા કરવાનું માટીનું વાસણ; તા-વણી.

ભેદ, પું૦ [સં.] જુદું પડવું તે; તફાવત; ફરક; ફેર; અંતર; જુદાઇ. (૨) વિંધ; ચીરો; તરડ; કાપ. (૩) જય મેળવવાના ચાર પ્રકારમાંનો એક પ્રકાર વિચ્છેદ; વિ-રોધ.:-સામ; દામ; ભેદ ને દંડ. (૪) જાત; પ્રકાર; તરેહ; રીત. (૫) મર્મ; ભરમ; ગુહ્ય; છાની વાત; અંતરનો આશય.:-ભેદ જાણીને વાત કરો. ભેદ લેવો. (૬) ક-પટ; પ્રપંચ. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભેદ લેવો. ભેદ ફોડવો=જાહેર કરવું.

ભેદન, ન૦ [સં.] ભેદવું તે.

ભેદવું, ક્રિ૦ સ૦ જુદું પાડવું; કાપવું; ચાર-પાડવું; છેદવું; વિંધીને આરપાર જવું. વિંધવું; છિદ્ર કરવું. (૨) જોરમાં ઊંડી અસર કરવી; પિંગળાવી નાખવું. (૩) ક્રિ૦ અ૦ અંદર પેસવું; વાગ્યુ પડવું.

ભેદાવું, ક્રિ૦ અ૦ છેદાવું; કપાવું; બે ભાગે વહેંચાવું. (૨) ફુટ પડવી; ભિન્ન થવું. ચિરાવું; આરપાર ઉતરવું.

ભેદિયો, પું૦ ભેદુ; છાની વાત જાણનારો. (૨) મળતિયો; સાથી.

ભેદુ, વિ૦ અંદરનો ભેદ જાણનાર. (૨) માહિતગાર; ભેદ જાણનારો. (૨) ભેદ પાડનાર.

ભેભર, સ્ત્રી૦ ઉની રાખ.

ભેર, ન૦ ચામડાનું કોકીને વગાડવાનું એક જાતનું વાજું; ભેરી.

ભેરવ, પું૦ ભૈરવ; શિવનું ભયંકર સ્વરૂપ તે. (૨) એક રાગ. (૩) આકરૂં; ન સહન થાય એવું-ભયંકર. કહે૦ ભેરવજવ ખાવા=જેમાં ભય ખુલ્લો દેખાતો હોય એવું સાહસ કરવું તે; આંધળિયાં કરી-યાહોમ કરીને કોઈ કામ કરવું તે.

ભેરવવું, ક્રિ૦ સ૦ આંટ દઈને ભરવવું; લટકાવવું; લટકતું રહે એમ લબડાવવું; વળગાડવું; અદ્ધર ઘાલી વળગાડવું; ટિંગાવવું.

ભેરવાવું, ક્રિ૦ અ૦ વળગી રહેવું; સાંકડામાં આવવું. (૨) ગુંચવણમાં પડી જવું; ગુંચાઈ જવું.

ભેરવી, સ્ત્રી૦ (પું૦) એક રાગ; અને તેને લગતી રાગિણી, એ પ્રભાતે ગવાય છે.

ભેરી, સ્ત્રી૦ [સં.] એક ચર્મવાદ્ય; પખાજ.

ભેરૂ, જુ૦ ભીરૂ.

ભેલાડ, પું૦ ભેલાડવું તે; ખવરાવી દેવું તે; બરબાદ કરી કરાવી નાંખવું તે. બગાડ; નુકસાન.

ભેલાડવું, ક્રિ૦ સ૦ પાકેલા ખેતરમાં ઢોર ઘાલી અથવા લુંટી લઈ-ખેતરને પાક સાથે ખરાબ કરવું. વણસાડવું; ખેતરમાંના પાકને ખવડાવી તોડી-ઉખેડી નાંખી ધૂળધાણી કરી નાંખવો તે. (૨) લુંટી, લુંટાવી-આપી દઈ ખલાસ કરી નાંખવું; દુરૂપયોગ કરવો તે.:-રબારીઓ ગાયો પાસે ખેતરો ભેલાડે છે. તેણે બાપની મિલકત ભેલાડી દીધી. ખરાબ-હાંહોરા કરી નાંખવું.

ભેવ, પું૦ ભેદ; મર્મ.

ભેષજ, ન૦ [સં.] ઓસડ; દવા.

ભેળ, પું૦ (સ્ત્રી૦) ભેગ; મેળવણી; મિશ્રણ. -(૨) સંજોગ; એકમાં બીજી વસ્તુ મેળવી દેવી તે. (૩) છિન્નભિન્ન થઈ જવું; સમવાય તૂટવો તે; ભંગાણ; તૂટ.:-લશ્કરમાં ભેળ પડી. (૪) પાકેલા ખેતરમાં ઢોર ઘાલી પાક ખવડાવી દેવો તે.

ભેળવણી, સ્ત્રી૦ ભેળવવું-મેળવવું તે; મિશ્રણ; ભેળ; ભેળવવાનું જે તે; મેળવણી; ભેગું નાંખવું તે.:-આ શાકમાં બીજી કંઇ ભેળવણી ભેળવો.

ભેળવવું, ક્રિ૦ સ૦ એકઠું કરવું; મેળવવું; મિશ્ર કરવું. (૨) સામેલ કરવું; સાથે રાખવું; જોડવું; સમવાયમાં લેવું:-રાજકાજમાં એને ભેળવશો નહિ તો ઉંધું મારશે.

ભેળવું, ક્રિ૦ સ૦ સામેલ રાખવું; સાથે લેવું. (૨) મેળવવું; મિશ્ર કરવું. (૩) સાથે ગણવું; સરવાળો લેવો; એકઠું લેવું. (૪) કામકાજ-વાત-વર્તાવમાં ભાગ લેવરાવવો. (૫) વણસાડવું; છિન્નભિન્ન કરી નાંખવું; ખરાબ કરવું; ઉજડ કરવું.

ભેળસેળ, સ્ત્રી૦ ભેળ; ભેળવેલું હોય એવું તે; ભેળવવું-મિશ્રણ વગેરે કરવું તે; ખીચડો; ભેગું કરી નાંખેલું હોય એવું તે.:-આ ઘીમાં કંઈ ભેળસેળ નથી. (૨) સબડળ. (૩) એક બીજામાં એકાકાર થઈ જવું તે; એકઠું થઈ જવું તે.

ભેળસેળિયું, વિ૦ જેમાં ભેળ-મિશ્રણ કરેલું હોય એવું; એવુ; એકથી વધારે જાતની વસ્તુઓ જેમાં ભળેલી હોય એવું; મિશ્ર ભેળવાળું; પરચૂરણિયું.

ભેળામણ, ન૦ ભેળવવાનું જે તે; ભેળવણી.

ભેળામણી, સ્ત્રી૦ ભેળવણી.

ભેળાવું, ક્રિ૦ અ૦ ખવાઇ-લુંટાઇ-ચોરાઈ-બરબાદ થઇ જવું તે.:-ખેતર ભેળાયાં. (૨) એકાદ જણે બીજાઓ સાથે ભળી જવું તે; ભળતા ભળતા રહેવું:-સાથે ભણનારા વિદ્યાર્થીઓ સાથે પણ ભેળાતો નથી. પરિચય કરવો, મૈત્રી બાંધવી.

ભેળાઇજવું, ક્રિ૦ અ૦ હળીમળી એકત્ર થઇ જવું; ભેળાવું.

ભેળુ. પું૦ ભીરૂ; સાથી; સોબતી. (૨) સામો રમનાર; સમોવડિયો; જોડિયો.

ભેળું વિ૦ ભેગું; એકઠું; એકત્ર. (૨) સાથે; જોડે; સંગાથે. ક્રિ૦અ૦ ભેળું થવું=એક ઠાથવું; મળવું; ભેળું કરવું=એકઠું કરવું; ઘણા જણને એક ઠેકાણે મેળવવા.

ભેળેલું, વિ૦ ભેગું કરેલું; મિશ્રિત; ભેળાયેલું હોય એવું, જોડેલું.

ભેંકડો પું૦ મોટા સાદ–અવાજવાળું રૂદન તે; તાણીને લાંબે સાદે રડવું તે.

ભેંકાર, વિ૦ [**સં ભયંકર**] ભયંકર: બીક લાગે એવું. ભયનો ભાસ થયા કરે એવું. (૨) ભં એવી આરડ–બરાડ તે.

ભેંચો, પું. ભેચો, છુંદાયેલો લોંદો; કુરો; દાબી કચરીને પોચું કરેલું તે. (૨) ભરાવો; ઘણો જમાવ થયેલો હોય, તે; ભરચકપણું. પ્રાચૂર્ય. (૩) દબાયા છુંદાયાથી જોર કસઅવયવોનું ઢીલાપડી બહાર નીકળી આવવું તે; કસ નીકળી જવો તે. (૪) લોચો; લોંદો; ફેદો; પુરચો; માંસ-પેસીનો લોચો.

ભેંભેં, અ૦ મોટેથી રોતાં નીકળતો એવો અવાજ.

ભેંસ, સ્ત્રી૦ **સં. [મહિષ]** આછા કાળા રંગનું એક ચોપગું પશુ; ડોબું; મહિષી. દૂધ ઘી માટે એને પાળવામાં આવે છે. એનો નર પાડો અને બચ્ચું પાડું કહેવાય છે.

ભેંસર પું૦ પાડો; ભેંસનો નર.

ભેંસલો, પું૦ ધરેડની વચમાંનો ઉંચો ભાગ.

ભેંસાસુર, પું૦ પાડા જેવો ડરામણો માણસ.

ભૈડ, સ્ત્રી૦ ભરડ; ભરડો; ભરડવું તે. :–એક ભૈડ કાઢી ડાળને દાબી રાખજો. (૨) કઠોળ ભરડતાં પડેલો ભૂકો કોરમું.

ભૈડકી, સ્ત્રી૦ ભરડકી; ભરડકાથી પાતળી રાબ; કાંજી; રાબડી.

ભૈડકું, ન૦ ભરડકું; જુવાર બાજરીના જરા જાડા લોટને છાશ અથવા પાણીમાં ઉકાળીને બનાવેલી જાડી રાબ.

ભૈડવું, ક્રિ૦સ૦કઠોળ તેમજ બીજા અનાજને મોટું મોટું દળવું તે; દ્વિદલ ધાન્યનાં બે પડ જુદાં પડે એમ ભરડવું–પાતળી ઘંટીએ દળવું. (૩) એલફેલ ગમે તેમ બોલવું: સમજ્યું ન સમજ્યું જેમ આવડ્યું તેમ કહી દેવું તે.

ભૈરવ, વિ૦ ભયંકર; વિકરાળ. ડરામણું (૨) એક ઉગ્ર સ્વરૂપનો દેવ; અર્ધ શિવનો ગણ.

ભૈષજ્ય, ન૦ વૈદું; ઓસડ કરવું તે.

ભો, પું૦ ભો ભય; બીક; ડર; ધાસ્તી. (૨) ચિંતા; ફિકર.

ભો અ૦ [**સં**] હે; હા; ઓ; એમ સંબોધને બોલાય છે.

ભોઇ, પું [**સં મુખ્ય**]પાલખી–ડોળી વગેરે ઉપાડવાની મજુરી કરનારી એક જાતિ અને તેમનો દરેક જણ તે ગુજરાતમાં ભોઇ બકરાં પાળે છે, શિંગોડાં વાવે છે અને બીજી પરચૂરણ મજુરી કરે છે.

ભોક, ન૦ છિદ્ર; કાણું બાકું; વેહ.

ભોકવું, ક્રિ૦સ૦ અણીવાળી ચીજ બીજી ચીજમાં પેસાડવી; ઘોચવું; કડણ પડે એમ કરવું; કોચવું. :–કટારી ભોકી.

ભોકારૂં, ન૦ અંદરથી પહોળું ને પોલું કાણું: ભોક; બખારૂં. (૨) ભોપાળું.

ભોક્તા, વિ૦ [**સં**] ભોગવનાર; ભોગલેનાર. (૨) વિષયાનંદી. (૩) રસિક.

ભોગ, પું૦ [**સં**] ભોગવવું તે; ભોગવટો; સુખ સ્વાદ–અનુભવ લેવો તે; ઉપયોગ કરવો તે. (૨) સુખનો લહાવો; સંભોગ; રતિ. (૩) માઠી દશા; દુઃખાનુભવ તે.:– મારા કરમના ભોગ; ભોગવ્યા વગર છુટેજ નહિ એવું પાપ તે. (૪) દેવને નૈવેદ્ય ધરાવવું તે; ભોગવવા ખાવાનો ઉપયોગ કરવો ને અર્પણ કરવાનું–કરવું તે. :–ભોગ ધરાવવો. (૫) બલિદાન આપવું તે :–માતાને બકરાનો ભોગ અપાય છે. વાઘનો ભોગ

ભાગ્યો નથી (૬) દેહ અને સુખસગવડ ફિકર ત્યાગ તે. :–તેણે પોતાની તરફથી કેટલો ભોગ આપ્યો છે, તે જાણો છો ? સ્વાર્થત્યાગ; છોડી દેવું તે. રૂ૦ પ્ર૦ ભોગ ભાગવા સહન કરવાનું હશે તેથી; મુશ્કેલી ભોગવવાનું કર્મે લખેલું હશે તેથી એમ; જખમારવી. ભોગ થઇ પડવું; બલિ પડવું; બીજો જેમ કરે તેમ સહેવાની હાલતમાં જઇ પડવું.

ભોગજોગે, પું૦ અનુભવ મળવાનો જોગ બની આવવો તે; અકસ્માત ઓચિંતો આવી ચડેલો કર્મ સંજોગ તે.

ભોગજોગે, અ૦ અકસ્માતથી; કદાપિ; કવચિત; કોઇ વારજ એમ; કવચિત અણચિંતવ્યો કોઇ પ્રસંગ પડી જાય એમ. :– ભોગજોગે તે ત્યાં આવી ચડ્યો ને લડાઇ થઇ.

ભોગદાર, વિ૦ ભોગવવાનો જેને હક હોય તે; ભોગવનાર.

ભોગદારી, સ્ત્રી૦ ભોગવવાનો હક તે; ભોગવવાની સત્તા.

ભોગવટો, પું૦ ચાલુ ભોગ–ઉપયોગ કરાતો હોવો તે; વાપર; ચાલુ ભોગવાતો રહેલો હોય એવો ઉપયોગમાં લેવાનો હક તે; ઉપભોગ. (૨) વહીવટ; વ્યવસ્થા રાખીને ઉપયોગ કરવો ઇત્યાદિ રીત અમુક વસ્તુ ચીજ વ૦ ની ઉપરની જે વાપર સત્તા તે; સત્તા; કાબુ. (૩) ધણીપણું; સ્વામિત્વ. ભોગવવું–રહેવું વાપરવું ને ઉપયોગમાં લેવાપણું તે ભોગવટો :– આ ઘર એ પેઢી થયાં આમારા કુટુંબના ભોગવટામાં છે.

ભોગવવું, ક્રિ૦ સ૦ ઉપયોગમાં લેવું; સ્વાદ રસ આદિ અનુભવ લેવો; ઉપભોગ કરવો; સુખનો લહાવો લેવો. (૨) સહન કરવું; ખમવું; વેઠવું. (૩) સત્તા રાખવી; વહીવટ ચલાવવો.

ભોગળ, સ્ત્રી૦ ભુંગળ; બારણું બંધ કરવાની આડી.

ભોગી, વિ૦ ભોગલેનાર; ભોગને ભોગવનાર. (૨) સંસારી; વિષયી; રસિક, વિલાસી (૩) આશક; પ્રીતમ. (૪) ભમરો. (૫) રાજા. (૬) સાપ.

ભાગ્ય, ન૦ ભાવી; નસીબ; તકદીર.

ભોજક, પું૦ જૈનમંદિરમાં ગાયન કરનારો.

ભોજન, ન૦ [सं] જમવું–ખાવું તે. (૨) ખાવાનો પદાર્થ તે; ખાવાનું; જમણ. ક્રિ૦ પ્ર૦ ભોજન કરવું=ખાવું; જમવું.

ભોજનીય, વિ૦ [सं] ભોજન કરવા લાયક; ખાવાજોગ.

ભોજપત્ર, ન૦ [सं] એક જાતના ઝાડની પાતળી અંતર છાલ; ભૂર્જપત્ર. આગળ જ્યારે કાગળ ન હતા ત્યારે એની ઉપર લખાણ લખાતાં હતાં.

ભોજલુ, ન૦ માકડું.

ભોજાઇ, સ્ત્રી૦ [सं भ्रातृजाया] ભાઇની વહુ તે; ભાભી.

ભોજ્ય, વિ૦ [सं] ખાવાજોગ; ખાવાજેવું.

ભોટ, વિ૦ બેથડ.

ભોટવો, પું૦ પાણી ભરવાનો કુંજો; ચંબુ.

ભોટંગડી, સ્ત્રી૦ એક વેલી.

ભોટીલુ, ન૦ કુતરાનું બચ્ચું; કુરકુરિયું.

ભોડુ, વિ૦ શરમિંદુ; ભોંઠું; છોભીલું; ઝાંખું પડી ગયેલું.

ભોથડ, વિ૦ મૂર્ખ; ઠોઠ.

ભોથું, ન૦ દર્ભ, ઘાસ અને ડાંગેર વગેરેના છોડના મૂળાંકુરનો જુડો તે; જડિયું; વનસ્પતિની શાખા પ્રશાખાઓનો ખૂબ વિસ્તાર ને ભરાવો તે. (૨) શેરડીના સાંઠા ઉપરનાં મૂળિયાંનો જથ્થો–જુડો તે; મૂળિયાંનું જાળ

ભોપાળી, સ્ત્રી૦ એક રાગિણી; મળસકામાં ગવાય છે અને તેમાં પુણ્યશ્લોક-રાજાઓ વગેરેનાં નામાભિધાન આવે છે.

ભોપાળું, ન૦ પોલું; પોકળ; ખોટાઈ; માંહેલો ખાલી દમ-ભરમ તે; અંદરનું પોલાણ. (૨) ફેલ; ઢોંગ.:-ભટનું ભોપાળું.

ભોપી, પું૦ મહાદેવની પૂજા કરનારો; તપોમંધન; ભરડો.

ભોમ,પું૦ મંગળ-ગ્રહ અથવા વાર. ભોમવાર=ગળવાર.

ભોમિયો, પું૦ ઘર-દેશ,માર્ગ વગેરેનો જાણકાર; વસ્તુસ્થિતિ જાણનારો; જેને કોઈ બાબતનું સારૂં જ્ઞાન-માહિતી હોય તે માણસ. :-હું તારો ભોમિયો છું (૨) રસ્તો બતાવનારો; રાહબર; માર્ગ દેખાડનારો; વળાવો.

ભોર, પું૦ મળસકું; પરોઢિયું વાણું. (૨) ઉજેશ; અજવાળું; ઝગઝગું. (૨) ગાડું ભરાય એટલું ઘાસ-અથવા એક ગાડું ભરેલા પુળાનો જથો તે; ઘાસના પુળાથી ભરેલું ગાડું.:-એક ભોર પુળા.:-ખેતરમાંથી બે ભોર ખેંચી આણ્યા એટલામાં બળદ થાકી ગયા.

ભોર, અ૦ પુરૂં; સમામ; ખલાસ એમ; સાફ. :-જેટલા રૂપિયા આપ્યા એટલા ભોર ! જેટલું આપો એટલું ભોર કરે ભોર મૂકવું=ખલાસ કરવું.

ભોરંભોર, અ૦ તરત; તરત પાર; તમામ; પાર ખલાસ; સાફ.

ભોરિંગ, પું૦ મોટો ભારે સાપ. ઉ૦ સિંહ મુંછ ભોરિંગ મણિ કૃપણ ધન સતીનાર, જીવ જતાં પર કર જશે; પડ પાસા પોબાર. જેને મુંછો અને મણિ હોય એવો ભરડો મોટો સાપ.:-ખુણામાં ભોરિંગ પડ્યો હતો.

ભોરો, પું૦ ભમરો; ભૃંગ; ષટપદ.

ભોલ, વિ૦ ફોફું; અંદરથી પોલું પણ દેખાવે સ્થૂલ; જાડું; ફૂલેલું. જાડો ભોલ. સંગીન નહિ પણ ફોફા જેવો.

ભોવન, ન૦ લોક; પ્રદેશ; દેશ. (૨) રહેઠાણ; ઘર; ભવન.ઉ૦નારદ ઇંદ્ર ભૌવનથી આવ્યા.

ભોશ, સ્ત્રી૦ જનનેંદ્રિય; યોનિ; ઉત્પત્તિ સ્થાન.

ભોહ, ન૦ વેલાનું-ઘાસનું-ઝાડની છાલનું ઉઢાણું.

ભોળ, પું૦ જીવ ફરવો તે; તમ્મર; ફેર, ચક્કર. (૨) ફેર આવવાને લીધે થતી ઓકારી.

ભોળપ, સ્ત્રી૦ ભોળપણ; ભોળાઈ; નિખાલસપણું, નિષ્કપટીપણું. (૨) સરળતા; સાદાઈ સાલસાઈ.

ભોળપણ, ન૦, ભોળાપણું; ભોળપ. (૨) સાલસાઈ. (૨) લાભાલાભની ઉંડી સમજ વગરનું-જેવું હોય તેવું કહી દેવાની ખુલ્લી સ્વાભાવિક વૃત્તિ તે.

ભોળવવું, ક્રિ૦ સ૦ આપણી વાતમાં વિશ્વાસ રાખે એમ કરવું; કહ્યું કરે એવી રીતે સમજાવવું; છાની વાત કહી દે તેમ કરવું; આપણા મત સાથે મળતું કરવું. (૨) ઉધુંચતું સમજાવી દેવું; ઠગવું; છેતરવું; ભરમાવવું.

ભોળવાવું, ક્રિ૦ અ૦ બીજાના કહેવાને માની તે પ્રમાણે કરવું; વિશ્વાસે લેવાવું; ઠગાવું; છેતરાવું; ભરમાવવું.

ભોળાઈ, સ્ત્રી૦ ભોળપણ.

ભોળારાજા, વિ૦ નિષ્કપટી ને સરલ; (માણસ) નિખાલસ; સાફું; ખુલ્લા દિલનું.

ભોળિયું, વિ૦ ભોળું; નિખાલસ.

ભોળું, વિ૦ જેના મનમાં કપટભાવ ન હોય એવું; સરલસ્વભાવનું નિખાલસ; ભોળિયું; નિષ્કપટી; ખુલ્લા દિલનું; પ્રપંચમાં ન સમજે એવું; સાદ'